

Consiliul Județean Brașov
Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov

Țara Bârsei

Revistă de cultură
2019

Brașov, 2019

ȚARA BÂRSEI (fondată în 1929)
Revistă de cultură finanțată de Consiliul Județean Brașov și editată de
Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov
Piața Sfatului nr. 25, cod 500025
Tel./fax: 0268.477.864
e-mail: casa.muresenilor@gmail.com
<http://www.muzeulmuresenilor.ro>

Colegiul de redacție: Valer Rus – redactor responsabil
Cristina Seitz
Marinela-Loredana Barna
Ovidiu-Constantin Savu
Bianca-Luminița Micu

ISSN 1583-3119

Autorii își asumă responsabilitatea pentru afirmațiile cuprinse în lucrările lor.

DTP: DESIGN 2 PREPRESS S.R.L.
Brașov, Str. Zaharia Stancu, nr. 8B
Tel: 0723 000 899

CUPRINS

Valer RUS
Lucia Bunaciu 7

Thomas ȘINDILARIU
Necrolog Gernot Nussbächer 10

SESIUNEA DE COMUNICĂRI „ȚARA BÂRSEI” – 23-24 MAI 2019 RĂZBOIUL ȘI MOȘTENIRILE SALE. SECOLELE XIX-XX

Emil PĂUNESCU, Florentin BREAZU
*Războaiele moderne la Dunărea de Jos și consecințele lor. Studiu de caz: orașul
Giurgiu (1828-1958)* 15

Ciprian GLĂVAN
Viața cotidiană în Timișoara în timpul asediului din anul 1849 21

Teodora MOȚ
Urmările războiului franco-austro-piemontez din anul 1859 asupra Banatului 27

Cristina SEITZ
*„Țara piere de tătari, ei joacă cu lăutari?” – petreceri publice reflectate în
Gazeta Transilvaniei (1877-1878)* 37

Lavinia MOLDOVAN
Iuliu Moisil în slujba unității culturale a tuturor românilor 46

Elisabeta SAVU <i>Al Doilea Război Balcanic și moștenirea sa politică reflectată în emisiuni medalistice</i>	53
Ovidiu MUNTEAN <i>Ofițerul ardelean Marian Popu. De la Imperiul Austro-Ungar la România Mare (1918-1920)</i>	58
Livia PITULAN <i>Frontul de la Stoenеști în Primul Război Mondial</i>	72
Emese VERES <i>Documente românești în colecția Marelui Război a Bibliotecii Naționale Maghiare</i>	82
Marinela-Loredana BARNA <i>Serviciile poștale în timpul și după Marele Război</i>	88
Constantin MĂNESCU-HUREZI <i>Consecințele ocupației germano-austro-ungare (1916-1918) în localitatea Horezu, județul Vâlcea</i>	94
Ioana COȘEREAȚU, Monica NĂNESCU <i>Petru Poni, C.V. Gheorghiu – Amintiri de război</i>	101
Lelia ZAMANI <i>Consecințele războiului pentru un diplomat român acuzat de spionaj în favoarea dușmanului spre sfârșitul Primului Război Mondial</i>	111
Marin POP <i>Reorganizarea Partidului Național Român în județul Brașov și participarea la primele alegeri parlamentare de după Marea Unire – noiembrie 1919</i>	120
Ion TUDOR <i>Scurt istoric al Școlii de subofițeri de infanterie nr. 1 Brașov (1919-1939)</i>	129
Dumitra BULEI, Agata-Elena BULEI <i>Târgoviștea după război și intrarea în normalitate</i>	138
Dana-Roxana NICULA <i>Corespondența diplomatului Vasile Stoica cu privire la prizonierii transilvăneni din Siberia</i>	142
Cătălina-Mariana CREȚU <i>România după război – principiul autodeterminării</i>	152
Nicolae TEȘCULĂ <i>Atmosfera din Sighișoara la începutul anului 1919 reflectată în paginile lui Schässburger Zeitung</i>	156

Dragoș CURELEA, Daniela-Ștefania CURELEA <i>Contribuții cu privire la constituirea, organizarea și activitatea cultural-națională a Regionalei „Astra Dobrogeană” între 1927-1935: schiță pentru o posibilă monografie.....</i>	163
Gabriel-Stelian CONSTANTIN <i>Războiul ca factor de modernizare a României (1878-1940)</i>	181
Rozalinda POSEA, Adriana MINCĂ <i>In memoriam colonel Pantelimonescu Ștefan</i>	191
Lavinia DUMITRAȘCU <i>Unul dintre primii aviatori români morți pe Frontul de Est al celui de-al Doilea Război Mondial: Petre Șt. Monciu</i>	199
Marius-Gabriel NECULAE <i>Soldatul Cocoș Bucur – scrisori și documente din al Doilea Război Mondial</i>	205
Dan RAMF <i>Ani de război în secolulul al XX-lea: veteranul Ionaș Ioan (1920-2002)</i>	218
Ioan-Gheorghe RAȚIU <i>Povestea de viață a ostașului Nicolae Mihai (Traian) Rațiu, supraviețuitor al celui de-al Doilea Război Mondial și al comunismului românesc de tip bolșevic</i>	226
Iulia MALCOCI, Ion-Valer XENOFONTOV, Vitalie ȚURCANU <i>Academicianul Ion Dicusar (1897-1973). Repere din itinerarul vieții</i>	242
Rodica NIȚU, Sanda SAFTA <i>Moștenirea culturală și arhitecturală a comunității italiene din Câmpulung Muscel și împrejurimi – secolele XIX-XX.....</i>	252
Ana-Giulia DELCEA <i>Atacul naziștilor asupra artei moderne – Arta „degenerată”</i>	265

ȘTEFAN BACIU – POET UNIVERSAL

Mihaela ALBU <i>Exilul – o temă recurentă în poezia lui Ștefan Baciu</i>	273
Dan ANGHELESCU <i>Ștefan Baciu – o voce poetică distinctă în contextul generației sale</i>	279
Luminița CORNEA <i>Ștefan Baciu și revista „Universul literar”</i>	284

Steluța PESTREA-SUCIU <i>Brașovul lui Ștefan Baciu</i>	289
Roxana-Maria CORNEA <i>„Poezia curioasă” – modalități de receptare a poeziei lui Ștefan Baciu prin muzică și mișcare corporală</i>	295

MISCELLANEA

Alin BURLEC <i>Recenzie: THE ROMANIAN CINEMA OF NATIONALISM: HISTORICAL FILMS AS PROPAGANDA AND SPECTACLE, HISTORY OF COMMUNISM</i>	301
Autorii din acest volum	303

Valer RUS

LUCIA BUNACIU

Am cunoscut-o pe Lucia Bunaciu în vara anului 2000. Mă angajasem muzeograf la Muzeul „Casa Mureșenilor” din Brașov în 1 iunie 2000, și doamna Sanda-Maria Buta, directoarea muzeului, mi-a spus că este foarte important să o cunosc pe doamna Bunaciu, ultima urmașă în viață din Brașov a familiei care dăduse nume muzeului nostru. M-a prevenit că doamna și-a pierdut mobilitatea din anii trecuți, dar, cu toate acestea, vine cât poate de des la activitățile muzeului, mai ales la cele mai importante. Așa se face că la puțin timp după angajare, am avut onoarea să o cunosc personal pe doamna Bunaciu, cu ocazia participării domniei sale la una din conferințele tradiționale ale muzeului.

Directoarea onorifică a muzeului nostru era impresionantă prin ținuta și eleganța pe care le degaja, de la prima vedere puteai să îți dai seama că era diferită de „omul nou”, produs al sistemului comunist. Născută înainte de Al Doilea Război Mondial, doamna Bunaciu se îmbrăca doar în rochie sau cămăși cu fustă asortate, la care întotdeauna asocia o mică bijuterie, broșă sau agrafă, cercei sau coliere, care îi dădeau o notă de feminitate asumată și studiată. Cu părul (încă blond!, ulterior vopsit în nuanțe blonde) strâns în cocuri înalte, atrăgea atenția imediat prin ochelarii cu dioptrie mare, cu sticlă groasă,

care preveneau interlocutorul despre dificultățile de vedere care i-au însoțit toată viața de adult, și de care făcea adesea pomenire în conversațiile care i-au adus notorietatea și recunoașterea tuturor celor care au avut onoarea și ocazia să o cunoască.

Ceea ce este foarte dificil de exprimat în cuvinte atunci când încerci să recompu portretul unui om este ceea ce exprima acesta prin conversațiile purtate. Acolo unde un interlocutor nou se putea aștepta de la o discuție politicoasă și rece, aveai șocul să descoperi un partener de dezbateri extrem de viu, inteligent, cult și spiritual. Păstrez o vie amintire a discuțiilor de neuitat cu doamna Bunaciu, pe indiferent ce subiect, fie că aveau loc față în față, fie că erau telefonice, în care uitai din primele secunde că vorbești cu o octogenară/nonagenară. Ancorarea în realitatea imediată (alimentată zilnic prin lectura ziarelor și ascultarea cu sfințenie a postului de radio România Cultural), dublată de o bogată cultură generală, inițiată în școlile făcute pe

vremea când în sistemul nostru educațional se făcea școală serioasă, și întreținută ulterior prin lecturi zilnice din cărți vechi sau mai noi, îi permiteau doamnei Bunaciu să baleieze cu eleganță prin subiecte diferite, în care era mereu surprinzător de bine informată.

Atunci când directoarea noastră onorifică afla noutăți din presă sau din conversații întreba fără ezitare, pentru a se lămuri asupra subiectului, ulterior cerând expres referințe tipărite. Colegul nostru Ovidiu Savu era „delegat special” pentru această onorantă responsabilitate, împrumutul de cărți de la Biblioteca Județeană Brașov, pe care le ducea periodic la domiciliul din strada Constantin Brâncoveanu nr. 18. Pot menționa aici două asemenea exemple de subiecte noi, topicuri de conversații neobișnuite. Într-o ocazie mi-a cerut să îi explic tehnic cum funcționează internetul. Deși era absolventă a unei facultăți de științe economice, micile detalii tehnice pe care le-am strecurat în explicații păreau la îndemâna ei, și i-au permis ulterior să ne solicite în diverse „intreprinderi” intelectuale să ne ceară să căutăm pe internet informații. Cu o altă ocazie mi-a explicat pe îndelete mecanismul ciclic al creșterii și crizei economice, mai precis în greii ani 2009-2012, când problemele financiare naționale au afectat în mod direct bunul mers al instituției.

Un exemplu celebru între colegii de birou de la muzeu venea de la fostul muzeograf Alexandru Șerban, care s-a întreținut copios cu doamna Bunaciu într-o asemenea conversație care avea ca subiect celebrele romane din seria... Harry Potter! Doamna Bunaciu citise primul roman din serie și știa numele personajelor și intriga ficțiunii atât de cunoscută, mai ales celor mai tineri dintre noi.

Începând cu anul 2005 am avut onoarea să conduc Muzeul „Casa Mureșenilor” în calitate de manager. Această nouă ipostază m-a apropiat suplimentar și personal de doamna Bunaciu, pentru că preluasem de la doamna Sanda-Maria Buta sarcina informării ei constante cu privire la bunul mers al instituției. Aceasta avea loc cu ocazia participării la evenimentele importante ale muzeului, sau telefonic, cu o frecvență ridicată în anii de început, mai rară în anii din urmă.

Un asemenea eveniment important al muzeului, sesiunea anuală de comunicări „Țara Bârsei”, are loc în mod tradițional în perioada lunii mai. Cu ocazia acestor sesiuni, doamna Bunaciu devenea cu adevărat cel mai important ambasador cultural al muzeului nostru, prin interacțiunea cu invitații și participanții la sesiune. Sute de muzeografi, cercetători, cadre universitare și didactice din toată România au avut șansa deosebită să o cunoască pe doamna Bunaciu. De fiecare dată, aceasta crea o impresie extraordinară asupra interlocutorilor ei, care o căutau și după vizita de la Brașov, și ne întrebau și pe noi cu fiecare ocazie „Ce mai face doamna Bunaciu?” Răspunsul la această întrebare era invariabil același, „așa cum o știți, se mișcă mai puțin bine, vede cu dificultate, dar tot la fel de inteligentă, informată și spectaculoasă a rămas!”

Un moment greu în viața domniei sale l-a constituit decesul partenerului de viață, Ion Bunaciu, fost economist la Banca Națională a României, filiala Brașov. Din acest moment (2001), ținutele vestimentare ale doamnei Bunaciu au devenit cernite, fiind în doliu mulți ani după acest eveniment nefericit. Cu toate acestea, spiritul doamnei Bunaciu a rămas la fel de viu, prezența ei publică fiind la fel de apreciată și de dorită.

După anul 2005, Muzeul „Casa Mureșenilor” și-a fondat activitatea de specialitate și pe deciziile Consiliului Științific, la care au fost invitați să adere ca invitați din afara muzeului și doamna Lucia Bunaciu, alături de renumitul arhivist brașovean, Gernot Nussbächer. Cei doi, alături de colegii specialiști ai muzeului au asigurat păstrarea unei linii coerente și sistematice în activitatea publică a instituției. Acest context i-a permis

și menținerea contactului permanent și nemijlocit cu funcționarea muzeului al cărei director onorific era. După ce starea de sănătate precară nu i-a mai permis deplasarea la ședințele consiliului, câteva din aceste ședințe s-au desfășurat la reședința doamnei Bunaciu.

Apartamentul în care a locuit în ultimii ani de viață familia Bunaciu a reprezentat întotdeauna un motiv în sine pentru a dori să fii în preajma ei. Disponibilitatea a camerelor îi permitea să vizualizezi și bucătăria în care doamna Bunaciu gătea zilnic, până aproape de dispariția ei fizică, sufrageria cu mobilier de epocă, valoros și spectaculos, cu fotolii și canapele tapițate, din lemn nobil, strunjit și lăcuit, vitrine cu veselă veche, biblioteca în care se aflau numeroasele cărți despre care menționăm și anterior, dormitorul cu lampa pentru citit și televizorul care era numai de decor, sursa numărul unu de informare fiind un radio setat permanent pe Radio România Cultural. De la acest radio afla doamna Bunaciu despre evenimentele muzeului, motiv invariabil de a mă suna și felicita: „iar am auzit despre NOI la radio, sunt foarte mândră de tot ce faceți acolo pentru familia mea!” Aceste apeluri le efectua de pe un telefon fix, aflat imediat lângă patul din dormitor. Telefonul rămăsese în anii din urmă singura modalitate de a fi în contact cu toți cei care doreau să vorbească cu doamna Bunaciu, și nu erau puțini aceștia!

Oricine dorea să primească o vorbă bună, o suna pe doamna Bunaciu. Empatia de care putea să dea dovadă era incredibilă. Orice situație dificilă aveai, doamna Bunaciu era acolo să te reconforteze. Mai mult decât atât, pentru că situația de beneficiar al unei pensii speciale de refugiat îi permitea, deși este poate indiscret să o spun acum, oferea mici împrumuturi, pe termen nelimitat, celor care aveau urgent nevoie de un mic sprijin material. Generozitatea doamnei Bunaciu era legendară, și știu că sunt mulți cei care și-o vor aduce aminte tot restul vieții pentru ajutorul acordat în momente grele.

Poate una dintre cele mai calde amintiri din perioada de sfârșit a doamnei Bunaciu i-o port cu ocazia Colindatului de Crăciun. Pentru că în ultimii ei ani de viață mobilitatea fizică i se restrânsese dramatic, stând perioade îndelungate de timp în pat, alături de colegii de la muzeu am avut inițiativa să mergem să îi cântăm colinde înainte de ziua de Crăciun. Cu această ocazie îi duceam și împodobeam și un brad, sub care se regăseau și tradiționalele dulciuri, specifice de sezon. Dacă noi aveam versurile colindelor tipărite la imprimantă, sau ne mai ajutam cu telefoanele, doamna Bunaciu era cea care știa toate versurile din memorie, și era și cea care ne ruga să îi turnăm un pahar de vin, pentru că așa era obiceiul. Această imagine este una de neuitat, și foarte prețioasă pentru toți cei care am avut șansa să fim acolo, pentru că și aceste mici detalii completau portretul unei mari doamne, coborâtă parcă din filele unui roman interbelic, urmașă a unei familii celebre pentru toți românii ardeleni:

Lucia Hortenzia Otilia Victoria Bunaciu
1923-2018

Director onorific al Muzeului „Casa Mureșenilor” Brașov

Thomas ȘINDILARIU

NECROLOG GERNOT NUSSBÄCHER¹ (22.08.1939- 21.06.2018)

În momentul în care a murit Johann Gött (17 octombrie 1888), cel care a înființat ziarul „Kronstädter Zeitung” (1837), dar și ziarele centrale pentru cultura românilor și a maghiarilor din Brașov, putem citi în ziarul său german: „Brașovul a devenit mai sărac cu o personalitate, care și-a pus amprenta asupra generației în curs de dispariție”.

La stingerea din viață a lui Gernot Nussbächer, am remarcat la toată lumea sentimente comparabile ca în cazul lui Gött. O personalitate, un original, rar de întâlnit și uneori de-a dreptul curios și ciudat a fost el, Nussi, sau Nussi-Onkel (nea Nussi) sau simplu articular și gramatical incorect, dar foarte brașovean pronunțat „der Gernot” (Gernot-ul), cum i se spunea în cercurile săsești. Un mare secret a fost conținutul rucsacului său care părea să dateze din vremurile deportărilor de după cel de-al Doilea Război Mondial – era el cumva mereu pregătit să facă față din nou unui astfel de necaz? Uimitor a fost felul său de a se îmbrăca în nenumărate straturi de haine comparabil foilor unei cepe – lucru ce se continua și în interiorul căciulilor trase una peste alta. Conștient de toate acestea, Gernot zâmbea deseori când venea vorba de aparență sa fizică. Toate aceste trăsături ale unui original i-au provocat pe membrii breslei scriitorilor sași să-l immortalizeze în romane centrale ale operelor lor. Este vorba despre Hans Bergel („Dans în lanțuri”), Joachim Wittstock („Die uns angebotene Welt” / „Lumea ce ni s-a oferit”) și Eginald Schlattner („Mănuși roșii”). Cele schițate până aici nu reprezintă nici pe departe întreaga personalitate a lui Gernot! Înainte să detaliez latura sa de istoric și arhivist, trebuie să subliniez profunda sa credință și perseverență a cărei lipsă începem cu toții să o simțim, cel târziu în momentul în care constatăm că, de ziua noastră de naștere, salutările și urările sale nu mai vin. În ceea ce privește acest obicei, nu uita pe nimeni...

Dragostea și interesul pentru istorie, Gernot Nussbächer le-a moștenit de la mama sa, Eva, care și-a dorit mult să studieze istoria, dar nu a avut posibilitatea să-și realizeze visul. Cum poți face din dragostea pentru istorie o meserie, și-a dat seama elevul Gernot în cadrul unei vizite la Arhivele Statului din Brașov, organizate de profesoara sa de istorie dr. Maja Philippi – așa a mărturisit Gernot în cadrul uneia dintre nenumăratele vizite, pe care le făcea la cererea dascălilor, în orele școlare de la Liceul Honterus. După ce a obținut diploma de Bacalaureat la Honterus – școală căreia în acea vreme îi era permis doar să se numească „Școala medie mixtă nr. 2 cu limbă de predare germană” – a urmat studii universitare de istorie în perioada 1956-1961 la Cluj. Proaspătul absolvent universitar se angajează timp de un an la Arhivele Statului din Cluj, iar apoi urmează o perioadă de 24 de ani în slujba Arhivelor Statului din Brașov, până în anul 1986. Cererea de emigrare a fratelui său Ulf a tras după sine înlăturarea lui Gernot din postul său la Arhivele Statului, subordonate atunci, ca și astăzi, Ministerului Afacerilor Interne. A lucrat până în 1989 ca bibliograf la Biblioteca Județeană Brașov. Un an, 1989/1990 a activat ca funcționar în cadrul administrației bisericești la Consistoriul

¹ Versiunea germană a fost prezentată la adunarea generală a Societății pentru Studii Transilvane, care s-a desfășurat la Gundelsheim/Germania în data de 15.09.2018.

Districtual Brașov. Noile vremuri postdecembriste n-au avut vârsta de nici trei luni și Gernot Nussbächer a fost din nou de găsit în cadrul Arhivelor Statului, în vechiul său post de arhivist principal unde și-a continuat activitatea până la atingerea vârstei de pensionare în 1999, dar și dincolo de acest prag, în calitatea de expert de arhivă până în 2003. În locul vieții liniștite de pensionar, fiind apreciat și căutat de întreaga breaslă de cercetători și muzeografi, a preferat să-și continue activitatea în domeniu. Timp de patru ani a activat la Muzeul „Casa Mureșenilor”, unde a ordonat printre altele resturile colecției de manuscris a fostului Muzeu Săsesc al Țării Bârsei. Parțial, în paralel cu aceasta, a lucrat timp de 10 ani pentru Biserica Evanghelică C.A. Brașov (în germană, Honterusgemeinde/Comunitatea Honterus), mai ales, în domeniul de consiliere istorică și în cadrul demersurilor de restituire a bunurilor expropriate. Abia din 2009 sau 2010 i-am putut oferi un birou propriu în cadrul Arhivei Bisericii Negre (www.honterus-archiv.ro) într-o încăpere reamenajată, numită până în acel moment în jargonul angajaților bisericești „pivnița șoarecilor” (Mäusekeller). Toate formulele de adio din mailurile sale se încheiau din acel moment cu „Gernot aus dem Mäusekeller” (Gernot din pivnița șoarecilor) – cumva felul lui de a semnala constant că o arhivă valoroasă merită alte încăperi decât cele din demisolul casei parohiale.

Debutul publicistic al lui Gernot Nussbächer cade în perioada înșelător-blândă a stalinismului românesc care se întindea chiar și dincolo de revolta din Ungaria, din 1956. Deja în numărul trei al nou înființatului săptămânal german din Brașov „Volkszeitung” (Ziarul Poporului) apare în 1957 articolul său despre Clopotul Mare al Bisericii Negre, într-un moment în care Gernot nu împlinise încă vârsta maturității. În deceniile care au urmat, au fost tipărite aproape 1600 de articole, apărute cu precădere în cotidienele și săptămânalele germane din România, care tratează aproximativ 200 de localități din Transilvania și peste 100 de personalități. Fiind mereu axat pe acuratețe științifică, i-a fost destul de ușor să completeze aceste articole de ziar cu note de subsol pentru a le republica în volumele cunoscute sub brandul „Aus Urkunden und Chroniken” (Din cronici și hrisoave). În timpul vieții sale au apărut 18 volume, care începând cu volumul șase sunt grupate pe localități, respectiv regiuni istorice. În faza de pregătire au rămas alte cinci volume, din care trei referitoare la Brașov și unul la județul Brașov. Comparabil este gradul de pregătire la proiectul reeditării matricolelor școlare ale școlii Honterus pentru perioada 1544-1743. Ultimele discuții cu Gernot au avut aceste conținuturi înainte să închidă ochii, în 21 iunie 2018, pentru totdeauna – practic în același moment în care apărea în săptămânalul „Karpatenrundschau” ultimul său articol despre „Teiul Honterus” precum l-a identificat pe acel tei uscat din curtea bisericii (înlăturat între timp) aflat sub turn, sub Clopotul Mare ce avea să răsună la înmormântarea sa în 23 iunie și în memoria sa în 22 august 2018 (și din nou în 21.06.2019).

Opera sa publicistică s-a axat pe personalitatea lui Johannes Honterus, cu epoca sa, pe Brașov și Biserica Neagră. Cele 164 de articole, studii în reviste științifice și cele 42 de cărți și broșuri, studii cu tematică largă, având caracter sintetic sau monografic, au fost lumea lui Gernot Nussbächer, lucru pe care el însuși l-a mărturisit în repetate rânduri. Însă prin mulțimea publicațiilor sale axate pe perioade scurte și un cadru cel mult regional, a deschis în multe feluri ușa spre lumea monografiilor ample. Continuări și continuatori în această direcție o să se găsească, având în vedere baza temeinică pe care ne-a lăsat-o Gernot Nussbächer. Drept urmare, citatul de la începutul necrologului, cu ideea dispariției, are o valabilitate parțială, în ceea ce privește dispariția fizică a lui Gernot Nussbächer din mijlocul nostru. Căci colecțiile sale sistematice și îngrijite de-a lungul deceniilor, referitoare la Brașov, la alte localități din Transilvania, la persoane

și lucruri, au venit deja în sprijinul a tot felul de demersuri științifice. Nu avea nicio importanță dacă cercetătorul venea din mediul maghiar, român sau săsesc, Gernot acorda ajutor fiecăruia, prin colecțiile sale. Această stare de fapt nu se va schimba, deoarece colecțiile sale vor fi puse la dispoziție pe mai departe în cadrul Arhivei Bisericii Negre. Prin acestea, Gernot va ajuta în continuare. Din viața științifică a lui Gernot Nussbächer, mai trebuie menționat aportul său la apariția volumelor 6 și 7 din „Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen” până la anul 1486 (Documente privind istoria germanilor din Transilvania) și faptul reapariției seriei „Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt” (Documente privind istoria Brașovului), după o întrerupere de șapte decenii. O teză de doctorat Nussbächer nu a susținut niciodată, cu toate că avea cunoștințe pentru mai multe doctorate adevărate. El a motivat mereu această lipsă prin refuzul său de a se înscrie în Partidul Comunist Român, lucru obligatoriu la acea vreme. Gernot Nussbächer vorbea din când în când despre Școala Brașoveană de Istorie și Arhivistică, care nu există ca instituție, dar totuși se manifestă și fără un cadru instituțional. Cât de îndreptățită a fost această afirmație a putut măsura fiecare prin numărul mare de participanți la înmormântarea sa din 23 iunie sau la comemorarea sa în 22 august 2018, la Biblioteca Județeană Brașov.

Oare autorul acestor rânduri ar fi găsit drumul înapoi la Brașov, dacă Gernot Nussbächer nu ar fi activat atâta vreme ca deschizător de cale? Greu de spus, probabil că da. Cert este însă faptul că prin munca sa timp de o viață, Gernot Nussbächer a contribuit mult la întărirea conștiinței istorice a brașovenilor, cu credibilitatea ce o ai doar la fața locului – lucru pentru care îi sunt adânc recunoscător.

Aș dori să închei cu un citat tipic pentru Gernot Nussbächer, *sub conditione Iacobaea* – dacă Domnul nostru binevoiește și suntem mâine încă în viață.

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ DE COMUNICĂRI
„ȚARA BÂRSEI”
23-24 MAI 2019

RĂZBOIUL ȘI MOȘTENIRILE SALE.
SECOLELE XIX-XX

Emil PĂUNESCU, Florentin BREAZU

RĂZBOAIELE MODERNE LA DUNĂREA DE JOS ȘI CONSECINȚELE LOR STUDIU DE CAZ: ORAȘUL GIURGIU (1828-1958)

Abstract: *During the nineteenth and the beginning of the twentieth century until World War I, the Ottoman, the Habsburg and the Russian Empire went to war over controlling the Lower Danube, involving other European powers as well. In the first half of the nineteenth century, the interests of Germany and other political blocks in the region became evident. The wars inflicted material and human losses and influenced the local populations and territories in many ways. Although these wars led to territorial losses, some of the outcomes were beneficial, such as: building a modern infrastructure, growth in industries related to army provisioning, healthcare measures against epidemics, steps taken to encourage population growth, and so on. The theater of war differed from conflict to conflict, and the banks of the Danube were not always in the center of military action. Owing to its geographic location and to the proximity to the capital, Bucharest, the town of Giurgiu had a more important role than other places in these wars, rising from its ashes after each of these wars.*

In this paper we shall argue that Giurgiu is the most representative case for exemplifying the aftermath and impact of wars on a settlement, regardless of its location. For Giurgiu, the direct consequences of the military clashes were dramatic, in 1877-1878, 1916-1918, and 1944, but they also had unexpected outcomes. In many situations, such as in 1829, 1854, and 1913, when the town inhabitants did not suffer from war induced damages, peace itself led to crucial changes. Our paper shall provide more detail about the changes that Giurgiu underwent during and after the wars mentioned above: the return to Wallachia, becoming a county capital, urban planning, the shift in the ethnic and religious composition of its population (after 1829); the telegraph (after 1853); rebuilding the ruined town and the awarding of the medal by the French officials (1918); the Bridge of Friendship (after 1945, under Soviet occupation).

Generalități

Încă din secolul al XVIII-lea, libertatea navigației pe cursul inferior al Dunării a reprezentat o permanentă dispută între imperiile creștine conduse de Habsburgi și Romanovi și imperiul sultanilor, aflat în evidentă „descreștere”. După Congresul de la Viena (1815) și mai ales după cel de la Paris (1856), a devenit tot mai clară și dorința celorlalte puteri ale continentului de a participa la accesul neîngrădit în porturile dunărene. În prima jumătate a secolului al XX-lea, ambele războaie mondiale au evidențiat interesul pregnant al Germaniei de a-și asigura controlul celui mai important fluviu european, pretenție aflată în contradicție atât cu aspirațiile statelor riverane cât și cu interesele celorlalte puteri.

Internaționalizarea tot mai accentuată a confruntărilor, lupta pentru acapararea surselor de materii prime și a noilor piețe de desfacere, a generat numeroase războaie, care au afectat tot mai des teritoriile de la Dunărea de Jos. De la un conflict la altul, teatrul de război dunărean a avut însemnătăți și dimensiuni diferite, fie că s-a aflat în centrul evenimentelor, fie că a rămas la periferia lor. Dincolo însă de rezultatele politice și militare ale acestor războaie – caracteristica principală fiind creșterea progresivă a

pierderilor umane și materiale – ele au avut consecințe complexe asupra populațiilor și teritoriilor afectate. Între urmările consemnate în istoria secolelor XIX-XX subliniem modificările teritoriale, favorizarea sectoarelor economice legate de înzestrarea și aprovizionarea armatelor, dar și impulsivitatea modernizării infrastructurii, măsuri pentru combaterea epidemiilor și pentru refacerea echilibrului demografic, reorientarea politicilor externe etc.

Un atribut comun războaielor ruso-turce din secolul al XIX-lea a fost implicarea localităților perechi de la vadurile Dunării dintre Țara Românească și Imperiul Otoman (Brăila-Măcin, Călărași-Siliștra, Oltenița-Turtucaia, Giurgiu-Ruse, Turnu Măgurele-Nicopole, Calafat-Vidin). În secolul următor, accentul s-a mutat asupra principalelor porturi dunărene Galați și Brăila, iar în plan secund, Giurgiu și Turnu Severin.

În toate războaiele moderne de la Dunăre, orașul Giurgiu a fost implicat – mai mult decât suratele sale din sudul României – datorită poziției geografice și apropierii de capitala București. El și-a continuat astfel parcursul medieval de „pasăre Phoenix”, dacă ar fi să reamintim doar distrugerile din 1445, 1461, 1595 și 1659. Considerăm cazul său reprezentativ pentru demonstrarea complexității urmărilor postbelice oricărei așezări umane, fie ea riverană Dunării sau nu. De aceea, ne propunem o succintă analiză a parcursului său istoric printre evenimentele militare ale secolelor XIX-XX.

Studiu de caz: orașul Giurgiu

Încă din ultimul sfert al secolului al XVIII-lea, monopolul otoman în privința navigației pe Dunărea Inferioară a devenit de domeniul trecutului, realitate consfințită de pacea de la Kuciuk-Kainargi și Sviștov. În ambele războaie ruso-austro-turce din acea perioadă, Cetatea Giurgiului fusese cucerită, evidențiindu-se importanța ei strategică. Apoi, în războiul ruso-turc din epoca napoleoniană, înfrângerea suferită de otomani lângă Giurgiu a avut consecințe dramatice nu atât pentru românii din regiune, cât pentru cei dintre Prut și Nistru. În schimb, următorul război – cel încheiat prin pacea de la Adrianopol – a avut urmări predilect pozitive pentru ambele Principate Dunărene.

Retrocedarea către Țara Românească a fostei kazale a Giurgiului a însemnat o renaștere pentru localitate, care – încă din primul deceniu al noului său statut – a făcut pași importanți spre modernizare: organizare administrativă de tip urban și reședință a județului Vlașca; plan de sistematizare (încredințat spre întocmire inginerului Moritz von Ott); comitet de înfrumusețare și un prim loc de promenadă (viitorul Parc *Alei*); locașuri ortodoxe de zid (ctitoria imperială *Sf. Nicolae*, bisericile de cartier *Sf. Treime* și *Sf. Gheorghe*); spital de boli dermato-venereice, școală publică (pe lângă vechea biserică *Adormirea Maicii Domnului*); șantier naval (pe care a fost construită gabara *Marița*) și port pentru vapoarele companiei austriece.

Războiul european din 1853-1856, intrat în istorie ca fiind al „Crimeei”, a început tot prin confruntări ruso-turce la Dunăre. După înfrângerea din insula Ramadan și retragerea rușilor, contingentul militar francez aliat al învingătorilor a instalat o primă linie de transmisiuni militare, al cărei traseu a fost preluat apoi de forțele de ocupație austriece, care au inaugurat astfel o linie de telegraf între Giurgiu și București, prima din Principate.

Un nou război ruso-turc, cel de la 1877, a contribuit la depopularea temporară a orașului, iar bombardamentele artileriei otomane de la Rusciuc au produs victime și pagube materiale. O cale ferată militară, construită de antrepriza Poliakov în numai trei luni, a legat satul Frățești de lângă Giurgiu de punctul de trecere a Dunării de la Zimnicea,

demonstrând potențialul feroviar al zonei. Din păcate, ea a fost desființată după mai puțin de un an de funcționare. Importanța conflictului din Balcani a atras la Giurgiu corespondenți de presă și observatori militari din mai multe țări. Observațiile și ideile vehiculate atunci de străini au influențat ulterior unele dintre deciziile guvernărilor proaspăt proclamatului Regat, dar și pe cele ale administrației locale.

O nouă stare de război se înregistrează în 1913, când are loc mobilizarea armatei române pentru intervenția în cel de-al doilea conflict balcanic, dar orașul este ferit de epidemii, datorită bunei funcționări a carantinei. Prezențe armate la Giurgiu, în afara celor deja înfățișate până aici, s-au înregistrat și cu ocazia unor frământări sociale deosebite (la *Revoluția din 1848*, la revolta „bivolarilor” din 1873 și la *Răscoala din 1907*), dar acestea nu fac obiectul temei noastre.

Primul Război Mondial a însemnat pentru Giurgiu o distrugere fără precedent, produsă la ocuparea orașului de forțele Puterilor Centrale, în noiembrie 1916. Atunci zona centrală și străzile comerciale au fost incendiate sistematic și jefuite, nici o altă localitate urbană din România nemaicunoscând pagube de asemenea proporții. În timpul ocupației, portul a devenit prioritar pentru Al Doilea Reich și a fost pusă în funcțiune conducta petrolieră Băicoi-Giurgiu. Atunci au funcționat temporar un pod de vase peste Dunăre și o instalație improvizată de ferry-boat, dar s-a întocmit și un proiect de mare șantier naval. Cu toate pierderile aduse de teribila conflagrație (incluzând circa 400 de locuitori morți pe diverse fronturi), orașul s-a repopulat cu încetul și – în noile condiții sociale din perioada interbelică – și-a asumat mai hotărât rolul de pol de atracție pentru zona rurală înconjurătoare. Dacă în primii ani postbelici refacerea clădirilor distruse a fost mai lentă, după marea criză economică a urmat o perioadă de stabilitate și creștere, însoțită de o dezvoltare edilitar-urbanistică spectaculoasă.

Eliberat de Armata Franceză a Dunării, în ultima zi de ostilități (și decorat de Franța cu *Crucea de Război* cu palmete și titlul de oraș-erou), Giurgiu a primit – pe lângă francezii – diverși reprezentanți ai fostelor state europene aliate, cei mai importanți fiind belgienii și alți străini de la Fabrica de Zahăr *Danubiana*.

În cel de-al Doilea Război Mondial, prin închiderea portului Constanța și a celor de la Dunărea maritimă, Giurgiu a devenit principalul port al țării, cu importanță deosebită pentru aliatul german. Atât podul de vase cât și ferry-boat-ul (inaugurat în 1940) erau superioare celor din războiul precedent, iar noul port petrolier din insula Cioroiu permitea o capacitate de depozitare și export mult mai mare. Acest din urmă obiectiv a atras bombardamentele aviației anglo-americane, soldate cu pagube semnificative și victime din rândul populației civile. O ultimă luptă s-a desfășurat la 26 august 1944, când foștii aliați au avut o încercare (eșuată) de ocupare a orașului, mai multe construcții importante din zona Parcului *Alei* având de suferit.

După ocuparea Giurgiului de trupele sovietice, în afara unor abuzuri (de tipul celor cunoscute în întreaga țară), aici s-a conturat proiectul podului *Dunărea*, obiectiv strategic nu numai pentru România și Bulgaria, ci pentru toate țările blocului estic, controlat de U.R.S.S. Construit între anii 1952-1954 și numit ulterior Podul Prieteniei, acesta a continuat să fie supravegheat direct de militarii „marelui prieten de la Răsărit”, până la retragerea lor oficială din 1958. Sub pretextul asigurării unor locuințe corespunzătoare pentru specialiștii și consilierii sovietici, în general, pentru viitorii constructori ai Podului, încă din 1950 deportările din oraș ale „dușmanilor de clasă” și „elementelor necorespunzătoare” au fost proporțional mai mari decât în alte zone. Pe de altă parte, adiacent marelui șantier al Podului, au fost construite un prim cartier de „blocuri” cu două nivele, câteva localuri social-culturale și gara „internațională” Giurgiu-Nord.

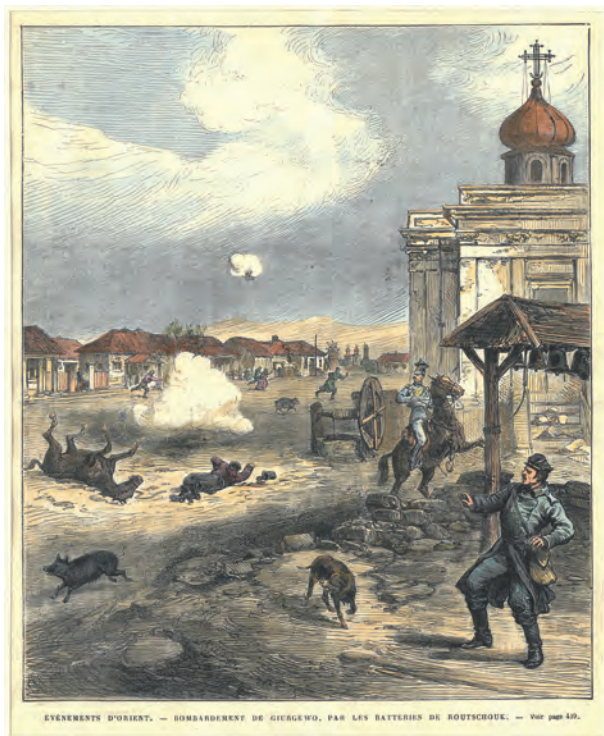
Am trecut în revistă 130 de ani de istorie „modernă”, pe parcursul cărora orașul Giurgiu a cunoscut șase războaie. Uneori consecințele directe ale confruntărilor militare au fost dramatice (la 1877, 1916-1918, 1944), fără a uita și influențele lor ulterioare, inclusiv pe cele benefice. În alte situații (la 1829, 1853, 1913), când localnicii au fost afectați într-o mai mică măsură și nu s-au înregistrat pierderi importante, instaurarea păcii a adus de fiecare dată schimbări, mai mult ori mai puțin profunde și spectaculoase.

Harta orașului Giurgiu la începutul secolului al XIX-lea. Copie din 1831.
Colecția MIMB (facsimilul manual în colecția MJTA).

Linia de telegraf militară din ostrovul Ramadan. Giurgiu, 1854. Colecția MIMB.

Centrul orașului Giurgiu bombardat în 1877. Stampă de epocă. Colecția MIMB.

Centrul orașului Giurgiu după incendierea din noiembrie 1916. Carte poștală ilustrată. Colecția personală Vasile Aldea (Brașov).

Portul Cioroiu după bombardamentul din 11 iunie 1944. Colecția MJTA.

Inaugurarea Podului Prieteniei (1954). Arhiva AGERPRES (copie în colecția MJTA).

Ciprian GLĂVAN

VIAȚA COTIDIANĂ ÎN TIMIȘOARA ÎN TIMPUL ASEDIULUI DIN ANUL 1849

Zusammenfassung: *Durch das kaiserliche Manifest vom 3. Oktober 1848 wurde die ungarische revolutionäre Regierung als ungesetzlich erklärt. In diesem Zusammenhang wurde in Temeswar am 10. Oktober 1848 der Belagerungszustand eingeführt. Als Folge der Siege der von Józef Bem angeführten revolutionären Armee geriet der größte Teil des Banats unter deren Kontrolle. Somit befanden sich nur noch die Festungen Temeswar und Arad unter der Kontrolle der kaiserlichen Truppen. Am 28. Juni 1849 kapitulierte die Arader Garnison und als Folge dessen war die Temeswarer Festung von der revolutionären Armee eingekesselt. Am 25 April 1849 wurden die Tore der Festung geschlossen und somit begann die Belagerung, die bis am 9 August 1849 dauerte. Die Belagerung führte zu zahlreiche menschliche Opfer und bedeutende materielle Schäden und beeinflusste tiefgehend das tägliche Leben der Temeswarer Einwohner. Als Folge der lang andauernden, intensiven Bombardierung der Festung gab es sehr große Schäden und fast jedes Gebäude der Stadt wurde betroffen. Schließlich nahm die Belagerung, die sich für die Stadt als sehr zerstörerisch erwies, nach 107 Tage ein Ende und die kaiserliche Truppen, unter der Anführung des Generals Julius Jakob von Haynau, zogen in der Stadt ein.*

Ca urmare a manifestului imperial de la 3 octombrie 1848, prin care guvernul revoluționar maghiar era scos în afara legii, la Timișoara a fost declarată, începând cu data de 10 octombrie 1848, starea de asediu.¹ În acest context, în fața palatului comitatului au fost plasate două tunuri, iar în fața primăriei, patru tunuri. Cu această ocazie a fost dezarmată populația din oraș și localitățile din apropiere. Steagurile galben-negre au luat locul celor maghiare pe clădirile oficiale din oraș. La începutul lunii noiembrie românii și sârbii din oraș au depus jurământ de credință față de împărat, acest exemplu fiind urmat și de mai mulți țărani șvabi.²

Dacă la începutul anului 1849, bătrânul general Georg von Rukavina, comandantul garnizoanei timișorene și al Banatului la vremea respectivă, era optimist în ceea ce privea victoria armatelor imperiale, în urma victoriilor obținute de armatele revoluționare, aflate sub conducerea generalului Józef Bem, situația Banatului s-a schimbat în mod radical. Astfel, în primăvara anului 1849, armata revoluționară ocupă Banatul și introduce din nou administrația comitatensă.⁴ Astfel, singurele cetăți din zonă care au rămas în mâinile imperialilor erau Aradul și Timișoara. În cele din urmă, cetatea Aradului a capitulat, după opt luni de rezistență, la 28 iunie 1849, astfel că pentru cetatea Timișoarei nu mai exista nicio posibilitate de a primi ajutor din afară, aceasta fiind complet înconjurată de armatele revoluționare.

În data de 25 aprilie 1849, când porțile cetății Timișoara au fost închise, garnizoana din cetate dispunea de un efectiv de 8.840 de militari. Cu câteva zile înainte de începerea

¹ Rudolf Gräf, *Timișoara sub asediu: Jurnalul Feldmareșalului George v. Rukavina (aprilie-august 1849)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 13.

² Bogma Istvan *naplőjegyzetei Temesvár 1849. evi ostromáról* în *Történelmi és régészeti értesítő*, Timișoara, 1904, pp. 69-70. Documentul va fi citat în continuare după cum urmează: *Bogma Istvan naplőjegyzetei...*

³ Rudolf Gräf, *op. cit.*, p. 17.

⁴ *Ibidem*, p. 20.

asediului, efectivele fuseseră suplimentate cu 4.433 recruți, preponderent români, din satele din apropierea Timișoarei.⁵ La aceștia se adăugau, conform informațiilor din monografia lui Johann Nepomuk Preyer⁶, primarul orașului la vremea respectivă, „cam 3.000 de suflete”. Astfel începea asediul, care a durat până în data de 9 august 1849 și a provocat pagube însemnate, afectând în mod semnificativ viața cotidiană a locuitorilor din orașul de pe Bega.

Pentru a pregăti cetatea Timișoara pentru un asediu, care devenea tot mai probabil, până în primăvara anului 1849 au fost luate diverse măsuri pentru aprovizionarea orașului. În acest sens, la ordinul consiliului de război, fiecare locuitor al cetății trebuia să strângă provizii suficiente pentru trei luni. Magistratul orașului urma a se îngriji de asigurarea cărnii necesare pentru hrana civililor din oraș. Pentru aceasta era prevăzută aducerea a 250 de bovine și a cantităților de grâu și de porumb necesare pentru hrana animalelor, care urmau a fi sacrificate. Pentru a putea face față acestor cheltuieli extraordinare, care decurgeau din pregătirea orașului pentru eventualitatea unui asediu, primăria timișoreană a apelat la credite și când acestea s-au dovedit a fi insuficiente, orașul a emis asiguate sau hârtii cu valoare de 5 și 10 guldeni, în sumă totală de 50.000 guldeni.⁷

Ținând cont de circumstanțele topografice locale și de numărul soldaților din Cetate, ideea apărării cartierelor orașului a fost abandonată încă de la început, acestea fiind ocupate de armata revoluționară. Una dintre primele acțiuni ale acestora, după ocuparea cartierului Fabric, a fost aceea de a distruge conducta care aproviziona cetatea cu apă potabilă, în speranța că acest lucru va duce la o capitulare rapidă a garnizoanei imperiale din cetate. Acest lucru nu s-a întâmplat, deoarece pe lângă fântânile cu apă potabilă deja existente în cetate, au fost săpate altele, care asigurau astfel necesarul de apă potabilă. De altfel, după încheierea revoluției, conducta care genera cheltuieli considerabile municipalității, nu a mai fost reparată.⁸

Odată cu începutul bombardamentului asupra cetății, populația a început să își baricadeze ușile, ferestrele și bolțile, cu lemne de foc tăiate în lungime, grinzi subțiri, saci de nisip și alte materiale pe care le avea la dispoziție.⁹ Încă din primele zile ale asediului, pomii, care ofereau puțină umbră în timpul verii și care străjuiau aleile dintre cetate și cartierele orașului, au fost tăiați, din motive strategice.

În contextul închiderii porților cetății, celor care doreau să părăsească cetatea sau care nu dispuneau de rațiile necesare pentru propria întreținere, li s-a oferit o șansă de a o părăsi.¹⁰ Deoarece nu dispuneau de rațiile necesare sau se temeau de un asediu îndelungat, mai mulți oameni au părăsit cetatea.¹¹ Au avut loc mișcări și în sens opus, astfel că odată cu ocuparea Fabric-ului de către revoluționari, aproximativ 1.000 de persoane, cu preponderență bărbați de religie ortodoxă, s-au refugiat în Cetate. Deseori aceștia nu dispuneau de proviziile necesare sau de alte mijloace materiale.¹²

⁵ *Ibidem*, p. 21.

⁶ Johann Nepomuk Preyer, *Monografia orașului liber crăiesc Timișoara*, Timișoara, Editura Amarcord, 1995.

⁷ *Ibidem*, p. 216.

⁸ *Ibidem*, p. 219.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Die Belagerung von Temesvar im Jahre 1849 (Tagebuch von 107 Tagen)*, (ed. C.H.), Timișoara, Tipografia lui Josef Beichel, 1849, p. 18. Documentul va fi citat în continuare după cum urmează: *Die Belagerung...*

¹¹ *Ibidem*, p. 22.

¹² *Ibidem*, p. 25.

Autoritățile din cetate aduceau la cunoștința locuitorilor acesteia că orice faptă care putea periclita siguranța, precum și colaborarea cu inamicul, urma să fie pedepsită cu moartea. Ultimul termen de predare a armelor expira pe data de 29 aprilie, răspunzători pentru nerespectarea acestei dispoziții fiind considerați atât cei care nu ar fi respectat-o cât și proprietarii caselor în care aceștia locuiau. În cazul unei alarme, locuitorii urmau să rămână în casele lor, iar în cazul unei alarme nocturne, aceștia urmau să aprindă lumina la parter și etajul întâi. Era interzis accesul pe fortificații, precum și staționarea pe terasele și acoperișurile clădirilor. La rândul lor locuitorii cartierelor extra muros erau avertizați să nu pactizeze cu revoluționarii, în caz contrar, riscând o ripostă fermă din partea garnizoanei cetății.¹³ De altfel, după ocuparea cartierelor Iosefin, Mehala și Fabric de către forțele revoluționare, aceste cartiere au fost supuse bombardamentului din Cetate, fiind afectate mai multe clădiri, precum moara de vânt, biserica și mai multe case.¹⁴

În data de 18 mai, cetatea a fost supusă pentru prima oară unui tir constant al asediatorilor. Aceste episoade s-au înmulțit semnificativ în următoarele luni, cu atât mai mult cu cât efectivele armatei revoluționare care asediau Timișoara au crescut în cadrul efortului tot mai susținut de a cuceri cetatea. În acest context, în cetate au avut loc consfătuiri privitoare la securitatea locuitorilor săi, în condițiile unui tir mai îndelungat și mai intens. S-a luat decizia deschiderii unei părți a cazematei, pentru a fi amenajate aici locuințe pentru oamenii din cetate. Tot mai mulți locuitori au început să se mute de la etajele superioare ale clădirilor în pivnițe și cazemate. Cu acest prilej, se constata cu indignare preocuparea mult mai asiduă a unora dintre locuitorii cetății de a-și adăposti mobilele, decât de a contribui la adăpostirea semenilor lor.¹⁵

O săptămână mai târziu, a dispărut și ultima modalitate de aprovizionare a celor din cetate cu bunuri din afara acesteia. Până la momentul respectiv, acestea ajunseseră aici pe căi ocolitoare, locuitorii cetății putând să își procure – chiar dacă la prețuri majorate – alimente precum laptele, carnea, șunca sau brânza. Acest lucru nu mai era însă posibil, deoarece asediatorii descoperiseră modul în care aceste bunuri ajungeau în Cetate și au introdus pedeapsa cu moartea pentru oricine ar fi încercat să aprovizioneze cetatea cu diverse bunuri.¹⁶

În dimineața zilei de 30 mai, locuitorii erau înștiințați că, dacă nu puteau să prezinte rezerva obligatorie de alimente, trebuiau să părăsească Cetatea în ziua următoare. De teama unui bombardament prelungit, mai mulți civili ar fi dorit să părăsească cetatea, dar considerau că un astfel de act ar fi fost periculos și dubios. În ziua următoare, în jurul prânzului, aproximativ 400 de persoane au părăsit, conform ordinului, cetatea prin Poarta Transilvaniei și Poarta Vienei. Asediatorii i-au trimis însă înapoi. Într-o primă fază, reîntoarcerea în cetate nu le-a fost permisă și au fost nevoiți să încerce să se strecoare noaptea dincolo de linia asediatorilor. Datorită faptului că majoritatea nu au reușit să treacă nici în ziua următoare, au fost reprimiți în cetate.¹⁷ Această întoarcere a fost permisă cu condiția ca femeile să se întoarcă la locurile de muncă deținute anterior sau să lucreze pentru un salariu fix, iar bărbații, fie să presteze serviciul militar, fie să

¹³ *Ibidem*, p. 18.

¹⁴ *Bogma Istvan naplőjegyzetei...*, p. 74.

¹⁵ *Die Belagerung...*, p. 27.

¹⁶ *Ibidem*, p. 29.

¹⁷ Johann Nepomuk Preyer, *op. cit.*, p. 219.

muncească alături de trupele din cetate, acolo unde era nevoie.¹⁸

Odată cu prelungirea asediului și intensificarea tirului asupra cetății, quantumul distrugerilor a crescut exponențial, aproape toate clădirile din oraș fiind afectate. Printre clădirile cele mai vizate de aceste bombardamente erau magazia de praf de pușcă și îndeosebi spitalul militar. Bolnavii de la primul etaj au fost mutați în subteran. Numeroasele incendii care au avut loc în spital și în diverse locuri din cetate au fost stinse grație activității companiei de pompieri.¹⁹ Ca urmare a focului executat din cetate spre cartierele orașului, ocupate de armata revoluționară, au avut loc mai multe incendii în cartierele Iosefin, Fabric sau Mehala.²⁰ În condițiile unui bombardament neîntrerupt, în zilele de 11-12 iunie, situația bolnavilor din spitalul militar, care a rămas o țintă predilectă, s-a agravat și mai mult, în pofida eforturilor deosebite ale medicilor.²¹

Ținând cont de faptul că distrugerile erau tot mai generalizate, locuitorii cetății au căutat adăpost în pivnițe, biserici, cripte sau cazemate. În data de 14 iunie, o bombă a nimerit clădirea Domului catolic, unde erau adăpostiți mai mulți oameni. În pofida faptului că bomba a explodat, ca printr-un miracol nimeni nu a fost rănit sau ucis.²² În mijlocul acestui marasm generalizat, viața mergea înainte, astfel că proprietarul de cafenea Adam Müller a ținut cafeneaua sa în continuare deschisă, chiar dacă pentru protecție a baricadat ușile și ferestrele localului, oamenii mai puteau bea doar aici și la cafeneaua *Zum Tauber* „cafea albă”²³. În următoarele zile, bombardamentului intens și incendiilor frecvente li s-a adăugat căldura de peste treizeci de grade la umbră. Din cauza acestui cumul de circumstanțe nefaste, în rândul populației s-au consemnat primele cazuri de febră tifoidă, scorbut și chiar stări asemănătoare holerei. Numărul bolnavilor din spitalul militar era de peste 1.100 oameni²⁴. Moralul locuitorilor din Cetate se afla la un nivel critic și era menținut doar de știrea imprecisă că în Banat ar fi acționat un corp de armată austriac. Astfel, nu era de mirare că locuitorii au ajuns să folosească inclusiv cavourile pentru a se adăposti de bombele care cădeau asupra orașului.²⁵

În data de 29 iunie, un negociator din partea armatei revoluționare propune populației civile părăsirea în siguranță a Cetății.²⁶ Această ofertă, care urma să aibă o valabilitate de 48 ore și care a fost aprobată de consiliul de război din cetate, a fost întâmpinată cu bucurie de populație, care spera să scape de bombardamentul intens, de lipsa de alimente și de bolile care făceau ravagii în Cetate.²⁷ De la acest negociator, cei din Cetate au aflat că principalul motiv pentru care se trăgea asupra Spitalului Militar, în pofida faptului că acesta era semnalizat prin intermediul unui steag așa cum era uzanța, era acela că în apropiere se aflau câteva baterii de pe valul principal. Au plecat din Cetate aproximativ 1.000 civili, cu 80 de care foarte încărcate.²⁸ Numărul acestora ar fi fost probabil mai mare, dacă nu s-ar fi temut de eventuale represalii.²⁹

¹⁸ *Die Belagerung...*, p. 33.

¹⁹ Rudolf Gräf, *op. cit.*, pp. 124-125.

²⁰ *Bogma Istvan naplőjegyzetei...*, p. 80.

²¹ Rudolf Gräf, *op. cit.*, p. 126.

²² *Die Belagerung...*, pp. 37-38.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Johann Nepomuk Preyer, *op. cit.*, p. 219.

²⁵ Rudolf Gräf, *op. cit.*, p. 133.

²⁶ *Ibidem*, p. 132.

²⁷ *Die Belagerung...*, p. 43.

²⁸ *Ibidem*, p. 44

²⁹ Johann Nepomuk Preyer, *op. cit.*, pp. 219-220.

După o perioadă de relativă acalmie, începând cu ziua de 6 iulie s-a desfășurat un bombardament furibund al Cetății, care a continuat zi și noapte, până în data de 20 iulie, aducând Cetatea într-o stare de nedescris.³⁰ Au fost grav afectate numeroase clădiri din Cetate, printre care se numărau arsenalul, spitalul ordinului mizericordian și biserica aferentă, spitalul civil, oficiul administrativ cameral, teatrul etc.³¹ Pe lângă acestea, țințele principale le constituiau cazărțile și bateriile, „care în anumite momente sunt efectiv acoperite cu proiectile”³². Adăposturile apte a asigura protecția în timpul bombardamentului erau tot mai puține, iar rănilile și mutilările militarilor și civililor erau teribile și tot mai numeroase. În pofida eforturilor cadrelor medicale, acestea nu mai puteau face față avalanșei de răniți și bolnavi de tifos sau scorbut, cu atât mai mult cu cât spitalul militar constituia în continuare o țință a bombardamentelor.³³ Dacă apă potabilă exista în cantități suficiente în cetate, proviziile de hrană erau tot mai reduse, în acest sens fiind distribuită carne doar de două ori pe săptămână. Carnea de cal a devenit un aliment căutat, dar românii din cetate refuzau să o consume chiar și în aceste condiții vitrege.³⁴

Apogeul acestei stări dramatice a fost atins în ultimele zile ale lunii iulie și la începutul lunii august. Situația garnizoanei era una deosebit de critică, jumătate dintre componenții acesteia fiind decedați, aflându-se în spital sau în stare de inactivitate lângă camarazii lor. Situația ofițerilor era asemănătoare, peste 60 dintre aceștia fiind grav bolnavi³⁵, astfel că mai multe companii ale garnizoanei nu mai aveau deloc ofițeri. În aceste condiții sanitare dezastruoase, etajele inferioare ale clădirilor, care nu au fost distruse, au fost transformate în spitale improvizate ad-hoc, din care lipsea însă lenjeria de pat necesară.

Proviziile populației, menite a fi suficiente pentru trei luni, se apropiau de sfârșit, astfel că de trei ori pe săptămână era distribuită doar carne de cal. Puținele vite care rămăseseră erau păstrate pentru nevoile spitalului.³⁶ Situația populației civile era dezolantă, cea mai mare parte a acesteia fiind bolnavă, în pofida eforturilor medicilor. De altfel, mai mulți medici, bolnavi de tifos, au decedat în ultimele zile ale lunii iulie. Cei rămași în viață se dedicau îngrijirii bolnavilor în spitalul militar, care constituia în continuare un obiectiv al tirului armatei revoluționare. După cum nota un izvor al vremii la momentul respectiv, spitalul se transformase deja într-o „casă mortuară, în care atmosfera este aducătoare de moarte”³⁷. Cazuri de îmbolnăviri se înregistrau și în cartierele orașului³⁸, chiar dacă într-o măsură mai mică. Dezertările s-au înmulțit și împreună cu numărul mare de decese făceau tot mai dificilă apărarea cetății.³⁹

În pofida acestei situații dezastruoase din cetate, care se transformase într-un mare spital, pe data de 5 august a fost refuzată o ultimă ofertă onorabilă de capitulare, transmițându-i-se generalului Vecsey că „garnizoana se va apăra până la ultimul

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Die Belagerung...*, pp. 48-49.

³² Rudolf Gräf, *op. cit.*, p. 144.

³³ *Die Belagerung...*, p. 53.

³⁴ Rudolf Gräf, *op. cit.*, p. 145.

³⁵ *Die Belagerung...*, p. 57.

³⁶ *Ibidem*, p. 59.

³⁷ Rudolf Gräf, *op. cit.*, pp. 152-153.

³⁸ *Bogma Istvan naplőjegyzetei...*, p. 85.

³⁹ Rudolf Gräf, *op. cit.*, p. 156.

cartuș”⁴⁰. Acest refuz a venit și pe fondul observațiilor făcute în ultimele zile, care indicau o evoluție favorabilă armatelor imperiale, în afara cetății. În cele din urmă, după 107 zile de asediu al armatelor revoluționare maghiare, trupele imperiale victorioase, aflate sub conducerea generalului Haynau, intrau în Cetate, spre marea bucurie a garnizoanei și a civililor.⁴¹ În perioada asediului s-au înregistrat aproximativ 2.500 de decese cauzate, atât de bombardament, dar mai ales de epidemiile care au făcut ravagii în cetate. La acestea se adăugau cei aproximativ 2.000 de oameni aflați pe patul spitalului în ziua eliberării, dintre care foarte puțini au supraviețuit.⁴² Printre numeroșii locuitori ai cetății, care au decedat după eliberarea acesteia în urma rănilor, bolilor și lipsurilor îndurate în timpul asediului, s-a numărat și comandantul garnizoanei, generalul Georg von Rukavina.

În perioada care a urmat sfârșitului asediului, au fost luate toate măsurile necesare pentru ca locuințele din cetate să devină locuibile înainte de venirea iernii. Grație hărniciei locuitorilor, acest deziderat a putut fi împlinit, astfel că la un an după această grea încercare, în cetatea Timișoarei mai puteau fi identificate doar câteva urme ale asediului din 1849. Mult mai mult timp a durat însă refacerea aleilor care legau odinioară cetatea de celelalte cartiere ale orașului.⁴³

Cu prilejul unei vizite efectuate de împăratul Franz Josef în această parte a Imperiului, pe data de 15 iunie 1852, acesta a pus la Timișoara piatra de temelie a unui monument închinat amintirii apărătorilor cetății din vremea asediului de la 1849. Acest monument a fost dezvelit în data de 17 ianuarie 1853⁴⁴ și se află în prezent în cimitirul din zona centrală a orașului Timișoara.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 158.

⁴¹ *Die Belagerung...*, p. 65.

⁴² Johann Nepomuk Preyer, *op. cit.*, p. 222.

⁴³ *Ibidem*, p. 223.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 224.

Teodora-Daniela MOȚ

URMĂRILE RĂZBOIULUI FRANCO-AUSTRO-PIEMONTEZ DIN ANUL 1859 ASUPRA BANATULUI

Abstract: *This paper intends to present the main stages of development of the region of Banat, together with its capital and its main urban centre, Timișoara, into a flourishing space of cultural, spiritual and social interaction between different nationalities and mentalities, in the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century. In 1859 the Banat region was depleted of power, after the Revolution of 1848 and the establishment of the Voivodeship of Serbia and Banat of Temesvár, with Timișoara as its capital.*

The Austro-French Piedmontese war from 1859 determined Austria, after being defeated, to search sources of support, the Emperor approaching the Hungarian aristocracy which he intended to have as an ally. In December 27, 1860, the Emperor Franz Joseph I decided to attach the region of Banat to Hungary. By the creation of the Austro-Hungarian Monarchy, in 1867, the region of Banat, together with Transylvania, will remain incorporated to Hungary. Along with this, the measures of discrimination of the minorities from the Austro-Hungarian Empire will be intensified through a strong Magyarization process.

Despite all these, for the region of Banat, the Austro-Hungarian dualism represented a period of great urban development, cultural progress and financial prosperity. Convincing proofs of the civic spirit and collaboration between various social groups, professions and nationalities of the population of the Banat region during the Austro-Hungarian dualism, will prove to be the social clubs set up by the inhabitants of different neighborhoods from Timișoara.

From all the testimonies of the transformation of Timișoara into a modern city after the Austro-French Piedmontese war from 1859 and after the incorporation to Hungary, perhaps the most expressive, representative and enlightening examples of the evolution of consciousness and moral collective spirit are the ones referring to the constant attention given to those financially deprived, to the creation of institutional entities for the shelter, care, and education of the orphans, of the disabled, the various aids for those left behind, at the edge of society, but also the scholarships offered to young people with intellectual potential but lacking financial means, culture-related preoccupations being harmoniously merged with those associated with the welfare of the population.

Anul 1859 găsește Banatul secătuit de protestele rezultate în urma Revoluției de la 1848 și de înființarea provinciei Voivodina sârbească și Banatul timișan¹ care își avea capitala la Timișoara.² Războiul franco-austro-piemontez, soldat cu înfrângerea Austriei, a determinat-o pe aceasta din urmă să caute surse de sprijin, împăratul apropiindu-se de aristocrația maghiară pe care și-a propus să o aibă ca aliată.³

În anul 1860, în Senatul Curții Imperiale Habsburgice se discută chestiunea anexării Voivodinei sârbești și a Banatului timișan la Ungaria. În ciuda întocmirii și trimiterii la Viena în decembrie 1860 a unui memoriu semnat de peste 12.000 de

¹ Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau Luptele politico-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, Colecția Biblioteca valorilor transilvane, 2016, pp. 523-534; Nicolae Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara, Editura G. Mathieu, 1943, pp. 99-100.

² W. Marin, I. Munteanu, Gh. Radulovici, *Unirea Banatului cu România*, Muzeul Banatului, Timișoara, 1968, p. 38.

³ Tibor Frank, *The Austro-Hungarian compromise of 1867 and its contemporary critics*, în „Hungarian Studies”, 14/2, 2000, pp. 193-200.

intelectuali, negustori și meseriași din Banat⁴, prin patenta din 27 decembrie 1860, împăratul Franz Joseph I va lua decizia anexării Banatului la Ungaria. Prin crearea statului dualist Austro-Ungaria, în urma acordului austro-ungar din 5 decembrie 1867, Banatul, alături de Transilvania, vor rămâne încorporate Ungariei.⁵ Odată cu aceasta se vor intensifica măsurile de discriminare a minorităților din Imperiu, spre deosebire de tabăra austriacă, cea maghiară îngrădind afirmarea identității naționale a minorităților, știrbindu-le majoritatea drepturilor și obligațiilor, printr-o puternică politică de maghiarizare.⁶ În pofida tuturor acestora, pentru Banat dualismul austro-ungar a reprezentat o perioadă de mare avânt, progres și prosperitate, fiind create premisele unei transformări urbane moderne, ceea ce a condus la o modificare totală a înfățișării și întinderii orașului, printr-o amplă politică edilitară. Un prim pas în direcția edificării unui sistem edilitar compact și organizat a fost revocarea interdicției de construcție pe esplanadă în 1868, transformarea fundamentală fiind însă posibilă abia după 1891, când defortificarea a fost oficial aprobată, lucrările de demolare și de nivelare a zidurilor fortificației extinzându-se până în anul 1910, în tot acest timp orașul folosind pentru noi construcții aproximativ șapte milioane de cărămizi și vânzând în vederea refolosirii peste nouăsprezece milioane.⁷ Toate aceste măsuri au dus la eliberarea unor mari suprafețe în intravilan, urmărindu-se realizarea unor legături mai strânse între zona centrală și periferii.⁸

Noii capitaliști și oameni de afaceri, prosperând sub liberalismul acelei perioade, și-au creat propria lor versiune de fast și funcționalitate edilitară, rezultantă a propriilor percepții izvorâte din numeroasele lor călătorii și legături cu Viena și Budapesta.⁹ Astfel, străzile și bulevardele nou edificate au urmat modelul Ringului din Viena și a Marelui Bulevard (Nagykörút) din Budapesta. Printre primele realizări deosebite s-au numărat Biserica, Școala și Casa ordinului piarist¹⁰, cel mai mare complex arhitectonic ridicat în cetate după defortificare, precum și Corso-ul cu palatele și magazinele sale, la inaugurarea din 1912, palatul Societății Lloyd¹¹ fiind prima clădire a viitoarei vestite promenade. Totodată, s-a investit foarte mult în dezvoltarea industriilor locale, construindu-se numeroase întreprinderi.¹²

O preocupare majoră încă din primii ani ai dominației austriece, continuată cu mari strădanii în perioada dualistă, a fost asigurarea unor condiții de igienă și ajutor medical pentru locuitorii din Banat, acțiuni ce s-au inițiat și concretizat în special la Timișoara. Imediat după preluarea orașului de armata austriacă s-au depus mari

⁴ *Naționalul*, 1861, nr. 21 (12 martie), pp. 81-82.

⁵ Alan John Percivale Taylor, *The Habsburg Monarchy 1809-1918: A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary*, Chicago, Ed. Harmondsworth Penguin Books/University of Chicago Press, 1964, pp. 126-135.

⁶ W. Marin, I. Munteanu, Gh. Radulovici, *op. cit.*, p. 39; Makkai Béla, *The Austro-Hungarian Monarchy – ‘The prison of Folks’?*, în „Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies”, nr. 2, 2012, pp. 5-16.

⁷ Josef Geml, *Vechea Timișoară în ultima jumătate de secol 1870-1920*, Timișoara, Editura Cosmopolitan Art, 2016, p. 25.

⁸ Paul Răzvan, *Nostalgiile timișorene*, Ediția a III-a, Timișoara, Editura Eurostampa, 2011, pp. 7-8.

⁹ Iancu Conciatu, *Timișoara: o scurtă monografie: cu deosebită considerare asupra comerțului și industriei*, Timișoara, Tipografia Huniadi, 1919, pp. 31-32.

¹⁰ Octavian Leșcu, *Ghidul orașului Timișoara de-a lungul timpului 1900-2000*, Timișoara, Editura Agenția de Publicitate LEXUS S.R.L., 2001, p. 80.

¹¹ *Ibidem*, p. 111; Augustin Deac, *Mișcarea muncitorească din Transilvania 1890-1895*, București, Editura Științifică, 1962, p. 25.

¹² Iancu Conciatu, *op. cit.*, pp. 33-35.

eforturi pentru optimizarea și ameliorarea aerului de mlaștină care era foarte dăunător sănătății locuitorilor și noilor coloniști. Printre măsurile luate în această direcție, după desecarea mlaștinilor și regularizarea Begăi, au fost amenajate numeroase spații verzi și parcuri unde au fost plantați numeroși copaci. Acestea au contribuit în egală măsură și la dinamizarea vieții sociale, noile teritorii constituind puncte de recreere și întâlnire în vederea socializării și a petrecerii într-un mod cât mai relaxant a timpului liber.¹³ Preocupările sanitare din urbea timișoreană au condus și la activități umanitare de grijă și întrajutorare, în 1904 *Asociația Crucea Albă pentru ocrotirea copiilor din Ungaria de Sud (Banatul istoric)*¹⁴ înființând primul Azil de Stat pentru copii, în vederea educării și asigurării îngrijirii medicale și tratamentelor copiilor părăsiți și a celor săraci. Tot azilul se ocupa, după finalizarea educației de bază, de obicei, după ce copiii împlineau 13 ani, de trimiterea acestora pentru a învăța o meserie. În Ungaria, Organizația Farmaciilor era o instituție de primă importanță care se preocupa în permanență de furnizarea tuturor celor necesare îngrijirii sănătății, iar la Timișoara procurarea medicamentelor și a tuturor materialelor necesare îngrijirii bolnavilor s-a realizat printr-un număr de 19 farmacii constituite în diversele cartiere ale Timișoarei.¹⁵

Considerându-se că un trup sănătos, armonizat și îngrijit, reprezintă condiția esențială a unei minți agere și echilibrate, sportului i s-a acordat o mare importanță în Banat în perioada dualismului austro-ungar. Având în vedere faptul că la începutul secolului XX fotbalul a luat un mare avânt în toate orașele mari ale Europei, stârnind un mare entuziasm, pe 25 iunie 1899 la Timișoara s-a jucat prima partidă de fotbal european din România, meci disputat de două echipe ale Liceului Piarist, conduse de profesorul de gimnastică Carol Müller.¹⁶ Josef Geml nota în a sa monografie, *Vechea Timișoară în ultima jumătate de secol 1870-1920*:

Oriunde te uiți poți vedea aspecte maladive ale acestui joc, care nu mai este un sport, ci o pasiune a omenirii. Cotidienele conțin reportaje lungi, ziarele speciale de sport aduc știri detaliate despre meciurile care au avut loc în capitalele europene; peste tot sunt cunoscute numele matadorilor fotbalului. Tineretul are în așa mare măsură în sânge patima încât fiecare piatră de pe stradă trebuie lovită cu piciorul de parcă ar fi o minge de fotbal sau de parcă ar șuta un gol.¹⁷

O dovadă de necontestat a prestigiului și importanței de care se bucura fotbalul timișorean a fost înființarea, în anul 1902, a *Clubului de Fotbal din Timișoara* a cărui limbă oficială era maghiara.¹⁸ Acest club și-a propus promovarea tuturor aspectelor legate de fotbal, selecționarea, pregătirea și asigurarea condițiilor optime membrilor, astfel încât aceștia să se poată perfecționa încontinuu, dar și stimularea participării la concursuri prin organizarea de festivități ceremonioase de premiere. În anul 1913 se va amenaja primul teren de fotbal și va începe organizarea de meciuri.¹⁹ Pe lângă fotbal,

¹³ Octavian Leșcu, *op. cit.*, pp. 101-104.

¹⁴ Direcția Județeană a Arhivei Naționale – Timiș, Timișoara, Fond *Primăria orașului Timișoara*, Dosar 21/1905, f. 1.

¹⁵ Octavian Leșcu, *op. cit.*, pp. 88-90.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 127-128.

¹⁷ Josef Geml, *op. cit.*, p. 351.

¹⁸ Direcția Județeană a Arhivei Naționale – Timiș, Timișoara, Fond *Primăria orașului Timișoara*, Dosar 28/1903, f. 1.

¹⁹ Károly Telbisz, József Bellai, *Dr. Telbisz Károly 25 évi polgármesterei működése alatt elmondott beszédei*, Timișoara, Editura Uhrmann Henrik, 1910, p. 321.

în Timișoara perioadei dualiste s-a acordat o atenție sporită patinajului, canotajului, gimnasticii, ciclismului și tenisului de masă. În anul 1876 a fost înființată la Timișoara o *Asociație a patinajului* care îl avea ca președinte pe medicul pensionat, Martin Parlaghy²⁰. Pentru scurt timp au funcționat la Timișoara și o *Asociație de ciclism* înființată în anul 1886 de Arpad Leyritz și inaugurată festiv la 20 august 1897, precum și *Reuniunea Bicicliștilor* constituită în 1898 de avocatul dr. Ignaz Róna, sau *Bicycleclub* întemeiat de Konstantin Sztura. Din păcate, ciclismul a încetat să fie practicat ca sport, marea majoritate a timișorenilor folosind bicicleta pentru a merge la locul de muncă. În anul 1906, la inițiativa și sub conducerea consilierului juridic Alexander Gerdanovits, au fost puse bazele unui club de gimnastică.²¹ Pe lângă sporturile ce implicau efortul fizic, în Timișoara, cel mai mare oraș din Ungaria de Sud, foarte apreciate au fost și cele ce solicitau efortul minții, precum șahul. Astfel, în anul 1913 a fost întemeiată *Asociația șahiștilor din Timișoara*, cu sediul în zona Iosefin, al cărui scop principal, exprimat în statute, era practicarea șahului, pentru îmbogățirea intelectului și a caracterului. Printre obiectivele asociației s-a mai numărat și inițiativa înființării și organizării unei biblioteci cu scrieri de specialitate, precum și editarea unei reviste care să popularizeze șahul și ideile asociației în rândul unor largi categorii de persoane.²²

Pe plan cultural, o deosebită importanță a avut-o înființarea primei asociații cultural-științifice, *Societatea Muzeală de Istorie și Arheologie*, rezultată în 1883 din fuziunea a două societăți constituite anterior, în 1872 și 1874, sub conducerea lui Ormós Zsigmond, prefectul comitatului Timiș.²³ Scopul societății a fost adunarea și colectarea obiectelor istorice și arheologice din Ungaria de Sud, care proveneau din donații, descoperiri arheologice întâmplătoare și achiziții. La început, colecțiile Societății au fost păstrate în Palatul episcopiei romano-catolice, până la donarea de către municipalitatea comitatului a casei Wellauer, de pe strada Lonovits (Episcop dr. Augustin Pacha), ulterior transformată într-o clădire muzeală care s-a dovedit încă de la început neîncăpătoare pentru a adăposti colecțiile muzeului.²⁴

Probe edificatoare ale spiritului civic și de colaborare între diferitele pături sociale, profesii și naționalități ale populației timișorene în perioada dualismului austro-ungar se vor dovedi cluburile de societate sau de lectură înființate de locuitorii din diferite cartiere, care vor organiza concerte, seri și matinee literare, dramatice și muzicale, prelegeri populare, împrumuturi de cărți, toate cu scopul declarat al promovării culturii și a unei bune educări morale. Acestea, împreună cu asociațiile filantropice și de ajutorare, au întregit tabloul cultural și social din capitala Banatului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Un rol semnificativ în afirmarea și promovarea scriitorilor, poezilor, artiștilor și a altor învățați autohtoni în rândul populației din Timișoara începutului de secol XX l-a avut *Societatea Arany János*²⁵. Aceasta apărea ca

²⁰ Josef Geml, *op. cit.*, pp. 348-349.

²¹ *Ibidem*, pp. 350-351.

²² Direcția Județeană a Arhivei Naționale – Timiș, Timișoara, Fond *Primăria orașului Timișoara*, Dosar 19/1913.

²³ Antal Bodor, *Temesvár és Délmagyarország multja, jelen közállapotai és turisztikai leirása az Alduna uti kalauzával*, Moravetz Testvérek Kiadásá, Timișoara, 1908 (1914), pp. 220-224.

²⁴ Florin Medeleț, Nicoleta Toma, *Muzeul Banatului. File de cronică I, 1872-1918*, Timișoara, Editura Mirton, 1997, pp. 13-46.

²⁵ Direcția Județeană a Arhivei Naționale – Timiș, Timișoara, Fond *Primăria orașului Timișoara*, Dosar 24/1903, f. 1-5; Ștefan Pascu, Nikolae Laurențiu Bercea, *Timișoara: pagini din trecut și de azi*, Consiliul Popular al Municipiului Timișoara, Timișoara, 1969, p. 153.

o „necesitate a unei idei nutrită demult, pusă în slujba îngrijirii și servirii literaturii naționale”²⁶, după cum însuși primarul dr. Telbisz Károly afirma la data de 10 ianuarie 1904, cu ocazia ceremoniei de deschidere a societății. În cadrul congresului de înființare a fost postulat dezideratul transformării urbei timișorene într-un nucleu consacrat literaturii maghiare, precum și a afirmării ideilor naționale cultivate de operele lui Arany János²⁷. Astfel, scopurile asociației erau

promovarea și îngrijirea literaturii maghiare în Ungaria de Sud, prin următoarele măsuri: organizarea de conferințe literare și estetice, organizarea de festivități literare, publicarea operelor sau lucrărilor celor mai cunoscuți scriitori din Ungaria de Sud, publicarea unui organ de presă pe teme beletristice, culturale și estetice, menținerea relațiilor cu alte organizații de aceeași factură.²⁸

Pe bază profesională, dar cu obiective culturale și filantropice, a fost constituită *Asociația tipografilor din Ungaria de Sud* (Banatul istoric)²⁹, ale cărei statute au fost aprobate în anul 1910, și care își propunea acordarea de ajutoare membrilor bolnavi sau cu handicap, văduvelor membrilor decedați, sau părinților membrilor celibatari care muriseră, rămași astfel fără sprijin la bătrânețe, precum și achitarea cheltuielilor legate de înmormântare. Totodată, asociația milita pentru susținerea morală și financiară a orfanilor, ajutorarea văduvelor și orfanilor celor deveniți șomeri, dar și a șomerilor și pelerinilor pentru ca aceștia să-și poată finaliza cu succes pelerinajul. În statutele acesteia era prevăzută acordarea de ajutor cât mai multor persoane, în limita posibilităților, în caz de boală, deces sau handicap. În scopul educării și perfecționării tineretului, a fost creată *Uniunea Széchenyi din Ungaria de Sud* (Banatul Istoric) care își propunea să-i atragă pe tineri către studiul științelor sociale, prin organizarea de cursuri, dezbateri, excursii și călătorii de cercetare, prin stabilirea și întreținerea de legături cu agricultorii și micii întreprinzători, prin participarea și aducerea contribuției la înființarea și conducerea cooperativelor și cercurilor gospodărești, precum și prin sprijinirea fundațiilor muncitorești și apărarea drepturilor muncitorilor din industrie.³⁰

O însemnătate deosebită în cultura timișoreană a avut-o *Societatea de cultură și lectură Timișoara*, cu sediul în cartierul Iosefin, una dintre puținele cu caracter multinațional, întemeiată la 19 ianuarie 1878. Din Statutele sale reieșea că obiectivul principal al acestei societăți era de „a promova relațiile culturale dintre persoanele care se străduiau să se perfecționeze fără deosebire de naționalitate sau confesiune”³¹. Pe lângă aceasta, mai erau prevăzute: stimularea progresului cultural, perfecționarea profesională, acordarea de diferite ajutoare financiare, organizarea unor cursuri și serate de lectură, înființarea unei biblioteci, precum și pregătirea membrilor de către specialiști din diferite domenii.³² La 16 ianuarie 1899, ca Președinte al *Societății de cultură și lectură Timișoara* a fost ales primarul Telbisz Károly, care încă de la început și-a exprimat recunoștința pentru

²⁶ Károly Telbisz, József Bellai, *Dr. Telbisz Károly 25 évi polgármesteri működése alatt elmondott beszédei*, Timișoara, Editura Uhrmann Henrik, 1910, p. 233.

²⁷ Samu Borovszky, *Temes vármegye*, vol. I, Országos Monografia Társaság, Magyarország vármegyéi és városai, Budapesta, p. 208.

²⁸ Direcția Județeană a Arhivei Naționale – Timiș, Timișoara, Fond *Primăria Orașului Timișoara*, Dosar 24/1903, f. 3.

²⁹ *Ibidem*, Dosar 24/1910, f. 1-2.

³⁰ *Ibidem*, Dosar 1/1880, f. 1.

³¹ Direcția Județeană a Arhivei Naționale – Timiș, Timișoara, Fond *Primăria orașului Timișoara*, Dosar 2/1878, f. 1.

³² *Ibidem*, f. 2.

eforturile depuse în cei 20 de ani de muncă ai membrilor Societății, oferindu-le asigurări că se va strădui să continue și să asigure dezvoltarea și înflorirea acesteia.³³ Cotidianul *Controla* relatează pe larg asupra activității *Societății de cultură și lectură Timișoara* în timpul conducerii lui Telbisz Károly amintind în articolul cu titlul *O seară plăcută*, Serata de lectură organizată de Societate, suma de 600 coroane încasată cu acest prilej, fiind donată copiilor săraci. La eveniment a participat și soția protopopului de Timișoara, dr. Maria Putici, care „și-a dat toate silințele ca petrecerea să reușească pe deplin”³⁴. *Asociația Cercul Social din Timișoara*, de limbă maghiară, cu sediul în cartierul Iosefin, al cărei statut a fost aprobat în anul 1887, avea ca principal obiectiv evoluția vieții sociale, punând accentul pe educația muzicală, organizarea de conferințe, petreceri, serate muzicale, dar și publicarea de ziare astfel încât ideile asociației să pătrundă în cadrul unor largi cercuri sociale.³⁵

O asociație al cărei principal scop era promovarea limbii maghiare a fost *Asociația pentru promovarea limbii maghiare*, înființată în 1882. Încă de la început aceasta și-a luat misiunea de a organiza cursuri de limba maghiară pentru adulți și pentru copii, de a sprijini învățământul în limba maghiară, prin acordarea de ajutoare școlilor și grădinițelor maghiare, elevilor săraci, precum și premiera elevilor cu merite deosebite în însușirea limbii maghiare.³⁶ Ziarul timișorean *Délmagyarországi Közlöny* prezenta pe larg activitățile acestei societăți, adresând prin aceasta un îndemn cât mai multor locuitori din Timișoara de a învăța limba maghiară, cu precizarea că toți banii colectați vor fi donați pentru achiziționarea de cărți în limba maghiară, manualele cumpărate cu acest prilej urmând a fi împărțite elevilor lipsiți de mijloace financiare.³⁷

Încă din 1890 în urbea timișoreană își desfășura activitatea *Asociația pentru promovarea artei teatrale maghiare din Timișoara*, care avea ca obiectiv trezirea interesului timișorenilor nevorbitori de limba maghiară față de teatrul maghiar, promovarea și extinderea influenței artei teatrale maghiare la Timișoara, dar și protecția și ajutorul moral și financiar al ansamblurilor maghiare.³⁸ Unul din articolele publicate în știri a cotidianului *Temesvári Szinpad* relatează organizarea de către *Asociația pentru promovarea artei teatrale maghiare din Timișoara*, în ziua de 2 martie 1902, a unui spectacol de teatru în cartierul Fabric, urmat de ședința *Adunării generale a Asociației din Timișoara*.³⁹

O altă organizație, cu preocupări în principal de ordin religios, a fost *Asociația Talmud-Thora*, înființată de și pentru comunitatea izraelită ortodoxă autonomă din Timișoara, cu sediul în Fabric. Aceasta se ocupa în linii mari de instruirea și perfecționarea băieților de origine izraelită cu rezultate bune la școală, în ceea ce privea însușirea limbii ebraice, a culturii izraelite, în studiile biblice și pregătitoare ale Talmudului.⁴⁰ În Statutele *Asociației Talmud-Thora*, aprobate la data de 28 septembrie 1908, se prevedea organizarea de școli evreiești primare și gimnaziale, elevii proveniți

³³ *Ibidem*, f. 3.

³⁴ *Controla*, Timișoara, 1904, nr. 80, p. 2.

³⁵ Direcția Județeană a Arhivei Naționale – Timiș, Timișoara, Fond *Primăria orașului Timișoara*, Dosar 9/1887, f. 1.

³⁶ *Ibidem*, Dosar 1/1890, f. 1.

³⁷ *Délmagyarországi Közlöny*, Timișoara, 1900, nr. 4, p. 2.

³⁸ Direcția Județeană a Arhivei Naționale – Timiș, Timișoara, Fond *Primăria orașului Timișoara*, Dosar 1/1890, f. 1.

³⁹ *Temesvári Szinpad*, Timișoara, 1902, p. 3.

⁴⁰ Direcția Județeană a Arhivei Naționale – Timiș, Timișoara, Fond *Primăria Orașului Timișoara*, Dosar 17/1908, f. 1.

din familii cu situație financiară precară fiind scutiți de plata taxelor aferente.⁴¹

Printre dovezile ilustrative ale marelui avânt dezvoltator al urbei timișorene, pe atunci al optulea oraș din Ungaria după numărul de locuitori, se înscrie găzduirea *Expoziției Industriale, Comerciale și Agricole (Expoziția Industrială și Agricolă a Ungariei de Sud)* din anul 1891⁴², eveniment de o importanță specială, cu un succes deosebit, desfășurat în perioada 19 iulie-3 octombrie, la care au participat mai mult de 3.000 de expozanți și care a fost vizitată de însuși împăratul Franz Josef I. Secțiunea a XVI-a a *Expoziției Industriale, Comerciale și Agricole* din anul 1891, care cuprindea materialele arheologice și istorice, precum și o parte a colecției Ormós Zsigmond premiată cu o diplomă de merit, a fost organizată în incinta Palatului Muzeal. Cu această ocazie, la 29 august 1891, a avut loc și inaugurarea festivă a muzeului, Ormós Zsigmond fiind ales președinte pe viață al *Societății Muzeale de Istorie și Arheologie*.⁴³

La sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, din totalul de aproximativ 1,3 milioane de locuitori din Banatul istoric, doar 500.000 erau români, iar dintre aceștia numai jumătate, respectiv 250.000 știau să citească și să scrie. Din dorința de a se asigura accesul la educație cât mai multor tineri, în instituțiile de învățământ au fost create asociații de ajutorare prin intermediul căroră elevii cu o situație mai bună îi puteau ajuta pe cei nevoiași.⁴⁴ În acest scop a fost constituită, în anul 1890, *Asociația foștilor colegi de școală ai Liceului romano-catolic din Timișoara*, al cărei principal obiectiv era susținerea financiară a absolvenților fruntași la învățătură, cu potențialul de a studia la una dintre marile universități din Ungaria, dar și menținerea și întărirea constantă a legăturilor între cei care absolviseră Liceul romano-catolic din Timișoara. Sumele destinate acestui sprijin financiar rezultau din donații (de obicei, ale absolvenților liceului care se bucurau de o bună situație financiară), din taxele ce le plăteau membrii, dar și din diferite colectări de fonduri.⁴⁵ Tot în categoria asociațiilor sociale întemeiate de foști absolvenți ai unor instituții de învățământ timișorene, se încadra și *Asociația absolvenților Școlii superioare reale din Timișoara*, fondată în anul 1894. Și scopul acesteia era, pe de o parte, cel de ajutorare materială și financiară a foștilor absolvenți care doreau să studieze la universitățile din Ungaria, sau care deja erau plecați la studii, dar nu aveau posibilitatea de a se susține financiar, iar pe de altă parte, menținerea unor strânse relații între foștii colegi ai acestei școli superioare reale.⁴⁶

Dintre toate mărturiile transformării Timișoarei într-un oraș modern odată cu anexarea la Ungaria, poate cele mai expresive, reprezentative și edificatoare exemple ale evoluției conștiințelor și spiritului colectiv moral și civic se dovedesc a fi cele referitoare la atenția acordată permanent celor lipsiți de mijloace financiare, crearea formațiunilor instituționale pentru adăpostirea, îngrijirea și educarea orfanilor, a celor cu handicap, diferitele ajutoare acordate celor rămași fără loc de muncă, a celor de la marginea societății, dar și bursele oferite tinerilor cu potențial intelectual, dar lipsiți de mijloace

⁴¹ *Ibidem*, f. 2-4.

⁴² Octavian Leșcu, *Ghidul orașului Timișoara de-a lungul timpului 1900-2000*, Editura Agenția de Publicitate LEXUS S.R.L., Timișoara, 2001, pp. 14-17.

⁴³ Florin Medeleț, Nicoleta Toma, *op. cit.*, pp. 48-50.

⁴⁴ Ioan Munteanu, *Rețeaua școlară și știința de carte în Banatul istoric la începutul secolului al XX-lea*, în „Studii Bănățene”, Timișoara, Editura Mirton, 2007, pp. 431-432.

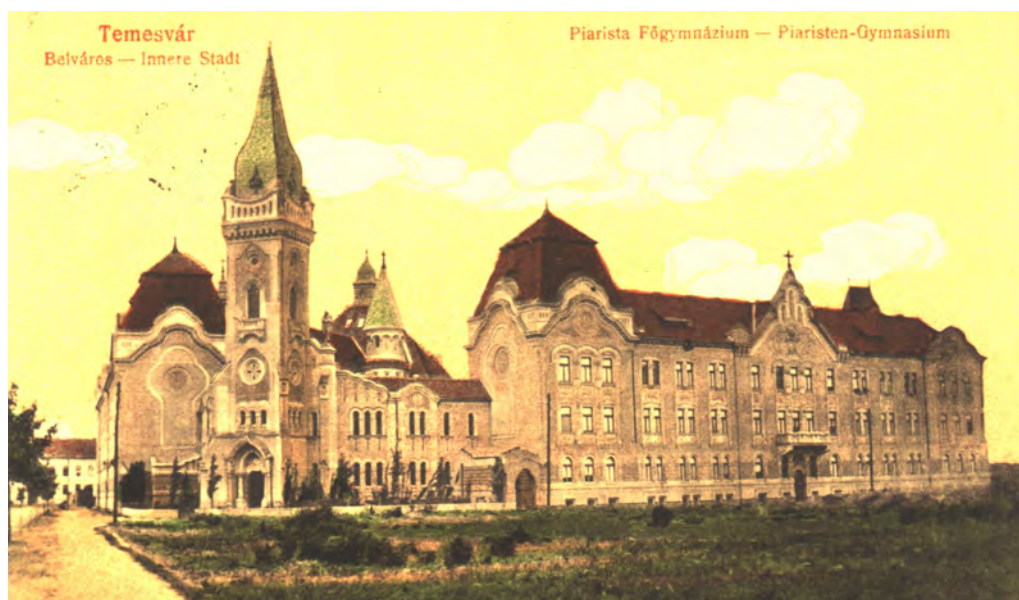
⁴⁵ Direcția Județeană a Arhivei Naționale – Timiș, Timișoara, Fond *Primăria Orașului Timișoara*, Dosar 23/1890, f. 1.

⁴⁶ *Ibidem*, Dosar 29/1894, f. 1.

pecuniare. Astfel, Timișoara celei de-a doua jumătăți a secolului XIX și începutul secolului XX a fost un spațiu de întrepătrundere a numeroase mentalități, cunoștințe, tradiții, culte și credințe religioase, unde un loc important l-au deținut preocupările legate de cultură, armonios îmbinate cu cele referitoare la bunăstarea populației.

Demolarea zidurilor cetății (detaliu), poarta Transilvaniei.
Sursa: Colecția de Fotografii a Muzeului Național al Banatului

Biserica și Liceul Piarist. Sursa: Colecție particulară.

Palatul Societății Lloyd, prima clădire a viitorului Corso.
Sursa: Colecția de Fotografii a Muzeului Național al Banatului.

Fabrica de pantofi Turul construită în anul 1900 și pusă în funcțiune în 1901,
cea mai mare fabrică de profil din monarhia dunăreană.
Sursa: Colecția de Fotografii a Muzeului Național al Banatului.

Abatorul orășenesc, construit după planurile arhitectului László Székely în perioada 1904-1906, între Fabric și Elisabetin.
Sursa: Colecție particulară.

Pinacoteca Muzeului de Arheologie și Istorie din Timișoara.
Sursa: Colecția de Fotografii a Muzeului Național al Banatului.

Cristina SEITZ

**„ȚARA PIERE DE TĂTARI, EI JOACĂ CU LĂUTARI”
PETRECERI PUBLICE REFLECTATE ÎN „GAZETA TRANSILVANIEI”
(1877-1878)**

***Zusammenfassung:** Die Zeitung stellt das gesellschaftliche Leben der Jahre 1877-1878 vor und widerspiegelt sich in den in der „Gazeta Transilvaniei” Zeitung veröffentlichte Artikeln oder Nachrichten. Zu 1877, war Redakteur und Herausgeber der Zeitung Iacob Mureșianu, und ab 1878 wurde die Redaktion von Dr. Aurel Mureșianu betreut, wobei Iacob Mureșianu weiter als Herausgeber zuständig war. In dieser Zeitspanne wurde der Druck von Ioan Götț und Sohn Henry gewährleistet. Die Zeitung erschien zweimal pro Woche und die Informationen, die wir studierten, wurden im Allgemeinen auf Seite 4, unter „Diverse Nachrichten”, veröffentlicht.*

Die politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Veränderungen der Zeit haben die Entwicklung des gesellschaftlichen Lebens in Brasov, im Imperium oder in Rumänien, stark beeinflusst. Das gesellschaftliche Leben der Kronstädter verlief durch gegenseitige Besuche am Nachmittag oder Abend, Theaterbesuche, Vorführungen, Konzerte, Karnevale, Abendsunterhaltungen mit Tänze, Balle, Bankette oder Empfänge. Das musikalische Leben von Brașov (Kronstadt) wurde durch festliche Momente, lokale Künstlerkonzerte und Konzerte sowie durch berühmte Künstler die sich auf Tournee befanden, belebt. Volksmusik wurde auch im Rahmen der „sozialen Abstimmungen” gepflegt, und die Chöre enthielten auch einige beliebte „Stücke”, die von siebenbürgischen Komponisten harmonisiert wurden. Musikkultur war Teil des Bildungsideals der Zeit, und das Kenntnis der Gesellschaftstänze war eine pflichtige Praxis.

Lucrarea prezintă viața socială a anilor 1877-1878, reflectată în articole sau știri publicate în „Gazeta Transilvaniei”. Redactorul și editorul ziarului, în anul 1877, a fost Iacob Mureșianu (1812-1887), iar în 1878 redacția a fost asigurată de dr. Aurel Mureșianu, editor fiind, în continuare, Iacob Mureșianu. În acea perioadă, tiparul era asigurat de Ioan Götț și fiul, Henric. Ziarul apărea de două ori pe săptămână, iar informațiile studiate au fost publicate, în general, pe pagina patru, la rubrica „Știri diverse”.

Schimbările politice, economice și culturale specifice epocii au influențat puternic modul în care a evoluat viața socială din Brașov, Imperiu sau România. Viața socială (mondenă) a brașovenilor însemna vizite reciproce după-amiaza sau seara, frecventarea teatrului, a spectacolelor de revistă, concertelor, carnavalurilor, seratelor, balurilor, banchetelor sau recepțiilor. Viața muzicală brașoveană era animată de momente festive, serate ale artiștilor locali și concerte ale unor artiști cu renume, aflați în turneu. Și muzica populară era cultivată în cadrul „convenirilor sociale”, iar corurile includeau în program și unele „bucăți” populare armonizate de compozitori ardeleni. Cultura muzicală făcea parte din idealul educațional al epocii, iar cunoașterea dansurilor de societate era o deprindere obligatorie.

În 6/18 ianuarie 1877 este anunțată o serată organizată de Societatea de lectură a studenților români din Brașov, în sala cea mare a gimnaziului român, pentru sărbătorirea onomasticii episcopului Caransebeșului Ioan Popasu.¹

¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 1 din 16/4 ianuarie 1877, p. 4. În continuare vom folosi prescurtarea G.T. și vom menționa numărul și data apariției ziarului.

În 15/27 ianuarie 1877 este anunțat Balul Reuniunii Femeilor Române² din Brașov. În sala Redutei este „arangiatură” balul anual la care este așteptată să participe „tota elită a societății române din Brăsovu și giuru, precum și notabilii și demnitarii străini”. Se crede că:

acestu balu va străluci și de asta-data nu numai prin eleganța și noblenia, ci mai vertosu prin o cercetare numeroasă din partea familiilor române și a tuturor acelor care știu să apriească scopul arangiării unui asemenea balu.

Biletele de intrare pot fi procurate de la doi comercianți și librarul Zeidner.³

Pentru 15/27 ianuarie 1877, în sala Hotelului Național este anunțat, balul organizat de Reuniunea Femeilor Române din Blaj, în folosul școlii de fete. Biletul de intrare este de 2 florini/familie și 1 florin/persoană.⁴

Hotelul Metropolita din Viena a găzduit în ajunul Anului Nou o serbare organizată de Societatea academică „România Jună”. Semnalăm prezența în programul serbării a studentului Iacob Mureșianu ce l-a acompaniat la pian pe George Baiulescu, student la medicină. Evenimentul muzical a continuat cu dans, iar:

petrecerea cea mai animată și mai cordială a durat până la 4 ore demanetă. Au sărbătorit alături de români, familii de germani, francezi și greci.⁵

Redacția anunță organizarea unui bal în folosul școlărilor săraci, duminică, 30 ianuarie 1877, începând cu ora 19, în Bran. Se precizează că:

oferte maranimoase spre acestu scopu se primescu de d. învățătoriu Teodoru Popu și în Brăsovu de d. comerc. Ioanne Persoiu, cari se voru publica în diaria.⁶

Societatea de lectură „JULIA” a junimii române de la Universitatea din Cluj va pregăti în 15 februarie 1877, în sala Redutei din oraș, o petrecere constând într-un concert muzical și dans:

salto și cu joculu istoricu-romanu *Călușariulu*, jocandu în costumu naționale în sala *Redutulu urbei*.⁷

Programul concertului și ordinea jocurilor se vor distribui în seara petrecerii.

Aflăm că în data de 3 februarie, la Alba-Iulia s-a dansat ROMANA⁸ la un bal

² „Reuniunea femeilor române”, asociație cu caracter cultural care avea ca scop ajutorarea orfanilor de pe urma revoluției din 1848. Configurația istorică și interesul stărnit de această asociație au condus la afirmarea identității naționale, la prezentarea valorilor culturale în fața autorităților și populației germane și maghiare prin organizarea de conferințe, întâlniri și baluri de „Reuniune”.

³ G.T. nr. 2 din 21/9 ianuarie 1877, p. 4.

⁴ *Ibidem*.

⁵ G.T. nr. 4 din 28/16 ianuarie 1877, p. 4.

⁶ G.T. nr. 7 din 8 februarie/27 ianuarie 1877, p. 4.

⁷ G.T. nr. 8 din 11 februarie/30 ianuarie 1877, p. 4.

⁸ În scopul trezirii dragostei către folclorul românesc și sub impulsul momentului istoric, Iacob Mureșianu compune în iarna anului 1949, elegantul dans de salon „ROMANA”, bazat pe motive românești, opus „facilului dar răspânditului Quadrille la modă”. Acesta s-a dansat în mod oficial la balul „Reuniunii femeilor române” în iarna anului 1851 și apoi s-a răspândit la toate balurile fiind însușit și de străini. Dansul ROMANA, adapta sub o formă avansată, figurile coregrafice ale unor jocuri populare românești. După o mai veche tradiție, toate balurile organizate de intelectualii români se deschideau cu o horă și se încheiau cu sârba bărbaților, iar după pauza pentru muzică se continua cu dansul ROMANA care era executat de 10-15 perechi. Dansul de coloană ROMANA se răspândește și se dansează la toate seratele, balurile și recepțiile din Ardeal, Maramureș, Banat, Crișana și chiar în nordul Moldovei până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial.

organizat de maghiari. Cele 14 perechi de dansatori au decis să părăsească sala de bal, în urma reacției negative a unor participanți (fluierături), declarând că această atitudine a fost o

insult'a ce s'a facutu nu numai óspetiloru romani, ci tuturoru romaniloru, pentru ca insult'a jocului nationalu e cá si insult'a flamurei nationale.⁹

În nr. 13 al „Gazetei Transilvaniei” din 1 martie/17 februarie, un mocan din Turda trimite redacției, în versuri, informații referitoare la acest bal, în care s-a dansat ROMANA, menționând „se ne nvertimu in Roman'a”.¹⁰ Ecouri ale acestui incident sunt publicate o lună mai târziu. Astfel ziarul „Kelet” declară ca fiind „minciunosu, calomnatoriu și amerintiatoriu periculosu” acuzele aduse de „Gazeta Transilvaniei”. În apărare se impută corespondentului ziarului „Kelet”, ce a semnat sub pseudonimul Sulpicius, intenția de a defăima „Gazeta” sub „pecatulu urei neimpacate contra elementului maghiaru, cá si cumu acésta s'ar' nutri cu carne de maghiaru” și argumentează „déra cum se potemu noi urí pe unu bietu de poporu necajitu și amaritu intocma ca și poporulu nostru”.¹¹

Incidentele continuă să se producă, iar „Gazeta” le semnaleză. La 1 februarie, la Ruskberg la Bürger-Ball-ul organizat, șapte perechi de români au dansat „Ardeleana”, ulterior, câțiva maghiari și nemți au tulburat petrecerea prin manifestări nepotrivite. Un caz asemănător este înregistrat la Teiuș, în cadrul unui bal organizat de maghiari, unde invitate au fost și câteva familii de români din Aiud. La intrarea în local, fiind primiți cu insulte, decid să se retragă.¹²

O știre cu titlul (sarcastic) „Egalitate, frațietate”, preluată din ziarul „Közvélemény”, nr. 60, aduce informații despre balul organizat în scopul obținerii de fonduri pentru școlile locale din Samógyvár (Ungaria). Președintele comitetului de organizare, Lukács Ferencz, a trimis invitații și unor familii de evrei, însă, ca urmare a dezaprobării comunității maghiare, este nevoit să revoce invitațiile. Evreii s-au declarat insultați și au publicat neplăcuta situație creată, în ziarul „Somogy”, din Budapesta.¹³ Se vede că și petrecerile erau subiect de discordie!

Un carnaval organizat în 10 februarie 1877, în sala „Corona”, în beneficiul școlii greco-ortodoxe din cetatea Sibiului, la care a participat „toată inteligenta română din loc”, a început la ora 19, cu un program muzical urmat de dans, până la ora 3 dimineața. Cu alt prilej, sunt publicate mulțumiri publice aduse tuturor celor care au contribuit la adunarea sumei nete de 42 florini 60 creițari, în folosul susținerii școlii confesionale, după organizarea unei petreceri filantropice ce „a decursu în cea mai buna armonia, satisfacătoría pentru toti participantii”.¹⁴

În pagina a doua, nr. 30 al „Gazetei Transilvaniei”, atrage atenția un titlu îngrijorător: *Războiul a început!*

Armat'a rusésca nu se mai afla concentrata la Prutu, ci de alungulu Dunarei

⁹ G.T. nr. 9 din 15/3 februarie 1877, p. 3.

¹⁰ Hai la Alb'a la Ampoiu,/ Se ne cante din cimpoi;/ Se ne nvertimu in Roman'a,/ Cu Ilén'a si cu An'a./ Déca ne voru fluiera/ Si cá sierpii siuiera,/ Vomu esí pe usia afara,/ N'omu intra a dou'a óra;/ Aideti fete la fontana,/ Se ne descante o betrana,/ De bóla de renegatu,/ Si de dorulu blastematu./ Mergemu fete prin poiana,/ Se catamu o buruiana,/ Buruian'a féraloru,/ Se o damu fetioriloru,/ Se deschida portile,/ Se descuia usile.

¹¹ G.T. nr. 17 din 15/3 martie 1877, p. 4.

¹² G.T. nr. 12 din 25/13 februarie 1877, p. 4.

¹³ G.T. nr. 17 din 15/3 martie 1877, p. 4.

¹⁴ G.T. nr. 21 din 29/17 martie 1877, p. 4.

de josu, pe pamentulu celu manosu alu Romaniei. Dejă in 24 Aprilie intrasera in Romani'a vr'o 10 de mii ostasi russesci... De atunci si pana astadi numerulu russiloru in Romani'a p'ote fi apr'ope 200 de mii.¹⁵

Redacția „Gazetei” exprimă intenția de a „informă catu mai exactu despre... cate se intempla in si cu Romani'a”¹⁶, astfel că se vor publica în fiecare număr al „Gazetei” știri, apeluri filantropice și ofrande – contribuții pentru susținerea efortului de război. Situația politică determină și transmiterea anumitor recomandări de „micșiorarea a luxului” și „se-si inmultiesca resursele”, prin muncă.¹⁷ Se înființează comitete filantropice pentru strângerea de fonduri în folosul armatei române „în ajutorul ostașilor români răniți și ușurarea familiilor celor căzuți în luptă” ca „Societatea de dame române în Sibiu”, „Doamnele române din Făgăraș”, Diamandi I. Manole, președintele „Comitetului românilor din Brașov pentru ajutorarea răniților ostași români din România”, a fost cu siguranță cel mai activ pe plan local, făcând apeluri filantropice și publicând mulțumiri adresate brașovenilor pentru ofrandele trimise.¹⁸ În luna iunie, Comitetul „Crucii roșii” adresează mulțumiri domnului Diamandi Manole pentru trimiterea sumei de 7125 florini.¹⁹

La 26 mai 1877, comitetul de organizare al corpului profesoral din Blaj transmite spre publicare „Gazetei” un raport privind suma de bani de 116 florini, adunată la balul organizat în data de 11 februarie 1877 în folosul fondului pentru studenți bolnavi. După scăderea cheltuielilor de organizare, a rezultat un profit net de 46 florini 50 creițari.

Comitetul Reuniunii Femeilor Române trimite spre publicare o dare de seamă referitoare la veniturile obținute în urma balului din 15/27 ianuarie 1877. Scopul Reuniunii era de sprijinire a creșterii și instrucțiunii fetițelor românce sărace. Din venitul brut de 387 florini 50 creițari, scăzând cheltuielile de organizare, a rămas suma netă de 109 florini 50 creițari.

Numărul 94 din 1/13 decembrie 1877 al „Gazetei Transilvaniei” aduce marea veste, „Căderea Plevnei”, precizând că:

in totu loculu unde bate o anima romanésca, va duce numai bucuria si veselia, ca-ci Plevn'a a cadiautu prin concursulu valoróseloru brașe ale ostirei romane.

În luna decembrie, „Gazeta” își anunță cititorii că de la 1 ianuarie 1878 „directiunea politica si redactiunea” vor fi preluate de doctorul în drept Aurel Mureșianu, fiul lui Iacob Mureșianu, reîntors în patrie de câteva luni de zile.²⁰

Tinerii meseriași din Blaj invită publicul la balul organizat la Hotelul Național, în 8 ianuarie 1878, începând cu orele 19,00.²¹

La finalul anului 1877, „Gazeta” își informează cititorii cu privire la prezența României la Expoziția universală de la Paris, din anul 1878. Intenția de a fi reprezentați doar de un ansamblu care să danseze *Călușarul*, condus de dl. G. Moceanu (de origine transilvănean), vestitul maestru al acestui dans, determină o întrebare referitoare la oportunitatea acestui demers:

¹⁵ G.T. nr. 29 din 29/18 aprilie 1877, p. 2.

¹⁶ G.T. nr. 31 din 6 mai/24 aprilie 1877, p. 4.

¹⁷ G.T. nr. 34 din 16/4 mai 1877, p. 3.

¹⁸ G.T. nr. 37 din 27/15 mai 1877, p. 4.

¹⁹ G.T. nr. 41 din 10 iunie/29 mai 1877, p. 4.

²⁰ G.T. nr. 101 din 25 decembrie 187, p. 1.

²¹ G.T. nr. 102 din 30 decembrie 1877, p. 3.

Nu s'ar' dice óre despre noi ca: tíer'a pere de tatari, ei jóca cu lautari?²²

În data de 28/16 iunie 1878 este anunțată plecarea domnului Moceanu, maestrul *Călușarului*, împreună cu trupa sa la Expoziția din Paris, unde va prezenta jocuri naționale.²³

„Gazeta” preia în numărul 55 din 25/13 iulie o știre publicată în ziarul „Pressa”, în care se relatează despre succesul obținut de dl. Moceanu, împreună cu elevii lui, în timpul călătoriei la Paris. Au fost apreciate în mod deosebit originalitatea costumelor și atitudinea pozitivă, astfel încât sunt solicitați a susține reprezentații de dans pe mai multe scene din capitala Franței.

O primire entuziastă este făcută de ieșeni bravului Regiment al XIII-lea. În Piața Primăriei, consiliul comunal din Iași a organizat, miercuri 4 ianuarie 1878, începând cu ora 11, un ospăț în cinstea dorobanților din Regimentul XIII. Între cei care au ținut discursuri s-a aflat și Ștefan Emilian, profesor la Universitatea din Iași, bun prieten și colaborator al lui Iacob Mureșianu. Acesta i-a felicitat în numele românilor din Transilvania, iar mulțimea a răspuns scandând „Se traiésca Romanii din Transilvani'a”. După prânz,

muzic'a gardei începù se cante o hora. Cá electrisati se ridicara curcanii nóstri, se apucara de brau unii pe altii și încinsera o hora. Dér' pe langa acéast'a se formara imediatu mai multe alte hore, la care luara parte si cetatienii notabili...²⁴

Succesul Balului Reuniunii Femeilor Române este consemnat la rubrica diverse a „Gazetei”:

O cununa frumoșá si alésá de dómne si domnisióre în toalete peste asteptare elegante, conduse de domni in fracu negru si cu cravata alba, implù incetu, incetu marea sala a redutei, care de astadata erá fórte cu gustu decorata.²⁵

Redacția adresează sugestia:

de a indemná pe tener'a nóstra generatiune, cá se se intereseze mai multu de jocurile nóstre natiunale, ca-ci spunu sinceru *Roman'a* din balulu in cestiune ne impune categoricu interessulu acest'a.²⁶

Muzica orășenească a cântat spre mulțumirea tuturor dar au existat critici referitoare la calitatea mâncării, băuturii și a serviciului prestat.

Societatea de lectură „Iulia” a junimii române de la Universitatea din Cluj anunță că va organiza în data de 9 martie 1878, în sala Redutei, un concert muzical urmat de dans. Se aduce precizarea că tinerii vor dansa jocul istoric-românesc *Călușarul*, îmbrăcați în costum popular.²⁷ În numărul 24 al „Gazetei Transilvaniei” din 26 martie/7 aprilie se menționează că „Maiestatea S'a Imperatés'a și Regin'a” a răspuns invitației la concert oferind suma de 50 florini. Președintele Iuliu Coroianu aduce mulțumiri publice.

Sala de la „Crucea albă” din Arad va găzdui balul organizat în data de 16/28 februarie, în folosul Liceului pedagogic-teologic.²⁸

În 11/23 februarie se va ține în Hotelul „La sóre” din Satulung, Săcele un „Balu

²² *Ibidem*, p. 4.

²³ G.T. nr. 46 din 23/11 iunie 1878, p. 4.

²⁴ G.T. nr. 4 din 15/27 ianuarie 1878, p. 2.

²⁵ G.T. nr. 6 din 22 ianuarie/3 februarie 1878, p. 3.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ G.T. nr. 12 din 12/24 februarie 1878, p. 3.

²⁸ *Ibidem*.

comunu" cu intenția declarată ca fondurile obținute să fie direcționate către „repararea și infrumusetierea” hotelului gazdă a evenimentului.²⁹

Numărul 16 al „Gazetei Transilvaniei” din 26 februarie/10 martie 1878 notează: „Pacea s’a subsemnatu!” și întrebarea „Ce va urmă după pace?”.

La finalul carnavalului din 5 martie 1878, la Baia de Criș, este anunțat un bal cu scop filantropic, urmând ca în timpul acesteia petreceri să fie anunțată destinația fondurilor. Intenția maghiarilor de direcționare a fondurilor către înființarea unei casine maghiare și nu către spitalul din localitate, așa cum lăsau să se înțeleagă, a fost deconspirată. Niciun român nu a participat la bal iar fondurile strânse au acoperit doar cheltuielile cu organizarea.³⁰

„Gazeta” publică o știre preluată din ziarul „România liberă”, cu titlul „Batut’a jucata in Aix, in Franci’a”. Se relatează că la serata muzical-teatrală organizată de cercul studenților din Aix, în Provence, Franța, pe lângă comediile și piesele muzicale prezentate de studenți, publicul din localitate a asistat la o reprezentație inedită:

Batut’a, ecsecutata in costumu nationalu de unu studentu romanu (d. I. B.), membru alu cercului. Cortin’a se redica si unu teneru cu o infașiare placuta, imbracatu intr’o tunica alba, cu gaitane negre, pantaloni albi, brau rosii si esiarpă tricolóra romana, in picioare cu opinci si clopotiei se presenta priviriloru nóstre. Era totu ce pôte fi mai gratiosu si mai pitorescu. Amabilulu dantiuitoriu saluta pe spectatori si in acordurile pianului, tienutu de unulu din compatriotii sei (d. C. M.), ecsecută unu dantiu din cele mai originale si mai frumoșe... Imensulu successu si unanimele applause, ce a capatatu, au fostu din cele mai legitime.³¹

„Gazeta” tipărește o mulțumire publică în urma strângerii sumei de 216 florini 5 creițari, ca urmare a balului organizat în folosul studenților cu afecțiuni („miseri in caz de morb”) la „Otelulu nationalu”, din Blaj, în data de 10 februarie 1878.³²

Un articol oferă informații referitoare la banchetul dat în onoarea maiorului din armata română, Moise Groza, ginerele lui Iacob Mureșianu. Evenimentul a avut loc sâmbătă 8/20 aprilie 1878, în sala mare de la „Pomulu verde”, unde au fost prezenți peste 60 de cetățeni din „clas’a cea mai alésă a societatii romane brasiovene”. Se precizează că: societatea si a petrecutu in modulu celu mai veselu si animatu intre sunetele musicei nationale pana tardiu dupa mediulu noptii.³³

Sunt menționate amănunte referitoare la pregătirile pentru organizarea Expoziției de la Paris. Finalul știrii anunță un mare bal pregătit de Ministerul de comerț în data de 3 mai 1878.³⁴ În următoarele numere ale „Gazetei” sunt prezentate noutăți de la Expoziție și este subliniat faptul că România și Brazilia sunt singurele națiuni care lipsesc dintre expozanți.

La maiialul Școlilor române centrale din Brașov, organizat în 4/16 mai 1878, în pădurea Stejărișului, elevii de gimnaziu au format:

unu cercu mare si jocara *Calusiarulu*, cu-o precisiune dêmna de tóta laud’a. După acést’a s’au continuatu celelalte jocuri, între cari si Roman’a.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ G.T. nr. 17 din 2/14 martie 1878, p. 4.

³¹ G.T. nr. 18 din 5/17 martie 1878, p. 4.

³² G.T. nr. 28 din 9/21 aprilie 1878, p. 4.

³³ G.T. nr. 29 din 13/25 aprilie 1878, p. 3.

³⁴ G.T. nr. 31 din 20 aprilie/2 mai 1878, p. 4.

Petrecerea a fost animată, iar pe la orele 20, în drum spre casă, ajunși în fața gimnaziului, au intonat câteva melodii naționale.³⁵

Junimea română din Viena a serbat a treizecea aniversare a memorabilei zile de 3/15 mai 1848. Ziua a început cu un parastas în biserica garnizoanei, urmat de o excursie în pădurea Hinterbrühl, unde au fost ținute discursuri, s-a cântat *Deșteaptă-te române!* și s-a dansat *Călușarul* până târziu în noapte.³⁶

Este anunțat un maial organizat de Societatea de lectură „Iulia” a tinerilor de la Universitatea din Cluj, pentru data de 2 iunie 1878, în grădina Regina Angliei.³⁷

Cu alt prilej, aflăm că la un alt maial desfășurat în Dumbrava Năsăudului în 6/18 mai 1878, doisprezece studenți au jucat *Călușarul* în costum național.³⁸

„Gazeta” anunță că duminică, 21 mai/2 iunie 1878, Reuniunea română de gimnastică și cântări din Brașov va face o excursie colegială la Stejăriș, ce va avea următorul program: parcurgerea drumului însoțiți de muzica militară, discursuri, cântece, întreceri sportive și, la final, dans.³⁹

În 2/14 iulie, în sala Hotelului nr. 1, Reuniunea Română de Gimnastică și Cântări din Brașov a derulat o convienire colegială cu următorul program: recital vocal-instrumental susținut de corul Reuniunii, iar la final, tinerii au „arangiatură unu jocu și, si-a petrecutu la sunetele muzicei in modulu celu mai familiaru pana tardiu in nópte”.⁴⁰

„Gazeta” consemnează și știri îmbucurătoare. La adunarea generală a „Asociațiunii Transilvane pentru literatura română și cultura poporului român”, din 7 august 1878, desfășurată la Șimleu, au participat și maghiarii din localitate. Evenimentul a început duminică la ora 14,00, cu un banchet la care au participat cca 200 de persoane, iar seara, de la ora 20,00, a început balul la care au fost prezente peste 400 de persoane. Balul a fost apreciat ca „celu mai grandiosu din tóte cate a vadiutu Simleulu” și s-a concluzionat că:

numai ide'a progressului in cultura a potutu face possibila o armonia si o cordialitate atatu de perfecta pe una terenu atatu de marginitu intre doua natiuni, cari, se pare, ca n'au locu una de alta pe pamentu!⁴¹

Este anunțat, în 18 august 1878, în Năsăud, un bal în beneficiul studenților academici. Se precizează faptul că contribuțiile generoase vor fi publicate în ziar.⁴² În nr. 71 al Gazetei din 19/7 septembrie 1878 este prezentată o dare de seamă a acestui bal și sunt adresate mulțumiri contributorilor. Aflăm că au fost vândute 128 bilete de intrare a 80 creițari și 20 bilete de 1 florin. Alte contribuții generoase în valoare de 53 florini și 90 creițari au condus la obținerea un venit de 176 florini 30 creițari. Cheltuielile de organizare au fost pentru tipărirea invitațiilor, a ordinii dansurilor și a biletelor de intrare (27 florini 37 creițari); muzica (38 florini 19 creițari); iluminatul (12 florini 91 creițari); pregătirea, decorarea și lucirea pavimentului în sala de dans (23 florini 9 creițari); cheltuieli pentru hârtia de corespondență, precum și expedierea invitațiilor și a altor corespondențe (10 florini 57 creițari); comisioane, bacșiș și alte cheltuieli extraordinare (9 florini 67 creițari); taxa de timbru la poliție (1 florini 50 creițari). La

³⁵ G.T. nr. 36 din 7/19 mai 1878, p. 3.

³⁶ G.T. nr. 38 din 14/26 mai 1878, p. 4.

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ G.T. nr. 40 din 21 mai/2 iunie 1878, p. 4.

⁴⁰ G.T. nr. 53 din 18/6 iulie 1878, p. 4.

⁴¹ G.T. nr. 61 din 15/3 august 1878, p. 4.

⁴² *Ibidem.*

final, venitul net al balului a fost de 53 florini.⁴³

Cu ocazia sărbătoririi zilei de naștere a principelui de coroană Rudolf, a fost aranjată în Alba-Iulia, o seară de dans în favoarea soldaților ce se află în Bosnia. A fost strânsă suma de 456 florini 82 creițari ce a fost predată comandantului de fortăreață, generalul de brigadă Dobler. Se indică faptul că în Bosnia se află câteva regimente care se compun în cea mai mare parte din români.⁴⁴

„Gazeta” publică programul festivității organizate în 22 septembrie 1878, în Brașov „pe locul celu liberu dela pört’ a scheiloru”, în folosul răniților și văduvelor și orfanilor celor căzuți. Este propus un program ce conține muzică militară, un concert al capelei cetățenești, muzică țigănească iar la final „jocu sub ceriulu liberu”. Prețul unui bilet este de 50 creițari și se menționează că:

totu omulu este rogatu, sa si lipésca biletulu pe partea drépta a peptului, cá se se véda, si selu pórte acolo in totu decursulu festivitatii.⁴⁵

Redacția publică programul adunării Societății pentru fondul de teatru român, ce se anunță pentru 10-11 octombrie 1878, în Alba-Iulia. La balul din seara de 10 octombrie, 12 tineri români vor dansa *Călușarul* și *Bătuta*. Mihai Cîrlea, secretar al societății comunică intenția a 12 dame române de a se îmbrăca în „diferite 12 costumuri romane provinciale” astfel că balul va începe cu „Hora” jucată de călușari și damele costumate.⁴⁶ În nr. 75 din 30/21 septembrie este publicată o telegramă prin care se anunță amânarea evenimentului „din cauză a unor pedeci neasteptate”.

Comitetul de primire la Adunarea generală a Societății pentru fondul de teatru român invită, în 17 noiembrie 1878, de la ora 20,00, la balul organizat în favoarea Societății pentru fondul de teatru român și a soldaților răniți în Bosnia. Prețul de intrare este de 1 florin/persoană și 2 florini/familie. Este precizat că:

jocurile se voru incepe cu *Ardelean’a*, *Roman’a* se va jocá de 2 ori inainte si dupa pauza, ér’ intre pauza se va jocá *Calusierulu* si *Batut’a* de 16 parchi. Balulu se va fini cu joculu *Hatiegan’a*.⁴⁷

În nr. 91 al „Gazetei Transilvaniei” din 28/16 noiembrie 1878, este publicată o descriere a întregului eveniment, trimisă de un blăjean. Acesta relatează:

dér ceea ce a lasatu incantati si uimiti nu numai pe toti óspetii, ci in deosebi pe intrég’a poporatiune a Albei-Iulie, a fostu splendidu balu, arangiatu in 17 séra în sal’a mare de dantiu din chiosculu promenadii din orasiu. Nu a mai fostu si nu va mai fi, nu s’a mai vediutu si nu se va mai vedé in Alb’a-Iuli’a. Acésta a fostu aprecierea tuturoru despre acestu balu. Ordinea esemplara, grandiositatea decorarii salei, participantii ne mai vediutu de numerosi, incatiu Quadrillele si *Romana* peste o suta de parchi le-au jocatu, tóte aceste ne insufletiau. Inse ceea ce a facutu maretii si neuitaveru acestu balu, au fostu eroii serii, *Calusierii*.

La final, se declară mulțumit și spune că „chiar’u si dela capetulu lumii asi alergá, cá se’mi mai petrecu o séra asia mandra romanésc, precumu a fostu - sér’a balului din Alb’a-Iuli’a.”

Redacția publică mulțumiri însoțite de o dare de seamă privitoare la veniturile

⁴³ G.T. nr. 71 din 19/7 septembrie 1878, p. 4.

⁴⁴ G.T. nr. 67 din 5 septembrie/24 august 1878, p. 3.

⁴⁵ G.T. nr. 72 din 22/10 septembrie 1878, p. 3.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ G.T. nr. 86 din 10 noiembrie/29 octombrie 1878, p. 4.

obținute în urma balului din 11 august 1878 de la Băile Stoiceni, în beneficiul Școlii române principale greco-catolice din Lăpușul Unguresc. Venitul net declarat a fost de 70 florini 59 creițari. Taxa de participare a fost de 1 florin/persoană și 2 florini 50 creițari/familie.

Chiar dacă nu exhaustivă, trecerea în revistă a micilor informații despre viața socială a Brașovului, ne permite să înțelegem mai bine felul în care Războiul de Independență a fost perceput în Transilvania. Pe lângă specificul anunțurilor cu caracter monden, putem observa atenția acordată evenimentelor prin care trecea Regatul, precum și modurile variate prin care românii din Imperiu înțelegeau să sprijine eforturile pentru neatârarea națiunii române de dincolo de Carpați.

Lavinia MOLDOVAN

IULIU MOISIL ÎN SLUJBA UNITĂȚII CULTURALE A TUTUROR ROMÂNILOR

Abstract: *In the autumn of 1886, young Iuliu Moisil, the youngest son of vicar Gregory Moisil, from Năsăud, reaches Slatina to take a professorship position at „Radu Greceanu Gymnasium”. A complex personality, extremely culturally prolific, Moisil, greatly influenced by the personality of his illustrious father, the school of Năsăud and by the Viennese Academy brings with him the desire to build a cultural unity of the Romanian people living on both sides of the Carpathians. A dream to which he will dedicate himself with passion and self-denial, fighting for the cause of those left behind, subject to the denationalization policy by Austro-Hungary.*

Taking the initiative to create the first provincial section of the League for Cultural Unity, Moisil will act on multiple levels, concentrating around him the energy and enthusiasm of prominent local representatives: teachers, lawyers, journalists, doctors, soldiers, politicians, officials, small business owners, etc. With the support of all those who stood by him, understanding the turning point caused by the worsening national problem of Romanians in Transylvania, Moisil will organize conferences, lectures, protests, he will create a reading room where anyone could read the Transylvanian newspapers, he will also raise money to support the journalists imprisoned in Szeged, will send letters of encouragement to John Macavei, the priest and his childhood friend, also locked in a Hungarian prison, to dr. Ioan Rațiu, after the devastation of the latter's house in Turda, and he will write a beautiful letter of congratulation to Barițiu's 80 year anniversary. In order to disseminate to the public the Old Kingdom excesses which Romanians in Transylvania underwent, he will publish Felicia Rațiu's memories, prefaced by I.C. Drăgescu.

One of the most important initiatives of Moisil, the secretary of the Department Olt of the League for Cultural Unity, is the publication, in the German press, with the help of his brother-in-law Ludwig Schwennhagen, the 1892 would-be honorary member of the League, a series of articles on "the Transylvanian issue", as it was called by Lahovari, the Foreign Minister of those times. All this tireless activity will make Simion Mehedinți, the leader of the national level League, to highlight in a letter sent to Moisil dated April 1893: "You are one of the first friends of the League, both in time and feeling".

Constituită oficial la 24 ianuarie 1891, zi a aniversării Unirii Principatelor Române, Liga pentru Unitate Culturală a Tuturor Românilor, una dintre cele mai importante și dinamice societăți cultural-naționale, plămădită la sfârșitul secolului al XIX-lea de către studenți din Vechiul Regat, va avea ecouri imediate printre românii aflați de o parte și de alta a Carpaților „... inaugurăm astăzi cu deplină speranță de reușită o luptă sacră și solemnă, la participarea căreia chemăm pe toți Românii, conjurându-i a da Ligii ajutorul lor moral și a aduce sacrificiu obolul lor pe altarul

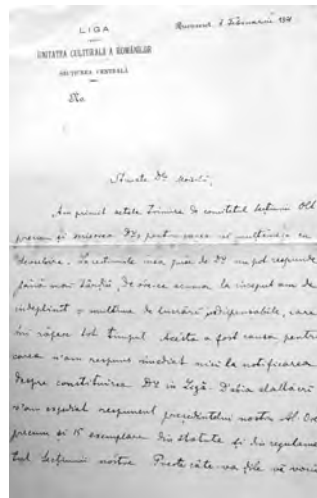
Iuliu Moisil și soția sa în anii tinereții
sursa: ANBN, Pachet XLIX, Dosar 213.

cele mai înalte și mai sfinte cauze naționale.”¹ Apelul făcut în *Manifestul Ligii pentru Unitate Culturală a Românilor* primește răspuns prompt din Slatina, acolo unde, potrivit documentelor, ia naștere prima secție provincială a Ligii, Secția Olt. Printre inițiatori se număra un tânăr profesor al gimnaziului real „Radu Greceanu”, născădeanul Iuliu Moisil (1859-1947).

Crescut în climatul unui cald patriotism creat de viața culturală specifică Năsăudului din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, sub aripa ilustrului său părinte, vicarul foraneu Grigore Moisil², Iuliu Moisil ajunge la Slatina în toamna anului 1886, aducând cu el dorința de a clădi o unitate culturală a românilor, dar și de a face cunoscută cauza celor rămași acasă, supuși politicii de deznaționalizare de către imperiul dualist austro-ungar. Ieșit din școlile Năsăudului, fost membru al Societății „Virtus Romana Rediviva”, animat de spiritul societății vieneze „România Jună” pe care o va frecventa în perioada studenției (avându-i alături pe Ciprian Porumbescu, Șt. Cicio Pop, Septimiu Albini, Aurel C. Popovici – nume sonore cu ale căror destine s-a intersectat mai mult sau mai puțin), Iuliu Moisil va rămâne credincios principiilor dobândite și după trecerea graniței în Vechiul Regat, urmarea căii drepte:

a drepturilor Neamului românesc, întotdeauna, în armonie și conform cu dispozițiile conducerii Partidului Național Român... cultivarea limbei și demnității neamului până când va suna Ceasul Unirii politice a tuturor Românilor în vechile frontiere ale Daciei Traiane.³

Conștient de la bun început de provocările timpului său, de faptul că lupta dusă pentru supraviețuirea națională și identitară a fraților săi, pe care i-a lăsat acasă, trebuia să se acomodeze cu rigorile unui alt timp ce reclama alte practici, alte metode, adecvate situației politice create de dualismul austro-ungar, precum asociațiile culturale și presa, cu energia și entuziasmul specifice vârstei, tânărul Moisil va aduna în jurul său personalități locale cu ajutorul cărora va pune bazele secțiunii Olt a Ligii Culturale. Aceasta va reuni, în perioada de început, în jur de 100 de membri proveniți din rândul unor categorii socio-profesionale diverse: politicieni locali, preoți, ofițeri, polițiști, profesori, judecători, medici, avocați, institutori, poștași,

Prima pagină a scrisorii prof. N. Barbu către I. Moisil,
8 februarie 1891. Sursa: ANBN, Pachet XI, Dosar 57.

¹ *Date istorice din viața Ligii Culturale culese de Barbu Theodorescu*, p. 458, http://restitutio.cbuc.ro/bitstream/123456789/258/1/din_viața_ligii_culturale_p457_p463.pdf, ultima accesare – 20.04.2019, ora 16:28.

² „Nu voi să vă arăt cum familia noastră și în special tatăl meu a lucrat pentru poporul nostru din Ardeal pentru înființarea districtului românesc al Năsăudului (în 1861) pentru înființarea liceului din orașul Năsăud (în 1863) și a purtat lupte intensive și grele pentru recăștigarea vechilor drepturi ale Românilor grănițeri năsăudenii cu guvernele austriece și ungurești. Pilda tatălui meu m-a condus și pe mine în viață și credincios străduințelor vechilor ardeleni pentru cultura românească, am dezvoltat și eu o activitate care a dat roade frumoase.” În Arhivele Naționale Bistrița-Năsăud (în continuare ANBN) *Colecția personală Iuliu G. Moisil, Academician 1812-1948*, Pachet V, Dosar 25.

³ Iuliu Moisil, *Viața studenților români din Viena în a doua jumătate a sutei a XIX-a. Amintiri*, în „Arhiva Someșană”, nr. 18/1936, p. 381.

farmaciști, comercianți etc.⁴. Din comitetul director au făcut parte Take Protopopescu – ales președinte al secției, medicul I.C. Drăgescu – neobosit apărător al drepturilor românilor transilvăneni – vicepreședinte al secției Olt, Iuliu Moșil – secretar. Printre membrii activi s-au numărat: inginerul Constantin Davidescu, artistul și prietenul său Witold Rolla Piekarski, directorul Școlii de Agricultură de la Strihareț, Tudor Cartianu, medicul Spitalului Județean, Alex Stăncescu, profesorul Simion Crainic și judecătorul de instrucție la tribunalul Slatina, Victor Nestor. Așa cum lasă să se întrevadă memoriile lui Iuliu Moșil, activitatea secției Olt a Ligii, activă deja la data de 8 februarie 1891,⁵ va fi bogată:

Va năzui ca în toate părțile unde românii locuiesc într-un număr oarecare, aceștia să-și păstreze cultura lor națională și în tot locul unde românii vor fi strămtorați, unde se intenționează a le răpi limba și autonomia lor, acolo Liga va aduce fraților din același neam ajutor material și ideal.⁶

De la bun început, în calitate de secretar al secției, Iuliu Moșil începe o corespondență constantă cu liderii Ligii Culturale: N. Barbu, S. Mehedinți și I. Lupulescu, organizând la Slatina întruniri, conferințe patriotice susținute de: Delavrancea, *Poezia noastră populară*, deputatul N. Ionescu, profesorul Tudor Cartianu, *Înrăurirea lui G. Bariț și A. Mureșanu în mișcarea românilor din Ardeal din anul 1848*⁷, Moșil însuși și mulți alții. Unul din scopurile sucursalei oltene a Ligii era acela ca ei, frații de sânge ai românilor ardeleni:

să protesteze înaintea Europei, înaintea acelei Europe care s-a coalizat cu atâta generozitate contra sclaviei negre sacrificând oameni și milioane pentru emanciparea populațiunilor robite din estremul Orient, pe când la porțile Europei civilizate... în sânul poporului maghiar, pentru 4 milioane de frați de ai noștri, cu o cultură egală cu a lor... jugul este îndecit de oribil ca jugul sclaviei negre.⁸

La inițiativa aceluiași Moșil, sunt organizate baluri și serbări menite a atrage fonduri și a veni în ajutorul ziaristilor și patrioților români de peste Carpați, închiși la Seghedin. Printre ei era și preotul Ioan Macavei din Feldru, unul dintre cei mai harnici colaboratori ai „Gazetei Transilvaniei” de la Brașov și, mai târziu, ai „Tribunei” sibiene, prieten cu Moșil de pe băncile școlii, alături de care activase în anii liceului năsăudean în cadrul Societății „Virtus Romana Rediviva” (1876-1880)⁹. După procesul de presă din 1890, în urma căruia Macavei a fost condamnat la un an și jumătate de închisoare și o amendă de 400 de florini¹⁰, Moșil îi va trimite constant scrisori de încurajare, corespondența dintre cei doi amici, despărțiți geografic nu și sufletește, fiind una asiduă și extrem de bogată. Coincidență dramatică: ieșit din închisoare după executarea

⁴ ANBN, *Colecția personală Iuliu G. Moșil, Academician 1812-1948*, Pachet XXIX, Dosar 127.

⁵ Scrisoarea prof. N. Barbu, membru al Comitetului Ligii Culturale, ANBN, *Colecția personală Iuliu G. Moșil, Academician 1812-1948*, Pachet XI, Dosar 57.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Conferință organizată duminică, 3 mai 1892 la gimnaziul real din Slatina, în scopul sărbătoririi zile de 3/1 mai 1848, ANBN, *Colecția personală Iuliu G. Moșil, Academician 1812-1948*, Pachet XI, Dosar 57.

⁸ ANBN, *Colecția personală Iuliu G. Moșil, Academician 1812-1948*, Pachet XI, Dosar 57.

⁹ Iuliu Moșil, *Figuri grănicerești născuțene: Preotul Ioan Macavei* în „Arhiva Someșană”, nr. 22, 1937, pp. 233-259.

¹⁰ Proces derulat la Tribunalul din Cluj, la 11 septembrie 1890, în care este judecat, alături de redactorul Septimiu Albini, pentru două articole publicate în *Tribuna*: „Kossuth și Tisza” și „Ei și noi”, în care descrie evenimentele din timpul revoluției pașoptiste și jertfele românilor din această perioadă; detaliile procesului sunt reproduse în *Gazeta Transilvaniei* din 1890, nr. 197-206.

sentinței, Ioan Macavei, bolnav de plămâni din cauza condițiilor detenției, moare în dimineața zilei de 28 mai 1894, într-un moment în care la Cluj se pronunța sentința împotriva memorandiștilor¹¹. La moartea sa, Moisiil îi va scrie soției:

Stimată Doamnă, Liga Culturală Secțiunea Olt e parte alături cu voi la nenorocirea care vă lovește. Această nenorocire nu este numai a voastră ci a întregului neam. Românii pierd un erou, un conducător, pierd pe martirul care cu o modestie și o abnegațiune sublimă și-a jertfit sănătatea și viața în temnițele întunecoase ale asupritorilor maghiari, pentru a reda națiunii sale graiul, lumina și libertatea. Numele lui va fi înscris în Cartea de Aur a neamului românesc. Eternă-i fie memoria!¹²

La 28 decembrie 1891, în casa prietenului său W.R. Piekarski, în înțelegere cu Comitetul secției Olt a Ligii, este deschis un cabinet de lectură, într-o odaie mare din locuința artistului, având la dispoziție 27 de ziare și reviste din țară și din străinătate (cele mai multe trimise secției Olt, altele puse la dispoziția cititorilor de către Moisiil și Piekarski). Ecurile acestei acțiuni ajung și la secretarul Ligii de la București, I. Lupulescu care, după ce își exprimă îngrijorarea față de cheltuiala presupusă de funcționarea cabinetului, recunoaște că acest cabinet de lectură deschis tuturor poate deveni „locul în care se frământă ideile naționale”.¹³

Prin acțiunile întreprinse, Moisiil începe să capete tot mai multă vizibilitate. Corespondența cu Simion Mehedinți, membru important al Ligii la nivel central, reflectă atât implicarea sa în organizarea primei conferințe a Ligii, în mai 1891 cât și efortul popularizării evenimentului și susținerii organizate a cauzei românilor ardeleni prin acțiuni de propagandă în presa românească și străină, în strânsă legătură cu acțiunile organizate de celelalte minorități aflate sub sceptrul dualist:

Slatina, 21 aprilie 1891. Domnule Mehedinți! Vă trimit acest program din partea cumnatului meu Schwennhagen și vă roagă să îl primiți toți studenții români și sârbi neschimbat, ca astfel să aibe o mare însemnătate politică în Europa... Acest program s-a trimis din partea cumnatului meu și la Praga, în Transilvania, la jurnalele serbesci etc, ca astfel să facă un efect colosal de odată în Europa. Veți binevoi a-l trimite și Românului, Adevărului etc. tradus românește. Eu l-am primit prea târziu căci altminteri l-aș fi tradus. Telegrafiați și la Kreuzzeitung, Tribuna, Gazeta Transilvaniei în extras Mâne. Programa alăturată conține declarațiunile ce studenții sârbi și români trebuie să le facă. Deci stăruțiți! Nu mai întâi de a începe conferința, primiți programul alăturat, ca astfel să fie în consonanță cu cele ce i-am trimis deja la locurile amintite... Salutări frățești și succese strălucite.¹⁴

Așadar, prin intermediul cumnatului său, Ludwing Schwennhagen (fratele soției sale, Otilda Moisiil, născută Schwennhagen) – cel care în 24 mai 1892, la cel de-al doilea Congres al Ligii este numit membru onorific – Iuliu Moisiil susținea publicarea în presa străină, mai ales germană, a unor articole favorabile luptei naționale a românilor transilvăneni în încercarea de a combate politica de maghiarizare a celor de un sânge cu el. Succes notoriu, se știe, l-a avut publicarea articolului apărut în 7/19 noiembrie 1890 în „Kreuzzeitung”, organ al grupării conservatoare din opoziție, în care se aduceau grave

¹¹ T. Tanco, *Virtus Romana Rediviva*, Bistrița, 1974, vol. II, pp. 255-257.

¹² ANBN, *Colecția personală Iuliu G. Moisiil, Academician 1812-1948*, Pachet XI, Dosar 57.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

acuzării Imperiului Austro-Ungar pentru tratamentele la care erau supuși milioane de români¹⁵, discutând dimensiunea europeană a „chestiunii ardelenene”. Articolul a provocat iritarea cabinetului vienez și neliniștea cercurilor diplomatice germane. Cel mai probabil, așa cum lasă să se întrevadă documentele de arhivă, inițiatorul acestui demers a fost Iuliu Moisil (la fel ca și în cazul altor articole publicate în presa germană, în perioada 1891-1897), cel care mărturisește ulterior faptul că l-a dus pe Schwennhagen la Sibiu și București pentru a sta în legătură cu Liga, cu ministrul Maiorescu, cu Sturdza și alții.

O altă inițiativă a secțiunii Olt a Ligii Culturale a reprezentat-o organizarea unor acțiuni de protest împotriva „barbarilor ungurești ce îndurau frații noștri ardeleni pentru manifestarea sentimentelor naționale românești”¹⁶. Evenimentele importante ale anului 1892, petrecute în Transilvania, îl determină pe Iuliu Moisil să se implice în organizarea adunării de protest menite a aduce în atenția opiniei publice drama românilor transilvăneni.

Respingerea Memorandum-ului prezentat la Viena de delegația de transilvăneni, devastarea casei de la Turda a lui dr. I. Rațiu, prilejuiesc oltenilor organizarea unei manifestații de la a cărei tribună reprezentanți de prestigiu ai locului își fac public auzite luările de poziție, îndemnulurile adresate comunității la solidaritate cu românii din afara granițelor Vechiului Regat. Apelul făcut de mai mulți cetățeni olteni de a protesta în sprijinul memorandiștilor și „contra sălbăticiilor de la Turda, contra vandalismului de la Turda” va produce o mare agitație în rândul populației. Din revărsatul zorilor zilei programate pentru protest (14 iunie 1892), studenți, profesori, avocați, ofițeri, doctori, membrii societății meseriașilor și locuitori ai Slatinei, cu drapele tricolore înfășurate în văl de doliu, cântând „Deșteaptă-te române”, se strâng în fața școlii Ionașcu pentru a-și manifesta solidaritatea cu românii de peste Carpați.

Olteni! Dacă urechia casei de Habsburg este astupată de bumbacul uneltirilor maghiare ca să nu mai audă rugățiunile fraților noștri, dacă 4 milioane de români nu mai au dreptul de a plânge cu umilință suferințele lor, dacă ... sficioasele demersuri ale frunțașilor Români către Suveranul patriei lor... sunt întâmpinate cu cele mai neauzite sălbăticiii... Să protestăm și noi, să unim glasul cetății cu strigătul de indignare care se rădică din toate orașele țării și din tote inimile iubitoare de omenie... Păstrați cu venerațiune numele martirilor Românilor din tote timpurile, ca și cei din urmă cum sunt ale lui Dr. Rațiu, Popa Macavei, Traian Pop, Albini etc.¹⁷

Protestul organizat la Slatina nu este singurul eveniment demn de a fi consemnat. În aceeași perioadă, membrii secției trimit adrese de încurajare liderului ardelean și soției acestuia:

adresă de 4-5 metrii lungime și 0,40 cm lățime, acoperită cu sute de semnături ale cetățenilor din Slatina și județ, era o altă adresă de simpatie Doamnei Rațiu soția președintelui, semnată de doamnele Slătinenene, amândouă adresele artistic lucrate de marele maestru W.R. Piekarski.¹⁸

¹⁵ Este vorba despre interviul acordat de către Titu Maiorescu jurnalistului berlinez în contextul premergător apariției Ligii pentru unitate culturală a tuturor românilor. Mai multe amănunte în: Petre Dan Străulești, *Titu Maiorescu despre marele bulevard de pace*, în „Revista Academica”, nr. 2-3/2017, anul XXVII, pp. 84-93.

¹⁶ ANBN, *Colecția personală Iuliu G. Moisil, Academician 1812-1948*, Pachet V, Dosar 25.

¹⁷ *Ibidem*, „Întrunirea de protestare a cetățenilor olteni (Slatina-Olt) contre sălbăticiilor de la Turda. Vandalismul de la Turda”, fila 4.

¹⁸ *Idem*, Pachet XI, Dosar 57.

Fragment – adresă de simpatie trimisă doamnei Rațiu de către doamnele din Slatina.

Sursa: ANBN, Pachet XI, Dosar 57.

1893), se implică în organizarea parastasului în memoria lui Grigore Brătianu etc.

Pentru toate aceste inițiative, secția Olt era deosebit de apreciată, fiind descrisă de Simion Mehedinți drept „cea mai vioaie și dați exemplu celorlalte să nu rămâie în amorțeală”²¹. Sunt rânduri care demonstrează că eforturile lui Moisil au fost răsplătite, că prin activitatea sa în cadrul secției Olt a reușit, cu succes, să contribuie la atingerea scopurilor Ligii Culturale: cultivarea conștiinței unității și solidarității naționale, sprijinirea mișcării de eliberare națională a românilor din Transilvania. După opt ani de activitate, în februarie 1894, Moisil solicită transferul la Târgu Jiu, lăsând tot ceea ce ține de secția Olt a Ligii gimnaziului „Radu Greceanu”. Trei ani mai târziu, secția nu mai apare menționată în rapoartele oficiale printre cele funcționale din țară.

Doi ani mai târziu, secția Olt a Ligii Culturale va publica memoriile Feliciei Rațiu, prefațate de I.C. Drăgescu¹⁹, menite a populariza în rândul opiniei publice din Vechiul Regat represaliile și o parte din excesele la care erau supuși memorandiștii.

Neobosit în demersurile de a sprijini moral soarta transilvănenilor, revoltat de politica de deznaționalizare și discriminare națională a acestora de către guvernarea maghiară, Moisil scrie despre măsurile anti-românești luate în Transilvania, despre „apucăturile asiatiche ale ungarilor, acești civilizatori ai orientului”, văzând în Apony pe cel care „vrea să zdrobească și cele din urmă fortărețe culturale ale românilor”²⁰.

În anul 1893, prin intermediul secțiunii Olt a Ligii, organizează conferințe (la 24 ianuarie 1893, în momentul aniversării a doi ani de existență a Ligii, T. Cartianu susține o conferință numită *Educația națională*, eveniment comunicat și președintelui Grigore Brătianu), reprezentații teatrale în folosul Ligii (*Lucaciu în prinsoare* – la 12 februarie 1893, *Lupta pentru naționalism* – 13 februarie

¹⁹ Vicepreședinte al Ligii Culturale – secția Olt – ține o conferință la Ateneu, cu ocazia Congresului Ligii desfășurat în iunie 1893, participă la conferința de la Sibiu, din iulie 1897, ca reprezentant al Ligii, alături de G. Cantacuzino, I. Bianu ș.a., aderă, ulterior, la activitatea Comitetului Executiv al P.N.R. din Transilvania.

²⁰ G. Tomi, *Contribuții născuțene la dezvoltarea culturii românești: Iuliu Moisil (1859-1947)* – *Lucrare metodicostintifică pentru obținerea gradului didactic I*, Cluj-Napoca, 1985, pp. 59-63.

²¹ Scrisoarea lui S. Mehedinți către Iuliu Moisil de la începutul lunii aprilie 1893, ANBN, *Colecția personală Iuliu G. Moisil, Academician 1812-1948*, Pachet XI, Dosar 57.

Cu toate acestea, Iuliu Moisil continuă demersurile dedicate cauzei naționale a românilor ardeleni. O dovedesc participarea sa la acțiunea de protest organizată în 24 aprilie 1894, în Duminica Tomii, la București „în contra atentatului comis de maghiari asupra Naționalității Române din Ungaria și Transilvania”, precum și scrisoarea de încurajare trimisă lui dr. Ion Rațiu înaintea celebrului proces al memorandiștilor, la data de 24 aprilie 1894, de la Târgu Jiu:

Venerabile Domnule Dr. I. Rațiu! În fața procesului abnormal, nedrept și fără nici un sens, ce maghiarii fac astăzi poporului român un proces care însemnează călcarea celui din urmă picur de justiția și estirparea noastră de pe pământul străbun, venim și noi, Venerabile Domn Rațiu, cari esci reprezentantul tuturor Românilor de peste Carpați, reprezentantul dreptății și a martirilor, Vă rugăm să primiți și din Târgul Jiu, de la polele sudice ale Carpaților de lângă Sarmisegetusa, încurajările noastre în combaterea barbariei asiatice și statornica energie și abnegațiune în lupta pentru justiția cauzei bune în contra perfidiei și urei dușmanului concentrate în persecuțiunile contra noastră. Fiți siguri, Dl., că entuziasmul, interesul și abnegațiunea cresc ca valurile mării în inima fiecărui român și suntem gata la orice s-ar cere ca să scăpăm odată patria și Europa de primejdiile în cari nisce descreați voesc a le arunca. Târgu Jiu la 24 aprilie 1894.²²

Fără îndoială, personalitatea care a contribuit cel mai mult la organizarea și susținerea unor manifestații prin care secția Olt a Ligii Culturale s-a remarcat la nivel național înaintea celorlalte secțiuni locale, a fost Iuliu Moisil. El a inițiat pregătirile pentru întemeierea secțiunii la Slatina, căreia i-a fost mai apoi secretar și i-a condus efectiv aproape toate acțiunile. De altfel, documentele păstrate, alături de presa vremii, ca și corespondența personală demonstrează energia deosebită pe care a depus-o în organizarea diferitelor manifestații menite să cultive sentimentul național și să sprijine politic, moral și material cauza familiei, a prietenilor, a fraților săi de sânge de dincolo de Carpați, în mijlocul cărora a crescut și la care se va reîntoarce în anii de pe urmă.

²² ANBN, *Colecția personală Iuliu G. Moisil, Academician 1812-1948*, Pachet XI, Dosar 57.

Elisabeta SAVU

AL DOILEA RĂZBOI BALCANIC ȘI MOȘTENIREA SA POLITICĂ REFLECTATĂ ÎN EMISIUNI MEDALISTICE

Abstract: *In the first part the study approaches the internal and international context of Romania's participation in the The Second Balkan War ended at the initiative of our country, through the Peace of Bucharest (August 10, 1913). The importance of this historical event of great moral and political value was reflected through one of the richest Romanian medal emission (approx. 20 types and variants). A representative number of these medals, from the collection of the Prahova County Museum of History and Archaeology, are presented in the second part of the paper.*

La începutul secolului al XX-lea, politica externă a României a fost direct și profund influențată de situația tensionată dintre statele din Balcani, concretizată în izbucnirea între anii 1912-1913 a două conflicte militare denumite „Războaiele Balcanice”. Deși pot fi considerate, prin aria lor de desfășurare, conflicte zonale, cele două evenimente au avut un caracter internațional conferit atât de implicarea atentă, de ordin diplomatic a Marilor Puteri, cât și de mutațiile de ordin politic și teritorial de la finalul acestora. Desfășurate în proximitatea teritoriului românesc, cele două Războaie Balcanice vor determina atât schimbări semnificative în conținutul politicii externe din țara noastră, cât și o extindere teritorială a României în sudul Dunării, situație cu o puternică încărcătură simbolică, prevestind apropiata întregire națională.¹

Primul Război Balcanic² a izbucnit în toamna anului 1912, când Bulgaria, Serbia, Grecia și Muntenegru, în baza unei înțelegeri anterioare, au atacat Turcia în scopul dezrobirii conaționaliilor lor. În prima parte a războiului, armatele aliaților au ocupat Adrianopolul și se apropiau de Constantinopol; foarte curând însă, între foștii aliați au apărut serioase disensiuni în privința împărțirii teritoriilor ocupate.

Inițial, România s-a pronunțat pentru menținerea statu-quoului în regiunea Balcanilor. Odată însă cu precipitarea evenimentelor și a schimbării raportului de forțe, țara noastră nu putea rămâne indiferentă în noua situație creată. Mărul discordiei dintre țările balcanice era împărțirea Macedoniei, iar țara cea mai interesată în obținerea unor avantaje cât mai mari din teritoriul acesteia, era Bulgaria. Printr-o politică extrem de agresivă, Bulgaria va trece la atacarea tuturor foștilor aliați.

România urmărea cu firească îngrijorare evoluția evenimentelor din Balcani, cu atât mai mult cu cât se știa că tendințele expansioniste ale Bulgariei erau puternic susținute de Imperiul Austro-Ungar, statul vecin beneficiind în același timp și de tradiționalul sprijin rusesc. În acest climat încordat, are loc la Londra între 23 noiembrie și 3 decembrie 1912 o încercare de rezolvare a conflictului, fără niciun rezultat. Pe de altă parte, între aliați apar din nou neînțelegeri, iar la Constantinopol se instalează un guvern intransigent care întrerupe tratativele, iar războiul reîncepe (21 decembrie 1912-3 februarie 1913). Marile Puteri reușesc însă să impună încetarea conflictului în 13/26

¹ Ioan Lupaș, *Istoria Unirii Românilor, Marea Unire „1918-2018”* în 100 de cărți, Iași, 2018, p. 327.

² Academia Română, *Istoria Românilor*, București, 2003, vol. VII, tom II, pp. 273-290; Ioan Lupaș, *op. cit.*, pp. 327-328.

aprilie 1913 și semnarea unor preliminarilor de pace la Londra. Prin acestea, Turcia ceda aliaților teritoriile situate la vest de linia Enos – Midia și Creta, statutul insulelor din Marea Egee rămânând neelucidat. Primul Război Balcanic a luat sfârșit, dar a lăsat în suspensie probleme politice esențiale care vor determina izbucnirea celui de-al Doilea Război Balcanic.

Noul conflict a mutat centrul de interese al diplomației europene în sud-estul continentului, determinând o amplificare a interesului pentru România, țară pe care un diplomat austriac o considera „cel mai mare factor politic și economic al acestei regiuni”.

Partizan al păstrării statu-quoului în Balcani, așa cum s-a mai menționat, guvernul român se pronunța împotriva conflictelor care-l puteau modifica, adoptând inițial o poziție de neutralitate. Țara noastră a respins o propunere de alianță cu Imperiul Otoman, guvernul căruia îi va cere mai târziu și sprijinul diplomatic; ulterior, Turcia se va adresa în același scop și marilor puteri europene, în vederea blocării intrării bulgarilor în Constantinopol.

Titu Maiorescu, prim-ministrul guvernului român în acel moment, a răspuns: în limitele tratatului de la Berlin neutralitatea României este naturală. Dacă totuși în Balcani se vor produce schimbări teritoriale, România va avea cuvântul său de spus.³

Cum asemenea schimbări păreau inevitabile, în cercurile diplomatice europene se vehicula ideea unor modificări strategice a frontierei dobrogene, considerată ca stabilită în defavoarea României încă din anul 1878, în urma tratatului de la Berlin. În acest sens, guvernul român aștepta un sprijin din partea Austro-Ungariei care însă își menținea preferințele pentru Bulgaria, în dezacord cu poziția guvernului german care considera cererile românești legitime.

Berlinul nu putea să renunțe la un aliat din regiune, într-un moment în care Războiul Balcanic putea să se transforme într-un conflict general sau cel puțin să-l anunțe. Același motiv a determinat și o intensificare a eforturilor Antantei de a atrage România, Rusia comunicând la București că rectificarea frontierei dobrogene era o compensație pentru țara noastră și o considera ca o condiție a păcii; o atitudine similară în această privință manifesta și Franța.

După încercările din nou eșuate de a rezolva conflictul pe cale diplomatică prin Tratatul de la Londra (ianuarie – februarie 1913) și Conferința europeană de la Sankt Petersburg (18 martie – 2 aprilie 1913), conflictul se acutizează, Bulgaria atacându-și toți foștii aliați, în iunie 1913.

În aceste condiții, România decretează mobilizarea, oștile românești conduse de Prințul Moștenitor Ferdinand și generalul Averescu, trecând Dunărea pe la Corabia, în 16 iunie 1913; acest fapt a constituit o clară dezavuare a tratatului încheiat cu Puterile Centrale. De menționat că acțiunile militare ale României aveau acordul Rusiei și Franței. Armata română a înaintat în marș forțat către Sofia, iar o altă parte a ei a ocupat ținutul de la sud de hotarul Dobrogei cu orașele Silistra, Turtucaia, Bazargic, Cavarna și Balcic; în foarte scurt timp, armata română ajunge la porțile Sofiei, moment în care un corp din armata bulgară aflat în teatrul de operații se predă. Este momentul când Bulgaria capitulează în fața armatei României, iar marile puteri europene sunt de acord ca însuși statul român să intervină pe lângă toate statele beligerante pentru încetarea ostilităților

³ Academia Română, *op. cit.*, p. 282.

și începerea tratativilor de pace.⁴

Viitoarea Regină Maria, ale cărei preocupări pentru problemele politice românești erau arhicunoscute, notează în memoriile ei pagini extrem de concludente referitoare la participarea României la cel de-al Doilea Război Balcanic:

În momentul când în România se declara război Bulgariei, Bucureștii fură cuprinși de un delir de înfrigurare căci de câteva luni mulți cereau cu înverșunare acest deznodământ al situației care ajunsese prea tulbure. E ciudat că o declarație de război poate stârni atâta entuziasm în popor; mulțimea e cuprinsă de o bucurie necugetată, ca și cum războiul ar fi un prilej de mare înveselire...

România socotea că avea un drept istoric asupra ținutului din Bulgaria, dintre Rusciuc și Varna și, dacă ar fi intrat în luptă ca aliată, ar fi trebuit să ridice glasul, sau dacă nu putea dobândi revendicările ei cele mari ar fi pus stăpânire pe linia Silistra-Balcic atât de necesară pentru apărarea marelui ei pod de la Cernavodă... La 23 iunie 1913 declară război Bulgariei iar bulgarii istoviți de lupte nu se împotriviră; oastea noastră așadar înaintă cu repeziciune și se slobozi de-abia, câte un tun, căci Regele Ferdinand începu fără încetare să ceară pace. În ziua de 12 iulie cavaleria noastră ajunsese dinaintea Sofiei, însă unchiul printr-un sentiment de cavalerism față de Regele Ferdinand nu permise ca oastea noastră să intre în capitala Bulgariei...

Nu se dădu nici o luptă, însă trupele noastre pe când se aflau pe pământ inamic, întâmpinară un dușman tot atât de cumplit ca tunul: holera.

Cunoscuți de aproape această grozavă molimă când mă dusei să vizitez soldații în spitalele Crucii Roșii înșirate de-a lungul Dunării.⁵

În continuarea relatării, viitoarea regină redă în detaliu lupta dusă pentru salvarea soldaților atinși de nemiloasa lovitură a epidemiei.

Tratativele de pace⁶ s-au desfășurat la București, acest fapt reprezentând rolul important al României în aplanarea conflictului, țara noastră impunându-se astfel ca o forță de care Occidentul trebuia să țină cont pentru păstrarea echilibrului în zonă; la tratative au participat numai reprezentanți ai țărilor beligerante la cel mai înalt nivel.

Principalul artizan al păcii de la București a fost șeful guvernului român, Titu Maiorescu. Tratatul semnat în 10/28 august 1913, prin articolul II acorda României zona Cadrilaterului cu județele Durostor și Caliacra, în care se aflau orașele Turtucaia, Silistra, Bazargic și Balcic, zonă cunoscută ulterior sub denumirea de Cadrilaterul românesc. Regiunea avea o suprafață de 7726 km² și o populație de 378.027 de locuitori, dar aceste modeste date sunt mult amplificate de valoarea lor morală și politică, făcând dovada înălțării și a bunului renume de care începuse să se bucure România în fața statelor din Peninsula Balcanică, precum și a curajului conducătorilor ei de a se elibera de sub epitropia politică vieneză și berlineză, urmând calea poruncită de interesele țării și ale neamului românesc.⁷

Printr-un alt articol al Păcii de la București, s-a încercat să se statueze soarta aromânilor din Peninsula Balcanică prin acordurile semnate de România cu Grecia și Serbia.

Pacea de la București din 10/28 august 1913 a reprezentat un moment important al relațiilor internaționale, fiind primul eveniment de acest tip în care hotărâri politice

⁴ Ioan Lupaș, *op. cit.*, p. 328.

⁵ Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. II, pp. 318-324.

⁶ Alexandru Marghiloman, *Note Politice*, vol. I, 1993, pp. 56-63.

⁷ *Ibidem*.

importante sunt luate de state mici, fără amestecul marilor puteri. Atitudinea României a determinat o intensificare a acțiunilor de atragere a ei în noul bloc politico-militar al Antantei, de desprindere din Tripla Alianță în anul premergător izbucnirii Primului Război Mondial.⁸

Importanța păcii de la București cât și secvențe ale participării României la cel de-al Doilea Război Balcanic au fost immortalizate, la inițiativa autorităților politice românești, conform uzanțelor epocii, de o adevărată „explozie” de emisiuni medalistice și decorații, în multiple tipuri și variante, cu o tematică extrem de diversă. Realizări de excepție ale unor renumiți gravori-medaliști români și străini, un prim lot de piese redau principalele etape ale derulării conflictului: scena trecerii Dunării de către armata română pe un pod de vase, la Corabia sau cea dedicată Principelui Moștenitor Ferdinand, desemnat comandant al armatei române în Bulgaria. Temele dominante ale medaliilor trimit însă, într-o proporție relativ egală, la dreptul istoric al României asupra sudului Dobrogei și la succesul politic excepțional repurtat de statul român în urma prevederilor păcii de la București, cu toate consecințele sale favorabile.

Din punct de vedere stilistic, compozițiile heraldice sunt asociate cu portretele istorice ale protagoniștilor evenimentelor și alegorii ale Victoriei și Păcii. Legendele au un conținut mobilizator, tinzând spre exaltare: „Dreptul nostru; Voiește și vei putea; În amintirea înălțătorului avânt; Din Carpați peste Dunăre în Balcani”. Majoritatea pieselor exprimă stilul artistic al epocii, identificându-se atât pe aversul cât și pe reversul acestora elemente specifice stilului Art Nouveau.

Medalia Victoriei în Războiul Balcanic; AE; 1913.

Medalia Păcii de la București; C. Alessandrescu; AR; 1913.

⁸ Academia Română, *op. cit.*, p. 190.

Medalia Păcii de la București;
C. Alessandrescu; AR; 1913.

Decorația Meritul Sanitar clasa a III-a, Rech;
metal comun argintat, email, rips; 1913.

Medalia Avântul Țării; metal argintat; 1913.

Ovidiu MUNTEAN

OFİTERUL ARDELEAN MARIAN POPU DE LA IMPERIUL AUSTRO-UNGAR LA ROMÂNIA MARE (1918-1920)

Abstract: *Marian Popu was born in 1889 in the village of Diviciorii Mici in the county of Solnoc-Dăbâca and descends from a Romanian family of intellectuals. After attending gymnasium and lyceum courses in Gherla, he was admitted at The Royal Hungarian "Ludovica" Academy in Budapest in 1909. He graduated in 1912 with the rank of second lieutenant. At the outbreak of the First World War, he was incorporated into the Infantry Regiment no. 32 Dej and advanced to lieutenant-major.*

Marian Popu was awarded marks of honour during the time he fought in the Hungarian army on the Galician and Italian fronts. In the autumn of 1918, having witnessed the collapse of the Monarchy, he returned to Dej and dedicated himself to the national ideals. In December 1918 he was part of the commanding structures of the Romanian National Guard in Dej and then he enrolled in the Romanian Army within the VI and VII Division Information Office. He was the commander of the railway station in Cluj and later he was assigned the supervision of the censorship service of the Central Post Office in Cluj. At the beginning of 1919, he participated in the establishment of Infantry Regiments no. 83 and 99 of the Romanian Army. In June 1919, he was sent to the western front (on the Tisa river) where he took part in the battles against the Bolshevik regime in Hungary.

La sfârșitul lunii noiembrie 1918, la Budapesta, printre miile de români transilvăneni care se repatriau din toate colțurile fostului Imperiu Austro-Ungar, s-a aflat și căpitanul Marian Popu din Regimentul 32 Infanterie (honvezi) Dej, împreună cu soția lui, Katalin, și cu fiica lor de 1 an și jumătate. Căpitanul Marian Popu a venit în capitala Ungariei cu trenul, direct de pe frontul italian, după prăbușirea Monarhiei dualiste și la sfârșitul războiului, iar familia sa a ajuns aici venind din orașul Trenčín (Slovakia). În gara de est a Budapestei, timp de două săptămâni, ofițerul român a căutat un loc într-unul din trenurile ticsite de oameni care veneau spre Cluj, pentru a-și aduce soția și fiica acasă și a le pune la adăpost în acele vremuri tulburi de la sfârșitul anului 1918. În sfârșit, după o lungă așteptare, au găsit loc într-un vagon fără geamuri și, în acele condiții vitrege, familia lui Marian Popu a ajuns la Cluj și apoi la Dej, la începutul lunii decembrie 1918.

În cele ce urmează, pe baza însemnărilor autobiografice, a documentelor personale, brevete, acte administrative, jurnale de front și medalii din colecția de istorie modernă a Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca¹, am reconstituit câteva repere biografice ale ofițerului român din perioada războiului și a Marii Uniri din 1918. Anticipând, putem afirma că destinul său a fost unul exemplar și se identifică cu destinele zecilor de mii de români transilvăneni care au avut șansa să supraviețuiască acestei tragedii care a răvășit lumea acum mai bine de un secol și, în condiții anevoioase, s-au întors în patrie în ultimele luni ale anului 1918. Însemnările sale autobiografice, publicate parțial în *Anexă*, au fost scrise mai târziu și fac referire la modalitatea în

¹ Obiectele au fost expuse pentru prima dată în cadrul expoziției temporare intitulată *Rememorând Marele Război. 1914-2014*, deschisă la sediul muzeului în 27 iunie 2014. Vezi și Ovidiu Muntean, Melinda Mitu, *Rememorând Marele Război. 1914-2014/ Remembering The Great War. 1914-2014*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, pp. 42-49, 74-76, 84-85.

care Marele Război și-a pus amprenta asupra carierei și vieții sale personale. Ele sunt mărturii memorialistice ce reconstituie experiența umană avută de ofițerul român pe linia frontului sau în afara acestuia și urmăresc destinul său, drumurile de la tranșeele din prima linie a frontului din Galiția până la spitalele militare din Viena, Dej, Cluj și Tușnad, unde a fost tratat după ce s-a îmbolnăvit grav în toamna anului 1914 și a fost rănit de două ori în 1915 și 1916.

Marian Popu s-a născut în satul Diviciorii Mici, situat în apropierea orașului Gherla, în 19 septembrie 1889 și provenea dintr-o familie românească de intelectuali, tatăl său, Vasile Popu, fiind învățător și activând în Reuniunea învățătorilor greco-catolici din jurul Gherlei. Elevul Marian Popu a urmat cursurile gimnaziale și liceale la Gherla, pe care le-a absolvit în anul 1909, cu diploma de bacalaureat. În același an s-a înscris la Academia Militară de Honvezi „Ludovica” din Budapesta și a urmat cursurile acesteia timp de trei ani. În august 1912 a absolvit școala militară, fiind avansat la gradul de sublocotenent în cadrul ceremoniei de absolvire a promoției 1912 ofițeri activi. A fost repartizat inițial la Deva și, având în vedere că în anul 1913 s-au înființat noi unități militare de honvezi, printre care și Regimentul 32 Infanterie Dej, a profitat de această oportunitate, cerând să fie transferat mai aproape de casă. Noul regiment de infanterie din Dej avea în componență trei batalioane cu zone de recrutare în Dej, Bistrița și Zalău. La Dej era și conducerea acestei unități militare, iar locotenentul Marian Popu a fost încadrat în calitate de comandant al companiei a III-a/ Bat. I Dej.

În anul 1914, la izbucnirea războiului, avea 25 de ani. Este avansat la gradul de locotenent major, fiind numit inițial ofițer cu repartizarea rezerviștilor care urmau să fie mobilizați în război în centrele de recrutare stabilite în Dej, Bistrița și Zalău². Apoi, în 18 august 1914, lt. maj. Marian Popu a fost mobilizat în fruntea subunității sale în Galiția, ajungând direct în prima linie a frontului. Aici cunoaște de la început realitatea sordidă a războiului și se confruntă cu toate ororile acestuia (moartea, frigul, foamea, mizeria, epuizarea) – pe care le descrie în jurnalul său. Practic, până în vara anului 1916, lt. maj. Marian Popu ajunge de trei ori în prima linie a frontului din Galiția, de fiecare dată după episoadele de convalescență cauzate de îmbolnăvirea din toamna anului 1914 (urmată de evacuarea la un spital militar din Viena), respectiv de rănirea lui pe front, în mai 1915 și în iulie 1916. În primăvara anului 1916, el se afla, împreună cu compania pe care o conducea, pe pozițiile de luptă fortificate din pădurea Doroșov, la sud de localitatea Zalisciŭki (Ucraina), pe malul Nistului, la o „distanță de 1500 de pași de linia rusă”:

Tot aici am construit adăposturi contra bombardamentelor artileriei ruse la o adâncime de 7 m sub pământ. În fața poziției, pe tot frontul brigăzii, s-a construit o bandă de obstacole din sârmă ghimpată, iar în mijlocul acestei benzi s-a așezat obstacol în care circula curent electric de mare tensiune. Ne-am pregătit pentru războiul de stabilizare, ameliorând și completând poziția; această operațiune s-a făcut din octombrie 1915 până în iunie 1916, până când s-a declanșat ofensiva lui Brussilov³, ofensiva rusă. Aici în tot timpul de mai sus am avut lupte de hărțuială.

² Merită amintit faptul că, în același timp, la Centrul de recrutare din Zalău a fost mobilizat și soldatul Mihai But din Regimentul 32 Infanterie Dej, iar *Jurnalul* său, cuprinzând memoriile sale de pe front și din prizonieratul din Siberia, a fost publicat de noi în această revistă. Vezi Ovidiu Muntean, *Între mizeria tranșeeilor și bucuria de a trăi. Marele Război în memoriile soldatului român Mihai But*, în „Țara Bârsei”, nr. 16, An XVI (XXVII), 2017, serie nouă, pp. 280-295.

³ Ofensiva condusă de generalul rus Alexei Brusilov a început la 4 iunie 1916 și a reprezentat o lovitură curajoasă împotriva pozițiilor ocupate de armata austro-ungară pe un front de cca. 300 km. La finalul luptelor, în septembrie 1916, armatele Puterilor Centrale au fost împinse înapoi 90 km cu enorme pierderi

Linia întâi a frontului nu însemna o confruntare permanentă, dimpotrivă, în condițiile războiului de poziții, luptele alternau uneori cu perioade de acalmie, care durau adesea luni de zile. Se pare că de această încetare aparentă a luptelor din sectorul său a profitat și ofițerul român care, în februarie 1916, a obținut un concediu de două săptămâni și a venit acasă, la Dej. Fără a insista asupra acestei perioade, merită amintit faptul că, în planul vieții personale, în pofida tuturor greutăților cauzate de mersul războiului, ofițerul român a reușit să se căsătorească în august 1916. Pentru a îndeplini toate formalitățile necesare, în timpul concediului din februarie 1916, a achitat cautiunea de căsătorie conform reglementărilor în vigoare⁴, iar apoi Ministerul Regesc al Apărării i-a aprobat căsătoria cu logodnica sa, Katalin Kovásnai.

Însă, la câteva zile după acest eveniment a avut loc intrarea armatei române în Transilvania, în noaptea de 27/28 august 1916, odată cu declanșarea ostilităților între România și Austro-Ungaria. Prin urmare, pentru a fi îndepărtați din Transilvania, mai mulți ofițeri români, printre care și Marian Popu, au fost transferați imediat în localitatea Trenčín (Slovacia) și încadrați în Regimentul 15 honvezi unde, spune autorul, „era un regiment de slovaci și nu puteam vorbi cu nimeni, deoarece nu știam limba lor”. Din acest moment, fiind rănit la ambele brațe, ofițerul român nu mai este trimis în prima linie a frontului ca până acum și îi este încredințată comanda unui batalion de instrucție de infanterie pentru rezerviștii care erau trimiși succesiv pe front (februarie 1917). Avansat apoi la gradul de căpitan, Marian Popu a rămas până în iunie 1918 la Centrul de instrucție al Detașamentului „Rus”, activând în localitatea Száldobos (azi, Steblivka – Ucraina) și în regiunea Hust.

Așadar, în momentul trimerii pe frontul italian, în vara anului 1918, căpitanul Marian Popu avea o experiență directă de participare la Marele Război de aproape patru ani, cu tot cortegiul de suferințe și privațiuni pe care l-a presupus aceasta: depărtarea pe termen lung de familia sa, condițiile alimentare și igienice tot mai precare din linia întâi, pericolul permanent al morții, rănilor suferite și experiența avută în spitalele militare unde a fost tratat, traumele suferite de noile tipuri de armament folosit (bombardamentele aviației militare⁵, aruncătoarele de flăcări, gazele toxice neuroparalizante și asfixiante, armele cu repetiție) ș.a.

Căpitanul Marian Popu amintește că mutarea unității sale în frontul italian s-a făcut ca urmare a „armistițiului încheiat cu rușii”⁶ și, prin urmare, i s-a încredințat comanda unui batalion complet echipat care a fost îmbarcat într-un tren militar cu destinația Austria. Întrucât se lansase zvonul rebeliunii unei unități militare în Budapesta (partea sedentară a Reg. 32 Infanterie Dej), garnitura de tren a fost oprită în gara Szolnok și trasă pe o linie secundară. Aici a rămas șase zile și s-a preocupat, în principal, de ridicarea moralului soldaților săi dar, cu toate acestea, la trecerea prin Budapesta, a constatat că unii soldați au dezertat și au părăsit trenul care urma să îi ducă spre frontul italian.

umane și materiale din partea ambelor tabere beligerante. În cursul acestei retrageri generale, la 1 iulie 1916, lt. maj. Marian Popu a fost împușcat în brațul drept în localitatea Rungory (Galiția) fiind evacuat de pe front la un spital militar din Cluj.

⁴ Vezi István Deák, *Mai presus de naționalism. O istorie politică și socială a corpului de ofițeri habsburgici (1848-1918)*, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2009, pp. 169-173.

⁵ Marian Popu amintește de atacul aerian din după-amiaza zilei de 24 septembrie 1915 când avioane militare ruse au bombardat pozițiile companiei sale situate la vest de Nistru.

⁶ Este vorba de Tratatul de pace de la Brest-Litovsk, semnat între Rusia Bolșevică și Puterile Centrale la 3 martie 1918, prin care se consfințea ieșirea Rusiei din Primul Război Mondial.

Dezastrul războiului pentru populația tot mai înfometată din spatele frontului îi reține atenția atunci când trenul său trecea încet pe la periferiile Vienei. Aici a văzut spectacolul sinistru al războiului și își amintește de copiii și femeile care „fugeau după tren cerând pâine”. În nodul feroviar din localitatea austriacă St. Johann în Tirol, ofițerul român a predat batalionul pe care-l însoțea, iar împreună cu cadrele sale și-a stabilit comandamentul în localitatea vecină, Ellmau, unde a continuat să instruiască rezerviștii care erau trimiși către frontul italian.

În toamna anului 1918, zilele Monarhiei bicefale și ale armatei sale erau numărate. Tot mai mulți militari refuzau să se supună ordinelor venite de la superiori, se instala treptat anarhia, iar din cauza penuriei de alimente, populația civilă se revolta în marile orașe din Austria și Ungaria. Cu toate că avea misiunea să instruiască recruții, în 30 septembrie 1918, unitatea căpitanului Marian Popu a fost trimisă tocmai în Salzburg pentru a liniști populația orașului care se revoltase. Aici ofițerul român află de situația precară de pe frontul din Balcani, cauzată de capitularea Bulgariei (29 septembrie) și de înaintarea rapidă a trupelor franceze spre Serbia și Ungaria.

După îndeplinirea misiunii în orașul Salzburg, la mijlocul lunii octombrie 1918, se reîntoarce la sediul său din Ellmau unde, în scurt timp, este martorul disoluției armatei austro-ungare, întâlnind mai peste tot anarhie și „grupuri de soldați cântând și plimbându-se pe străzi fără arme”. La scurt timp după încheierea armistițiului de la Villa Giusti (3 nov. 1918), care a pus capăt războiului pe frontul italian, pentru a evita „exodul” masiv al soldaților veniți cu trenul de pe acest front, căpitanul Marian Popu a propus să se formeze rapid două garnituri de tren necesare pentru repatrierea soldaților săi. Cele două garnituri s-au format în gara St. Johann în Tirol, soldații au încărcat echipamentele militare și întreg efectivul a plecat imediat spre Ungaria. Pe drum, în toate gările austriece tranzitate (Saalfelden am Steinernen Meer, Bischofshofen, Bruck an der Mur), ofițerul român remarcă că populația civilă înfometată a devastat și jefuit trenurile care duceau pachetele cu alimente spre front. O parte a materialului de război din tren a fost sechestrat de autoritățile militare austriece în Graz, dar în pofida acestui incident, garnitura a ajuns cu bine în gara din Budapesta, în timp soldații au părăsit treptat trenul, după intrarea în Ungaria. În gara din Budapesta, Marian Popu și-a întâlnit soția și fetița (născută în aprilie 1917, în orașul Trenčín din Slovacia) și după două săptămâni, așa cum precizam la început, a reușit cu greu să găsească un loc într-un vagon de marfă și a ajuns la Dej, la începutul lunii decembrie 1918:

Toată capitala Ungariei era în mișcare. Nu am observat dezordine. Mișcarea era mai cu seamă din partea foștilor prizonieri care căutau gările și trenurile, posibilitatea de a se înapoia în țara lor: rușii spre est, sârbii spre sud, italienii spre vest. Eu în fiecare zi mă duceam în gara de E. pentru a încerca să mă întorc și eu în Ardeal. După 2 săptămâni am găsit într-un vagon fără geamuri loc unde, împreună cu soția și fetița care erau cu mine, am venit până la Cluj, apoi la Dej, unde era partea sedentară a regt. 32 Honvezi, a căror cadre de ofițeri sosiseră înaintea mea în Dej.

Prin urmare, în prima decadă a lunii decembrie 1918, pe fondul dezagregării armatei cezaro-crăiești, căpitanul Marian Popu, revine în Transilvania, inițial în orașul Dej, unde se pune în serviciul Gărzii Naționale Române. Anterior, vestea Marii Uniri de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918, a fost sărbătorită la Dej cu mare bucurie. Garda Națională Românească a intrat în Biserica greco-catolică, cu drapelul tricolor și acesta a fost sfințit de preotul George Mânzat, iar ulterior românii s-au adunat în Piața Centrală unde au fost organizate alte ceremonii festive. Armata maghiară a părăsit

Dejul în noaptea de 19/20 decembrie 1918, iar în 21 decembrie avangarda Diviziei a VII-a Infanterie a armatei române a intrat în oraș, fiind primită cu mare entuziasm de populația românească.⁷

Din însemnările lui Marian Popu reiese că el a venit la Cluj înainte de intrarea armatei române aici (24 decembrie 1918) și a fost martor la primirea entuziastă făcută de români soldaților Diviziei a VII-a Infanterie, comandată de generalii Constantin Neculcea și Anton Gherescu:

La 24 decembrie 1918, înainte de masă, au intrat unități din armata română în Cluj, unde au fost primite de populație în Piața Unirii, în fața statuii regelui Matei Corvin. Era Divizia a 7-a Română.

Primele subunități din compunerea Diviziei a VII-a infanterie, care au intrat în oraș, venind dinspre localitatea Apahida, au fost Regimentele 15 și 16 Dorobanți, primele două baterii ale Regimentului 4 artilerie Roman și escadronul de cavalerie al diviziei. Așadar, marți, 24 decembrie 1918, a avut loc intrarea armatei române în Cluj, moment istoric de mare rezonanță, care a pus capăt stării de tensiune ce domina viața orașului în acele zile tumultoase de după Adunarea Națională de la Alba Iulia. Evenimentul este consemnat și de Sidonia Docan, secretara Senatului Național Român din Cluj, care nota următoarele în *Jurnal*⁸:

Mic și mare alergă spre Piața Mathia la primirea Armatei române la Cluj. Nu-i vis? [...] Intrarea armatei în frunte cu generalii Neculcea și Gherescu, de înfățișare marțială, produce o emoție indescritibilă. Plâng bărbații, plâng femeile, copiii, toți zguduți de o emoție sfântă. Apoi horă în jurul pieții, în jurul lui Mathia.

La sfârșitul lunii decembrie 1918, căpitanul Marian Popu s-a înrolat în armata română și a făcut parte din Comandamentele Diviziilor a VI-a și a VII-a Infanterie (Biroul de Informații), care îl autorizează să circule înarmat pe teritoriul lor de responsabilitate și îi încredințează importante misiuni. Pentru o scurtă perioadă de timp este numit comandant al gării din Cluj, iar mai apoi, de la jumătatea lunii ianuarie 1919, i se încredințează supravegherea serviciului cenzurii la Poșta Centrală din oraș, unde, spune el, „am executat disciplina și cenzura corespondenței, ziarelor, telefon, telegraf etc. până la data de 15 februarie 1919, data la care am înființat regt. ardelenesc.”

În continuare, și-a adus contribuția la organizarea Regimentului 83 Infanterie Cluj, unitate care a fost integrată Diviziei 18 Infanterie, și care a participat la apărarea Marii Uniri, după declanșarea ostilităților cu Ungaria comunistă, în aprilie 1919⁹. Războiul cu Ungaria a determinat mobilizarea și reorganizarea permanentă a trupelor ardelene. În acest sens, în Cluj, s-a constituit și Regimentul 99 Infanterie – „dublura regt. 83”, unitate care a aparținut Diviziei 20 a armatei române ce era comandată de generalul Mihai Darvari. O parte din efectivele acestei divizii nou înființate au fost aduse pe râul Tisa, pentru a acoperi din punct de vedere strategic zona cuprinsă între localitățile Csáp și Abádszalók.¹⁰

⁷ Constantin Albinet, *Muzeul Municipal Dej la 90 de ani de la înființare (1925-2015)*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2015, p. 63.

⁸ *Jurnalul Sidoniei Docan* a fost publicat în: Ovidiu Muntean, *Rememorând Marea Unire. Centenar 1918-2018/ Remembering The Great Union. Centennial 1918-2018*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, pp. 68-87.

⁹ Constantin Kiriteșcu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, ediția a II-a, București, Editura Casa Școalelor, 1925, vol. III, p. 409.

¹⁰ Vasile Șt. Tutula, *Generalul Traian Moșoiu (1865-1932). Un arhanghel și erou al apărării Marii Uniri (1918-1919)*,

În acest context, în iunie 1919, ofițerul român este trimis în fruntea unei subunități a Regimentului 99 Infanterie în localitatea Törökszentmiklós (pe malul râului Tisa), unde este numit comandant al garnizoanei și asigură imediat punerea în funcțiune a uzinelor electrice ce asigurau alimentarea cu energie electrică a comandamentului militar stabilit aici în timpul bătăliei de pe râul Tisa (20-26 iulie 1919). Ofițerul român mai amintește că această localitate a fost vizitată de însuși regele Ferdinand, în ajunul începerii acestei bătălii decisive care a dus la ocuparea Budapestei de către armata română (4 august 1919).¹¹

După forțarea și trecerea Tisei, Regimentul 99 Infanterie ocupă orașul Szolnok și este transferat în orașul Debrețin (decembrie 1919), apoi i se încredințează paza râului Tisa, în regiunea Nyíregyháza. Compania căpitanului Marian Popu a avut un sector de pază de-a lungul râului de cca. 30 km, situat între localitățile Vencsellő și Kisvárd, având instalat postul de comandă în comuna Bertzel (azi Tiszabercel în Ungaria). În 25 februarie 1920, odată cu retragerea generală a armatei române din Ungaria¹², ofițerul român predă administrația comunei noilor autorități civile maghiare – reprezentate prin primarul Ștefan Imre, și se întoarce cu unitatea sa în garnizoana din Cluj.

Drumul ofițerului român Marian Popu de la loialitatea dinastică la cea națională a fost și drumul zecilor de mii de soldați și ofițeri din fosta armată austro-ungară. Odată ajunși în localitățile lor natale, ei s-au pus necondiționat la dispoziția noilor autorități românești. Astfel, au participat activ la constituirea gărzilor naționale și la înlăturarea vechii administrații, apoi unii s-au înrolat în armata regală română și au continuat războiul împotriva Ungariei, în primăvara și vara anului 1919, contribuind astfel la efortul general de apărare și consolidare a Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia. În primăvara anului 1920, după revenirea în garnizoana Cluj, Marian Popu și-a continuat cariera și, datorită calităților militare și organizatorice dovedite pe frontul de pe Tisa, a fost decorat și avansat în același an la gradul de maior prin brevet semnat de regele Ferdinand.

Cluj-Napoca, Editura Mega, 2012, pp. 185-188.

¹¹ Constantin Kirilăscu, *op. cit.*, p. 488.

¹² *Ibidem*, pp. 500-502.

Biografia colonelului Popu Marian, Cluj, [1945].

[...] În această regiune (regiunea Hust la Tisa) am stat cu grupele de instrucție până în luna iunie 1918 când, după armistițiul încheiat cu rușii, ne-am mutat în Austria pe frontul de vest, pe frontul italian.

La plecarea de aici spre Austria mi s-a încredințat un batalion complet echipat, gata de plecare pe front, pe care a trebuit să-l transport cu trenul în Austria.

Această însărcinare a mea a fost un semn de încredere ce au avut-o comandanții în mine. Sosind în gara Szolnok în Ungaria, am fost opriți cinci zile întrucât [se] lansase zvonul că rgt. 32 din armata română aflată la Budapesta în garnizoană (partea sedentară), a comis o rebeliune, nesupunere. Mi s-a tras trenul pe o linie laterală, lângă Tisa, unde am petrecut 5 zile pentru atenția față de trupă. În fiecare zi, la fiecare vagon, am trimis muzica pentru a-i distra, a-i sustrage de la gânduri rele, indisciplină (muzica era formată din 12 persoane și două țambale).

După 6 zile, am pornit spre Budapesta pentru a trece apoi în Austria, dar la plecarea din Szolnok am închis vagoanele pe dinafară să nu dezerteze soldații. Totuși, în trecere prin Budapesta, cineva a deschis ultimul vagon din care au dezertat soldați care erau din Seghedin, Nytra etc. La trecerea prin Viena, pe la periferie, trenul mergea încet. Copii și femeii fugeau după tren cerând pâine. Am ajuns St. Johann [în Tirol], comună situată pe râul Salzach, unde am predat batalionul și cu cadrele mele am continuat drumul pe jos până în comuna Elmau, la 10 km N de St. Johann, unde ne-am instalat așteptând înprospătări pentru instrucție.

Am continuat instruirea soldaților și trimiterea lor pe front.

La 30 sept. 1918 am primit ordin să mă prezint cu 6 oameni în gara St. Johann în Tirol. M-am prezentat în aceeași seară la gară unde am găsit un batalion complet format și am complectat încadrarea lui și cu ofițerii mei. Am îmbarcat batalionul și am plecat la Salzburg unde înainte cu câteva zile s-a iscat o rebeliune din partea populației și militarii din partea sedentară aflați în oraș nu au putut face ordine. Dimineața am sosit acolo, am debarcat și m-am prezentat la comandantul garnizoanei, un general de brigadă, apoi m-am dus la sediul provinciei (Landes – Reghierung) unde am instalat batalionul, apoi am luat măsuri de ordine, am trimis patrulare, am instalat posturi unde am stat două săptămâni până s-a făcut liniște. În acest interval de timp s-a primit știrea că bulgarii s-au predat francezilor iar francezii înaintează spre Serbia și Ungaria.

Pe la 15 octombrie 1918, după ce s-a liniștit situația în oraș, m-am înapoiat cu batalionul la St. Johann în Tirol, apoi cu cadrele mele la Elmau, la sediul meu.

La 1 noiembrie 1918, dimineața, locotenentul adjutant al meu mi-a raportat că în sat este un soldat care are emblema împăratului, de la chipiu, ruptă. Am dat ordin și am telefonat la grupa de divizie de instrucție la St. Johann, de acolo mi s-a răspuns să-i dau drumul soldatului. El era ordonanța comandantului de batalion de instrucție din satul vecin, Posing. M-am dus

imediat la St. Johann, la comanda grupului de instrucție, cu trăsură. La trecerea prin această comună am văzut grupuri de soldați cântând și plimbându-se pe străzi fără arme. Sosind la comanda grupului, am găsit ofițerii batalionului din St. Johann și a grupului de comandă adunați la sediul comandamentului. Locțiitorul de comandant era căpitanul Gabsoovits. Ne-am sfătuit ce-i de făcut, întrucât în aceeași zi a izbucnit revolta în Austro-Ungaria și în toate fronturile a încetat lupta. Trenurile dinspre front spre Ungaria erau ticsite de soldați fără arme care se grăbeau spre țară.

Atunci eu am propus să luăm toate vagoanele goale de la trenurile ce merg spre front, să ne formăm trenuri, câte sunt necesare, să îmbarcăm materiale și oameni și să plecăm înainte de a ne ajunge exodul de pe front. Am luat imediat măsurile necesare, ajutat fiind de circa 40 de tineri cu termen redus și ofițeri și am format 2 trenuri; am îmbarcat cu noi și o baterie de artilerie care era în refacere în sat și în cea de-a treia zi am plecat spre Ungaria.

Trecând Alpii, cu trenul remorcat de 4 locomotive, la prima stație mai mare, Saalfelden, deja am constatat că s-au devastat de către populație, în gară, trenurile care duceau pachete la soldați și provizii. După o scurtă oprire ne-am continuat drumul. În următoarea gară, Bischofshofen, am întâlnit aceeași situație ca mai sus. Gara era plină de soldați fără armă, înapoiați de pe frontul italian. Trenurile circulau regulat și spre front și spre țară. Din această gară, trenul nostru a fost dirijat spre orașul austriac Graz iar trenul următor, al nostru, a fost dirijat spre Linz – Viena. Înainte de a sosi în Graz, la stația căii ferate Bruk Am-Mur, am constatat urmele dezordinii provocate de populația civilă, care a devastat mai multe trenuri. Ne-am continuat drumul până la stația căii ferate Graz, unde am găsit gara plină de soldați, fără armă, marinari veniți din marina austriacă, de la Marea Adriatică (Pola, etc.). Pe acoperișul gării erau instalate mitraliere.

În gară, pentru menținerea ordinii, circulau ofițeri austrieci înarmați. La un moment dat s-a prezentat la trenul nostru un locotenent austriac care a cerut predarea tuturor materialelor aduse cu noi, în jumătate parte, motivând că ar fi convenție între Austria și Ungaria în acest sens. Am protestat și refuzat predarea fiind material adus de pe front.

Nu peste mult timp, am pus o gardă pe ultimele șase vagoane de la sfârșitul trenului sub comanda unui locotenent, 30 de oameni de-ai noștri, pentru a împiedica luarea cu forța a materialelor de către austrieci.

Ei s-au folosit de un truc și anume: au pus la sfârșitul trenului o mică locomotivă și mi-au desfăcut cele 6 vagoane, fără ca noi să știm de această operație. Trenul a plecat și mașina dinapoi a împins trenul înainte. După un timp, locomotiva mică s-a oprit și a tras înapoi cele șase vagoane cu material până în gara mare, unde ne-a dezarmat garda, și a trimis-o cu tramvaiul la halta căii ferate unde trenul nostru oprise după ieșirea din gara Graz.

Am fost anunțați de către soldații noștri de la capătul trenului că mi s-au luat vagoanele cu materiale. Din această haltă noi am protestat telefonic la comandamentul militar al gării mari, însă veniseră două companii înarmate de la școala de cadeți pentru a ne intimida. Noi n-am voit să provocăm dezordine, iar după sosirea locotenentului cu garda am pornit cu trenul și am sosit la granița ungurească în prima stație, de unde apoi locomotiva austriacă s-a înapoiat și noi am continuat drumul, spre Budapesta, cu o locomotivă ungurească. În

gara ungrească Szombathely am predat mai multe din materialele aduse cu noi și ne-am continuat drumul până la Budapesta unde am sosit în gara de triaj a orașului, Iosif. După intrarea în Ungaria, în parcursul de la graniță la Budapesta, soldații care erau din acele regiuni s-au coborât în diferite regiuni și au plecat acasă la vatră. În gara de sosire, am dat ordin soldatului îngrijitor de cal să-mi debarce calul și trăsura, a legat calul de cărucior și i-am dat drumul ca să se ducă la vatră acasă. Aveam cu noi în tren și cai și vite, care trebuiau alimentate până la predarea lor la autoritățile existente în gară. Locotenentul Tzebe, ofițer cu aprovizionarea, m-a rugat să-i ajut să poată preda atât materialele cât și animalele, fapt pe care l-am îndeplinit și în termen de 3 zile a predat tot ce a fost în tren.

Toată capitala Ungariei era în mișcare. Nu am observat dezordine. Mișcarea era mai cu seamă din partea foștilor prizonieri care căutau gările și trenurile, posibilitatea de a se înapoia în țara lor: rușii spre est, sârbii spre sud, italienii spre vest. Eu în fiecare zi mă duceam în gara de E. pentru a încerca să mă întorc și eu în Ardeal. După 2 săptămâni am găsit într-un vagon fără geamuri loc unde împreună cu soția și fetița, care erau cu mine, am venit până la Cluj, apoi la Dej, unde era partea sedentară a regt. 32 Honvezi, a căror cadre de ofițeri sosiseră înaintea mea în Dej. M-am prezentat la comandantul regt., un colonel ofițer de Stat Major, și după câteva zile de ședere în Dej, la 13 decembrie, am cerut un concediu de 6 săptămâni și am venit la Cluj. În tot cursul revoluției nu mi s-a întâmplat nimic, nimeni nu m-a deranjat cu nimic.

La Cluj am locuit cu familia la o cumnată pe strada Bolyai. La 24 decembrie 1918, înainte de masă, au intrat unități din armata română în Cluj, unde am fost primiți de populație în Piața Unirii în fața statuii regelui Matei Corvin. Era Divizia a 7-a Română.

La 27 decembrie m-am prezentat la Comandamentul Diviziei române și am fost numit comandantul gării din Cluj (aveam gradul de căpitan). Divizia a 7-a Română după câțiva timp a plecat spre Dej – Zalău iar la Cluj a venit Divizia a 6-a română sub comanda generalului Neculcea¹³. La această divizie am fost încredințat cu comanda poștei Cluj unde am organizat și executat disciplina și cenzura corespondenței, ziarelor, telefon, telegraf etc., până la data de 15 februarie 1919, dată la care am înființat regt. ardelenesc.

La Cluj am înființat regt. 83 infanterie.

În luna noiembrie 1918 până în 13 dec., ordinea și disciplina în orașele din Ardeal au fost menținute de către gărzile naționale române formate din ostași și ofițeri înapoiați de pe front. Eu am aparținut Gărzii naționale Dej și în această calitate am obținut un concediu pentru a-mi aduce mobilierul din Trencsen (Slovacia), atunci ocupat de către armata cehă. Am fost primit cu multă atenție și am primit tot ajutorul autorităților militare pentru a-mi putea transporta mobilierul până la Cluj.

Regt. 83 infanterie, român, format în Cluj la 15 febr. 1919, în ziua de Paști a plecat în Ungaria. Eu am rămas la partea sedentară a regt. unde aveam în comandă 800 de oameni pentru instrucție.

La 1 aprilie 1919, am organizat cu maiorul Târziu, regt. 99, [ca fiind]

¹³ Comandantul Diviziei a VI-a Infanterie era generalul de brigadă Anton Holban.

dublura regt. 83, aparținând Diviziei 20 care avea sediul în Tg. Mureș. La 1 aprilie ne-au sosit delegați, un grup de ofițeri români, cu care am încadrat regimentul. Comandant a fost lt. colonelul Rădulescu Toma.

Până în iunie am stat la Cluj, când apoi am plecat și noi în Ungaria, cu trenul până în gara Korczag, unde am debarcat și am continuat drumul pe jos până la Török Szent-Miklos. Aici se găsea generalul Mărdărescu, comandantul trupelor din Transilvania, și generalul Moșoiu, comandantul unui grup de armată român.

Am fost trimis spre satul maghiar Szajol, pe râul Tisa, unde frontul unguresc era în contact cu frontul român. Am fost în calitate de rezervă, cu compania, a acestei linii unde am stat 48 de ore, după care am primit ordin să constituim, cu compania mea și cu încă o companie de regiment, garnizoana din Török Szent-Miklos, unde eram comandantul pieței.

În termen de 3 zile, cu ajutorul specialiștilor, am pus în funcțiune uzina electrică a orașului, care a servit cu lumină comandamentele noastre militare. Era timpul în preajma trecerii trupelor noastre peste Tisa, luând ofensiva spre Budapesta. În ajunul începerii ofensivei, regele Ferdinand a venit la comandamentul trupelor din Török Szent-Miklos. După trecerea râului Tisa, regt. 99 a intrat în orașul Szolnok, la vest de Tisa, unde am staționat câțva timp, după care am fost retras la Kecskemet. Apoi prin Szentes a trecut Tisa și prin decembrie 1919 am fost instalați în Debrețin, ca apoi după vreo 3 săptămâni ne-a trimis regt. în Nyiregyhaza. Regimentul a fost încredințat cu paza râului Tisa, având un front ce se întindea de la Tisa- Beő până la Kissvarada (tot pe Tisa), pe o lungime de 80 km. Eu am avut un sector cu compania de la Venesellő până la Kissvarada, circa 30 km. Postul meu de comandă a fost la Bertzel (pe Tisa).

În februarie 1920 ne-am retras, concomitent cu înaintarea trupelor ungare și apoi ne-am întors în garnizoana Cluj [...].

Completare la evenimentele din anul 1918-1919

Încercarea profesorului Apathi de la Universitatea din Cluj de a forma un consiliu dirigenț maghiar la Cluj.

Prof. univ. Apathi a convocat în Cluj o adunare generală maghiară pentru a revendica și încerca și a organizat un consiliu dirigenț maghiar. Adunarea a avut loc în Piața Unirii, partea de nord a bisericii Sf. Mihail. După adunare s-a instalat în căminul studențesc din str. Avram Iancu cu organizația lui.¹⁴ La un moment dat, am primit ordin de la Divizia VI română, ca împreună cu pretorul

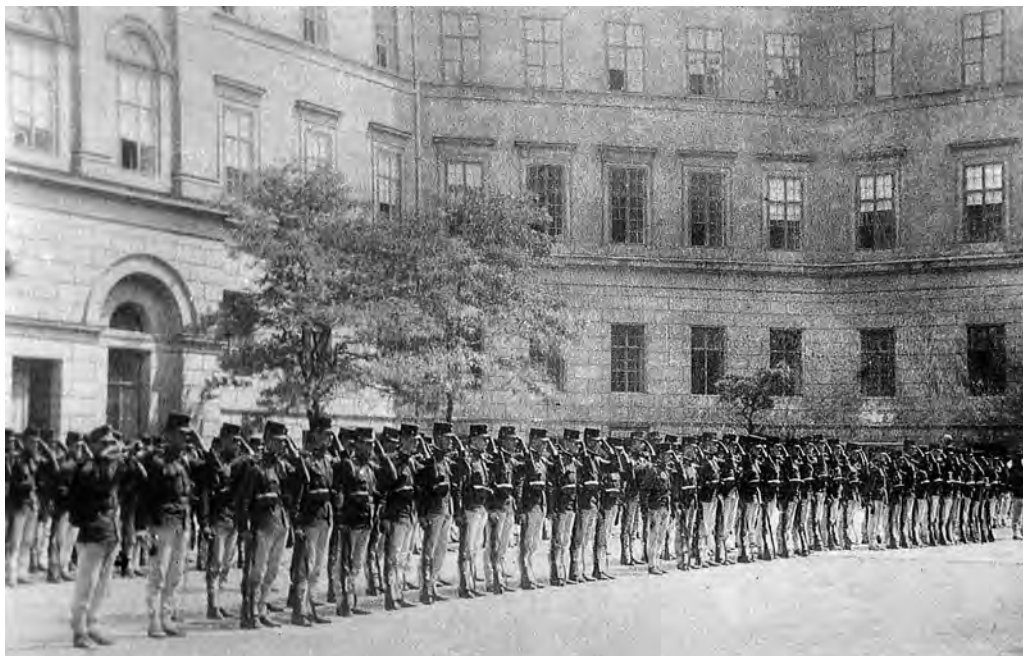
¹⁴ După Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, guvernul de la Budapesta nu a recunoscut valoarea politico-juridică a *Rezoluției Unirii* și a căutat, cu orice preț, să contracareze activitatea organizatorică a Consiliului Dirigenț de la Sibiu prin instituirea, în Cluj, a unui Comisariat general guvernamental pentru Ungaria de Est. În 8 decembrie 1918, în fruntea acestuia a fost numit prof. univ. István Apáthy care era în același timp și președinte al Consiliului Național Maghiar din Transilvania. La 22 decembrie 1918, acesta a organizat în Piața Centrală din Cluj adunarea populară la care face referire aici căpitanul Marian Popu. La adunare au participat câteva mii de oameni și ea se voia a fi o contramanifestație a Adunării de la Alba Iulia. În cursul acestui protest al populației maghiare s-a votat o moțiune citită de dr. Sándor Vincze (vicepreședintele Consiliului Maghiar din Cluj) ce prevedea menținerea unității politice și economice a Ungariei istorice și nerecunoașterea *Rezoluției* de la Alba Iulia.

Diviziei a VI-a, un maior, să facem percheziție la sediul lui Apathi.

La secretariatul general am găsit ca secretar pe Kertes Hugo, Feldmann, fiul proprietarului fabricii de spirt din Gherla, pe care-l cunoșteam de când am frecventat liceul de stat din Gherla. Fratele lui mai mic a fost în aceeași clasă cu mine la liceul magh. din Gherla. Pe prof. Apathi nu l-am găsit.

Secretarul general Kertes, evreu, a protestat, însă noi am simulat o percheziție în birouri, în urma căreia, la câteva zile, Apathi a fost arestat de către armata română și trimis la Dej la procuratură¹⁵.

Așa-zisul consiliu dirigent maghiar, care încerca a se instala în Cluj, a fost desființat la începutul lunii ianuarie 1919.

Festivitatea de absolvire a Academiei militare, Budapesta, 1912.

¹⁵ Ofițerul român a luat parte la percheziția efectuată la sediul administrativ al Comisariatului general condus de prof. univ. Apáthy înainte de arestarea acestuia de către autoritățile militare române (15 ianuarie 1919). Comisarul general Apáthy a fost arestat după ce s-a dovedit implicarea lui în incidentul de la Crișeni (lângă Zalău), care s-a soldat cu morți, răniți și dispăruți din rândul armatei române. Vezi Cornel Grad, *Contribuția armatei române la preluarea puterii politico-administrative în Transilvania. Primele măsuri (noiembrie 1918-aprilie 1920)*, în: „Revista de administrație publică și politici sociale”, nr. 4 (5), decembrie 2010, pp. 71-72.

Cazarma Regimentului 32 Honvezi Dej, începutul sec. XX.

Diploma de absolvire a Academiei militare, Budapesta, 1912.

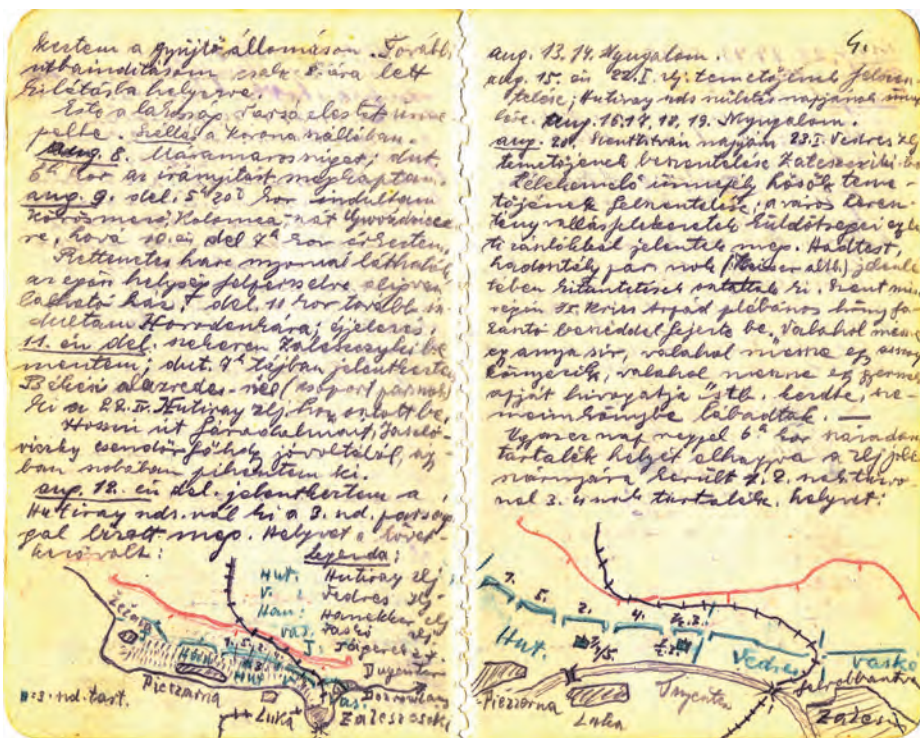

Fotografie de pe frontul din Galiția, 5 septembrie 1915.

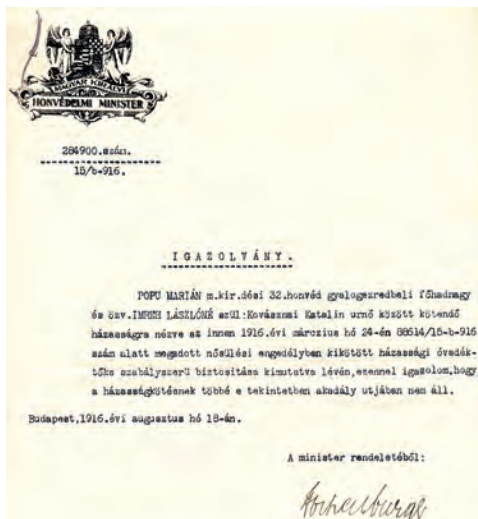

Legitimație eliberată de Garda Națională Română din Dej.

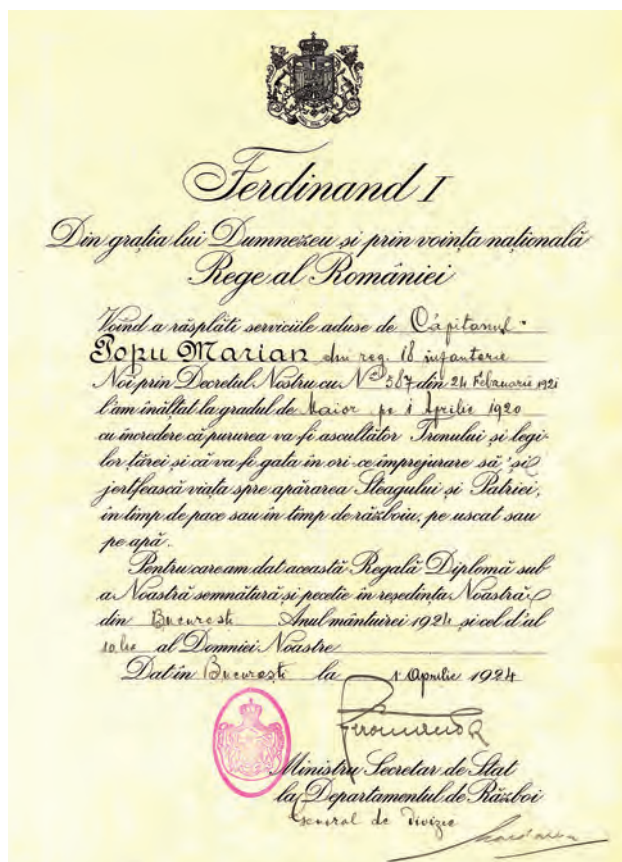
Fotografie a maiorului Marian Popu, 1921.

File din însemnările de campanie, 1915.

Adeverință de aprobare a căsătoriei, 18 august 1916.

Brevet de înălțare la gradul de maior semnat de regele Ferdinand.

Livia PITULAN

FRONTUL DE LA STOENEȘTI ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Abstract: *This paper addresses aspects of the participation of the inhabitants of Stoenesti commune and the battles that took place on its territory during the First World War. It also shows some of the social consequences that affected the population of the commune in the years of the first world conflagration. The distance covered by the Stoenesti soldiers was marked by the first victories which were won especially in Transylvania (August – September 1916) but also by the torturous retreat, by the difficult and fantastic wish struggle during the winter of 1916 resulting in the return of the army, the restoration of its moral but also its training to revive the effort for liberating the territory which had been occupied by the enemy. During the deployment of each of the glorious, desperate, sublime or tragic events, the soldiers of Stoenesti were on duty, being part of the entire Romanian army. Through their blood sacrifice they contributed to the achievement of the great goal of reunification of the Romanian people.*

Comuna Stoenesti se află la poalele Carpaților pe cursul superior al râului Dâmbovița, la limita dintre deal și munte, adică între frumoasele muscele și masivele muntoase, Leaota și Iezer Păpușa. Este situată în partea de nord-est a județului Argeș, la distanța de 70 km față de Pitești și 18 km față de Câmpulung. Cu o suprafață de 129 km², numărându-se printre comunele de mărime mijlocie ale județului Argeș, cuprinde satele: Bădeni, Cotenești, Slobozia, Piatra și Lunca Gârtii.

Istoria comunei Stoenesti și a celorlalte localități de pe Valea Dâmboviței a fost puternic marcată de permanenta mișcare care a avut loc între ținuturile Carpaților. În noianul veacurilor ce au trecut, pe aici, prin aceste văi și drumuri grele de munte, s-au perindat adesea mulțimi nenumărate de oști, de diferite seminții, conduse de căpitani faimoși ai vremii, veniți cu gânduri de război și jaf sau ca soli de pace și bună învoială. Pe aici au trecut hoardele ucigătoare ale migratorilor însă, în vreme de pace și liniște, au trecut negustori și călători de peste mări și țări. După potolirea valurilor migratoare și închegarea statului medieval Țara Românească, vremurile bune de stabilitate politică și înflorire economică au alternat cu cele grele de război și jaf.

La Stoenesti, poposea la începutul lunii octombrie 1595, cu bravii săi oșteni, învingătorul de la Călugăreni, Mihai Viteazul – întâiul întregitor de neam și țară. De aici, el avea să pornească apoi împreună cu contingentul ardelean, venit în ajutor prin vechea cale a Branului și Rucărului, pentru a scoate din țară, cu sabia, oștirile pustiitoare ale lui Sinan Pașa. Dar faptele mari se conturau pe mai departe la orizontul istoric al neamului românesc spre împlinirile mult visate: Independența de stat și Marea Unire, care au impus noi sacrificii și jertfe.

Primul Război Mondial a produs și aici însemnate pagube materiale pe lângă uriașele vărsări de sânge. Început în iunie 1914, nu a putut fi un război scurt, acest lucru fiind vizibil încă din toamna anului 1914, odată cu eșecul primelor mari ofensive din vest și est.

Starea de neutralitate în care s-a aflat țara noastră în primii doi ani de război (august 1914-august 1916), a dus la efectuarea de presiuni asupra regatului de la gurile Dunării, care prin poziția geografică și resursele bogate în petrol și alimente era tentant pentru ambele tabere. Interesul național ne situa alături de Antantă și după ce a încetat și opoziția Rusiei, având asigurări de sprijin pentru reîntregire, s-a trecut la acțiune

militară peste Carpați la 14/27 august 1916.

Hotărârea guvernului privind angajarea României în război împotriva Austro-Ungariei, pentru înfăptuirea visului secular de desăvârșire a unității de neam, a întrunit asentimentul unanim al românilor, stârnind un puternic ecou în toate teritoriile locuite de români. În toate mediile sociale, declarația de război a României a fost considerată drept un act necesar, legitim și drept, prin care armata română era chemată nu să cucerească teritorii străine, ci să-i elibereze pe conaționali aflați sub stăpânire austro-ungară.

Noi n-am intrat în haosul acestui măcel pentru cuceriri, ci pentru dezrobiri – declara scriitorul Barbu Ștefănescu Delavrancea – de la tribuna Academiei Române. Noi nu vrem ce nu este al nostru, ci vrem unirea cu frații noștri din Ardeal, din Banat și din Bucovina.¹

Pentru România, războiul a început după ce ordinul de mobilizare a fost transmis în toată țara. Mobilizarea armatei române din august 1916, operațiune deosebit de complexă și cu multe implicații asupra desfășurării corespunzătoare a acțiunilor ulterioare, s-a realizat într-un timp foarte scurt și în ordine perfectă, reflectându-se astfel atașamentul profund al românilor la cauza justă pentru care România a intrat în război. Un martor ocular releva promptitudinea cu care românii au răspuns chemării sub arme, mobilizarea făcându-se „în cea mai mare ordine și cu un entuziasm care nu se poate descrie. În cinci zile, întreaga armata română a fost mobilizată”².

Printre primii ostași mobilizați care au trecut hotarul nedrept de la Giuvala – Fundata, a făcut parte și un număr mare de bărbați apti de serviciul militar din comuna Stoenеști, mobilizați în Regimentul 30 Muscel. Înaintarea vertiginoasă a armatei române în Transilvania a fost oprită de evenimentele militare din Dobrogea și concentrarea de mari forțe germane și austro-ungare în Transilvania, care au silit armata română să se retragă pe crestele munților. În retragerea sa, Regimentul 30 Muscel nu a mai revenit pe vechile poziții de plecare de la Fundata, fiindcă a primit ordin să apere pasul Bratocea – Predeluș, misiunea de a apăra trecătoarea Bran – Rucăr a revenit altor unități militare, așa că nu a putut lupta în regiunea pe care o cunoștea bine, încă din timpul când se făceau întăriturile de la graniță.³

În ultimele zile ale lunii septembrie și până în 6 octombrie 1916, se desfășoară lupte grele la Bran, apoi pe vechea frontieră de la Fundata, continuate la Rucăr și Dragoslavele. Sub presiunea adversarului, trupele române au rupt lupta cu inamicul și s-au retras pe o nouă linie de apărare, jalonată pe punctele Stoenеști, muntele Mateiaș, cota 837, nord Nămăești, Lerești. Poziția de pe Mateiaș a constituit cheia apărării trupelor române pe frontul de la Nămăești.

Acest front era apărat de diviziile 12 și 22 Infanterie și o brigadă de cavalerie și era numit „Grupul Nămăești”, condus de generalul T. Găișeanu și apoi de generalul D. Cotescu. Avea ca adversar două divizii germane, la ora aceea considerată cea mai puternică armată din lume. Grupul Nămăești făcea parte din Armata a II-a cu frontul de luptă din Vrancea până la Câmpulung. Comandamentul acestei mari grupări de trupe a fost condus de generalul Alexandru Averescu, sediul comandamentului său se afla la

¹ Barbu Delavrancea, *Războiul și datoria noastră*, București, 1916, p. 27.

² Bianu Vasile, *Însemnări din războiul României Mari, De la mobilizare până la pacea de la București*, Cluj, 1926, p. 12.

³ Preot Ioan Răuțescu, *Câmpulung Muscel Monografie Istorică*, Câmpulung, Tipografia Gh. Gh. Vlădescu, 1943, p. 58.

Ploiești, însă de multe ori se afla în inspecție pe frontul de la Stoenеști și Mateiaș.⁴

În ajutorul Grupului Nămăești a fost adus batalionul I din Regimentul 70 Muscel, comandat de maiorul Grigore Grecescu, regiment înființat în primele zile de război din rezerviștii Regimentului 30, deci inclusiv din locuitorii comunei Stoenеști. În septembrie 1916, Regimentul 70 participa la luptele din Dobrogea, de acolo este îndrumat la început spre județul Prahova, apoi adus în grabă pe frontul de la Mateiaș, unde primește ordin să înainteze la Nămăești și să intre în luptă.

Iată ce găsim în lucrarea Mareșalului Alexandru Averescu, „Notițe zilnice din războiul 1916-18”, referitor la acest eveniment:

2 X 1916. Divizia 22-a (general Razu) întoarsă pe flancul stâng de două batalioane alpine, s-a grăbit să se retragă spre Câmpulung. O adevărată panică în populațiune. Am dat ordin diviziei să se țină pe pozițiune dela sud de Rucăr și numai în caz de absolută necesitate să se retragă spre Nămăești. Seara am primit raportul că s-a reocupat poziția pe Argeșel. Am dispus transportarea diviziei a 12-a sub comanda generalului Găișeanu dela Ploiești la Câmpulung. Am conferit cu generalul Găișeanu: i-am dat instrucții să execute o vigoasă contra ofensivă. Intenția mea este să fac să convergă asupra flancului stâng a inamicului două coloane de câte o brigadă fiecare, una la Petroșița, alta dela stânga diviziei a X-a (generalul Văitoianu) din Valea Vidombacului.⁵

În urma ordinelor primite de la generalul Averescu, comandantul Armatei a II-a, generalul Razu, a ocupat următoarea linie: muntele Strâmtu – Clăbucetul – Simioana – Vârful Urlei (cota 1210) km 65 de pe șoseaua Mateiașului – Valea Urlei, pe malul stâng al Dâmboviței.⁶ Unele formațiuni din avangarda diviziei germane au început să înainteze pe Valea Dâmboviței, iar altele spre Vârful Măgurii – Pravăț. Cu mari sacrificii și cu multe jefuri au reușit să ocupe vârful din fața Mateiașului, iar trupele românești prin multe contraatacuri au căutat să-l smulgă din mâinile dușmanului, dar nu au izbutit. Determinarea, dârzenia, patriotismul fierbinte al ostașilor noștri trebuia de multe ori să suplinească pregătirea specifică luptei în munți, artileria destinată acestui gen de relief și mitralierele care abundau la partea adversă, precum și experiența căpătată în doi ani de război. Moralul ostașilor noștri era însă admirabil, mai important poate decât orice armă.

Neputând străpunge frontul de la Pravăț, inamicul încearcă să pătrundă în Stoenеști, ceea ce îi deschidea drumul spre Târgoviște. Frontul de la Stoenеști începea din vârful Mateiașului, cobora în Lunca Gârtii și apoi urca pe Piscul Urlii, continua pe culmea Runcului în vârful Prisăcii, apoi la cota 1420 și până la Bădeanca.⁷

Desfășurarea operațiunilor militare și mai ales bombardamentele de artilerie au pus în pericol viața sătenilor din comuna Stoenеști. Multe case din Lunca Gârtii, Piatra, Stoenеști și Slobozia au fost grav deteriorate, sătenii fiind nevoiți să se refugieze. Un ofițer român aflat atunci la Stoenеști descrie localitatea astfel:

...țărani nu se văd, însă forfotesc pe toate ulițele ordonate, sanitari, jandarmi, stafete de cavalerie, furgoane în căutare de furaje, căruțe cu pâine, chesoane. Băștiinașii au fost evacuați din case de două zile, tunurile cu bătaie lungă nemțești nu au cruțat nimic, urmele bombardamentelor se văd la fiecare pas.

⁴ Viorel Petre Ghinete, *Monografia comunei Stoenеști*, Câmpulung Muscel, Editura SC. GIG. SRL, 2007, p. 248.

⁵ Preot Ioan Răuțescu, *op. cit.*, p. 61.

⁶ Preot Ioan Răuțescu, *Dragoslavele*, *Monografie premiată de Academia Română*, Câmpulung Muscel, Tipografia și Librăria Gh. N. Vlădescu, 1937, p. 454.

⁷ Viorel Petre Ghinete, *op. cit.*, p. 248.

...Acoperișuri de case făcute țândări, vite cu ochii sticloși și borhăile vărsate. Oamenii au scăpat de moarte numai în pivnițele adânci. În pivnițe s-au mutat acum toate cancelariile și serviciile unităților care luptă pe front.⁸

Pe 8 octombrie, după o scurtă perioadă de liniște, divizia 76 germană, sprijinită cu foc de artilerie de pe Valea Olănească, declanșează o puternică ofensivă pe frontul de la Stoenеști, reușind să ocupe puncte de mare însemnătate strategică: Piscul Urlui, vârful Prisăcii, precum și înălțimile Făgețel și Cioara. Concomitent cu luptele din Priseaca s-au desfășurat lupte în muntele Făgețel, inamicul încercând să coboare pe Valea Rea în Bădeanca, dar planul a fost curmat de intervenția rapidă și energică a trupelor de rezervă aflate pe Valea Bădenilor.⁹

După lupte violente date în 11 octombrie, inamicul încearcă o dublă învăluire a trupelor românești din Priseaca, prin Leaota spre Bădeanca și prin Lunca Gârtii, însă este respins, cu pierderi însemnate, de focul artileriștilor români din satul Piatra, unde se mai văd încă craterile exploziilor. Concomitent cu luptele de la Stoenеști, s-au desfășurat lupte și în aripa stângă a frontului și, mai ales, în zona centrală a frontului Mateiaș – Gura Pravățului. Aici, de cele mai multe ori atacurile și contraatacurile se încheiau cu lupta la baionetă. Valea Dâmboviței devine pentru inamic o vale a durerii și groazei.¹⁰ Puțini soldați au mai luptat în acest război ca fiii Muscelului, care mușcau pământul din calea lor și nu se lăsau nici morți, când știau că, la câțiva pași în spatele lor, așteptau scăparea, cu inimile împietrite, copilașii, soțiile și mamele lor scumpe, căminurile și toată agoniseala lor, și zid de fier au făcut ei cu piepturile lor împotriva dușmanului, care, superior ca armament și, mai ales, ca morală, nu lăsau o zi ca să nu încerce a trece peste ei.¹¹

În perioada 8-11 octombrie 1916, au căzut 126 de ostași din regimentul 62, în frunte cu căpitanul Brezeanu Eugen. Martorii spuneau că morții erau transportați cu căruțele, precum trunchiurile de copaci, la cimitirul din Bădeni. Printre sutele de eroi căzuți în luptele de la Pravăț, au fost din Stoenеști, sergent Dumitru Constantin și Butoi Ion, soldații Bragă Aron, Moiceanu Ion, Banu Nicolae, Darie Ion, Bărbulescu Constantin, Samoilă Gheorghe, Vintilă Ion și mulți alții.¹²

Referindu-se la luptele din Priseaca, ofițerul german Fritz Ortlepp nota:

Românii nu se odihneau niciodată și înaintau mereu spre pozițiile noastre în strigăte de *ura* și sunete de goarnă, sub ploaia de focuri.

Luptele se desfășurau în condiții grele de climă:

pe munți căzuse prima zăpadă, acolo altera ploaia, ceața deasă, zăpada și gerul, în timp ce în văi ploua tare, trupele suferind mult de răceală și umezeală, fiindcă nu aveau al doilea rând de haine de lână.¹³

Aprovizionarea cu hrană se făcea tot mai greu și de multe ori nu ajungea în prima linie, „Oamenii au stat două zile pe munte fără să se poată încălzi la foc și fără hrană caldă”; „Mâncarea de la bucătăriile din vale era adusă în timp de 6 ore în pozițiile de pe

⁸ Sandu Telejan, *Țiganii de la Piscul Urlui*, în „Revista Fundațiilor Regale”, nr. 5, mai 1934, p. 268.

⁹ Colonel dr. Victor Atanasiu, *Bătălia din zona Bran – Câmpulung*, Editura Militară, 1976, p. 98.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Preot Ioan Răuțescu, *op. cit.*, p. 468.

¹² Viorel Petre Ghinete, *op. cit.*, p. 250.

¹³ Fritz Ortlepp, *Luptele din regiunea Bran și Dragoslavele*, Câmpulung Muscel, Tipografia și librăria Gh. N. Vlădescu, 1933, p. 51.

înălțimi. Până acolo se răcea. Foc nu trebuia să se facă, așa că sârmanii oameni aveau să-și primească hrana lor rece.”¹⁴ Cu toată organizarea lor, nemții au suferit și ei de foame, au fost chiar cazuri de soldați nemți care s-au predat românilor din cauza foamei.

În perioada 14-30 octombrie, muscelenii au fixat inamicul, iar rezultatul s-a materializat în respingerea trupelor invadatoare până la Pojorâta-Lerești, în luarea aproape a 400 de prizonieri, 4 mitraliere și 2 tunuri de munte și capturarea altor materiale de război.¹⁵ În timpul luptelor, militarii s-au comportat cu bărbăție. Din șirul faptelor eroice ale lunii octombrie, se desprind două nume, adânc întipărite în memoria muscelenilor: maiorul Grigore Grecescu, remarcat prin iscusință, bravură și spirit de jertfă și sublocotenentul de rezervă Ernest Oncica, care a adormit somnul de veci cu arma strânsă în brațe și cu degetul pe trăgaci.¹⁶

La sfârșitul lunii octombrie, convins că nu va mai întâmpina nicio rezistență, suvoii inamic a pornit asupra intrării Pravățului, protejat de focul mitralierelor și al mortierelor, însă toate contraatacurile încercate de ei s-au izbit de un zid de netrecut. Proiectilele românești cădeau fără întrerupere în coloanele de marș germane, producând un haos total. Istoricul Adolf Koster scrie – „Românii se apără pentru fiecare metru pătrat de pământ din prețioasele lor plaiuri și luptă cu o îndârjire surprinzătoare. Sunt oameni iscușiți”. Consemnând aceleași evenimente ale argeșenilor care-și apărau eroic meleagurile natale, în jurnalul de operațiuni al Diviziei XII Infanterie, se arată:

către 29-30 octombrie 1916 atacurile se produc, mai ales asupra sectorului dintre Argeșel și Dâmbovița, asupra Văii Prahova, precum și pe cele două șosele din lungul Dâmboviței către km 65. Toate atacurile inamice au fost respinse cu pierderi simțitoare pentru aceasta. În special Regimentul 70 infanterie care apăra valea Pravățului s-a remarcat prin bravura cu care a rezistat pe poziție, zdrobind toate atacurile inamice, care se sfârșeau lăsând mulți morți.¹⁷

Astfel s-a sfârșit mișcarea de ofensivă a grupului Nămăești. Trupele care au participat la lupte din ambele părți erau cu totul istovite în urma atacurilor ce s-au dat. S-a simțit nevoia să se facă o nouă orânduire în gruparea lor, iar comanda grupului Nămăești a fost încredințată acum generalului Costescu. În prima săptămână a lunii noiembrie au loc din nou lupte crâncene pe frontul de la Stoenești, pe Runcu și din nou în Priseaca, debutând cu vijelia de oțel și foc a artileriei germane, care încearcă să rupă apărarea românească, apropiindu-se foarte mult de tranșeele românești, însă sunt respinși cu pierderi însemnate. În aceste lupte a căzut la datorie caporalul Sutoiu Ion din Slobozia, detașat aici din Regimentul 70 Muscel, fiindcă era un bun cunoscător al locurilor.¹⁸

Desfășurarea operațiunilor militare din perioada 4-15 noiembrie 1916, chiar dacă nu a spart frontul inamic, a avut ca rezultat o stabilizare a frontului și zădărnicierea planurilor de atac inamice. Același Fritz Ortlepp, menționat în paginile anterioare, descria în jurnalul său

A fost o luptă de șase săptămâni în jurul Mateiașului, condusă de ambele părți cu multe forțe și cu o îndârjire cum nu a mai fost în nici un alt loc pe frontul

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 77.

¹⁶ Preot Ioan Răuțescu, *op. cit.*, p. 465.

¹⁷ Ion Ștefan, *Regimentul 70 Infanterie și războiul pentru reîntregirea neamului*, în „Restituiri. File de Istorie”, Centrul Cultural Pitești, 2012.

¹⁸ Viorel Petre Ghinete, *op. cit.*, p. 250.

românesc în toamna 1916.¹⁹

Rezistența eroică și victoria strălucită a trupelor românești nu au putut decide desfășurarea campaniei militare din toamna anului 1916. Datorită pătrunderii inamicului prin trecătorile Jiului și Oltului și înaintarea anumitor formațiuni spre Câmpulung, armata română nemaiaivând alte forțe să oprească și această înaintare, este silită de împrejurări să se conformeze mișcării generale de retragere. Astfel, în noaptea de 15-16 noiembrie s-a primit ordinul care dispunea părăsirea acestui front și retragerea spre Târgoviște.

Și așa, neînfrântă armata fu nevoită să-și părăsească pozițiile și să înceapă retragerea în direcția Târgoviște, după 45 de zile, de ploaie și ninsoare, fără de adăposturi și îmbrăcăminte groasă; 45 de zile fără să murmure o singură dată, cu ochiul mereu la dușman, cu urechea la comandant și cu inima la cei scumpi de acasă. Încercase dușmanul să treacă pe aci, dar oștirea noastră se pusese ca un stăvilă înaintea lui; încearcă să treacă pe dealuri dar stăvilă se întinde în toate părțile, întărit de piepturile bravilor oșteni din diviziile 12 și 22, 45 de zile împuținați mereu la număr, fără nici o rezervă în spate, cu piepturile mereu ciuruite de gloanțe, au stat aci, pe coama dealurilor – deasupra satelor Stoenesti, Nămăești, Valea Mare, Voinești, Lerești... și nu s-au retras decât atunci când inamicul, în număr și mai covârșitor, își făcuse intrarea în țară pe la Olt și Jiu.²⁰

La retragerea din zona Muscel, Generalul Averescu a transmis în 15/28 noiembrie, următorul ordin:

Din cauza situației generale, grupul Nămăești a primit ordinul de a se pune în mișcare în așa fel, ca să se poată ține legătura cu dreapta armatei I-a, pozițiile pe care le părăsește grupul Nămăești sunt acelea pe care a știut să le apere timp de peste o lună (45 zile) cu îndărătnicie și bravură, mai presus de orice laudă împotriva unui dușman puternic, îndrăzneț și înzestrat cu toate mijloacele moderne, puternice, pe care experiența de doi ani de zile l-a învățat să le întrebunțeze cu toată dibăcia închipuită.

Îmi fac o adevărată datorie de a exprima prin ordin ofițerilor și trupelor din grupul Nămăești desăvârșitele mele mulțumiri, pentru vitejia desfășurată pe pozițiile dimprejurul punctelor al cărui nume îl poartă, de care vom avea totdeauna dreptul să vorbim cu mândrie.²¹

Cu inima împietrită de durere, au trebuit să se retragă, lăsând în mâna dușmanului tot ce aveau mai scump: rude, frați și pe atâți alți camarazi, dormind somnul de veci. Regimentul 70 s-a retras în ordine pe Valea Argeșel, iar Regimentul 30, din care făceau parte mai mulți ostași din Stoenesti, s-a retras din pasul Brotocea – Predeluș spre Buzău, pe Valea Dâmboviței.

Pe 17 noiembrie, avangărzile germane care pătrund în Stoenesti sunt întâmpinate cu foc viu de către ariergarda românească din Valea Cheii și de pe râpile Icoveștilor. Venirea serii, ceața și ploaia, îi silesc pe nemți să înnopteze la Stoenesti, iar a doua zi reiau înaintarea, însă românii îi întâmpină cu foc viu de mitraliere, dar nemții folosesc artileria, armata română suferind pierderi mari se retrage la Cotenești. Au fost luați prizonieri cca 600 de ostași români și coloana de aprovizionare (300-400 căruțe) a diviziei 22.

¹⁹ Fritz Ortlepp, *Luptele din regiunea Bran și Dragoslavele*, (traducere din limba germană de preot I. Răuțescu), Editura Pheonix, 2003, p. 75.

²⁰ Preot Ioan Răuțescu, *op. cit.*, p. 535.

²¹ Mareșal Al. Averescu, *Notițe zilnice de războiu (1916-1918)*, București, Editura Cultura Națională, ed. a III-a.

După retragerea armatei, nemții intră fără glorie în Stoenеști și ocupă acest sat pustiu, deoarece sătenii erau încă în refugiu. Când ecoul luptelor se auzea din ce în ce mai slab, refugiații au început să se reîntoarcă. De data aceasta, au revenit dintr-un refugiu care nu putea duce nicăieri, locuitorii zonei fac și ei cunoștință cu metodele germane de a spolia un teritoriu, cunosc din plin abuzurile care au început cu instaurarea terorii pentru a nu exista nici cea mai mică împotrivire, identificarea tuturor resurselor și organizarea producției, inclusiv prin muncă forțată. Pentru început, ocupanții germani au cotrobăit prin toate gospodăriile, au devastat primăria, bisericile din Stoenеști și Bădeni au fost profanate, fiind transformate în grajduri de cai, iar clopotele de la biserici, inclusiv de la Schitul Cetățuia, au fost confiscate pentru a fi topite. După retragerea armatei inamice spre Moldova, în comună a mai rămas doar un post de control instalat în casa Răuțoiu, cea mai mare din sat.²²

Anii 1916-1918 au însemnat pentru comuna Stoenеști un aspru regim de ocupație militară care a început cu instaurarea terorii, asuprire și lipsire de libertate, pentru a nu exista nici cea mai mică împotrivire în identificarea tuturor resurselor și în organizarea producției, inclusiv prin muncă forțată. Instituțiile comunale erau puse în slujba ocupanților, primarul devenise o unealtă oarbă în mâna ocupanților pentru strângerea rechizițiilor, iar școala era transformată într-un mijloc de propagandă germană. S-au introdus documente de identitate și obligația de vize lunare, deplasarea în afara localității fiind aprobată cu multă greutate, orice ieșire se făcea cu „bilet de voie” din partea organelor de ocupație, pentru care se plătea. Bărbații din comună au fost mobilizați de către ocupanți pentru degajarea câmpului de bătaie din Priseaca și Runcu și la repararea drumurilor și podurilor.

Cel mai greu însă era satisfacerea cerințelor de asigurare a unor cantități de alimente și alte bunuri destinate aprovizionării ocupantului, de la o populație care suferea crunt de frig și foame. Germanii au impus un aspru regim de rechiziții, se urmărea stoarcerea tuturor bogățiilor țării. Sătenii de la Stoenеști trebuiau să dea ouă, lapte, fructe, păsări, vite ș.a.m.d. Săptămânal, cantități însemnate de produse erau trimise la Câmpulung și, de aici, spre front sau spre Germania.²³

Metodele germanilor erau variate ca formă și așa cum se știe, au încercat și parțial au reușit să atragă cetățeni români la o colaborare care să liniștească populația și să pară că românii acceptă noua ordine. S-au oferit și bani unor personalități, dar, în general, se urmărea menținerea controlului în primul rând prin teroare. În caz de nerespectare a cantităților sau a termenelor se aplicau amenzi, pedepse corporale sau arestări. Pentru simple gesturi de ostilități sau acțiuni contra regimului de ocupare, s-au făcut arestări, trimiteri în lagăre de muncă forțată. La Stoenеști, nouă persoane au fost trimise în lagăr și patru condamnate la închisoare pe diferite termene: Mihalache Cotenescu (învățător) și Gheorghe Safta au primit câte doi ani, Gheorghe Pietrăreanu și Gheorghe Cotenescu câte șase luni.²⁴ Mihalache Cotenescu a scăpat din arestul ocupanților și a fugit în munți de unde ataca patrulele și curierii germani. Alte 13 persoane au fost arestate câteva zile pentru anchete sau pentru intimidare, printre aceștia fiind și primarul Gheorghe Murărescu, Ion Răuțoiu și preotul Ion Cornățeanu.

În urma păcii impuse României în mai 1918 de către inamic, granița cu Austro-Ungaria se mută de la Fundata pe vârful Leaota, deci în vecinătatea comunei Stoenеști.

²² Viorel Petre Ghinete, *op. cit.*, p. 254.

²³ *Ibidem*, p. 254.

²⁴ *Ibidem*.

Din fericire, această pace nu a durat decât câteva luni. După doi ani de ocupație, în noiembrie 1918, pe valea Dâmboviței în sus, treceau grăbite coloanele de nemți cu fețele cernite și fără acea trufie teutonică de până acum. Ei pierduseră războiul și România triumfa alături de marii săi aliați: Franța, Anglia, Italia și S.U.A. Fiii comunei sunt din nou chemați sub arme și trimiși în Ardeal, Ungaria și Basarabia.

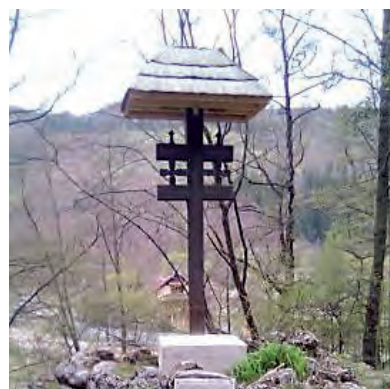
Sătenii din Stoenеști, asemenea întregului nostru popor, au îndurat destule suferințe și au dat numeroase jertfe de sânge în războiul de întregire a neamului. Mobilizați în regimentele muscelene sau alte unități, ei au participat la marile bătălii ale războiului din Transilvania, Dobrogea, de la Mateiaș, Priseaca și de la Mărășești. Osemintele ostașilor din Stoenеști sunt presărate pe întreg cuprinsul țării. Dintre cei 143 eroi din Stoenеști, căzuți în război, la loc de cinste sunt căpitanul medic Jocu Gheorghe, locotenent I.M. Cotenescu, fiul preotului Mihai Cotenescu, căzut pe 6 septembrie la Turtucaia. Unele familii au pierdut câte doi bărbați în război: familia Eugeniei Mușetescu, familia Coca, Chingaru, Busicescu și altele.

Alți 12 săteni s-au întors cu răni grave, rămânând invalizi toată viața. Printre veteranii de seamă ai comunei a fost și fiul adoptiv al satului Stoenеști, comandorul Dan Zaharia, preotul Gheorghe Cotenescu care, ca preot militar a însoțit ostașii până la Budapesta, învățătorii Ioan Petrescu, Mihai Neguleț, căzut prizonier, și Gogu Popescu au însoțit armata în Moldova. Alți veterani care au participat la marea înfăptuire a României Mari au fost: Constantin Banu, Nae N. Banu, Ghică Banu, Ion Darie, Ion Păun, Gheorghe Bragă, Ion Pristavu și alții.²⁵

În memoria celor căzuți în război, s-a ridicat prin grija comandoului Dan Zaharia, *Monumentul Eroilor* din centrul comunei și *Troița* de la Lunca Gârtii.

Monumentul Eroilor de la Stoenеști.

Troița de la Lunca Gârtii.

²⁵ *Ibidem*, p. 256.

Tabel cu eroii căzuți în Războiul pentru întregirea neamului românesc:**BĂDENI – VALEA BĂDENILOR**

1. Chingaru B. Petre – caporal	12. Busicescu Constantin – soldat
2. Coca Gh. Gheorghe – caporal	13. Calițiu I. Ion – soldat
3. Anton M. Matei – soldat	14. Chingaru B. Gheorghe – soldat
4. Apostol Ion – soldat	15. Ciubucica I. Iosif – soldat
5. Blož Vasile – soldat	16. Ciurea Gh. Ion – soldat
6. Boteanu I. Ion – soldat	17. Cacet I. Moise – soldat
7. Bucur Petre – soldat	18. Cacet D. Petre – soldat
8. Bugheanu I. Ion – soldat	19. Drăguceanu Gh. Gheorghe – soldat
9. Burnea I. Ion – soldat	20. Enaru I. Ion – soldat
10. Busicescu I. Gheorghe – soldat	21. Ghinetre Nicolae – soldat
11. Busicescu I. Ion – soldat	

COTENEȘTI

1. Cotenescu M. Ion – locotenent	16. Samoilă B. Dumitru – soldat
2. Eftinică Ion – sergent	17. Samoilă Gheorghe – soldat
3. Coca C. Constantin – soldat	18. Samoilă I. Gheorghe – soldat
4. Cotenescu I.D. Gheorghe – soldat	19. Samoilă N. Iosif – soldat
5. Cotenescu N. Ion – soldat	20. Stuparu Gh. Ilie – soldat
6. Cotenescu N.I. Ion – soldat	21. Stuparu Fl. Ion – soldat
7. Drăgoiu Nicolae – soldat	22. Șerboiu Gh. Ion – soldat
8. Eftimescu Gheorghe – soldat	23. Ștefan I. Ion – soldat
9. Enaru N. Ion – soldat	24. Ungureanu Gheorghe – soldat
10. Enaru Iosif – soldat	25. Ungureanu N. Ion – soldat
11. Enaru B. Nicolae – soldat	26. Văcaru Gheorghe – soldat
12. Paltin N. Nicolae – soldat	27. Vătășescu G.D. Constantin – soldat
13. Pica I. Nicolae – soldat	28. Vătășescu I.D. Gheorghe – soldat
14. Pojală I. Matei – soldat	29. Vătășescu I. Ion – soldat
15. Popescu Ion – soldat	

PIATRA

1. Muscalu I. Ion – caporal	11. Guran M. Nicolae – soldat
2. Hoaghea I. Ion – sergent	12. Hoaghea N. Alexandru – soldat
3. Solomon Sf. Ion – sergent	13. Hoaghea N. Gheorghe – soldat
4. Simion Ion – soldat	14. Muscalu I. Spiridon – soldat
5. Guimn I. Ion – soldat	15. Muscalu I. Toma – soldat
6. Băcioiu Ghe. Ion – soldat	16. Oprea N. Gheorghe – soldat
7. Băcioiu Ghe. Ion – soldat	17. Năstăsoiu N. Iosif – soldat
8. Guran M. Ion – soldat	18. Postu Ghe. Ion – soldat
9. Băcioiu M. Nicolae – soldat	19. Alexandru I. Gheorghe – soldat
10. Crăciun I. Nicolae – soldat	20. Simionescu Ghe. Gheorghe – soldat

SLOBOZIA – LUNCA GÂRTII

1. Jocu Gh. Gheorghe – căpitan – doctor	15. Drăghici Gheorghe – soldat
2. Butoi Ion – sergent	16. Găncilă Nicolae – soldat
3. Șutoiu Gh. Ion – caporal	17. Grigore Gheorghe – soldat
4. Babeș Gheorghe – soldat	18. Grigore Gh. Ion – soldat
5. Banu N. Gheorghe – soldat	19. Ilie Ion – soldat
6. Banu Nicolae – soldat	20. Jocu Gheorghe – soldat
7. Bragă Ion – soldat	21. Lemnaru Ion – soldat
8. Coca Gh. Constantin – soldat	22. Lemnaru Nicolae – soldat
9. Coca I. Gheorghe – soldat	23. Mijoaie C-tin – soldat
10. Coca I. Pavel – soldat	24. Mijoaie Gheorghe – soldat
11. Coca I. Petre – soldat	25. Neguleț Gh. Ion – soldat
12. Contanu Ion – soldat	26. Solomon N. Nicolae – soldat
13. Darie Andrei Ion – soldat	27. Ungureanu N. Ion – soldat
14. Drăghici Alex – soldat	

STOENEȘTI

1. Dumitru Constantin – sergent	23. Iosifescu Nicolae – soldat
2. Eftimescu Ion – sergent	24. Lăutaru Anton – soldat
3. Menghean Ion – sergent	25. Luca Nicolae – soldat
4. Constantin N. Ion – caporal	26. Menghean Bucur – soldat
5. Dumitru Gheorghe – caporal	27. Menghean Gheorghe – soldat
6. Aldea Ion – soldat	28. Menghean Nicolae – soldat
7. Alexandru Gheorghe – soldat	29. Mijoaie Gheorghe – soldat
8. Avram Gheorghe – soldat	30. Moiceanu Ion – soldat
9. Băcioiu Gheorghe – soldat	31. Moșteanu Gheorghe – soldat
10. Bădulescu C-tin – soldat	32. Muraru C-tin – soldat
11. Bădulescu Iosif – soldat	33. Mușetescu C-tin – soldat
12. Bragă Aron – soldat	34. Mușetescu Gheorghe – soldat
13. Bratu Ion – soldat	35. Năstăsoiu Nicolae – soldat
14. Ciubuc Ion – soldat	36. Paltin Alecu – soldat
15. Constantin I. Ion – soldat	37. Popescu Ion – soldat
16. Cotenescu D.I. C-tin – soldat	38. Pristavu Traian – soldat
17. Crineanu Ion – soldat	39. Răuțoiu Iosif – soldat
18. Duca Gheorghe – soldat	40. Stănculescu Gheorghe – soldat
19. Duca Ion – soldat	41. Șendroi Ion – soldat
20. Ghinete Petre – soldat	42. Vlăjoagă Ion – soldat
21. Iosifescu Dumitru – soldat	
22. Iosifescu Ion – soldat	

După cum am arătat, la temelia României Mari stau oasele și suferințele locuitorilor din comuna Stoenеști, astfel că satele noastre trăiau după 1918, în mod firesc, alături de întregul popor, satisfacția participării la împlinirea mărețului ideal național. Sătenii de la Stoenеști au fost reprezentați cu cinste de Iancu Mănescu, primarul comunei din acea perioadă, la ceremonia de la Alba Iulia, a încoronării Regelui Ferdinand și a Reginei Maria ca suverani ai României Mari.

Emese VERES

DOCUMENTE ROMÂNEȘTI ÎN COLECȚIA MARELUI RĂZBOI A BIBLIOTECII NAȚIONALE MAGHIARE¹

Zusammenfassung: Als ich cca 2007 Dokumente für die grosse Flucht suchte, daneben auch für die rumänische Herrschaft in Komitat Kronstadt von 1916, habe ich viele Artikel, Erinerrungen und Dokumenten gefunden die aber in ungarische Sprache waren und meistens von den ungarischen Behörden ausgestellt worden sind. Ich hatte damals auch dafür Interesse gehabt Dokumente oder Erinnerungen von der andere Site, nämlich von Rumänen zu finden. Leider gab sowas 2007-2008, als ich mein Buch (Als Rumänien krieg erklärte, Barca Verlag, 2008) schrieb, nicht. Ich wurde erst vor eins-zwei Jahren darauf aufmerksam gemacht, dass sich in der National Bibliotek Ungarns (Országos Széchényi Könyvtár) viele Dokumenten in rumänischer Sprache befinden. Darunter waren Protokolle aus 1916, viele Briefe aus Amerika oder auch Militärsachen der Rumänischen Armee. In meinem Vortrag werde ich einige von diesen Dokumenten vorstellen.

Acum mai bine de un an am fost contactată de un cercetător al Bibliotecii Naționale Maghiare întrucât a găsit niște documente românești în colecția Primului Război Mondial pe care nu le putea citi. Preluase colecția care ar fi fost deja prelucrată, cel puțin așa afirmase istoricul bibliotecii din Budapesta care s-a preocupat anterior cu acest material. Totuși apar din ce în ce mai multe publicații și documente scrise de mână și nu numai în limba română. Curioasă fiind despre ce este vorba, m-am și azvârlit asupra cutiei (deocamdată fără număr de fond deoarece nici documentele în sine nu sunt încă inventariate) care conținea diverse pagini, multe fără nicio legătură cu Marele Război.

Ceea ce se știe despre această colecție este că o serie de documente provin de la brașoveanul dr. Schmidt Tibold, care a și primit o anumită sumă pentru a le colecționa. Aceasta este explicația scrisorilor, proceselor verbale, formularelor de la Brașov. Ele au același număr de intrare, respectiv 1867, în condițiile în care registrul de intrare al bibliotecii este completat doar până la numărul 2000. Însă, cum au ajuns în posesia susnumitului va rămâne în taină, precum și originea restului de material.

Încă din anii Primului Război Mondial s-au lansat mai multe anunțuri din partea bibliotecilor și muzeelor din Budapesta pentru a se colecționa tot felul de materiale legate de război. Unele persoane au primit și comenzi directe de a achiziționa, astfel ajungându-se la acest material diversificat din care voi spicui în următoarele rânduri. Ele vor fi prezentate doar ca surse primare, fără a efectua o cercetare aprofundată privind evenimentele istorice ale perioadei din care provin.

În perioada premergătoare anului 2008 m-am ocupat de intrarea trupelor române în Brașov după declarația de război a Regatului român înaintată Monarhiei Austro-Ungare. Consultând arhivele naționale din România și Ungaria, precum și documente familiale, făcând interviuri cu ceangăi și mocani din Țara Bârsei, am încercat să prezint evenimentele din acele săptămâni ale anului 1916 din punctul de vedere al celor trei națiuni conlocuitoare, chiar dacă în centrul cercetării se afla refugiul ceangăilor de după declarația de război. În acea perioadă căutasem materiale de propagandă apărute în

¹Országos Széchényi Könyvtár.

timpul primarului Baiulescu ori imediat după revenirea oficialităților maghiare, procese verbale, documente asupra oricărui exces etc. Tema era în așa măsură necunoscută, încât și în arhivele naționale din Ungaria m-am confruntat cu greutate, iar posibilitățile de a publica vreo fotografie, carte poștală din colecțiile instituțiilor române erau aproape imposibile. Însă, în această cutie am dat tocmai de acele materiale de care aș fi avut nevoie pe vremuri: afișe trilingve, procese verbale, bilete de liberă circulație, nume ale refugiaților sau ostaticilor etc.

Printre procesele verbale se află două pe care le amintesc. La 7 septembrie 1916 s-a făcut inventarul bunurilor găsite în pivnița de sub magazinul lui J. Fülöp, fără adresă, în care se precizează că titularul a dispărut. Comisia s-a întrunit sub conducerea comisarului de siguranță al Corpului II al armatei, sublocotenentul Georgescu, prefectul poliției din Brașov, N. Vecerdea, comandantul batalionului 5 (numele indescifrabil), pentru că, după cum reiese: „aveam informațiuni ca în acea pivniță se găsesc diferite substanțe alimentare, supuse stricăciunei”. A doua zi comisia s-a întâlnit din nou spre a preciza că în pivnița respectivă s-au găsit: 164 butelii de diferite capacități cu șampanie din diverse fabricațiuni, 155 butelii de liquer, rom și cognac, nouă pachete întregi cu ciocolată Kugler, Gerbeaud, Suchard, două și jumătate cu ciocolată Stollwerck, un vas de tablă smălțuită care conținea 15 kg de grăsime. Din moment ce aceasta nu a fost o cantitate considerabilă pentru comercializare, s-a oferit spitalelor și sanatoriilor din Brașov, aflate sub controlul armatei române.

O altă problemă gravă din acea perioadă era prețul alimentelor. Comandamentul Pieții Brașov s-a adresat negustorilor din Brașov de mai multe ori. Textul uneia dintre publicațiuni (aflat și în scris de mână) este următorul:

Constatăm că v'ați folosit de intrarea trupelor române în acest oraș spre a ridica prețul la toate articolele ce vindeți și că le ridicați pe zi ce trece, ordonăm

Obiectele manufacturale se vor vinde numai cu prețul din factură plus 12%. La cererea clientului, negustorul i va prezenta factura spre vedere.

Orice călcare a acestui ordin se va pedepsi pentru prima oară cu 500 lei amendă și închiderea magazinului pe timp de 10 zile, în caz de recidivă, cu 2000 lei amendă și închiderea definitivă a magazinului.

Acest ordin se va afișa pe ușa fiecărui magazin sau în vitrină.

Comandantul Pieții Brașov

Maior de rezervă C. Sarațeanu²

Astfel Primăria Orașului Brașov a publicat un formular pentru afișarea prețurilor maxime la alimentele de bază: pâine, făină, carne, lapte, caș etc.

Printre scrisorile adresate Comandamentului Pieții se găsesc unele care se referă la cantitatea de bere a Fabricii Czell care urma să fie vândută, însă, fără stabilirea prețului, berea rămânea pe stoc. Primarul Baiulescu încerca să accelereze procesul pentru ca berea să nu se strice. Aceste scrisori vorbesc despre omul de odinioară care este conștient de valoarea muncii și a produselor, dar și despre relația normală de odinioară dintre etniile conlocuitoare din Brașov.

În general „publicațiunile” și „provocările” găsite au fost publicate în trei limbi, respectiv română, maghiară și germană. Un astfel de exemplu este redat mai jos, doar în limba română.

Provocare!

² Textele au fost transcrise conform celor găsite, fără nicio actualizare după ortografia cotidiană.

Toate acele persoane: bărbați, femei sau copii, cari au furat în zilele acestea, ori ce fel de lucruri de prin prăvălii, case sau alte locuri, sunt provocați în modul cel mai hotărât, ca în termen de 24 de ore să restituie la poliție toate aceste obiecte, căci făcându-se perchiziție (cercetare) domiciliară și aflându-se la ei obiecte furate, vor fi pedepsiți statarial (militărește) și vor fi împușcați.

La Brașov în 19 Aug. 1 Sept. 1916. Dr. G. Baiulescu primar

Textul citat al acestei publicațiuni ar cere acum niște precizări, o cercetare pe baza afișului pentru a prezenta evenimente, consecințe, dacă este cazul. Tocmai acest text ar fi un punct de plecare pentru o cercetare pe viitor în consultarea proceselor verbale, anchetelor de poliție, relatărilor, articolelor din presă pentru a clarifica situația extraordinară și excesivă.

Locuitorii orașului s-au refugiat într-un număr foarte mare, astfel încât nici comerțul, nici fabricile din zonă nu își realizau producția. Astfel nu este de mirare că apar tot mai multe apeluri către locuitori:

Fac apel către cetățenii teritoriului cucerit ca, fie-care să dea, gratuit sau cu bon de rechiziție, pentru trebuințele armatei cel puțin câte unul dintre obiectele arătate în alăturatul tablou.

Nu mă îndoesc că toți vor răspunde de bună voe la acest apel: Românii pentru a-și arăta iubirea și devotamentul către armata română; cei de altă naționalitate pentru a dovedi astfel că, vor să devină buni și pașnici cetățeni ai Statului Român. Cei cari nu vor da de bună voe aceste obiecte cel mult până la 25 Septembrie act. li se va confisca în urmă, dacă se va constata că le posedă, supunându-se și la pedepse.

Ofertele se vor depune la Primărie, unde se va ține un registru la regulă arătând: numele donatorului, obiectele oferite, orecum și dacă sunt date gratuit sau se cere bon pentru ele.

Comandantul teritoriului cucerit

Maior Constantin G. Pietraru

Să vedem acum și o „Publicațiune” apărută după luptele din Brașov, după retragerea trupelor române din oraș. La mijloc se află tot necesitatea de alimente.

Fiecare cetățean al orașului nostru este obligat a face aretare primariului în termen de 3 zile despre prisosul de proviziuni, de care dispune în diversele mijloace de traiu.

Celce întrelasă de a face această arătare își atrage el singur urmările de a fi pedepsit pentru neglijență.

Orice tăiat de vite exclusiv numai în abatoriu oroșănească poate face pentruca la dincontra carnea va fi confiscată.

Brasso in 11 octomvrie 1916

Primariul

În ceea ce privește documentele din această perioadă, fie de pe timpul primarului Baiulescu, fie după reîntoarcerea administrației de odinioară, în acest fond se mai găsesc zeci de bilete de voie pentru muncă ori trecere liberă. De exemplu unul dintre acestea a fost pentru Varga Istvan din Micleusora³ în septembrie 1916, conform căruia susnumitul este „om gazdă și cu purtări bune și are voie a merge la muncă și în Nogi Aita⁴ la Moară fără nicio vătămare”. Altele au fost pentru dl. dr. Vecerdea, prefectul de

³ Micloșoara (jud. Covasna).

⁴ Aita Mare (jud. Covasna).

Poliție al orașului Brașov, care „are voie a intra la acest comandament [cel al pieții] ori când în timpul zilei”.

Pentru perioada respectivă mai sunt două facturi: una pentru o ștampilă comandată la București, alta pentru tablouri ce reprezintă portrete ale familiei regale. Facturile sunt interesante din perspectivă economică, precum și bugetul prefecturii poliției Brașov care fusese întocmit la 1 octombrie 1916 conform datelor din Galați și Craiova, cum este specificat printr-o notă adăugată cu creionul la subsolul paginii.

Luând în evidență celelalte documente din cutie, ajungem la a doua categorie de sortare. Ele sunt în majoritate scrisori, dar nicidecum omogene. Printre ele se numără acelea ale membrilor de la Liga Studențească din București, adresate lui Octavian Goga sau unor persoane (preoți) care deocamdată nu sunt identificate, precum și alte scrisori personale.

A treia categorie ar fi cele legate de Gazeta Transilvaniei din perioada Primului Război Mondial, inclusiv a invaziei române. Spre exemplu, scrisoarea de la Banca Națională a României cu situația băncii pentru a se publica în gazetă, note telegrafice. Iar cea mai impresionantă parte a acestor pagini conțin mai multe părți ale relatării lui dr. Carol I. Schottl cu titlul „Din războiul de la nord” adresate Gazetei Transilvaniei ca „ziuarul meu”. Din păcate se găsesc doar părțile 3, 6, 8, 11, cu o notă și adresare după ultima relatare:

Dle Redactor!

Scriu și eu un ziuăr pentru mine! La ruga unor pretini îndrănesc a Vă trimite aceasta poate luare Ivangorodului de corpul transilvănean că dacă o aflați mistuibilă (de onorații cititori să o publicați în Gazetă). Continuarea urmează.

Răspuns în poșta red. la care dacă nu e publicabil vă rog a nu’mi da.

Primirea o semnați cu dr. T.Z. Manuscrisul vă rog al păstra dacă nu să va publica.

Cu stimă Dr [indescifrabil]. Din lipsă de hârtie am fost nevoit să scriu pe ambele fețe.

Data acestei ultime relatări se pare a fi 1916. 2/5, dar anul nu este lizibil. Scrisul este mărunț, înghesuit, dar cu detalii interesante de pe front văzute de autorul medic, ceea ce merită transcris și cercetat în viitor.

Ce mai găsim în cutie? Scrisori de pe front ale ostașilor din armata austro-ungară; niște livrete ale unor ostași din armata română, ca de exemplu al lui „Prodescu Constantin din contingentul 1902, născut la 28 aprilie 1880 în comuna Mădularde, autorul medici Plasa Horez Districtul Vâlcea, agricultor”; planul clădirii haltei Cernavodă Pod; documente ale armatei române. Cele mai interesante sunt epistolele din America. Chiar dacă tocmai aceste scrisori vor necesita cea mai mare preocupare pentru a dezvălui o eventuală legătură între ele, textele în sine acordă o satisfacție cititorului. Unele scrisori sunt – ca și în cazul unora amintite mai sus – chiar niște fițuici scrise cu creionul de o mână simplă, altele mai elaborate, dar fiecare își înștiințează familia despre starea fizică și posibilitățile din America. Altele sunt scrisori oficiale pentru abonamente la ziarul Românul, ceea ce rezultă că acești emigranți au fost foarte bine organizați, iar numărul lor permitea și necesita un ziar în limba română, precum și o viață bisericească organizată.

Timpul scurt, care mi-a stat la dispoziție pentru a consulta acest material, nu mi permite o analiză mai profundă nici în această tematică, scopul de această dată rămânând doar cel de a atrage atenția asupra acestei descoperiri. Astfel la finalul acestei lucrări doresc să prezint doar două scrisori, care mi-au atras atenția la prima vedere.

Dat din Detroit la 29 August 1915

Aici tata teu te salută și îți trimet foie se vezi kum am serbat noi in Amerika ziua pria grațiosului Domn Moș Josif Imperatul și regele nostru Francisk Josif I. Ku mare serbare și ku steagul grațiosului nostru Imperat niam purtat cu Muzică serbind împliniria a 85 de ani a măiestreții sale iam urat viațiã și biruintie asupra dușmanilor.

Apoi și pe D.vostră dela fel vijgalva vă poftesk senătate și vă rog a fi ku rebdare a lăsa foile fiului meu.

Vă salut și dorim învingere asupra Dușmanilor traiaskă Austro Ungaria. Traiaskă batrânul nostru rege.

Ku stima Stefan Miku

Detroit Micigan N. Amerika

Martie 2 915

Îți trimet dragă soție

Jalnica ta poesie

Tiparită pe hârtie

În foia popurului

Din țara dolariului

Din America cea mare

Ce de dor e plină tare

Planoul și dorul îneacă

Cine aicea sosește

Și dorul îlu însoțiește

Dorul arde și topește

Cum a topit și pe a mea (?)

Puțin a remas din ea

Aici omeni's cu dor

Scriu la Dm redactor

II.

Dorul și suspinul lor

Ca se știe mic și mare

Instreinatu ce străin are

Și eu am scris jelea ta

Șo cetească cine a vrea

Te rog dragă și iubită

Nu fi tare năcăjită

Caci sa indura Dzeu

Și ne va scapa de reu

Va aduce pace în lume

Și atunci toți or fi bune

Dzu ția ajuta

La America i pleca

Și amendoi împreună

Vom trăi viația lună

Și de an noști prunci câștigând

Lui Dzeu mulțiemind

Rugândul de ajutoriu

Căci e tată ândurătoriu.

După cum rezultă din documentele citate mai sus, precum și prezentarea în întregime a unora, fondul Bibliotecii Naționale Maghiare din Budapesta conține un

material extrem de interesant care contribuie cu noi date la istoria și cultura română, respectiv a Ardealului din timpul Austro-Ungariei. Materialul diversificat necesită în primul rând o înregistrare a fondului din partea bibliotecarilor, după care poate fi dat în cercetare, iar primul pas al acestei prelucrări ar fi așezarea documentelor, selectate deja pe categorii, într-o ordine cronologică, iar apoi prezentarea lor în contextul istoric și cultural. Sper că această mică prezentare va duce la o prelucrare mai profundă și prin ea, și la o relație mai strânsă dintre bibliotecarii și cercetătorii celor două țări.

Marinela-Loredana BARNA

SERVICIILE POȘTALE ÎN TIMPUL ȘI DUPĂ MARELE RĂZBOI

Abstract: *The article presents postal services during the Great War and the following period. Postal services in Transylvania were coordinated by the Post and Telegraph Division in Cluj since the last decade of the 19th century. The Transylvanian Gazette newspapers, printed in Brașov between 1914-1920, provide enough information to help outline an image of postal services during the Great War and in the years to come. The newspapers give us information about the Hungarian post, Brașov's post office, about the organization of the military post and about the postal services outside the Austro-Hungarian Empire.*

Mai mult ca niciodată, în perioadele de criză poșta a asigurat circulația informațiilor, iar Marele Război a fost un test, în primul rând din cauza cantității fără precedent a corespondenței livrate.

Serviciile poștale din Transilvania erau coordonate de Direcția poștelor și telegrafului din Cluj, începând cu ultimul deceniu al secolului al XIX-lea.¹ Înștiințările oficiale de la Cluj și de la Budapesta erau aduse la cunoștință transilvănenilor și prin intermediul ziarelor. Astfel, numerele „Gazetei Transilvaniei”, tipărite la Brașov în anii 1914-1920, oferă suficiente informații care ne ajută să conturăm un tablou al serviciilor poștale din timpul Marelui Război și din anii imediat următori. În general, se ofereau informații despre funcționarea poștei ungare, respectiv a celei din Brașov, despre organizarea poștei militare și a serviciilor poștale din afara Imperiului Austro-Ungar.

La începutul războiului se limita circulația trenurilor, afectând mișcarea corespondenței și a coletelor poștale², iar începând cu 5 august 1914 căile ferate treceau în serviciul armatei.³

Noi tarife poștale pentru Imperiul Austro-Ungar erau anunțate în 1916. În iulie autoritățile de la Budapesta comunicau creșterea taxelor poștale, valoarea mărcilor poștale majorându-se cu 50%.⁴ O lună mai târziu era anunțată o nouă scumpire a tarifelor pentru telegrame: oricât de scurtă era telegrama, se plătea o sumă fixă de o coroană (până atunci se taxa cuvântul).⁵ O convenție poștală semnată în a doua jumătate a anului 1916, între Austria și Germania, modifica din nou tarifele poștale începând cu 1 octombrie.⁶

În același an, poșta brașoveană anunța organizarea unui nou serviciu de împărțire a corespondenței locale prin cercetașii școlilor care purtau pe brațul stâng o bandă cu inscripția „Poșta”.⁷

Organizarea poștei militare a făcut subiectul multor știri în paginile ziarului

¹ Marinela Loredana Barna, *Serviciile poștale în Transilvania secolului al XIX-lea*, în „Țara Bârsei”, 13, Brașov, Tipotex, 2014, p. 82.

² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 158 din 19 iulie/1 august 1914. Deoarece toate informațiile sunt din aceeași publicație, în notele următoare vom menționa doar numărul și data apariției ziarului.

³ Nr. 160 din 22 iulie/4 august 1914.

⁴ Nr. 147 din 10/23 iulie 1916.

⁵ Nr. 165 din 1/15 august 1916.

⁶ Nr. 222 din 3/16 decembrie 1916.

⁷ Nr. 196 din 20 septembrie/3 octombrie 1916.

brașovean. Atât ministrul de interne cât și cel de război și cel de comerț suplimentau cerințele în ceea ce privea conținutul, greutatea și chiar ambalarea coletelor poștale pentru soldați. Astfel, cu 1 august 1914, își începeau activitatea oficiile poștale de tabără care primeau corespondențe și colete de la orice oficiu poștal: „Nu se poate face însă absolut nicio comunicare de ordin privat atât telegrafic cât și telefonic cu soldații porniți în campanie.”⁸ În septembrie 1914, coletele destinate soldaților trebuiau să îndeplinească următoarele cerințe: să nu depășească 10 kilograme, să conțină doar echipament și haine, să fie împachetate în pânză impermeabilă sau în lădiță din lemn.⁹ Un an mai târziu, erau reamintite regulile pentru colete: să fie împachetate în pânză cerată/ mușama sau în cutii din lemn, legate cu sfoară, să nu conțină alimente perisabile, adresele să fie scrise lizibil, cu cerneală, să nu conțină chibrituri.¹⁰ Se pare că regulile nu erau respectate din moment ce, în 1917, erau reluate dispozițiile cu privire la conținutul coletelor pentru soldați și prizonieri: doar îmbrăcăminte și alimente nealterabile, obiecte care nu explodează și nu se aprind.¹¹ Din cauza volumului expedierilor, oficiile poștale transilvănene s-au văzut nevoite a anunța în 1914¹², 1916¹³, 1917¹⁴ nepreluarea coletelor de la cetățeni.

Pe lângă conținutul coletelor, o altă piatră de încercare s-a dovedit a fi adresa destinatarului. „Gazeta Transilvaniei” nr. 269 din 6/19 decembrie 1914 transmitea cititorilor ei adresele poștei militare pentru a înlesni corespondența dintre combatanți și cei de acasă. Noi reglementări apăreau și în legătură cu acest aspect. Autoritățile solicitau ca adresele destinatarilor să fie actuale și ofereau soluții pentru obținerea acestora. Pentru cererea de informații se puteau folosi cărți poștale duble, scutite de taxe poștale: pe cartea poștală I se scria rangul și numele persoanei despre care se cereau informații, corpul de trupă (regiment, batalion, diviziune), instituția, subclasa (compania, bateria), iar pe cartea poștală II se scria adresa expeditorului pentru răspuns.¹⁵

La Brașov, se deschidea în luna decembrie a anului 1914, în cazarma cea nouă de infanterie, la camera 32 de la parter, un birou de informații de unde se puteau obține adresele soldaților și ofițerilor din regimentul 2 și nu numai.¹⁶

Pentru ușurarea controlului militar al corespondenței, noi reguli pentru scrisori și mandate poștale erau aduse la cunoștință transilvănenilor. Începând cu 9/22 octombrie 1914, scrisorile simple, recomandatele, coletele erau închise doar în fața oficiantului poștal. Excepție făceau doar corespondențele oficiale și cele expediate în Bosnia și Herțegovina.¹⁷ Un an mai târziu se comunicau o serie de alte restricții: textul scrisorii încadrat în doar două pagini trebuia să fie curat și eligibil, plicul să fie numai din hârtie simplă. Se interziceau scrierile stenografice sau „de-a curmezișul” și folosirea hârtiei de mătase la plicuri. Din nou, excepție făceau scrisorile comerciale.¹⁸

Regulile în ceea ce privea expedierea ziarelor pe front erau reamintite cititorilor, de această dată de către administrația ziarului brașovean. În „Gazeta Transilvaniei”,

⁸ Nr. 164 din 26 iulie/8 august 1914.

⁹ Nr. 198 din 9/23 septembrie 1914.

¹⁰ Nr. 264 din 5/18 decembrie 1915.

¹¹ Nr. 12 din 31 ianuarie/13 februarie 1917.

¹² Nr. 209 din 23 septembrie/6 octombrie 1914.

¹³ Nr. 156 din 22 iulie/13 august 1916.

¹⁴ Nr. 17 din 14/27 februarie 1917.

¹⁵ Nr. 269 din 6/19 decembrie 1914.

¹⁶ Nr. 271 din 10/23 decembrie 1914.

¹⁷ Nr. 223 din 9/22 octombrie 1914.

¹⁸ Nr. 191 din 5/18 septembrie 1915.

nr. 248 din 15/28 noiembrie 1915, se atrăgea atenția asupra faptului că doar administrația ziarului avea dreptul de a trimite în timpul războiului ziarele nefrancate către abonați.

În ianuarie 1918 se interzicea folosirea cărților poștale de campanie tipărite de întreprinderi particulare.¹⁹

Corespondența cu prizonierii de război este un alt capitol căruia autoritățile i-au acordat atenție și care a avut propriile reguli.

Biroul poștal internațional din Berna își asumase răspunderea de a se ocupa gratuit de corespondența cu prizonierii de război din toate țările beligerante. O statistică realizată la finalul primului an de război arăta că fuseseră expediate 52 de milioane de scrisori, peste zece milioane de lădițe din lemn, peste două milioane de mandate poștale pentru suma de 32 milioane de franci.²⁰

Pentru facilitarea activității biroului, „Gazeta” transmitea câteva îndrumări cititorilor – pe mandatul poștal să fie scrise următoarele informații: numele prizonierului, rangul, regimentul, compania, locul unde se află (orașul/numărul barăcii/spitalul/lagărul etc.), numărul companiei de prizonieri (Rusia – Rotte, Serbia – Ceta), guvernământul sau cercul pentru cele expediate în Rusia. Dacă răspunsul primit era scris cu alfabet chirilic, se putea trimite pentru traducere la Oficiul pentru sprijinirea prizonierilor.²¹ Sumele de bani trimise către prizonierii din Britania-Mare și Rusia erau limitate la 200 franci și se expediau la adresa „Au Controle General des Postes á Berne”, pe verso-ul mandatului cu numele și adresa completă a prizonierului, iar sub marca poștală scriindu-se „pour interne”.²²

Primirea la redacția ziarului brașovean a unei cărți poștale rusești expediată de un prizonier român brașovean era adusă în atenția cititorilor în 1915. Astfel, cartea poștală rusească avea tipărit în limba germană și maghiară textul: „De trimis rudeniilor! Mă aflu în prinsoare în orașul... guvernământul... Sunt sănătos și nu-s rănit. Mi se poate scrie în limba mea maternă. Salutări cordiale. Numele și prenumele”. Spațiul liber lăsat sub textul tipărit era destinat însemnărilor prizonierului.²³

Tot în același an, se puneau în circulație trei tipuri de cărți poștale: galbene pentru prizonierii din Serbia, iar pentru cei din Rusia erau de două categorii: verzi unde se cunoștea adresa și „vinate” unde nu se cunoștea adresa.²⁴ În decembrie 1915, la Brașov apăreau noi tipuri de corespondențe pentru fiecare țară beligerantă care puteau fi achiziționate între orele 7-13 de la „despărțământul de consultare al oficiului vice-comitelui comitatului Brassó”.²⁵

Direcția generală a poștelor și telegrafelor din România anunța în aprilie 1915 că înlăsnea corespondența telegrafică între prizonierii de război și Crucea Roșie dintre Austro-Ungaria și Rusia, dintre Serbia și Muntenegru.²⁶

Alături de serviciul poștal terestru, în timpul Marelui Război au fost folosite și servicii poștale aeriene și maritime. Astfel, în august 1914 ministrul de interne dădea un ordin prin care oprea împușcarea porumbeilor, deoarece aceștia erau folosiți în serviciul

¹⁹ Nr. 2 din 4/17 ianuarie 1918.

²⁰ Nr. 236 din 1/14 noiembrie 1915.

²¹ Nr. 34 din 14/27 februarie 1915.

²² Nr. 271 din 10/23 decembrie 1914.

²³ Nr. 64 din 22 martie/4 aprilie 1915.

²⁴ Nr. 153 din 16/29 iulie 1915.

²⁵ Nr. 262 din 3/16 decembrie 1915.

²⁶ Nr. 70 din 2/15 aprilie 1915.

poștal. În cazul în care se întâmpla vreun accident, porumbelul împușcat trebuia dus urgent la poliție, care la rândul ei îl trimitea la stațiunea poștală de porumbei din Budapesta.²⁷

Poșta de baloane era inițiată de locuitorii cetății poloneze Przemysl, în timpul asediului rușilor din 1915. Astfel, pachete cu scrisori erau legate de baloane, iar polonezii erau recompensați cu 10 coroane dacă recuperau și predau autorităților orice pachet găsit.²⁸

Submarinele germane comerciale anunțau în decembrie 1916 intenția de a transporta pe viitor și scrisori spre America, pe care să se scrie „Epistolă pentru poșta submarină din Bremen”.²⁹

Apariția telegrafului, la mijlocul secolului al XIX-lea, și a telefonului, în anii 1880, a adus o uriașă contribuție comunicațiilor. În 1915, cititorii erau informați cu privire la faptul că „telegrafia și telefonia ocupă un loc de frunte” în război, toate unitățile fiind dotate cu aparate, însă „telefonul tinde a înlocui mai pretutindeni comunicațiile telegrafice”.³⁰

Un nou sistem de telegrafie fără fir „cu care poți telegrafia și pe sub apă”, inventat de specialiștii din marina americană din Washington, era adus la cunoștință cititorilor.³¹

În paginile ziarului brașovean erau relatate și consecințele războiului. Astfel, serviciile poștale au avut de suferit din cauza războiului prin dărâmarea de oficii poștale de către inamici³², interzicerea activității poștelor străine în Turcia începând cu 1 octombrie 1914³³, moartea funcționarilor poștali (cazul directorului de poștă și telegraf din Brașov, aflat pe frontul italian³⁴). O altă consecință a războiului a fost retragerea debitului poștal de către ministrul de comerț ungar pentru broșura „Atrocitățile austro-ungare în Serbia”, apărută în 1915 la București.³⁵

Poșta din România

În ianuarie 1915, Direcția Generală a Poștelor și Telegrafelor din România anunța punerea în circulație a unor mărci poștale noi cu efigia regelui Ferdinand care le înlocuiau pe cele existente³⁶ și a timbrelor de ajutor. Timbre de 5 și 10 bani erau aplicate ca suprataxă pe scrisori, telegrame și pe orice consumație, iar banii rezultați erau direcționați către „Familia Luptătorilor”, ce ajutara familiile celor mobilizați pe front.³⁷ Noi taxe aplicate la fiecare pachet de cărți de joc, la biletele de călătorie cu trenul și la telegramele primite la „ghișeuul drumului de fier”, suplimentau veniturile acestei asociații. În primele trei luni, timbrul de ajutor aducea venituri de 20.000 lei pe zi.³⁸ O statistică făcută publică în paginile ziarului brașovean arăta că, în perioada ianuarie-

²⁷ Nr. 181 din 19 august/1 septembrie 1914.

²⁸ Nr. 27 din 13/26 februarie 1915.

²⁹ Nr. 229 din 22 decembrie/4 ianuarie 1916.

³⁰ Nr. 16 din 13/26 februarie 1915.

³¹ Nr. 257 din 27 noiembrie/10 decembrie 1915.

³² Nr. 160 din 22 iulie/4 august 1914.

³³ Nr. 206 din 2/19 octombrie 1914.

³⁴ Nr. 50 din 2/15 decembrie 1917.

³⁵ Nr. 146 din 9/22 iulie 1916.

³⁶ Nr. 10 din 15/28 ianuarie 1915.

³⁷ Nr. 1 din 1/14 ianuarie 1915.

³⁸ Nr. 87 din 22 aprilie/5 mai 1915.

octombrie 1915, suma strânsă a fost în valoare de 4.979.323 lei și 45 bani.³⁹

Fraudele și furturile nu au ocolit serviciile poștale nici în timpul războiului. „Mari fraude la poșta română” erau anunțate într-o știre preluată din „Viitorul”, conform căreia domnul Victor Filotti, sindic al Bursei, a fost găsit vinovat în legătură cu neplata unor sume însemnate de bani către administrațiile străine.⁴⁰ Furtul a 300.000 coroane de la poșta din Beregszász determina autoritățile maghiare să ofere o recompensă de 10.000 coroane pentru prinderea făptașilor.⁴¹

Marea Unire și serviciile poștale în 1919-1920

Realizarea României Mari a însemnat și preluarea administrațiilor poștale de către autoritățile române. Documentul oficial era semnat abia în 1922, la Budapesta – „Convenție încheiată între Ungaria de o parte, și Austria, România, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor și Cehoslovacia pe de altă parte”. Preluarea efectivă a Direcției regionale de poștă ungară din Cluj s-a realizat în data de 31 ianuarie 1919, a celei din Oradea Mare, în 19 aprilie 1919, iar a direcției regionale din Timișoara, în 31 martie 1919.⁴² Mărcile poștale maghiare au fost declarate invalide pentru Transilvania, începând cu 30 septembrie 1919 și în Banat, din 15 martie 1920. Administrația poștală română își asuma responsabilitatea gestiunii, începând cu ziua în care oficiile poștale erau efectiv luate în posesie.

Perioada de tranziție a afectat, în primul rând, aprovizionarea oficiilor cu mărci poștale. Situația a condus la necesitatea atestării plății serviciului poștal în diverse moduri. S-au folosit mărci alternative: mărci poștale ieșite din uz, timbre de ajutor și mărci porto. Însemnele manuscrise erau uzuale, alături de notații mixte – notații manuscrise întărite prin aplicarea unei ștampile poștale de serviciu. Sunt numeroase cazurile în care s-au făcut și trimiteri nefrancate.

Supratipărirea, folosită încă de la apariția timbrelor, a avut motive diverse – de la reforme monetare, la schimbarea conducătorului, inflație mare, lipsă de mărci etc. În Transilvania recent unită cu România, noua administrație a supratipărit emisiunile existente pentru a satisface nevoile populației. Aceste emisiuni supratipărite au circulat alături de cele naționale până la înlocuirea lor definitivă. Mărcile poștale românești s-au folosit în Transilvania, începând cu toamna anului 1919.

După Unire, prima știre despre serviciile poștale apărea în „Gazeta Transilvaniei” nr. 105 din 28 mai 1919, în rubrica „E adevărat?” din care se poate observa dorința și aspirația românilor transilvăneni de a vedea cât mai repede rezultatele acestui act demult așteptat. Articolul atrăgea atenția asupra unei situații existente la oficiul poștal brașovean. Deși preluarea administrației se făcuse, iar funcționarii din Regat își luaseră posturile în primire, un controlor poștal român le împărțea acestora „alfabetul unguresc ca să învețe ungrește”. Același autor anonim se întreba retoric „Mult costă o ștampilă în românește?”, semnalând folosirea în continuare a ștampilei în limba maghiară de către dr. Fabricius.

În octombrie 1919, același ziar brașovean anunța mutarea de către ing. Augustin

³⁹ Nr. 263 din 4/17 decembrie 1915.

⁴⁰ Nr. 164 din 31 iulie/13 august 1916.

⁴¹ Nr. 19 din 18 februarie/3 martie 1917.

⁴² Dan-Simon Grecu, *Datele de preluare ale administrațiilor poștale în Statele succesoare Austro-Ungariei, 1918-1921*, în *Buletinul Cercului de Studii ale Istoriei Poștale din Ardeal, Banat și Bucovina*, An XV, nr. 4.

Maior, de la Sibiu la Cluj, a „Direcțiunii Centrale a poștelor, telegrafelor și telefoanelor din Ardeal, Banat și ținuturile ungurene”, iar audiențele la conducătorul direcției, Romulus Boila⁴³, se puteau primi marțea și miercuria în intervalul orar 11-12.⁴⁴

Nemulțumirile populației cu privire la serviciile poștale persistau în ziar. La fel ca în secolul trecut, abonații ziarului se plâneau că nu le era distribuită „Gazeta” – poșta din Crizbav (județul Brașov) „împarte o dată la cinci zile ziarul”⁴⁵. O altă situație era semnalată la Vâlcele, unde mai mulți fruntași semnav o plângere contra oficianților din localitate care „nu vorbesc românește” și „se poartă provocator”⁴⁶. Nici oficiul poștal din Brașov nu era ocolit de plângeri. Deși fusese anunțat că telefonul redacției „Gazetei Transilvaniei” nu funcționa, acesta nu rezolvase problema nici după patru săptămâni. Lipsită de unul din cele mai importante mijloace de informare ale vremii, redacția făcea un apel public pentru repararea acestuia.⁴⁷ Anul 1919 aducea în paginile ziarului brașovean un singur anunț de angajare. Bineînțeles condițiile erau diferite în comparație cu cele ale administrației ungare.⁴⁸ Acum se cerea „cunoașterea la perfecție a limbii române în vorbit și în scris” pentru un post de magistrul poștal la Cristuru Secuiesc.⁴⁹

În anul următor, anunțurile de angajare se înmulțeau, posibil datorită faptului că funcționarii români din Regat s-au dovedit insuficienți numeric pentru a prelua posturile din Transilvania. De această dată, condițiile de angajare sufereau din nou modificări: erau suficiente doar patru clase primare. Conform anunțului,⁵⁰ preferați erau soldații români invalizi de război și persoanele de naționalitate română.

⁴³ Nr. 208 din 7 octombrie 1919.

⁴⁴ Nr. 206 din 4 octombrie 1919.

⁴⁵ Nr. 233 din 7 noiembrie 1919.

⁴⁶ Nr. 271 din 26 decembrie 1919.

⁴⁷ Nr. 23 din 7 noiembrie 1919.

⁴⁸ Marinela Loredana Barna, *op. cit.*, pp. 86-87.

⁴⁹ Nr. 200 din 26 septembrie 1919.

⁵⁰ Nr. 51 din 13 martie 1920.

Constantin MĂNESCU-HUREZI

CONSECINȚELE OCUPAȚIEI GERMANO-AUSTRO-UNGARE (1916-1918) ÎN LOCALITATEA HOREZU, JUDEȚUL VÂLCEA

Resumé: La ville de Horezu dans le comté de Vâlcea a souffert pendant l'occupation allemande-austro-hongroise des années 1916-1918. Les armées allemandes ont dévasté des églises, ont racheté des biens d'hommes, ils ont détruit des documents d'état et actes particuliers, ils ont commis des crimes, vols et violence a travers les lieux où ils sont passés. La résistance populaire avait dans ces lieux un véritable caractère de masse.

O mare jertfă de sânge și de vieți omenеști pentru apărarea județului Vâlcea a adus-o Regimentul 44 Infanterie, care în perioada 14 august-30 decembrie 1916 a participat la luptele de la Căineni și din Munții Coți și Măgura, până pe apa Topologului.¹ Cu toate acestea, Germania și Austro-Ungaria și-au încordat eforturile militare pentru zdrobirea armatei române, transferând pe frontul român centrul de greutate al războiului. La 12/25 noiembrie 1916, trupele inamice ocupă orașul Râmnicu Vâlcea. În 14 județe ale Munteniei și Olteniei, implicit și în localitatea Horezu, în Dobrogea și în cele trei județe aflate în imediata apropiere a frontului, s-a instalat administrația militară germană.

La 21 noiembrie dimineața, un escadron de cuirasieri, sub comanda maiorului Borke, intră în Craiova pe la vest, în timp ce pătrundeau pe la nord avangardele Diviziei a 41-a de Infanterie. Pământul Olteniei, ținutul românismului celui mai vechi, mai curat și mai mândru, obârșia energiilor românești, primea cel dintâi insulta copitelor cailor năvălitorului. Catastrofa României începuse.²

Într-adevăr, urma o perioadă foarte grea, care întrunea „eforturile” germano-austro-ungare, bulgare și turcești, canalizate spre exploatarea cât mai judicioasă a resurselor teritoriului României în interesele vremelnice învingători. Prin adresa nr. 275 din 22 februarie 1919, administrația plasei Cozia înștiința Prefectura Județului Vâlcea:

Isprăvile germano-austro-ungarilor, vandalii secolului al XX-lea, sunt cunoscute omenirii întregi; din primele zile ale izbucnirii războiului mondial trâmbițarea lor a înmărmurit lumea „civilizată de pe suprafața globului pământesc”.

Administratorul plasei Cozia numește în acest Memoriu poporul german ca fiind „fiara care a dezlănțuit cel mai monstruos război în numele Dumnezeirii, culturii și civilizațiunii”³. Armatele invadatoare străine, ocupând județul, s-au dedat la prădăciuni și jafuri. Ocupanții au incendiat și devastat case, au ucis și au jefuit oameni lipsiți de apărare, au siluit femei. Un mare număr de bărbați, care erau bănuți că au luptat în armata română sau că au sprijinit-o, au fost executați pe loc. Râmnicu Vâlcea se numără printre orașele crunt jefuite și devastate.⁴ Prin instaurarea unui regim despotic, prin

¹ Dumitru Andonie, *Regimentul 44 Infanterie, Rezumatul activității executate în timpul campaniei de la 14 august la 30 decembrie 1916*, în „Studii Vâlcene”, IV, Râmnicu-Vâlcea, 1980, pp. 84-88.

² Constantin Kirieșcu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 467.

³ S.J.V.A.N., *Fond Prefectura Județului Vâlcea*, dosar nr. 25/1917, fila 117.

⁴ Corneliu Tamaș, Petre Bardașu, Sergiu Purece, Horia Nestorescu-Bălcești, *Județul Vâlcea în anii primului război*

rechiziționarea și confiscarea bunurilor aparținând locuitorilor, exploatarea nemiloasă a muncitorilor, țăranilor, jefuirea cruntă a bogățiilor naturale, distrugerea instalațiilor industriale și secătuirea rezervelor de materiale și de materii prime, trupele Puterilor Centrale au dat o grea lovitură economiei.⁵ Au pus mâna pe resursele subsolului: sarea de la Ocnele Mari, aurul de la Valea lui Stan, mica (moscovitul) și lemnul de la Voineasa, au rechiziționat stațiunile balneare Călimănești, Govora și Olănești, unde timp de două sezoane s-au odihnit și tratat militarii germani.⁶ Armatele dușmane de invazie aveau ordine de a jefui totul, timp de 24 de ore care, în cele mai multe cazuri, se prelungeau până la patru zile, după care a început cea mai rafinată exploatare a teritoriului ocupat pentru întreținerea armatei de campanie și de ocupație, dar și pentru a veni în ajutor Germaniei înfometate.⁷

Toate aceste greutăți din partea ocupanților străini au fost simțite și de locuitorii Horezului. Pentru a da răspuns Ordinului Prefectului Județului Vâlcea, nr. 640/1919, administrația plasei Horezu alcătuită și înainta la 23 februarie 1919 un Memoriu „relativ la pagubele cauzate de trupele de ocupație Germane”, în comunele acestei plase. Acest Memoriu, alcătuit din șase puncte și mai multe subpuncte, este o oglindă fidelă a caracterului negativ al germano-austro-ungarilor, cu toate aspectele lui cele mai urâte. Pagubele suferite de pe urma inamicului erau următoarele:

A. Acte de ofensă și batjocură

1. Trupele germane, în trecerea lor la invazia din noiembrie 1916, au spart ușile, ferestrele și au distrus mobilierul și arhiva primăriilor și școlilor din comunele: Folești, Horezu, Măldărești, Romani, Racovița, Slătioara și Tomșani. Valoarea pagubelor aduse numai comunei Romani se ridică la 2.300 lei.⁸ La comunele Slătioara și Horezu, cu aceeași ocazie, au băgat caii în localul primăriei comunei Slătioara și în localurile Școlii de meserii din Horezu, precum și în localul Judecătoriei de Ocol, unde au făcut cele mai mari stricăciuni.⁹

2. În timpul ocupației, s-au ridicat de către trupele germane clopotele de la toate bisericile din comunele plasei. Un alt memoriu al administrației plasei Horezu arată că „din comuna Horezu nemții au luat 6 clopote de la biserici, în valoare de 15.000 lei”, precum și „3 clopote de la bisericile din comuna Romani, în valoare de 3000 de lei”.¹⁰

3. Autoritatea ocupantă s-a amestecat în administrația română, schimbând primarii de la comunele plasei, afară de Vaideeni, Slătioara și Racovița, numind ei alte persoane care în majoritate au fost cele mai rele elemente și bune arme pentru ei contra intereselor noastre, iar prin diferite dispozițiuni au oprit cu desăvârșire libertatea locuitorilor și satisfacerea intereselor generale românești.¹¹

B. Rechiziții

1. Cuantumul rechizițiilor făcute de inamic de la particulari din comunele plasei Horezu, socotit după prețul de rechizițiune, se urcă la suma de 1.011.115 lei.

mondial. Studii și documente, vol. I, Bălcești pe Topolog, 1979, pp. 20-21.

⁵ Primăria Orașului Horezu, *Fișa monografică a Orașului Horezu*, 2001, p. 14.

⁶ Corneliu Tamaș ș.a., *op. cit.*, p. 22.

⁷ Corneliu Tamaș, *Din istoria arhivelor vâlcene (1916-1918)*, în „Studii Vâlcene”, V, Râmnicu-Vâlcea, 1982, p. 89.

⁸ S.J.V.A.N., *Fond Prefectura Județului Vâlcea*, dosar nr. 98/1919, fila 102.

⁹ *Ibidem*, f. 156.

¹⁰ *Ibidem*, f. 157.

¹¹ *Ibidem*, f. 156.

2. Hala comunală din comuna Horezu rechiziționată în întregime de germani pentru lăptărie pe timp de șapte luni, în anul 1918, cauzând comunei pagubă de 3500 lei, fără nici o plată.

3. S-au luat, fără a se da bon sau alt act și fără plată, materiale ca: obiecte de aramă, lemne pentru foc, vehicule, harnașamente, obiecte de îmbrăcăminte și de casă, cereale, vite etc., cu violență de către organele germane de ocupație, în valoare totală de 1.008.752 lei, socotit după prețul din momentul ridicării.

4. Ca produse (produse), cereale și alimente, s-au ridicat din comune prin rechiziție individuală și luare în masă, impuse colectiv tuturor locuitorilor, fructe (mere, pere și prune), fasole, alimente ca: unt, untură, brânză, ouă și lapte, în valoare totală de 725.914 lei, socotite după prețurile plătite de ei.¹²

5. Ridicarea a opt vagoane cu produse aflate depozitate în hala centrală a comunei Horezu, strânse pentru armata română, în valoare de 48.600 lei.¹³

C. Distrugerea unor acte și documente de stat

Concomitent cu evacuarea în Moldova a unei părți a populației din județul Vâlcea, în lunile octombrie și noiembrie 1916, autoritățile românești au luat o serie de măsuri menite să salveze o seamă de bunuri materiale din fața cotropitorilor. Trebuie menționat că s-au trimis obiecte de valoare și documente de stat în Moldova. Într-o adresă din 8 iunie 1918 se arată că „registrele și actele prefecturii pe anul 1916, precum și alte numeroase și importante dosare, fiind transferate din cauza ocupației județului și a reședinței acestuia, au fost duse spre a fi puse la adăpost în orașul Bârlad, la prefectura respectivă”.¹⁴ Însă, în cea mai mare parte, aceste acte de stare civilă, condici de contabilitate sau acte de proprietate de la primăriile comunale, au fost distruse, așa cum se arată în adresa nr. 250 din 18 septembrie 1917, prin care Primăria comunei Racovița, aflată în apropierea localității Horezu, răspundea Prefectului județului Vâlcea: „Conform ordinului Domnului administrator al plășii Horezu cu nr. 228/1917, am respectul a comunica faptul că, compturile de venituri și cheltuieli (bugetele comunei) pe anii 1911/1912 și 1914/1915 lipsesc, din cauză că parte din arhivă s-a stricat când au trecut prin această comună trupele imperiale germane și din cauză că registrele de ieșire lipsesc, pe 1915/1916 s-a înaintat Dv., cu raportul nostru Nr. 358 din 26 iunie 1915”.¹⁵

D. Distrugeri de bunuri, furturi și jafuri

1. La comuna Horezu: la hala comunală s-au distrus uși, ferestre, gheretele de alimente și s-a surpat o parte din zidărie de către trupele germane, valoarea de restaurare 5000 lei. La localul Școalei de meserii din Horezu, distrugeri de sobe, uși, ferestre, dușumele și deteriorare de pereți, valoarea de restaurare 6000 lei. La localul noului spital din Horezu: distrugere de geamuri, furtul cheilor de la uși și a broaștelor, precum și a robinetelor de la instalațiile de apă și băi, valoarea de restaurare 3000 lei. La localul ocupat de Judecătoria Ocolului Rural Horezu, proprietatea comunei Horezu, distrugerea geamurilor și broaștelor de la uși, valoarea de restaurare 1000 lei. Distrugerea arhivei Judecătoriei de Ocol și a actelor de valoare, evaluate la 50.000 lei.¹⁶

2. Furturi, jafuri, luări pe față. La comuna Horezu s-a luat lemnăria de la stat,

¹² *Ibidem*, fila 156, 156 verso.

¹³ *Ibidem*, fila 101 verso.

¹⁴ Corneliu Tamaș, *op. cit.*, p. 89.

¹⁵ S.J.V.A.N., Fond *Prefectura Județului Vâlcea*, dosar nr. 25/1917, fila 75.

¹⁶ S.J.V.A.N., Fond *Prefectura Județului Vâlcea*, dosar nr. 98/1919, fila 156 verso și 157.

cantonul Treapturile, în valoare de 100.000 lei, furtul aparatului telefonic de la centrală și sârma telegrafică și telefonică de pe teritoriul comunei, în valoare de 2000 lei, mobilier, material și scule de la Școala de meserii Horezu, în valoare de 30.000 lei.

3. Din casele de fier ale autorităților nu s-au luat sume de bani. S-au spart însă casele de bani de la Banca Populară Racoviceanca din comuna Racovița și cele de la Percepțiile comunelor Horezu și Tomșani, la care au cauzat stricăciuni de 2500 lei.

E. Crime, violuri, silnicii

S-au ucis săteni fără vreo vină serioasă, fără să fie judecați sau condamnați; s-au arestat, bătut și schingiuit locuitori pentru a-i determina să declare ultimele alimente scăpate de lăcomia dușmanului, pentru neîndeplinire de corvezi, care le sleiau forțele și pentru executarea cărora nu exista nici o formă, nu se admtea nici o scuză. Brutalitatea soldaților germani este demonstrată și de cazul femeii Maria I. Georgescu din comuna Romani, care a fost bătută grav, această bătaie cauzându-i moartea, pentru că s-a opus să dea un porc de rechiziție, fiindu-i necesar pentru hrana copiilor săi.¹⁷ Tot din comuna Romani, 3 locuitori au fost arestați câte 15 zile la Arestul Preventiv Râmnicu Vâlcea pentru neexecutare de ordin și alte două persoane, câte un an pentru că au purtat arme.

F. Amenzi

Locuitorilor din comunele plășii Horezu li s-au aplicat de către autoritățile germane amenzi în sumă de 85.430 lei pentru neexecutare de rechiziții și corvezi și pentru neprezentare la controlul lunar.¹⁸ În încheierea acestui Memoriu, administratorul plasei Horezu evidențiază:

Faptele arătate s-au săvârșit de către trupele germane în luna Noiembrie 1916 prin vădită ostilitate, care aveau aptitudini cu totul abuzive atât în timpul invaziei, cât și în timpul ocupațiunii și retragerii lor.

La acestea se adaugă multe alte rechiziții și distrugerii de bunuri materiale, precum și supunerea la înfometare a populației civile din județ. Ținându-se cont de caracteristica agriculturii județului, aceea a existenței preponderente a pomiculturii și viticulturii, se trece la uscarea fructelor, prepararea gemurilor și a marmeladelor, în instalații pe care germanii îi forțează pe locuitori să le construiască și să le deservească.¹⁹ Sunt date ordine pentru colectarea chiar și a castanelor, ghindei, jirului și urzicilor, fiind obligatorie predarea lor către Comandurile de Etapă. În primăvara anului 1918, populația Horezului cunoștea o adevărată criză de alimente din cauza abuzurilor armatei germane de ocupație.²⁰ Oamenii nu aveau cu ce să mai trăiască. Era interzisă tăierea curcanilor, găștelor, rațelor sau găinilor pentru nevoile casnice, ca și vânzarea lor în oraș. Pâinea se raționalizase și cartelase la Râmnicu Vâlcea, încă din iulie 1917, iar gazul, sarea și chibriturile lipseau în așezările din Vâlcea, încă din decembrie 1916.²¹ Este cunoscută adresa Primăriei comunei Horezu, nr. 191 din 21 aprilie 1918, trimisă Prefecturii județului Vâlcea, prin care arăta:

Din luna ianuarie a.c. populația orașenească a acestei comune este cu totul lipsită de pâine, pentru motivul că onor comandatura nu ne mai dă făină de

¹⁷ Corneliu Tamaș ș.a., *Județul Vâlcea în anii primului război mondial*, p. 420.

¹⁸ S.J.V.A.N., Fond Prefectura Județului Vâlcea, dosar nr. 98/1919, fila 157 verso.

¹⁹ Sergiu Purece, *Lupta maselor populare din județul Vâlcea împotriva ocupației germano-austro-ungare*, în „Studii Vâlcene”, IV, 1980, pp. 63-64.

²⁰ Valentin Ciocan, Vetuța Ciocan, *Istoria Horezului*, Râmnicu Vâlcea, Editura Offsetcolor, 2012, p. 55.

²¹ Sergiu Purece, *op. cit.*, nota 14, p. 64.

grâu ca până la acea dată, întrucât această comună este rurală, iar nu urbană. Eu cred, domnule prefect, că se face o mare greșeală din momentul ce nu se ține socoteală faptul că deși această comună este rurală, însă în populația ei se găesc 110-125 familii din 358, pur orășenești, care îndură cele mai mari neajunsuri (în special copii) din cauza lipsei totale a pâinii, lucru de altfel foarte explicabil, când obișnuința a fost așa.²²

Toate acestea au dus la o involuție economică a județului, indicatorii economici arătând că fusese dat cu cel puțin douăzeci și cinci de ani înapoi.²³

Județul nostru și localitatea Horezu au avut de suferit și pe plan cultural și religios. Odată cu ocuparea Râmnicului la 12 noiembrie 1916 de către trupele invadatoare germane, au fost distruse cele peste 1000 de volume aflate în biblioteca Secției Ligii Culturale din acest oraș.²⁴ Bisericele au fost jefuite de bunuri specifice – icoane, cărți, obiecte de cult, iar locașurile de cult și clădirile lor anexe au fost folosite ca magazii, grajduri sau bucătării de campanie. Într-un tablou general întocmit de Prefectura județului Vâlcea, în aprilie 1919, cuprinzând daunele cauzate de trupele germano-austro-ungare, prin distrugere vădită, ostilitate, rea întreținere și abuzivă întrebuințare, Ministerul Cultelor și instrucției publice arăta că mănăstirilor, bisericilor și schiturilor din Vâlcea li s-au cauzat pagube în valoare de 55.395 lei, iar pagubele cauzate locașurilor de cult prin furturi, jafuri și luări pe față a avutului, se ridicau la valoarea de 667.615 lei.²⁵ Mănăstirea Horezu, aflată pe teritoriul localității noastre, a cunoscut atunci perioada cea mai grea din istoria sa, după cum arăta maica Epifania Teodorescu, stareță între anii 1915-1922, deoarece „primul război mondial, retragerea armatei române și ocupația austro-germană-maghiară au impus o exploatare nemiloasă a celor ce au încăput pe mâna lor”.²⁶ În același timp, mănăstirea avea de suferit și de pe urma armatei rusești, așa cum arată Procesul-verbal nr. 7 din 21 octombrie 1916:

Subsemnatul delegat al Marelui Cartier General al Armatei, în puterea înaltului ordin nr. 30, din 11 octombrie 1916, prin care sunt însărcinat a ridica tezaurele mănăstirilor, m-am transportat în acest scop la Sfânta Mănăstire Horezu, județul Vâlcea, unde P.C. Maica Epifania Teodorescu, Superioara Mănăstirii, asistată de preotul Matei Aureliu, preotul Sfintei Mănăstiri, ne-a predat din visteria Mănăstirii următoarele odore și odăjdii: un sfânt potir aurit brâncovenesc, 7 candelile argint aurit, una cădelniță...²⁷

Au fost ridicate în total 31 de obiecte de cult și 11 talere de zinc, care au luat drumul Moscovei și nu s-au mai întors niciodată.

Era firesc ca jaful, teroarea, samavolniciile de tot felul, aroganța ocupanților, politica de germanizare și de ponegrire a tot ceea ce era tradiție patriotică la români, să stârnească revolta și ura profundă a poporului român, care a dus doar lupte de apărare. Asemenea tuturor românilor, locuitorii județului Vâlcea, ca și ai Horezului, s-au împotrivit jugului străin, opunând armelor o voință de neînfrânt, spiritul de sacrificiu și

²² Corneliu Tamaș ș.a., *op. cit.*, doc. nr. 197, pp. 284-285.

²³ *Ibidem*, p. 23.

²⁴ Veronica Tamaș, *Contribuția „Ligii Culturale” din Râmnicu-Vâlcea la desăvârșirea unității naționale a poporului român (1891-1918)*, în „Studii Vâlcene”, I, Râmnicu Vâlcea, 1971, p. 37.

²⁵ Corneliu Tamaș ș.a., *op. cit.*, doc. nr. 290, pp. 423, 425.

²⁶ Gherasim Cristea, *Mănăstirea Horezu, candela nestinsă a ortodoxiei românești*, Râmnicu Vâlcea, Editura Conphys, 2003, p. 110.

²⁷ *Ibidem*, pp. 150-151.

mai ales dragostea de cămin, familie și de glia strămoșească. Rezistența populară a luat un adevărat caracter de masă după marile victorii militare obținute de armata română în vara anului 1917, îmbrăcând aspecte multiple, ca: refuzul de a executa muncile și corvezile cerute, eschivarea de la rechiziții, nerespectarea și încălcarea ordonanțelor, sabotarea transporturilor și distrugerea mijloacelor de telecomunicații.²⁸ Este cunoscut în Oltenia cazul învățătorului gorjan Victor Popescu, ofițer în rezervă, care a luptat cu îndârjire împotriva cotropitorilor germani. El a format și condus un grup de luptători, care a acționat în zona județelor Gorj și Mehedinți, dar și în părțile Vâlcei, poate și în zona Horezului. Într-o înflăcărată proclamație, redactată de Statul major al acestui grup de luptători partizani, se arăta, între altele:

Fraților români! Soldaților! Trăim timpuri grele și vom trăi și mai rău dacă nu ne vom uni. Deșteptați-vă și înviați odată, cum a înviat și codrul. Arătați fiecare din voi că mai aveți sânge românesc în vinele voastre. Puneți mâna pe coasă, topor, sapă și pari, cântați „veșnica pomenire” dușmanului care ne batjocorește femeile și fetele noastre, ne ia hrana și laptele de la gura copiilor.²⁹

Deși ocupaseră două treimi din teritoriul României, Puterile Centrale nu și-au atins obiectivul urmărit. Statul român continua să existe și să se apere în dreptatea cauzei sale, pentru care intrase în război la 14/27 august 1916. Eroismul și vitejia soldaților români, înaltul lor patriotism au înscris în Primul Război Mondial nepieritoare pagini de glorie în cartea de aur a istoriei noastre.³⁰ Ei au luptat până la 29 octombrie/11 noiembrie 1918, când Germania a capitulat și a fost obligată să-și retragă armata din România. Prin lupta și sacrificiul ei, România, care se găsea în tabăra învingătorilor, oferea lumii exemplul unui stat mic, cu un popor viteaz, care printr-o extraordinară încordare de forțe și un înalt spirit de sacrificiu a putut să țină piept unora dintre cele mai mari puteri imperialiste: Germania și Austro-Ungaria. Pierderile ei erau imense: la o populație de 7.400.000 de locuitori, dintre care 2.200.000 bărbați, a pierdut peste 800.000 de oameni (morți, răniți, dispăruți pe front și în spatele frontului). Între aceștia, se numără și sergenții Popescu Mihail și Popescu Simion, caporalii Anca Ion și Chișavu Gh.M. precum și cei 146 de soldați din localitatea Horezu³¹, al căror sânge s-a vărsat pentru România Mare.

Suferințele românilor din perioada războiului au fost răsplătite din plin odată cu înfăptuirea idealului unității naționale depline, la 1 Decembrie 1918. Să nu uităm faptul că la temelie statului național unitar român a stat anunțarea de către regele Ferdinand I a reformei agrare și a celei electorale, la 23 martie/5 aprilie 1917, iar la menținerea moralului armatei și la fortificarea conștiinței naționale s-au aflat cuvântările tipărite și difuzate pe front prin ziarul *Neamul Românesc*, de către marele nostru istoric Nicolae Iorga, supranumit „apostolul neamului”.

Făurirea României Mari prin unirea Basarabiei, Bucovinei și a Transilvaniei cu România a avut un puternic ecou și în Horezu, unde s-a cinstit prin săvârșirea unui Te

²⁸ Gh. Simeanu, *Documente referitoare la rezistența maselor populare vâlcene împotriva ocupației germane (1917-1918)*, în „Studii Vâlcene”, IV, Râmnicul Vâlcea, 1974, pp. 137-143.

²⁹ Nicolae Andrei, *Participarea cadrelor didactice din Oltenia la primul război mondial (1916-1918)*, în „Arhivele Olteniei”, Serie nouă, nr. 1, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981, p. 130.

³⁰ Corneliu Tamaș, Ioan Lăcustă, *Pasiunea lui Ion Bulacu, un țaran ca toți țărani*, în „Magazin istoric”, București, an. XII, nr. 9 (138), septembrie 1978, p. 14.

³¹ Corneliu Tamaș, Petre Bardășu, Sergiu Purece, Horia Nestorescu-Bălcești, *Județul Vâlcea în anii primului război mondial*, volumul II, *Eroii*, Bălcești pe Topolog, 1979, pp. 82-84.

Deum, locuitorii de aici dovedind faptul că ecoul Unirii de la 1859 vibra încă în conștiința lor și că legăturile lor cu românii de dincolo de munți fuseseră dintotdeauna vii.

Ioana COȘEREANU, Monica NĂNESCU

PETRU PONI ȘI C.V. GHEORGHIU – AMINTIRI DIN RĂZBOI

***Abstract:** Petru Poni and Constantin V. Gheorghiu, two outstanding figures of the Romanian scientific world whose memory is kept and evoked by the Museum of „Poni – Cernătescu” in Iasi, are two chemists, professors at the Iasi university, pioneers in certain branches of this science that experienced war, more precisely, the First World War, near Romania’s entrance into the fight. The correspondence, as well as the numerous pages dedicated to the memories of war reveal impressions of each of them remaining in documents of handwritten documents, held either in the assets of the National Archives of Iasi or in the background collections of the Museum „Poni – Cernătescu”, the branch of „Moldova” of the National Museum of Iasi. I have selected for this work the texts signed by the two scientists that are an outcome of the atmosphere and the spiritual state created in the years before the war and those of our country’s participation in events, but also through the perspective of life lived on the front.*

Petru Poni și Constantin V. Gheorghiu, două personalități ale lumii științifice românești a căror memorie este păstrată și evocată prin intermediul Muzeului „Poni – Cernătescu” din Iași, sunt doi chimiști, profesori la universitatea ieșeană, deschizători de drum în anumite ramuri ale acestei științe, care au trăit și ei experiența războiului, mai precis a Primului Război Mondial, în preajma intrării României în luptă. Corespondența, precum și numeroasele pagini dedicate amintirilor de război, dezvăluie impresii ale fiecăruia în parte, rămase în documente olografe, păstrate fie în patrimoniul Arhivelor Naționale din Iași, fie în colecțiile de fond ale Muzeului „Poni – Cernătescu”, filială a Complexului Muzeal Național „Moldova” Iași. Am selectat pentru această lucrare texte semnate de cei doi savanți. Ele au rezultat din atmosfera și starea sufletească creată în anii premergători conflagrației și aceia ai participării țării noastre la evenimente, prin prisma vieții trăite direct pe front.

Profesorul Petru Poni, savantul chimist al Universității ieșene, născut la 4 ianuarie 1841, satul Săcărești, comuna Cucuteni, județul Iași și plecat din această lume la 2 aprilie 1925, Iași, a fost fizician, pedagog, mineralog și om politic, pionier al școlii românești de chimie. După obținerea unei burse în Franța, s-a specializat în chimie fizică și mineralogie la „College de France” și Sorbona din Paris. În anul 1878, a fost numit șef al Catedrei de Chimie din cadrul Universității din Iași unde a predat timp de treizeci și trei de ani. Aici înființează Primul laborator de chimie al Universității din Iași (1882) și Catedra de chimie organică (1891), fiind astfel considerat întemeietorul școlii românești de chimie. În 1897, Petru Poni și Anastasie Obregia au inaugurat în noua clădire a Universității din Iași, un laborator de chimie, după model german. În 1903, profesorul Petru Poni a introdus un nou curs: *Studiul chimic al petrolului*. Din 30 iunie 1879, a fost ales membru al Academiei Române, iar în anul 1889, a fost numit comisar al Guvernului Român la Expoziția Universală de la Paris. În prezent, Institutul de Chimie Macromoleculară al Academiei Române din Iași, îi poartă numele. În acest context, a publicat primele manuale de fizică și de chimie în limba română, a colaborat la înființarea unor societăți științifice în România: Societatea română de științe (1890) și Societatea de științe (1900), și a devenit membru al Societății de științe naturale din Moscova (1910).

În anul 1903, profesorul savant a fost decorat de către împăratul Franz Joseph al Austriei cu Marea cruce a Ordinului Franz Joseph. Începutul Primului Război Mondial

il găsește pe profesorul Petru Poni la București, unde îndeplinea funcția de președinte al Secțiunii Științifice a Academiei Române (1914-1916). Remarcându-se deja ca o personalitate a vremii printr-o carieră universitară și științifică distincte, renumitul profesor nu va rămâne indiferent la situația României, a intrării acesteia în război și dobândirea drepturilor de stat național unitar.

Din perspectivă politică, profesorul Petru Poni a fost unul dintre membrii însemnați ai Partidului Național Liberal (P.N.L.). În anul 1884 s-a alăturat grupării denumite „liberalii sinceri”, conduși de George Vernescu și conservatorii lui Lascăr Catargiu (Partidul Liberal-Conservator). După o scurtă perioadă petrecută în această grupare politică, revine în Partidul Național Liberal și este ales, în mai multe legislaturi, deputat și senator. Remarcabilă a fost și perioada în care a îndeplinit funcția de Ministru al Învățământului (câteva luni în 1891, 13 luni în perioada 1895-1896, apoi în 1918), prilej cu care profesorul ieșean a oferit legi notabile privind învățământul românesc. În martie 1896, a emis și Legea pentru facerea clădirilor școlare și înființarea Casei Școalelor și Legea asupra învățământului primar și normal-primar. Scrisorile sale, date cu anii 1914, 1915, oferă un material bogat în informații, cuprinzând diverse știri, opinii, fapte, comentarii din afara țării și evenimente referitoare la deciziile politice ale guvernanților în perioada declanșării și îndeosebi a intrării României în Primul Război Mondial.

Amintim că, la începutul anului 1914, în Europa se putea vorbi de o scindare a statelor componente. Germania, Austro-Ungaria și Italia constituiau Tripla Alianță. După retragerea Italiei și cooptarea Imperiului Otoman, națiunile Alianței s-au numit Puterile Centrale. De cealaltă parte, Rusia, Franța și Maria Britanie se constituiseră în Tripla Înțelegere, devenită Antanta. Cu excepția Bulgariei, statele din Balcani au luat partea Serbiei și a Aliatilor din Antanta. Aceste alianțe au fost puse în mișcare în urma declarației de război a Austro-Ungariei. În mai puțin de o săptămână, întreaga Europă bulversată stătea sub amenințarea războiului.

Dintr-o scrisoare din 7 iulie 1914, aflăm că Bulgaria își concentrează armata la frontieră, cu intenția de a intra în război:

Arhivele Naționale Iași, Fond familial Poni, Mapa Matilda Cugler Poni, dosar nr. 514

Consiliul Superior al Agriculturii

Cabinetul Președintelui

Luni 7 Iulie 914

Dragă puiule,

Am văzut aseară pe Dl Sturdza. El a fost îndestul de rău. Acum de vre o două zile e mai bine. A fost la Rege și în urma acestei vizite s'a îmbolnăvit.

[...] Știrile venite astăzi sunt alarmante. Incidentele de la fruntaria Bulgariei se generalizează. Bulgarii concentrează trupe pe fruntarii. Acelaș lucru facem și noi. În această stare e de agiuns pentru ca se aprindă focul. Primejdia e cu atât mai mare cu cât Bulgarii sunt în adevăr nebuni și se pare că Ungurii se ațâță.

Să ne videm cu bine

P. Poni

Lumea devine neliniștită, frământată de nesiguranța, incertitudinea vieții, iar românii plecați în străinătate se întorc în țară pe rute ocolitoare pentru a evita zonele de conflict.

Arhivele Naționale Iași, Fond familial Poni, Mapa Matilda Cugler Poni, dosar nr. 516

Consiliul Superior al Agriculturii

Cabinetul Președintelui

Mercuri 23 Iulie 914

Dragă puiule,

Dacă lucrurile nu se schimbă, voi veni sâmbătă sara acasă. Trenurile merg cu

mari întârzieri însă până acuma nu a fost suprimat nici unul. De la Petruță nu am nici o știre. Toți cei cari fuseseră la băi în străinătate s'au întors. Cei din Franța au plecat prin Marsilia și de acolo pe mare prin Constantinopol și Constanța. Am văzut o marconigramă de la Drul P. Petrini care spune că a plecat din Marsilia cu un vas în Egipt, la Alecsandria, pentru ca de acolo să se întoarcă în țară. Se poate se ajungem se facem giurul lumii pentru ca se venim acasă. Și în orice parte a lumii ne vom afla vasul pe care vom călători va pute fi atacat de marina inamică.

Mii de sărutări, P. Poni

Atmosfera europeană nu oferea prea mare siguranță niciunde, dar oamenii se simțeau mai puțin vulnerabili la ei acasă. Evenimentele evoluau cu agresivitate, iar în 29 iulie, Rusia și-a mobilizat armata la granițele cu Austria și Germania, cu intenția de a împiedica distrugerea Serbiei. În secret, Rusia urmărea înghițirea unor teritorii ale Imperiului Otoman, dar tentativele precedente fuseseră stingherite de Austro-Ungaria și de Germania. Imperiul Țarist dorea să aibă controlul asupra Constantinopolului și al strâmtorilor Bosfor și Dardanele.

La 31 iulie, Germania a cerut Rusiei să înceteze pregătirile de război, iar Franței, printr-un ultimatum, să-și declare neutralitatea în cazul declanșării unui conflict între cele două mari puteri. Franța și Germania erau rivale istorice și încă își disputau provinciile Alsacia și Lorena. Atât Rusia, cât și Franța au ignorat demersurile germane. Astfel, la 1 august izbucneau luptele la granița ruso-germană, iar în ziua de 3 august, Germania declara război Franței. Relațiile dintre Germania și Marea Britanie se înrăutățiseră treptat înainte de 1914. Anglia era învinuită că împiedică Germania să devină o mare putere mondială. Încă de la începutul războiului, Germania și-a făcut cunoscute intențiile de a ataca Franța prin Belgia. În 1838, Anglia și Franța semnaseră un tratat cu Germania, ce garanta independența și neutralitatea Belgiei. În această perioadă, savantul Petru Poni se afla departe de casă, la București, iar prin scrisori împărtășea celor de acasă problemele care frământau țara și îi familiariza cu atmosfera creată în capitala țării. Dintr-o scrisoare trimisă de Petru Poni soției, aflăm că soarta României urma să se decidă la Consiliul de Coroană din 3 august 1914.

3 August 1914

Dragă Mărgărică,

...aice așteptăm cu nerăbdare ceea ce se va hotărî mâine în Consiliul de Coroană. Bucureștenii se primblă pe pod și pe bulevarde. Cafenelele, berăriile, grădinele, cinematografele sunt pline de lume. În toate părțile nu auzi decât muzici. Numai pe unele strade mai laterale întâlnești câte o patrulă de gardieni sau de soldați care pândesc pe greviștii de la tramwae. Din timp în timp, rar, trece câte un tramwau cu câte 4 sau 5 sentinele cu pușca la umăr ca se apere pe conductorii și watmanii care le conduc. Eată ce e Bucureștii în fața celui mai grozav catastrofe care se va dezlănțui asupra omenirii. Ce hotărâre va lua mâine Consiliul de Coroană? Sunt trei soluții și numai trei. 1) Mergem cu tripla alianță. E probabil că pe uscat ea va fi învingătoare. Germania și Italia vor sdrobi Franța. Rusia va fi ținută pe loc de Germania și Austria și de noi. Inglitera singură va câștiga. Ea va nimici flota germană, va lua coloniile Germaniei, va strivi comerțul maritim german care îi făcea concurență. Noi cu ce ne vom alege? În perspectivă avem soarta Serbiei, din partea celor cari am dat viața soldaților noștri și avuția țarei. A doua soluție: se mergem cu tripla înțelegere. Probabil că vom avea soarta celor învinși. Ultima soluție e să rămânem neutri. Vom avé dușmânia și a unora și a altora. Aceasta e sigur. Dar în cele dintâi două soluții putem noi compta pe

prietenia Austriei sau a Rusiei. În ceea ce privește Germania, ce interes are ca să ne susție? Cel puțin în ultima ipoteză nu vom avea ororile războiului. Nu știu cum vor judeca conducătorii noștri./ Dumnezeu să-i lumineze./ P. Poni

Să ne amintim că acest Consiliu de Coroană s-a întrunit la Castelul Peleş în prezența membrilor guvernului, a foștilor președinți de Consiliu, a celor trei reprezentanți ai partidului Conservator și ai altor trei membri ai partidului Democrat sub conducerea lui Take Ionescu. Regele Carol I a cerut în acest consiliu ca România să ofere ajutor Triplei Alianțe, fiind probabil legat de Puterile Centrale. Take Ionescu și Ion Brătianu au fost de părere că România trebuie să rămână neutră, la fel ca și Italia, cu care a fost semnat un tratat ce prevedea ca, la intrarea României sau Italiei în război, aceste două state să anunțe reciproc orice schimbare de atitudine în acest sens.

În data de 4 august 1914, Marea Britanie a declarat război Germaniei, pentru a asigura neutralitatea Belgiei. În întreg Imperiul Britanic se făceau pregătiri de război. Japonia s-a alăturat Alianților pe 23 august. Italia își păstra pentru moment neutralitatea, în pofida apartenenței la Tripla Alianță. Mulți italieni ar fi dorit să intre în război de partea Alianților, pentru a recupera teritoriile austro-ungare populate de semenii lor. România nu putea rămâne în neutralitate mult timp. Toată lumea aștepta intrarea României în război, iar doamnele din înalta societate se și pregăteau pentru spitalele de campanie și primirea răniților.

Arhivele Naționale Iași, Fond familial Poni, Mapa Margareta Poni, dosar nr. 289

6 August 914 sara

Dragă Mărgărică,

[...] Eclipsa (de soare n.n.) de poimăine are să producă o impresie teribilă asupra populațiilor inculte și pline de superstiții din Rusia și Galiția. Cine știe dacă nu va influența mult asupra soartei războiului.

Am fost astăzi la dl. Sturdza. El este tot cum v'am spus cu boala lui. Măne are un consult cu un chirurg și cu medicul lui curant, Drul Cantacuzino. Pe doamna am găsit-o într-o activitate febrilă. S'a înființat, sub patronatul Reginei, o societate care se cheamă, mi se pare, „Mama răniților”, pentru a pregăti obiectele necesare la căutarea celor răniți în război. Am găsit-o încongiurată de bucați de pânză, de tifon este pe care le distibuea pentru a face cămeși, bandaje și mai știu eu ce. Ea care e atât de șubredă și se deplasează atât de greu, a fost la Sinaia pentru a organiza cu Regina Societatea. Ducându-mă la St. am trecut pe lângă casa lui Costinescu pe care era o tablă mare cu inscripția „Crucea roșie” și un steag colosal. După cum vezi, ne pregătim de război. Dea Dumnezeu ca toate aceste pregătiri să se facă fiind că voim pacea.

Acuma mi e somn. Noapte bună și se auzim de bine./ P. Poni

La 10 octombrie, Regele Carol I se stinge din viață, în urma unei angine pectorale. În realitate, lumea considera că a murit de supărarea pe care a trăit-o în legătură cu hotărârea de a nu intra în război alături de Germania.

Arhivele Naționale Iași, Fond familial Poni, Mapa Matilda Cugler Poni, dosar nr. 522

Consiliul Superior al Agriculturii

Cabinetul Președintelui

Joi 2 oct. 914

Dragă puiule,

Nu-ți scriu nimic despre funeraliile Regelui Carol căci știu că vei fi cetit în jurnale descrierea lor amănunțită. De almintrele am văzut foarte puțin din ce s'au petrecut. Nu am fost la aducerea corpului căci ar fi trebuit se fac de la gara Mogoșoaia și până la Palat peste cinci kilometri pe gios și în frac. De și sunt

aproape de tot bine, nu am îndrăznit se mă espun se răcesc din nou mai tare. Tot din această pricină nu m'am dus astăzi la Curtea de Argeș. Am zis din toată inima: Dumnezeu să'l odihnească întru cei dreپți că mult bine a făcut pentru țara noastră. Mii de sărutări. Petru Poni

În 1915, Germania și Austro-Ungaria au depus eforturi uriașe pentru a înfrânge Rusia. La începutul anului, rușii invadaseră Ungaria. Trupele Reichului au pornit contraofensiva pe 2 mai. În aprilie 1915, Italia a semnat la Londra un tratat secret cu Anglia, Franța și Rusia. Tratatul ceda Italiei o porțiune însemnată din teritoriul Austriei în schimbul intrării sale în război de partea Aliatilor. Pe 23 martie, Italia declara război Austro-Ungariei, iar un an mai târziu (în august 1916) avea să declare război și Germaniei.

În data de 11 octombrie, Bulgaria intra în război de partea Puterilor Centrale, alăturându-se astfel încercării de a cucerii Serbia și Muntenegru. Din scrisorile cercetate aflăm că în perioada de neutralitate, oamenii erau deosebit de îngrijorați, frământați, își făceau provizii de alimente în eventualitatea intrării în război, pâinea începuse deja să lipsească zile întregi de pe mesele oamenilor. Sunt informații din scrisoarea Margaretei Poni către soțul ei.

Arhivele Naționale Iași, Fond familial Poni, Mapa Petru Poni, dosar nr. 1361

1915

Dragă puiule,

Toată lumea e foarte îngrijită de mersul lucrurilor. Cu neutralitatea noastră stăm ca într'un vrăf de par. O mișcare nehibzuită și ar fi vai de noi. Asta o simte ori cine și asta face, că trăim într'o groază fără de sfârșit. Bine înțales că nu vorbesc pentru mine. Eu spun să le facă Dzău toate bune, el poate, dacă vrea să facă să înceteze coșmarul în care ne sbatem. [...] Să pare că acuma nu lasă lumea să vie în țară. De la Lența Comarnescu și de la Dna Nether nu era până eri nici o știre. Dlul Mărzescu a plecat la Viena pentru ca să'și aducă familia din Bavaria, tot unde e și Lența. La Manole toată lumea e bine dar plină de groază din cauza lui Aurel. Se așteaptă în fiecare ceas chemarea lui. Biata Lența e foarte amărâtă. Toată lumea e supărată pe bietul Rege care ține cu nemții. Cred că'l doare inima dar nu cred că ține cu dănșii în detrimentul țării noastre. Mii de sărutări și să ne vedem cu bine. M. Poni

23 Mai 1915

Dragă puiule,

[...] noi facem multă economie dar scumpetea, în toate, e așa de mare încât tot să cheltuește. Mulți din cunoscuții noștri fac provizie de zahăr, cafea și ciai, pe care le pun la cămară, pentru acele timpuri când n'ar să fie de găsit. Nu știu ce-a fi dar să ferească Dzău țara noastră cum a ferit'o până acuma de război și de boale și să le dee minte la cei cari o conduc, să nu o ducă de răpă. Un lucru e sigur că nimene nu dorește război afară de cei care nu au nimic de pierdut. Dacă ași ști că dând viața mea ași putea câștiga acele pământuri pe care trăiesc români, mi-ași da viața, fără să-mi pară rău dar fiind chiar Rege, n'ași mâna poporul meu într'un război așa de teribil și fără de folos....

Arhivele Naționale Iași, Fond familial Poni, Mapa Petru Poni nr. 1366/1915-1918

Dragă Petrăchel,

[...] Suntem însă foarte necăjiți cu pânea. De trei zile nu este pâne. Două zile nu s'a făcut de loc, și azi s'a făcut foarte puțină încât, aproape nimene n'a putut lua pâne. Nu se găesc decât covrigi și acei vechi, cine știe decând. Prin jurnale vezi necontentit că or se dee la export fiind că este prea mult grău și noi nu

avem pâne. Nu ai putea vorbi acolo cu cineva să se gândească și la asta că or ice rebdare are un sfârșit. Eri eram în grădină și trecea o femeie cu câți-va covrigi în mână. N'am auzit decând sunt așa blăstămuri. Cel mai bland era „să moară de foame lângă străchini pline”. Am oprit'o și am întreat'o pe cine blastămă așa de grozav „Pe-acei care ne lasă fără pâne. – ce duc acasă, niște covrigi? – Nu'i bătae de joc? Spun că nu au grâu dar ce fac cu grâul pe care'l trec, în toate nopțile, prin gara noastră și'l trimit în străinătate? Mama mea șade lângă gară și doar vede ce să petrece”. [...]

Mii de sărutări și să ne vedem cu bucurie. M. Poni

Starea de liniște aparentă a românilor este invidiată de cei din jur care se aflau în plin război. În acest sens, parvin informații importante din partea profesorului Petru Poni prin scrisoarea datată, 13 decembrie 1915 adresată Margaretei, soția sa.

Arhivele Naționale Iași, Fond familial Poni, Mapa Margareta Poni, dosar nr. 316

13 Dec. 1915

Dragă Mărgărică,

Îți mulțumesc atât ție cât și Luciei și lui Ați pentru informațiunile ce'mi dați asupra celor trei moșii scoase la licitație. Nu cred înse că împregiurările sunt favorabile pentru a face cumpărături.

Și apoi, când a agiuns cineva la vârsta mea, singurul lucru la care îi este permis se aspire este să se odihnească, ear nu se facă întreprinderi nouă:

Passe encore pour bâtir

Mais planter à cet âge...

[...] Jurnalulele franceze tot nu ne vin. Suntem nevoiți să vă mulțumim cu cele românești și nemțești. Aseară unul din tovarășii noștri de cafenea cetea o corespondență din Orșova trimisă la Berliner Tageblatt. Corespondentul se urcase pe o înălțime și uitându-se pe Dunărea în gios privea la Turnul Severin.

„Acolo, zicea el, clădirele sunt întregi: coșurile uzinelor fumegă, ceea ce dovedește că într'insele sunt oameni sănătoși cari lucrează. La noi, nu vezi de cât ruine și printre ele morți și răniți” „Ce fericiți sunt români” termina corespondentul lor.

[...] Sărutări. P. Poni.

O scrisoare a Margaretei din 1916 exprimă neliniștea sa, a românilor, legată de iminența intrării noastre în război.

Dragă puiule, [...] Soldați și ofițeri, abea plecați au fost rechemati telegrafic.

Toată lumea e îngrijită să dea Dzeu să fie pace, macar la noi. [...] / M. Poni

În anul 1916, anul intrării României în război, Petru Poni era președinte al Academiei Române. Instituția Academiei sub îndrumarea savantului a împărțit soarta țării în momente de grele încercări, dar care au adus compensații prin împliniri istorice. Datoare să dea ea însăși un exemplu de conduită patriotică, Academia Română a contribuit cu suma de 1.015.650 lei la efortul de război. Petru Poni spunea: „sumele ce putem oferi sunt mici, însemnătatea lor este mare. Ele vor dovedi că cea mai înaltă instituție culturală este de acord cu toată suflarea românească în aceste mari momente ale vieții noastre naționale”.¹

În perioada 1 august-6 septembrie 1916, a avut loc Bătălia de la Turtucaia. În această confruntare, armata română a suferit o cumplită înfrângere în conflict cu trupele germano-bulgare. S-au înregistrat 6.000 de morți și răniți, în timp ce 28.000 de militari au fost făcuți prizonieri. Bătălia pentru București a constituit o ultimă încercare a trupelor

¹ Analele Academiei Române, seria II, tomul XXXIX, 1916-1919, p. 275.

române, comandate de generalul Constantin Prezan, de a apăra Capitala în fața invaziei Puterilor Centrale. Cele mai crâncene lupte s-au desfășurat în zona Călugăreni. Deși la început armata română a obținut unele succese, în cele din urmă a fost nevoită să se retragă, iar Bucureștiul a fost ocupat. Când trupele de ocupație au intrat în capitală, o parte dintre membrii Academiei, conducerea și personalul său de execuție s-au retras, împreună cu Guvernul și celelalte autorități ale statului, la Iași, pe teritoriul din afara ocupației germane.

Petru Poni, reîntors la Iași, a adăpostit în pivnița casei lăzi cu cele mai importante cărți din Biblioteca Academiei Române, trimise de Ion Bianu, binecunoscutul director al înaltei instituții. Despre aceste lucruri aflăm din scrisoarea datată cu 1 noiembrie 1916. Arhivele Naționale Iași, Fond familial Poni, Mapa Petru Poni nr. 1385

Academia Română
București, 1 Nov. 1916

Marți

Prea Stimate Domnule Poni,

Scriu după ora 3 după amiază. Se diminează între 11 și 12 am avut aici un dans aerian mare: câteva aeroplane inimice au venit deasupra Capitalei și au lăsat multe bombe cari se spârgeau cu zgomot îngrozitor. Una a căzut în fundul grădinii Dnei Câmpianu – la vreo 200 metre departe de Academie. La asemenea întâmplări funcționarii – puțini câți mai sunt pe aici – ne adunăm jos în sala de adăpost sub depozitul manuscrisptelor. Acel loc este cel mai bun adăpost, având una peste alta două bolți făcute cu zid și fier și deasupra celei de sus un rând de saci de nisip.

Am primit scrisoarea Dtale de la 26 Oct. trecut, cum primisem și pe cea de la 20 – după ce trimisem pe a mea cea pornită cu nerăbdare. Așa dar deocamdată pentru lăzile deacolo 1-19 sunt liniștit. Ce va fi în viitor, care va fi gradul de siguranță al lor acolo ca și tuturor colecțiilor rămase aici, numai singur Dumnezeu poate ști. Peste un ceas, peste o zi, o săptămână, o lună, toate pot fi nimicite de o bombă care le-ar aprinde sau de altă putere nimicitoare... Al dumitale devotat Ion Bianu

Bătălia de la Mărăști s-a desfășurat între 22 iulie și 1 august 1917 și a fost o operațiune de mare ofensivă a armatei române cu scopul de a încercui și distruge Armata a 9-a germană. Bătălia de la Mărăști a reprezentat un moment crucial în desfășurarea operațiunilor militare de pe frontul românesc. Reorganizate și instruite de generalul Berthelot, trupele române s-au dovedit a fi un adversar capabil de a pune probleme și chiar de a învinge redutabilele armate germane și austro-ungare. Bătălia de la Mărășești, din 6-16 august 1917, a fost cea mai importantă operațiune militară desfășurată de armata română în timpul Primului Război Mondial.

La 1 decembrie 1918, are loc Marea Adunare Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunare care decretează unirea românilor și a tuturor teritoriilor locuite de aceștia cu cei din Regat, împlinindu-se dezideratul dintotdeauna al tuturor românilor.

În rezumat, scrisorile radiografiază o perioadă deosebit de tumultuoasă, bogată în evenimente contradictorii și terifiante din viața țării și a națiunii române, oferind detalii prețioase referitoare la contextul politic și la oportunitatea intrării României în Primul Război Mondial, văzute prin prisma unei personalități științifice, precum cea a lui Petru Poni, care realizează, astfel, pagini de referință din istoria națională a României.

Cealaltă personalitate științifică de care ne ocupăm prin documente legate de

Primul Război Mondial, Constantin Vasile Gheorghiu (1894-1957), a fost de asemenea chimist, cercetător și profesor universitar la Iași, discipol și urmaș al profesorului Anastasie Obregia. S-a născut în comuna Dolhești din județul Iași. Face studiile gimnaziale la Huși și pe cele liceale la Liceul Național din Iași. Urmează apoi secția de chimie-fizică a Facultății de Științe de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, susținând examenul de licență în 1920. În același an, este angajat ca asistent la Facultatea de Chimie organică, la recomandarea profesorului Anastasie Obregia. În 1927, obține titlul de doctor în chimie, iar în 1932 cel de doctor docent. În perioada 1932-1933, lucrează în laboratorul de chimie organică, de la Collège de France. După pensionarea profesorului Anastasie Obregia, în 1937, C.V. Gheorghiu este numit profesor la Catedra de Chimie organică. După înființarea Filialei Iași a Academiei Române, C.V. Gheorghiu organizează și conduce secția de Chimie organică din cadrul Institutului de chimie „Petru Poni”. În activitatea de cercetare, obține rezultate deosebite privind mecanismul reacției între izotiocianați și oxime, fototropia semicarbazonelor, sărurile de tetrazoliu și chimioterapia tuberculozei. C.V. Gheorghiu a fost membru corespondent al Academiei Române și membru al societăților de chimie din Franța și Germania. A publicat numeroase articole științifice și a condus, împreună cu profesorul Ștefan Procopiu, revista științifică „V. Adamachi”.

Însemnările de război sunt datate de chiar autorul lor începând cu septembrie 1917, la un an după ce fusese rănit și au fost intitulate, *Însemnări de război Costică Gheorghiu 1917*: „Se scursesese atâta timp cât pământul a făcut o plimbare în jurul soarelui, scria în primele rânduri, Marte făurește mereu arme în arsenalul lui ceresc patronând carnagiu omenesc”. Textul continuă cu multă amărăciune, ilustrând întâmplările, cele mai multe nefaste, care au secerat vieți, au lăsat oameni infirmi, sărăciți, cu viața compromisă. Pentru unii însă, întâmplările au adus îmbogățire, prosperitate. Războiul continuă de parcă lumea s-ar fi obișnuit cu el, nimeni nu cere pace. Vorbește entuziast de trăitorii momentului de constituire a României Mari și ocuparea Brașovului în august 1916, data declarației de război care avea să ducă la întregirea teritoriului românesc. Evocă, de asemenea, frumusețile transilvane dar și episoadele de luptă, ciocniri cu inamicul, urmate de prizonieratul onora, răniri, căzând chiar el victimă, la Făgăraș, încheindu-se astfel etapa aceasta cu plecarea sa la spitalul din Brașov, apoi la București și evacuarea spre Iași, capitala provizorie a țării ocupate. Sunt detalii relevante pentru reconstituirea de fapte de război trăite de un combatant, dar și folositoare completării biografiei personalității sale, atunci fiind un tânăr de 23 de ani.

Trenurile mergeau toate direct Budapesta – Viena.[...] Urmează excursia noastră în Transilvania unde suntem încântați de frumuseța și bogăția locului. La 1 Septembrie o mică ciocnire cu inamicul la Homorod Ockland unde după ce inamicul a fost isgonit din tranșee, urmează o serie de felicitări, cuvântări și „Trăiască România Mare”. S’a făcut și prizonieri vr’o 2 brancardieri și un locotenent. Cam în vârstă care nu putuse fugi. Ne a purtat o noapte apoi pe dealuri fără vr’un scop tactil și a doua zi ne-am trezit de unde am plecat.

După vr’o câteva zile iarăși o ciocnire cu inamicul fără vr’un rezultat apreciabil. În sfârșit la 14 Sept. întreaga divizie pleacă înspre Făgăraș unde inamicul adusese forță numeroasă.

La 15 Septembrie sunt rănit și evacuat prin spitalul din Brașov la București. De asemenea: În sfârșit Bucureștiu e evacuat și eu la fel la Iași. Iașii devine capitala țării, mai exact a Moldovei căci Muntenia și Dobrogea deja erau ocupate de inamic.

Animație multă. Refugiați, refugiate, automobile, ...armată, [...] Alimente ioc.

După plecarea din spital, revine în armată ajungând desigur din nou pe front, nevoit fiind alături de ceilalți să rămână zile întregi în tranșee. Paginile însemnărilor vorbesc apoi de luptele de la Mărăști unde pierderile de vieți au fost considerabile, iar batalionul I românesc la cota 711 este decimat în întregime:

La 10 Iulie bombardament violent de artilerie timp de 2 zile în care s'au aruncat tone de proiectile și când s'a pornit la atac la cota 711 Batalionul I tot a fost săcerat Pozițiile inamice când au căzut fiind forțați la Mărăști dar ofensiva a trebuit să se oprească din cauza fraților Ruși, ofensiva asupra inamicului fiind zădărnicită în același timp de frații Ruși. Mai târziu am avut și distracții: Bombardament de artilerie, citirea comunicatului sau „La chasse aux Tôtos”. Așteptăm din moment în moment să mergem în refacere sau repaus cum fusese și alte divizii, dar noi n'avem nevoie. Ne am refăcut mai târziu la cota 711 la Prima Magura Cașin, dealul Runcului.

La 1 Iulie pregătiri febrile de ofensivă.

Asaltul pe valuri, curățitori de tranșee, comunicație cu avionul etc

Un întreg paragraf vorbește admirativ, folosind detalii care arată cât de bună era și pe front organizarea efectivelor militare nemțești, vorbește de defensiva acestora organizată și ea exemplar. Iată ce spune:

Am admirat foarte mult organizația defensivă a nemților. Tranșee lucrate cu îngrijire încărcate cu muniții, apoi instalația aruncătoarelor de mine care aruncă un proiectil de 92 kg și jumătate; deasupra avea un oblon de nule care-l lăsa când trece avioanele pentru a nu fi descoperite. Magazii subterane toate căptușite cu scânduri. Locuințele ofițerilor adevăr vile cu un interior foarte drăguț. Pereții capitonați până la mijloc cu coji de fag, apoi urmează un brâu format din covoare românești și iarăși coajă de fag. Până și drumul spre Berlin era indicat. „Nach Berlin über Câmpurile 900 km.”

Relatările continuă cu informații privind refuzul rușilor de a mai continua lupta, apoi ofensiva de la Măgura Cașin a Batalionul II în care se afla.

A fost o luptă crâncemă, numai sânge, răniți, morți, Acesta a fost cel mai strașnic bombardament sub cari am stat vr'o dată. Numai fum în toate părțile. Pomi doborâți. O jale. Tranșeele astupate.

Textul continuă să descrie iureșul luptei, a pozițiilor câștigate și a pierderilor suferite, dar vorbește și despre moralul combatanților, groaza nu atât de moarte cât de a nu deveni prizonier în mâna vreunui ungar care i-ar obliga să le învețe limba..., de hrana pe care o primeau ofițerii și soldații ș.a.m.d. Într-un capitol de note răzlețe, autorul reproduce fragmentar texte hazlii care circulau printre soldați, precum:

Mă scald în apele păcei

Desigur Germania e învinsă,

Dă-o dracului, cât crezi că o să mai reziste când o veni și Americanii? De unde să mai scoată oameni?

Cine știe unde va fi garnizoana lui 24? Poate la Sepsi sau George. Dar nu mă voi lăsa cu grenade în buzunar am să mă duc la Tecuci să le arăt eu domnilor cari s'au lăfăit și nici o grijă de familiile ofițerilor de pe front. Iar bombardează Tecuciu și mi frică că or da lovitura și pe noi nu ne mai prinde până la Prut.

Dar întâmplă se ce s'o întâmpla...

sau

Răsboiul ține până m'oi fac eu colonel. Și abia sunt locotenent. Parcă văd c'am să lupt prin Mesopotamia. Atunci călări pe cămili și cu artileria englezească să ne

batem cu Turcii.
Costaaache!
Tache Ionescu, gornistul și Costache m'au îmbătrânit.
Trebui să mă mut din regimentul acesta.
Auzi Domnule! Pe unii îi sgârie și iau Coroana României și eu...
Cine a respins 4 atacuri pe Măgura?
Dacă nu eram eu cu mitralierile?

Finalul jurnalului de război se referă la situația hilară creată de trădătorul aliat, rușii care se dedau la jafuri, violuri sau alte fărâdelegi, îngreunând demersul românesc privind acest război:

Suntem în armistițiu. Rușii nu vor să mai lupte. Rostul nostru e să apărăm satele de Ruși și să-i dezarmăm arătându-le drumul spre Rusia. Frontul foarte mult slăbit. Nu cred să mai luptăm când trebuie să facem față și aliaților. Situație foarte dificilă. Pacea probabil e foarte aproape dar totuși nu-și dezvăluie fața încă sângerândă.

Credem că atât paginile de corespondență ale lui Petru Poni, cât și amintirile lui C.V. Gheorghiu atrag atenția prin construcția povestirii și, firește, prin subiectul abordat, devenind în același timp și o adevărată lecție de istorie nescrisă ce dezvăluie detalii pe care istoria, ca specialitate, nu le exploatează și care, în acest context, dobândesc semnificație, dau savoare parcursului relatărilor și îndeosebi, furnizează informații direct de pe front sau din culisele războiului care, altfel, ar fi rămas necunoscute.

Lelia ZAMANI

CONSECINȚELE RĂZBOIULUI PENTRU UN DIPLOMAT ROMÂN ACUZAT DE SPIONAJ ÎN FAVOAREA DUȘMANULUI SPRE SFÂRȘITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Abstract: *Alexandru Gurănescu, First Secretary of the Legation, suspected of espionage and laid off, but without being officially accused, writes a memo on February 10, 1920, which he sends to King Ferdinand of Romania, to serve him justice. In this memo, he presents his activity in different states of Europe, his colleagues' accusations and infiltrations and all their consequences for him. All of these create an interesting character, but also a world of diplomacy. Different from how we know it, bringing events to light and people before or during the first World War.*

Pe baza unui denunț al unui coleg de breaslă, pe nume Vasile Trifu, spre sfârșitul Primului Război Mondial, mai exact în ziua de 1 mai 1918, Alexandru Gurănescu, atunci prim secretar la Legația din Kristiania (acesta fiind numele vechi al capitalei Norvegiei, Oslo), a fost pus în disponibilitate de către ministrul de externe de la acea vreme, Constantin C. Arion.

Acest fapt se întâmpla în preajma încheierii Păcii de la București, cunoscută și ca Pacea de la Buftea-București, tratat de pace semnat de România la 7 mai 1918, cu Germania și Austro-Ungaria. Tratatul preliminar de pace a fost semnat în data de 20 februarie/5 martie 1918 la Buftea, de unde numele de *Pacea de la Buftea-București*.

După doi ani de când fusese disponibilizat, Alexandru Gurănescu încă își căuta dreptatea. În acest sens, a redactat un memoriu către regele Ferdinand, în care el își susține cauza, povestind tot ce i s-a întâmplat pe când era în funcție, memoriul având data de 10 februarie 1920.

În document, el afirmă că nu s-a făcut nicio cercetare privind cazul său, nu a fost întrebat nimic, nu i s-a cerut să confirme sau să infirme nimic, nici în scris, nici verbal, nu a fost învinuit legal de nimic, măsura disponibilizării fiind luată în lipsa lui, fără a putea în niciun fel să se apere. Vasile Trifu, cel care făcuse denunțul, nu făcea parte din corpul diplomatic, îi era inferior în grad și nu avea nicio calitate oficială de a-i judeca faptele. În opinia lui, denunțul „conținea relatarea infidelă și denaturată a unui incident” pe care l-a avut în drumul său spre Finlanda-Suedia¹, și care a trezit suspiciunea de spionaj în favoarea dușmanului.

Dacă cele scrise în denunțul lui Trifu ar fi fost adevărate, atunci măsura luată împotriva lui era mult prea ușoară, el trebuind în aceste condiții să fie destituit și deferit justiției. În cazul în care se dovedeau a fi neadevărate, măsura luată nu făcea decât să zdrobească „o carieră de muncă cinstită, de 17 ani – și arbitrară, căci ea constituie o condamnare fără ca cel acuzat să fie ascultat”². El spune că a aflat din zvonuri că este învinuit de „legături cu agenții dușmani”, în serviciul cărora s-ar fi pus, având ca motive o serie de avantaje materiale. În raportul către Majestatea Sa Regele, ministrul nu justifică în niciun fel cererea lui de punere în disponibilitate. Alexandru Gurănescu consideră că, în primăvara anului 1918, starea de spirit din Iași, din cauza faptului că ne găseam „sub

¹ Arhivele Naționale ale României (A.N.R.), Casa Regală nr. 726, dosar 4/1920, f. 1.

² *Ibidem*, f. 2.

povara lanțurilor păcii de la București, pe care mulți o credeau definitivă”, era prielnică oricăror intrigi, oricărei măsuri pripite și abuzive. Face referire la Iași, deoarece acolo era tot aparatul politic și administrativ al țării, întregul guvern. Suspiciuni (spune el) au planat și asupra domnilor Constantin Diamandy³ și Gheorghe Derussi⁴, care au fost puși și ei în disponibilitate, ca pe urmă să fie reintegrați. Cât privește măsura luată împotriva sa, ea reprezenta, după părerea lui, o campanie de denigrări „urzite de agenți politici străini, la care, din nefericire s-au asociat și unul din șefii lui, câțiva colegi invidioși și alți funcționari români din străinătate”⁵.

Dar lucrurile erau mult mai complicate și totul a început din toamna anului 1913, când a fost trimis de către Titu Maiorescu – numit în acel an ministru de externe, la Sofia, pentru a relua relațiile cu Bulgaria. Se pare că diplomatul român de care ne ocupăm, nu a reușit să se facă prea iubit de cei din jurul lui, dimpotrivă, luările de poziții împotriva sa erau la ordinea zilei. Această stare de fapt el o motivează prin activitatea sa incomodă ca observator indiscret și activ împotriva politicii bulgare de „gâtuire a sârbilor și românilor”, dorindu-se cu orice preț înlăturarea lui de acolo.⁶ În acei ani, cât a stat în țara vecină, s-a încercat atât discreditarea lui, cât și a șefului său, Gheorghe Derussi.

Alexandru Gurănescu a fost atacat și de ziarele bulgare, și de două ziare românești: „Dreptatea” și „L’Eclair de Balkans”, despre care spune că erau vândute străinilor și care au scris articole injurioase la adresa lui. Din nefericire, și colegii români s-au raliat unei poziții identice (curios a fost faptul că erau exact cei care vor fi împreună cu el, cinci ani mai târziu, în Finlanda), fiind și ei alături de străini „inspiratorii acestor atacuri de presă”⁷.

Atât Simeon Radev⁸ – care i-a devenit inamic declarat – cât și reprezentanții Puterilor Centrale, au cerut rechemarea sa în țară; ministrul de la Sofia insinuând chiar autorităților noastre că nu-i poate garanta viața, dacă rămâne. Cu toate acestea, nici Take Ionescu și nici primul ministru Ion I.C. Brătianu nu au dat răspuns afirmativ acestor solicitări de a-l chema în țară. În acest context, inevitabilul s-a produs – un atentat, care însă nu și-a atins ținta, s-a întâmplat în octombrie 1915. Chiar dacă nu a fost grav rănit, tot a avut nevoie de îngrijiri zece zile la pat.⁹ Chiar fostul țar, Ferdinand al Bulgariei, s-a amestecat în acele intrigi care, până la urmă, și-au atins scopul. Astfel, povestește el:

Căpitanul conte de Matharel, atașatul militar francez, a mărturisit șefului meu, în momentul declarării de război a Bulgariei, că, dacă Reprezentanta Antantei

³ Constantin Diamandy (1868-1931) a fost diplomat, ministru plenipotențiar al României, la începutul secolului al XX-lea. A început ca atașat de legație în 1892, fiind apoi, în 1910-1912 detașat la Sofia, apoi la Roma în 1913. A fost numit câțiva ani mai târziu ministru plenipotențiar la ambasada română de la Petrograd, acolo având o mare contribuție la semnarea tratatului de alianță cu Antanta. Numit al doilea delegat al României la Conferința de pace de la Paris, a făcut totul să fie recunoscut rolul României în război. Între anii 1924 și 1930 a fost ministru plenipotențiar al României la Paris.

⁴ Gheorghe Derussi (1870-1931) a fost un politician și ministru de externe român în perioada 17 decembrie 1921-19 ianuarie 1922, sub domnia regelui Ferdinand I al României, în guvernul Take Ionescu. Înainte de a deveni ministru, Derussi a fost primul deputat plenipotențiar al României la Stockholm, numit la 1 aprilie 1917. La 1 mai 1917, Derussi a fost acreditat la Oslo și Copenhaga, unde au fost deschise simultan misiunile diplomatice românești.

⁵ A.N.R., *op. cit.*, f. 4.

⁶ *Ibidem*, f. 5.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Simeon Traychev Radev (1879-1967) a fost scriitor, jurnalist, diplomat și istoric bulgar. A devenit foarte cunoscut după publicarea cărții sale în trei volume: *The Builders of Modern Bulgaria*.

⁹ A.N.R., *op. cit.*, f. 5.

la Sofia, n-avuseseră încredere în informațiile și prognosticurile noastre asupra politicii bulgare și se lăsaseră înșelați, este că li se spusese de la Palatul de la Sofia, că eu, de știința șefului meu, aveam întrevederi nocturne regulate cu Colonelul von der Goatz (sau Goutz) atașatul militar german.¹⁰

Cu acest episod a început și legenda că ar fi germanofil. Alexandru Gurănescu recunoaște că a fost pus și în situația tristă de a ajunge la o ruptură cu șeful lui, Gheorghe Derussi, din cauza legăturii sale vechi de prietenie cu colonelul von Massov, plenipotențiarul militar german. Colonelul fusese însă de un real folos guvernului român prin informațiile pe care le aflase de la el și, atâta timp cât țara noastră s-a aflat în neutralitate, Gurănescu nu a văzut niciun impediment de a continua prietenia cu Massov.

Care a fost activitatea lui la Sofia, ca însărcinat cu afaceri și Prim Secretar, numai telegramele și rapoartele sale o pot dovedi! El spune că a urmat întotdeauna instrucțiunile guvernului și, atunci când împrejurările au cerut-o, a sacrificat și prietenia lui Derussi pentru interesul țării. Derussi a pornit și el o campanie împotriva subalternului său, alăturându-se astfel celorlalți dușmani ai lui, denunțându-l oamenilor politici din țară și Legațiilor Antantei din București, ca un agent german periculos, care împreună cu von Massov, a împiedicat politica sa de alianță cu Bulgaria.¹¹ Gheorghe Derussi a crezut cu toată tăria că ar fi fost posibilă detașarea Bulgariei de Puterile Centrale, prin alianța cu România, idee care devenise pentru el o obsesie, spune Gurănescu. Conștientizând pericolul, Alexandru Gurănescu se întoarce la București, prevenindu-l „imediat și personal pe dl. Brătianu”.¹²

Odată cu implicarea României în Primul Război Mondial și retragerea guvernului, precum și a familiei regale la Iași, a părăsit și el capitala în noiembrie, chiar dacă nu s-a regăsit pe lista funcționarilor ce trebuiau evacuați. Lista se pare că fusese întocmită de către același „prieten”, Vasile Trifu, către F.C. Nano, Ministru Plenipotențiar, fost șef al Diviziunii Tratatelor.¹³ Pus într-o astfel de situație, Alexandru Gurănescu a redactat o cerere formală pentru a pleca și el la Iași. A făcut acest lucru, chiar dacă își părăsea mama bolnavă la pat, singură și lipsită de vreun sprijin, care a și murit în toamna anului 1917. Acest fapt îl scrie într-o singură frază, scoțând în relief adevărul că plecase conștient de ce lasă în urmă.¹⁴ De la Iași, Alexandru Gurănescu a fost trimis la Paris, drept curier, iar din februarie până la sfârșitul lui mai 1917 s-a aflat în Elveția pentru a studia crearea unui serviciu de informații și de propagandă în favoarea țării noastre, la solicitarea reprezentantului armatei noastre pe lângă Marele Cartier General francez.

În Elveția, nu putem ști de ce spune că a stat pe banii lui. Acolo, a reușit să obțină concursul a două ziare: „Gazette de Laussane” și „Tribune de Genève”, privind cauza românească. Pentru unul dintre articolele inspirate de el, la 24 aprilie 1917, intitulat „Deux drapeaux deux Rois”, a primit prin Henri Catargi, Mareșalul Palatului, mulțumirile M.S. Regele. De asemenea, el scrie că a descoperit lucrarea în limba franceză a lui Aurel Popovici despre suferințele românilor din Ardeal și a convins-o pe văduva lui, nemțoaică de origine, de utilitatea lucrării în memoria soțului și lucrarea a apărut

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, f. 6.

¹² *Ibidem*.

¹³ Prof. Daniel Hrenciuc, *Bucovina în anul 1917. Unele considerații*, Colegiul Tehnic Rădăuți (CTR), Rădăuți, jud. Suceava, note, p. 4.

¹⁴ A.N.R., *op. cit.*, f. 9.

doi ani mai târziu, în 1919. (De fapt, lucrarea *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, a fost publicată în anul 1918, la Lausanne și Paris, la un an de la moartea lui Aurel Popovici, de Librăria *Payot & Comp.*, având o prefață scrisă de M.N.P. Comnène, și în care nu se amintește nimic de Alexandru Gurănescu).

Dezvăluie apoi că a putut obține informații sigure din România ocupată, pe care le-a transmis apoi guvernului de la Iași – informații despre situația Băncii noastre Naționale; despre măsurile administrative, militare și economice, luate de la inamici; despre arestările persoanelor rămase în țară; de asemenea, informații asupra proiectelor bulgare relative la Dobrogea; despre organizarea serviciilor de propagandă atât ale amicilor, cât și ale inamicilor, atrăgând atenția asupra tendințelor pansârbe. Și, în fine, a întocmit un studiu amănunțit asupra creării serviciului de propagandă și informații pe care l-a prezentat d-lui Brătianu la Iași, „din ordinul Reprezentantului nostru pe lângă Marele Cartier General francez, care studiu a servit drept orientare pentru înființarea serviciului nostru, în toamna anului 1917”¹⁵.

Veșnicul său dușman Radev (el scrie Radeff), considera prezența diplomatului nostru „indiscretă și supărătoare”¹⁶. Simeon Radev, dacă până în 1916 fusese ministru plenipotențiar în București, după intrarea României în Primul Război Mondial a fost și el trimis la Berna, până în 1917. Activitatea acestuia, românul nostru a catalogat-o drept „ocultă”. Legat de acest lucru, Alexandru Gurănescu amintește în memoriul său și de cazul d-rei și a d-nei Pascal d’Aix (Andrée), soția și fiica consulului general francez din Geneva, Georges Pascal d’Aix¹⁷, în care agenții austro-bulgari au găsit un valoros sprijin al cauzei lor, folosindu-le în serviciul lor de spionaj. Andrée d’Aix a fost fiica generalului și a doamnei Du Pont și s-a căsătorit cu Georges Pascal d’Aix, la 18 aprilie 1895.¹⁸ Descoperite, Andrée și fiica ei s-au sinucis, diplomatul nostru apreciind că actul lor nu a dus și la repararea răului făcut. Din nefericire, spunea Gurănescu:

adversarii reprezentantului nostru pe lângă Marele Cartier General francez, parcă făceau jocul dușmanilor noștri, denunțând pe gen. Dumitru Iliescu¹⁹ și pe colaboratorii lui (printre care se număra și el) ca vânduți germanilor. La Paris, reprezentantul armatei noastre și toți cei care-l înconjurau cu respect și devotament – spune el – în urma acestui denunț, erau urmăriți pas cu pas,

¹⁵ *Ibidem*, f. 10.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Georges Pascal d’Aix s-a născut la 6 noiembrie 1862, și a murit în anul 1934. A fost un diplomat francez care, tânăr fiind, a studiat la Conservatorul de la Paris, unde a fost prieten cu Claude Debussy și Paul Dukas. Mai târziu ajunge Consul General al Franței.

¹⁸ <https://www.delcampe.be/fr/collections/faire-part/mariage/du-pont-andree-georges-pascal-d-aix-vice-consul-de-france-liege-1895-410477756.html>

¹⁹ Dumitru Iliescu (1865-1940) a fost unul dintre generalii armatei României din Primul Război Mondial. A exercitat efectiv (nominal, poziția era ocupată de generalul Vasile Zottu) funcția de șef al Marelui Cartier General în prima parte a campaniei anului 1916. Pentru a putea locui împreună cu amanta sa, s-a mutat, în primele săptămâni de campanie, de la Periş, unde era dislocat Marele Cartier General, într-un sat vecin. De asemenea și-a evacuat amanta cu trenul de comandament care transporta Marele Cartier General în Moldova, fapte care l-au scandalizat pe generalul Henri Mathias Berthelot, dar nu și pe oficialii români. Sub presiunea înfrângerilor repetate ale armatelor pe care le comanda, la 5 decembrie 1916, Ionel Brătianu l-a demis pe Iliescu, înlocuindu-l cu generalul Constantin Prezan. Dumitru Iliescu nu a căzut deloc în dizgrație, fiind trimis în Franța, la Paris, ca reprezentant al Marelui Cartier General pe lângă Aliați, la începutul anului 1917. După 1918 a intrat în politică, în Partidul Național Liberal, implicându-se în afaceri. A fost președinte la „Societatea de Credit Străin”, la „Subsolul român”, la „Tăbăcăria Națională” și membru în direcțiunea „A.E.C.”.

cenzurați și spionați.²⁰

Presiunile fiind foarte mari și venind din prea multe părți, până la urmă, serviciile de propagandă și informații din Elveția, de care se ocupa, au fost suspendate, iar el a fost rechemat la Iași. Demersul făcut de Legația Franței de la Iași s-a încrucișat cu alte atacuri pornite de la colegii săi. Astfel, ziarul „Opinia” publica sub inspirația lui Vasile Trifu, un comunicat ce avea titlul „O jignire” și următorul text:

Ni se comunică un fapt care pentru vremurile prin care trecem îmbracă un caracter dacă nu de mare gravitate, dar cel puțin neobișnuit, ca să nu zicem mai mult. Un secretar de legațiune, care multă vreme a funcționat în această calitate la Sofia, iar acum se află la Paris, a găsit cu cale de a se căsători cu o bulgăroaică sadea. Ea e fiica unui fost Prim ministru bulgar și căsătoria a avut loc la Geneva, diplomatul în chestiune făcea pe curierul diplomatic între Franța și Elveția. Înțelegem că dragostea nu ține seama de granițe și conveniențe sociale, dar când este diplomatul unei țări care stă în războiu tocmai cu țara iubită, nu ni se pare că diplomația ar fi cerut tocmai să nu jicnești sentimentele țării din care face parte, mai ales când porți acea calitate.²¹

Concomitent cu această notă, se pregătea și o interpelare în Cameră, dar a fost împiedicată de Georges Diamany care îl cunoștea mai bine pe Gurănescu, decât cei ce voiau să facă interpelarea. De la Iași a fost trimis la Odessa, iar de acolo a fost expulzat, alături de colegii săi, de către doctorul Rakovski²². A luat drumul spre Suedia conform cererii scrise a consulului Sebastian Greceanu și, împreună cu personalul consular, a ajuns la Petrograd în ziua de 26 februarie 1918. Lucrurile au început să se precipite și acolo, deoarece Corpul diplomatic din Petrograd trebuia să părăsească capitala Rusiei a doua zi, la orele patru după-amiaza.

Ministrul Diamany plecase cu două săptămâni înainte, deoarece Trotzki dăduse pentru el un ordin de executare, care ordin căzuse în mâna generalului Manerheim²³, un bun prieten al românilor. Acesta l-a avertizat pe Diamany, care nu a stat prea mult pe gânduri și a fugit. Gurănescu spune că Diamany urma să fie împușcat de comisarul bolșevic care îl însoțea, pe nume Svicelni, iar personalul Legației arestat și înapoiat

²⁰ A.N.R, *op. cit.*, f. 11.

²¹ *Ibidem*, f. 11-12.

²² Cristian Rakovski, pe numele adevărat Krăstio Gheorghiev Stancev, transliterat: Hristian Gheorghievici Rakovski (1873, Kotel, Bulgaria – 1941, Oriol, Rusia) a fost un militant socialist și apoi, comunist bulgar, de profesie medic, stabilit în România și în Rusia, politician și diplomat sovietic. A activat ca socialist în Bulgaria, Elveția, Germania, Franța, Rusia și România, apoi în conducerea Cominternului. A deținut în trei rânduri – în noiembrie 1918, în ianuarie-decembrie 1919, și apoi între anii 1920-1923, funcția de prim-ministru al Ucrainei sovietice. S-a remarcat și ca ziarist și eseist. La bătrânețe, în URSS, Rakovski a căzut victimă terorii staliniste. (https://ro.wikipedia.org/wiki/Cristian_Racovski)

În *Enciclopedia Britanică*, se precizează că Rakovsky a fost un revoluționar bulgar, care a condus activități subversive în România, înainte de a deveni membru al Partidului Bolșevic, devenind o figură politică importantă în Rusia Sovietică.

²³ Baronul Carl Gustaf Emil Mannerheim (1867, Finlanda – 1951, Lausanne, Elveția) a fost un militar și politician finlandez. A fost cel de al șaselea președinte al Finlandei (1944-1946). Și-a început cariera militară în armata rusă imperială, devenind conducător al armatei în timpul războiului civil finlandez din 1918 și apoi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Este primul și singurul care a primit titlul de Mareșal al Finlandei. În Primul Război Mondial, Mannerheim a fost comandant de cavalerie pe frontul Austro-Ungar și Român. Mannerheim a comandat pe frontul românesc o unitate de luptă ruso-română localizată pe Carpați. (https://ro.wikipedia.org/wiki/Carl_Gustaf_Emil_Mannerheim)

la Petrograd.²⁴ Viața românilor era sensibil în pericol în Rusia, cu deosebire în urma executării lui Rosal la Iași. Povestea e puțin cunoscută, petrecută în decembrie 1917 la Iași, unde a avut loc o încercare nereușită a unei lovituri de stat, care urmărea răsturnarea Regelui, a Guvernului și instaurarea unei Republici Sovietice Române. Cei vinovați au fost conspiratorii Rosal și Cornev, care au ratat în ultimul moment lovitura de stat, sfârșind apoi în fața plutonului de execuție.

Petroff, comisarul bolșevic de la Afacerile Externe, a refuzat să le vizeze pașapoartele românilor din Legație, chiar dacă urmau să plece a doua zi. Nici în ziua plecării, 27 februarie la orele 3 p.m., vizele nu erau puse, iar ei trebuiau să plece, cum au și plecat, la orele 4 p.m. În acea situație critică, Gurănescu s-a adresat vechiului său prieten de la Sofia, Spalaikovici²⁵, ministru sârb la Petrograd, spunându-i situația lor și cerându-i protecție. Acesta i-a propus ca – în cazul când ar fi fost toți reținuți – să-l scape numai pe el, susținând că făcea parte din misiunea sârbă. Gurănescu a discutat acest aspect cu colegii săi, înțelegându-se cu ei ca, în cazul în care ar fi fost reținuți, el să scape și să meargă cu Legația sârbă până la Stockholm, pentru a-l preveni pe ministrul Diamany și a proceda la salvarea lor. Din fericire, au putut pleca toți prin Finlanda, cu pașapoartele lor, fără a avea nevoie de protecția sârbilor, care le pregătiseră toate actele printr-un curier sârb. De altfel, unul din punctele denunțului fusese și faptul că a călătorit cu un pașaport fals sârbesc. Și, spune el, chiar dacă s-ar fi întâmplat acest lucru, nu crede că ar fi fost atât de greșit, dacă asta l-ar fi salvat pe el și apoi pe camarazii lui. La fel au făcut și Octavian Goga și S. Bocu, care au străbătut Rusia bolșevică spre Franța cu pașapoarte străine și identitatea schimbată, și nu li s-a făcut niciun reproș.

Odată ajunși la Helsinki – pentru care Gurănescu folosește termenul în suedeză, adică Helsingfors, au obținut de la Șeful Bolșevic, Sirola, un vagon special pentru români. Pe lista românilor, întocmită de Greceanu și vizată de autoritățile finlandeze, figura și el. De la Helsinki, vagonul lor a fost atașat la trenul diplomatic și au ajuns la Tampere²⁶ la 4 martie 1918, loc pe care Gurănescu îl vede ca pe un orașel așezat la câțiva km în spatele frontului. Fiecăruia i s-a dat acolo, după indicațiile lui Greceanu, câte o carte de identitate și de liberă circulație, eliberată și semnată de ambasadorul Franței. Cartea lui avea numele său și nr. 132, cu mențiunea „roumain”. Era păstrată ca dovadă, arătată oricând, aceasta confirmând faptul că se găsea împreună cu colegii săi, și călătorind ca român, nu ca sârb.²⁷ În a patra zi de așteptare în Tampere, pe 8 martie i s-a întâmplat un fapt curios. În acea zi, Alexandru Gurănescu se afla împreună cu prințul Arsène Karageorgevici în restaurantul Gării, unde, spune el, nimeni nu poate pătrunde fără să fie înzestrat cu documente în regulă, eliberate de autoritățile militare și controlate de un cordon permanent de santinele. Pe la orele două după-amiaza, a vorbit cu o soră de caritate finlandeză care îngrijea un rănit coborât atunci din tren de un brancard și care se afla lângă masa lor. Ea l-a invitat să viziteze orașul. Astfel, au

²⁴ A.N.R., *op. cit.*, f. 14.

²⁵ Miroslav Spalajković (1869-1951) a studiat la Paris unde și-a susținut și teza doctorală, în 1897. A intrat în serviciul diplomatic al Serbiei fiind secretar al legației în St. Petersburg (1900-1904), consul în Priștina (1904-1906) și șef al Departamentului Consular (1906-1907), apoi secretar General al Ministerului Afacerilor străine (1907-1911). În 1911, ajunge în Sofia, unde îl cunoaște și Gurănescu. A jucat un rol important în istoria războielor balcanice. În 1914 este trimis la St. Petersburg, de unde pleacă în 1919.

²⁶ Tampere (*Tammerfors* în suedeză) este un oraș în sud-vestul Finlandei, fiind al treilea cel mai mare oraș al țării și cel mai mare oraș fără ieșire la mare din Țările Nordice.

²⁷ A.N.R., *op. cit.*, f. 16.

fost împreună la cinematograf, apoi la o cafenea din centrul orașului. Toate acestea de la ora două până la ora șase după-amiază. După care s-a întors la vagonul diplomaților români, unde locuia. După două zile de la acest fapt, bolșevicii au pretins că sora de caritate ar fi fost, de fapt, un agent german travestit, trimis de garda albă finlandeză.

În acel context, s-a făcut o anchetă și, în fața consulilor francez și italian din localitate, i s-au cerut scuze oficiale, atât verbale cât și scrise. La sfârșitul memoriului a anexat un act, prin care generalul bolșevic Wasten, comandantul frontului, recunoaște că diplomatul român a fost indus în eroare și, pentru a repara greșeala, i s-a dat numai lui, dintre toți ceilalți diplomați, autorizația de a trece printre liniile de foc, dincolo de garda albă, împreună cu Misiunea Militară Americană, cu care a ajuns apoi la Stockholm. Gurănescu se întreba în memoriul redactat, dacă i s-a fi dat o asemenea permisiune, dacă ar fi existat o umbră de îndoială asupra atitudinii lui. Recunoaște că a fost o imprudență, pe care a făcut-o, și a fost, după opinia colegilor străini, victima unui agent provocator bolșevic, care se înșelase asupra persoanei pe care trebuia să o compromită. Alexandru Gurănescu considera, de asemenea, că era exclus să comită un act de trădare, deoarece nici noi, nici aliații nu ne găseam în război cu garda albă finlandeză.

Cu scuzele oficiale și închiderea incidentului, Gurănescu a simțit ostilitatea alor săi și a plecat în Suedia; iar colegii lui, cu toate ordinele telegrafice trimise de Diamandy de a veni la Stockholm, s-au predat ofițerilor germani din Rusia, care i-au adus la Iași.

Ce se întâmplase, însă, în timpul cât el lipsise din vagonul în care locuiau? A aflat pe urmă, la Stockholm, de la Diamandy, în urma confidențelor făcute de ministrul grec din Petrograd, Kaklamanos – care fusese de față la Tampere –, că toți colegii lui, printre care era și Trifu, nu numai că nu l-au apărât (chiar și în cazul în care ar fi fost vinovat), ci l-au acuzat și l-au denunțat d-lui Noulens, ambasadorul Franței „unii direct și pățimaș, alții prin reticențe pline de înțelesuri și abțineri”²⁸.

A aflat, apoi, de la francezii din Stockholm și Kristiania, că cei care publicaseră notița din „Opinia” și cei care montaseră interpelarea din cameră pe problema căsătoriei sale, l-au denunțat direct, dar și printr-o agentă a Biroului al II-lea francez, o anume Flory, ce se afla în vagonul lor, înscrisă de Vasile Trifu pe lista românilor. Acest Vasile Trifu, care i-a fost dușman declarat și care pare a nu se poate desprinde de el, oriunde s-ar fi dus, am găsit că s-a născut la 1869 și a studiat un semestru, în 1903, la Leipzig, la Facultatea de Filozofie, având atunci 33 de ani. Mai târziu, l-am găsit în Parlamentul României, prezentat fiind ca celebru medic urolog, membru al mai multor organizații medicale internaționale și deputat de Storojineț – județ din Basarabia. În 1931 are două interpelări – în iulie și noiembrie – destul de virulente, privind francmasoneria, declanșând o adevărată campanie împotriva ei.

În denunțul redactat împotriva sa, se spunea că era însurat cu o bulgăroaică, prin intermediul căreia practica spionajul, făcând dese călătorii între Iași – Paris – Geneva, unde se afla pretinsa lui soție. În apărarea lui, Gurănescu scrie că până la data când a redactat memoriul, nu a fost niciodată căsătorit, iar doamna la care se face referire în denunț se afla, nu la Geneva, ci la Paris, unde a locuit din iunie 1917, până la sfârșitul războiului. În acest caz, vizat de acest demers era Vasile Trifu, care reedita notițele din „Opinia”, de care străinii nu aveau cunoștință prin altcineva.

La Iași, domnii Greceanu și Curtovici, mai prudenți, au refuzat „rolul de delatori

²⁸ *Ibidem*, f. 19.

oficiali” împotriva lui, Vasile Trifu fiind cel care a scris acel denunț (despre care a spus mai târziu că i-a fost impus de Ministerul de Externe).

Diplomatul nostru spune că era ușor de probat faptul că a fost denunțat de colegii săi autorităților franceze, chiar prin declarațiile oficiale ale agenților francezi. Astfel, după trecerea lui în Suedia și de acolo în Norvegia, primind știrea de disponibilizare, a dorit să meargă în Franța și în acest scop s-a adresat atașatului militar francez din Christiania. Căpitanul conte de Beurieux a comunicat ministrului Bilciurescu că nu-i poate viza lui Gurănescu pașaportul, deoarece a fost desemnat de autoritățile române „ca agent german”, chiar dacă Doucet, ministrul Franței, i-a spus ministrului nostru că „n-are nicio îndoială asupra bunelor sentimente pe care le are diplomatul român față de aliați”²⁹. Această declarație el a consemnat-o și într-o scrisoare pe care a adresat-o ministrului român la Paris, pentru a fi comunicată primului nostru ministru. Își afirma cu tărie nevinovăția, spunând că „a fost lovit în carieră, în cinste și în existență”, fiind pus „alături de cei ce și-au trădat țara”.³⁰

Imediat ce a putut veni la București, a depus trei cereri scrise, solicitând Ministerului de Externe cercetarea cazului său, pentru ca, pe baza documentelor pe care le prezenta, a mărturiilor invocate și a explicațiilor din memoriu, să i se dea o soluție echitabilă și „să fie reabilitat în situația lui de funcționar și de om în societate, printr-un act oficial public”³¹, chiar dacă, în mod evaziv și indirect, i s-a dat de înțeles că nu se poate face nimic datorită Înaltei Apostile Regale.

În memoriu, insistă să i se facă dreptate: dacă se face vinovat de acuzațiile aduse să fie deferit justiției, iar dacă i se constată nevinovăția, să fie repus în drepturi. Acest lucru se pare că se întâmplă, deoarece cariera lui diplomatică continuă în timp. La 17 februarie 1928, în Monitorul Oficial, apare știrea că reprezentantul României la Lisabona a fost desemnat în persoana lui Alexandru Gurănescu.³² De asemenea, la 12 decembrie 1936, el dă un interviu unui jurnal vienez, cu ocazia instalării sale ca ambasador la Viena³³, iar în 1937 există informația prin care Alexandru Gurănescu, printre alți diplomați, este rechemat de la Belgrad, unde îndeplinise funcția de ministru.

Războiul în sine a adus destule victime și multă suferință, dar nici sfârșitul lui nu a fost ușor de gestionat, fiind destulă confuzie în jur și făcându-se, cu voie sau fără voie, o serie de nedreptăți. După cum se poate vedea, în spatele frontului, pe scena diplomatică, se lupta altfel, erau simpatii și antipatii, legate fie de realitățile vremurilor, fie de firea fiecăruia, care se reflectau în activitatea și viața lor, noi români, după cum se poate vedea, fiind mai speciali și lovindu-ne între noi, mai mult decât o fac alte popoare.

Alexandru Gurănescu nu a fost un caz deosebit, după cum mărturisește chiar el; și alți diplomați au căzut pradă intrigilor și acțiunilor răuvoitoare ale conaționaliilor ori ale aliaților, dar el a avut puterea de a cere cu perseverență și încredere să se facă dreptate. Cu siguranță, a beneficiat și de concursul celor ce-l cunoșteau și îi erau prieteni „pentru

²⁹ *Ibidem*, f. 22.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² Monitorul Oficial, 17 februarie 1928.

³³ „Neues Wiener Journal”, 1936, dec. 12. „Sunt absolut convins că mulțumită bunei primiri, pe care am găsit-o acum la conducătorii responsabili ai politicii austriece, voi găsi cel mai mare sprijin în năzuințele mele de a strânge și mai tare legăturile dintre țările noastre. Relațiile dintre Austria și România sunt din punctul de vedere geopolitic indicate pentru veșnicie, prin cursul Dunării”. Alexandru Gurănescu (ambasador la Viena, interviu cu ocazia instalării)

a se face dreptate unui om care o cere cu dreptate”, așa cum apare scris cu stiloul în partea de sus a memoriului, având semnătura lui Gheorghe D. Mugur³⁴.

³⁴ Gheorghe D. Mugur (1878-1946) — profesor și publicist, inspector general al Cultelor și Artelor, director al Fundațiilor Regale, director de programe și director general al Radiodifuziunii (din 1940).

Marin POP

REORGANIZAREA PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN ÎN JUDEȚUL BRAȘOV ȘI PARTICIPAREA LA PRIMELE ALEGERI PARLAMENTARE DE DUPĂ MAREA UNIRE – NOIEMBRIE 1919

Abstract: *After the end of the First World War and the achievement of the Great Union in the first part of 1919, the leaders of the Romanian National Party in Transylvania focused more on the administrative problems, rather than on the political ones, until the event of the Great National Council of Transylvania and the PNR Conference which happened in Sibiu. At that moment, a dissociation of administrative and political problems was attempted. Political problems were to be resolved by a central electoral commission, also headquartered in Sibiu, but closely linked to the leadership of the Conducting Council. Taking advantage of the fact that in Sibiu the members of the Grand National Council were present, who at the same time were the leaders of PNR from Transylvania, during 9-10 August 1919 took place a Conference of this party. Two important decisions were taken regarding the reorganization of the party. In this sense, a committee of 10 top politicians was elected, among them Vasile Saftu, the Archpriest of Brasov. Our study aims at the reorganization of PNR Brasov, establishing lists of candidates and participating in the first parliamentary elections in Romania. Among the first deputies and senators of Brasov elected to the Parliament of Romania are the political leaders Mihai Popovici, Vasile Saftu, Voicu Nițescu or Iosif Blaga. In conclusion, it can be said that the parliamentary elections of November 1919 were won by PNR, and indeed, as Constantin Argetoianu said, the year 1919 was the year of the Transylvanians. Around PNR the new parliamentary majority was to be set up, and this party also gave the Prime Minister of the Great Romanian Government, in the person of Alexandru Vaida-Voevod.*

Anul 1918 a însemnat pentru Partidul Național Român îndeplinirea obiectivelor pentru care a luat ființă. S-a reușit unirea tuturor românilor într-un singur stat național unitar. În mod fericit acest ideal al P.N.R. corespundea, în totalitate, cu cel al poporului român. Partidul pășea în România Mare cu o largă bază socială, care îi permitea să se miște pe aproape întreaga scenă politică și cu un mare capital politic. Liderii săi erau căliți în lupta națională. Amintim aici pe George Pop de Băsești (care, din păcate, moare pe data de 23 februarie 1919), Iuliu Maniu, Alexandru Vaida Voevod, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Teodor Mihali, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Victor Deleu și mulți alții.

La Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, Comitetul de conducere al P.N.R., în frunte cu președintele George Pop de Băsești, și-a depus mandatul. Conducerea partidului a fost încredințată Consiliului Dirigent¹. Se încheia un capitol important din istoria acestui partid, care își are originile în ideile Revoluției de la 1848, în „principiile democratice și revoluționare formulate de Simion Bărnuțiu pe

¹ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (A.C.N.S.A.S.), dos. D. 10.851, f. 2-4 (este o copie a procesului verbal al Marelui Sfat Național al Transilvaniei din 2 decembrie 1918); *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), nr. 165, 13 august 1919, p. 1; Componența Consiliului Dirigent era următoarea: Iuliu Maniu, președinte; Vasile Goldiș, vicepreședinte; Vasile Lucaciu, Ștefan C. Pop, Valeriu Braniște, Alexandru Vaida Voevod, Aurel Vlad, Ioan Suciu, Octavian Goga, Victor Bontescu, Aurel Lazăr, Romul Boilă, Emil Hațieganu, Ioan Flueraș și Iosif Jumanca. După ce socialiștii Ioan Flueraș și Iosif Jumanca au demisionat, în locul lor au fost aleși Mihai Popovici și Tiberiu Brediceanu; Vezi, în acest sens, Iuliu Maniu, *Unirea Ardealului. Conferință ținută la Radio-București în 24 ianuarie 1934*, Tipografia Națională S.A. Cluj, p. 37.

Câmpia Blajului”, după cum sublinia Corneliu Coposu².

La Alba Iulia, cinstea de a prezida această Adunare Națională i-a revenit președintelui P.N.R., venerabilul fruntaș politic sălăjean George Pop de Băsești, care, a doua zi, a fost ales în funcția de președinte al Marelui Sfat Național. Din rândul acestuia a fost ales un Comitet Executiv, care a purtat denumirea de Consiliu Dirigent. În fruntea Comitetului a fost ales tot un fruntaș politic sălăjean, și anume Iuliu Maniu.

În prima parte a anului 1919, fruntașii P.N.R. s-au dedicat mai mult problemelor administrative și mai puțin celor de natură politică, până în momentul când la Sibiu au avut loc lucrările Marelui Sfat Național al Transilvaniei și Conferința P.N.R. În acel moment se încearcă o disociere a problemelor administrative de cele politice. Problemele de natură politică urmau a fi rezolvate de către o Comisie electorală centrală, cu sediul tot la Sibiu, dar în strânsă legătură cu conducerea Consiliului Dirigent.

Pe data de 29 iulie 1919 se convoacă, pentru prima dată și, de fapt, și ultima, Marele Sfat Național, organul legislativ provizoriu al Transilvaniei. Profitând de faptul că la Sibiu erau prezenți membrii Marelui Sfat Național, care în același timp erau și fruntașii P.N.R. din Transilvania, în perioada 9-10 august 1919 a avut loc și o Conferință a acestui partid. În cadrul a două ședințe s-au luat decizii importante privind reorganizarea partidului. Astfel, la alegerile generale în pregătire urmau să fie numiți candidați numai în circumscripțiile electorale din Transilvania, pentru a păși în România Mare în mod cât mai unitar. Totodată, au fost alese și noile structuri de conducere ale P.N.R.

Problema acută a P.N.R. la momentul respectiv era aceea că nu avea o conducere centrală, nici președinte ales în mod oficial, deoarece la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, Comitetul de conducere al P.N.R., în frunte cu George Pop de Băsești, și-a depus mandatul, iar conducerea „trebilor politice” a fost încredințată Consiliului Dirigent. Octavian Goga era de părere că „în mod logic și normal consiliul dirigent reprezintă comitetul executiv al partidului”. De aici, spune el, „concluzia logică este că președintele Consiliului este în mod normal și președintele Partidului”. Așadar, îl propune pentru această funcție pe Iuliu Maniu, care „prin trecutul lui este un om care se bucură de încrederea politică”. Această propunere a fost urmată de aplauze și ovații venite din partea fruntașilor la Conferință³. Iuliu Maniu a fost ales cu unanimitate de voturi, „pe lângă mari ovații”, deși el nu era prezent. A venit doar la ședința de a doua zi.

În ceea ce privește reorganizarea partidului, Octavian Goga propune ca aceasta să se facă având la bază „masele populare”, deci reorganizarea să pornească de jos, de la nivel de sat și „până sus în vârful piramidei noastre sociale”. Îi îndemna, în acest sens, pe fruntașii partidului să ia contact cu satele, să explice țărănilor ideile și programul partidului, pentru ca aceștia „să înțeleagă rostul drepturilor și îndatoririlor lui în viața politică, prin contactul nostru”. Să-i înscrie pe țărani în partid, apoi aceștia, la rândul lor, să-și aleagă președinți de organizații la sate.

Propunerile de organizare ale lui Octavian Goga au fost expuse de către Ioan Suciuc, care se arată întru totul de acord cu întreaga formulă. Iată care erau aceste propuneri:

- 1) Ca șef al partidului național român, pe dl Iuliu Maniu (Aplauze, Ovații).
- 2) Consiliul Dirigent să fie Comitetul executiv și șeful lui să fie președintele partidului.
- 3) Comisia de 10 membrii. În această comisie pot să conlucre și membrii Consiliului Dirigent, deci ai Comitetului executiv.
- 4) Congresul

² Corneliu Coposu, *Confesiuni, dialoguri cu Doina Alexandru*, București, Editura Anastasia, 1996, p. 17.

³ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 164, 12 august 1919, p. 1.

partidului, care până ce este Marele Sfat, este compus din membrii lui. După alegeri mandatul lor încetează. Atunci membrii congresului vor fi membrii partidului în parlament, plus 3 delegați de fiecare județ. 5) În fiecare județ un comitet executiv județean format din deputați și senatori din acel județ plus câte 3 delegați ai comitetului cercual. 6) Comitetul cercual: 1 delegat din fiecare comună. Acest delegat este și președinte în respectiva comună. 7) În cursul, înainte și după alegeri se vor face înscrieri în cluburile partidului. 8) Partidul va avea un birou al său separat de resorturile oficiale de stat, un personal stabil sub supravegherea șefului - condus de un secretar al partidului.

Totodată, face propuneri pentru comisia celor 10, și anume: Teodor Mihali, Vasile Saftu, Ștefan Roșian, Constantin Bucșan, Anton Mocsonyi, G. Bogdan, Nistor Crișan, Nicolae Zigre, Aurel Nilvan și Sever Negrea.⁴ Așa se poate afirma că, prin hotărârile adoptate, Conferința fruntașilor P.N.R. de la Sibiu a reprezentat un moment istoric important pentru acest partid, care își pune amprenta asupra P.N.R. mult timp de acum încolo, în special, în ceea ce privește structurile sale organizatorice.

Peste numai câteva zile, pe data de 17 august 1919, Consiliul de Miniștri hotărăște amânarea alegerilor programate pentru luna septembrie, stabilind ca ele să se țină în zilele de 6, 7 și 8 octombrie, pentru Cameră și 12, 13, 14 octombrie, pentru Senat.⁵ Comisia electorală aleasă la Sibiu pentru organizarea partidului și a alegerilor parlamentare și-a început cu conștiinciozitate munca. Printr-un comunicat de presă membrii Comisiei se adresează alegătorilor P.N.R. Iată ce se spunea în acest comunicat:

Alegerile din toamna aceasta au o însemnătate covârșitoare pentru dezvoltarea vieții noastre de stat. Ele sunt, în același timp, cele dintâi alegeri cari se fac sub stăpânire românească. Este firesc, prin urmare, ca fiecare Român să aibă dorința de a se folosi de dreptul său de vot.

Întrucât drept de vot nu pot avea decât aceia cari sunt luați pe lista alegătorilor, rugăm pe fruntașii de pretutindeni ai partidului național să se îngrijească fără întârziere, ca din aceste liste să nu lipsească nici un alegător care face parte din partidul nostru.

Listele alegătorilor sunt afișate la primăriile comunale și pot fi văzute și controlate de oricine, în zilele de 15-25 August. Fiecare cetățean cu drept de alegător își poate prezenta, cu această ocazie, observațiunile sale fie în scris, fie cu grai viu, la biroul acelei primării, alăturând și dovezile necesare.

Pentru un control mai sigur invităm pe partizanii noștri din fiecare comună, să aleagă dintre ei câte doi oameni de încredere, cari să cerceteze lista alegătorilor în numele lor.⁶

În unele părți ale Transilvaniei, acțiunea de reorganizare a P.N.R. a început chiar înainte de Conferința de la Sibiu. De exemplu, românii din Țara Hârtibaciului, pe data de 3 august 1919, s-au adunat la o consfătuire națională. A fost luată decizia înființării Partidului Național și a unui club al partidului. La acest manifest al comitetului de inițiativă au răspuns „în mod neașteptat de zelos tot ținutul”.

În termen de opt zile s-au înființat 74 de organizații sătești, comitetele acestora prezentându-se, prin trei delegați, într-o adunare generală, care a avut loc pe data de 10 august. Printre delegați se găseau preoți, învățători și mireni. Prima adunare generală a clubului P.N.R. din Țara Hârtibaciului este deschisă de către fruntașul Romul Curta.

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Idem*, nr. 169, 18 august 1919, p. 2.

⁶ *Idem*, nr. 173, 23 august 1919, p. 1.

Ilariu Pulca, după ce explică celor prezenți pașii premergători pentru constituire, depune mandatul său de vicepreședinte, împreună cu întreg comitetul de conducere și îi roagă să aleagă un comitet, deoarece ei, ca și comitet de inițiativă, își îndeplineseră misiunea. Astfel, a fost ales un comitet format din 25 de membri.

La finalul adunării se decide înființarea în fiecare comună a comitetelor pentru ocrotirea orfanilor de război și, la centru, a unei secții care să dirijeze această activitate a societății de întraajutorare. Totodată, se discută, până seara la orele 7, despre alegerile parlamentare și programul politic al P.N.R., la care aderă cu toții. La despărțire, în uralele „Trăiască Regele”, „Trăiască Armata Română”, „Trăiască Dinastia noastră”, „Trăiască Generalul Traian Moșoiu, Șoimul de la Budapesta”⁷, pleacă fiecare la casa lui, după o zi de mare înălțare patriotică românească.

Duminică, 17 august 1919, la Cohalm, lângă Sighișoara, primpretorul a convocat câte cinci delegați din cele 27 de comune ale plasei, în vederea organizării filialei locale a P.N.R.

Ioan Iosif, fost consilier financiar la Paris și director de bancă, a rostit un discurs, în care prezintă situația politică externă și internă și un raport asupra activității sale ca membru în Marele Sfat Național al Transilvaniei, pentru a răspunde unor acuze care i s-au adus.

Fruntașul național I. Russu-Ardeleanu propune ca organizarea partidului să se facă începând de la comune, apoi delegații aleși de membrii fiecărui sat să se deplaseze la Cohalm, unde să se aleagă cei trei delegați cercuali.⁸

Acțiunea de reorganizare a filialelor P.N.R. continuă în toată Transilvania și în Banat.

În data de 27 august 1919, protopopul dr. Vasile Saftu, membru al Comisiei electorale centrale a P.N.R., publica în presă următorul anunț:

Comitetul central electoral mi-a dat mandatul să reorganizez partidul nostru național român în județul Brașov.

După ce aici (orașul Brașov – n.n.) avem deja constituit clubul nostru politic județian invit pe toți membrii lui din toate comunele acestui județ, preoți (dacă nu e preot, învățător sau alt intelectual) să cheme imediat într-o sală potrivită din comuna lor pe toți bărbații înscrși în listele electorale și:

- 1) Să se constituie alegându-și președinte, secretar și casier
- 2) Să drezeze un proces verbal despre constituire
- 3) Toți trei delegații oficioși să se prezinte negreșit în ziua de Vineri 5 septembrie ora 2 în sala de ședințe a Consiliului comunal (la Sfat) aducând cu sine toate procesele verbale amintite.

Această conferință confidențială va săvârși organizarea partidului și în circumscripțiile electorale, pe baza principiilor, cari le-a primit conferința partidului nostru național român ținută în Sibiu în ziua de 10 august 1919.⁹

Același anunț îl dădea protopopul Vasile Saftu și pentru județul Trei Scaune, convocând aici o adunare pentru ziua de 4 septembrie 1919.¹⁰

Într-un articol intitulat „Redeșteptarea Românilor din Săcuime”, ziarul „Gazeta Transilvaniei” prezenta acest moment istoric important pentru românii din județul Trei

⁷ *Idem*, nr. 171, 21 august 1919, p. 1.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Idem*, nr. 178, 30 august 1919, p. 1.

¹⁰ *Idem*, nr. 176, 27 august 1919, p. 1.

Scaune. Adunarea a avut loc la Sfântu Gheorghe, pe data de 4 septembrie și a fost una deosebită pentru românii de aici, deoarece, după cum se spunea în articol:

După sute de ani acești Români au avut posibilitatea să se întrunească pentru ca să dezbată asupra drepturilor politice. Până aci ei au fost robii stăpânirii nedrepte, li s-a răpit libertatea de a se pronunța în afaceri de însemnătate obștească, li s-a oprit accesul la conducere, li s-a furat atmosfera de prielnică dezvoltare.

La această adunare s-a înregistrat o participare foarte numeroasă. A fost o surpriză pentru reporterul de presă:

cât de impunătoare a fost forța elementului românesc din acest județ. Nu ne-am așteptat să vedem așa de bine înfățișate satele din toate punctele externe ale județului, să putem vorbi în românească neaoșe cu țărani noștri.

Au participat din aproape toate comunele județului câte 3 delegați, conform invitației făcute de către membrul comisiei electorale centrale a P.N.R., Vasile Saftu. Adunarea a început la ora 10 și a fost deschisă de protopopul Vasile Saftu, care a vorbit despre condițiile vitrege ale românilor din această zonă, înainte de 1918. Subliniază faptul că pentru a se pune bazele României Mari, trebuiau să se întrunească Corpurile Legiuitoare, iar „reprezentanții noștri acolo au o chemare grea, pe care numai atunci o pot împlini dacă satisfac cele trei condiții: să fie români buni, muncitori și disciplinați”. Vorbește, apoi, despre politica P.N.R., partid care „nu umblă după putere, ci are o singură grijă: să pună temelii tari României Mari”. În ceea ce privește politica partidului față de minorități, el spune că „n-o să fim nedrepti, n-o să aplicăm mijloace de teroare ca ei față de noi în trecut”, dar că minoritarii trebuie „să fie loiali” față de statul român. În continuare, Vasile Saftu prezintă adunării pe frunțașii naționali dr. Baiulescu, prefectul județului Brașov, pe dr. Vecerdea, prefectul județului Trei Scaune, pe dr. Metes, președintele tribunalului din Brașov și pe Ion Clopoțel, jurnalist la „Gazeta Transilvaniei”.

Tot Vasile Saftu deschide, apoi, discuția generală. Primul care ia cuvântul este Nicolae Vecerdea, prefectul județului, care spune, printre altele, celor prezenți că: „Astăzi sunteți reprezentați în afaceri politice ca niciodată, ca popor liber, și pentru interesul frumos vă aduc mulțumirile mele”. Au mai luat cuvântul preotul Dima, care se arată fericit că aude vorbindu-se în românește „aici unde până acum nici șopti nu puteai”, preotul Bafirciu, care spune că se poate conta pe românii din această zonă, „căci noi demult suntem credincioși partidului național”.

Seria discursurilor o încheie preotul Henzea, care, la fel, promite frunțașilor P.N.R. că „vom merge cu voi până la sfârșit”, asigurându-i că același lucru vor face și țărani români, deoarece, după cum se știe, preoții erau liderii de opinie în lumea satului românesc.

Se trimite o telegramă lui Iuliu Maniu, care se afla la Sibiu și se verifică procesele verbale și prezența reprezentanților din comune. Apoi, au fost alese comisii pentru cele cinci circumscripții electorale din județ: Târgu Secuiesc, Covasna, Aita Mare, Sfântu Gheorghe și Ozun.

La final, a fost ales și Comitetul central județean, format din 10 membri. La cele cinci circumscripții au fost aleși câte un președinte, un secretar și trei membri, iar la comitetul central, un președinte, un vicepreședinte, un notar, un secretar, un casier și cinci membri.

Adunarea a aprobat „cu însuflețire” această alegere, după care, la orele 1 jumătate

se pleacă spre casă, „în cea mai perfectă dispoziție sufletească”, intonându-se „Pe-al nostru steag e scris Unire”.

Din această manifestație politică, se trage concluzia că românii de aici erau „decși să rămână cu toții membri credincioși ai partidului național”, pentru că „au jurat credință partidului național. Sub flamurile acestui partid înțeleg să plece la drum pentru a ajunge în posesiunea revendicărilor de dreptate națională și socială”.¹¹

La începutul lunii septembrie 1919, se părea că alegerile parlamentare erau fixate definitiv pentru începutul lunii octombrie.

Într-un articol apărut în ziarul „Gazeta Transilvaniei” se făcea o analiză a stadiului în care se găseau partidele politice în această campanie electorală. Se spunea că partidele politice ar fi în impas, deoarece „le lipsește timpul fizic pentru ca să-și poată desvolta programul în fața alegătorilor”. Dar P.N.R. nu ar fi întâmpinat astfel de dificultăți, fiindcă el „nu este un partid ca toate partidele militante obișnuite, ci este reprezentanta politică legală a națiunii române”, într-un cuvânt „este însăși națiunea română” din Transilvania. Totuși, el trebuia să ducă mai departe munca de organizare începută după Conferința de la Sibiu, „pentru ca națiunea română din Ardeal să se prezinte unitară, nedismembrată în Constituanta”. Se făcea, apoi, referire la misiunea Comisiei electorale centrale, care „își trimite acum delegații în toate părțile, pentru ca să facă plănuita campanie pentru a candida pe bărbații noștri de valoare”. Dar aceasta era o misiune foarte dificilă, deoarece „în vremea noastră se ivesc atâtea pețitori lacomi să smulgă votul credulilor și răbduriilor noștri țărani”. Se făcea, prin intermediul acestui ziar, un apel către „toți cei ce și vor spune cuvântul în campania electorală să nu se lase răpiți de considerații ușoare, ci să aibă conștiința responsabilității pentru progresul poporului românesc”.¹²

La începutul lunii octombrie, într-un discurs ținut la Alba Iulia, președintele P.N.R., Iuliu Maniu, face cunoscut electoratului noul program al partidului.¹³ Era primul program enunțat după actul de la 1 Decembrie 1918 și avea, de fapt, la bază, principiile și rezoluția Unirii.

Noul program a fost publicat în ziarul „Patria”, într-un articol-manifest intitulat „Români! Cetățeni alegători din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș”. După ce se face un excurs în istoria partidului, ale cărui origini se regăsesc în ideile revoluționarilor transilvăneni de la 1848, în articol se subliniază faptul că P.N.R. era „depozitarul trecutului”, dar reprezenta și „chezășia prezentului”, partidul lucrând „pentru consolidarea internă a vieții de stat”. El avea ca obiectiv „nivelarea cât mai grabnică și cât mai definitivă a neamului nostru integral”. În România întregită, P.N.R. susținea egalitatea în drepturi a minorităților etnice, care urmau să se bucure de drepturi politice și culturale. Având în vedere faptul că P.N.R. era „conștient că în structura socială actuală a poporului nostru, izvorul cel mai de căpetenie al energiilor îl găsești în țărănimea noastră”, subliniere pe care Iuliu Maniu a făcut-o și în cadrul discursului Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, când își propunea să înfăptuiască reformele menite a întări țărănimea, atât pe plan economic, cât și pe plan politic și cultural.

O altă prevedere a acestui program era cea referitoare la crearea unei clase de mijloc, una a comercianților și meseriașilor, cărora să li se acorde, în același timp, protecția cuvenită clasei muncitoare. Tot aici, se introducea termenul de dreptate socială

¹¹ *Idem*, nr. 184, 6 septembrie 1919, pp. 1-2.

¹² *Idem*, nr. 181, 3 septembrie 1919, p. 1.

¹³ *Patria*, nr. 191, 16 octombrie 1919, p. 1.

subliniind că statul urma „să ferească pe cel slab de exploatarea celui tare, iar cel mai tare să-l ajute a-și valida puterea, fără ca să împiedice dezvoltarea celui mai slab”. Prevederile economice ale programului se refereau la protecția statului față de industria mică și comerț, dezvoltarea „sănătoasă” a industriei mari cu ajutorul statului, industria mare fiind chemată „să valorifice bogățiile naturale ale țării”, neimpozitarea venitului minim, introducerea impozitului progresiv, câștigul de război (averile acumulate în timpul războiului mondial – n.n.) să fie supus la impozite însemnate, dezvoltarea stabilimentelor industriale.

În domeniul educației, P.N.R. „va stăruii pentru naționalizarea și răspândirea învățământului de toate gradele și va urmări cu un deosebit interes dezvoltarea instituțiilor bisericești”.

În ceea ce privește „desăvârșirea națională”, ea urma să se realizeze în toate instituțiile de stat. Cultura românească trebuia să triumfe „pe toate terenele, fără a primejdui cultura neamurilor conlocuitoare”. Particularismul provincial trebuia înlăturat, „atât din gândirea noastră cât și din întocmirile de stat și din instituțiile lui”. Cu Aliații din timpul războiului trebuiau întreținute legăturile de prietenie și întărită armata română.

În finalul discursului, se face un apel către electorat pentru a participa la alegerile care băteau la ușă, alegeri care, spune el, „întronează astăzi atâtea veacuri de jertfă” și să facă „din exercițiul dreptului de cetățeni un prilej de curată sărbătoare în România Mare”.¹⁴

Prin Înalt Decret Regal se stabilesc zilele în care urmau să se desfășoare primele alegeri generale de după Unire. Astfel, în zilele de 2, 3, 4 noiembrie, au avut loc alegerile pentru Cameră, iar în zilele de 7 și 8 noiembrie, pentru Senat. Noul Parlament urma să se întrunească la București pe data de 20 noiembrie 1919.

Printr-un ordin circular din data de 6 octombrie 1919, secretarul general al Resortului de Interne din cadrul Consiliului Dirigent, Victor Onișoru, transmitea administrațiilor județene măsurile de ordine pe care trebuiau să le ia în decursul campaniei electorale. Astfel, funcționarii publici aveau obligația de a se abține de la orice amestec politic în campania electorală. În zilele de votare era interzisă orice comercializare de băuturi alcoolice, iar localurile trebuiau închise.¹⁵

Ziua alegerilor a reprezentat pentru transilvăneni o adevărată sărbătoare națională. În foarte multe circumscripții electorale, în conformitate cu articolul 46 din legea electorală pentru Ardeal, dacă a existat numai un singur candidat, acesta a fost declarat ales. Unde erau mai mulți candidați, conform articolului 74 din legea electorală, câștiga candidatul care obținea majoritatea absolută.

Județul Brașov avea dreptul, conform legii electorale, de a trimite în Parlament patru deputați și doi senatori. La alegerile pentru Camera Deputaților P.N.R. a obținut trei mandate, unul revenind sașilor. În circumscripția Feldioara a existat un singur candidat, în persoana cunoscutului fruntaș politic Mihai Popovici, care a primit mandatul de deputat. La fel s-a întâmplat în circumscripțiile electorale Satulung, unde a candidat Voicu Nițescu, iar la Codlea, fruntașul politic al sașilor, Connert Fritz. Pentru un mandat al circumscripției electorale Brașov-oraș, s-au înscris în cursa electorală doi candidați: protopopul Vasile Saftu, care a obținut 1388 de voturi, și Arsenie Vlaicu, care

¹⁴ *Idem*, nr. 195, 20 octombrie 1919, p. 1.

¹⁵ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Bihor, fond *Prefectura județului Bihor. Prefect-administrative*, dos. 105/1920, f. 5.

a obținut doar 330 voturi.¹⁶

La alegerile pentru Senat, P.N.R. a obținut un mandat, prin fruntașul politic Iosif Blaga, care a candidat în circumscripția electorală Satulung, iar în circumscripția electorală Brașov a obținut mandatul fruntașul politic sas, Lutz Korodi.¹⁷

La nivel național, Partidul Național Român din Transilvania a câștigat alegerile, obținând 227 mandate (161 mandate de deputați și 66 senatori).¹⁸

Pe data de 14 noiembrie 1919, prefecturile ardelene au primit o telegramă din partea Consiliului Dirigent, în care se cerea să fie anunțați deputații și senatorii P.N.R., să se prezinte la Sibiu, duminică seara, de unde urmau să plece cu un tren special la București¹⁹. Astfel, pe data de 17 noiembrie, la Sibiu s-au întâlnit toți deputații și senatorii P.N.R., aleși în Ardeal și s-a hotărât înființarea unui club parlamentar cu sediul în București.

Cu ocazia primei ședințe a Clubului, care a avut loc în după-amiaza zilei de 22 noiembrie, la București a fost ales un Comitet executiv de conducere al clubului și au fost înființate comisiile acestuia. Comitetul executiv al clubului urma să fie compus din 25 de persoane²⁰. Tot acum au fost alese comisiile parlamentare ale P.N.R.²¹ Toate comisiile au fost aprobate de cei prezenți la adunare, în finalul ei luând cuvântul președintele partidului, Iuliu Maniu, care a precizat că scopul întâlnirii a fost atins. Subliniază că noile comisii aveau de rezolvat „o serie de mari probleme” în Parlamentul României Mari²².

Ziarul „Patria” concluziona scopul și rezultatul acestei importante întâlniri de la Sibiu a noilor aleși ardeleni și bănățeni, care porneau cu entuziasm spre București, capitala tuturor românilor:

A fost prilejul de apropiere și cunoaștere a tuturor celor cari, reprezentând prin partid tot trecutul de rezistență a neamului robit, au obținut acum tot prin partid încrederea pentru a reprezenta și în fața țării întregite aceeași solidaritate și aceeași patriotică înțelegere a intereselor neamului în problemele prezentului

¹⁶ *Desbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară 1919-1920*, p. 27.

¹⁷ *Patria*, nr. 213, 13 noiembrie 1919, p. 1; nr. 216, 16 noiembrie 1919, p. 1.

¹⁸ Marcel Ivan, *Evoluția partidelor politice în cifre și grafice. 1919-1932*, Sibiu, 1934, tabelul IV.

¹⁹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, fond *Prefectura județului Sălaj – administrative*, dosar nr. 2403/1919, f. 1.

²⁰ Din rândul celor 25 de fruntași politici, în Consiliul Prezidial au fost aleși următorii: Vasile Goldiș, Vasile Lucaciu, Teodor Mihali, Ștefan Cicio Pop, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad, Ioan Suci, Victor Bontescu și Octavian Goga. Din comitet mai făceau parte Tiberiu Brediceanu, Mihai Popovici, Emil Hațieganu, Romul Boilă, R. Saftu, Anton Mocioni, Liviu Borcea, Constantin Bucșan, Valer Moldovan, Alexandru Văleanu, protopopul I. Teculescu, Iosif Blaga, Petre Cornean, Ioan Coltor, Iuliu Coroianu, Gheorghe Pop, Ion Agărbiceanu, Voicu Nițescu, Sever Dan, Ion Moța și Coriolan Steer. *Vezi, Patria*, nr. 222, 23 noiembrie 1919, p. 2.

²¹ În Comitetul pentru conducerea discuției au fost propuși și admiși Șt. Cicio Pop, M. Popovici, O. Goga, O. Tăslăuanu, Gheorghe Crișan, Aurel Esca, O. Rusu, M. Ivan. În Comisia economică au fost aleși Victor Bontescu, Vasile Osvadă, George Moroianu, Pompiliu Ciobanu, Laurențiu Pop și Ionel Pop. În Comisia financiară au fost aleși Aurel Vlad, Ioan Lapedatu, Sever Dan, Ilie Beu și M. Ungureanu. În Comisia pentru instrucțiune publică au fost aleși să facă parte următorii: V. Goldiș, I. Lupaș, N. Bălan, Nicolescu, O. Goga, Constantin Pavel, O. Tăslăuanu, Izidor Marcu, Al. Lapedatu și Roman Ciorogariu. Din Comisia administrativă urma să facă parte V. Onișor, Gh. Adam, I. Boeriu, C. Ardelean, O. Rusu, Petre Cornean, iar din cea juridică, E. Hațieganu, Cornel Iancu, Zaharia Munteanu, L. Borcea, Al. Morar, Aurel Isac și Adrian Ilie. *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

ca și în acelea ale trecutului.

Acum P.N.R. avea misiunea istorică „să se prezinte în fața țării întregite, pentru care, acum are îndatorirea de a sta ca unul din cele mai însemnate elemente de compunere a vieții noastre politice”. Din acel moment nu mai era:

îngăduită pentru nici una din provinciile eliberate o politică cu caracter local, ci numai una generală și care să îmbrățișeze toate problemele României întregite cu cele mai bune și reprezentative elemente pe care un trecut de luptă continuă și anevoioasă le-a pregătit precum și cu acelea pe care în viitor le va desemna poporul”.

Ardelenii și bănaștenii, care reprezentau „partea însemnată din neamul nostru de dincoace de Carpați”, păseau acum „în fața neamului întreg, pentru a aduce contribuția sa alături de a tuturor celorlalte părți unite laolaltă.”²³

Pe data de 20 noiembrie 1919, a avut loc deschiderea oficială a sesiunii Corpurilor Legiuitoare. Parlamentarii ardeleni sosesc la București, miercuri 19 noiembrie, orele 16 și sunt întâmpinați la gară de către Vasile Goldiș, ministrul Transilvaniei în guvernul Văitoianu de la București, care evidențiază acest moment istoric deosebit. Ardelenii soseau acum la București în calitate de reprezentanți aleși ai românilor de peste Carpați.²⁴

În concluzie, se poate afirma faptul că aceste alegeri au fost câștigate de către P.N.R. și că, într-adevăr, după cum spunea Constantin Argetoianu, anul 1919 a fost anul ardelenilor. În jurul P.N.R. urma să se configureze și noua majoritate parlamentară și tot acest partid a dat și prim-ministrul guvernului României Mari, în persoana lui Alexandru Vaida-Voevod.

²³ *Idem*, nr. 220, 19 noiembrie 1919, p. 2.

²⁴ *Idem*, nr. 221, 20 noiembrie 1919, p. 2

Ion TUDOR

SCURT ISTORIC AL ȘCOLII DE SUBOFIȚERI DE INFANTERIE NR. 1 BRAȘOV (1919-1939)

Zusammenfassung: Die Infanterie Schule für Unteroffiziere, nummer 1, in Brașov wurde im Zuge der Umstrukturierung der Armee, nach dem Ende des Ersten Weltkrieges und nach der Vollendung der Großen Union gegründet. Während ihrer 20 jährigen Tätigkeit, hat sie dazu beigetragen, mehr als 5000 militärische Kader auszubilden. Diese militärischen Kader haben Soldaten für Infanteriewaffe ausgebildet, eine wichtige Waffe mit unbestreitbaren Wurzeln in unserer nationalen Geschichte.

Infanteria reprezintă componenta principală a forțelor terestre și este arma polarizatoare a principalelor eforturi ale oștirii, destinată să desfășoare operații decisive, independent sau împreună cu celelalte arme, în orice zonă și în orice direcție. După terminarea Primului Război Mondial, măsurile luate de conducerea armatei pentru reorganizarea, înzestrarea, instruirea marilor unități de infanterie au avut influență și asupra învățământului militar. Astfel prima urgență a fost readucerea în garnizoanele de reședință a școlilor militare evacuate din Moldova pentru a-și începe activitatea în noua situație a țării, acțiune finalizată în 1919 prin elaborarea unui sistem complex de pregătire a cadrelor necesare infanteriei. În această idee a fost extinsă rețeaua liceelor militare, destinate să asigure o parte din elevii școlilor militare de ofițeri activi și de rezervă, Școala de aplicație pentru perfecționarea pregătirii de specialitate a ofițerilor și Școala superioară de Război.¹

Alipirea la Patria Mamă a provinciilor istorice în urma Actului Unirii de la 1918, a generat necesitatea formării unui corp de subofițeri care să instruiască și să conducă trupele pentru apărarea țării, după o doctrină militară unitară, întrucât, ostașii proveniți din armata rusă și cea austro-ungară, integrați în armata română, erau instruiți după doctrine militare diferite, ce necesitau o urgentă unificare. În acest sens Marele Stat Major, a luat decizia înființării la 1.04.1919, a unui Centru de instrucție pentru infanterie, cu sediul la Sebeșul Săsesc. Comandantul Centrului este numit colonelul Dragu Constantin.²

Locația aleasă inițial pentru funcționarea Centrului s-a dovedit improprie, motiv pentru care în ianuarie 1920 s-a luat decizia relocării în Timișoara, unde pe lângă Batalionul de elevi, mai funcționa și o companie de ofițeri proveniți din armata-ungară și țaristă, care odată reintegrați în cadrele active ale armatei trebuia să se pună la curent cu doctrina de luptă românească. Comandantul Centrului a militat pentru transformarea acestuia într-o Școală de subofițeri, idee acceptată și promovată mai departe de către Inspectoratul Tehnic al Infanteriei, astfel că, prin Decizia Ministerială nr. 247 din 01.04.1920, au fost înființate două școli de subofițeri de infanterie:

¹ Col. dr. Gheorghe Romanescu, col. dr. Gheorghe Tudor, col. dr. Mihai Cucu, col. Ioan Popescu, *Istoria Infanteriei Române*, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 182.

² Depozitul Central de Arhivă Pitești, se va cita D.C.A., Colecția RIJO 1, dosar nr. crt. 4524, fila 1.

- una la Slobozia, pentru corpurile de trupă dislocate în Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina, în fostul local al Școlii de tragere a Infanteriei;
- alta la Brașov, pentru corpurile de trupă dislocate în Ardeal și Banat, acolo unde se afla și Comandamentul Corpului 7 Armată.

Cu toate acestea în bugetul anului 1920, nu a fost prevăzută decât o singură școală de subofițeri cu două diviziuni și un efectiv de: 61 ofițeri, 85 reangajați, 513 trupă, un meseriaș și doi funcționari civili. Astfel, începând cu data de 13 iunie 1920, școala a început să funcționeze în barăcile lagărului de prizonieri din Brașov, de lângă gara Bartolomeu, sub comanda lt. col. Ignătescu Alexandru cu 205 elevi (reangajați, sergenți, caporali) formând un batalion de elevi și o companie de depozit, cu un efectiv de 130 de soldați și cu 30 de cai. Întrucât localul ocupat de școală era impropriu funcționării, în urma demersurilor făcute la Ministerul de Război, s-a obținut aprobarea mutării în Cazarma Neagră, la un loc cu Regimentul 105 Infanterie, ocupând un pavilion. Apoi, efectivul școlii mărindu-se, a ocupat întreaga clădire. Întrucât cazarma a fost serios avariata ca urmare a războiului, dar mai ales a

Colonel IGNĂTESCU
ALEXANDRU
Comandantul școlii de
subofițeri de infanterie
nr. 1 Brașov în perioada
01.11.1920- 01.04.1929.

devastărilor populației civile, pentru a putea fi ocupată în condiții multumitoare a fost făcut un efort extraordinar pentru a fi instalate sobe, uși, ferestre, instalația electrică. S-au pus geamuri în întreaga cazarmă, au fost construite clădiri noi pentru spălătorie, infirmerie, bucătărie, grajduri pentru cai, ateliere pentru lemnărie și fierărie.

Aceste eforturi depuse pentru funcționarea în condiții optime a școlii și-au găsit ecoul în rezultatele obținute de elevi la examenul de absolvire, desfășurat între 19-25 iunie 1921. Din 205 elevi câți au fost la începutul anului școlar, 201 au intrat la examen, dintre care au absolvit școala 195.

Cursurile începute la 1 septembrie 1921 au avut elevi proveniți din reangajați care nu au urmat cursurile școlii de subofițeri, sergenți, caporali și soldați care au dat declarații că după terminarea (școlii) serviciului activ sub arme vor servi cel puțin un an ca reangajați în armată și din soldați cu termen redus, în total 600 elevi.³

La examenul de absolvire ținut în perioada 19-20 iunie 1922 s-au înscris 539 elevi, dintre care au absolvit cursurile 477. Restul de 61 au fost șterși din controale din diferite motive: inapți pentru serviciu, trecuți în elementul corespunzător vârstei, reformați, amânați, mutați în trupele speciale, trecuți în serviciul auxiliar, fără acte de reangajare, lipsă peste 60 de zile din școală. În acest an au fost o serie de greutăți în ceea ce privește instrucția elevilor și a trupei, generate de lipsa de cadre sau de insuficiența pregătire a acestora pentru instrucția elevilor. O problemă serioasă care a generat o serie de disfuncționalități a fost aceea a recrutării tinerilor cu termen redus, fără examen în limba română, astfel că majoritatea minorităților nu cunoșteau limba română.

În anul școlar 1922-1923 s-au înscris 417 elevi, proveniți din reangajații care nu au avut școala de subofițeri absolvită și din sergenți, caporali și soldați cu termen redus.

³ *Ibidem*, fila 2.

Singura modificare apărută în acest an a fost aceea că soldații cu termen redus (T.R.) au dat la corpurile lor o declarație, în care se obligau ca la terminarea serviciului activ să se reangajeze ca sergent instructor pe doi ani.

Durata cursurilor pentru reangajați a fost de șase luni, de la 1 septembrie la 1 martie, iar pentru elevii cu termen redus era de 10 luni, de la 1 septembrie la 30 iunie.

La 15 octombrie 1922, școala a luat parte la încoronările de la Alba Iulia, prezentându-se în mod ireproșabil din punct de vedere al echipamentului și al ținutei ostășești.

În perioada 26 februarie-1 martie 1923 s-a desfășurat examenul de absolvire pentru elevii reangajați, din 201 elevi reangajați au fost declarați reușiți 197 elevi⁴.

În urma inspecției efectuate de către comandantul Școlilor militare de infanterie s-a propus ca în anul școlar 1923-1924 durata cursurilor să fie de 10 luni pentru reangajați și de doi ani pentru restul, pentru a putea face față cerințelor tehnice care erau într-o continuă dezvoltare.

La data de 1 septembrie 1923 au început cursurile noului an de învățământ, care avea o durată de 10 luni pentru ambele categorii de elevi. S-au înscris pentru a urma cursurile 470 elevi, dintre care 151 erau reangajați, sergenți, caporali iar 319 erau elevi cu termen redus.⁵

Inspecțiile efectuate în școală de către ofițerii eşaloanelor superioare au evidențiat calitatea instrucției atât la elevii școlii cât și la cadrele didactice, dar și la modul în care se prezenta cazarma. Elevii școlii au participat între 10-25 iunie 1924 la aplicațiile și manevrele organizate la Cincul Mare⁶, împreună cu școlile militare de artilerie, cavalerie și geniu, obținându-se rezultate foarte bune. Între 25-30 iunie 1924 s-a susținut examenul de absolvire. Din 470 elevi câți au fost înscrși la începutul anului școlar, 44 au fost șterși din controale fiind: inapți, reformați, amânați, trecuți în serviciul auxiliar, fără acte de reangajare, cu peste 60 absențe de la cursuri. Au intrat la examen 426 elevi, dintre care au fost declarați reușiți 393.⁷

Seria de elevi activi cât și cei cu termen redus au plecat la corpuri bine instruiți, în ceea ce privește cunoștințele necesare unui bun instructor.

Anul școlar 1924-1925 a cunoscut serioase disfuncționalități generate de faptul că în urma Ordinului nr. 87 al Marelui Stat Major, elevii cu termen redus au terminat cursurile la 15 martie în loc de 1 iulie, pentru a putea fi trimși la corpuri ca să ajute la instruirea contingentului. În acest sens, întregul program de instrucție a fost modificat în vederea accelerării instrucției și învățământului.

O altă cauză care a împiedicat bunul mers al instrucției și al învățământului acestei serii de elevi a fost epidemia de scarlatină care s-a ivit imediat după încorporarea elevilor. Cu toate impedimentele ivite, la sfârșitul anului școlar, din cei 330 elevi înscrși la examen au fost declarați reușiți 307.⁸

Structura anului școlar 1925-1926, la care s-au înscris 514 elevi era următoarea:

- pentru elevi în termen: 1 septembrie-30 iunie
- pentru elevi T.R.: 1 septembrie-15 februarie.

Inspecțiile desfășurate în această perioadă au relevat buna pregătire din punct de

⁴ *Ibidem*, fila 3.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, fila 5.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, fila 6.

vedere al instrucției, dar și a modului în care elevii erau cazați și hrăniți.

La sfârșitul anului școlar, din cei 183 elevi în termen înscriși, 174 au fost admiși iar din cei 283 elevi T.R. înscriși, 276 admiși, cu un procent de promovare mare față de anii anteriori.

La 1 februarie 1927, Școala a fost inspectată de generalul de brigadă Rădulescu Dumitru, comandantul Școlilor Militare de Infanterie, care a făcut următoarele constatări:

Instrucția trupei și ofițerilor se face în foarte bune condițiuni.

Am constatat că prin muncă perseverentă școala poate da cele mai bune roade, sub toate raporturile. Este de dorit a se completa lipsurile semnalate în propuneri, pentru ca școala să aibă tot ce trebuie pentru desăvârșirea instrucției elevilor. Grație priceperii, inteligenței și sfaturilor frățești făcute de comandantul școlii, de ajutorul său și de toți ofițerii care-l secondează, Școala de Subofițeri Brașov se prezintă foarte bine sub toate raporturile și mulțumesc Comandantului Școlii, Ajutorului său și la toți ofițerii care l-au secondat cu tot devotamentul pentru a ajunge la aceste frumoase rezultate.

Între 20 iunie și 14 iulie 1927 a fost organizat examenul de absolvire, din 177 elevi înscriși la examen fiind admiși 155 elevi în termen, iar dintre elevii T.R., din 303 elevi înscriși la examen au fost admiși 285.

La 1 septembrie 1927 au început cursurile noului an școlar, cu elevi recrutați din:

- a) reangajații care nu au avut școala de subofițeri absolvită;
- b) sergenți, caporali și soldați cu termen redus care au dat la corpurile lor o declarație, că la terminarea serviciului activ vor contracta o reangajare ca sergent instructor pe doi ani;
- c) elevi cu T.R. recrutați în baza art. 53.

Durata cursurilor a fost stabilită astfel: pentru elevi în termen, 1 septembrie-30 iunie și pentru elevi T.R., 1 septembrie-15 februarie.

Numărul elevilor înscriși în controale era 560.¹⁰

În urma inspecției organizată în octombrie 1927, a fost constatată slaba încadrare a școlii, aceasta având un deficit de 14 ofițeri subalterni și șase reangajați.¹¹

Examenul de absolvire organizat la sfârșitul anului școlar a avut o promovabilitate de 95,74%. Școala a avut ca și în anii precedenți lipsă de comandanți de plutoane, fapt pentru care instrucția elevilor a avut de suferit. Totodată, pentru instruirea elevilor cu T.R. era necesar a se repartiza instructori reangajați, care să servească ca ajutoari ai comandanților de plutoane. Totuși, școala a completat în parte această lipsă luând din elevii activi pe cei mai destoinici și repartizându-i câte trei de fiecare pluton de elevi T.R. Tot la capitolul lipsuri, școala avea un deficit la materialul de legături transmisiuni și distrugeri, pe care infanteristul trebuia să le cunoască, pentru a le putea folosi pe câmpul de luptă.

Cu toate acestea școala, a înregistrat progrese atât în mersul instrucției cât și în privința învățământului grație sârguinței depuse de cadrele ei, stări de fapt reflectate în modul de apreciere în urma inspecțiilor eșaloanelor superioare. Numărul elevilor înscriși în controale era de 549.

La 1 aprilie, prin Înaltul Decret nr. 861/1929 a fost numit la comanda școlii colonelul

⁹ *Ibidem*, fila 7.

¹⁰ *Ibidem*, fila 8.

¹¹ *Ibidem*.

Popovici Ioan, colonelul Ignătescu Alexandru trecând la altă comandă.

Școala a fost inspectată de inspectorul general al infanteriei, generalul de divizie Dragu Constantin, verificându-se modul de prezentare al elevilor în cadrul instrucției și al tragerilor de teren de luptă, executate la Râșnov. Calificativul obținut a fost foarte bun. În perioada 20 iunie-1 iulie 1929 la examenul de absolvire au fost declarați admiși 179 de elevi și 317 elevi T.R.

În anul școlar 1929-1930, școala a fost inspectată atât de inspectorul general al infanteriei cât și de comandantul Școlilor militare de infanterie, la ambele inspecții obținându-se calificative foarte bune.

La 21 mai 1930 au fost sărbătoriți patronii spirituali ai școlii – Sfinții Constantin și Elena, prin oficierea unei slujbe religioase. Anul școlar 1929-1930 a înregistrat o promovabilitate de 100% la examenul de absolvire a elevilor în termen. La examenul de absolvire a elevilor T.R., din cei 337 elevi înscriși la examen, 323 au fost declarați admiși.¹²

Prin Decizia Ministerială nr. 660 din 11.07.1930, Școala de subofițeri de infanterie Brașov era destinată a forma viitori reangajați ai infanteriei, recrutați din grade inferioare, cu gradul de sergent, în termen sau în primul an de completare. Aceștia erau trimiși de corpurile de trupă pentru a urma cursurile școlii. Instrucțiunile elaborate în acest sens, cu nr. 1532/09.09.1930, statuau faptul că școala de subofițeri era constituită într-o unitate de instrucție în raport cu efectivul lor, încadrată cu personalul necesar pentru comandă și administrație. Comandantul școlii avea drepturile unui comandant de corp de trupă, prevăzute în regulamentele în vigoare, fiind în același timp răspunzător de educația militară și morală ca și de educația dată viitorilor subofițeri. O altă persoană importantă în desfășurarea actului pedagogic era directorul de studii care organiza și dirija partea didactică a învățământului.¹³

În acest an, prin ordinul nr. 57810/1930 M. St. Direcția Personalului, urmează școala și sergenții instructori care au fost reangajați de corpuri și nu au absolvit școala de subofițeri.

La 20 octombrie 1930 a început examenul de admitere în școală cu candidați prezentați conform Deciziei Ministeriale nr. 660 din 11.07.1930. La acest examen s-au prezentat 240 sergenți și 175 sergenți instructori. Prin ordinul nr. 33714 din 1930 al Direcției Personalului s-a hotărât ca sergenții instructori să fie primiți în școală fără concurs, comisia continuând examinarea numai cu sergenții, astfel că, din 240 sergenți candidați au fost declarați admiși 194. S-au prezentat 173 sergenți instructori.

La 17 ianuarie 1931 Școala a fost inspectată de generalul de divizie Dumitru Toma, care a făcut următoarele constatări:

Constat cu plăcere că sub raportul ordinii și disciplinei școala de subofițeri de infanterie se prezintă bine. Constată de asemenea că învățământul este bine îndrumat. Se va ține seamă de recomandațiunile făcute de subsemnatul și se vor lua măsuri ca profesorii să-și întocmească cu grijă planul de lucru și planificarea secțiunii.¹⁴

La 9 octombrie 1931, la examenul de absolvire al elevilor viitori reangajați, din 333 de participanți au fost declarați admiși 322. La 27 octombrie 1931, în urma examenului de admitere au fost declarați admiși 325 prin examen și admiși fără examen 28 sergenți

¹² *Ibidem*, fila 13.

¹³ D.C.A., Fond Școala de subofițeri de infanterie nr. 1, dosar nr. crt. 447, fila 821.

¹⁴ Colecția RIJO 1, dosar nr. crt. 4524, fila 14.

instructori.¹⁵

La 7 februarie 1932 școala a participat la concursul de schi pe garnizoană pentru cupa orașului Brașov, clasându-se pe locul al doilea. Inspecțiile executate în cadrul Școlii de către eșaloanele superioare, au evidențiat în mod pozitiv activitatea instituției, recomandându-se un accent deosebit pe instrucția practică militară. La 1 septembrie 1932, școala a participat la manevrele de la Tohanul Vechi, unde a executat aplicații în teren și trageri de luptă, la nivel de companie inclusiv. În urma inspecției efectuate în perioada 9-10 septembrie de comandantul Școlilor militare de infanterie, generalul Ioan Tomescu, școala a primit calificativul *Foarte bine*, rezultatul pregătirii elevilor, reflectându-se în gradul de promovabilitate a cursurilor, toți cei 329¹⁶ de elevi fiind declarați admiși.

La 16 septembrie 1932, locotenentul colonel Mocanu Constantin a fost însărcinat cu comanda școlii, urmând ca la 1 octombrie 1933 să fie numit comandant.

La 1 noiembrie 1932 în urma examenului de admitere, școala a început cursurile cu 187 elevi.¹⁷

Întrucât, ministerul monitoriza prin structurile abilitate și încerca să contracareze proliferarea sectelor religioase interzise prin lege la data de 22.06.1933, Inspectoratul General al Infanteriei trimitea o dare de seamă privind cultele religioase din România. Această dare de seamă a fost primită de către Biroul de informații înființat în cadrul Școlii în acest an.¹⁸

Dintr-o dare de seamă asupra școlii instructorilor, care prezenta activitatea acesteia pentru perioada 6.11.1933-6.03.1934, sunt detaliate pe procente materiile predate în școală, astfel:

Colonel MOCANU
CONSTANTIN Comandantul
școlii de subofițeri de infanterie
nr. 1 Brașov în perioada
16.09.1932-01.07.1934.

- Educația morală și Codul justiției militare – 5%;
- Educația Fizică, Igiena – 4%;
- Instrucția de luptă a soldatului, grupa de luptă – 30%; un accent foarte mare punându-se pe partea de instrucție individuală cu subunitatea.
- Instrucția de luptă a mitralierei, grupa de mitraliere – 30%;
- Instrucția tragerii și armamentului – 30%, acordându-se acestor discipline un număr de 88 zile lucrătoare (430 ore)¹⁹.

Rezultatele obținute de elevi în urma absolvirii școlii, au fost concretizate prin faptul că, fiecare instructor ieșit de pe băncile școlii putea preda recruților, în condiții mulțumitoare, mai multe ramuri de instrucție. Pentru o mai bună funcționare a actului pedagogic au fost propuse printre altele, ca la școala de instructori să nu se mai ia niciun participant din cei care s-au stabilit la începutul

¹⁵ *Ibidem*, fila 15.

¹⁶ *Ibidem*, fila 16.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ D.C.A., Fond Școala de subofițeri de infanterie nr. 1, dosar nr. crt. 370, fila 12.

¹⁹ *Ibidem*, dosar nr. crt. 366, fila 212.

anului de curs, pentru a se putea realiza unificarea instrucției și metodei pedagogice; să se asigure alocația de muniții pentru a se executa trageri cu alocație minimală și specializare pentru a se ajunge ca pregătirea lor din acest punct de vedere să devină trăgători de elită ținând seama că toți cursanții au fost de etnie română. În același timp se cerea asigurarea cel puțin a unei mitraliere de tip Schwartzlose (armă de producție germană folosită în ambele conflagrații mondiale de mai toate țările europene).²⁰

La data de 4 iunie 1934 colonelul Enescu Manole a înlocuit la comanda școlii pe colonelul Mocanu Constantin.

În perioada 28-31 martie 1934 școala a fost inspectată de către comandantul școlilor militare de infanterie generalul Constantin Miltiade. În general, școala s-a prezentat mulțumitor, concluziile fiind ca elevii să fie dotați cu tot echipamentul și cazarmamentul necesar și să se mărească alocația de hrană pentru subofițerii aflați la școală cu 2-3 lei pe zi.²¹ În data de 28 august 1934 în urma examenului de admitere, din 533 candidați înscriși au fost admiși 454, fiind respinși 79.²²

În zilele de 31 ianuarie și 1 februarie 1935 școala a fost inspectată din nou de comandantul școlilor de infanterie generalul Constantin Miltiade concluzionând că școala a progresat în mod vădit față de ultima vizită a acestuia, subliniind realizarea unui important deziderat al comandantului în pregătirea profesională a elevilor – legătura tehnicii focurilor cu tactica și integrarea acestuia în întreaga programă curriculară.²³

În anul 1935, prin Decizia Ministerială nr. 378 din 26 iunie 1935 privitoare la condițiile de admitere în școlile de subofițeri de infanterie, se hotărăște ca admiterea la cele două școli de subofițeri să se facă numai prin concurs, în perioada 16-28 septembrie, la reședința Școlii de subofițeri de infanterie din Brașov, pentru un număr de 482 de locuri.

Prin această decizie s-au modificat substanțial și condițiile de admitere, astfel, pe lângă condițiile primordiale – trebuia să fie cetățean român și deținerea unui certificat medical care să ateste că elevul era apt medical pentru serviciul militar de carieră, acum era necesar ca viitorul subofițer să aibă vârsta maximă de 25 de ani, să posede cel puțin studiile primare, să nu fie căsătorit și să se oblige ca în urma absolvirii școlii să servească ca subofițer în armată cel puțin șase ani.

Probele de examen pentru cei admiși la examenul medical erau: o probă scrisă formată din câte o problemă de aritmetică și geometrie și o compunere în limba română în care se examina stilul, ortografia și caligrafia. O altă probă consta într-un examen oral din disciplinele Istoria românilor și Geografia României.²⁴ Modificarea condițiilor de examen a generat o concurență acerbă a candidaților, pe cele 482 de locuri înscriindu-se 1262 de militari.²⁵

În acest an școlar, animați de frumoase sentimente patriotice, ofițerii și elevii școlii au participat cu fonduri bănești la construcția satului și câmpului istoric de la Mărășești.²⁶

La 1.10.1936 la comanda școlii este numit colonelul Vladimir Șerbănescu.

²⁰ *Ibidem*, fila 215.

²¹ *Ibidem*, dosar nr. crt. 389, filele 11, 14.

²² *Ibidem*, dosar nr. crt. 416, fila 416.

²³ *Ibidem*, dosar nr. crt. 390, fila 133.

²⁴ *Ibidem*, dosar nr. crt. 453, filele 4, 5.

²⁵ *Ibidem*, dosar nr. crt. 455, fila 53.

²⁶ *Ibidem*, dosar nr. crt. 447, fila 960.

Colonel VLADIMIR
SERBĂNESCU
Comandantul școlii de
subofițeri de infanterie
nr. 1 Brașov în perioada
01.10.1936-01.11.1938.

General MARINESCU
GHEORGHE
Comandantul școlii de
subofițeri de infanterie
nr. 1 Brașov în perioada
01.11.1938-20.10.1939.

În perioada 3-4 februarie 1937 școala a fost inspectată de generalul Tătaru Gheorghe, comandantul Comandamentului școlilor militare de infanterie, acesta concluzionând următoarele:

Școala de subofițeri de infanterie nr. 1, Brașov este în plin progres. Comandantul școlii împreună cu toți colaboratorii săi lucrează cu tot devotamentul pentru a pregăti cât mai bine pe elevi. Am convingerea că se va continua tot astfel și că școala își va îndeplini marea ei misiune – formarea de buni subofițeri de infanterie.²⁷

În acest an cadrele militare din compunerea școlii au contribuit la conturarea unei noi ținute militare pentru elevii din școlile militare de subofițeri de infanterie prin realizarea unui *proiect de regulament asupra descrierii uniformei elevilor școlii militare de infanterie*.²⁸

Începând cu data de 20 noiembrie 1937 Școala de subofițeri de infanterie nr. 1 Brașov a intrat în subordinea Inspectoratului general de armată nr. 2. Noua subordonare a adus și o nouă viziune în ceea ce privea programa școlară și ponderea cursurilor practice, respectiv teoretice.

În urma inspecțiilor executate în cadrul școlii și în baza ordinului nr. 1784 din 04.02.1938 al generalului de divizie Ioan Ilcușu, inspectorul general al infanteriei, au fost modificate programele analitice, ajungându-se la 20% cursuri teoretice și 80% practice, prin reducerea numărului de ore la mai multe discipline (Istoria românilor, de la 25 la 20 ore; Geografia, de la 25 la 20 ore; Fizica-Chimia, de la 12 la 8 ore).²⁹

Începând cu data de 1 noiembrie 1938, comandant al școlii este numit colonelul Marinescu Gheorghe.

Din cauza bugetului restrâns al armatei, începând cu data de 1 aprilie, prin ordinul Inspectorului general al infanteriei nr. 5855 din 16.03.1938, au fost eliminați din organigrama școlii toți profesorii civili, aceștia fiind înlocuiți de cadre militare, exceptând specialitatea Psihologie.

În anul școlar 1938-1939 au fost înscriși în controale 109 elevi care au promovat în totalitate examenul de absolvire din data de 24 septembrie 1939, aceasta fiind și ultima promoție a acestei școli, întrucât în baza Înaltului Decret Regal nr. 2893 din 21.08.1939, în urma unor reorganizări care au vizat învățământul militar, școala a fost desființată.

La data de 20 octombrie 1939 comandantul școlii, col.

²⁷ *Ibidem*, dosar nr. crt. 533, fila 6.

²⁸ *Ibidem*, fila 43.

²⁹ *Ibidem*, dosar nr. crt. 567, fila 35.

Gheorghe Marinescu, a emis următorul ordin *lichidarea școlii de subofițeri de infanterie nr. 1 Brașov*.³⁰

Funcționând pe o perioadă de 20 de ani, școala a dat armatei un număr de aproximativ 6000 de cadre selectate și antrenate astfel încât armata să beneficieze de cadre bine pregătite atât în practică, dar mai ales în teorie, cunoștințe care din păcate au fost testate mai repede decât s-ar fi dorit, odată cu intrarea țării noastre în cea de-a doua conflagrație mondială.

Comandanții Școlii de subofițeri de infanterie nr. 1 Brașov:

1. General DRAGU GHEORGHE – 1.08.1919-20.06.1920
2. Colonel IGNĂTESCU ALEXANDRU – 1.11.1920-1.04.1929
3. General POPOVICI IOAN – 1.04.1929-16.09.1932
4. Colonel MOCANU CONSTANTIN – 16.09.1932-1.07.1934
5. Colonel ENESCU MANOLE – 1.07.1934-1.04.1936
6. Colonel VLADIMIR ȘERBĂNESCU – 1.10.1936-1.11.1938
7. General MARINESCU GHEORGHE – 1.11.1938-20.10.1939

³⁰ *Ibidem*, dosar nr. crt. 537 A, fila 56.

Dumitra BULEI, Agata-Elena BULEI

TÂRGOVIȘTEA DUPĂ RĂZBOI ȘI INTRAREA ÎN NORMALITATE

Abstract: *In the modern history of Târgoviște, the brilliant foundations of the Basarabs, the affirmation of the spirit of national unity gains new valences and is reflected in the attitude and contributions of the intellectuals and politicians linked to the revival of the old Citadel, to the new requirements of European evolution and integration. After the end of the First World War – November 11, 1918, following the withdrawal of the German troops, the firm measures of the Constantin Coandă government helped reintroduce the Romanian administration in Târgoviște. The 3rd Regiment Dâmbovița, No. 22, led by the commander with the flag of battle, travels from Moldova to Bucharest to take part in King Ferdinand I's entrance ceremony. On the 1st of December, when the Great National Assembly of Transylvanian Romanians from Alba Iulia decides The Union of Transylvania with Romania, in Târgoviște, in order to celebrate this historical act, enthusiastic manifestations take place – meetings and demonstrations – and at the Great Princely Church a Te Deum takes place celebrating the glory of the people and the heroes, among which were numerous citizens from Târgoviște and Dâmbovița, sacrificed on the battlefield, for the building of the new United Romania.*

Manifestations take place when people from Târgoviște encounter the Romanian armies that have passed victoriously the Tisa, manifestations that took the form of parades of the troops through the city, the torch retreat in front of the City Hall and the main streets of the city. With real interest, the citizens of Târgoviște will pursue the work of the Paris Peace Conference, campaigning for the observance of territorial integrity, by organizing a rally at the Târgoviște Arms Hall on June 3, 1919, where leading politicians and numerous personalities of local public authorities expressed the decision of the inhabitants of the county and the city to maintain territorial integrity. Then a motion, in the same sense, was sent to the Peace Conference.

The citizens of Târgoviște will honor the deeds of the glory of men, by building up monuments of gratitude, keeping alive, in the memory of the descendants, the historic fulfillment of the national ideal.

În istoria modernă a Târgoviștei, strălucită ctitorie a Basarabilor, afirmarea spiritului de unitate națională capătă noi valențe, fiind reflectată pregnant în atitudinea și contribuția intelectualității și a oamenilor politici, legată de redeschiderea vechii Cetăți de Scaun și adaptarea la noile cerințe ale evoluției și integrării europene. După încheierea Primului Război Mondial – 11 noiembrie 1918, după retragerea trupelor germane, ca urmare a măsurilor ferme ale guvernului Constantin Coandă, guvernul menit să asigure trecerea României de la statutul de țară ocupată, la cel de stat suveran, fapt evidențiat în ziarul *Viitorul*, care sublinia: „guvernul Coandă și-a îndeplinit misiunea, pentru a lăsa locul unei guvernări de partid”¹, și la Târgoviște este reintrodusă administrația românească. După demisionarea guvernului Coandă, este bine cunoscut faptul că vine guvernul condus de I.C. Brătianu (29 noiembrie/12 decembrie 1918-27 septembrie 1919).

În această perioadă, Regimentul III Dâmbovița, nr. 22, în frunte cu comandantul și cu drapelul de luptă, se deplasează din Moldova la București, pentru a lua parte la festivitatea de intrare în capitală a regelui Ferdinand I, întâmpinat fiind de către generalul Eremia Grigorescu, care i-a înmănat cartea de mareșal al României.²

¹ I. Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria românilor în secolul al XX-lea*, Editura Paideea, 1999, p. 114.

² *Ibidem*.

La 1 Decembrie, când Marea Adunare Națională a românilor ardeleni de la Alba Iulia decretează unirea Transilvaniei cu România, la Târgoviște, pentru a celebra acest act istoric, au loc manifestări pline de entuziasm – întruniri și demonstrații –, iar la Biserica Mare Domnească se oficiază un Te Deum „pentru sărbătorirea întregirii neamului” și întru slava eroilor, printre care se aflau și numeroși târgovișteni și dâmbovițeni, jertfiți pe câmpul de luptă, pentru făurirea noii României Unite. Presa locală a avut un rol important în relatarea evenimentului petrecut la Alba Iulia. În gazeta *Țăranul*, din 25 decembrie 1918, se sublinia că: „neamul nostru s-a mărit și unit într-o singură țară mare, de la Tisa până la Nistru, Dunăre și Mare”.³ Un alt nume simbolic, gazeta *Lumea nouă*, apărută la 20 decembrie 1918, având redacția și administrația pe strada Primăriei, numărul 7, scria:

Fraților, ziua cea mare a neamului nostru a sosit, bucurați-vă și vă veseliți. Îmbrăcați în haine de sărbătoare și cu inima curată și cu voie bună, prindeți-vă în hora cea mare, hora neamului românesc. Dumnezeu a voit ca în anul acesta, odată cu nașterea Domnului, să sărbătorim și renașterea neamului nostru. Doamne, mari și minunate sunt lucrările mâinilor tale! Căci numai puterea ta ne-a întărit și numai credința în tine ne-a ridicat până la înălțimea ce am atins. Și iată, minune mare! Dintr-o țară mică ca a noastră, dar cu un popor plin de credință și virtute, ai făurit o țară mare și frumoasă și-ai adunat, sub cutele stindardului românesc, pe toți fiii acestui neam.

Este o evocare a istoricului eveniment, făcută cu înțelepciune, credință și încredere în victoria neamului românesc. Ziaristul continuă, întrebându-se:

Unde sunteți popoare puternice, unde sunteți împărați mândri și îngâmfăți? V-ați prăvălit din vârful piramidei în prăpastie și foc... și nimeni nu poate prevedea, cum și când va stinge focul. Și în mijlocul acestui foc Dumnezeiesc ce v-a cuprins, noi, unind munca, credința și vitejia noastră cu aspirațiunile și roadele muncii generațiunilor din trecut, avem fericirea să luăm parte la sărbătorirea cea mare a neamului, care încoronează idealul la care pretinde o nație.⁴

La Târgoviște, primele măsuri energice cunoscute sunt în legătură cu administrația nouă. C.D. Dimitriu, fost prefect al județului Dâmbovița și fost secretar general al Ministerului de Interne, de curând întors din Moldova, s-a întâlnit cu membrii partidului, în saloanele clubului liberal, unde a fost desemnat ca prefect, Polizu C. Dragomirescu, iar președintele al comisiei interimare a orașului, Mihail Porojan, care s-au ocupat îndeaproape de rezolvarea gravelor probleme ale comunității târgoviștene (lipsa lemnului, a sării, a zahărului și a multor altor nevoi).⁵ Pe 24 decembrie s-a hotărât „să se distribuie săracilor banii ce s-au colectat de la acțiunile caritabile”. Noul primar, Mihail Porojan și doctorul I. Alexandrescu au luat măsuri „să se curețe de murdărie, toate străzile”.⁶ Sunt primele acțiuni cunoscute ale noii administrații de la Târgoviște, după retragerea germană. Din documentele de arhivă reiese că retragerea trupelor germane din Târgoviște a avut loc pe 2 noiembrie 1918, când au fost incendiate și clădirile Arsenalului, foc stins prin intervenția promptă a orașenilor, prilej cu care se va desființa

³ Ziarul „Țăranul”, an I, 25 decembrie 1918.

⁴ „Lumea nouă”, an I, nr. 2, 23 decembrie 1918.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

și lagărul de prizonieri români existent în acel loc.⁷ La 30 decembrie 1918 avea loc o primă serbare la școala din cartierul Matei Voievod, din Sârbi, organizată în folosul bisericii și al școlii. În același timp, la Societatea Cooperativei de Consum a funcționarilor publici din Târgoviște, se alegea, în Palatul Administrativ al Finanțelor, un nou Consiliu de administrație.⁸ Erau semne că viața urbei se îndrepta spre normalitate. Cu prilejul sărbătoririi Anului Nou, în articolul „Gânduri”, apărut în gazeta *Lumea Nouă*, semnat de ziaristul Ion Irimescu-Cândești, se afirma că:

1918 venise plin de durere. Dușmanul sugrumase o parte din trupul și sufletul nostru. Câtă jale! În bucuria de azi totul pare un vis.

Continuând, arată cum:

împărățiile, care năvăliseră asupra poporului nostru blând, s-au prefăcut în cenușă. România a ieșit deasupra durerilor cu cinste și slavă. Lângă ea s-au adunat românii din toate unghiurile lumii

pentru că „s-a înfăptuit România Mare”. Pentru anul 1919, „strigătul este: libertate, înfrățire și dreptate pentru toți”, deoarece s-au dat „drepturi și s-au împrumutat țărani. Fericit an!”⁹

După ce se îmbarcase, pe 4 și 5 ianuarie 1919, în două garnituri, în gara Crasna, Regimentul III Dâmbovița nr. 22 sosea la Târgoviște la 7 ianuarie. Primirea organizată de către autorități a fost entuziastă, cu toate că cea mai mare parte a ostașilor rămăseseră pe câmpul de luptă.

Manifestări de bucurie au loc și atunci când Târgoviștea întâmpină armatele române care au trecut victorioase Tisa, manifestări concretizate prin defilarea trupelor prin oraș și retragerea cu torțe în fața Primăriei și pe principalele străzi ale orașului.

Un eveniment major, desfășurat în oraș, privit cu interes de locuitorii urbei, l-a reprezentat sosirea generalului Berthelot pentru a vizita Școala de cavalerie și Liceul militar de la Mănăstirea Dealu. Pentru o primire cât mai onorantă, proprietarii de pe străzile principale: Bulevard, Libertății, Eliade, Calea Domnească, I.C. Brătianu, Fussea, au curățat străzile și trotuarele, au arborat drapele și steaguri la casele lor, iar sergenții de oraș, în uniforme de paradă, erau postați în diferite puncte, pentru a menține ordinea.

Cu real interes, târgoviștenii vor urmări desfășurarea lucrărilor din cadrul Conferinței de Pace de la Paris, militând pentru respectarea integrității teritoriale, prin mitingul organizat la Sala de Arme din Târgoviște, la 3 iunie 1919, în cadrul căruia, frunțași politici și numeroase personalități ale vieții publice locale au exprimat hotărârea locuitorilor din județ și din oraș pentru menținerea integrității teritoriale.

Tot atunci s-a adoptat o moțiune, în același sens, trimisă Conferinței de Pace. Târgoviștenii vor consfinți faptele de glorie ale oștenilor săi, prin ridicarea de monumente ale recunoștinței, care păstrează vie, în amintirea urmașilor, împlinirea istorică a idealului național.

Începând cu anul 1920, în aproape toate localitățile județului au fost ridicate monumente dedicate memoriei jertfei eroilor căzuți la datorie pentru apărarea integrității pământului strămoșesc. În acest context, suntem datori să amintim contribuția profesorului-artist, de la cel mai important liceu din Târgoviște „Jenăchiță Văcărescu”, dar profesor și la Liceul militar de la Mănăstirea Dealu, sculptorul Vasile

⁷ *Uzina de utilaj petrolier din Târgoviște (1872-1972), File de monografie*, Târgoviște, 1972, p. 31.

⁸ „*Lumea nouă*”, an I, nr. 2, 23 decembrie 1918.

⁹ *Ibidem*.

Blendea (1930-1952). După îndeplinirea stagiului militar, în cadrul Regimentului Infanterie nr. 18 Gorj, este recrutat pentru Școala militară din Botoșani și trimis – ulterior – pe front. Subloconteenentul Blendea Vasile a participat la luptele de la Mărăști, Valea Putnei, Valea Șușiței și Muncelu. După război, va ridica patru lucrări monumentale, cu aceeași tematică, sub forma unei povestiri istorice, dedicate eroilor dâmbovițeni. Este vorba despre cele două monumente din Răzvad, intitulate sugestiv *Jertfă și Despărțirea*, împreună cu cele de la Voinești, *Omagiu eroului* și din Ocnîța, *Paza Țării*.

Însă una dintre lucrările de suflet ale artistului Vasile Blendea, o reprezintă statuia ecvestră a regelui *Ferdinand Întregitorul*, a cărei amintire o aflăm din mărturia sculptorului:

...întors de pe frontul din Moldova, unde fusesem mobilizat în timpul primului război mondial, pe amurg, aflându-mă la marginea unei păduri, l-am zărit pe Suveranul, care, călare și foarte îngândurat, trecea în inspecție în apropierea liniei frontului.

Lucrarea se poate admira într-una din sălile Muzeului Vasile Blendea din Târgoviște. Considerăm că trebuie amintite, în același context, și alte două lucrări, monumente ale eroilor, unul intitulat *Tatăl și fiul*, aflat în satul Valea Lungă – Cricov, iar celălalt, bustul colonelului *Dumitru Băltăreț*, aflat pe monumentul eroilor Regimentului 22 Infanterie, la Cazarma de la Teiș din Târgoviște.

Dana-Roxana NICULA

CORESPONDENȚA DIPLOMATULUI VASILE STOICA CU PRIVIRE LA PRIZONIERII TRANSILVĂNENI DIN SIBERIA

Abstract: *The diplomat Vasile Stoica was a distinguished personality of the Romanian diplomacy, a militant for the realization of the national unity. His diplomatic activity during the First World War, but also in the years that followed, is very little known. As a diplomat he had a praiseworthy activity in the United States of America, France, Albania, Bulgaria, Latvia and Turkey. Of great value is the correspondence of the great diplomat about the Transylvanian prisoners in Siberia, that can be found in the "Vasile Stoica Fund" of the National Historical Archives in Bucharest. Our approach will mainly refer to this correspondence, which includes official documents, information, reports, letters, written by Vasile Stoica, or received from representatives of the Romanian mission in Siberia, Romanian, European or American political personalities.*

Diplomatul Vasile Stoica a fost o personalitate marcantă a diplomației românești. S-a născut la 18 ianuarie 1889, în Avrig, județul Sibiu, într-o familie de plugari, fiind fiul lui Gheorghe Stoica și al Mariei Mohan.¹ În perioada 1901-1904 a fost elev al Gimnaziului de Stat din Sibiu, cu predare în limba maghiară, apoi în perioada 1905-1909 al Liceului Român din Brașov. A urmat o carieră filologică fiind licențiat în litere al Universității din Budapesta (Eötvös Collegium), după care și-a completat studiile filologice la București și Paris. În anul 1913, a fost numit „profesor de limbi și literaturi moderne” la Școala Secundară de Fete a ASTREI din Sibiu, unde a activat până în 1915. A desfășurat o intensă activitate publicistică, a fost redactor șef al ziarului *Românul* din Arad, a publicat în *Gazeta Transilvaniei* din Brașov și în alte publicații cum ar fi *Tribuna*, *Luceafărul*, *Sămănătorul*, *Drapelul* și *Lupta*. S-a înrolat în armata austro-ungară, având gradul de sublocotenent. În anul 1915, a renunțat la cetățenia austro-ungară în favoarea celei române² și a trecut în Vechiul Regat, unde a scris articole, cărți, a ținut conferințe, făcând cunoscute dorințele românilor transilvăneni. Curtea Marțială de la Cluj l-a condamnat la moarte în contumacie, având drept capete de acuzare dezertarea din armata austro-ungară, trecerea Carpaților în Regatul Român și publicarea unor lucrări „tendențioase”, precum „Habsburgii, ungurii și românii” și „Suferințele din Ardeal”, scrise în colaborare cu Ioan Rusu Abrudeanu, un alt militant pentru unirea cu România.³

După ce România a intrat în război, la 27 august 1916, s-a înrolat voluntar în armata română ca ofițer de informații și a fost rănit de două ori. Datorită pregătirii sale (cunoștea multe limbi străine - engleză, franceză, italiană, germană și maghiară), a fost trimis de Ion I.C. Brătianu în Statele Unite ale Americii, ca atașat al Legației României la Washington. Aici a depus un efort deosebit pentru organizarea unei *Legiuni* formate din români transilvăneni emigranți, care să lupte pentru eliberarea Transilvaniei și unirea cu România și a înființat *Liga Națională a Românilor* din America, fiind președinte al acestei ligi. Ca diplomat a avut o activitate meritorie, desfășurată în Statele Unite ale Americii, Franța, Albania, Bulgaria, Letonia, Turcia.

De o excepțională valoare este corespondența marelui diplomat referitoare la

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond *Stoica Vasile*, dos. I/ 1/1869-1944, f. 1-6.

² *Ibidem*, dos. I/4/1915, f. 1-2.

³ *Ibidem*, Inventar 1771, f. 2.

prizonierii transilvăneni din Siberia, care se află în Fondul *Stoica Vasile* de la Arhivele Naționale Istorice din București. Demersul nostru se va referi cu precădere la această corespondență, care cuprinde acte oficiale, informări, rapoarte, scrisori, scrise de Vasile Stoica, sau primite de la reprezentanți ai Misiunii Românești în Siberia, personalități politice românești, europene sau americane.

Odată cu intrarea României în război, a fost acreditată ideea constituirii unor corpuri de voluntari recrutați din rândul românilor transilvăneni și bucovineni, veniți în România în cursul războiului și din lagărele rusești. La 1 septembrie 1916, Octavian Codru Tăslăuanu a redactat un memoriu semnat de mai mulți refugiați români din Transilvania, prin care solicita guvernului român să aprobe organizarea acestor corpuri de voluntari. Primul corp de voluntari români din Rusia s-a constituit în decembrie 1916, la Darnița lângă Kiev. Voluntarii români de la Darnița au organizat la 13 aprilie 1917, o *Adunare* a ofițerilor, subofițerilor și soldaților pe care au numit-o simbolic *Prima Alba-Iulia*⁴. La această adunare s-a adoptat *Declarația* – manifest prin care românii transilvăneni din Rusia își manifestau dorința de a lupta în rândul oștirii române, fiind înaintată guvernului român, guvernului provizoriu al Rusiei, guvernelor statelor aliate și neutre, presei, unor oameni politici.⁵

La 7 iunie 1917, a sosit la Iași primul tren cu recruți, 116 ofițeri și 1.290 subofițeri și soldați. Din iunie 1917 până la începutul anului 1918, au fost expediate în România 11 batalioane, cuprinzând 10.000 de ardeleni și bucovineni⁶.

În *Corespondența* diplomatului Vasile Stoica se găsește o scrisoare din 18 aprilie 1918, trimisă de ziaristul transilvănean Victor Braniște lui Teofil Roșca, secretarul *Ligii Naționale a românilor din America*, un bun prieten al său, în care prezintă foarte bine situația prizonierilor transilvăneni din Siberia.⁷ Scrisoarea este trimisă din Vladivostok, unde Victor Braniște împreună cu alți ofițeri români, aveau misiunea de a recruta voluntari pentru armata română dintre prizonierii aflați în lagărele rusești. Acesta scrie:

În iunie am primit însărcinarea oficială să plec cu alți ofițeri în Rusia, ca să înscriem dintre prizonierii români austro-maghiari pentru armata română. La începutul lunii iunie anul trecut am plecat șase comisii în Rusia, fiecare comisie fiind compusă dintr-un maior român și trei membrii ardeleni.⁸

Victor Braniște se referă în această scrisoare foarte mult la activitatea comisiei sale în Rusia, despre care scrie:

Comisia mea a recrutat voluntari mai întâi în gubernia Ariol, apoi prin septembrie anul trecut am primit ordin să plecăm cu o altă comisie în Siberia. Primele 6 luni ne-a mers de fapt foarte bine, primeam bani regulat și comisia noastră a putut recruta peste 6000 de oameni pe care i-am și trimis în țară.⁹

Un alt aspect important prezentat în scrisoare se referă la situația comisiilor românești de recrutare, odată cu venirea la conducerea Rusiei a regimului bolșevic.

⁴ Ioan I. Șerban, *Primul Corp al Voluntarilor Români din Rusia* (I), în „Apulum”, XXV, 1988, pp. 429-454, *Ibidem*, f. 2.

⁵ Petru Nemoianu, *Prima Alba-Iulie. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, 1922, p. 45.

⁶ D. Tuțu, *Voluntarii Români din Transilvania în lupta împotriva Puterilor Centrale pentru libertate națională și unitate (1916-1918)*, în Revista „Studii”, Tomul 21, nr. 6, Editura Academiei, 1968, p. 1131.

⁷ A.N.I.C., Fond *Stoica Vasile*, dos. I/37/1917-1920, f. 1.

⁸ *Ibidem*.

⁹ A.N.I.C., Fond *Stoica Vasile*, dos. I/37/1917-1920, f. 2.

Din luna decembrie ni s-or pus fel de fel de piedici în activitatea noastră, ba în câteva rânduri am fost arestați și amenințați să fim împușcați, cu deosebire atunci când armata română intrase în Basarabia, ca să restabilească ordinea. Fiind tot mai mult amenințați a trebuit să o luăm la fugă dintr-un oraș în altul, până ce am ajuns de câteva zile aici, unde suntem deocamdată în siguranță fiind portul acesta internațional în urma debarcării marinarilor japonezi și englezi¹⁰.

Îi mărturisește prietenului său că, din luna februarie a anului 1918 pierduse orice legătură cu țara, nu mai primeau bani și nici pachete, situația era foarte grea. Tot ce le venea din țară bani, alimente sau haine erau confiscate de bolșevici. Se afla într-o situație dificilă și îi solicita prietenului său să îi trimită bani prin consulatul francez și să intervină pentru el și alți ardeleni aflați în Vladivostok, pentru a putea veni în America.

Deși n-avem știri oficiale din țară, dar vedem din zierele nemțești, că cu România mare s-a isprăvit deocamdată, Ardealul rămâne tot sub unguri, ba încă și multe părți din România, precum e partea vestică a Olteniei, o parte din Valea Prahovei, etc. În fine e o catastrofă națională. Mie și în genere nouă Ardelenilor, cari ne-am expus atât de mult pentru România, ne e închisă calea în Ardeal. Eu unul cel puțin n-aș mai putea trăi sub stăpânirea maghiară chiar dacă aș căpăta amnistie. Mă preocupă gândul pe mine și pe alți ardeleni cari suntem aici să trecem în America și să așteptăm acolo sfârșitul războiului.¹¹

Ziaristul Victor Braniște a rămas în Siberia până în 1919, unde împreună cu Voicu Nițescu, fostul director al ziarului *Gazeta Transilvaniei*, au publicat din octombrie până în decembrie 1918, șase numere din ziarul *Gazeta Transilvaniei și Bucovinei*, în tipografia cehă de la Ekaterinburg (oraș din apropierea Celiabinsk-ului unde se afla sediul voluntarilor români din Siberia). Din ianuarie până în martie 1919, au mai apărut încă șase numere din ziar redactate de Victor Braniște, însă după repatrierea sa redactarea ziarului a încetat.¹²

Ca o completare la scrisoarea trimisă lui Teofil Roșca, la 13 septembrie 1918, Victor Braniște îi trimite lui Vasile Stoica, președintele *Ligii Naționale a românilor din America*, la Washington, un raport în care prezintă detaliat situația ofițerilor transilvăneni din Siberia.¹³ După ce îi vorbește despre scopul misiunii lor în Rusia și situațiile dificile prin care au trecut ofițerii români în acțiunea de recrutare a voluntarilor, relatează cum au ajuns, datorită situației nou create în Rusia, la Vladivostok pe la începutul lunii aprilie 1918, președinții comisiilor V și VI: maiorii C. Verulescu și P. Gheorghiu și membrii comisiilor: consilier de tribunal Iorgu Toma, Victor Braniște, ziarist și ofițerii Emil Deciu, Filaret Lugojanu, Gavril Iuga, George Onicica, Virgil Gârbacea și Nicolae Turcu. De asemenea, îi comunica lui Vasile Stoica, că generalul Henri Mathias Berthelot, șeful misiunii franceze în România, a sosit la Moscova pentru a obține cu insistențe trecerea voluntarilor români:

aflători în Rusia pe frontul francez, în urma hotărârii luate de voluntarii din România de a continua lupta pe frontul francez

și că

zece ofițeri voluntari români, V. Nițescu, Drăghici, Cârstea, Milovan, Gabor,

¹⁰ *Ibidem*, f. 3.

¹¹ *Ibidem*, f. 4.

¹² Vasile Netea, *Lupta emigrației transilvănene pentru desăvârșirea unității de stat a României*, în Revista „Studii”, Tomul 21, nr. 6, Editura Academiei, 1968, pp. 1156-1157.

¹³ A.N.I.C., Fond *Stoica Vasile*, dos. I/37/1917-1920, f. 11.

Sanciuc, Damburu, Pocol

care se aflau la Moscova în acel moment

s-au întâlnit cu generalul Berthelot și au hotărât să continue propaganda prin Rusia și Siberia, mergând prin diferite ținuturi.¹⁴

Sarcina era ca toți voluntarii și prizonierii români aflați în Rusia și Siberia, cca 30-40.000 de oameni, cu ajutorul Misiunii Franceze, să se alătore escadroanelor cehe, care se aflau de-a lungul liniilor ferate pe direcția Vladivostok – Franța.¹⁵

Știrile despre constituirea *Ligii Naționale a românilor* din America, despre constituirea *Consiliului Național al Transilvaniei și Bucovinei* din Paris și despre existența trupelor armatei române pe frontul italian, românii transilvăneni din Siberia le primeau prin consulate. În acest sens, Victor Braniște îl ruga în raport pe Vasile Stoica să comunice la Paris, Londra și Washington intenția lor de a se constitui într-un *Comitet Executiv*, format din: Iorgu Toma, Gavril Iuga, George Onicica, Emil Deciu, Filaret Lugojanu, Ion Dreghiciu, Virgil Gârbacea, Nicolae Turcu.¹⁶

La 25 octombrie 1918, doctorul Nicolae Lupu, care se aflat la Washington, îi comunica profesorului Thomas Masaryk că românii din Transilvania și Bucovina au constituit în Rusia un *Comitet Național*, cu ajutorul unui corp de voluntari cehi, pentru a participa la eliberarea populației oprimate de pe teritoriul cuprins între Tisa și Prut.¹⁷ De asemenea, căpitanul Vasile Stoica, printr-o scrisoare din 29 octombrie 1918, făcea cunoscută guvernului american, cauza românească.¹⁸ În scrisoarea către guvernul american, Vasile Stoica scria:

Cuvântul România înseamnă astăzi cea mai mare tragedie a războiului actual. O țară mică pe Dunăre, a pierdut prin război și boli 800.000 de oameni într-un an și opt luni. Ce impresie ar face America dacă ar pierde 12.000.000 de cetățeni ai săi într-unul și jumătate. Dar România, deși înconjurată și copleșită de inamici, nu a încetat lupta până la final...

Domnul Aristid Briand, fost ministru al Franței declara în ianuarie 1918, în Parlamentul francez „Dacă România nu ar fi intrat în războiul pe care nu l-am dorit, astăzi nu ne-am fi așezat aici la Paris”.

Scopul României este de a elibera 4.100.000 de români din Transilvania, Banat și Bucovina de sub jugul brutal maghiar și austriac...¹⁹

Activitatea diplomatului Vasile Stoica în America ca membru al Legației României la Washington, dar mai ales ca președinte al *Ligii Naționale a românilor* din America a fost prolifică. A stabilit contacte cu principalele personalități americane, Robert Lansing, ministrul de externe, Theodore Roosevelt, fostul președinte al S.U.A., Thomas Woodrow Wilson, președintele în funcție, Richard Crane, diplomat american acreditat în Cehoslovacia și Isaiah Bowman, președintele Societății Geografice Americane. Cu concursul marilor ziare americane *New York Times* și *Washington Post*, Vasile Stoica a făcut cunoscută opiniei publice americane cauza românilor aflați sub stăpânirea austro-ungară. A publicat în America volumul *Suferințele din Ardeal*, varianta îmbunătățită a celui din 1916, publicat la București și hărți etnografice ale României și Transilvaniei

¹⁴ *Ibidem*, f. 13.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, f. 16.

¹⁷ *Ibidem*, f. 20.

¹⁸ *Ibidem*, f. 18.

¹⁹ *Ibidem*.

prin intermediul *Societății Geografice Americane*, în colecția *The Roumanians and their Lands*. A organizat împreună cu alți reprezentanți de seamă ai românilor transilvăneni din America întruniri importante în cele mai mari centre americane: Washington, New York, Philadelphia, Chicago, Cleveland, Detroit.²⁰ Împreună cu doctorul Nicolae Lupu, a intrat în contact și cu reprezentanții celorlalte națiuni oprite din Austro-Ungaria, care urmăreau în S.U.A. scopuri asemănătoare, Thomas G. Masaryk reprezentantul Cehoslovaciei, Ignaci Ian Paderewski al Poloniei, Hinka Hinkovici pentru slavii de sud, Grigorie Zsotkovitch, delegatul rutenilor.²¹

La 26 octombrie 1918, reprezentanții națiunilor oprite din Austro-Ungaria s-au întrunit la Philadelphia într-o *Mare Adunare* ce avea ca scop dizolvarea Imperiului Austro-Ungar și proclamarea dreptului popoarelor la autodeterminare. Între semnatarii *Declarației de Independență* este și căpitanului Vasile Stoica, care a participat la această *Adunare* în calitate de președinte al *Ligii Naționale a românilor din America*.²²

În ianuarie 1919, încep lucrările *Conferinței de pace* de la Paris și Vasile Stoica este desemnat de autoritățile române să participe la negocieri în calitate de expert tehnic, bun cunoscător al problemei românilor din Transilvania și Bucovina.

În cursul anului 1919, situația prizonierilor transilvăneni din Siberia s-a agravat. Legiunea prizonierilor români din Siberia se afla sub comanda colonelului ceh Eduard Kadletz, subordonat comandantului trupelor aliate de pe teritoriul Rusiei, generalului francez Maurice Janin. Corespondența diplomatului Vasile Stoica cuprinde un raport detaliat referitor la situația prizonierilor români din Siberia, trimis la 18 noiembrie 1919, de atașatul militar al României în Franța, locotenent-colonelul Constantin Ionescu-Munte, Ministerului de Război al României.²³ Atașatul român raporta superiorilor săi despre situația creată în Siberia, cu privire la prizonierii români și măsurile luate pentru repatrierea lor:

...am intervenit pe lângă Ministerul de Război francez pentru eliberarea unui număr de ofițeri transilvăneni, reținuți și arestați în diferite orașe din Siberia și pentru recunoașterea ofițerilor Nedelcu și Gocan ca delegați oficiali ai comisiei române de repatriere. Pentru repatrierea ofițerilor români din Siberia, am intervenit pe lângă Ministerul de Război francez și am obținut suma de 400.000 de franci.²⁴

Această sumă urma să fie transmisă generalului francez Maurice Janin, comandantul trupelor aliate din Siberia. Colonelul Constantin Ionescu-Munte mai precizează în raport:

starea de spirit a prizonierilor transilvăneni din Siberia este foarte rea, au avut loc incidente și Comandantul Legiunii Române, colonelul ceh Kadletz, a fost silit să expedieze la Tomsk pe căpitanul Nedelcu, care era însărcinat să repartizeze fondul de ajutor pentru repatrierea soldaților români.²⁵

Generalul Janin nu accepta ca guvernul român să trimită în Siberia o delegație reprezentativă care să lucreze în problema repatrierii din proprie inițiativă, ci admitea o misiune militară oficială formată din doi sau trei ofițeri, având în frunte un ofițer

²⁰ Vasile Stoica, *În America pentru cauza românească*, București, Editura Universul, 1926, p. 49.

²¹ *Ibidem*, p. 50.

²² A.N.I.C., Fond *Stoica Vasile*, dos. I/1918, f. 48.

²³ *Ibidem*, dos. I/38/1919, f. 1-6.

²⁴ *Ibidem*, f. 2.

²⁵ A.N.I.C., Fond *Stoica Vasile*, dos. I/1918, f. 3-5.

superior, investit cu puteri depline din partea Guvernului român. Aceasta trebuia să aibă o autoritate morală necontestată asupra transilvănenilor din Legiune, putând impune măsuri de ordine și respectarea dispozițiilor, dar să colaboreze și să se pună la dispoziția generalului Maurice Janin.

Ca urmare a acestui raport, guvernul român a hotărât în ședința din 31 decembrie 1919, repatrierea în cel mai scurt timp a celor 15.000 de prizonieri, care se mai aflau în Siberia. Cu această misiune a fost însărcinat maiorul Victor Cădere, care în acea perioadă se afla la Paris. Acesta a fost investit cu puteri depline pentru a intra în posesia sumei de 100.000 de dolari, colectată de comandorul Vasile (Basil) Pantazzi în calitate de Comisar al Guvernului român în America, dintr-un impozit special pe pașapoartele românilor, suma depusă la Banca Guaranty Trust Co., care trebuia să acopere cheltuielile de repatriere.²⁶

Un alt document important cuprins în corespondența diplomatului Vasile Stoica este actul de constituire a *Casei Voluntarilor Români* din Siberia. Din inițiativa maiorului Victor Cădere, la 7 octombrie 1920 s-a constituit *Casa Voluntarilor Români din Siberia*, din foști membri ai unităților românești formate aici, care se aflau în serviciul Misiunii Române. Această *Asociație* s-a constituit având scop cultural-național și de ajutor, fiind structurată pe trei secții: una a presei și a propagandei culturale, una a educației tineretului prin mijloace active și cea de-a treia, de asistență, având în atenție organizarea unui sanatoriu al prizonierilor din Siberia. La constituire a avut 25 de membri, din care cinci membri fondatori: președinte de onoare a fost ales Alțeta Sa regală principele Carol, deoarece fiind în vizită în Japonia, a transmis primul salut ardelenilor înainte de întoarcerea lor în țară, Voicu Nițescu președintele *Comitetului Național Român* din Rusia, cel care a susținut ideea formării *Corpului Voluntarilor români* din Siberia, Alexandru Vaida-Voevod, în calitate de prim-ministru al României Întregite, pentru că a trimis Misiunea Română în Siberia și primul ajutor oficial al Guvernului român, generalul Constantin Găvănescu, care a adus pe pământul Siberiei salutul prințului Carol și Vasile Stoica, președinte al *Ligii Naționale a românilor* din America, deoarece a ajutat voluntarii români din Siberia. Actul a fost semnat în prezența lui Olaf Janson, consulul Norvegiei, protectorul intereselor românești în Siberia, iar pentru conformitate de secretarul *Casei Voluntarilor Români* din Siberia, locotenentul Ilie Bufnea.²⁷

Repatrierea prizonierilor transilvăneni care se mai aflau în Siberia s-a făcut din mai 1920 și a continuat până la sfârșitul anului. La 23 mai 1920, în piața centrală din orașul Irkutsk, voluntarii ardeleni și bucovineni au depus jurământul față de regele Ferdinand și față de țară. Au fost imbarcați pe vase sub pavilion englez și timp de șase săptămâni au călătorit din Siberia prin Singapore – Calcutta – Port Said – Constantinopol – Constanța, unde au ajuns în 9 iulie 1920.²⁸

Acțiunile *Legiunii Române* din Siberia și confruntările cu trupele bolșevice au făcut cunoscută țărilor occidentale cauza românească și au creat o atitudine favorabilă la tratatele de pace din 1919-1920.

²⁶ *Ibidem*, f. 6.

²⁷ A.N.I.C., Fond *Stoica Vasile*, dos. I/37/1917-1920, f. 21.

²⁸ Ioan I. Șerban, *Constituirea celui de-al doilea corp al voluntarilor români din Rusia*, (II), în „Apulum”, XXXVII/2, 2000, pp. 153-164.

25 oct 1918

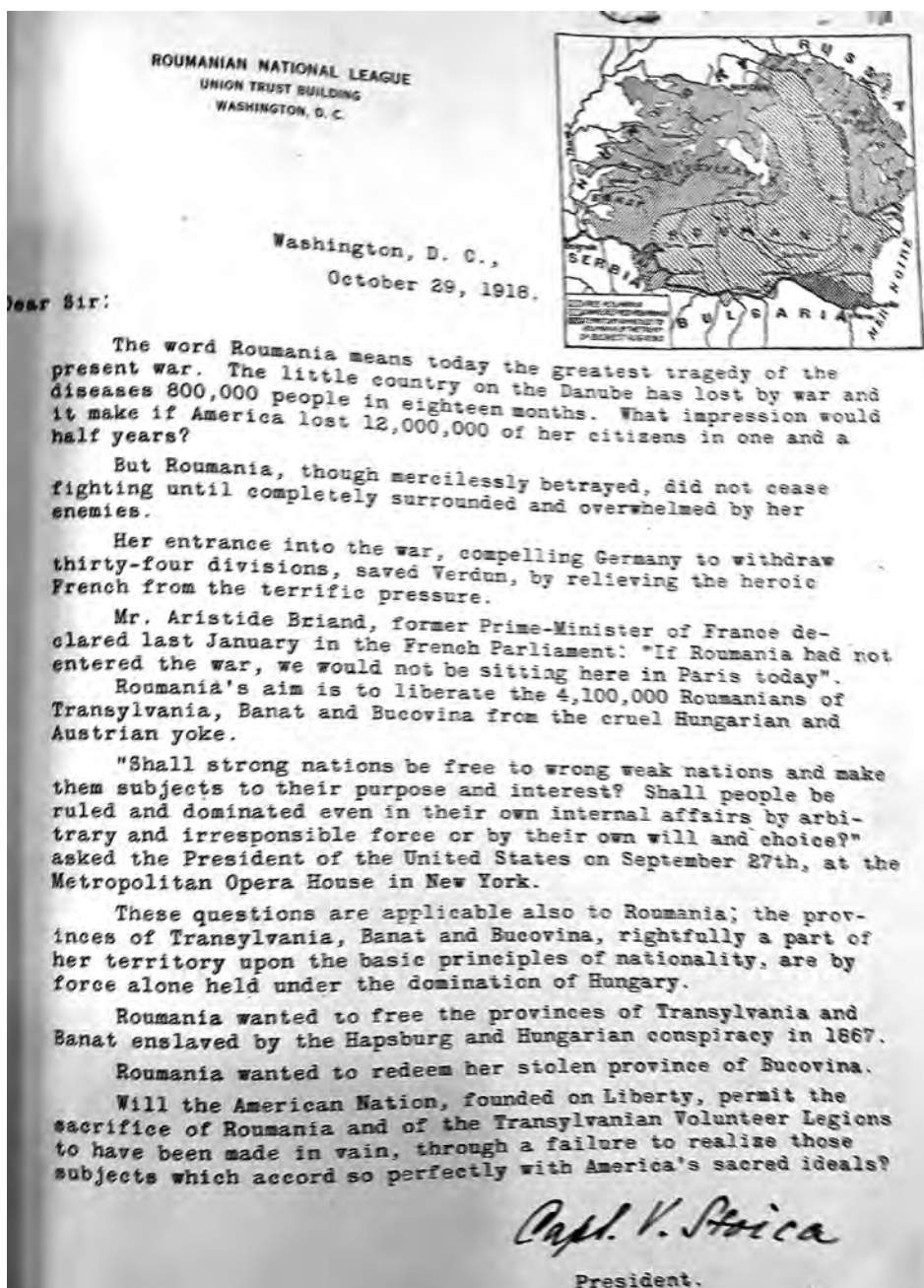
12
- 20

Pour Professeur Masaryk,
Washington.

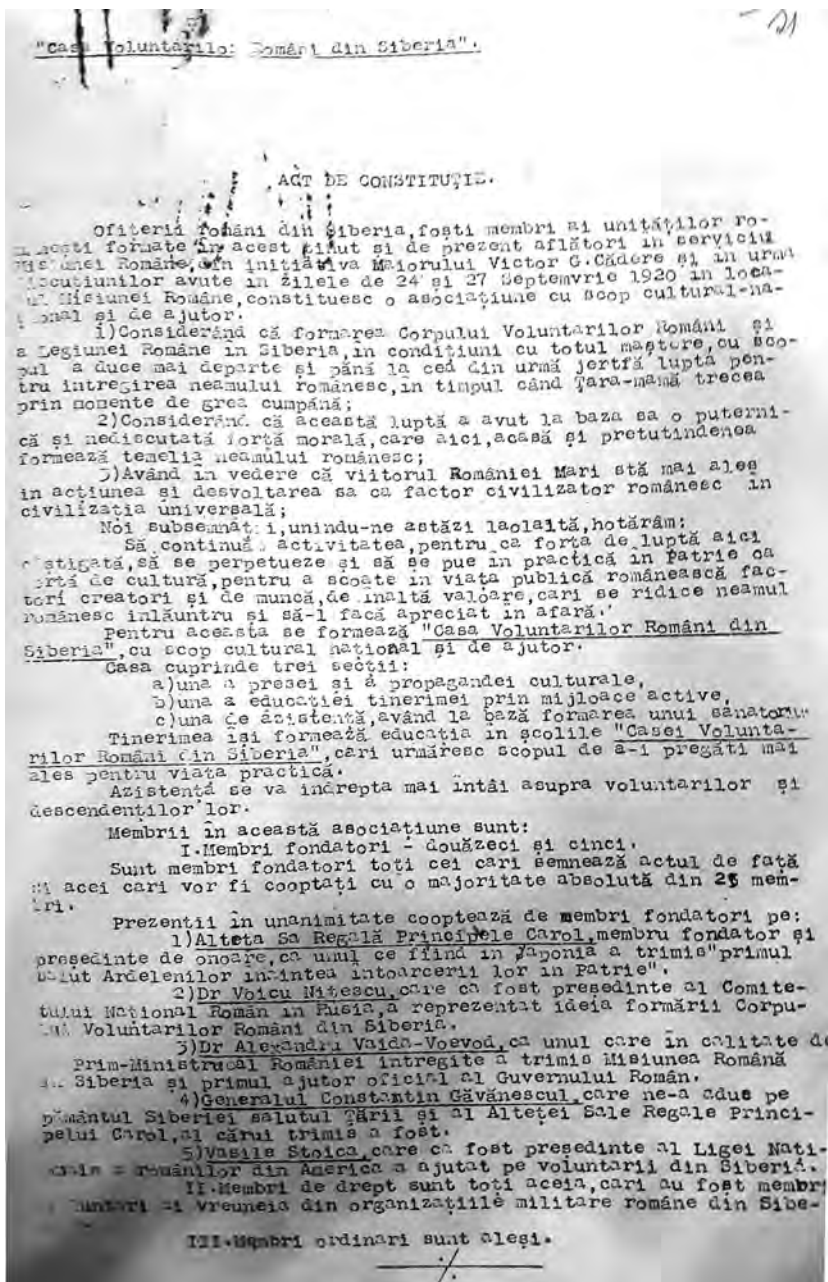
Roumains de Transylvanie et de Bukovine ont constitué en Russie comité national, organisant avec aide Tchèques un corps volontaires pour participer affranchissement populations opprimées sur territoires limités par la Theiss et le Pronth et assurer réalisation leur idéal grâce concours alliés. Forces représentent une brigade, peuvent atteindre une division. Notre Conseil reconnu par Comité national tchéco-slovaque de la Russie. Sommes reconnaissants ce zèle fraternel. Nous comptons sur votre haute intervention faire reconnaître par Alliés nos aspirations et notre idéal politique. Peuple roumain veut affirmer sa volonté de vivre libre.

Comunicat de
Prof Masaryk, dăruit
Lupu în 25 OCT

Comunicatul doctorului Nicolae Lupu către profesorul Thomas Masaryk din 25 octombrie 1918, Washington, A.N.I.C., Fond Stoica Vasile, dos. I/37/1917-1920, f. 20.

Scrisoarea lui Vasile Stoica din 29 octombrie 1918, adresată guvernului american, A.N.I.C., Fond Stoica Vasile, dos. I/37/1917-1920, f. 18.

Actul de constituire al *Căsei Voluntarilor Români* din Siberia din 7 octombrie 1920, A.N.I.C., Fond Stoica Vasile, dos. I/37/1917-1920, f. 21.

Prin statute se vor reglementa toate dispozițiile de detalii ale principiilor de mai sus.

Fiecare membru a acestei asociații își ia angajamentul de-a munci prin toate mijloacele pentru realizarea scopului propus, precum și pentru adunarea mijloacelor materiale necesare.

De asemenea toți membri "Căsei Voluntarilor Români din Siberia", sunt îndatorăți a aduna tot materialul istoric aparținător vieții voluntarilor români din Siberia.

Fondul separat al Legiunii Române, care s'a format conform ordinului pe Legiune No 165/1919, trece în administrarea "Căsei Voluntarilor Români din Siberia".

"Căsa Voluntarilor Români din Siberia" își ia ființă din momentul semnării actului și funcționează pe baza unui regulament provizoriu, cu un președinte, un casier și un secretar, hotărând pe bază de majoritate absolută din 25 membri.

Făcut la Vladivostoc în ziua de 7 Octombrie, 1920.

Dr Victor G. Cadere.
Căpitan Turcan.
Gavriil Bogdan.
Dr Gheorghe Onișca.
A. Filaret Lugojan.
Ilie Bufnea.
Ioan Vasilache.
Coriolan Hertigogă.
Ioan Gros.

Dr Gheța.
Cojocariu Axente.
Remus Herlea.
Sublocot. Grebenișan.
Popan Augustin.
Silviu Rusu.
Juliu Muresian.
Sublt. T. Uăudec.
Andrei Păușan.

(ss) O. Janson.

Semnat în fața Dlui Olaf Janson
Consul al Norvegiei, având în protecție interesele românești.

Pentru conformitate cu originalul.

Secretarul "C.V.R.S."

Locotenent:

I. Bufnea

Cătălina-Mariana CREȚU

ROMÂNIA DUPĂ RĂZBOI – PRINCIPIUL AUTODETERMINĂRII

Abstract: Romania had entered the war in 1916 with the hope of territorial unification. After the war, Romania was present at the Paris Peace Conference, but without playing a main role. The Romanian delegation was led by the prime minister Ion I.C. Brătianu and Alexandru Vaida Voevod. Romania's conditions were not fulfilled as promised in the Military and Political Warfare Convention of August 17, 1916. But the fate and new ideas on peacekeeping have made unified Romania to be recognized internationally. The world was different after the Great World Conflict, from a political point of view, the "Waterfall of Thrones" dissolved the idea of multinational empires, because in the new reality they were dysfunctional. The Council of the Fours had a distrustful attitude towards Romania. W. Wilson, the American president, a pacifist leader, disagreed with some decisions taken by the Romanian government as they opposed the principle of self-determination. This also adds to the negative campaign that Revisionist states had with direct territorial interests in Romania.

Finalul Primului Război Mondial a schimbat total viziunea lumii din punct de vedere politic, istoric, dar și geopolitic: dispariția celor trei imperii (Austro-Ungar, Otoman și Rus), apariția unor state, unificarea altora. Învingătorii¹ au stabilit principalele repere ale politicii interbelice la Conferința de Pace de la Paris. Cele două direcții principale de negociere au fost: respectarea principiului naționalităților și controlarea Germaniei (economic, politic și militar). Germania era considerată responsabilă pentru declanșarea războiului.

Anul 1920 marchează victoria bolșevismului, fiind o consecință a instabilității politice și economice a spațiului european. La 16 ianuarie 1920, s-a înființat Liga Națiunilor ce avea ca scop, așa cum reiese din art. 10: „[...] membrii Societății Națiunilor, prin însăși apartenența la organizație, își oferă o garanție reciprocă de securitate”². Astfel, instituția devenea garantul stabilității și reconcilierii – „veghea la pacea lumii”. După încheierea păcii, Wilson a dorit ca S.U.A. să mențină pacea în Europa, dar majoritatea politicienilor americani au preferat „izolaționismul”. Principiile wilsoniene s-au aplicat în Conferința de Pace de la Paris, deși statele prezente la Paris și-au apărat interesele naționale. Wilson a trebuit să oprească cumva eventualele agresiuni. El era liderul echidistant al acestei conferințe, mai ales că S.U.A. „nu avea niciun interes național (în accepțiunea europeană a termenului) în divergențele teritoriale ale acordului”³.

Poziția României era îngreunată de faptul că țara noastră a încheiat, la 7 mai 1918, pace separată cu Puterile Centrale. Prin acest tratat, România ceda Austro-Ungariei teritorii de la graniță, armata română era demobilizată, iar Germania își institua controlul asupra economiei. Monopolul asupra industriei era de 90 de ani, își impunea controlul navigației pe Dunăre, achiziționa grâne la prețuri avantajoase, iar Oltenia, Muntenia și Dobrogea rămâneau sub ocupație străină.

Disensiunile dintre delegația românească și Marile Puteri s-au accentuat în primăvara anului 1919. Au fost trei motive ale discordiei: confruntarea militară româno-

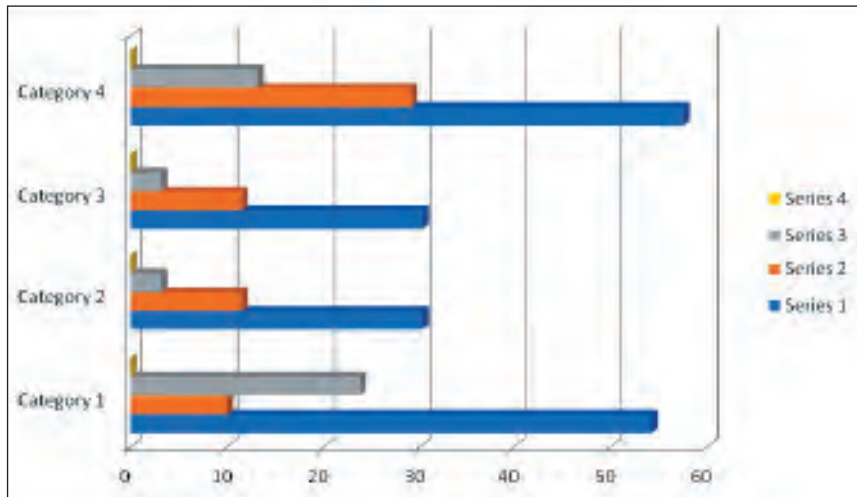
¹ Cei patru mari – W. Wilson, Lloyd George, G. Clemanceau, V. Orlando.

² J.M. Roberts, *Istoria lumii din preistorie până în prezent*, Editura Polirom, 2018, pp. 748-749.

³ Henry Kissinger, *Diplomația*, Editura ALL, 2003, p. 215.

maghiară, problema petrolului românesc și a „minorităților de rasă, limbă și religie”.⁴

La sfârșitul războiului, în Europa Centrală și de Est existau minorități naționale încorporate în națiuni față de care nu simțeau nicio loialitate. O treime din populația Poloniei nu vorbea limba polonă, mai mult de o treime din populația Cehoslovaciei era formată din minorități, iar România Mare cuprindea aproximativ un milion de maghiari.

Sursa, statistica pe anul 1930.

Graficul cuprinde zonele unde revizionismul s-a manifestat după Unire și pe tot parcursul perioadei interbelice, cu precădere pentru Transilvania. Ultranaționalistii maghiari nu recunoșteau Tratatul de la Trianon, din 4 iunie 1920, considerându-l un „Dictat”. Dacă am privi celelalte provincii istorice, următoarele două națiuni ar fi: Bucovina – ruteni și ucrainieni, evrei, germani; Moldova – evrei, țigani; Basarabia – ruși, ruteni și ucrainieni; Dobrogea – bulgari, turci; Muntenia – evrei, țigani; Oltenia – țigani, maghiari.⁵

În 1 mai 1919, la ședința Consiliului celor Patru, W. Wilson propunea un sistem juridic internațional de protecție a minorităților. Comitetul delegațiilor evreiești – prin memoriul transmis tuturor statelor prezente – a avut un rol important în desfășurarea evenimentelor, mai exact pe această chestiune. Proiectul de tratat cu Austria prevedea problema protecției minorităților în statele successorale: Polonia, Regatul sârbilor, croaților și slovenilor, Cehoslovacia și România.

Ion I.C. Brătianu și prim-ministrul Poloniei, Ignacy J. Paderewski au menționat că cele două state acceptă propunerile doar dacă vor fi aplicate tuturor statelor. Brătianu

⁴ *Apud* Valentin Naumescu, coord., *România, Marile Puteri și ordinea europeană, 1918-2018*, Editura Polirom, 2018, p. 54.

⁵ *Ibidem*, p. 55.

considera sistemul protectiv pentru minorități ca un motiv pentru care Marile Puteri ar fi putut exercita o formă de „dominație” economică și politică față de România.⁶ Delegația română nu a acceptat nicio concesie impusă de Marile Puteri. Brătianu a cerut respectarea Convenției militare din august 1916. Regatul României voia Banatul întreg încă din perioada neutralității, când Constantin Diamandy, ministrul român la Petersburg, i-a prezentat lui S.D. Sazonov revendicările teritoriale. În momentul intrării în război, Antanta ne-a promis întregul Banat prin Convenția politico-militară. Delegația sârbă a arătat o hartă a Banatului din 1853, făcută de cancelaria Vienei prin care populația sârbă din zona Voievodinei era mai numeroasă decât cea românească.⁷

La 22 aprilie 1919, Brătianu i-a trimis președintelui american Wilson un memoriu prin care voia să i se confirme frontierele stabilite în tratatul din 1916. Ideea expusă în memoriu era aceea că unitatea națională a românilor trebuia să fie în conformitate cu principiul etnic. Solicita ca Tisa să fie ca frontieră naturală, cel puțin în partea de sud, astfel vărsarea Mureșului în Tisa să fie pe teritoriul românesc.⁸ Brătianu insista pe „conceptul de alianță”; considera că puterile trebuie să-și respecte promisiunile. Operațiunea ofensivă românească începută pe 16 aprilie 1919, cu sprijinul Franței, avea ca scop înaintarea spre Tisa, pentru a opri pericolul maghiar printr-o graniță naturală. Guvernele comuniste de la Budapesta și Kiev declaraseră că vor ataca România. Exact după zece zile, la ședința Consiliului celor Patru, Wilson cerea României să înceteze „acțiunea agresivă față de Ungaria”. După părerea sa, România punea în pericol pacea.

La mijlocul lui iulie 1919, armata maghiară a guvernului comunist al lui Bela Kun a atacat România pe Tisa, dar armata română respinge atacul și nu se oprește până la Budapesta.⁹ Un rol esențial în stagnarea discuțiilor l-a avut și ocuparea Budapestei, pe 4 august 1919, presa și liderii europeni considerau că guvernul României nu respecta suveranitatea Ungariei. Așadar, încalcă principiul autodeterminării popoarelor, concept susținut de statele învingătoare și stipulat de președintele „idealist” W. Wilson.

Armata română a înlăturat regimul comunist al lui Bela Kun dar implicarea militară a României nu a fost văzută cu ochi buni de „Consiliul celor Patru”. Prin urmare, încheierea unei înțelegeri între Brătianu și „Consiliul celor Patru” era sortită eșecului; ambele părți n-au respectat principiile de bază ale relațiilor internaționale: Brătianu credea că ocuparea Budapestei a fost justificată, iar Wilson era de părere că guvernul României era incapabil să respecte „conceptul de putere” al celor patru state decizionale și suveranitatea țării vecine, Ungaria. La aceasta se adaugă și campania negativă pe care o duceau statele revizioniste cu interese teritoriale directe în România, dar și unii lideri de opinie (aflați atunci în Budapesta), cum era un profesor universitar de la Harvard, Philip Marshall Brown. Ideile lui Brown ajungeau la Paris la secretarul Departamentului de Stat, Robert Lansing și apoi la Wilson. Se voia, după unii, restaurația lui Carol al Austriei și înlăturarea lui Kun, de aceea nu se dorea ca România să aibă un cuvânt de spus în această chestiune.¹⁰ Nimeni nu s-a așteptat ca România să ocupe Budapesta, fără niciun sprijin din partea Aliților.

Până la urmă, marile puteri trebuiau să recunoască o realitate deja existentă, o realitate bazată pe principiul autodeterminării popoarelor. Iată ce spunea Miron Cristea,

⁶ Zeno Câmpeanu, *Frontiera româno-ungară*, în AMAE, fond *Transilvania, 1920-1944, Studii istorice*, vol. 348, f. 23.

⁷ A.N.I.C. fond personal *Constantin Diamandy*, dosar 105, f. 4.

⁸ *Ibidem*, f. 7.

⁹ Zeno Câmpeanu, *op. cit.*, f. 3.

¹⁰ Valentin Naumescu, *op. cit.*, p. 57.

episcop de Caransebeș, la Adunarea de la Alba-Iulia:

Tot poporul trebuie să aibă libertatea de a fi stăpân și pe sine și a-și croi însuși viitorul și soarta. Ca să ne folosim și noi românii din Banat, Ungaria și Transilvania de dreptul cuprins în acest evanghelic principiu, am venit la această istorică și măreață adunare națională în străvechia Alba-Iulia.¹¹

Ion I.C. Brătianu demisionează din funcția de prim-ministru (1 octombrie 1919), lăsându-l pe Alexandru Vaida-Voevod să conducă delegația României la Paris. În această realitate, Marile Puteri îi cereau României politici pentru apărarea minorităților.

Iuliu Maniu, într-un articol din ziarul „Neamul Românesc”, declara:

Nu voim ca din asupriți ce am fost să devenim asupritori. Voim să asigurăm libertatea pentru toți și dezvoltarea pentru toate popoarele conlocuitoare [...] Noi, care am vărsat lacrimi văzând limba noastră scoasă din școli, biserici, justiție, nu o vom lua altora. Nu vom lua puțința vieții de la alții.¹²

¹¹ Apud Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Mușat (coord.), *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională*, 1918. *Documente interne și externe*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, vol. IV, pp. 471-477.

¹² Apud Iuliu Maniu, *Despre necesitatea asigurării egalității în drepturi între toți cetățenii României*, în „Neamul Românesc”, Iași, 1918.

Nicolae TEȘCULĂ

ATMOSFERA DIN SIGHIȘOARA LA ÎNCEPUTUL ANULUI 1919 REFLECTATĂ ÎN PAGINILE LUI „SCHÄSSBURGER ZEITUNG”

Abstract: *In this article I have tried to present the way in which the passing from the Hungarian administration to the Romanian one, brought by the Great Union, was felt in Sighișoara. One of the richest sources that can give us a sense of how the atmosphere was, is the press. The newspaper that we have resorted to is “Schässburger Zeitung”. After the first conflagration ceased, the life of the inhabitants from Sighișoara has, slowly but surely, regained normality. There were certain political changes; a new Romanian administration replaced the Hungarian one, through the naming of a prefect as head of the Târnava Mare County, the lawyer from Mediaș, Dionisie Roman. But within the town, things remained unchanged, with the same mayor, August Leonhardt, after he pled allegiance to King Ferdinand of Romania. Although the life of the associations returned to normal and the social events developed, there were also new ones, like the old style celebrations of the New Year, the Epiphany and the Union of Moldavia with Wallachia from 1859. New was also the introduction of classes of Romanian language and the introduction of the Eastern Time, the Bucharest time. The passage from the Hungarian administration to the Romanian one was peaceful, and the life of the inhabitants went back to normal, as they desired to recover the belle époque atmosphere which had been present in the town on Târnava Mare even before the First World War broke out.*

Sighișoara, întemeiată în secolul al XIII-lea de către coloniștii germani, a jucat un rol important în cadrul istoriei Transilvaniei, evidențiindu-se, în special, în domeniul meșteșugurilor, ale căror tradiții în cadrul breslelor se întind pe o perioadă de secole. Epoca modernă găsește orașul în plin proces de modernizare, determinând o rupere a tradiției breslelor și implicit o modificare a structurii etnice a populației orașului. La 1851 avem 7206 suflete,¹ iar în 1866, 8354.² Numărul populației va crește pe parcursul secolului XX, astfel că la 1910 ea este de 11.587, dintre care majoritatea de 5686 de locuitori erau etnici sași, urmați de români – 3031 de suflete, maghiari – 2687 de suflete și 383 de altă naționalitate.³

Din anul 1876, odată cu noua lege privind împărțirea administrativă a Ungariei, Sighișoara pierde statutul medieval de reședință, însă devine reședința nou înființatului comitat Târnava Mare, aici avându-și sediul toate instituțiile comitatense. În această situație se găsește urbea de pe Târnava Mare la debutul Primului Război Mondial. După cum se știe, prima conflagrație mondială a avut reverberații puternice la nivelul conștiinței colective, prin impactul produs asupra participanților. Războiul a implicat milioane de oameni, a determinat pierderi imense atât umane cât și materiale, ce vor duce, în cele din urmă, la schimbarea mentalităților colective.

Dincolo de aceste aspecte, Primul Război Mondial a produs sfârșitul unei lungi epoci de pace, caracterizate prin apariția unor mari descoperiri științifice, atât

¹ Schäßburg. Bild ein siebenbürgischen Stadt, Herausgegeben, Heinz Brandisch, Heinz Heltmann und Walter Lingner Rautenburg Verlag, 1998, p. 61. (în continuare: Schäßburg...).

² Joseph Haltrich, *Culturhistorische Skizze aus Schäßburg* în „Sächsischer Hausfreund”, XXX Jahrgang, Kronstadt, 1867, p. 80.

³ Emil Giurgiu, *Sighișoara*, București, Editura Sport-Turism, 1982, p. 57.

în domeniul tehnic, cât și în cel medical, a unei perioade de progres și de bunăstare, cunoscute sub numele de *la Belle Epoque*.

Același conflict militar a grăbit prăbușirea marilor imperii europene și afirmarea deplină a principiului naționalității, a dreptului fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta. Acest lucru a dus în Europa Centrală și de Est la crearea statelor naționale, în urma conferinței de pace de la Paris.

Pentru noi românii, finalul războiului a dus la crearea României Mari. După cum se știe, la 1 decembrie 1918, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia a votat în unanimitate Unirea Transilvaniei, Crișanei, Banatului și Maramureșului cu România.

În paginile următoare, vom încerca să prezentăm modul în care trecerea de la administrația maghiară la cea românească, determinată de actul Marii Uniri, s-a manifestat la Sighișoara. Unul dintre cele mai bogate izvoare prin care putem dezvolta atmosfera este presa. Ziarul are unul dintre cele mai strânse legături cu starea politică, cu dezvoltarea economică, cu nivelul cultural al societății pe care o reprezintă.

La Sighișoara, în anul 1869, va fi tipărit primul ziar. El se va numi *Das Sächsische Volksblatt (Foaia populară săsească)*, în tipografia nou înființată a lui Friedrich Kraner, care a avut o existență scurtă de doar 10 luni. În 1872, va fi editată la tipografia lui Friedrich, publicația Jördens – *Schäßburger Anzeige (Informația Sighișoarei)*. Publicația va renunța la abordarea problemelor politice, însă, pe lângă publicațiile oficiale, problemele privind viața economică, a asociațiilor, activitatea consiliului orașului, al comitatului, ziarul ne oferă din belșug date privind activitățile mondene la Sighișoara.

Din 1879, foaia lui Jördens va avea o concurență serioasă din partea lui *Groß-Kokler Bote (Vestitorul Târnavei Mari)*, apărut în tipografia lui Friedrich J. Horeth, cu o apariție săptămânală. Ziarul se dorea a fi un oficios al comitatului Târnavă Mare. Aici apăreau o serie de limitări în domeniul cuvântului scris determinate de subvențiile oferite de autoritatea comitatensă. Ziarul nu va reuși să acopere prin articole întreaga suprafață a comitatului și se va limita la analiza evenimentelor petrecute la Sighișoara și doar tangențial vor fi abordate date privind celelalte orașe și localități.⁴

Cele două publicații vor funcționa în paralel până în anul 1900, când *Schäßburger Anzeiger* își va schimba proprietarul și denumirea în *Schäßburger Zeitung (Ziarul Sighișoarei)*, nume sub care va apărea până la dispariția lui, la finele lunii iunie, 1919 prin contopirea sa cu *Groß-Kokler Bote*.

O noutate adusă de *Schäßburger Zeitung* este schimbarea formatului, care devine unul mic Quart. Din perspectiva rubricaturii, aceasta rămâne la fel; avea o apariție bisăptămânală, miercurea și sâmbăta. În anii Primului Război Mondial, apărea doar o dată pe săptămână, sâmbăta după-amiaza. În 1919 va relua apariția bisăptămânală. Publicația avea patru pagini la un număr și cuprindea îndeobște știri cu caracter local, dar și teme de interes general așezate, mai ales, în primele două pagini. Ziarul își păstrează redactorul responsabil, pe Fritz Albert, iar proprietar va rămâne Wilhelm Krafft din Sibiu.⁵

⁴ Nicolae Teșculă, *Presa săsească sighișoreană 1869-1900* în „Revista Bistriței”, XIX, 2005, pp. 231-248.

⁵ Din păcate, nu cunoaștem date legate de biografia lui Fritz Albert. Despre Krafft știm că s-a născut în anul 1833 și provenea dintr-o familie sighișoreană. Tatăl său, Friedrich Wilhelm Krafft avea legătoria de cărți la Sighișoara și la Bistrița și l-a încurajat pe fiul său să urmeze o profesie în acest domeniu. Va studia în tipografia lui Johann Gött în Brașov, apoi la Sibiu, Timișoara, Pforzheim, Münster, Schwerin și Berlin. Se va întoarce acasă, unde va lucra la tipografia lui Filtsch. Prin căsătoria cu fiica patronului va prelua afacerea și o va dezvolta. Va juca un rol important și în publicarea unor lucrări și reviste românești, ceea

O noutate a publicației este faptul că, spre deosebire de anii trecuți, când era doar o publicație de informație, acum devine una politică, dedicată etniei săsești din Transilvania, după cum apare și în subtitlu: *Pentru bunăstarea poporului și politica săseasco-germană*.

Încă din primele numere ale ziarului, articolele editoriale vorbesc despre realizarea Marii Uniri, despre speranța într-un viitor mai bun alături de poporul român. Astfel, în numărul 3 din 11 ianuarie 1919, în articolul *Im neuen Staate (În noile state)* se arată:

Noi locuim casă lângă casă, curte lângă curte, pământ lângă pământ cu poporul nostru frate român. Sunt multe interese între noi, unele care ne apropie, altele care ne despart, așa că o necesitate convingătoare va trebui să ne aducă la un acord cu poporul nostru frate. Acum românii au preluat Transilvania și teritoriile locuite de români din granițele Ungariei pentru Imperiul lor, prin cunoscuta hotărâre de la Alba Iulia. Ei au preluat teritoriul pe baza punctelor wilsoniene, iar prin conferința de pace se va asigura totala libertate națională, totala autonomie pentru școală, biserică, administrație și justiție pentru toate popoarele care locuiesc acest teritoriu. La fel ca și drepturile celorlalte națiuni și națiunea săsească își cere drepturile pe baza graniței ideii wilsoniene.

Aduce apoi, în discuție, hotărârea Adunării Naționale Săsești de la Mediaș din 9 ianuarie 1919 și își arată speranța că:

În consecință aderarea poporului săsesc la România va fi expresia speranței că în prezent, bravul nostru trecut, care stă acum la dispoziția noului stat va fi un spațiu de dezvoltare, unde să se includă și unitatea noastră politică și culturală. Este importantă rezoluția (de la Mediaș n.n.), în special pentru pasul, prin care se exprimă așteptările prin care tovarășii noștri germani rămași în acest nou teritoriu se vor ralia demersului nostru, astfel încât să fie posibilă apartenența tuturor germanilor la noul stat. (...) Aici trebuie subliniat, că aspirațiile poporului săsesc sunt acelea de a avea o relație de bună înțelegere și cu poporul maghiar în noul stat.⁶

Același număr al ziarului prezintă și proclamația Adunării Naționale Săsești emisă la Mediaș în 9 ianuarie 1919, prin care sașii aderă la Hotărârea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.⁷

Tot din paginile foii aflăm că viața publică intră în normalitate. Se deschid porțile școlilor: „cursurile școlii ev. de fete încep miercuri 13 ianuarie orele 10.45 dimineața în clădirea școlii de băieți”, iar „cursurile la școala meșteșugărescă a orașului au început joi 9 ianuarie în vechile clase”. De asemenea, se anunță că va avea loc în data de 16 ianuarie, ședința Corpului Reprezentativ Municipal, deci a Consiliului Local.⁸

Un moment important la începutul anului 1919 a fost, după cum se știe, instalarea noilor autorități județene de către Consiliul Dirigent. Etapele care au dus la instaurarea autorităților județene au fost: decembrie 1918 – ianuarie 1919, martie-aprilie și mai-iunie 1919. Cele mai multe numiri de prefect s-au făcut în prima etapă, în cele 15 comitate

ce îl va determina pe Regele Carol I să-l decoreze. Modernizează întreaga editură și tipografie deschizând și o filială, la Sighișoara. Moare în 1908. Vezi: Erika Schneider, *Ein Muster von Fleiss, Ausdauer, Rühigkeit und Umsicht. Zum Gedenken am den 100. Todestag des Buchdruckers und Verlegers Wilhelm Johann Krafft*, în „Schässburger Nachrichten”, Folge 30, Dezember 2008, 15 Jahrgang, Heilbronn, pp. 50-51.

⁶ *Schässburger Zeitung für sächsisch-deutsche Politik und Volkswohlfahrt*, nr. 3, Samstag, 11. Januar 1919, 47. Jahrgang, pp. 9-10.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 3.

aflăte în subordinea Consiliului Dirigent. Astfel, la propunerea șefului Resortului de interne, la 29 decembrie 1918, au fost numiți prefectii: Octavian Vasu (jud. Făgăraș), Nicolae Comșa (jud. Sibiu), Toma Vasinca (jud. Hunedoara), Ioan Pop (jud. Alba), Zosim Chirtop (jud. Turda-Arieș), Gavril Tripon (jud. Bistrița-Năsăud), Dionisie Roman (jud. Târnava Mare). În cursul lunii ianuarie 1919, au fost numiți: Marcian Căluțiu (jud. Târnava Mică), Ioan Vescan (jud. Mureș-Turda), Simion Tămaș (jud. Cojocna), Teodor Mihali (jud. Solnoc-Dabâca), toți în data de 11 ianuarie, Silviu Moldovan (jud. Ciuc), în 9/22 ianuarie, George Baiulescu (jud. Brașov), Nicolae Vecerdea (jud. Trei-Scaune).

După cum am văzut, pentru județul Târnava Mare a fost numit avocatul Dionisie Roman.¹⁰ În numărul din 15 ianuarie 1919, aflăm că, în data de 11 ianuarie, a avut loc instalarea noului prefect al comitatului Târnava Mare:

... sâmbăta trecută, 11 ianuarie dimineața la orele 10 în mica sală de ședințe a clădirii comitatense¹¹. Aici erau prezenți funcționari locali comitatensi, medicii de la spitalul comitatens ca și reprezentanți ai magistralor și direcțiilor de poliție din Sighișoara și Mediaș. Imediat, după ora 10, a apărut noul prefect, domnul dr. Dionisie Roman împreună cu domnul viceșpan dr. Iulius Schaser; în fața adunării (domnul prefect n.n.) a salutat cu câteva cuvinte în limba română, după care a continuat în limba germană și mai întâi a amintit despre Unirea Transilvaniei cu România, prin Adunarea Națională Românească de la Alba Iulia din 1 Decembrie, ca și de Decretul regelui Ferdinand, din 17 decembrie anul trecut. A cerut mai apoi funcționarilor jurământ de loialitate față de regele Ferdinand și față de guvernul său, mai întâi în limba germană, apoi în limba maghiară. Cine nu dorește să depună jurământul li se recomandă să plece. Au rămas toți cei prezenți, după care domnul prefect a dat jurământul prima dată pentru funcționarii germani în limba germană și apoi pentru funcționarii maghiari în limba maghiară.

După depunerea jurământului de către fiecare funcționar în parte, prefectul a ținut un discurs în care a vorbit despre drepturile și libertățile egale pentru fiecare națiune din Transilvania. Prin prezență și discurs:

După acest discurs elocvent, domnul prefect, care cunoaște fluent cele trei limbi ale țării și ca un bun cunoscător al celor 3 națiuni din comitatul nostru a făcut o

⁹ Gheorghe Iancu, *Justiție românească în Transilvania (1919)*, Cluj-Napoca, Editura Ecumenica Press, 2006, pp. 20-21.

¹⁰ Despre Dionisie Roman știm că s-a născut în 1 noiembrie 1875 la Ațel (azi, jud. Sibiu), ca fiu al învățătorului Ioan Roman. Este nepotul memorandistului omonim. Studiile liceale le face la Gimnaziul Evanghelic din Mediaș, unde obține examenul de maturitate la 28 iunie 1895. Urmează Facultatea de drept a Universității din Cluj iar după absolvirea studiilor devine avocat stagiar (1901), avocat definitiv (1905) și decan al baroului comitatului Târnava Mare. Pe tărâm cultural este membru al ASTREI din 1905 și președinte al Despărțământului Mediaș între 1908-1915. Preocupat de dezvoltarea economică a românilor ardeleni, înființează o filială a Băncii Albina la Mediaș în anul 1910 și este fondator al Băncii Centrale Industriale și Comerciale din Sibiu în 1919. În 1922 îl găsim în consiliul de administrație al Primei fabrici de sticlă cu gaz metan din Mediaș, iar în ajunul naționalizării întreprinderilor este ales în conducerea firmei bucureștene Hygea S.A.R. În domeniul politic este primul prefect român al județului Târnava Mare, deputat de Târnava Mare între 1920-1922 și 1932-1933. Sfârșitul vieții sale rămâne necunoscut. (Helmuth Julius Knall, *Mediașul în perioada Marii Uniri*, în „Mediașul și Marea Unire”, volum îngrijit de Vasile Mărculeț și Helmuth Julius Knall, Mediaș, Editura Crisserv, 2018, p. 55; Dragoș Lucian Țigău, *Suprema Laurea Sive Doctoratus. Medieșeni titulari de doctorat (până în 1920)*, în „Mediaș – 750 Studii”, vol. III, Omagial, volum îngrijit de Vasile Mărculeț și Helmuth Julius Knall, Mediaș, Editura Crisserv, 2017, pp. 65-66).

¹¹ Azi, sediul Primăriei.

simpatică impresie...¹²

Acest jurământ de loialitate față de Regele Ferdinand trebuia depus de fiecare funcționar, nu doar de către cei comitatensi, în aceeași zi:

Toți funcționarii magistratului au depus jurământul de loialitate față de regele Ferdinand și guvernul său în fața domnului Primar¹³ autorizat în acest sens de domnul prefect Dionisie Roman.¹⁴

O noutate este introducerea limbii germane în administrație:

Marți 14 ianuarie, ca limbă administrativă la autoritățile noastre comitatense a fost introdusă și limba germană, atât la nivel central, cât și la nivel cercurial.¹⁵

Din analiza textului de mai sus, observăm faptul că trecerea de la administrația maghiară la cea românească, la nivelul comitatului Târnava Mare s-a făcut pașnic, toți funcționarii depunând jurământ față de Regele Ferdinand și față de Consiliul Dirigent de la Sibiu. O noutate este titulatura celui care conduce comitatul, acum având titlul de *prefect*, adjunctul său păstrând vechea denumire a administrației maghiare, cea de *vicespan*.

Tot la începutul anului 1919, aflăm că noile autorități, pentru a-și face cunoscute intențiile și pentru a informa corect cetățenii cu privire la hotărârile luate, doresc a înființa o foaie oficială a comitatului:

De la sfârșitul lunii ianuarie apare în editura tipografiei locale „Dacia” (a domnului n.n.) dr. Toma Cornea, ca foaie oficială, un nou ziar. Acesta are tipărită o ediție germană sub titlul de <Großkokel> și o ediție românească sub titlul de <Gazeta Oficială>. ¹⁶

O noutate a acestor zile este și sărbătorirea anului nou pe stil vechi. Este știut faptul că România va trece la calendarul gregorian la 1 aprilie 1919, care va deveni astfel 14 aprilie:

Cu ocazia Noului An românesc marți 14 ianuarie au fost închise toate prăvăliile și nu s-au ținut cursuri la școli. În ajunul Anului Nou inteligența românească a mers la Hotelul Steaua și s-a sărbătorit Anul Nou în Sala Casei Orașului.¹⁷ În ziua de An Nou în biserica greco-orientală s-a ținut o slujbă religioasă.¹⁸

Apoi, la fel de Bobotează:

Cu participarea comandamentului militar local românesc și a trupelor ce se găsesec s-a sărbătorit duminică 19 ianuarie marea sărbătoare bisericească a Bobotezei. Deja la orele 7,30 dimineața 21 de salve de tun au anunțat începerea marii sărbători. La orele 10,45 de minute trupele garnizoane s-au renunit în fața Bisericii greco-orientale și în același timp au venit în frunte autoritățile administrative ale comitatului și ale magistratului, cu un număr mare de funcționari. La orele 11 a avut loc slujba de Bobotează și s-a încheiat cu botezul credincioșilor și al trupelor. În timpul sărbătoririi artileria a tras încă 21 de salve.

¹² *Schässburger Zeitung für sächsisch-deutsche Politik und Volkswohlfahrt*, nr. 4, Mittwoch, 15. Januar 1919, 47. Jahrgang, pp. 14-15.

¹³ Este vorba de dr. August Leonhardt.

¹⁴ *Ibidem*, p. 15.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Idem*, nr. 10, Mittwoch, 5. Februar, 1919, 47. Jahrgang, p. 39.

¹⁷ Azi, Sala Mihai Eminescu.

¹⁸ *Idem*, nr. 4. Mittwoch, 15. Januar, 1919, 47. Jahrgang, pp. 14-15.

La finalul sărbătorii a avut loc trecerea în revistă a trupelor și defilarea acestora în fața comandamentului general.¹⁹

Tot ca o noutate, pentru prima dată are loc sărbătorirea Unirii Țării Românești cu Moldova, bineînțeles tot pe stil vechi:

Joia trecută, 6 februarie s-a sărbătorit de către garnizoana românească locală și de către întreaga populație românească sărbătoarea Unirii Moldovei cu Valahia la 1859. Cu această ocazie dimineața la orele 10,30 s-a oficiat la Biserica greco-orientală un *Te-Deum*. La acesta au participat ofițerii și soldații de la garnizoana locală, în frunte cu autoritățile locale. După slujba religioasă a avut loc trecerea în revistă a trupelor și defilarea acestora, timp în care s-au tras 21 de salve de artilerie. Tot acum, s-a dansat *Hora* (Unirii n.n.) în fața bisericii. După amiază la orele 15,30 au avut loc în Sala Casei Orașului serbarea elevilor și seara o retragere cu torțe, urmată de dans în vechea casă a Asociației Meșteșugarilor^{20, 21}

Viața intră în ritmul ei normal, activitățile asociațiilor devin tot mai prezente și mai numeroase. De pildă, Asociația muzicală anunță repetiții pentru a derula activitățile sale:

pentru corul de femei, luni după-amiază la orele 6, pentru orchestră, miercuri seara la orele 8 și pentru corul bărbătesc, vineri seara de la orele 8. Toți membrii au fost informați în acest sens.²²

De asemenea, au loc baluri:

Azi sâmbătă 25 ianuarie va avea loc în Sala Casei Orașului un <Bal Mascat>. Prețul de intrare – o mască 7 coroane (...). Începe la orele 8 seara.²³

Mai mult decât atât, se organizează și expoziții:

Muzeul Igieniei al Asociației pentru Combaterea Tuberculozei va fi deschis dimineața între orele 11-12. Conducerea asociației se va îngriji de ghidaj și de explicațiile necesare. Ghidajul începe la ora 11 fix. Din cauza îngustimii spațiului pot intra doar 10 persoane. Prețul de intrare este de o coroană plătită în avans sau imediat de începerea ghidajului, la farmacia Salmen.²⁴

Au loc reprezentații teatrale. Astfel, în data de 22 martie:

Asociația Femeilor organizează o seară teatrală. Va fi premiera farsei în 4 acte <Aerul marelui oraș>, de Oskar Blumenthal și Gustav Kadelburg.²⁵

Tot acum, viața politică a sașilor ardeleni cunoaște un reviriment, oamenii politici sași țin conferințe și discursuri cu privire la noua situație constituțională a Transilvaniei. Aflăm că:

În localul Consiliului Popular Cercurial Sighișoara a avut loc marți 13 februarie un discurs cu conținut politic al domnului Hans Otto Roth, secretar al Consiliului Național Săsesc din Transilvania.²⁶

Unirea Transilvaniei cu România determină organizarea de cursuri pentru

¹⁹ *Idem*, nr. 6, Mittwoch, 22. Januar, 1919, 47. Jahrgang, p. 23.

²⁰ Azi, Sala Sander.

²¹ *Idem*, nr. 11, Samstag, 8. Februar, 47. Jahrgang, p. 43.

²² *Idem*, nr. 5, Samstag, 18. Januar 1919, 47. Jahrgang, p. 19.

²³ *Idem*, nr. 7, Samstag, 25. Januar 1919, 47. Jahrgang, p. 26.

²⁴ *Idem*, nr. 16, Mittwoch, 26. Februar 1919, 47. Jahrgang, p. 63.

²⁵ *Idem*, nr. 21, Samstag, 15. März 1919, 47. Jahrgang, p. 83.

²⁶ *Idem*, nr. 13, Samstag, 15. Februar 1919, 47. Jahrgang, p. 51.

cunoașterea limbii române, așa aflăm că:

Pentru limba română sunt planificate cursuri în trei grade și anume pentru începători, apoi pentru cei care cunosc parțial limba română și ultimul pentru cei care cunosc limba română, dar nu vorbesc corect din punct de vedere gramatical. Cursul durează trei luni și vor fi organizate ore de curs, tot la două zile. Cursul se va ține între orele 5 și 8 seara. Profesori de specialitate sunt dr. Julius Holitzer, M.A. Zikeli și un profesor care urmează a fi numit. Cursul ținut de dr. Holitzer începe la 1 aprilie, celelalte la 15 martie.²⁷

De asemenea, are loc adaptarea orei după cea a României:

Șeful Resortului pentru Transport, dr. Romul Boilă a anunțat că pe teritoriul administrat de Consiliul Dirigent în ziua de 1 aprilie, ziua de muncă va începe mai devreme cu o oră. Astfel la trecerea de la ziua de 31 martie la 1 aprilie ora 12 va deveni ora 1. Fie că este vorba de introducerea <orei de vară> ca în anii trecuți sau este o dispoziție pentru alinierea la ora vechiului regat al României <ora Europei de Est> regulamentul nu aduce detalii.²⁸

Din analiza paginilor de mai sus, observăm faptul că, după încetarea primei conflagrații mondiale, viața locuitorilor din Sighișoara intră încet, dar sigur, pe un făgaș normal. Au loc schimbări de ordin politic, se instaurează o nouă administrație românească în locul celei maghiare, prin numirea unui prefect în fruntea comitatului Târnava Mare, a avocatului medieșan Dionisie Roman, însă la nivelul magistratului lucrurile rămân neschimbate, primarul August Leonhardt rămâne în funcție, după ce a depus jurământ de loialitate față de Regele Ferdinand al României.

Viața asociațiilor revine la normal, activitățile mondene dezvoltându-se, apar și noutăți cum ar fi sărbătorirea, pe stil vechi, a Anului Nou, a Bobotezei și a Unirii Moldovei cu Țara Românească, din 1859. Tot ca noutate, sunt cursurile de limbă română și introducerea orei orientale, a orei Bucureștiului.

Putem conchide arătând că trecerea de la administrația maghiară la cea românească s-a realizat în mod pașnic, viața locuitorilor intrând într-un ritm normal, care dorea tot mai mult să recupereze din atmosfera de *la Belle Epoque*, prezentă în urbea de pe Târnava Mare înainte de izbucnirea Primului Război Mondial.

²⁷ *Idem*, nr. 19, Samstag, 8. März 1919, 47. Jahrgang, p. 75.

²⁸ *Idem*, nr. 25, Samstag, 29. März 1919, 47. Jahrgang, p. 99.

Dragoș L. CURELEA, Daniela-Ștefania CURELEA

CONTRIBUȚII CU PRIVIRE LA CONSTITUIREA, ORGANIZAREA ȘI ACTIVITATEA CULTURAL-NAȚIONALĂ A REGIONALEI „ASTRA DOBROGEANĂ” ÎNTRE 1927-1935: SCHIȚĂ PENTRU O POSIBILĂ MONOGRAFIE

Abstract: *In this study, we submit to the readers the premise that the analysis and the follow-up of cultural phenomenology, in particular the functional-organisational approach, but also of cultural manifestations and the specific associations, have contributed in a defining way to the national construction through the culture of the Romanians in the space of Dobrogea, and Astra (ASTRA) had a defining role in the efficient pursuit of these activities and in the province of the Black Sea, fulfilling the words of Vasile Goldiș from the year 1925.*

În studiul acesta, supunem atenției cititorului premisa potrivit căreia, analiza și parcurgerea fenomenologiei culturale, în special a demersului funcțional-organizatoric, dar și a manifestărilor culturale-specifice în rândurile societăților și asociațiilor de profil, au contribuit în mod definitoriu la construcția națională prin cultură a românilor din spațiul Dobrogei, iar „Astra” a avut un rol definitoriu la desfășurarea eficientă a acestor activități și în provincia de la malul Mării Negre, îndeplinind cuvintele lui Vasile Goldiș din anul 1923. Demersul nostru nu este unul inedit, însă este mai mult decât interesant, informații și date în acest sens, sunt păstrate în Fondul Astra din Sibiu și în diferite periodice culturale care au apărut în decadele interbelice, dar și în puține studii de specialitate care au abordat această direcție de cercetare a istoriei culturale. Coroborând datele din arhivă, atât cu memorialistica celor care au participat la evenimente, cu bibliografia de specialitate generală și specifică, dar și cu parcurgerea studiilor de specialitate, am elaborat prezentul studiu mai puțin cunoscut în actualitate pentru a informa cititorii cu privire la activitatea funcțională și culturală a „Astrei” în această parte de țară.¹

Menționăm că, după Unirea din anul 1918, Bucureștiul a impus treptat și a urmărit un centralism obiectiv, atât în plan instituțional, cât și din perspectiva administrativă, care s-a manifestat în mod constant și în planul activităților social-culturale desfășurate prin societăți și asociații de profil. Iar „Astra” a fost una dintre cele mai importante societăți cultural-naționale, care s-au pronunțat și activat în acest sens, urmărind atât pedagogia socială, cât și educația adulților. Modernitatea și corolarul său în spațiul românesc au impus încă din secolul al XIX-lea, dar cu deosebire după Marea Unire din anul 1918, accelerarea unui amplu proces recuperator în mediul românesc, față de stadiul în care se aflau statele europene ale acelei perioade, urmărindu-se și eliberarea noastră din complexul de inferioritate față de acestea. Iar, pe această direcție de activitate social-culturală, rolul național al Asociațiunii a fost unul definitoriu în toate provinciile românești.²

¹ Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, Sibiu, Editura Astrei, 1944, pp. 133-134; *Astra dobrogeană*, anul I, nr. 3-4, septembrie 1929, p. 5; Adriana Gheorghiu, *Astra Dobrogeană – focar civilizator al spațiului dintre Dunăre și Mare*, în „Conferințele Bibliotecii Astra”, nr. 148, 2011, pp. 153-155.

² Ion Onuc Nemeș, *Astra în satul meu. De la Comuna Viitorul la Satul-model Sâncraiiul Almașului*, Sibiu, Editura

De altfel, sublinia în anul 1920 Ioan Georgescu, secretarul „Astrei”, că atât anterior Unirii din 1918, dar cu deosebire, după această dată:

Asociațiunea devenise bunul spiritual al tuturor, atât al uniților, cât și al neuniților, atât al cărturarilor, cât și al necărturarilor, al meseriașilor și neguțătorilor, tot atât cât și al țăranilor. Ea înfrățește pe toți românii deopotrivă prin limbă și cultură.³

În acest complicat context intern manifestat în plan economic, social, politic și cultural, în decadele interbelice, ne par semnificative cuvintele rostite de președintele „Astrei”, Vasile Goldiș care, de altfel, după anul 1923, ca urmare a alegerii sale, ocupa funcția de conducere a instituției cultural-naționale „Astra”⁴ și care menționa în anul 1925:

Banatul are să devină o regiune a Asociațiunii cu autonomia ei precizată în statute noi, tot astfel, Basarabia și Bucovina, mai apoi Muntenia, Oltenia și Dobrogea. Flamura culturii și solidarității românești purtată de „Astra” trebuie să falfăie deasupra întregului pământ al României.⁵

Cu privire la momentul constituirii Regionalei „Astra Dobrogeană”, istoriografia acestei societăți cultural naționale menționează data de 5 mai 1927, atunci când, generalul Ioan Vlădescu se afla la comanda Jandarmeriei din România și care fusese anterior la comanda Diviziei 9 Infanterie din Constanța, a invitat pe reprezentanții elitei românești din această provincie la Cercul Militar din localitatea menționată mai sus, pentru a le solicita concursul privind inițiativa înființării unei structuri regionale a Asociațiunii Transilvanice⁶. O particularitate a înființării și activității Regionalei „Astra Dobrogeană” a fost dată de implicarea elementului militar și a celui didactic în demersurile cultural-naționale. În aceeași zi, a fost luată hotărârea constituirii Despărțământului central județean Constanța al „Astrei”.⁷ În alocuțiunea inaugurală a acestei Regionale, înaltul

Astra Museum, 2015, pp. 35-37.

³ Ioan Georgescu, *Satul meu: Un sat din Ardeal*, Biblioteca Poporală a Asociațiunii, X, nr. 92, 1920, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1920, pp. 44-45; Pamfil Matei, *Asociațiunea în lumina documentelor (1861-1950). Noi contribuții*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2005, pp. 231-232.

⁴ Valer Moga, *Astra și Societatea (1918-1930)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, pp. 70, 107-108; Dumitru Tomoni, *Societate, Cultură și Politică: „Astra” în Banat (1896-1948)*, Timișoara, Editura Învierii, 2009, p. 346.

⁵ *Societatea de mâine*, anul II, nr. 35-37, din 23-30 august 1925, p. 591; Eugen Hulea, „Astra”. *Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, Sibiu, Editura Astrei, 1944, pp. 25-28.

⁶ Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, (în continuare se va cita prescurtat: S.J.S.A.N.), Fond Astra, doc. nr. 2958/1927, *Registrul de procese-verbale ale ședințelor Comitetului Central al Asociațiunii pentru perioada 1927-1932*, p. 118; Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire*, pp. 133-134; Pamfil Matei, *„Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (Astra) și rolul ei în cultura națională*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, pp. 67, 88-89; Valer Moga, *Astra și Societatea*, p. 91. Menționăm, că în perioada imediat următoare Unirii din 1918, generalul Ion Vlădescu s-a aflat pentru o perioadă în Sibiu, unde a fost comandantul Corpului VII Armată, unde a luat contact cu activitatea Comitetului central al Asociațiunii Transilvania, fiind și unul dintre membrii în viață ai instituției cultural naționale din Transilvania și Banat. Din anul 1921, generalul I. Vlădescu a semnat un acord cu Despărțământul Sibiu al Astrei, în baza căruia, ofițerii conferențiau în fiecare duminică, pe marginea unui subiect care se înscria în aria tematică: *Nevoia de a avea oștire*.

⁷ *Transilvania*, anul 58, nr. 10-11, 1927, p. 406; Lavinia Gheorghe, *Astra Dobrogeană punte de legătură între români*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, anul XXXV-XXXVI, 2007-2008, pp. 627-628; Paul Abrudan, *Documente inedite privind activitatea Astrei pentru înființarea de biblioteci literare în unitățile militare din Transilvania în anul 1919*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, XIII, 1980, pp. 341-354. În perioada care

ofițer român a subliniat în fața publicului care au fost realizările și contribuțiile „Astrei” la construcția națiunii române, cu deosebire în Transilvania și Banat. Comandantul Jandarmeriei din România a arătat în discursul pe care l-a avut cu acest prilej, că satele și comunele românești din Transilvania, în urma acțiunii constante a „Astrei”, au avut doar de câștigat: educație, emancipare, construcții de utilitate publică, monumente, casine, școli etc. Înaltul ofițer a efectuat o paralelă între situația care exista atunci în Transilvania și situația mai mult decât îngrijorătoare care exista în satul dobrogean, dar, cu deosebire, în mediul rural din Cadrilaterul încorporat României în anul 1913. În acest sens, înaltul ofițer a invitat intelectualitatea din spațiul dobrogean să se implice într-o Regională a „Astrei” care să contribuie la emanciparea românilor din acest spațiu dobrogean, dar nu numai a lor.⁸

Construcția la Constanța a unei case denumită „casa Astrei Dobrogene” este o mare necesitate. Ea ar trebui să aibă sală de cinematograf, muzeu, bibliotecă, săli de sfat și lectură. În ziua „Astrei Dobrogene”, care este Sfinții Constantin și Elena, se va sărbători la Constanța și în toate satele cu cea mai mare pompă. „Astra” va premia cele mai frumoase costume femeiești, satul care va avea cele mai multe războaie de țesut. Șezătorile vor fi de două feluri: cultural-artistice și strămoșești: lucru de mână și povestiri.⁹

În ceea ce privește sediul, Regionala „Astra Dobrogeană” s-a aflat în apropierea Ateneului popular „Înfrățirea”, în clădirea Școlii primare nr. 7 Mixtă din Constanța, iar activitatea a fost, cel puțin în perioada 1927-1930, sprijinită financiar de autoritatea publică locală, prin intermediul Primăriei.¹⁰ Tot în aceeași zi de 5 mai 1927, în a doua parte a zilei, s-a decis, urmare a discursului și îndemnurilor generalului I. Vlădescu, constituirea în conformitate cu Regulamentele Astrei, a Comitetului central de acțiune a Regionalei Astrei din Dobrogea. Astfel, în fruntea acestei Regionale au fost aleși generalul Ion Vlădescu (președinte), profesorul Gheorghe Ch. Coriolan, directorul Liceului „Mircea cel Bătrân” din localitate (vicepreședinte). La conducerea Despărțământului central județean Constanța al Astrei, a fost ales inițial ca președinte juristul Nicolae Papadat, cel care ocupa funcția de consilier superior la Curtea de Apel din Constanța. În fruntea Despărțământului orașenesc Constanța, a fost ales avocatul Bucur Constantinescu.¹¹ Din anumite motive, s-a produs o reșezare la nivelul funcțiilor de conducere ale acestei Regionale în ședința din după-amiaza aceleiași zile, datorită faptului că profesorul

a urmat Unirii din 1918, ofițerii, subofițerii, gradații, într-un entuziasm colectiv generalizat au aderat la „Astra”. Armata a contribuit cu bani, efecte, cadre la propaganda și răspândirea mesajului Asociațiunii și în afara Transilvaniei. Vezi în acest sens, cu privire la implicarea ofițerilor în activitatea de culturalizare a maselor și prin intermediul Asociațiunii și în: Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Neoliberalismul*, București, Editura Nemira, 1997, p. 496.

⁸ *Transilvania*, anul 58, nr. 10-11, 1927, p. 406.

⁹ *Astra dobrogeană*, anul I, nr. 3-4, septembrie 1929, p. 5.

¹⁰ S.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. nr. 2782/1927, (*Anexa nr. IX*); *Ibidem*, doc. nr. 2792/1927, f. 6 (*Anexa nr. IX*); *Ibidem*, doc. nr. 2812/1929 (*Anexele VIII-IX*); *Ibidem*, doc. nr. 5035/1930, f. 4 (*Anexa nr. VI*); Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire*, p. 38; Adriana Gheorghiu, *Astra Dobrogeană – focar civilizator al spațiului dintre Dunăre și Mare*, p. 155. Anumite sume de bani, au fost în mod constant trimise de la Sibiu, pe adresa Regionalei Astra din Constanța, între 1927-1930. De altfel, în acest sens s-a pronunțat constant vicepreședintele Astrei, medicul sibian Gheorghe Preda în toate ședințele Comitetului central de la Sibiu.

¹¹ *Transilvania*, anul 58, nr. 10-11, 1927, p. 406; Gheorghe Preda, *Activitatea Astrei în 25 ani de la Unire*, pp. 133-134; Pamfil Matei, *Asociațiunea în lumina documentelor (1861-1950). Noi contribuții*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” Sibiu, 2005, p. 138.

Gheorghe Coriolan a renunțat la funcție, în locul acestuia a fost ales juristul N. Papadat, iar în urma ședinței, după ce s-a luat act de renunțarea avocatului B. Constantinescu în funcția de președinte al Despărțământului central județean Constanța, a fost ales medicul Petre Stoescu.¹² Cu prilejul zilei de 1 decembrie 1927, conducerea Regionalei a serbat Ziua „Astrei”. Câteva zile mai târziu remarcăm felicitările trimise din Constanța, de către membrii Comitetului central de conducere a Regionalei cu ocazia desfășurării adunării generale a Asociațiunii Transilvane în 4 și 5 decembrie 1927 la Sibiu.¹³

Generalul I. Vlădescu a trimis raportul său în mai 1928, către Comitetul central al „Astrei” la Sibiu. Astfel, într-un an care a trecut de la înființarea Regionalei cu sediul în Constanța, se menționa organizarea a trei reprezentații teatrale, două festivaluri regionale, două concerte, 97 de întruniri în care s-au prezentat în fața publicului prelegeri și conferințe.¹⁴ De asemenea, se amintea în raportul conducerii Regionalei, de înființarea unui cor regional alcătuit din 85 de persoane calificate, a unei orchestre județene care a avut 35 de persoane angajate, a unei secții de teatru și a unei de sport, igienă și educație fizică, ambele având 155 membri, respectiv constituirea în spațiul județelor din această regiune, a 47 de cercuri culturale comunale, care activau ca substructuri locale ale Regionalei, după modelul oferit de „Astra” în Transilvania. Din punct de vedere organizatoric, Regionala „Astra Dobrogeană” a avut trei componente structural-ierarhizate: Regionala (condusă de generalul I. Vlădescu), Despărțământul central județean Constanța (a fost ales juristul Nicolae Papadat), iar avocatul Bucur Constantinescu a fost ales la conducerea despărțământului organizat în plasa administrativ-teritorială Constanța (despărțământ orașenesc).¹⁵ În condițiile în care avocatul Constantinescu și-a declinat competența, cum am observat anterior, în fruntea Despărțământului din Constanța a fost ales medicul P. Stoescu. Dincolo de organizarea substructurilor comunale, au avut loc activități organizate pentru ostași, profesori, muncitori, după cum urmează: pentru militari (ofițeri, subofițeri, gradați, teriști) în fiecare duminică la Casa Armatei din localitatea reședință a județului și Regionalei. Pentru locuitorii din zonele imediat limitrofe Constanței, în fiecare zi a săptămânii, în toate cele șase suburbii ale orașului menționat.

Conducerea Despărțământului central județean Constanța în colaborare cu Regionala și Comitetul regional al acesteia au acordat sume în vederea premierii concursurilor literare și de educație plastică la care au participat elevii talentați din liceele aflate în Constanța (3000 lei), iar pentru concursul de colinde organizat în decembrie 1927, au fost alocați 5000 lei, respectiv pentru premiera activităților organizate cu prilejul Unirii Principatelor Române în 24 ianuarie 1928, erau alocați alți 2000 lei.¹⁶ Cu prilejul festivităților care au fost organizate în 10 mai 1928, în Cazinoul din Constanța s-a desfășurat un festival în care generalul Traian Moșoiu a cuvântat publicului local despre opera culturală și națională realizată de Regele Ferdinand I. În aceeași clădire, Secția de Teatru a Regionalei a susținut două reprezentații dramatice după o piesă a

¹² *Astra la noi*, în „Marea Neagră”, anul IV, nr. 39-40, 9 mai 1927, p. 3. Vezi în acest sens și: *De la Astra*, în „Astra Dobrogeană”, anul I, nr. 1, 4 mai 1929, p. 24.

¹³ *Transilvania*, anul 58, nr. 12, p. 605.

¹⁴ În conformitate cu *Statutele Asociațiunii din anul 1925* și cu *Regulamentele* adoptate în același an, prelegerile erau expuse de conferențiarul „Astrei” în comunitățile din mediul rural, sau în mediile muncitorești, iar conferințele, de regulă, aveau ca destinatari intelectualii din comunitățile urbane.

¹⁵ Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire*, p. 133.

¹⁶ *Transilvania*, anul 59, nr. 12, 1928, pp. 1001-1005.

scriitorului Liviu Rebreanu. Aceeași punere în scenă a fost prezentată publicului din Bazargic de către reprezentanții secțiunii teatrale.¹⁷

La puțin timp după adunarea constitutivă, generalul I. Vlădescu adresa o rugămintă medicilor din Constanța, prin care solicita participarea acestora, în funcție de timpul avut, dar și de disponibilitatea colaborării cu „Astra”, în 29 iulie 1927, la adunarea Regionalei care urma să se desfășoare în sălile Cercului Militar Constanța. Conducerea Regionalei a urmărit prin desfășurarea acestei întruniri să constituie Secția medicală a Astei din Dobrogea. În conformitate cu Statutele Asociației, obiectivul esențial al acestei substructuri locale l-a reprezentat asigurarea igienei generale, dar și a igienei social-comunitare. Membrii sus-menționatei Secții medicale urmau să răspândească prin prelegeri și conferințe informații utile în vederea asigurării igienei personale și a monitorizării stării de sănătate a indivizilor, dar și a comunităților locale.¹⁸ Ca urmare a adunării membrilor comitetului de conducere a Regionalei, a fost înființată în 4 august 1927 Secția artistică, la propunerea directă a generalului I. Vlădescu. Încă de la început, a fost adoptată propunerea profesorului Gh. Carp, ca această substructură a Regionalei să fie împărțită în patru domenii, în funcție de pregătirea și competența membrilor săi. Urma să existe și să se manifeste în acest sens, o componentă muzicală, atât vocală, cât și instrumentală, o componentă teatrală, care să susțină reprezentații specifice artei dramatice și o componentă structurală care se va ocupa de pictură și desen. Președintele acestei secții a fost ales profesorul constănțean Gh. Carp, iar alături de el a fost profesorul de muzică care activa didactic în Liceul „Mircea cel Bătrân” din Constanța.¹⁹ De asemenea, se menționa că, în anul care a trecut, au fost înființate 47 de structuri ale acestei structuri regionale a „Astei”. Erau amintite substructuri comunale semnificative în Cara-Omer (Negru-Vodă), Cernavodă, Cuzgun, Cogealac, Ghiuvelnia, Mangalia, Medgidia. În toate aceste structuri culturale din comunele menționate au fost organizate biblioteci pentru popor, care au fost donate de Astra centrală de la Sibiu. În rândurile următoare, semnalăm care erau aceste structuri locale: Agigea, Anadolchioiu (Constanța), Azplar, Baeram-Dede, Baza Sportivă (Constanța), Bilbirul-Mic, Cargalacu-Mare, Cargalacu-Mic, Cara-Omer, Caramlac, Carapelit, Canara, Canara Palaz Mare, Chiragi, Cuzun, Constanța-central, Copadin, Corna Căgievu, Chioselev, Dunărea, Ghelengic, Hasiduluc, Închisoarea Centrală din Constanța, Mangalia, Medgidia, Mulceava, Musulbei-Muslui, Nestorești, Osmancea, Osman-Jaca, Pazarlia, Remus-Opreanu, Saligny-Ștefan cel Mare, Saraiu, Satischei, Sibiuoara, Tatlageacu-Mare, Tatlageacu-Mic, Tatlageac-Moșneni, Tașaul, Tăbăcăria (Constanța), Tichilești, Tuzla, Traian-Săcele, și în alte așezări constănțene.²⁰

În perioada 1927-1928, conferențiarilor acestei Regionale au prezentat în fața publicului participant mai multe prelegeri pentru popor (care erau susținute, de regulă,

¹⁷ *Ibidem*, p. 1001.

¹⁸ *De la Astra Culturală*, în „Dacia”, anul XIV, nr. 163, 28 iulie 1927, p. 2. De altfel, conform Statutelor, Secția medicală urma să fie alcătuită din 15 persoane cu notorietate în comunitate, iar alături de aceștia puteau activa un număr practic nelimitat statutar de persoane care aderau la ideile promovate de sus-menționata Secție a Regionalei „Astra Dobrogeană”.

¹⁹ *Adunarea Astei*, în „Dacia”, anul XIV, nr. 170, 5 august 1927, p. 2; *De la Astra*, în „Dacia”, anul XIV, nr. 175, 12 august 1927, p. 2. A fost decis, inițiat și desfășurat un curs intensiv de dicție, care urma să fie susținut de președintele Secției artistice. Remarcăm și faptul că membrii Secției artistice se angajau să contribuie anual cu suma de 10 lei, necesară la buna desfășurare a activităților culturale care cădeau în sarcina acesteia.

²⁰ *Transilvania*, anul 59, nr. 12, 1928, p. 1002; Elena Dunăreanu, *Astra dobrogeană*, în „Comunicări și referate de bibliografie”, Biblioteca Județeană Constanța, 1984, pp. 367-368.

în mediul rural) și conferințe pentru intelectuali (expuse în orașe, dar și în centrele unora dintre plasele administrativ-județene). Acestea erau forme de manifestare cultural-specifice prin care s-a urmărit educarea poporului și emanciparea sa. În Regionala „Astra Dobrogeană”, au prezentat expuneri, în perioada mai 1927 – iunie 1928, următorii: Ion Vlădescu (general), I. Roșculescu (prefectul județului), I. Negulescu (avocat), C. Popescu (preot ortodox, consilier eparhial), D. Stoicescu, D. Mureșanu, C. Petrescu (profesor și director al Școlii Normale din Constanța), K. Schmidt (general), I. Constantinescu (funcționar public), generalul Sălceanu, Ion Benton, Alexandru Vulpe (avocat), I. Helgiu (profesor de liceu), T. Constantinescu (funcționar public), C. Coadă (protoereu al Constanței), I. Pilescu (medic, Spitalul din Constanța), ofițer Corjanowski (maior de jandarmi în Constanța), D. Constantin Popescu (director de școală mixtă), Dl. Chiriac, ofițerul Pușcașu (sublocotenent), Gr. Salceam, (director de școală mixtă), Alexandru Pilescu (medic stomatolog în Constanța), I. Mărgărit (medic pediatru), N. Teodorescu (avocat), ofițerul I. Dobrogeanu (colonel, comandant de Regiment în Constanța), I. Cociubanu, Simion Constantinescu, Mureșanu, (profesori de liceu în Constanța), Dr. Stoenescu (medic în Constanța), preoții parohi Roșculesc, Popescu, Sădeanu, C. Negru (comandor în flota maritimă), P. Protopopescu și I. Bentocu (maiștri-militari), T. Berberian, I. Chirescu (avocat în Constanța), N. Ștefan (maior în rezervă, grăniceri), N. Ștefan (director de școală comercială), I. Georgescu (inspector-șef de poliție), Ioan D. Roman, Traian Moșoiu (ofițer superior, general), profesorii Nedelcu și Mureșanu (școlile mixte din Constanța), ofițer Cristea (șeful Casei Militare Constanța), I. Ventai și D. Petrescu (directorii școlilor de fete).²¹

Acești conferențieri ai „Astreii” din Dobrogea și-au prezentat comunicările în fața publicului local care era întrunit, de regulă, în sala Cercului Militar din Constanța, în Casa Ostașilor din Constanța, Cazinou, în sălile cinematografelor din oraș, Majestic, Modern, Odeon, Regal, Regina Maria, Tranulis, dar și în sălile de clasă din cadrul școlilor din Constanța, nr. 2, 5, 7, 8, 9, 10, Școala de la vie, dar și la Teatrul Elpis.²² Subiectele comunicărilor prezentate între 1927-1928 au fost cu caracter tematic și de interes pentru publicul local din această parte de țară. Seria acestora a fost inaugurată de generalul I. Vlădescu, care în 13 noiembrie 1927 a cuvântat la Casa Ostașilor în fața unui public militar care era format din ofițeri, subofițeri, maiștri militari, angajați civili, dar și soldați care își satisfăceau stagiul militar în garnizoana din Constanța.

În alocuțiunea pe care a susținut-o, înaltul ofițer și-a expus argumentele care l-au determinat să se implice în procesul cultural, care a avut drept rezultat constituirea Regionalei „Astra Dobrogeană”. În aceeași zi, cu același prilej, au prezentat comunicări profesorul Gheorghe Coriolan, directorul Liceului „Mircea cel Bătrân” din localitate, Constantin Munteanu, dar și un alt profesor constănțean, Gheorghe Carp.²³ De asemenea, menționăm și faptul că la propunerea generalului I. Vlădescu, a fost decisă constituirea unui fond de premiere (12.000 lei), bani care urmau să intre în cumpărarea de cărți

²¹ *Transilvania*, anul 59, nr. 12, 1928, pp. 1004-1005.

²² S.J.S.A.N., Fond *Astra*, dosar nr. 3497/1928, f. 7-9; 12-16 și *Anexa nr. II; Transilvania*, anul 59, nr. 12, 1928, pp. 1003-1005.

²³ *Inaugurarea conferințelor Astrei*, în „Dobrogea jună”, anul XXIII, nr. 246, 13 nov. 1927, p. 1; *Ibidem*, nr. 247, 15 noiembrie 1927, p. 1. Semnatarul acestui editorial Dumitru Cruțiu Delasăliște, evident, utilizează un nume, sau pseudonim care amintește de mocanii sălișteni din apropierea Sibiului care au trecut Munții Carpați cu turmele lor în secolele XVIII-XIX, dar și în primele decenii ale secolului și care au contribuit la menținerea constantă a elementului românesc din această provincie.

și alocarea mai multor sume între 300 și 500 lei, prin care se recompensau rezultatele bune la învățătură ale unor elevi, fie cu prilejul organizării și desfășurării concursurilor de specialitate, fie cu prilejul serbărilor de sfârșit de an școlar.²⁴ În sensul sprijinirii învățământului românesc, de altfel, una dintre principalele direcții de manifestare ale Asociațiunii Transilvane, remarcăm că într-una din ședințele Comitetului central de la Sibiu, a fost luată hotărârea sprijinirii școlilor și a elevilor merituoși cu: „număr de Abecedare pe seama neștiutorilor de carte, adulți, lipsiți de mijloace cari vor să învețe carte în cursul acestui an școlar”.²⁵

„Astra” centrală a decis să asigure 40 de premii în bani, atât pentru preoți, cât și pentru învățători, care se vor face remarcați în instruirea unui număr mare de analfabeți din părțile Constanței. Se considera că primii elevi ai acestor cursuri de școlarizare a adulților vor avea acces, în mod gratuit, la câte o broșură trimisă de la Sibiu din Colecția Biblioteca pentru popor.²⁶ Menționăm și activitatea constitutivă, depusă de conducerea Regionalei, care s-a finalizat în 19 februarie 1928, prin formarea Cercului cultural al Astei din Mangalia.²⁷ În vederea cunoașterii celor care au susținut prelegeri și conferințe, dar și a datei la care au fost aceste forme de manifestare culturale expuse în fața auditoriului local constănțean, dar nu numai, le vom reda titlul acestora, după cum urmează: *Despre Sărbătorirea Crăciunului* (23 decembrie 1927)²⁸, *Scopul „Astei” în Dobrogea* (22 ianuarie 1928), *Cuvântul ocazional* (22 ianuarie 1928), *Din trecutul „Astei”* (22 ianuarie 1928), *În numele eparhiei și al Episcopului de la Tomis* (22 ianuarie 1928)²⁹, *24 ianuarie pentru Români. [Semnificația, activitatea și consecințele acestei date]* (24 ianuarie 1928)³⁰, *Apărarea contra gazelor de luptă* (19 februarie 1928), *Scriitorii noștri (pentru copii)* (19 februarie 1928), *Viața în Delta Dunării* (19 februarie 1928)³¹, *Scopul „Astei”* (20 februarie 1928)³², *Viața în Anglia* (21 februarie 1928)³³, *Mihai Eminescu* (22 februarie 1928)³⁴, *Despre basme* (24 februarie 1928)³⁵, *Despre Ovidiu* (26 februarie 1928), *Iisus Hristos (pentru copii)* (26 februarie 1928), *Respectă bunul aproapei* (26 februarie 1928)³⁶, *Crime și criminali* (27 februarie 1928)³⁷,

²⁴ Elena Dunăreanu, *Astra dobrogeană*, în „Comunicări și referate de bibliologie”, pp. 367-368; Lavinia Gheorghe, *Astra Dobrogeană punte de legătură între români*, p. 630.

²⁵ *Marea noastră*, anul I (V), nr. 13-14, 3 februarie 1928, p. 1.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Marea noastră*, anul I (V), nr. 17-18, 28 februarie 1928, p. 3. Constituirea cercului cultural din Mangalia, a fost rezultatul activității întreprinse de generalul Ion Vlădescu, în colaborare cu juristul Nicolae Papadat, la acea dată președintele Despărțământului central județean Constanța, respectiv, dl. Constantin Dimitriu-Codru, unul dintre principalii conferențieri locali ai Regionalei.

²⁸ Sala Cercului Militar din Constanța se afla în interiorul clădirii în care s-a aflat comandamentul Regimentului 13 Infanterie din Constanța.

²⁹ În Sala Cinematografului Tranulis din Constanța.

³⁰ În aceeași dată, în diferite locații din Constanța, în sălile Cinematografelor Majestic, Modern, Regal, Tranulius.

³¹ În aceeași zi, în diferite locații din Constanța, în sălile Cinematografelor Majestic, Tranulis, dar și în sălile Casei Ostășești din localitatea menționată anterior. Aceasta s-a aflat în curtea în care s-a aflat încazarmat Regimentul 13 de Infanterie din Garnizoana Constanța

³² În cancelaria Școlii nr. 5 de Băieți din Constanța.

³³ În cancelaria Școlii nr. 10 Mixtă din Constanța.

³⁴ În cancelaria Școlii nr. 7 Mixtă din Constanța.

³⁵ În cancelaria Școlii nr. 8 Mixtă din Constanța.

³⁶ În aceeași zi, în diferite locații din Constanța, în sălile Cinematografelor Modern și Regal, respectiv, în sălile Casei Ostășești din localitatea menționată anterior.

³⁷ În cancelaria Școlii nr. 5 de Băieți din Constanța.

Viața în Anglia (28 februarie 1928)³⁸, [*Despre*] *Gheorghe (George) Coșbuc* (29 februarie 1928)³⁹, *Învățăături din Evanghelie* (3 martie 1928)⁴⁰, *Despre datorie* (4 martie 1928), *Povestiri pentru copii* (4 martie 1928), *Despre datoria către Țară* (4 martie 1928), *Despre poveștile noastre* (4 martie 1928)⁴¹, *Aerul și apa* (5 martie 1928), *Despre educația copiilor* (7 martie 1928), *Despre George Coșbuc* (10 martie 1928)⁴², *Veniți la Iisus* (11 martie 1928), *Povești pentru copii* (11 martie 1928), *Datoria către țară* (11 martie 1928)⁴³, [*Despre*] *Gheorghe (George) Coșbuc* (12 martie 1928), *Despre educația copiilor* (13 martie 1928), *Educația la englezi* (14 martie 1928), *Despre Mihai Eminescu* (16 martie 1928), *Despre sănătate* (17 martie 1928)⁴⁴, *Pericole pentru copii la Cinema* (18 martie 1928), *Conferința pentru copii* (18 martie 1928), *Beția și urmările ei* (18 martie 1928), *Ocazionale și Diverse* (18 martie 1928)⁴⁵, *Ocazionale și Diverse* (20 martie 1928), *Omul de la apariție și până astăzi* (21 martie 1928), *Crime și criminale* (23 martie 1928), *Din Delta Dunării* (24 martie 1928)⁴⁶, *Cum l-am cunoscut pe Alexandru Vlahuță* (25 martie 1928), *Conferințe pentru copii* (25 martie 1928), *Cum să ne purtăm cu cei mici* (25 martie 1928)⁴⁷, *Subiect religios* (26 martie 1928), *Despre patrie* (27 martie 1928), *Cum să ne ferim de boli* (28 martie 1928), *Educația la români* (31 martie 1928)⁴⁸.

În cursul aceleiași luni, s-a desfășurat în localitatea Negru Vodă, în după-amiaza zilei de 18 martie, un demers cultural notificat, atât la Sibiu, cât și conducerii Regionalei din Constanța, în care un ofițer din cadrul Statului Major al Regimentului 13 Infanterie din localitate a prezentat în fața publicului întrunit la școala din localitate o prelegere focalizată pe igiena personală, dar și pe curățenia locuințelor și a hainelor. În expunerea sa, căpitanul I. Dumitrașcu a vorbit în fața locuitorilor săteni despre *Rostul Astei în provincia Dobrogea*, respectiv despre necesitatea formării tinerilor prin stagiul militar.⁴⁹ În cursul aceleiași luni, a avut loc și activitatea Cercului cultural Astra din localitatea Medgidia, demers în care au fost implicați atât elevii din școlile existente în localitate, cât și Corala Regimentului 2 de Graniță. Menționăm și conferința pe care avocatul Aurel Vulpe a prezentat-o în fața intelectualității din Medgidia și din așezările limitrofe, în care a făcut referire asupra vieții poetului antic Ovidiu, exilat la Tomis. Totodată, a amintit participanților de proiectul edificării unei statui a poetului Mihai Eminescu,

³⁸ În cancelaria Școlii nr. 7 Mixtă din Constanța.

În cancelaria Școlii nr. 10 Mixtă din Constanța.

³⁹ În cancelaria Școlii nr. 2 de Băieți din Constanța.

⁴⁰ În cancelaria Școlii nr. 7 Mixtă din Constanța.

⁴¹ În aceeași zi, în diferite locații din Constanța, în sălile Cinematografelor Majestic, Tranulis, respectiv, în sălile Casei Ostășești din localitatea menționată anterior, dar și în cancelaria Școlii nr. 5 de Băieți din Constanța.

⁴² În datele succesive menționate, în sălile de clasă ale Școlilor mixte nr. 7, 8 și 10 din Constanța.

⁴³ În aceeași zi, în diferite locații din Constanța, în sălile Cinematografelor Modern și Regal, respectiv, în sălile Casei Ostășești din localitatea menționată anterior care era organizată în sediile administrative ale Regimentului 13 Infanterie Constanța.

⁴⁴ În datele succesive menționate, în sălile de clasă ale Școlilor nr. 5 de Băieți, respectiv, nr. 7, 8, 10 Mixte din Constanța.

⁴⁵ În aceeași zi, în diferite locații din Constanța, în sălile Cinematografelor Majestic, Tranulis, respectiv, în sălile Casei Ostășești din localitatea menționată anterior, dar și în cancelaria Școlii nr. 5 de Băieți din Constanța.

⁴⁶ *Transilvania*, anul 59, nr. 12, 1928, pp. 1003-1005. În datele succesive menționate, în sălile de clasă ale Școlilor nr. 6, 7, 8, 10 Mixte din Constanța.

⁴⁷ În aceeași zi, în diferite locații din Constanța, în sălile Cinematografelor Modern și Regal, dar și în sălile Casei Ostășești din localitatea menționată anterior.

⁴⁸ În datele succesive menționate, în sălile de clasă ale Școlilor nr. 5 de Băieți, respectiv, nr. 7, 8, 10 Mixte din Constanța.

⁴⁹ *Dobrogea jună*, anul XXIV, nr. 67, 28 martie 1928, p. 1.

în localitatea de reședință a Regionalei Astei de la malul Mării Negre.⁵⁰ În luna aprilie 1928, au fost susținute în fața publicului următoarele prelegeri și conferințe: *Din Evanghelie – Paștile* (2 aprilie), *Patimile Mântuitorului* (3 și 4 aprilie), *Subiecte religioase* (6 și 7 aprilie).⁵¹ Rolul aviației a fost subiectul unor conferințe pentru intelectuali, care au fost prezentate în fața publicului întrunit în diferite locuri din Constanța⁵²: *Despre muncă* (22 aprilie)⁵³, *Din trecutul neamului* (25 aprilie), *Despre comerț* (28 și 30 aprilie)⁵⁴. În cursul lunii mai, același an, au fost susținute în fața publicului, cu deosebire din Constanța, prelegeri și conferințe. În succesiunea expunerii acestora, am remarcat: *Despre Ștefan cel Mare* (2 mai), *Crime și criminali* (4 mai), *Din Evanghelie* (5 mai)⁵⁵, *Subiect pentru copii, Războiul pentru Independență și Regele Ferdinand*, au fost prezentate în 6 mai⁵⁶: *Regele Ferdinand – unificatorul României* (10 mai)⁵⁷, *Pentru copii, Drepturile noastre asupra Dobrogei* (13 mai)⁵⁸, *George Coșbuc* (16 mai)⁵⁹, *Poezia Populară* (17 și 18 mai)⁶⁰, *George Coșbuc* (19, 20, 20)⁶¹. Aceeași temă a fost reluată în 21 mai, respectiv a fost expusă în fața publicului întrunit la Cinematograful Odeon: *Povestiri pentru copii* (22 mai)⁶², *Din războiul cel Mare și Povești pentru copii* (27 mai)⁶³.

În prima decadă a lunii iunie 1928, au fost expuse în fața publicului constănțean următoarele prelegeri: *Despre comerț* (3 iunie)⁶⁴, *Despre educație* (5 iunie)⁶⁵, *Despre meserii* (6 iunie)⁶⁶, *Despre datoriile față de țară* (8 iunie)⁶⁷. Subiectele abordate de conferențiarul Regionalei „Astra Dobrogeană” în prelegerile pe care le-au prezentat în fața publicului acopereau teme de interes, atât general, cât și particular, în viața românilor dobrogeni.

⁵⁰ „Astra” la Medgidia, în „Marea noastră”, anul I (V), nr. 26, 1 aprilie 1928, p. 3.

⁵¹ În datele succesive menționate, în sălile de clasă ale Școlilor nr. 5 de Băieți, respectiv, nr. 7, 8, 10, 11 Mixte din Constanța.

⁵² „Astra” și propaganda aviației, în „Dobrogea jună”, anul XXIV, nr. 76, 28 martie 1928, p. 1; În aceeași zi, în diferite locații din Constanța, în sălile cinematografelor Majestic, Modern, Odeon, Regal, Regina Maria, Tranulis.

⁵³ În aceeași zi, în diferite locații din Constanța, în sala Cinematografului Regina Maria și sala de spectacole a Teatrului Elpis din Constanța.

⁵⁴ În datele succesive menționate, în sălile de clasă ale Școlilor nr. 5 de Băieți, respectiv, nr. 7, 8 Mixte din Constanța.

⁵⁵ În datele succesive menționate, în sălile de clasă ale Școlilor nr. 5 de Băieți, respectiv, ale Școlii de la Vii și nr. 7 Mixtă din Constanța.

⁵⁶ În aceeași zi, în diferite locații din Constanța, în sălile Cinematografelor Odeon și Tranulis, respectiv, în sălile Casei Ostășești din localitate.

⁵⁷ În aceeași zi, în sala festivă a Cazinoului din Constanța. De menționat că generalul Traian Moșoiu a prezentat în fața auditoriului o sumară, dar foarte concisă biografie a Suveranului României Mari, Regele Ferdinand I. Cu privire la activitatea acestui ofițer superior român, originar din Ardeal, a se vedea în acest sens și în: Constantin Moșincat; Gheorghe Tudor Bihoreanu; Ioan Tulvan, *General Traian Moșoiu – arhanghel al bătăliei pentru Ardeal*, Oradea, Editura Tipo MC, 2004, pp. 56-76.

⁵⁸ În aceeași zi, în diferite locații din Constanța, în sălile Cinematografelor Majestic și Tranulis.

⁵⁹ În aceeași zi, în sălile de clasă ale Școlii nr. 8 Mixte din Constanța.

⁶⁰ În datele succesive menționate, în sălile de clasă ale Școlilor nr. 10 Mixtă din Constanța și Școala de la Vii.

⁶¹ În datele succesive menționate, în sălile Cinematografelor Odeon și Regal, respectiv, în sălile de clase ale Școlii nr. 7 Mixtă din Constanța.

⁶² În aceeași zi, într-o sală de clasă a Școlii nr. 10 Mixtă din Constanța.

⁶³ În aceeași zi, în diferite locații din Constanța, în sălile cinematografelor Majestic și Regina Maria.

⁶⁴ În sala Cinematografului Tranulis.

⁶⁵ În sala Cancelariei Școlii nr. 10 Mixtă din Constanța.

⁶⁶ În sala Cancelariei Școlii nr. 8 Mixtă din localitate.

⁶⁷ În sala Cancelariei Școlii de La Vii.

În raportul pe care conducerea Regionalei l-a înaintat la Centru, sub semnăturile generalului Ion Vlădescu și a secretarului acestei structuri regionale a Astei, Cruțiu Delasăliște, mai aflăm date cu privire la un număr de prelegeri organizate în aceeași perioadă de început a acestei Regionale din arondarea cercului cultural Ana Dolchioiu (în documentele din Fondul „Astra” de la Sibiu, întâlnim această denumire în două variante, atât așa cum s-a scris mai sus, cât și Anadolchioiu).

Enunțăm în rândurile care urmează titlurile acestor prelegeri, dar și data în care acestea au fost prezentate publicului, *Aerul* (23 februarie 1928)⁶⁸. În luna martie anul 1928 au fost expuse în fața participanților următoarele prelegeri: *Ne mor copii* (4 martie)⁶⁹, *Poezia populară* (8 martie)⁷⁰, *Din trecutul neamului* (15 martie)⁷¹, *Poveștile românilor* (22 martie)⁷², *George Coșbuc* (24 martie)⁷³, *Predica de pe munte* (30 martie)⁷⁴, *Subiect religios* (5 aprilie)⁷⁵, *Despre omul preistoric* (7 iunie)⁷⁶. În cursul lunii mai 1928, Regionala „Astra Dobrogeană” a organizat Festivalul George Coșbuc. Cu acest prilej, în 20 mai, au avut loc conferințe pentru intelectuali, care au fost susținute în sălile Cinematografelor Odeon și Regal din Constanța. Printre cei care au susținut conferințe pe marginea subiectului au fost profesorii I. Nedelcu și Gheorghe Carp, Mureșeanu. Ocazia a favorizat și declamații, respectiv recitări din poezia lui Coșbuc, de către D. Butuceanu și A. Butnaru, iar pe finalul activității au fost interpretate partituri muzicale, respectiv a fost prezentat un film.⁷⁷ Au existat însă și puncte de vedere diferite de linia oficială promovată de conducerea Regionalei. Astfel, în ceea ce privește desfășurarea activității culturale din 29 iulie 1928, a Cercului cultural al Astei din comuna Caraoman, aflăm că organizatorii nu au ținut cont de public, fiind semnalate „zgârcenia programului, neîndestulata pregătire și prețul prea ridicat”. Din cauza prețului care a oscilat între 40 lei pentru tineri și studenți, respectiv 60 lei pentru cei activi economic, s-a remarcat faptul că publicul participant nu a fost numeros, iar țăranii, principalii beneficiari ai activității din localitate, cel puțin în accepțiunea organizatorilor locali, au lipsit în totalitate.⁷⁸

Remarcăm și că în prima zi a lunii iunie 1928, s-a constituit și a activat, inițial în structura Regionalei, un cerc de muzică instrumentală. În rândurile acestuia au activat ca fondatori, Aur Alexandrescu (profesor), Edmond Pinelis (director artistic), Ion Pritzopol (secretarul cercului), Ioan Ionescu (institutor, vicepreședinte al cercului).

⁶⁸ *Transilvania*, anul 59, nr. 12, 1928, p. 1005. Cu privire la această prelegere, ea, a fost prezentată în Cancelaria Școlii nr. 9 Mixtă din Constanța.

⁶⁹ A fost prezentată în Cancelaria Școlii mai sus menționate.

⁷⁰ A fost prezentată în Cancelaria Școlii de Fete din localitatea Anadolchioiu.

⁷¹ A fost prezentată în Cancelaria Școlii nr. 9 Mixtă din Constanța.

⁷² A fost prezentată în Cancelaria Școlii de Fete din localitatea Anadolchioiu.

⁷³ A fost prezentată în Cancelaria Școlii nr. 9 Mixtă din Constanța.

⁷⁴ A fost prezentată în Cancelaria Școlii de Fete din localitatea Anadolchioiu.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ *Dobrogea jună*, anul XXIV, nr. 106, 19 mai 1928, p. 1.

⁷⁸ *O seară culturală*, în „Dobrogea jună”, anul XXIV, nr. 166, 4 august 1928, p. 1. De altfel, semnatarul cronicii culturale, care a semnat sub pseudonimul *Huge assistant*, considera în finalul articolului său, că organizatorii locali din localitatea Caraoman, nu au fost motivați de crezurile „Astei”, ci mai degrabă, de ideea obținerii facile a unui câștig imediat. Totodată, semnatarul articolului aducea o principală vină conducerii cercului cultural din respectiva localitate, menționând că și acesta a fost interesat mai mult de eventualele încasări și mai puțin de organizarea efectivă a activităților culturale.

Cercetătoarea constănțeană, Aurelia Lăpușan, menționează într-un volum apărut în anul 2008, că tot în cursul anul 1928,⁷⁹ a fost înființat și a activat și un cvartet de coarde în cadrul cercului anterior menționat.

Cu privire la activitatea funcțional-organizatorică, dar și cultural-specifică, perioada anului 1928-1929, din raportul trimis de conducerea Regionalei „Astra Dobrogeană” pe adresa Comitetului central al Asociațiunii din Sibiu, semnat de I. Vlădescu și de secretarul societății culturale menționate Demetriu Cruțiu Delasăliște, desprindem următoarele informații: menționarea demersurilor constitutive cu privire la răspândirea și justificarea rostului „Astrei” în spațiul Dobrogei, prezentarea concisă dar cuprinzătoare a demersurilor funcționale și culturale care au avut loc în Despărțământul central județean Constanța. Cu prilejul desfășurării în Constanța a festivităților ocazionate de Semicentenarul unirii acestei provincii cu România, în cadrul adunărilor Despărțământului Constanța, au fost susținute cu ajutorul aparatelor de proiecție trei conferințe. Astfel, au cuvântat în fața publicului participant profesorul universitar Constantin Brătescu, care a făcut referire la un subiect cu implicații complexe, intitulat *Autohtoni și Coloniști în Dobrogea*. Profesorul Ioan Georgescu, fost secretar al Asociațiunii, a susținut un expozeu despre *Școala primară în Dobrogea*, cu prilejul Zilei Astrei, la 1 decembrie 1928. Tot cu această ocazie, avocatul Ioan N. Roman a vorbit despre *Însemnătatea acestei zile pentru Neamul Românesc*.⁸⁰

În anul 1928 a luat ființă în cadrul Regionalei, Secția din Dobrogea a Bibliotecii Astra, al cărui fond de carte a fost împrăștiat periodic de Centrala din Sibiu.⁸¹ S-au folosit bani în sumă de 12.000 din fondul de premiere, instituit de Regională la propunerea generalului Vlădescu, pentru tinerii elevi cu rezultate excepționale. Au fost alocați bani pentru premierea cetelor mixte de colindători. În 20 ianuarie 1929, dr. Pilescu de la Serviciul sanitar Constanța, a conferențiat în fața publicului adunat la Sala Cinematografului Tranulis despre *Viciu și Virtute*.⁸² Câteva zile mai târziu, în 24 ianuarie a aceluiași an, avocatul Alecu Dan a cuvântat publicului în sala Cinematografului Regal din aceeași localitate despre *Unirea Principatelor Române*, proces istoric care a reprezentat fundamentul care a făcut posibilă Unirea cea Mare de la 1 decembrie 1918. Câteva luni mai târziu, la 30 aprilie curent, avocatul Alexandru Beiu a vorbit în fața publicului constănțean despre Casa Regală a României și despre monarhul unificator *Ferdinand I*⁸³, iar la 5 mai, proiereul consilier eparhial la Episcopia Tomisului, a vorbit despre *Ferdinand I. Regele unificator*.⁸⁴

⁷⁹ Aurelia Lăpușan, *Forme ale culturii de masă și educație populară în Dobrogea*, în „Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul European”, Constanța, Editura Ex Ponto, 2008, p. 267.

⁸⁰ S.J.S.A.N., Fond Astra, doc. nr. 2801/1929, f. 1-2; *Transilvania*, anul 60, nr. 10-11, 1929, pp. 754, 784-785. Cu prilejul aniversării Zilei Astrei, Comitetul central din Sibiu, a trimis la propunerea medicului Gheorghe Preda, pe adresa Regionalei sale din Dobrogea un număr semnificativ de volume și periodice, astfel încât, acestea să intre în fondul bibliotecilor organizate în Constanța, dar și cercurile culturale din comune ca: Basarabi, Cernavodă, Mangalia, Medgidia.

⁸¹ Simona Suceveanu, *Aspecte privind înființarea primelor biblioteci la Constanța – sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele trei decenii ale secolului al XX-lea*, în volumul „Referate și Comunicări de Bibliologie”, Constanța, Biblioteca Județeană Constanța, 1999, p. 27.

⁸² *Astra Dobrogeană*, în „Dobrogea jună”, anul XXV, nr. 21, 27 ianuarie 1929, p. 1; *Transilvania*, anul 60, nr. 10-11, 1929, p. 784-785; Lavinia Gheorghe, *Astra Dobrogeană punte de legătură între români*, p. 635.

⁸³ *Dobrogea jună*, anul XXV, nr. 90, 26 aprilie 1929, p. 1.

⁸⁴ *Transilvania*, anul 60, nr. 10-11, 1929, p. 784. De remarcat și festivitățile care au fost organizate de Regionala „Astra Dobrogeană”, în prima jumătate a anului 1929 în așezările județului Constanța și care s-au desfășurat,

În 10 mai 1929, cu prilejul unui festival aniversar, organizat de autoritățile administrației locale, dar și centrale, Regionala „Astra Dobrogeană” a fost cuprinsă în organizarea și desfășurarea manifestărilor oficiale care au avut loc în Constanța. Astfel, în sala Cazinoului din localitate, profesorul I. Papadopol a susținut, în fața publicului participant, o conferință comemorativă, în care a făcut referire atât la rostul Casei Regale în istoria noastră modernă, cât și la aniversarea unui deceniu de la realizarea statului întregit România Mare. În 25 mai, în sala Cinematografului Tranulis din localitate, jurnalistul Mihai Negru de la ziarul „Universul” din București a făcut referire la aviație, prezentând în imagini și scurt-metraje zborul unora dintre temerarii aerului români pe deasupra Europei. Cu aceeași ocazie, jurnalistul a prezentat în fața auditoriului și experiența pe care a avut-o, zburând pe deasupra Europei cu avionul „Sfânta Elena”, respectiv, a expus și diferite stop-cadre și imagini din capitalele europene pe care le-a vizitat.⁸⁵ În ziua de 2 iunie, în sala Cinematografului Majestic, medicii constănțeni I. Mărgărit și D. Rădulescu au prezentat publicului de față despre *Alcool și efectele sale asupra sănătății și vieții*. Un alt medic constănțean, care activa la Serviciul sanitar din localitate, a vorbit în fața publicului adunat în sala Cinematografului Tranulis despre Nevoia României de a avea o aviație puternică.⁸⁶

Din perspectivă funcțional-organizatorică, menționăm că în luna mai 1929, în prezența președintelui Regionalei, au fost înființate Despărțăminte ale „Astreii” în localitățile Caliacra, Durostor și Tulcea. Generalul I. Vlădescu remarca în raportarea sa și o serie de manifestări artistice, cântece, organizarea unor reprezentații dramatice, desfășurarea unui festival artistic în Caliacra, dar și activități de natură administrativ-constitutivă la Durostor și Tulcea. Conducerea Regionalei, ca urmare a adunării Comitetului său de conducere, a făcut o recomandare pentru despărțămintele și cercurile culturale pentru a se abona la revistele „Transilvania” și „Foaia Noastră”, respectiv la „Biblioteca populară a Asteii”⁸⁷.

Din aprilie 1929, la conducerea Despărțământului central județean Constanța, odată cu părăsirea funcției de către consilierul juridic Nicolae N. Papadat, a venit medicul Petre Stoenescu. De remarcat că în urma unei prelegeri, dar și a îndemnurilor adresate delegației din Tulcea, care a participat în iunie 1929, în sala de spectacole a Cinematografului *Regal*, generalul I. Vlădescu anunța înființarea Despărțământului din Tulcea, ca substructură teritorială a Regionalei „Astra Dobrogeană”, iar în fruntea acestuia a fost ales un ofițer superior, colonelul Homoceanu. De asemenea, în urma conferinței pe care a prezentat-o, generalul i-a premiat pe învățătorii care s-au distins în serviciul acestei Regionale.⁸⁸ În diferitele publicații din Constanța, putem parcurge și apelul adresat de conducerea Regionalei, prin care elevii, dar nu numai ei, erau invitați să doneze cărți și periodice pe care nu le mai foloseau, pentru a intra în fondul necesar

de regulă, în sălile de clasă ale școlilor primare din respectivele localități dobrogene.

⁸⁵ „Astra” și aviația, în „Marea noastră”, anul II (VII), nr. 29-30, 18 mai 1929, p. 4; *O excursie aeriană*, în „Dobrogea jună”, anul XXV, nr. 110, 28 mai 1929, p. 1.

⁸⁶ *Transilvania*, anul 60, nr. 10-11, 1929, pp. 784-785. Menționăm că la buna desfășurare a manifestărilor cultural-specifice care s-au desfășurat în Constanța, au participat și reprezentații Secției Artistice a Regionalei, în special corala, dar și substructura muzicii instrumentale. Amintim în acest sens numele profesorilor constănțeni: Moruzov (corala), Edmond Pinelis (muzica instrumentală), Constantin P. Dumitrescu (secția teatral-dramatică) și Alexandru Demetriade (secția sportivă).

⁸⁷ *Transilvania*, anul 60, nr. 10-11, 1929, p. 785.

⁸⁸ *Dobrogea jună*, anul XXV, nr. 125, 15 iunie 1929, p. 1.

conducerii Regionalei, în procesul de înființare a bibliotecilor pentru popor în diferite cercuri culturale care erau în organizare la acea dată.⁸⁹

În cadrul Regionalei, în afara filialei (despărțământului) din Tulcea, au mai fost constituite despărțăminte ale „Astrei” în Caliacra (16 mai 1929), în urma unei festivități inaugurale în prezența generalului I. Vlădescu și care a avut loc în Cercul Militar din localitate, dar și ca urmare a implicării efective a ofițerilor din garnizoana respectivă, la recomandarea înaltului ofițer. Între participanți, alături de soțiile lor, au fost de față generalul Ștefan Popescu, care comanda Brigada IX Infanterie, ofițerii statului major ai unității menționate, autorități locale publice, religioase, școlare etc. Avocatul Vasile Covată reprezenta Baroul și Consiliul Local din Caliacra. Ca urmare a propunerii făcute de acesta, dar și cu acordul generalului Vlădescu, a fost ales ca președinte al Despărțământului Astrei din Caliacra colonelul Petru Stratulat⁹⁰. Menționăm totodată și editarea Buletinului oficial al Regionalei Astrei din Dobrogea, periodic care a purtat denumirea de „Astra Dobrogeană” și a fost editat începând cu luna mai a anului 1929.⁹¹

Periodicul local a avut un subtitlu mai mult decât sugestiv: *Buletinul oficial al Asociațiunii pentru cultura poporului român. Revistă culturală-educativă sub conducerea unui comitet*. Menționăm că această revistă locală, cu un puternic impact pentru propagarea educației adulților, dar și a pedagogiei sociale în spațiul dobrogean, a apărut într-o succesiune de nouă numere, în primul său an de editare, între 4 mai 1929-30 martie 1930.⁹² „Astra Dobrogeană” a urmărit prin articolele sale să formeze și să cultive atât educația socială, pedagogia adulților, cât și sentimentul național.⁹³ În paginile publicației menționate, mai erau prezentate date cu privire la cei care compuneau Regionala, membrii despărțământului din Constanța, conducerile locale din cercurile „Astrei” organizate în orașele și comunele mai importante din această regiune.⁹⁴ Dări de seamă

⁸⁹ *Un apel al Astrei*, în „Marea noastră”, anul II (VII), nr. 31, 26 mai 1929, pp. 1-2; *Un apel al Astrei*, în „Dobrogea jună”, anul XXV, nr. 119, 7 iunie 1929, p. 1; Adriana Gheorghiu, *Astra Dobrogeană – focar civilizator al spațiului dintre Dunăre și Mare*, pp. 153-155.

⁹⁰ *Dobrogea jună*, anul XXV, nr. 110, 28 mai 1929, p. 1; *Marea noastră*, anul II (VII), nr. 32, 30 mai 1929, p. 2. De semnalat și că Regionala „Astra Dobrogeană” a serbat Ziua Astrei și în Caliacra la 1 decembrie 1929.

⁹¹ *Transilvania*, anul 60, nr. 10-11, 1929, p. 496; *Ibidem*, nr. 7-8, 1929, p. 656. Primul număr al periodicului în primul său an de apariție, a apărut în 4 mai 1929, la editura Regionalei de pe strada Ion Lahovary, nr. 106 din Constanța. Redacția revistei *Transilvania* – oficiul central al Astrei, a luat act și a salutat cordial apariția oficiului Regionalei din Constanța a Astrei.

⁹² *Transilvania*, anul 60, nr. 7-8, 1929, p. 656. Dumitru Constantin-Zamfir, Octavian Georgescu, *Presa dobrogeană (1879-1980). Bibliografie comentată și adnotată*, pp. 39-40. Redactorul șef al periodicului regional al Astrei a fost Aurel Filip, iar în seria colaboratorilor săi permanenți îi menționăm pe: Alexandru Budici, Alexandru Gherghel, Grigore Ioanițiu, Ion Vlădescu, dar și alții.

⁹³ „Astra” *Dobrogeană*, anul I, nr. 1, 4 mai 1929, p. 1. Menționăm riguroasa structură a spațiului acestei publicații astriste din Dobrogea. Astfel, semnalăm că avea o pagină culturală, una dedicată agriculturii, o alta pentru religie, o pagină a armatei, una a expozițiilor, respectiv, o pagină a publicațiilor. Ca orice gazetă de impact, cu un circuit care nu s-a rezumat numai la spațiul dobrogean, revista avea și o poștă a redacției. Evident, considerăm că încetarea apariției acestui periodic cultural al Regionalei este încă una din consecințele lipsei de bani, care a afectat „Astra” și România, în contextul desfășurării mării crize economice internaționale începând din anul 1929.

⁹⁴ Despărțăminte ale Regionalei „Astra Dobrogeană” au fost constituite în orașele mai importante: Caliacra, Durostor, Medgidia, Mangalia și Tulcea. Remarcăm, în demersurile de constituire și desfășurare a activităților cultural-specifice implicarea constantă a elementului didactic din orașe și sate, dar și a mediului ofițeresc, respectiv, a celui artistic din această zonă. De asemenea, menționăm că substructuri cultural-comunale mai importante au existat în așezările: Mihail Kogălniceanu (Caramurat), Negru-Vodă (Caraomer), Ioan Corvin (Cuzgun), Chirnojeni (Ghiuvenalia), Ciocărlia (Biulbiul mic și Biulbiul mare), Anghel Saligny, Osmancea,

și raportări succinte se regăsesc, de asemenea, în paginile gazetei „Astra dobrogeană”. Se făceau recomandări în atenția conducerilor locale, pentru a prelua fondul de carte și periodice, care veneau pe adresa „Astrei” din Dobrogea, atât de la Sibiu, cât și de la Oficiul pentru desfacerea cărților din Cluj, dar și pentru aceia care doreau și aveau posibilitatea de a se abona la periodicele „Astrei”, la noile apariții editoriale, la Albumele realizate de editura din Sibiu a „Astrei” centrale.⁹⁵ Tot în anul 1929, au fost prezentate la cererea conducerii Regionalei, conferințe pentru intelectuali la Cinematografele Magestic și Odeon, de către Aurel Negulescu (comandor de marină), I. Vlădescu-Olt (avocat), I. Vlădescu (general), P. Stoenescu (medic), I. Ionescu (institutor).⁹⁶

Din diferite motive, conducerea acestei structuri a „Astrei” notifica Comitetului central de la Sibiu că nu au fost organizate despărțăminte în plasele administrative ale județului Constanța, situație care – menționa noul președinte, medicul Stoenescu – se va remedia în anul de gestiune 1929-1930. Manifestările culturale și cele funcțional-organizatorice au fost organizate atât de Regionala „Astra Dobrogeană”, dar și de Cercul Cultural *Astra* din Constanța. În programul său, exista intenția declarată de constituire a câte unui cerc cultural în toate așezările județelor din arondarea teritorială a Regionalei, cu precădere în spațiul județului Constanța. Toate scrierile (broșuri, cărți, periodice) trimise de la Sibiu pe adresa Regionalei, au fost repartizate pe cercurile culturale, fiind trimise în rețele organizate în județele Constanța, Ialomița, Silistra și Tulcea.⁹⁷ Ca o particularitate a Regionalei, medicul Stoenescu anunța Centrala că membrii Astrei, care domiciliau în raza județului, aveau reducere de 40% la tratamentele medicale generale, dar și la cele de specialitate. De asemenea, notifica că în urma unei colaborări cu patronajul din domeniul hotelier, se acorda membrilor „Astrei” o reducere de până la 40% la pachetele oferite de aceste societăți comerciale, atât pentru perioada verii, cât și pentru iarnă.⁹⁸

Același medic Stoenescu a apreciat că în anul 1930, în pofida crizei economice care a afectat serios viața culturală, au fost înființate în Dobrogea 60 de cercuri culturale ale „Astrei”. În cadrul acestora, propagandiștii despărțământului constănțean, dar și membrii noului comitet local de conducere a Despărțământului central județean Constanța al Astrei, au susținut prelegeri pe teme de igienă, de sănătate individuală și colectivă, au fost prezentate locuitorilor săteni, cum trebuiau îngrijiți și crescuți copiii, cum se pot preveni iar după caz, trata și combate bolile cu transmitere sexuală.⁹⁹ Din același raport, aflăm că Despărțământul din Constanța avea cinci filme pe care le rula în cadrul propriului cinematograf; exista instituit un fond de premiere care urma să fie folosit la plata diurnei celor care se implicau în organizarea și desfășurarea cursurilor pentru adulții nealfabetizați din mediul rural. De asemenea, în planul noului comitet local de conducere din Constanța exista propunerea elaborării unei broșuri, respectiv organizarea generală anuală a membrilor săi pe anul 1929.¹⁰⁰ În vederea îndeplinirii

Ștefan cel Mare.

⁹⁵ Valer Moga, *Astra și Societatea*, p. 117.

⁹⁶ *Astra dobrogeană*, anul II, nr. 1, martie 1930, pp. 25-26.

⁹⁷ Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire*, p. 134; Valer Moga, *Astra și Societatea*, p. 119.

⁹⁸ *Transilvania*, anul 60, nr. 10-11, 1929, p. 911.

⁹⁹ *Ibidem*, anul 61, nr. 7-10, 1930, p. 104; Elena Dunăreanu, *Astra dobrogeană*, în „Comunicări și referate de bibliologie”, pp. 368-369.

¹⁰⁰ *Transilvania*, anul 60, nr. 10-11, 1929, p. 911. De altfel, remarcăm că în anul 1929 a apărut în conformitate cu cele declarate în programul său de medicul Petre Stoenescu periodicul „Astra Dobrogeană”. *Buletinul oficial*

programului propus adunării generale a membrilor, medicul P. Stoenescu a solicitat Regionalei să intervină pe lângă Prefectura județului Constanța, pe lângă Revizorul școlar județean, pe lângă pretorii plaselor administrative, dar și pe lângă conducerea locală din diferite comune să ofere întreg spijinul activității conferențiarilor și delegaților Despărțământului central județean Constanța.¹⁰¹

În anul 1930, a avut loc în Sibiu, între 24-26 aprilie, Congresul cultural general al „Astrei”. Cu această ocazie, Regionala „Astra Dobrogeană” și Despărțământul central județean Constanța au fost reprezentate de medicul P. Stoenescu. Delegatul constănțean, în alocuțiunea sa, a trimis mesajul conducerii Regionalei, respectiv a salutat Congresul cultural, în numele comitetului local de conducere Constanța, menționând că:

Din colțul de țară de dincolo de Dunăre, de la Marea cea Mare a lui Mircea cel Bătrân, de pe meleagurile unde și-a purtat Ovidiu nostalgia Romei, vin să aduc salutul frătesc, în numele filialei Astrei Dobrogeane, primului parlament cultural, adunat aici la Sibiu, cetatea culturii românismului.¹⁰²

Cu această ocazie, medicul Stoenescu a activat în cadrul comisiei medicale, prezidată de Gheorghe Preda. În a doua zi a Congresului de la Sibiu, a prezentat comisiei situația existentă în despărțământul pe care îl conducea, propunând un plan în două puncte, prin care să fie prevenite, iar după caz, tratate bolile periculoase, precum tuberculoza, sifilisul, alcoolismul. Medicul constănțean a identificat o serie de măsuri igienico-sanitare și de prevenție, a căror aplicare cade în sarcina statului și a autorităților sanitare centrale, regionale, locale, dar și măsuri cu caracter de prevenție, a căror aplicare o poate face oricine, orice instituție, orice individ, orice colectivitate, prin curățenie, igienă, prevenție activă, evitarea factorilor care pot provoca boli cu implicații sociale.¹⁰³ Între ideile pe care, în continuare, reprezentantul Despărțământului din Constanța le-a menționat, intrau: ridicarea unor sanatorii și încarantinarea bolnavilor de tuberculoză, asanarea bălților și mlaștinilor, în vederea prevenirii malariei, limitarea fabricării alcoolului dublu rafinat, dar și educarea comunităților locale despre cum se pot preveni aceste boli.¹⁰⁴ Medicul constănțean continua prin a menționa că în despărțământul pe care îl conducea, oamenii au fost sfătuiți cum să se îmbrace, cum să se încălzească, cum să-și asigure igiena personală, dar și a caselor în care locuiesc, cum să clădească și să întrețină locuințele. De asemenea, P. Stoenescu solicita Congresului ca „Astra”, împreună cu autoritățile școlare centrale (Ministerul) și locale (Revizorate, Inspectorate), să educe încă din școli pe tinerii români, astfel încât să prevină în rândurile acestora bolile venerice, bolile de plămâni, bolile de ficat. Modul de acțiune, în accepțiunea medicului Stoenescu, trebuia să fie unul direct în rândurile comunităților locale, prin sfaturi, conferințe, prezentarea unor filme educative. De asemenea, politica sanitară a statului român, în accepțiunea sa, impunea prezența medicului, a asistentelor medicale, dar și

al Asociațiunii pentru cultura poporului român. *Revistă cultural-educativă sub conducerea unui comitet*, care a avut în succesiunea sa un an de apariție și au fost editate 9 numere. Periodicul menționat și-a încetat apariția în 30 martie 1930. Vezi în acest sens și: Dumitru Constantin-Zamfir; Octavian Georgescu, *Presa dobrogeană (1879-1980). Bibliografie comentată și adnotată*, Constanța, Biblioteca Județeană Constanța, 1985, pp. 39-40; Dumitra Mândru, *Societăți și cercuri culturale în Dobrogea între cele două războaie mondiale*, în „Analele Dobrogei”, Serie nouă, anul VII, 2002, p. 318.

¹⁰¹ *Dați curs Astrei*, în „Dacia”, anul XVI, nr. 194, 5 octombrie 1929, p. 1.

¹⁰² *Transilvania*, anul 61, nr. 1-6, 1930, p. 299.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 338.

¹⁰⁴ „Astra” la sate, în „Dacia”, anul XVI, nr. 242, 13 decembrie 1929, p. 1.

a moașelor specialiste în domeniul nașterilor, în cadrul fiecărei comune din România.¹⁰⁵

Cu privire la activitatea concretă, care a fost desfășurată de membrii comitetului local de conducere din Constanța, în județele Caliacra, Constanța, Ialomița și Tulcea, medicul Stoenescu a menționat titlurile filmelor care au fost rulate în Cernavodă, Cobadin, Constanța, Ferdinand I, Medgidia, Negrești, cu explicații și sfaturi pe care le-a oferit el însuși în fața publicului din comunitățile locale anterior menționate. Aceleași filme au fost rulate și însoțite de explicațiile necesare, date de medicii I. Atanasiu în Hârșova, respectiv dr. P. Andrei, în următoarele localități: Agigea, Biulbiul, Canara, Caraomer, Duingi, Gargalac, Hasiduluc, Osmanfacă, Pazarlia, Pantelimonul de Sus, Pantelimonul de Jos, Râmnicul de Sus, Râmnicul de Jos, Săcele, Techirghiol, Toxof, Vadul, Valul lui Traian, Valea Seacă, Vișoara.¹⁰⁶ Menționăm și prezența medicului P. Stoenescu, președintele Despărțământului central județean Constanța, la activitățile organizate în 14 noiembrie 1930 în Caransebeș, cu prilejul adunării generale a „Astrei”.¹⁰⁷

Cu privire la perioada 1930-1931, conducerea Regionalei „Astra Dobrogeană” nu a înaintat Centralei de la Sibiu raportul său de activitate.¹⁰⁸ În anul următor, în 1932, medicul P. Stoenescu, președintele Despărțământului Constanța, a înaintat un raport succint pe adresa Comitetului central, în care a notat titlurile prelegerilor pentru popor, susținute în așezările constănțene Basarabi, Constanța și Ferdinand I, dar și numele celor care le-au prezentat publicului din respectivele așezări. Au prezentat prelegeri preotul-paroh Dumitru Chirilă din Basarabi (*Însemnătatea Bibliei la sate*), medicul Petre Stoenescu (*Trecutul Astrei culturale*), Ion Panitescu, profesor de liceu (*Despre muncă*), Nicolae Constantinescu, prefectul județului Constanța (*Înfrățirea sufletească prin cultură*), preotul Ion Vâlcu (*Însemnătatea serbării naționale*), judecătorul C. Petrescu (*Despre muncă*), generalul I. Vlădescu (*Sentimentul național*), iar parohul ortodox I. Mihăilescu a vorbit în fața publicului din localitatea Târgușor despre *Rolul Astrei*.¹⁰⁹ Pentru anul 1933, P. Stoenescu a raportat la Sibiu doar existența bibliotecilor pentru popor care activau în cele 45 de cercuri culturale comunale ale Despărțământului central județean Constanța.¹¹⁰ Același număr de biblioteci pentru popor, care activau în cercurile culturale comunale, au fost menționate în raportul său înaintat Comitetului central Astrei, de medicul P. Stoenescu, președintele structurii județene a Astrei din Constanța și în anul 1934.¹¹¹

În anul 1935, în ședința Comitetului central din 4 mai, a fost decisă desființarea Regionalei „Astra Dobrogeană”, pentru că în ultimii doi-trei ani aceasta nu a mai desfășurat nicio activitate specifică, conducerea sa nu s-a mai întrunit și nu a mai fost

¹⁰⁵ *Transilvania*, anul 61, nr. 1-6, 1930, p. 339.

¹⁰⁶ *Ibidem*. Titlurile filmelor instructiv-educative, care au fost proiectate în fața publicului din așezările județului Constanța, erau următoarele: *Soarele binecuvântat*, *Combaterea tuberculozei*, *Combaterea bolilor venerice*, *Creșterea copiilor*.

¹⁰⁷ S.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. nr. 3834/1930, p. 1; Valer Moga, *Astra și Societatea*, p. 119.

¹⁰⁸ *Transilvania*, anul 61, nr. 1-6, 1930, p. 8. Informațiile cu privire la organizarea demersurilor funcțional-administrative, dar și a manifestărilor cultural-specifice care au avut loc în această Regională sunt foarte puține.

¹⁰⁹ S.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. nr. 537/1932, f. 7-8; *Conferințele și prelegerile populare ținute în cursul anului 1931-1932*, în „*Transilvania*”, anul 63, nr. 1-8, 1932, pp. 84-85.

¹¹⁰ *Ibidem*, anul 64, nr. 1-12, 1933, p. 168.

¹¹¹ *Ibidem*, anul 65, nr. 4, 1934, p. 299. În cadrul bibliotecilor pentru popor organizate în comunele dobrogene, aveau loc activități culturale-specifice „Astrei”: șezători locale, expoziții de industrie casnică, prezentarea portului local, susținerea unor prelegeri pe subiecte de interes general, pentru locuitorii din respectivele așezări.

înaintat niciun raport al acestei structuri pe adresa Centralei „Astra” de la Sibiu.¹¹² În documentele „Astrei”, era menționată numai activitatea Despărțământului central județean Constanța, conform rapoartelor înaintate la Sibiu de președintele acestuia.¹¹³ De altfel, activitatea acestei structuri județene a „Astrei” a continuat. Astfel, deținem informația că în cursul anului 1935, ca urmare a adunării generale a membrilor acestei structuri a „Astrei Dobrogene”, a fost ales un nou președinte în 4 mai același an, în persoana institutorului I. Ionescu. Din raportarea noii conduceri, adresată Centralei din Sibiu, aflăm că a fost organizată și sărbătorită între 12-19 mai curent, săptămâna cărții.¹¹⁴

În noua conducere au pătruns d-nii I. Ionescu, institutor și președinte al acestei structuri, Constantin Dimitriu-Codru, George Tomulescu și profesorul Constantin Mureșan.¹¹⁵ Cu privire la demersurile funcțional-organizatorice, dar și la manifestările cultural-specifice „Astrei” din Constanța, menționăm organizarea în 1935-1936 a unei expoziții a bibliotecilor școlare din acest județ, comemorarea Zilei Eroilor în 6 iunie 1935. Două zile mai târziu, în 8 iunie, a fost organizată o activitate cu prilejul Zilei Restaurației, iar până în 2 decembrie 1935, au fost prezentate în fața publicului local următoarele prelegeri: *Despre Carte* (Ioan Ionescu) și *Despre scriitorii români* (Constantin-Dimitriu Codru), *Despre comemorarea Eroilor* (George Tomulescu), *Foloasele cititului* (Constantin Mureșan), *Rostul și contribuția Astrei la deșteptarea națională românească* (Grigore Someșan). Cu privire la înființarea unor noi cercuri culturale, în perioada 1935-1936, aflăm că demersuri constitutive în acest sens au avut loc în localitățile Albești, Corbul de Sus, Frașori, Nisipari și în Constanța, unde a fost înființat un cerc cultural în cartierul Medeea în coordonarea directă a noului președinte al Despărțământului, institutorul Ioan Ionescu.¹¹⁶ Însă remarcăm că institutorul constănțean deplângea faptul că fostul președinte, medicul P. Stoenescu refuză să predea gestiunea și actele arhivei despărțământului. Acesta solicita vicepreședintelui „Astrei”, medicul sibian Gheorghe Preda, să ceară în scris medicului Stoenescu să predea documentele necesare noii conduceri, de altfel, statutar aleasă în adunarea generală anuală a membrilor Despărțământului Constanța.¹¹⁷

Același președinte Ioan Ionescu notifica pe adresa Centralei de la Sibiu că, în despărțământul central județean pe care îl conducea, existau 57 biblioteci pentru popor organizate în cartiere ale Constanței, dar și în comunele mai importante din județ.¹¹⁸ După această dată, informațiile cu privire la demersurile culturale organizate în acest despărțământ central județean încetează.

În concluzie, considerăm că după Unirea din anul 1918, dar cu deosebire în urma reorganizării administrativ-teritoriale a României din anul 1925, cât și pe fondul modificării *Statutelor Asociațiunii Transilvane* și a *Regulamentului* său, după adunarea

¹¹² Pamfil Matei, *Asociațiunea în lumina documentelor*, p. 167; Elena Dunăreanu, *Astra dobrogeană*, în „Comunicări și referate de bibliologie”, p. 369.

¹¹³ *Transilvania*, anul 66, nr. 4, 1935, p. 188; *Ibidem*, anul 67, nr. 4, 1936, p. 331; Gheorghe Preda, *Activitatea Astrei în 25 ani de la Unire*, p. 134; Pamfil Matei, *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*, pp. 88-89.

¹¹⁴ S.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. nr. 805/1935, f. 1-2; *Ibidem*, doc. nr. 2200/1935, f. 1; *Transilvania*, anul 67, nr. 1, 1936, p. 49.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ *Ibidem*. În noul comitet local de conducere al acestui despărțământ central județean este remarcată și o femeie, d-na Alexandrina Stănescu, cadru didactic și soție de locotenent.

¹¹⁷ S.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. nr. 2172/1935, f. 1; *Ibidem*, doc. nr. 2173/1935, f. 1.

¹¹⁸ *Transilvania*, anul 68, nr. 4, 1937, p. 357.

generală anuală a membrilor săi care s-a desfășurat în acel an în Reghin, au fost întrunite premisele, dar și disponibilitatea elitelor locale de a se angrena constructiv în serviciul Astei. Instituția culturală menționată s-a putut extinde, atât în Basarabia (Regionala „Astra Basarabeană”, 1924-1935), cât și în Dobrogea (Regionala „Astra Dobrogeană”, 1927-1935), respectiv în Banat (Regionala „Astra Bănățeană”, 1937-1944), contribuind, atât la menținerea și cultivarea patrimoniului cultural local, dar și la emanciparea românească din perspectiva educației adulților și a pedagogiei sociale.¹¹⁹

Cuvintele rostite de V. Goldiș în adunarea generală de la Timișoara în anul 1923, au devenit în acest fel realitate, flamura culturii naționale, a pedagogiei sociale și educației adulților, a fâlfâit în perioada mandatelor sale la conducerea Astei Transilvane, deasupra întregii României. În ceea ce privește Regionala „Astra Dobrogeană”, înființată ca urmare a demersurilor generalului I. Vlădescu și care și-a avut sediul în Constanța, remarcăm că societatea culturală menționată a fost, în ciuda timpului său scurt de activitate, între 1927-1935, printre cele mai importante care au activat în serviciul modernizării Dobrogei și a oamenilor săi.

Demersurile sale, atât cele funcțional-organizatorice, cât și cele cultural-specifice au fost în deplină concordanță cu obiectivele și scopul „Astei”, construcția prin cultură, educația și formarea națiunii române, cultivarea identității acesteia, dar și punerea în valoare a specificității locale, au fost rezultatele locale ale Regionalelor „Astei”, așa cum s-au petrecut lucrurile în acele vremuri și în provincia de la malul Mării Negre. După modelul civilizator impus de marele Ierarh al Transilvaniei, Andrei Șaguna, în serviciul „Astei” din Dobrogea au activat ofițeri, preoți parohi, dar și protopopi, cadre didactice, medici și avocați, într-un cuvânt membrii „intelighenției locale”.

Publicul românesc local, dar nu numai acesta, a fost ținta predilectă a demersurilor promovate, atât de conducerea Regionalei „Astra Dobrogeană”, iar mai apoi, după 1930 și până în anul 1937, de conducerea Despărțământului central județean din Constanța al „Astei”. În fond, binele comun promovat, ameliorarea continuă a condiției românilor din această parte de țară, a fost scopul urmărit de Asociațiunea Transilvană, în general, dar și de Regionala „Astra Dobrogeană”.

¹¹⁹ S.J.S.A.N., Fond Astra, doc. nr. 3204/1926, pp. 254, 260; *Transilvania*, anul 68, nr. 4, 1937, p. 365; Eugen Hulea, „Astra”. *Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, p. 25. Pamfil Matei, *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*, pp. 85-88; Idem, *Asociațiunea în lumina documentelor*, pp. 141, 167.

Gabriel-Stelian CONSTANTIN

RĂZBOIUL CA FACTOR DE MODERNIZARE A ROMÂNIEI (1878-1940)

Abstract: Based on the topic promoted by the organisers of the 18th scientific session, “Bârsa Country”, entitled “War and its inheritance. 19th-20th centuries”, we intend to analyse the role of military conflicts in the modernisation process of our country. Can the war generate beneficial effects from the perspective of modernisation, knowing that its consequences consist in massive material destructions and several human lives lost? For Romania, the answer to such a question is affirmative, considering that, after the Russian – Romanian – Ottoman war from 1877-1878, our country acquired independence, which represented not only a fundamental change of status by reconfiguration of the position acquired among the European states, but the creation of the premises for the acceleration of development of Romanian society of Old Kingdom, for the consolidation of political and institutional system and last but not least, for the promotion of an external policy meant to protect the interests of our country.

The statistics prove the acceleration of modernisation of Romania between 1878-1914 from economic and social perspective, with all inherent shortfalls of any development process. The Romania of 1914 is completely different from the Romania of mid 19th century: the railway network increases from 1.299 km., to 3.549 km.; the industry registers a significant advance, from 45 enterprises to almost 2.000; the budget of the country is increasing permanently, and the public investments follow the same ascendant trend. Under such circumstances, at the end of 19th century and beginning of the next, the foreign searchers called our country “Belgium of the East” or “The European Japan”. The only field that does not register progress is agriculture, the cause being considered the maintenance of feudal relations and the sine die delay of agricultural reform. The same sustained rhythm of development was registered as well after the First World War. In the new frame created after the constitution of Great Romania, the modernisation of Romanian society continued from the economic, social and cultural perspective, which is logical if we consider that the germs of such development date from the period 1878-1914.

Cucerirea independenței de stat a României a marcat o schimbare fundamentală a poziției țării noastre în rândul statelor europene. Înlăturarea suveranității Porții otomane și a regimului de garanție colectivă au creat condiții propice pentru consolidarea sistemului politico-instituțional și pentru accelerarea modernizării României.

După 1859, România avea o suprafață de 123.355 km² (cu cele trei județe din sudul Basarabiei, retrocedate după Congresul de Pace de la Paris).¹ Populația număra 3.917.541 de locuitori.² Situația numărului de locuitori în marile centre urbane era următoarea: București – 121.734 locuitori; Craiova – 21.521 locuitori; Iași – 65.745 locuitori; Buzău – 9.027 locuitori; Galați – 26.050 locuitori; Bacău – 8.972 locuitori.³

Unul dintre factorii modernizatori ai societății românești a fost industria, care, în noul context creat după cucerirea independenței, cunoaște un ritm accelerat de dezvoltare, așa cum o dovedesc datele statistice pentru perioada 1878-1915.⁴ În același

¹ Gheorghe Iacob, *România în epoca modernizării (1859-1939)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p. 19.

² *Breviare Statistique*, Institutul Central de Statistică, București, 1940, p. 9.

³ Gheorghe Iacob, *op. cit.*, p. 19.

⁴ Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Iași, Editura

timp, în București, apar mai multe fabrici care vor juca un rol important în deceniile următoare în ceea ce privește sectorul industrial: „E. Ciriak” (1882), devenită mai târziu Uzinele „Dumitru Voina”, „Cometul” (1887), fabrica de săpun „Stela”, rafinăria „Steaua Română” (1887)⁵. Trendul ascendent cunoaște totuși o evoluție inegală a ramurilor de producție; astfel, dacă în domenii precum industria morăritului, a zahărului, cimentului, hârtiei, petrolului, transporturilor și telecomunicațiilor, industrializarea s-a terminat la sfârșitul secolului al XIX-lea, în alte ramuri procesul de industrializare se afla în plină desfășurare la începutul veacului XX.⁶ Totodată, se remarcă lipsa unor sectoare precum siderurgia, metalurgia, construcția de mașini, chimia.

Investiția capitalului fix în industria mare și industria extractivă (850,2 mil. lei) a fost de peste patru ori mai mare decât suma investită în industria mijlocie și mică (195 mil. lei), ceea ce demonstrează o restrângere a industriei meșteșugărești și a manufacturilor ca urmare a pătrunderii pe piață a produselor autohtone realizate în fabrică.

Investiția capitalului străin în industrie s-a produs cu precădere la începutul secolului XX și s-a manifestat atât sub forma împrumuturilor de stat, cât și a investițiilor directe. Resursele financiare reduse și lipsa utilajului industrial au permis pătrunderea capitalului străin în industrie, în special în domeniul precum prelucrarea zahărului, în industria extractivă⁷ sau cea forestieră. Treptat, capitalul străin ajunge să aibă o poziție dominantă în economia României în condițiile în care aceasta ocupa 80% din capitalul societăților industriale, iar în sectorul bancar – 40%.⁸ Aceeași situație se regăsește și în industria petrolieră, în care 35% era capital german, 25,2% – englez, 13,1% – olandez și 5,5% – românesc.⁹

În perioada interbelică, ponderea capitalului extern în cadrul economiei românești înregistrează o scădere pe măsură ce se constată o creștere a capitalului românesc, ca o consecință firească a dezvoltării burgheziei. În aceste împrejurări, la mijlocul deceniului IV, capitalul românesc ajunge să depășească capitalul străin în economia României. Acesta din urmă reușește să-și mențină o poziție dominantă în industria petrolieră, cu observația că, și în acest domeniu, se constată o linie descendentă a capitalului străin și o tendință de creștere a capitalului românesc, de la 8,81% în 1921, la 26,16% în anul 1938.¹⁰

Dezvoltarea economică nu se poate realiza în lipsa unui sistem modern de creditare, iar din acest punct de vedere un rol important l-a avut înființarea Băncii Naționale a României, în anul 1880, care a gravitat de-a lungul existenței sale în jurul Partidului Național Liberal (P.N.L.), exponentul burgheziei aflată în plin proces de

Universității „Al. I. Cuza”, 1993, p. 135.

⁵ *Documente privind dezvoltarea industriei în orașul București 1856-1933*, Dr. Vasile Manole (coord.), vol. I, Direcția Generală a Arhivelor Statului din România, București, p. 4.

⁶ Gh. Platon *et alii*, pp. 134-135.

⁷ Industria extractivă s-a dezvoltat în special după adoptarea Legii minelor în anul 1895, ca urmare a demersului inițiat de către P.P. Carp, ministrul Domeniilor în guvernul Lascăr Catargiu. Legea prevedea că proprietarul bogățiilor subsolului era cel care stăpânea terenul respectiv, iar în cazul în care nu dorea să exploateze aceste bogății, putea să le concesioneze către un terț, acesta din urmă fiind obligat să plătească o redevență în valoare de 4% proprietarului de drept, iar alta de 2% către stat, Nicolae Isar, *România sub semnul modernizării. De la Alexandru Ioan Cuza la Carol I*, București, Editura Universitară, 2010, p. 117.

⁸ Victor Axenciuc, Ioan Tiberian, *Premise economice ale formării statului național român*, București, Editura Academiei R.S.R., 1979, p. 238.

⁹ Gheorghe Buzatu, *România și trusturile petroliere internaționale până la 1929*, Iași, 1981, p. 38.

¹⁰ Gh. Platon *et alii*, p. 328.

afirmare. Având sucursale la Brăila, Piatra Neamț, Constanța, Craiova, Giurgiu, Iași și în alte mari orașe ale țării, Banca Națională a României a contribuit într-o mare măsură la dezvoltarea industriei și comerțului, adică, într-un cadru mai larg, la modernizarea societății românești. În ultima parte a secolului al XIX-lea și la începutul veacului următor, piața bancară românească a crescut cu 27 de noi unități, cele mai importante fiind: Banca Generală Română, Banca Comerțului, Banca de Scont, Banca Agricolă, Banca de Credit Român, Banca Marmorosch-Blank & Comp.

EVOLUȚIA SISTEMULUI DE CREDIT ÎNTRE 1900-1914¹¹

	1900	1914
Societăți bancare	30	215
Capitalul social	94,3 mil. lei	281,5 mil. lei
Stocul metalic al B.N.R.	49,2 mil. lei	153,0 mil. lei

În ceea ce privește accesul populației la sistemul de creditare, acesta era favorabil în special pentru burghezie, marii proprietari de pământ și, într-o oarecare măsură, pentru țărănimea înstărită. Burghezia avea la dispoziție băncile comerciale, marii latifundiați erau sprijiniți de către Banca Agricolă (înființată în anul 1894), iar țărănimea se putea baza pe băncile populare (1891) și obștile de arendare. Rezultă, așadar, că între anii 1878-1914, sistemul de creditare era accesibil în special pentru burghezie și marii proprietari de pământ, în timp ce alte categorii sociale, precum țărănimea – cu excepția păturilor înstărite –, micii industriași și meseriași nu puteau obține resurse financiare prin intermediul băncilor.

Raportat la intervalul de timp 1890-1914, bugetul României, care constituie un indicator elocvent al dinamicii economice, cunoaște un trend ascendent, cu excepția anilor de criză, așa cum se poate observa din tabelul de mai jos:

BUGETUL ROMÂNIEI ÎNTRE ANII 1890-1916¹²

Anul	Veniturile (mil. lei)	Anul	Veniturile (mil. lei)
1890/1891	170,4	1903/1904	246,7
1898/1899	236,8	1904/1905	231,5
1899/1900	193,9	1905/1906	232,6
1900/1901	209,5	1906/1907	236,9
1901/1902	237,2	-	-
1902/1903	248,4	1915/1916	662,4

¹¹ *Ibidem*, p. 137.

¹² *Ibidem*, p. 138.

În același timp, la o analiză privind structura cheltuielilor statului în intervalul 1864-1899, constatăm următoarele:

STRUCTURA CHELTUIELILOR STATULUI ÎNTRE 1864-1899¹³

Natura cheltuielilor	Suma (lei)
Căi ferate	655.461.6565
Poduri de fier (peste Dunăre)	69.497.489
Gări, cantoane, ateliere	12.751.340
Material rulant, vagoane etc.	28.219.276
Docuri și antrepozite	17.156.852
Portul Constanța	8.519.914
Căi de comunicație	28.126.935
Navigație (maritimă, fluvială)	20.225.398
Construcții școlare, instituții de cultură	51.391.771
Construcții administrative	44.561.053
Construcții militare, fortificații, armament, echipament militar	266.315.804
	TOTAL: 1.605.447.600

Observăm, așadar, că România investea masiv în infrastructură, fie că vorbim despre căile ferate, fie că ne referim la construirea porturilor, o măsură necesară impulsivității activității altor sectoare importante ale economiei, precum industria și comerțul. Datele statistice evidențiază saltul pe care l-a înregistrat țara noastră în câteva decenii în domeniul transporturilor: rețeaua căilor ferate sporește de la 1.229 km (1878), la 3.549 km în 1914, iar rețeaua rutieră se extinde de la 3.219 km (1879), la 28.000 km în 1916.¹⁴ Totodată, se dezvoltă și domeniul circulației navale atât prin înființarea Navigației Fluviale Române (1890) și a Serviciului Maritim Român (1895), cât și prin reabilitarea porturilor Constanța, Brăila și Giurgiu, care devin importante noduri comerciale și de transport odată cu conexiunea lor la sistemul căilor ferate. Trebuie amintit că în paralel cu creșterea bugetului au sporit și sarcinile fiscale ale populației: 1864 – 8,2 lei; 1901 – 38,7 lei; 1914 – 78 lei.¹⁵

Un alt indicator al dezvoltării economice înregistrate după 1878 îl constituie comerțul exterior, care indică o creștere constantă datorită dezvoltării unor sectoare precum industrie, bănci și agricultură – respectiv creșterea de produse agricole pe piața externă. Această situație este reflectată de cifrele prezentate în tabelul de mai jos:

¹³ *Ibidem*, p. 139.

¹⁴ Ion Mamina, Vasile Niculae, *Partidul clasei muncitoare în viața politică a României (1893-1918)*, Editura Politică, 1983, p. 15.

¹⁵ Gh. Platon *et alii*, p. 139.

CREȘTEREA COMERȚULUI EXTERIOR ÎNTRE 1862-1911¹⁶

Anii (totaluri de 5 ani)	Export		Import		Soldul balanței comerciale	
	Suma (mil. lei)	%	Suma (mil. lei)	%	(+)	(-)
1862-1866	611,6	100	355,1	100	265,5	-
1872-1876	838,9	137	596,7	168	242,2	-
1892-1896	1.539,2	251	1.875,6	528	-	336,4
1897-1901	1.290,3	218	1.588,5	447	-	298
1902-1906	1.940,3	317	1.624,3	471	326,4	-
1907-1911	2.706,7	442	2.192,4	620	514	-

În anul 1913, comerțul românesc era orientat către Germania (23,02%), Austro-Ungaria (18,56%), Belgia (15,75%), Anglia (7,98%), Franța (7,75%) și Rusia (1,31%).¹⁷ În ceea ce privește importul, se remarcă, așa cum este firesc în condițiile unei dezvoltări industriale, intenția de a aduce în țară utilaje destinate diferitelor ramuri din industrie, ceea ce va conduce pe termen lung la reducerea numărului de bunuri de larg consum aduse de peste hotare, de la 82,4%, la 57%.¹⁸

În privința exportului, pe primul loc se situau cerealele, după care urma industria petrolieră, aceasta din urmă cunoscând o creștere constantă.

Unul dintre domeniile vieții economico-sociale care nu a ținut pasul cu modernizarea societății românești a fost agricultura. La sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul veacului XX, principala ramură economică a României era agricultura, domeniu care concentra activitatea populației într-o proporție însemnată (80%) și care se situa pe primul loc la export. Repartiția pământului surprinde o realitate care explică de ce nu s-a produs modernizarea în agricultură, precum și permanentizarea „problemei agrare”, ceea ce a condus la izbucnirea Răscoalei din anul 1907, moment care nu numai că pune în pericol evoluția internă a statului român modern, dar care a atras atenția politicianilor români cu viziune liberală că reforma agrară nu putea fi amânată *sine die* dacă se dorea scoaterea țăranimii din starea de sărăcie extremă în care se afla.

Potrivit datelor statistice ale vremii, marii proprietari de pământ (4.171 de persoane) cu peste 100 de ha dețineau 54,72% din suprafața cultivabilă a țării (respectiv 3.153.645 ha).¹⁹ Existau 29.200 de familii țărănești care stăpâneau aproximativ 2 ha de pământ, iar alte 300.000 de familii nu aveau niciun petec de pământ.²⁰ Strâns legat de agricultură era și situația țăranimii. Istoricii sunt de părere că aceasta a fost categoria

¹⁶Nicolae Filipescu, *Finanțele noastre*, București, pp. 76, 142.

¹⁷ Vlad Georgescu, *Istoria românilor*, București, Humanitas, 1992, p. 137.

¹⁸ Gh. Platon *et alii*, p. 143.

¹⁹ *Idem*, p. 140.

²⁰ G.D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, p. XLIX.

socială care a plătit prețul pentru modernizarea societății românești. Lipsită de pământ, lumea satelor era supusă unui crunt sistem de dijmă, ale cărui proporții nu mai erau întâlnite în Europa la începutul secolului XX, și se afla la dispoziția cămătarilor²¹, precum și a marilor trusturi arendașești²², din rândul cărora se distingeau trustul fraților Fischer, interesați de îmbogățirea²³ rapidă prin exploatarea intensă a muncii populației rurale²⁴. După înăbușirea Răscoalei din 1907, statul adoptă o serie de măsuri în favoarea țăranimii, precum legea tocmelilor agricole, prin care se încerca stoparea abuzurilor proprietarilor și arendașilor atât prin obligativitatea de a permite accesul țăranilor la islazuri, a căror suprafață era stabilită în raport cu întinderea moșiilor, cât și prin limitarea prețurilor stabilite pentru învoielile agricole, precum și prin eliminarea dijmei, sau înființarea Casei Rurale, menită să faciliteze vânzarea de pământ către țărani și să pună capăt fenomenului cametei în lumea satelor. Totodată, trusturile arendașești nu puteau să ia în arendă mai mult de 4.000 ha.

Situația țăranimii în perioada interbelică, deși îmbunătățită în urma înfăptuirii reformei agrare, rămâne o problemă pentru societatea românească. Dificultățile cu care se confruntau țăranii nu mai țineau de lipsa de pământ, ci de o fiscalitate și dobânzi mari, de imposibilitatea valorificării corespunzătoare a produselor obținute, de nivelul tehnologic scăzut și fărâmițarea loturilor. Criza din 1929-1933 a lovit puternic gospodăria țărănească din cauza scăderii vertiginose a prețurilor la produsele agricole, fapt care a determinat statul să intervină în favoarea țăranimii prin adoptarea unor măsuri precum suspendarea execuțiilor silite sau conversia datoriilor agricole.²⁵

În ciuda acestor probleme, se constată unele progrese în agricultură, este drept, într-un ritm mai lent. Astfel, după aplicarea reformei agrare, suprafața cultivată crește de la 10.392.900 ha în 1921, la 13.014.000 ha în 1929 până la 13.940.400 ha în 1936. De asemenea, producția de cereale înregistrează o creștere de la 71.277 chintale în 1921, la 136.707 chintale în 1929. Ponderea culturilor cerealiere era următoarea: porumb – 37,73%; grâu – 24,62%; orz – 11,55%; ovăz – 5,77%; seară – 3,02%.²⁶

Ritmul modernizării între 1880-1914 a fost determinat de acțiunile întreprinse de cele două mari partide, respectiv P.N.L. și Partidul Conservator. Ambele formațiuni politice erau de acord cu modernizarea societății românești însă aveau puncte de vedere deosebite în ceea ce privește direcția și ritmul care trebuiau imprimat acestui proces. Liberalii au înțeles că modernizarea nu se putea realiza decât prin sprijinirea și protejarea industriei naționale, precum și prin afirmarea burgheziei. Conservatorii, care s-au aflat într-o defensivă continuă în fața provocărilor determinate de politica P.N.L.,

²¹ Dimitrie Greceanu, om politic conservator, ministru de Justiție în mai multe rânduri, declara: „Țăranii sunt istoviți de această cangrenă socială, fiindcă lor li se ia nu câte 50%, ca la orașe, ci 500%, astfel că li se stoarce cu totul rodul muncii lor”, *D.A.D.*, nr. 2, din 11 decembrie 1906, p. 68.

²² Damian Hurezeanu (coord.), *Documente privind marea răscoală din 1907*, București, Editura Academiei R.S.R., 1987, vol. I, p. 23.

²³ În anul 1905, trustul Fischer a obținut din arendă un venit de 3 milioane de lei, sumă egală cu câștigul obținut de către Gh. Gr. Cantacuzino, cf. Ion Bulei, *Viața în vremea lui Carol I*, București, Editura Tritonic, 2005, p. 52.

²⁴ Despre practicile fraților Fischer există nenumărate mărturii ale țăranilor, care spun „că s-au îmbogățit numai de pe spinarea noastră, iar acum, în acești zece ani (este vorba despre anul de cumpănă în viața socială a României, 1907, n.ns., G.S.C.), ne-au jupuit în așa fel, că nu ne-a mai rămas prin ocalele noastre nici câte o vacă cu lapte pentru copii”, *ibidem*.

²⁵ Keith Hitchins, *România 1866-1947*, ediția a V-a, București, Humanitas, 2018, p. 411.

²⁶ Gh. Platon *et alii*, p. 329.

propuneau inițierea unui proces de modernizare care urma să se desfășoare într-un ritm lent, astfel încât transformarea societății românești să se producă în urma unui proces continuu de acumulare treptată, și nu prin înfăptuirea unor reforme radicale; însă, mai presus de toate, conservatorii erau interesați să-și mențină pozițiile economice și politice, ceea ce constituia, din perspectiva lor, condiția de bază în privința discuțiilor referitoare la inițierea unor măsuri modernizatoare.

Modernizarea României s-a realizat datorită unei elite politice de excepție, care a avut o viziune clară privind drumul pe care trebuia să-l parcurgă țara noastră și care, în ciuda punctelor de vedere diferite²⁷, a pus mai presus de orice interesul țării. Fie că ne referim la I.C. Brătianu, Mihail Kogălniceanu, P.P. Carp, Titu Maiorescu sau Spiru Haret, fie că vorbim despre Ion I.C. Brătianu, Iuliu Maniu, Take Ionescu sau I. Gh. Duca, avem de-a face cu o elită politică școlită în vestul Europei, fapt care i-a permis să intre în contact cu o altă mentalitate și civilizație, astfel încât, odată întoarsă acasă, a fost capabilă să adopte o strategie inteligentă, menită să contribuie la dezvoltarea României.

Evoluția procesului de modernizare poate genera o serie de contradicții și inegalități ținând cont de condițiile interne ale societății în care se produce restructurarea. Dacă luăm în calcul perioada 1880-1916, constatăm că, după aproape patru decenii de dezvoltare economică și de prosperitate, exista o distribuție inegală a avuției naționale în sensul că între clasa celor bogați și pătura de mijloc exista o falie destul de adâncă; astfel, în anul 1916, în mediul urban existau 528 de proprietari cu venituri care treceau de 100.000 de lei și care obțineau un câștig de 13.229.800 lei, în timp ce 103.305 de persoane, ce aveau venituri de 600 de lei, dețineau 18.396.047 lei.²⁸ O discrepanță și mai mare se înregistrează în mediul rural, unde 2.228 de proprietari, cu un câștig de 10.000 lei, dețineau împreună 102.131.897 lei, în timp ce 1,24 mil. de țărani, având venituri de 600 lei, dispuneau de 117.490.109 lei.²⁹ Rezultă o societate formată din oameni foarte bogați – vorbim de pătura superioară a zonei politice și economice sau despre cei care au știut să profite de oportunitățile ivite după cucerirea independenței de stat – o clasă mijlocie foarte restrânsă din punct de vedere numeric și o țărănie săracă – excepție făcând categoria restrânsă a țăranilor înstăriți.

După Primul Război Mondial, țara noastră intră într-un nou stadiu al modernizării determinat de realitățile survenite după Marea Unire, când se înregistrează o creștere atât a populației³⁰, cât și în ceea ce privește suprafața țării³¹, se acordă votul universal, se produce reforma agrară, are loc reconfigurarea poziției partidelor politice prin dispariția unora și apariția altora, se înființează formațiuni politice aparținând naționalităților conlocuitoare, iar pe scena vieții politice se afirmă personalități provenite din teritoriile unite cu România.

Greutățile întâmpinate după Primul Război Mondial au fost enorme; numeroase fabrici distruse; cele care au supraviețuit funcționau la capacități minime; ramura principală a economiei românești, agricultura, nu putea furniza produsele agroalimentare

²⁷ Gheorghe Iacob, *România în epoca modernizării (1859-1939)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2013, p. 56.

²⁸ Nicolae Xenopol, *La richesse de la Roumanie*, București, 1916, pp. 35, 107.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ După 1918, populația României s-a dublat de la 7.771.341 de locuitori înainte de Primul Război Mondial, la 14.669.841 de locuitori. În anul 1930 se ajunge la 18.000.000 de locuitori, iar densitatea populației era de 61,2 locuitori/km², *Istoria ilustrată a României*, coord. Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Editura Litera, 2009, p. 414.

³¹ După Marea Unire, suprafața României ajunge la 295.049 km², *ibidem*.

de bază, motiv pentru care țara noastră a fost nevoită să apeleze la import; căile ferate se aflau într-o stare lamentabilă; bugetul țării avea deficite mari; pe piața monetară circulau leul emis de către B.N.R., leul emis în timpul ocupației și alte monede (coroana austro-ungară, rubla). Însă existau premise favorabile pentru refacerea economică a țării noastre, având în vedere sporul demografic, creșterea suprafeței totale – în care includem terenul arabil, pădurile, livezile, viile – și îmbunătățirea infrastructurii, obținută prin conexiunile cu sistemul de transport existent în provinciile românești care s-au unit cu România. Aceste premise au fost observate de economiști; Virgil Madgearu menționa că „industria metalurgică, a gazului metan, a lemnului, cimentului, sticlăriei, industria chimică și textilă, creșterea vitelor, cultura viței de vie și a pomilor fructiferi constituie un aspect economic important al noilor provincii”³², iar Ion N. Angelescu amintea la sfârșitul anului 1919: „Avem toate condițiile care se cer unei țări industriale: materiile prime cele mai variate și izvoarele de energie cele mai bogate. Industrializarea României nu este numai posibilă, dar și necesară”³³.

După depășirea perioadei grele provocate de Primul Război Mondial, țara noastră a înregistrat în anul 1924 o creștere economică similară perioadei anterioare lui 1918, iar după deceniul cinci al secolului XX, dezvoltarea economică a cunoscut o linie ascendentă, cu excepția situației provocate de criza din 1929-1933. Industria mare și-a mărit capacitatea de producție cu 36,2%, iar numărul angajaților ajunge la 213.423 de oameni, ceea ce înseamnă o creștere de 35,6%³⁴. Industria chimică cunoaște o dezvoltare însemnată odată cu dotarea de utilaje performante, orientându-se spre zona farmaceutică și cosmetică. Cele mai importante erau: „Leul” (1919), „Industria chimică română” (1919), „Legrain” (1919), „Ioan Florescu” (1920), „Progresul” (1920), „Chemix” (1920), „Oxigenul” (1922), „Minerva” (1922), „Lubin” (1922), „Bârva” (1924). În anul 1920 se înființează Uzinele Chimice Române, cea mai mare fabrică din industria chimică din Capitală.³⁵ Între 1918 și 1928, industria mare a cunoscut următoarele creșteri: 44,4% la numărul fabricilor, 26,6% la forța instalată, 32,2% la personalul ocupat, 37,2% la valoarea materiilor prime transformate, 42,5% la valoarea globală a producției și 13,6% la valoarea producției realizate pe cap de locuitor.³⁶ Criza economică mondială din 1929-1933 a afectat drastic industria românească din cauza scăderii vertiginoase a prețului produselor românești la export, prezenței într-o măsură însemnată a capitalului străin în economie și reducerii veniturilor populației. Cele mai afectate sectoare ale industriei au fost: prelucrarea materiilor, unde în 1933 s-a înregistrat o scădere de 53,4 % comparativ cu anul 1928; metalurgia și electrotehnica, cu o reducere de 32%, respectiv, 46%.³⁷ Mai puțin afectată a fost industria extractivă, care a crescut producția de petrol și a tras după ea industria chimică. Criza economică a afectat, în special, salariații din industrie și funcționarii. Dispariția unui procent de 10% din întreprinderi însemna o pierdere de personal de 26%, iar din numărul total de șomeri, adică 48.226, înregistrat în aprilie 1931, ponderea lucrătorilor proveniți din industrie era de 23%.³⁸ Totodată, au

³² Virgil Madgearu, *Evoluția economiei românești după primul război mondial*, București, 1940, p. 215.

³³ Ion N. Angelescu, *Politica economică a României Mari*, în *A.S.E.*, nr. 8-10, septembrie-octombrie 1919, pp. 16-25, apud Gh. Platon et alii, p. 321.

³⁴ *Documente privind dezvoltarea industriei în București*, p. 14.

³⁵ *Idem*, p. 17.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, pp. 18-19.

³⁸ *Ibidem*.

fost operate tăieri drastice de salarii: între 8 și 10% la „Wolf”, „Tudor” și „U.C.B.” și 25% la S.T.B. Odată cu anul 1933 se înregistrează un oarecare reviriment al industriei românești, iar producția industrială începe să cunoască o ușoară creștere, în timp ce somajul tinde să scadă. Anul 1934 marchează sfârșitul crizei, iar industria românească intră într-o nouă perioadă de dezvoltare, moment care se va menține până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial.

În ceea ce privește raportul industrie-agricultură, acesta rămâne favorabil ultimului sector, cu mențiunea că industria se dezvoltă și recuperează decalajul, atingând în 1938 pragul maxim. Ponderea industriei la buget a fost în 1922 de 22%, iar în 1938 de 30%, în timp ce agricultura contribuia, în același an, cu 41% la venitul național. O altă statistică demonstrează echilibrul la care se ajunge între agricultură și industrie în privința producției materiale totale înregistrate în anul 1938; astfel, agricultura și silvicultura produceau 51%, iar industria și meseriile – 49%.³⁹ Această situație a avut efecte benefice atât în ceea ce privește economia națională, cât și nivelul de trai al populației.

Un rol important în cadrul procesului de modernizare revine învățământului, acesta fiind unul dintre indicatorii care ilustrează stadiul, evoluția și mai ales performanța pe care o poate atinge o societate aflată în schimbare. Meritul dezvoltării învățământului la cumpăna secolelor XIX-XX i-a revenit lui Spiru Haret, ale cărui măsuri au contribuit la creșterea gradului de alfabetizare într-un deceniu (1899-1909), de la 22% din totalul populației, la 39,4%; în mediul rural, progresul este la fel de evident în condițiile în care, în aceeași perioadă, ponderea persoanelor care știau să citească sporește de la 15,2%, la 34,7%. El este cel care înființează grădinițele (1907), introduce manualele școlare, iar ca mod de petrecere a timpului liber pe perioada vacanței, inițiază excursiile școlare⁴⁰. În învățământul superior apar Facultatea de Medicină din Iași (1879), Școala Națională de Poduri și Șosele din București (1881), Facultatea de Arhitectură (1897).

În perioada interbelică, învățământul de toate gradele s-a dezvoltat cantitativ și calitativ, înregistrându-se creșteri în ceea ce privește numărul de școlari, al unităților de învățământ și al corpului profesoral. În 1922 România avea universități la București, Cluj, Iași și Cernăuți. Legea învățământului din anul 1924 a „extins învățământul general de la patru la șapte clase și obligativitatea celui primar de la 12 la 18 ani, prevăzând pedepse pentru părinții care nu își trimiteau copiii la școală”⁴¹.

Dacă în anul 1899, România avea un procent de 22% de locuitori care puteau să citească și 78% de analfabeți – în mediul urban existau 49,4% știutori de carte și 50,6% analfabeți, iar în cel rural, 15,2% oameni care știau să citească și 84,1% analfabeți⁴² –, în schimb, în 1930, progresul educației a ridicat la 50% ponderea populației rurale care știa să citească.⁴³

În acest context, o întreagă pleiadă de oameni de cultură români s-au afirmat atât în țară, cât și peste granițe, în domenii precum istorie, geografie, sociologie, medicină, biologie, politehnică, construcții, artă: Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Dimitrie Gusti, Nicolae Paulescu, Victor Babeș, Ion Cantacuzino, Traian Lalescu, George Enescu, Constantin Brâncuși.

Procesul de modernizare a societății românești se încheie în ultimii ani ai deceniului

³⁹ Gh. Platon *et alii*, p. 327.

⁴⁰ Ion Bulei, *op. cit.*, pp. 44-45.

⁴¹ Vlad Gerogescu, *op. cit.*, p. 219.

⁴² *Istoria ilustrată a României*, p. 430.

⁴³ *Idem*, p. 465.

patru al secolului XX, odată cu înlăturarea cadrului democratic din țara noastră, după introducerea regimului autoritar al lui Carol al II-lea. Se încheia o perioadă de o jumătate de veac, timp în care România s-a modernizat continuu, în aproape toate domeniile, în funcție de conjunctura internațională, urmând permanent o strategie coerentă în care a primat interesul național, astfel încât anul 1918 constituie corolarul acestui proces.

Rozalinda POSEA, Adriana MINCĂ

IN MEMORIAM COLONEL PANTELIMONESCU ȘTEFAN

***Abstract:** He lived between 12 November 1895 and 31 March 1987. He joined the Romanian army on 12 October 1916 as a soldier. He took all military ranks up to Colonel in 1944. He served as platoon commander in the 54/56 Infantry Regiment, 3 Mountain Troops Group, Commander Company in the 9th Mountain Battalion, Odorhei Recruitment Circle, Company Commander and Battalion at Infantry Navy School no. 1, Commander of the 16th Mountain Battalion. The History County Museum of Brasov holds, as donation, several objects belonging to him: documents, photographs and objects related to the military activity. They helped us reconstitute some of his military life and activity.*

Unul dintre cei mai puțin cunoscuți militari de carieră care și-a trăit cea mai mare parte din viață la Brașov, a fost colonelul Pantelimonescu Ștefan. De la acesta, fapt întâmplător sau nu, ne-au rămas cu titlul de donație mai multe obiecte relevante pentru cariera sa militară.¹

Pantelimonescu Ștefan s-a născut în comuna Arsache², raion Giurgiu, la data de 12 noiembrie 1895. După ce a absolvit școala, s-a înrolat în armata română, la 12 octombrie 1916, ca soldat. Parcurge toate gradele militare, ajungând în 1944 la gradul de colonel. A avut funcțiile de: comandant de pluton în Regimentul 54/56 Infanterie, Grupul 3 Vânători de Munte, comandant de companie în Batalionul 9 Vânători de Munte, Cercul de Recrutare Odorhei, comandant de companie și batalion la Școala de Subofițeri de Infanterie nr. 1, comandantul Batalionului 16 Vânători de Munte.³ În ceea ce privește studiile realizate, Pantelimonescu Ștefan a absolvit Școala de Ofițeri de Rezervă Infanterie în perioada 1916-1917 și Școala Specială de Infanterie la Brașov. Cariera sa militară începe cu înrolarea în calitate de soldat, la 12 octombrie 1916, trece apoi ca sublocotenent în rezervă, la 1 iunie 1917. Este reactivat la 1 iulie 1918 cu gradul de locotenent, începând cu 1 octombrie 1919, apoi căpitan de la 1 iunie 1926, maior începând din 1 ianuarie 1937. În 1941 devine locotenent-colonel, în final a avut gradul de colonel⁴, trecut în rezervă la 1 februarie 1948⁵.

Activitatea sa militară este remarcabilă mai ales în timpul luptelor pentru cucerirea Basarabiei, în cel de-al Doilea Război Mondial. La 2 iulie 1941 s-a dat ordinul de ofensivă pe tot frontul Armatei a 3-a. Acțiunea consta într-un atac frontal dat cu unitățile de la centru, în direcția Cernăuți. La 4 iulie, românii au depășit orașul Cernăuți, trecând Prutul, ocupă toate înălțimile ce domină orașul dinspre vest, sud și est. La 5 iulie, ostașii Brigăzilor de Munte 1 și 4 își fac intrarea în Cernăuți. După ocuparea Cernăuților, Armata 3 română a schimbat direcția frontului, s-a început înaintarea în direcția Hotin, trecând prin Siret și Mihăileni. Prutul a fost trecut la Molnița, prin vaduri sau înot. Toate

¹ O parte dintre obiecte sunt înregistrate în colecția de Istorie Modernă, intrate ca donație în anul 1988; alte obiecte, din categoria documente, au fost înregistrate mult mai târziu în colecțiile muzeului, dar probabil fac parte din același lot.

² Astăzi, comuna Verdea, județul Giurgiu.

³ Datele sunt extrase din Arhivele Militare Pitești, Serviciul Istoric al Armatei, *Anuarele ofițerilor*.

⁴ Serviciul Istoric al Armatei, *Anuarele ofițerilor*.

⁵ *Monitorul Oficial*, Imprimeria centrală, partea I B, 21 ianuarie 1948, București, p. 496.

podurile între Cernăuți și Noua Suliță erau distruse, prin urmare, diviziile de Vânători de Munte au luat măsuri ca trecerea să fie făcută cu mijloace proprii și cu ajutorul materialelor din zonă.⁶ Angajat în fața unei puternice rezistențe la nord de Cerlina, comandantul Bateriei 16 Vânători de Munte, lt. col. Pantelimonescu este grav rănit, la asaltul zonei dintre Dinăuți și Bereștea.⁷ La 7 iulie, Hotinul este ocupat de români, iar la 8 iulie adversarul este aruncat peste Nistru. Cucerirea Hotinului încheie episodul, inițial glorios, al noului război; în trei zile după începerea operațiunilor, ostașii Armatei a 3-a cuceriseră Cernăuții și, după aprige lupte, întreaga Bucovina fusese recucerită. La 9 iulie, Armata 3 română primea o nouă misiune, peste Nistru.⁸

Potrivit foii de internare de la spitalul din Dorohoi, unde a fost transportat lt. col. Pantelimonescu, acesta a fost internat în data de 7 iulie 1941, cu diagnosticul de „plagă prin armă de foc în regiunea pectorală dreaptă”, fiind externat pe data de 19 iulie 1941, când a fost evacuat la garnizoana Brașov. Potrivit fișei de internare, pacientul a fost „operat pe data de 8 iulie 1941, în regiunea scapulară, de unde i se extrage un glonte de mitralieră”.

În perioada imediat următoare nu se găsesc consemnări despre activitatea militară a colonelului Pantelimonescu, doar câteva date răzlețe despre faptul că în 1943, nu a predat nemților șase dintre piloții americani care au ajutat la bombardarea rafinăriilor de pe Valea Prahovei. Aceștia au fost parașutați și capturați, i-a trimis la Pitești și apoi la Timișul de Jos⁹, în lagărul destinat prizonierilor de război britanici și americani. Pe 13 noiembrie 1944, este numit în funcția de comandant al Centrului Teritorial Brașov. În această calitate semnează articole publicate în presa locală¹⁰, titlul unui astfel de anunț este sugestiv în această perioadă de război „Rechiziționarea meseriașilor”.

Pentru perioada 23 august 1944-15 septembrie 1944, colonelul Pantelimonescu este comandant al Detașamentului 115 Infanterie, în fruntea căruia ocupă fortificațiile din zona Mănăstirea Cașin – Mărășești și ia parte la dezarmarea unor grupuri germane. În perioada 15 septembrie 1944-13 noiembrie 1944, trece cu detașamentul său la dispoziția Diviziei a 15-a Infanterie și intră în dispozitiv pe Dunăre la Turnu Măgurele. Ulterior, primește ordin și se deplasează spre vest prin Caracal – Craiova – Tr. Severin – Caransebeș – Rodna – Beiuș – în calitate de comandant al Regimentului 12 Dorobanți.¹¹ La 23 august 1944, a fost încercuit împreună cu celelalte unități ale Diviziei 2 și 15 Infanterie, lângă localitatea Tătăraști (Cetatea Albă), cu aceasta partea operativă a unității încetează a mai exista.

Detașamentul 115 Infanterie a fost reînființat în septembrie 1944, partea operativă a fost inclusă în „Gruparea de marș Colonel Pantelimonescu”, deplasându-se pe Culoarul Timișului și fiind în rezerva Corpului IV Armată 390. Din octombrie 1944, regimentul considerat unitate de interior, staționează în localitatea Radna până la data desființării (noiembrie 1944). După 1944, trupele de Vânători de Munte au trecut prin reorganizări,

⁶ Dumitrache Ion, *Divizia de cremene*, Brașov, 1997, p. 49.

⁷ *Op. cit.*, p. 50.

⁸ Constantin I. Kirilă, *România în al doilea război mondial*, volumul I, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 244.

⁹ Revista „Străjer în calea furtunilor”, anul V, nr. 10, Buzău, 2011, *Interviu cu Colonel (r) Nicolae Enache*, p. 38.

¹⁰ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 19, miercuri, 8 martie 1944, Brașov, p. 5.

¹¹ Datele au fost preluate din copia adevărului cu numărul 138 emisă în 12.06.1960, cea care certifică evenimentele de arme ale colonelului, urmărind de fapt reabilitarea acestuia. Documentul se află în colecția de Istorie Contemporană a Muzeului Județean de Istorie Brașov, cu nr. de inv. 5367 IC.

dislocări și desființări, începând cu 1961. După război, trupele de vânători de munte au fost reorganizate succesiv, începând din toamna anului 1964, prin Ordinul Ministrului Forțelor Armate din 14 octombrie, prin care s-a reînființat Brigada 2 VM cu sediul la Baia Mare, mutată la 1 noiembrie 1964, la Brașov.

După trecerea în rezervă, soarta colonelului Pantelimonescu este identică cu cea a militarilor români care, după anul 1944, au fost întemnițați. Astfel, potrivit fișei matricole penale, inventariată de Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc¹², în cadrul proiectului demarat de IICCMER în anul 2007, reiese că: Pantelimonescu Ștefan a fost arestat la data de 8 august 1952, la Brașov. În vârstă de 57 de ani în momentul arestării, era pensionar, domiciliat în orașul Stalin¹³, strada Mihail Sadoveanu nr. 6. Conform fișei, ambii părinți erau decedați, iar familia era de origine mic burgheză; tatăl fusese funcționar și deținuse două case.

Colonelul absolvise școala militară, era căsătorit, avea un băiat, începuse serviciul militar în 1917 și fusese trecut în rezervă cu gradul de Colonel. La data arestării, se declară apolitic, iar în legătură cu starea de sănătate se menționează „Starea sănătății (Ce defecte fizice și psihice are), cicatrice pe spate”¹⁴. Conform situației juridice, a fost „Internat, de către DRSS. Orașul Stalin cu ord. Nr. 107.660/1952”. La categoria ieșiri definitive se precizează eliberarea sa pe data de 24 decembrie 1952, „elib. la sosirea mand. j 20707/n”. Din fișa matricolă nu reiese unde a fost deținut, dar în Brașov, deținuții politici erau întemnițați în anii respectivi, în clădirea situată pe strada Nicolae Bălcescu nr. 67. În momentul actual, clădirea servește ca sediu administrativ pentru Muzeul Județean de Istorie Brașov, iar în locul vechilor celule sunt astăzi organizate depozite de bunuri culturale.

În anul 1960, maiorul Nicolae Rădoiu completează o adeverință care urma să-l ajute pe colonelul Pantelimonescu la recalcularea pensiei. Adeverința, cu nr. 138 din 12.01.1960, emisă de Comisariatul Militar al Regiunii Stalin, certifică activitatea militară a acestuia în perioada 23 august 1944-13 noiembrie 1944. Documentul are și rolul de a-l reabilita, sau de a recunoaște meritele militare ale lui Pantelimonescu Ștefan. Toate celelalte documente deținute de Muzeul Județean de Istorie Brașov, emise după anul 1965, sunt brevete și legitimații prin care i se recunosc meritele militare.

Colonelul Pantelimonescu Ștefan a decedat pe data de 31 martie 1987, fiind înmormântat în Cimitirul Municipal din Brașov, pe aleea dedicată veteranilor de război. Astăzi, faptele sale sunt total necunoscute, numele i-a fost uitat, doar obiectele ajunse în colecțiile Muzeului Județean de Istorie din Brașov amintesc de viața unui om, deși trecutul în care a trăit este destul de recent. Militar de carieră, a luptat pentru țara sa din considerente de carieră, de datorie, a ajuns să plătească cu libertatea sa pentru faptul că și-a făcut datoria. A trăit în două lumi, total diferite, fiecareia dintre ele a trebuit să i se adapteze, a învățat din nou să trăiască în timpul noului regim, cel comunist, la care s-a adaptat în funcție de cerințele vremii.

¹² <https://www.iicr.ro/resurse/fisele-matricole-penale/>

¹³ Denumire purtată de orașul Brașov între 1950-1960.

¹⁴ Conform mențiunii din fișa matricolă penală, rana suferită în timpul luptelor de la Hotin.

Model 13.

MINISTERUL SĂNĂTĂȚII ȘI OCROTIRILOR SOCIALE

FOAIE DE INTERNARE

SPITALUL *Dorohoi* Școala Ofiteri
4. Noembrie.

Nr. intrării: *86. Locst. Colaud.*

Numele: *Pantelimonescu Ștefan*, de ani *45*, ș'arca civilă *Căsatnt - Costant...*

lui *Pandele +* și al *beat...*, Comitei al *in Cam. Gurgui...*

Sigla: *Brășova*, Nr. *de nașterii...* *Ravusca*, religioze *ortodoxă*

profesiune *locotenent Colaud*. *Bit 16 un...*

Intrat la *7 Julie*, la *1941*, iesit la *14 iunie* 1941

Diagnoza: *Straga pînă capu de foc în reg. pectorala dreapta glute în reg. ...*

Starea în care s'a liberat: *neap. (colaud)*

Tratamentul special ce intră în prevederile art. ... din regulament.

Operațiuni

MEDIC, *441-77-941*
evacuare Brașov
S.S. Flăcău

Nr. zilelor de căutare: Clasa Total tel.

De plătit pt. tratamente speciale lei

„ „ „ operațiuni „ „

„ „ „ obiecte sau eșete „ „

„ „ „ Imputate pe familie

Pățul sau stat în debit pe

Foaie de internare emisă de Spitalul Dorohoi, Colecția Muzeului Județean de Istorie Brașov.

Ministerul Apărării Naționale
Școala de Subofițeri de Infanterie
Brașov

Brevet

Noi Colonel *Nadimir Șerbănescu* Comandantul Școlii de Subofițeri de Infanterie, autorizăm pe Domnul *Maior Ștefan Pantelimonescu* de a purta „Insigna pentru șapte ani” servii în această Școală.

Comandantul Școlii de Subofițeri de Infanterie.

Colonel, *Diploma Șerbănescu*
Șerbănescu

No. *15* din *9 Ianuarie* 1938

Brevet, Școala de Subofițeri de Infanterie, Colecția Muzeului Județean de Istorie Brașov

Fotografie, pe verso inscripția „Înainte de a pleca pe front Ștefan Pantelimonescu, Hristache Dimos privind fotografia (stânga), Primul Război Mondial 1916”.

Fotografie, pe verso inscripția

„1925 Concursul de Atletică ușoară în Batalionul 6 Vânători de Munte Aiud.

1. General Leca Comandantul Diviziei V. Mte.;
2. Colonel Stokhamer Comandantul Grup 4 V. Mte.;
3. Lt. Pantelimonescu Ștefan Adj. Grup 4 V. Mte.;
4. Prefectul județului Alba”.

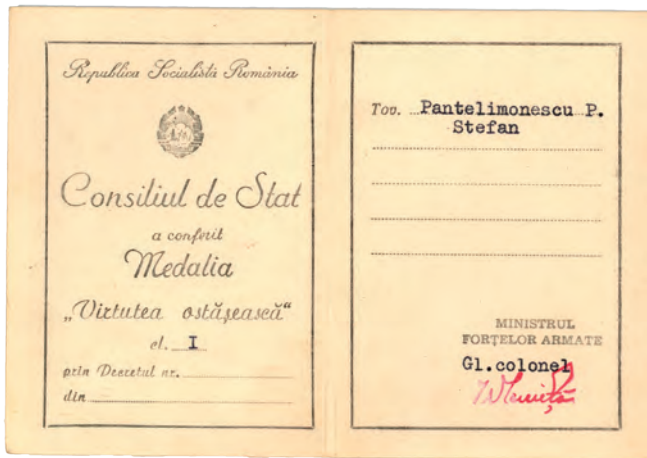
Colecția Muzeului Județean de Istorie Brașov.

Fotografie, pe verso inscripția
„Colonel Pantelimonescu Șt. (se vede pe mânecă semnul de rănit),
cu tovarășii ofițeri ruși la o agapă (invitații mei) în 1945, Brașov”.
Colecția Muzeului Județean de Istorie Brașov

Certificat, Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice
Medalie „Pentru victorii asupra Germaniei în Marele Război.”
Colecția Muzeului Județean de Istorie Brașov.

Legitimație,
Colecția Muzeului
Județean de Istorie Brașov.

Legitimație,
Colecția Muzeului Județean
de Istorie Brașov.

Legitimație,
Colecția Muzeului Județean de
Istorie Brașov.

Port lunetă, donație Pantelimonescu,
Colecția Muzeului Județean de Istorie Brașov.

Trusă individuală sanitară,
donație Pantelimonescu,
Colecția Muzeului Județean de
Istorie Brașov.

Piatra funerară, cimitirul Municipal Brașov.

Lavinia DUMITRAȘCU

UNUL DINTRE PRIMII AVIATORI ROMÂNI MORȚI PE FRONTUL DE EST AL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL: PETRE ȘT. MONCIU

Abstract: *Lieutenant aviator Petre St. Monciu is one of the few aviators about whom survivors have reported as to the way he died. One explanation is that he was among the first two fallen in the East War. Parachuted, he was caught and killed in torment by Bolsheviks. Even more impressive is the research the hero's father does, just a few months after the assassination of the lieutenant, at Basarabeasca, on the spot.*

Pe 22 iunie 1941, conducătorul statului, generalul Ion Antonescu, a ordonat armatei să treacă frontiera de Est: „Ostași, vă ordon: treceți Prutul, zdrobiți vrăjmașul din răsărit și miazănoapte. Dezrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații noștri cotropiți...”

Una dintre unitățile de elită ale armatei române, Grupul 5 Bombardament – a urmat imediat ordinul, participând la campania din anul 1941 la eliberarea Basarabiei, Bucovinei de Nord și cucerirea Odesei, între 22 iunie-17 octombrie 1941. Unitatea era dotată cu avioane bimotoare, de fabricație germană, „Heinkel – 111 H3”. Grupul 5 Bombardament a fost cunoscut și sub numele de „Grupul Landman”, după comandantul acestuia, căpitanul aviator Paul Landman.

Din rândurile acestei unități de elită a făcut parte și locotenentul Petre Șt. Monciu, aghiotant al comandantului Grupului 5 bombardamente Heinkel 111, comandorul Landman.¹ El și echipajul lui sunt primii care au sfârșit pe Frontul de Est. Nu avem date ale „CV-ului” acestui erou – din cele citite, studiate că s-a născut în 1914 –, dar prezentăm mărturii ale camarazilor săi și rezultatul „anchetei” făcute de tatăl său, în localitatea în care acesta și-a găsit moartea. Pe 25 iunie 1941, misiunea Grupului 5 Bombardament era concentrată asupra unui important punct feroviar al inamicului, zona gării Basarabeasca, cel mai important nod feroviar din mijlocul Basarabiei. Probabil că impactul primelor avioane căzute pe frontul de Est și a morții camarazilor a fost puternic, de vreme ce mulți dintre supraviețuitori își amintesc după decenii. Șocant este și modul în care a fost ucis locotenentul Petre Monciu. Fatidica zi de 25 iunie 1941 este rememorată de inginerului Sorin Tulea, ofițer de aviație în Escadrila 78 bombardament²:

25 iunie 1941. În jurul orei cinci vine iar agentul de legătură de la grup care aprinde lumina și repetă fraza de la 22 iunie: „Domnilor, deșteptarea! Prezentarea imediat la comandament.” Urmează echiparea în mare viteză. Spălarea pe față, după metoda pisicilor, și la ora 6:00 suntem chemați pentru raportul de dimineață. Toate avioanele au husele scoase. Alte stive de lăzi goale sunt înălțate peste tot iar bombele din ele sunt montate pe avioane. Însă agitația personalului tehnic terestru este dezvoltată la maximul. Cei trei comandanți de escadrilă dau raportul și apoi se comandă: „Pe loc repaus!” Ne strângem în camera de comandament unde se țin ședințele de lucru pentru prepararea misiunilor de luptă. „Domnilor, azi vom avea ca obiectiv de discuție gara

¹ Tudor Greceanu, *Drumul celor pușini. Amintirile unui pilot de vânătoare ieșit din încercuirea de la Stalingrad*, Editura Vremea, 2016 (ed. II), p. 97.

² <http://www.rador.ro/2015/08/25/domnilor-din-acest-moment-suntem-in-stare-de-razboi-cu-urss-ul/>

Basarabeasca.” Ne arată cu degetul pe hartă locul geografic unde era amplasat obiectivul zilei. Era în mijlocul Basarabiei, un nod de cale ferată în care se încrucișau toate traseele de cale ferată spre Cetatea Albă, Tighina, Bolgrad, Reni și Fălciu. „Este un obiectiv de mare importanță strategică, așa că va fi foarte bine apărat de artileria antiaeriană și de vânătoare. Am primit de la Statul Major al Aerului indicații de atac. Vom zbura ținând un plafon de 1500 m. Fiți atenți! În nici un caz să nu rupeți formația. În caz de atac de vânătoare aceasta este singura noastră salvare. Cât despre pericolul ce-l reprezintă antiaeriana aceasta este valabil numai în zona obiectivului. Decolarea va fi la ora 7:00. Să ne dorim noroc la toți. Aveți încă timp să vă luați ceaiul.” Ne-am luat masa de dimineață, ceva mai grăbiți, și fără glumele și bancurile obișnuite. După care, ne îndreptăm către avioane. Motoarele sunt deja încălzite, așa că așteptăm semnalul de start. Cu motoarele puse în plin în regim de decolare cele 28 de avioane Heinkel ale Grupului 5 își iau zborul fix la ora 7:00. Totul decurge normal și disciplinat. (...) La Bârlad cerul se umple cu avioane de vânătoare. Sunt Messerschmitt-urile 109 Grupului 7 al comandorului Alecu Popișteanu. Aceștia încearcă să zboare alături de noi în formație, ceea ce era o imensă greșeală. Era o dovadă că vânătorii noștri încă nu aveau experiența zborului de protecție a unei formații de avioane de bombardament. De fapt, ei ar fi trebuit să zboare mult deasupra, la cel puțin 500 m, și în urma noastră pentru a putea preveni un atac al vânătorii inamice. Treceam Prutul. Sub noi se vede o cale ferată, ce face nenumărate curbe și care în mod obligatoriu ne conduce spre gara Basarabeasca. Apare și obiectivul zilei. Gara se vede de departe, este foarte mare cu destul de multe linii de garaj, depou de locomotive și un triaj lung. Totul este ocupat de trenuri, siruri de vagoane și în jurul gării mare aglomerație de camioane și vehicule militare. „Băieți, atenție mărită!” – strig eu prin intercomunicația de bord către cei din spate. Atenț ca să păstrezi formația, cu coada ochiului, văd că suntem deasupra gării și că în jurul nostru apar o mulțime de globulețe de foc ce imediat se transformă în mici nori de fum negru sau albastru. Multe. Foarte multe. Erau exploziile de proiectile antiaeriene ușoare care trăgeau cu tunurile lor automate de 37 sau de 40 mm. În salve de fiecare tun de câte 8 sau 10 proiectile în așa fel că exploziile se vedeau pe cer înșirate ca mărgelile pe ață. Și aceste mărgelile erau tare numeroase. Eram prea ocupat cu problemele de zbor în formație și cu supravegherea tabloului de bord de pe propriul meu avion, astfel ca să mai am timp ca să-mi mai fie și frică... Cad bombele. Avionul subit devine mai ușor cu două tone iar zborul în formație continuă în mod impecabil. În tot timpul atacului formația română de bombardiere a păstrat plafonul de zbor ordonat de 1500 m. Norii de fum ai exploziilor de antiaeriană au dispărut aproape de două minute. Începe acum o conversație ciudată între cei doi sergenți din spate. „Domnule sublocotenent, al doilea avion din spatele nostru s-a prăbușit.” „Cum s-a prăbușit?” – strig eu. „S-a prăbușit – continuă el. A virat larg, a picat pe dreapta noastră și a dispărut din formație.” În jurul orei 10:00 suntem pe Ziliștea. În acest atac pierdusem două avioane cu toate echipajele. După obișnuitul raport, se face adunarea echipajelor și al trupei. Este un moment emoționant. Se comandă: „Pentru onor, prezentați arm!” și apoi cu o voce înecată de emoție, comandorul citește numele celor dispăruți pe cerul gării Basarabeasca în ziua de 25 iunie 1941. La fiecare nume tot grupul strigă: „Prezent.” După care, într-o imobilitate absolută, se păstrează un moment de reculegere.

Tudor Greceanu³ consideră că, în această zi:

³ Tudor Greceanu, *op. cit.*, p. 99.

a început cu adevărat războiului, odată cu misiunea de a bombarda nodul de comunicații de la Românești-Basarabească. (...) Prima jertfă a fost bombardierul Heinkel 111 pilotat de locotenentul aviator Monciu Petre, care ia foc atins de proiectile. Se desface în trei bucăți, dar pilotul reușește să sară cu parașuta, fiind practic salvat. Dar a fost prins de populația băștinașă (de români) și predat rușilor, care l-au îngropat în pământ până la gât și l-au ucis cu pietre. Așa a murit primul aviator român pe frontul de Est!

Momentul este înregistrat și de un alt participant la luptă, Grigore Olimp Ioan⁴:

Într-adevăr, o ploaie groaznică de obuze se sparg tot mai aproape în jurul nostru. Ne-au prins într-un baraj de artilerie aeriană.

Un picaj abrupt și motoarele în plin ne degajează din urgia care ne înconjoară. Proiectile se sparg mereu în urma noastră și mai sus în același ritm drăcesc. În sfârșit! Am scăpat!

Dar un glas deznădăjduit ne-a încremenit din nou:

– A căzut unul de-ai noștri! Se prăbușește la pământ în flăcări!

Privim cu toții consternați. În urma noastră, jos, lângă calea ferată, pe care am distrus-o un rug uriaș se-nalță către cer. E avionul din spatele nostru care a fost lovit din plin și acum arde doborât.

Și în inima noastră aceeași întrebare își înfinge colții de jeratic: care echipaj o fi?

(...) Dar jos ne așteaptă o nouă și dureroasă veste. Încă un echipaj lipsește la apel.

Zece camarazi dragi și pricepuți au căzut la datorie... Dar misiunea a fost îndeplinită.

După aterizare, escadrilele sunt adunate în careu. (...)

Comandorul, cu vocea tremurândă, strigă apelul celor căzuți la datorie...

În fruntea listei: locotenent Monciu Petre.

Despre locotenentul aviator Petre Monciu, generalul de flotilă, inginer aviator Balotescu Nicolae, pe front căpitan aviator, ofițer de stat major, precizează:

După ce am ajuns la obiectiv, a lansat cu precizie încărcătura cu bombe de calibră diferite și virând cu 180 gr. s-a îndreptat spre aerodromul de plecare (Ziliștea – n.n.). În apropiere de Prut a fost primit de un violent foc de baraj de artilerie antiaeriană și cu toate încercările făcute pentru a degaja, un proiectil a lovit în plin avionul, rupându-l în bucăți. Întregul echipaj a fost ucis, mai puțin pilotul. Smuls din scaunul său de pilotaj și aruncat peste bord, parașuta s-a deschis și astfel a ajuns pe pământ, dar în teritoriul ocupat de inamic. Se credea salvat dar nu a fost să fie așa. Sovieticii din zonă au văzut parașuta în cădere și au urmărit-o tot timpul. Aviatorul a căzut într-un lan de grâu, insuficient de înalt pentru a se putea ascunde. După o urmărire scurtă, pilotul a fost prins de cei care-l vâneau, bătut și chinuit până și-a dat ultima suflare. Avea 27 de ani și era promoția 1936 de ofițeri de aviație. Martori oculari ai acestei crime de război, români basarabeni, au povestit cu lacrimi în ochi, suferința de martir al nefericitului aviator, în care au asistat neputincioși, reușind abia după câteva zile să înhumeze trupul neînsuflețit al aceluia care fusese locotenent-aviator Petre Monciu.⁵

Despre primii zece zburători morți pe Frontul de Est al celui de-al Doilea Război

⁴ Grigore Olimp Ioan, *Bombardierele atacă*, București, Editura Silex, 1995, pp. 34-35.

⁵ *Veterani pe drumul onoarei și jertfei spre cetățile de pe Nistru 22 iunie-26 iulie 1941*, București, Editura Vasile Cârlova, 1996, p. 452.

Mondial scrie și cercetătorul Șerban Constantinescu⁶, care notează și el că: pilotul aviator Petre Monciu, a reușit să se salveze cu parașuta, după ce bombardierul său a fost atins și incendiat, dar la sol a fost ucis de militarii sovietici.

Nu știu dacă aviatorii care-și deapănă amintirile, după ani, au realizat atunci sau au aflat mai târziu modul în care a murit locotenentul Monciu. Tatăl său, Stan Monciu, a plecat la Basarabeanca, locul unde i-a fost ucis fiul, și a făcut o adevărată anchetă pentru a descoperi adevărul. Concluziile sale au fost comunicate comandantului Flotilei 1 de Bombardament, fragmente fiind publicate în periodicul constănțean „Dobrogea Jună”⁷:

În ziua de 25 Septembrie au fost aduse și înmormântate cu toată pompa cuvenită, în cimitirul din Constanța, rămășițele eroului dobrogean Lt. aviator **Petre Șt. Monciu**, mort pe câmpul de onoare.

Cerând iertare părinților, dacă le scormonim rană încă sângerândă, ne socotim datori, pentru istorie, a arăta modul mișelesc cum a fost asasinat tânărul ofițer, de către hoardele bolșevice.

Informațiunile noastre sunt extrase dintr-un raport, prezentat D-lui Comandant al flotilei I de bombardament, de către însuși nefericitul părinte al eroului, dl. Stan Monciu, institutor pensionar din Constanța, care a cutreerat lumea și pământul spre a da de trupul scumpului său fiu.

După ce descrie peripețiile prin care a trebuit să treacă, neajunsurile de care s-a lovit, nesocotirile ce a avut să constate, dl. Stan Monciu arată:

Că-l chiamă Gherman Niculae, lucrător cu ziua în echipa Nr. 9 de pe linia ferată Zorleni Românești (Bassarabească), că locuiește în comuna Ciucur Mengir și că este fiul cantonierului dela cantonul Nr. 34 denumit Ioan Vodă.

Că în ziua aceea de iunie nu își aduce aminte exact ziua, era într-o Miercuri, pe la orele 9 dimineața, pe când lucra cu echipa lui pe linia ferată sus arătată, la klm. 128, la un moment dat au văzut cu toți lucrătorii cum un avion a început să cadă și a trecut peste ei și a căzut la o depărtare de 5-600 metri.

Întorcând privirea în direcția de unde au venit avioanele, au observat că un aviator și-a dat drumul cu parașuta și că venea încet spre pământ, legănându-se. Aceasta era pe partea opusă de unde lucra el cu echipa lui.

Pe când se uitau astfel și șeful de echipă îi îndemna la lucru au auzit un mare zgomot, și au băgat de seamă că un tanc venea cu toată viteza de la gara Comrad pe șoseaua ce duce la Cimișlia, tanc care era urmat de o mulțime de călăreți bolșevici, circa 25-30. Au observat că această goană era spre aviatorul care sărise cu parașuta, iar alții spre avionul prăbușit.

În apropierea locului unde a ajuns la pământ aviatorul cu parașuta, erau mulți oameni la prășitul pământului, care probabil au văzut când el a ajuns pe pământ, dar bolșevicii nu lăsau pe nimeni să se apropie.

După aproape un ceas de lucru, șeful de echipă, știind că sunt fiul cantonierului, m-a trimis să-i aduc dela canton o daltă pentru a tăia o șină de fier.

Pornind în direcția cantonului (est) am auzit două focuri de armă în direcția unde căzuse aviatorul cu parașuta. Mergând mai departe, în dreptul unde șoseaua Comrad-Cimișlia traversează calea ferată, m-am întâlnit cu o parte din bolșevicii cari veneau din direcția aviatorului. Ei mi-au arătat că au

⁶ Șerban Constantinescu, *Participarea eroică a Grupului 5 Bombardament al aviației Române la campania din anul 1941*, pp. 150-151 cf. muzeul.national-X-1998-17-Constantinescu-grupul-5-Bombardament-1941.pdf

⁷ Cum a fost asasinat Lt. aviator Petre Șt. Monciu, în „Dobrogea Jună”, XXXVII, nr. 106, 26 oct. 1941, pp. 1, 2.

găsit la aviatorul pe care l-au ucis un ceas de argint și un inel de aur. Ceasul era de mână, și la insistențele mele, mi-a spus că era mai mic de cât ceasul meu de buzunar și nu era pătrat ci rotund. Inelul era o verighetă, care avea inscripții interioare, dar el deși știa să citească nu a fost lăsat să vadă ce era scris. Și el ca și ceilalți a fost amenințat că va fi împușcat dacă va îngropa pe vreunul din acești inamici.

Ajungând la canton, a găsit pe fratele său mai mic cu caii.

Pentru a nu întârzia, a încălecat el pe un cal și fratele lui mai mic unul și s-au dus să vadă și ei pe aviator. Când au ajuns ei acolo nu mai era nimeni. Aviatorul era complet desbrăcat afară de un ciorap de la piciorul drept, care era plin de sânge, având rupturi (tăieturi).

Aviatorul era un tânăr puțin smolit la față, avea părul negru dat peste cap, nasul puțin adus (aquilin) era frumos și destul de înalt.

Avea pe piciorul drept multe răni, până aproape de stomac, răni ce păreau a fi fost înțepături (Această descriere s-a făcut la stăruința mea, dacă nu vor fi fost cumva plăci provocate de schije, care sunt exterioare și au alt aspect). Pe lângă aceste răni mai avea una de glonț la piept (partea stângă) și una la gât.

Am mai văzut eu cât și fratele mai mic o bucată de haină, pe care cercetând-o am văzut că este un guler rupt de la o manta de ploaie sau așa ceva. Culoarea era kaki verzuie și acest guler era plin de sânge. Pe dosul gulerului era scris Lt. Monciu, nume pe care el Gherman Niculaie și l-a însemnat pe un carnet ca să nu-l uite, aceasta după ce seara când l-a îngropat nu a mai găsit acel guler.

Seara după ce s-a întunecat făcându-li-se milă ca acest aviator român să rămână pradă fiarelor și vulturilor răpitori, el și cu alt tovarăș de lucru anume Croitor Feodor, tot din comuna Ciucur Mengir, s-au dus la locul știut, unde pentru a nu fi descoperită fapta lor, au săpat o groapă într-o porumbiște de curând prășită, l-au îngropat acolo și au netezit complet pământul, pentru a nu se cunoaște nimic, așa se explică cum cu o zi înaintea eu personal călcam pe mormântul fiului meu, fără a-l putea distinge.

Tot Gherman Niculae mi-a spus că pantofii Lt. Monciu se află la locuitorul Haruțu Andronic tot din Ciucur Mengir, pe care găsindu-l, am recunoscut pantofii fiului meu, dar numitul locuitor spune că i-ar fi fost dați de bolșevici.

Am stăruit și asupra culorii ciorapilor, care rezultă din declarația lui Gherman că ar fi fost albastru închis.

Numitul lucrător ajungând la echipa sa a lucrat până la timpul repausului, când având puțin timp liber s-a dus să vadă și avionul pe care l-a găsit încă arzând. În avion se distingeau, după declarația sa că ar fi trei persoane, iar un aviator, ce era încălțat cu bocanci era asvârlit afară îngropat foarte puțin, căci i se vedeau bocancii și părul.

Șeful de post din comuna Ciucur Mangir a avut cunoștința de cele arătate mai sus, dar n-a luat nici o măsură, căci terenul pe care a avut loc această prăbușire aparținea comunei Comrat (com. urbană, care are poliție) și a spus că probabil că autoritățile din acea comună au luat măsurile necesare, ceea ce nu s-a întâmplat.

Din cele relatate mai sus, rezultă din declarația lucrătorului Gherman Niculae că Lt. Monciu sărind cu parașuta a ajuns viu pe pământ și că acolo a fost ucis de bolșevici, îmbrăcați în uniforme, cu două gloanțe de armă. Că pe tot corpul lui se găseau mai multe răni provenite din înțepături, ceea ce denotă că înainte de a fi ucis mișelește a fost torturat (chinuit).

Gruparea Aeriană de Luptă a înscris în Ordinul de Zi, numărul 4, din 23 iulie 1941, numele locotenentului aviator Petre Monciu și al echipajului său – „locotenent

observator Alexandru Stăncescu, sergent radio T.F.F. Cezar Gheorghiu, sergent trăgător aerian Dumitru Nătuiu, maistru Eugen Adam...” – pentru actele de bravură și sacrificiu suprem. Post-mortem, Petre Monciu a fost ridicat la gradul de căpitan.⁸ Peste ani, pe 25 iunie 1947, soția căpitanului aviator Petre Monciu (Puiu), „mort pe front”, în vara anului 1941, îi anunța prietenii și camarazii de „parastasul de șase ani” pentru soțul ei.⁹

Nu despre mulți dintre aviatorii noștri dispăruți, supraviețuitorii au povestit așa cum o fac în cazul locotenentului aviator Petre Șt. Monciu. O explicație este faptul că a fost printre primii căzuți în războiul din Est. Acestei realități i se adaugă o alta: modul în care a murit. Și mai impresionantă este cercetarea pe care o face tatăl eroului, la doar câteva luni după asasinarea locotenentului, în Basarabeasca, la fața locului.

⁸ *Veterani pe drumul onoarei și jertfei spre cetățile de pe Nistru 22 iunie-26 iulie 1941*, București, Editura Vasile Cârlova, 1996, p. 452.

⁹ Elena Cojocaru, *Memoria colectivă la mijlocul secolului XX – necroloagele din perioada războiului – între date oficiale, viață privată și spațiul public*, cf. <http://biblioteca-virtuala.blogspot.com/2015/05/21-mai-2015-sfintii-imparati-constantin.html>

Marius-Gabriel NECULAE

SOLDATUL COCOȘ BUCUR – SCRISORI ȘI DOCUMENTE DIN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL –

***Abstract:** Nowadays, the personal experiences of the participants in armed conflicts: diaries, letters and testimonies have begun to draw the attention of researchers, who have introduced them into the scientific circuit, they also draw the attention of the general public. Our paper proposes to present six postcards and two letters written between February 16th, 1940 and September 3rd, 1943, by Cocoș Bucur, soldier in the 8th Infantry Regiment, photographs and personal documents belonging to him. Cocoș Bucur was born on April 1st, 1908 in Valea Raței, in the former county of Râmnicu Sărat (today, a village in the commune of Murgești, Buzău County), as son of Frățilă and Tudora Cocoș. He became church singer at the "Saint Parascheva" Church in Râmnicu Sărat, and on July 25th, 1936 he married with Joița Datcu (December 19th, 1916 – February 4th, 2009), from their marriage resulting four children: Constanța (1938-2012), Teodora (1940-1996), Matei (1942-1994) and Elena (1944-2018). He participated in the military concentration in 1940, and on July 7th, 1942, he was finally called under arms at the 8th Infantry Regiment in Buzău. Few days before Romania joined the interests the United Nations, on August 8th, 1944, being at the regiment, he fell victim to American aviation that bombarded Buzău in the Frantic operation. The little documentary fund is now the property of the descendants who made them available to us.*

În ultima perioadă, trăirile personale ale participanților la conflictele armate: jurnale, scrisori și mărturii au început să intre atât în atenția cercetătorilor, care le-au introdus în circuitul științific, cât și în atenția publicului larg. Astfel, au fost recuperate, publicate și analizate sute de documente scrise de soldați și ofițeri, de pe front, cazărmi și prizonierat, care ne oferă, nu neapărat date importante asupra evenimentelor istorice arhicunoscute (există cenzura) ci, mai degrabă, perspective inedite, din sfera socialului, plecând de la psihologia oamenilor care au corespondat sau au făcut însemnări, până la devoalarea unor elemente privind viața cotidiană, specifice unor categorii sociale. Articolul nostru își propune să prezinte șase cărți poștale și două scrisori redactate în perioada 16 februarie 1940-3 septembrie 1943, de Cocoș Bucur, soldat la Regimentul 8 Infanterie, precum și fotografii și documente personale ce au aparținut acestuia.

Cocoș Bucur s-a născut la 1 aprilie 1908 în localitatea Valea Raței din fostul județ Râmnicu Sărat (azi, sat în cadrul comunei Murgești, jud. Buzău), ca fiu al lui Frățilă și Tudora Cocoș.¹ Devine cântăreț bisericesc, la Biserica cu hramul „Cuvioasa Parascheva” din Râmnicu Sărat și la 25 iulie 1936 se căsătorește cu Joița Datcu (19 decembrie 1916-4 februarie 2009), cu care are patru copii: Elena-Constanța („Tanța”, 1938-2012), Teodora („Dorina”, 1940-1996), Matei (1942-1994) și Elena (1944-2018).²

Participă la concentrări, în 1940, iar la 7 iulie 1942 este chemat definitiv sub arme, la Regimentul 8 Infanterie din Buzău, participând la unele operațiuni (pază prizonieri, telefonist), în Buzău, București și pe teritoriul ocupat de armata română din U.R.S.S.

¹ Act de naștere nr. 5, Serviciul Județean Buzău al Arhivelor Naționale, fond *Primăria Comunei Murgești*, Registrul Stării Civile, dos. 1/1902-1908, f. 36.

² Fondul documentar ne-a fost pus la dispoziție de către doamna Nicoleta Holban, fiica Teodorei, care ne-a ajutat și la descifrarea conținutului documentelor, drept pentru care îi mulțumim și pe această cale.

Cu câteva zile înainte de trecerea României în tabăra Națiunilor Unite, pe 8 august 1944, aflat la regiment, pe postul de telefonist, cade victimă a unui bombardament, fiind grav rănit și încetând din viață la spitalul militar din Buzău, în aceeași zi. Bombardamentul, un raid al aviației americane, a fost executat în cadrul operațiunii Frantic, de o escadrilă a The Eighth Air Force, formată din bombardiere B-17, escortate de avioane de vânătoare P-51, care a plecat din U.R.S.S., a bombardat Buzăul (36 bombardiere) și Ziliștea, reușind să ajungă la baza din sudul Italiei, fără nicio pierdere.³

Conform documentelor, Cocoș Bucur a fost înmormântat în Cimitirul „Eternitatea” din Râmnicu Sărat, pe 10 august 1944, în parcela destinată eroilor. Din spusele familiei, la căpătâiul său exista o cruce de fier, însă cu prilejul reorganizării parcelei, în anii '90 ai secolului XX, mormântul nu a mai fost marcat cu o lespede de piatră, cum a fost cazul celorlalți eroi. Familia, cei șapte nepoți (doar Constanța nu a avut urmași) și numeroșii strănepoți, dar și noi, dorim rezolvarea acestei situații, prin care un membru onorabil al comunității râmnicene, căzut pe câmpul de onoare, să aibă parte de cinstirea cuvenită.

Cum am amintit, nimic deosebit față de corepondențele similare, indiferent de perioadă, la Cocoș Bucur găsim elemente ale vieții personale, trăiri și sentimente, ca dorul și grija pentru copii și familie, dar și în legătură cu chestiunile cotidiene: arături, reparația acoperișului casei, lemnele de foc necesare familiei, situația serviciului și probleme financiare. Cu privire la viața cazonă, scăpate de ochiul vigilent al cenzurii, găsim lipsurile (căciulă, cămașă, hârtie și cărți poștale), denumiri geografice scăpate de cenzurii (Donețul), elemente cazone precum paza prizonierilor și posibilitățile soldatului român din spatele frontului de a-și umple timpul în așteptarea revederii familiei.

Firavul fond documentar a ajuns în mâinile urmașilor, care le-au pus la dispoziția noastră, fiind prezentat mai jos.

A. Cărți poștale și scrisori:

1. Carte poștală militară, scrisă la Buzău, de Cocoș Bucur, la 16 februarie 1940. Scrisă cu creion chimic, fiind completată întâi pe verso (spațiu dedicat în totalitate), dar și pe față, unde avem câteva rânduri (în stânga sus). Tot pe față avem ștampila rotundă, cu cerneală neagră, a oficiului din Buzău (16.02.1940), ștampila oficiului din Râmnicu Sărat (17.02.1940) și destinatarul (dreapta jos): „Dnei Zoița Cocoș / Str. Topliceni 5 / R. Sărat / La R. Sărat”.

Cartea poștală este tipărită, pe față, cu cerneală vișinie, inclusiv cu un timbru de 1 leu (dreapta, sus), la mijloc sus avem tipărit: „CARTA POSTALA / MILITARA / ROMANIA” și stema României, în stânga sus: „LOCUL / SIGILIULUI / AUTORITĂȚII / MILITARE”, înscris într-un cerc, iar în stânga jos, scris de jos în sus: „Această carte poștală se va utiliza numai / de Militari grade inferioare încazarmați”. Dimensiuni: 15 x 10,5 cm.

16 II 1940 Buzău

Dragă Micuța și Dragii mei

În primul rând vă comunic că sunt bine până în prezent. Încă nu am plecat de la Buzău, totuși am făcut vizita medicală și am fost ales ca bun, e vorba să mergem la Târgul Secuiesc, cred că azi sau la noapte plecăm. Eu am dat ce am avut de

³ Kent Roberts Greenfield (General Editor), *United States Army in World War II*, Center of Military History, Washington, 1989, p. 245; Zoltán Novák, *A Fortele Aeriene Regale ale Romanei (Román Királyi Légierő) vadászainak, zuhanóbombázóinak és csatarepülőinek harca a tengelyhatalmak oldalán a második világháborúban*, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2012, p. 176; Kit C. Carter, Robert Mueller, *U.S. Army Air Forces in World War II*, Center for Air Force History, Washington, 1991, p. 460.

la tata nașu dar până acum văd că nu mi s-a dat nici un rezultat dar la plecare deaia nici nu am scris la Părintele. Totuși voi scrie imediat cum se aranjează cu noi.

Mico, vezi că am câștigat la loterie la Matcă, 600 lei sau 400 lei, cum o fi, căci nici eu nu știu bine cum merge, tu dacă nu ți-a adus coletorul banii vei lăsa 200 lei pentru tragerea de la 18 Februarie și vei lua restul și lozul, vezi dute cu cineva la colectură la G. Stănoiu și aranjează cum e bine lozul cel ce e scris de mine tot pe numele lui Tănțica îmi e dor de ea dar și de voi toți.

Nu duceți grija mea, că eu am să fiu bine. Vă doresc sănătate. Multă sănătate tanti Mărioari.

Bucur

2. Carte poștală militară, scrisă de Cocoș Bucur, la 21 octombrie 1942, în Lagărul de Tranzit Prizonieri nr. 44. Scrisă cu cerneală albastră, fiind completată pe verso (spațiu dedicat aproape în întregime) dar și pe față, unde avem un rând (în stânga). Tipărită cu cerneală albastră, pe verso având, în stânga, de jos în sus: „ADRESA TRIMIȚĂTORULUI/ Numele și pronumele Sol. C. Bucur Lagăr/ Tranzit Prizonieri 44⁴ Secția 3-a/ Of. Poștal militar Nr. 30”. Sus avem tipărită atenționarea: „ATENȚIE: A nu se scrie nimic în legătură cu armata./ Nu se pune localitatea.”

Pe față avem tipărite un timbru, fără valoare înscrisă (dreapta sus), la mijloc sus: „CARTA POSTALA/ MILITARA GRATUITA”, în stânga sus „ROMANIA” și stema României, în st. jos: „LOCUL/ SIGILIULUI/ CENZUREI/ MILITARE”, înscris într-un cerc și „Semnătura cenzorului,” (pe care o avem peste, cu cerneală neagră, indescifrabil), peste acestea fiind ștampila rotundă, cu cerneală roșie, a cenzurii. În stânga, pe lateral, tipărit, de jos în sus: „Această carte poștală se va utiliza numai de militari”. În mijloc, scris de jos în sus, într-un chenar, avem tipărit îndemnul: „Noi luptăm./ Voi să subscrieți la/ Imprumutul reintregirii - 1941”. Ștampila rotundă, cu cerneală neagră a Oficiului Poștal Militar nr. 30, o avem în dr. sus, cu data 21.10.1942, iar ștampila oficiului din Râmnicu Sărat (26.10.1942) este în stânga. Destinatarul și adresa le avem în dreapta, pe patru rânduri: „Dnei Zoița Cocoș/ Str. Topliceni No. 34/ Râmnicu Sărat/ România”. Dimensiuni: 15 x 10,5 cm.

Dragă Mico

Află că am primit și c.p. cu data de 9 octombrie dar eu scrisesem și un plic făcut de mine cred că lați primit. Mă bucur că sunteți sănătoși cu toții și eu sunt bine și me dor de voi dar nu am ce să fac. Dragă eu zic să nu prea presezi pe Matei cu botezul mai ales că soția lui e bolnavă și că el are greutate și cred că sar găsi și alții prin prejur care să boteze sau așa cum so putea coana Mărioara, nu e nimic că a dat el numele. Scrie de ai luat leafa sau ajutorul de naștere sau trimite extractul. Vezi că ai uitat să pui vreo 2 ori numărul tef. P.M. Ce ai mai făcut cu lemnele? Să-mi trimiți și câteva c.p. în plic cu adresa mea scrisă dar să-l pui clar. Eu te rog spune ce ai făcut cu sobele și ghetuțele la fete.

Vă sărut pe toți. Bucur

3. Carte poștală militară, scrisă de Cocoș Bucur, la 3 noiembrie 1942, în Lagărul de Tranzit Prizonieri nr. 44. Scrisă cu cerneală albastră, fiind completată pe verso (spațiu dedicat aproape în întregime) dar și pe față, unde avem patru rânduri (în stânga). Cartea poștală este tipărită și trecută prin cenzură, fiind din tipul celei de mai sus. Ștampila rotundă, cu cerneală neagră a Oficiului Poștal Militar nr. 30, o avem în dreapta sus,

⁴ „Tranzit” este scris peste „Regimentul”, iar „Secția” peste „compania”, care erau tipărite.

cu data 04.11.1942, iar ștampila oficiului din Râmnicu Sărat (14.11.1942) este alăturată. În plus, avem ștampila cu cerneală neagră, dreptunghiulară: „POȘTA MILITARĂ/ CENZURAT”. Destinatarul și adresa le avem în dreapta, pe cinci rânduri: „Dnei Zoița Cocoș/ Str. Topliceni No. 34/ Râmnicu Sărat/ România/ La R.-Sărat”. Dimensiuni: 15 x 10,5 cm.

3 noiembrie 1942

Dragă Mico

Pentru că un bun camarad dela București care a primit mereu c.p. de acasă mi-a dat vreo 3 c.p. vreau să-ți explic ce e bine să faci. Relativ la grâu e bine să punem tractorul să are că atunci e sigur că se va face ceva chiar secetă fiind, și vei putea vorbi cu omul ce vrea să ia locurile, de nu poate nenea Ștefan și vei plăti și tu jumătate sau el să-ți plătească arătura cum se plătește cu plugul iar tu prin nene Ștefan pune tractorul că cred că o să mai are la careva pe acolo sau de este a lui naș Costică de la Puiești cumnatul lui tata nașu și are ocazie măcar când merge sau vine de la Puiești roagăte să are el contra cost și tu te înțelegi cu omul ce va semăna.

Eu cu prima ocazie vă trimit 2000 mii lei. Cu venirea mea nu se știe când îmi vine rândul că se dă drumul la 2 oameni de secție după copiii ce are. Spui că nu sunt c.p. nici acolo, când sunt trimite că am scris și lui cumătru cred că a primit. Vă sărut cu dor și drag. Bucur.

4. Carte poștală militară, scrisă de Cocoș Bucur, la 7 noiembrie 1942, în Lagărul de Tranzit Prizonieri nr. 44. Scrisul este cu cerneală albastră, fiind completată pe verso (spațiu dedicat aproape în întregime) dar și pe față, unde avem două rânduri (în stânga). Tipărită și trecută prin cenzură, este de tipul celor două de mai sus. Ștampila rotundă cu cerneală neagră a Oficiului Poștal Militar nr. 30, o avem în dreapta sus, cu data 08.11.1942, iar ștampila oficiului din Râmnicu Sărat este datată 15.11.1942. Și aici avem ștampila cu cerneală neagră, dreptunghiulară: „POȘTA MILITARĂ/ CENZURAT”. Destinatarul și adresa le avem în dreapta, pe cinci rânduri: „Dnei Zoița Cocoș/ Str. Topliceni No. 34/ R.-Sărat/ La Râmnicu Sărat/ România”. Dimensiuni: 15 x 10,5 cm.

7 Noiembrie 1942

Dragii mei,

Aflați despre mine că sunt sănătos până în prezent ceea ce vă doresc și vouă. Dragă Mico eu scriu aceste c.p. și vreau să explic și ce e de făcut cu pachetul ce team rugat să-mi trimiți dacă nu merge prin poștă vei ruga pe tata nașu să se ducă el la Crucea Roșie, bine înțeles după ce tu faci pachetul, și săl trimeată ca donație pentru mine căci așa se poate, altfel cred că nu faci pe adresa mea ca donație. Spune multă sănătate și sărutări de mâini dânsului și la toată familia Dealul din partea mea. Ce mai face? Tanti Marița moș Oprea, tinereii ori Costică e pe front. Spuneți sănătate din partea mea, cred că ai primit toate scrisorile din partea mea am primit o c.p. de la Barbu. Vă sărut pe toți. Bucur
Trimite extractul că perdem cinci sute lei pe fiecare lună.

5. Carte poștală militară, scrisă de Cocoș Bucur, la 29 noiembrie 1942, în Lagărul de Tranzit Prizonieri nr. 44. Este tipărită pe față, cu cerneală roșie, având lipite, în dreapta sus și două timbre poștale, cu valoare de 5, respectiv 13 lei. Pe timbre și în apropierea lor, avem ștampilele rotunde, cu cerneală neagră a oficiului de sosire (este descifrabilă doar data: „10.XII”) și a Oficiului Poștal Militar nr. 30 („DEC. 42”). Lângă, avem ștampila rotundă, cu cerneală roșie: „Romania* Lagăr Tranzit Prizonieri 44/ Secția 21-a” și

ștampila cu cerneală neagră, dreptunghiulară: „POȘTA MILITARĂ/ CENZURAT”. Scrisă cu cerneală indigo, cenzurat tot cu același tip de cerneală, fiind completată pe verso (spațiu dedicat în întregime), dar și pe față (jumătatea din stânga). Destinatarul și adresa le avem în dreapta, pe cinci rânduri, cu cerneală albastră: „Dnei Zoița Bucur/ Cocoș Str. Topliceni/ No. 34 Râmnicu/ Sărat. România/ La R-Sărat”. Dimensiuni: 15 x 10,5 cm.

29 Noembrie 1942

Dragii mei

Cu data zilei de azi vă pot comunica că cu ajutorul lui D-zeu am isbutit să vă pot scrie că eu sunt bine sănătos, ceiace vă și doresc. Nu v-am scris de câțva timp într-un câț am fost în marș, deci pe drum a cum am [tăiat de cenzură] am mai [tăiat de cenzură] ce-l făcusem în inima Rusiei vrio [tăiat de cenzură] de kl puțin [tăiat de cenzură]. Mico eu am primit c.p. în care îmi spui că m-ai trimis căciula și celelalte dar pachetul nu l-ai trimis prin Poștă sau prin Crucea Roșie? Să-mi scrii. De știam nu mai trimeteam căci Armata nea dat tot ce trebuie, căciulă, cojoace și mănuși. Tu păstrează recipisa de la colet că cred că o să fie nevoie să-l urmărim la Poștă. Ce faceți? Ce fac fetele? Și ce fel de iarnă aveți pe acolo? Cumătru nu vrea să-mi scrie de loc eu iam scris vrio 2 c. p. ei ce mai fac? Mico eu de câțva timp mereu scriu să-mi trimiți Extractul de naștere a lui Mateiță și tu nici nu te dai în vorbă nu știu de ce trimetel cămi trebuie.

Cu concediul nu știu nimic acum cu deplasarea noastră sa răsturnat tot deci nu știu când voi veni.

Vă doresc și vă sărut pe toți de mii de ori. Bucur

Sănătate la aldi Stan și Petrea,

Sărutări de mâini Coanei Marioara, Complimente la vecini și cei cunoscuți.

Bucur.

6. Scrisoare, nedată (toamna anului 1942, probabil când Cocoș Bucur se afla în Lagărul de Tranzit 44, pe teritoriul URSS, după subiectul „extractului”, este posibil să fie scrisă cu puțin timp înaintea celor două cărți poștale prezentate anterior), scrisă pe două file duble (patru pagini), cu cerneală indigo, numele localităților fiind cenzurate cu negru.

Scumpa mea soție și dragii mei

Azi rămânând singur acasă adică la cantonament Plutonierul Major și furierii fiind duși la batalion care nu e aici ci mai departe într-un sat, iar trupa la [tăiat de cenzură] la [tăiat de cenzură] ma apucat un dor de voi și citind un mic ziar ce avem și noi pe aici am găsit o mică poezie ce citinduo ma făcut de am plâns mult de tot căci iată cum sună această poezie ce e cam la fel cu situația mea.

Mama către copil culcându-l în lağan/ Să urcăm odoru'n leagăn/ Și să-l culce mama lui/ Că tătucu-i dus departe/ La război cu un neam hain/ Tata vine, vine tata/ N'avea grijă, dormi ușor!/ Pe deasupra umbra serii/ Flutură mângâietor./ O poveste fără capăt/ O să-i spunem fir de fir.../ Și cum doarme-n perinițe/ Nu-i băiat, ci trandafir./ Iar alături sfânta mama/ Într'un zâmbet de nespus/ Parcă-i însăși bucuria/ Sfintei Mame-a lui Isus.

După ce o veți citi cred că o să vedeți ce impresie mi-a făcut și pentru ce am plâns.

Dar bun e Dumnezeu se vor trece toți și toate cu ajutorul lui voi scăpa și eu să vin sănătos, să văd pe micul meu Mateiță pe care deși nu-l cunosc îmi sfârâie inima când mă gândesc la el. Dragă Mico eu am primit c.p. de la Stan și tot odată una și de la Trandafir mă bucură faptul că îmi scriu dar eu nu mai am cu ce să vă

scriu din cauză că nu mai am c.p. până nu îmi veți trimite. Dragă eu am nevoie de căciulă și ceva zahăr, acum merge poșta cu colete deci veți face un pachet bun îl va face Stan, în el sar putea pune și niște pesmeți adică pișcoturi dacă mai aveți ceva făină pe acolo.

Dragii mei eu sunt sănătos dar din nouă vă repet tare tare departe de voi așa că chiar de obțiu concediu nu voi putea sta acasă decât vrio 6 zile restul le fac pe drum deci bucuria nu prea e așa de mare.

Vei mai ști că totuși va trebui să-mi trimiți Extractul copilului de naștere. Când scrii nu mai pune timbre că noi ne bucurăm măcar de acest drept că ne vine poșta și fără timbre că destul D-nii de la Percepție vă ia pielea acolo.

Ce ai făcut cu lemnele, fă cum poți și nu te lăsa fără lemne că nu se știe ce iarnă e. Vei face încălțăminte la fetițe cum oi ști și cum oi putea să nu răcească. Stan când pleacă la armată ce se aude? Mico te mai împrumută de la el de câteva mii de lei și cu ajutorul lui Dzeu îi vom da. Am auzit că porcii sunt eftin față de anul trecut, de e sănătoasă purcica să o tăiați ca să aveți ce mânca să nu faceți vrio prostie să o vindeți. Am scris și lui Dumitru Matei o c.p. să spuneți de a primit. Ce face cumătra sa făcut mai bine? Le vei spune multă sănătate din partea mea. Dragă eu am întrebat de Barbu, de Gheorghită de D-nul Stoenică, din toți mi-a scris Ghiorghită iar de restul nu știu. Mico când auzi că e tata nașu mai liber și e acasă te vei duce să mai întrebi ce s-a făcut cu postul de la [Biserica] Robeasca⁵ sau celelalte că dacă o să mai fiu mult pe aici o să rămân iar așa, de va vrea el se poate și fără mine să se facă numirea, roagă și pe Matei să-ți mai spună ce mai e și chiar să se intereseze și mai scrieți și mie. De ai ocazie și întâlnești pe Roșu sau soția lui ia adresa și trimiteo și mie. Doresc sănătate și bine la toți din parte mea cei cunoscuți. Termin și vă sărut de mii de ori pe tine și micile mele odrasle. Deasemeni sărut mâna la mama, tata și tata socru și mama Stana, sărutări la alde Nicu, ce le face fetița și Marin? sunt mari cred.

Al vostru care vă dorește și numai la voi se gândește pe aceste meleaguri depărtate de care ca și copil citeam în Geografie iar acum le văd în natură ca [tăiat de cenzură] Donețul și altele. Te pup. Bucur.

7. Carte poștală militară, scrisă de Cocoș Bucur, la 3 septembrie 1943, la Buzău. Este tipărită pe față, cu cerneală neagră: în centru, sus „ROMANIA/[stema României]/ CARTE POSTALA”, „Pe această parte se scrie/ numai adresa” (stânga, de jos în sus), „Numele/ și adresa/ trimițătorului/ D...../ Str...../ Comuna.....” (necompletat, în stânga sus). Timbrată cu un timbru de 10 lei. Avem ștampilele rotunde, cu cerneală neagră, ale oficiului din Buzău, stânga – dreapta (11 septembrie 1943) și pe cea a oficiului din Râmnicu Sărat, centru (12.09.1943), precum și ștampila dreptunghiulară „12 Cenzura Buzău 12”. Destinatarul trecut, pe cinci rânduri: „Dneii Zoița Cocoș/ Topliceni No 34/ R. Sărat/ La Râmnicu/ Sărat”. Dimensiuni: 15 x 10,5 cm.

3 Sep. 1943 Buzău

Dragii mei

După plecarea mea a venit Ion cel de la Topliceni și a spus că eu nu am ajuns aici, crezându-vă îngrijorați vă scriu câteva rânduri. Eu sunt bine și aici am ajuns bine, dar mai târziu din cauză că trenul a fost întârziat, totuși nu am avut nici un necaz din această cauză.

De plecat nu am plecat nici acum de aici tot se amână mereu cred că până pe

⁵ Biserica cu hramul *Nașterea Sfintei Fecioare* (Robeasca) din Râmnicu Sărat, ridicată între 1781 și 1784, monument istoric de categoria „A”, Poziția L.M.I. 2015 pentru județul Buzău 744, cod: BZ-m-II-A-02454.

ziua de 6. Când voi pleca eu voi scrie cum mă aranjez. Mico ia bani, ai grijă și fă ce ți-am spus nu cheltui fără rost. Alt. ne mai având loc de scris vă sărut pe toți. Bucur

8. Scrisoare, 12 septembrie 1943, București, 29 x 20,7 cm, 2 pagini (o filă față-verso), scris de mână cu cerneală neagră.

12 Sept 1943 București

Dragă mico și scumpii mei părinți,

Aflați despre mine că sunt sănătos bine ceia ce vă doresc și Dvstă. Me dor tare de toți dar nu am ce să fac cu ajutorul lui Dzeu trec și astea 2 luni dar e rău că tocmai acum când sunt atâtea de făcut eu nu sunt. Scrieți ce ați mai făcut și cu vaca cum mai merge ce mai mănâncă de nu mânca de acum din țarc nu o să avem cu ce să o scoatem din iarnă eu zic că e bine să vorbească tata socru cu văcaru că de se dă drumul la ciocăniște o să fie rău numai câte va zile până se învață că seara vine la vițel. Ce a făcut o să aibă vițel or nu?

Mico eu am spus să ei niște carton să pui pe magazie că până oi veni eu me frică că o să înceapă vremea de ei pune pe cine crezi sau de e Nicu liber vro zi să pună el că nu e greu, ori de e Țilică acasă roagăl pe el. Cred că ai luat banii! Să nu plătești prestația că eu viu cu adeverență de aici și așa e ordinul spune că o să se rezolve când viu eu. În partea de la Coana Mărioara va lua ia cartonul. Ce face Matei lai înțarcat? Dar fetele? Eu o duc bine sunt la o fabrică de pavaj aci ne ducem cu prizonierii de lucrează pe șosele afară din oraș și noi îi păzim ne duce cu mașina și tot cu mașina ne aduce deci nu duceți grija mea. Eu am trimes o c.p. pentru Roșu dăio cum crezi dute la cumătra și spune sămi dea adresa lui cumătru de e concentrat aici.

Mico interesazăte ce a făcut Radu Șerban pleacă de la Biserică ori nu dute la tata nașu fâte că nu știu nimic și spune că ai auzit tu și întâi vaită-te că nu ajunge lefa că e greu și că nusar putea să viu eu înapoi la Cuvioasa⁶ în strana stână că cel puțin când ași fi acasa ași câștiga mai mult pe lângă și vezi ce zice, spune ați mai scăpa și voi de griji că pe el aveți nădejde cum știți și scri și mie ce a zis.

Că poate mă duce pe la el spune multă sănătate din partea mea. Atunci când mai așteptat nu am putut să viu că a fost inspecție și cine a lipsit mai face o lună în plus ca pedeapsă. Dima ce de la Topliceni a avut un mare noroc că doi din cei ce au plecat, când noi o să plecăm ei mai rămân o lună. Vineri am fost cu niște prizonierii turci⁷ la Biserica lor care e în parcu Carol aci în București și am văzut ce nu văzusem nici odată și de nu mă duceam nu mai aveam ocazie să văd așa ceva. Am trecut și pe la Traian el e bine și cred că azi Duminică o să vie pe la mine, cu el am vorbit din fugă că erau ei. Cred că o să mă duc și la Dul Mati cât de curând Hainele civile sunt la mine că avem ordinu să le ținem că dăm la schimbul ce ne vine și noi plecăm civili.

Acum poate veni Petrea pe la mine că dau adresa exact deci ia din piața Sfântu Ghiorghe tramvaiul No 1 corespondență cu mașina No 51, merge cu tramvaiul până la capul liniei pe str. Colentina și aci ea mașina și vine cu ea până la Societatea Italo Română de drumuri aci mă găsește. Te vei duce imediat la croitorul Avram jidanul ce a făcut cămașa și dai să mai facă una duci petece necesare și cămașa după ce o vopsești albastru ca plicul ceva mai închis dar de urgență că dela Regiment mia dat o cămașă ruptă și nu pot să mă schimb cu ia

⁶ Biserica cu hramul *Cuvioasa Parascheva*, construită în 1907, unde slujea preotul Drugescu, nașul de cununie al lui Cocoș Bucur.

⁷ Posibil, prizonieri sovietici, de religie musulmană.

iar cea de acasă veche s-a rupt de tot o vei trimite prin Petrea de nu poate veni el o lasă la Traian și vie el. Măsura o are jidovul așa că o știe îi dai 500 sute lei nu mai mult. Vă doresc sănătate și vă sărut pe toți al vostru Bucur. Sărutări de mâini coanii Mărioari când mă duc pe la Dnl Mati scriu eu.

B. Alte elemente ale fondului documentar deținut de familie (documente și fotografii):

1. Certificat emis de către Regimentul 40 Infanterie. Dactilografiat (pe spatele rămas liber din partea superioară a unui „Certificat Md. No. 3”), cu cerneală neagră, scris de mână cu cerneală albastră, semnat cu cerneală neagră, ștampilat, 21,4 x 12,9 cm:

Partia Sedentară a
Regimentului 40 Infanterie.

CERTIFICAT

Noi Maior Bercoanu Ioan Comandantul Părții Sădentare a Regimentului 40 Infanterie împreună cu Șeful Biroului Mobilizării Locot, Novac Dumitru certificăm prin prezentul certificat că *Soldat Cocoș F. Bucur* conting. 1930 a făcut parte din Regimentul 8 Dorobanț și din examinaria actelor întocmite se constată că moartea este o consecință a executării ordinelor superioare în urma bombardamentului din ziua de 8 August 1944 în cazarma Regimentului 8 Dorobanț fiind la postul de telefonist.-

Comandantul Părții Sedentare a Regimentului 40 Infanterie/ Maior/ Berceanu⁸ Ioan [semnat, indescifrabil cu cerneală neagră, peste fiind o ștampilă rotundă, cu cerneală indigo]/ Șeful Biroului Mobilizării/ Locot, Novac/ Dumitru [semnat, indescifrabil cu cerneală neagră].

2. Înștiințare deces, scris de mână, cu cerneală albastră, ștampilat, 20,9 x 14,7 cm:
Familia

Cocoș Bucur st. Topliceni No 5 R Sărat

Este anunțată că soldatul Cocoș Bucur ctg 1930 a fost lovit cu ocazia bombardamentului de eri, pe când era la telefon, de o schijă dela aviația inamică în urma cărei lovituri a decedat în Spitalul Militar Buzău.

Înmormântarea are loc mâine 10 August 1944 la orele 15 și la Reg 8 Dorob. P.S.⁹ roagă R. 8 Dorob. ca familia să ia parte. Sicriul este făcut de Reg 8 Dorob. P.S.

Transmisă prin telefon de Plut Maj Boțocan 9 August 1944

Pentru conformitate [ștampila rotundă, cu cerneală roșie „România* Garnizoana R Sărat*” și tot ștampilat: „Adjutantul Pieții R. Sărat”/ semnat, indescifrabil, cu cerneală albastră].

3. Ordin de chemare, seria A, nr. 408413, din 7 iulie 1942, prin care soldatul Cocoș Bucur, contingentul 1932, este solicitat să se prezinte în 48 de ore la garnizoana Buzău. Jos are „Cupon de control C.F.R.”, pe verso „Instrucțiuni”. Tipărit pe hârtie roz, scris de mână cu cerneală albastră, ștampilat, 21 x 16 cm.

4. Legitimăție de veteran de război, seria BZ, nr. 393156-2942, eliberată la 14.04.1992, doamnei Cocoș Zoița, cu specificația „văduvă de veteran”. Față-verso, color, tipărit, scris de mână cu cerneală albastră, ștampilat, cu fotografie, 11 x 7,5 cm.

⁸ Numele diferă în document.

⁹ Tăiat în document.

5. Decizie de pensie, nr. 50778/1961, eliberată de Sfatul Popular al Raionului R.-Sărat (Oficiul Prevederi Sociale), prin care i se acordă „tov. Cocos Joița” o pensie de urmaș de 100 lei, cu începere de la 1 octombrie 1960. Tipărit cu cerneală albastră, dactilografiat cu cerneală neagră, scris de mână cu cerneală albastră, șampilat. O filă, față-verso, 30,3 x 20,7 cm.
6. Fotografie alb negru, Cocos Bucur, Joița și Constanța (la 2 ani), 1938, cu text pe spate, cu creionul, pe patru rânduri: *Amintire din/ anul 1938. Tanța/ era de 2 ani cu scumpii ei părinți/ Bucur și Joița.* Șampilă cu cerneală roșie: *FOTO DANIEL/ G. GOVEZINSCHI/ Execuțiuni artistice/ R.- Sărat.* Pe spate, cartelată în două cu linie neagră, în stânga patru linii punctate. Dimensiuni: 13,5 x 8,5 cm.
7. Fotografie alb-negru, Cocos Bucur, 5,4 x 3,5 cm.
8. Fotografie alb-negru, Cocos și Zoița Bucur, la nuntă (1936), decupată dintr-o fotografie mai mare, 20,5 x 13 cm.
9. Fotografie alb-negru, Zoița Bucur și cele două fete mai mari [1943]. Pe spate, cu cerneală roșie: „Amintire de când/ eram de 5 ani și/ Dorina de 2 ani/ Tanța”, 12 x 8,5 cm.
10. Invitație la botez, tip carte de vizită, tipărit și corectat de mână, cu cerneală neagră, prin care soții Cocos anunță botezul fiicei lor, Elena-Constanța, pe 12 decembrie 1938, la locuința lor din str. Topliceni, nr. 5. Dimensiuni: 10 x 5,7 cm.

Bucur, Joița și Tanța Cocos (1938).

12 Sept 1943 București

Dragă mico și scumpii mei părinți.

Aflați despre mine că sunt sănătos și o duc bine ceea ce
 vă doresc și Dumnezeu dar toată de tot. Dar cum am ce să
 fac cu ajutorul lui Dumnezeu și altele și lemi dar e rău că
 totemai acum când sunt atâtea de făcut eu am sunt.
 scriți ce ați mai făcut și eu vreau cum mai merge ca me
 mișcarea de na moinca de acum din toată nu o să
 aveam eu ce să o scotem din iornă eu zie ca e bine
 să vorbesc - tata voru eu măcaru că de să dă drum
 la ciocăniști e iarba și ar mai merge macar o luna la
 câmp și eu cred că săr pata acum și fără să o mai
 înverii la Primărie să dai câte va sute va carului
 numai iar eu dusul dinaintea o să fie rău numai
 câte va zile până se învătă că seara vine la vitel.
 Ce a făcut o să aiba vitel or am?

Mico eu am spus să ei miște carton să pui pe marea
 zie că până acum veni eu me frica că o să începă
 sunca de ei pune pe cine crezi sau de e și eu liber vria
 zi să pino elea mi e grece ori de e Teica ~~acum~~ răgal
 pe el. Cred că ai luat banii! Pe mi jolătoți porentatla ca
 eu viu eu ade verenta de aici și așa e ordinul spune că o
 să se rezolve când viu eu. În partea dela Boana Mariaara
 va lua ia cartonul. Ce face Mateita la i întarcat? Der
 fetele? Eu o duc bine sunt la o fabrică de panaj acim
 du cum eu prizonierii de lucrează pe soale aforă din oraș
 și noi în pazina ne duce eu masina și tot eu masina ne
 aduce deci me duc cete greșă înva! Eu am trimis o ep
 pentru Romă dăia cum crezi du te la cumia tra și spune
 să mi dea adresa lui cumia tra de e consentit aici

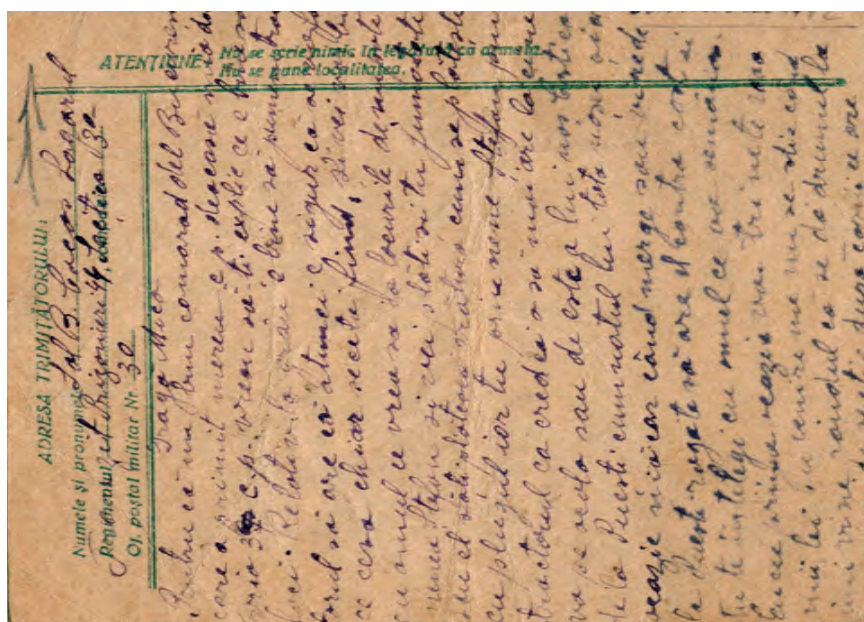
Scrisoare, 12 septembrie 1943.

Mica în teroazele ce a făcut Rabin Solomon pleacă de la 17 serice ori am dule
 tata mare fete ce eu mi stău minie și spune ca ai augi se tu și ietăi creșta
 te ca nu ajunge la fa ca a greu și ca mesag pantea sa vin cu incapri la casa
 se nu stăna stăna ca cu putin când ozi și acasă ozi castiga mai mult plange
 și ozi ce zice ozi ai ozi și ozi și ozi de griji ca pe ozi nădește cum ozi
 și ozi și ozi ce a ozi
 ca poate ma duc pe la el spina nula vena tate din partea
 mea. Atunci când mai asteptat am am putut sa vin ca
 a fost inspectie și cine a lipsit mai face o luna în plus ca
 pedegusa Dima ce de la Tapticeeni a avut un anare moro
 ca doi din cei ce au plecat când noi ozi plecam și nu
 rămân o luna. Vineri am fost cu niște prizoni ozi ture
 la Biserica lor care e în parcu Gard aci ne bucuraste
 și am văzut ce nu văgusem nici adată și de ma ma du
 ceam cred ca nici nu mai aream ocazie să văd ozi ceno
 am tre cut și pe la Traian el a bine și cred ca ozi Dima
 o sa vie pe la mine cu el un norbit din fuga ca eram e
 ei. Cred ca o sa ma duc și la Dul Moti cât de curând.
 Trăimile civile sunt la mine ca arău ordiu sa le traim
 ca dăm la schimbul ce ne vine și noi pe cam ce nu le
 Acum pote veni Petrea pe la mine ca dau adresa exact
 deci ia din piata Hântu Pliorghe tranvaial №1 corespun
 dante cu masina №51 merge cu tranvaial până la capu
 liniei pe stru Colentina și aci ca masina și vine cu sa
 până la Societatea Italo Română de drumuri aci ma gă
 sate. Te vei duce imediat la craitorul Avram Jidanul ce a
 făcut camasa și dai sa mai face una duci petee nece
 și camasa după ce a vopsesti albastru ca plicul are mai
 inchis dar de urgenta ca delo exigiment mica dat o camasa ne
 pte și nu pot sa ma schimb cu ia iar cea de a casa vede a
 rupt de tot o vei trimite prin Petrea de un post veni el o lora la
 Traian și vie el masina o are jidaafca asa ca itie ia și dai 500
 sute lei nu mai mult. Va dorese sanatate și va sarut pe toti
 al vostru Bucurez. Păruțari de maini comii Mariașari

Scrisoare, 12 septembrie 1943.

Carte poștală, 3 noiembrie 1942.

Carte poștală, 3 noiembrie 1942.

Familia
 Cocoș Bucur sf. Tăpăreni nr. 5 R. Sînt
 Este anunțată că Soldatul Cocoș Bucur etg 1944
 a fost lovit cu ocazia bombardamentului de ieri, pe
 când era la telefon, de o rachetă de la aviația inamică
 în urma căreia lovituri a decedat în Spitalul Militar
 Ion Jân.
 În moru dătoarea de la ora mâine 10 August 1944
 la orele 15 ni la Reg. 8 Dorob. P. J. no. reg. R. 8 Dorob.
 ca familie să ni se poată știrea este făcut de Reg. 8 Dorob. P. J.
 transmisă prin telefon de 9 August 1944
 Pentru confirmare Petru Neg. Betoc
 Adjuțanul Pleții H. Sărat
 Petru Neg. Dănilă

Înștiințarea decesului lui Cocoș Bucur.

Dan RAMF

ANI DE RĂZBOI ÎN SECOLULUL AL XX-LEA: VETERANUL IONAȘ IOAN (1920-2002)

Abstract: *Ioan Ionaș (1920-2002) was the son of a Greek-Catholic peasant. His father was a World War I veteran and a cantor of the United Church of Rome in the village of Ernea, Sibiu County.*

As a little child, he grew with love to his nation, country and Christianity. Life has brought him many tests. At the age of two he remained at the age of two his mother died and the one who took her place did not offer much love.

On February 20, 1942, he was incorporated in the 3rd Squadron of Mountain Hunters from Dumbrăveni, Sibiu County. Due to his beautiful handwriting he is kept as clerk at the squadron. Was sent in battle only the following year, in 1943, along with 85 other soldiers. At the end of October 1945, they were boarded on "Queen Maria" ship and were brought to Constanța.

In 1946, he married Valeria (1928-2005) and they had three children. The post-war years were not easy, in the communist period their work and products were poorly paid. However, they did not lose faith, they went to church each Sunday and respected secular traditions. At the end of 2002, my grandfather, veteran Ioan Ionaș, passed away.

Pornind de la titlul acestui articol, aș începe amintind definiția războiului: „conflict armat între două sau mai multe state, națiuni, grupuri umane, pentru realizarea unor interese economice și politice”. Consecințe imediate ale războiului sunt militare și civile: soldați morți, răniți, mutilați, prizonieri; civili refugiați, deportați, deținuți politici, traumatizați. Spațiul românesc a suferit în cursul secolului trecut de pe urma a două războaie mondiale, consecințele fiind de ordin uman, material, dar și politic și etnografic. Pe lângă schimbarea granițelor, la sfârșitul anului 1945, din teritoriile ocupate-cucerite, numeroase persoane s-au refugiat în România, ori au fost deportate la muncă forțată în spațiul sovietic. Aș aduce în fața dumneavoastră viața, drama și suferința unui om, țaran român, ostaș, prizonier în Rusia, veteran al celui de-al Doilea Război Mondial.

Ionaș Ioan (1920-2002) a fost bunicul meu, veteran de război și prizonier în U.R.S.S. în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Despre teribila conflagrație, bunicul obișnuia să spună: „Când conducătorii țărilor nu se mai împacă, își trimit copiii la război!”. Veteranul Ionaș Ioan era născut la data de 29 noiembrie 1920 în satul Ernea, județul Sibiu, tatăl se numea Ioan, mama Elena. Din păcate, rămâne orfan de mamă la vârsta de doi ani și jumătate. Tatăl său era veteran al Primului Război Mondial, a luptat în Galiția, unde a și căzut prizonier la ruși. A fost dus în localitatea Alușta din peninsula Crimeea, unde, împreună cu alți 12 camarazi, lucra în agricultură la un mare boier rus. După revenirea din prizonierat, a fost cantor la biserica greco-catolică din satul Ernea.

Bunicul Ioan Ionaș nu a avut o copilărie ușoară. La numai 14 ani, a fost la muncă pe bani la un latifundiar din orașul Dumbrăveni, la domnul Wolf. Cele șapte clase primare le-a făcut în satul natal, sub oblăduirea directorului școlii de atunci, domnul învățător Helgiu. Sub atenta supraveghere a acestuia, la absolvirea claselor primare, bunicul va dobândi cunoștințe frumoase de istorie, geografie, limbă română, dar și un scris frumos și corect. Premilitărie au făcut duminica, în poligonul din orașul Dumbrăveni, de multe ori chiar cu domnul director Helgiu, veteran al Primului Război Mondial. Tatăl său îi

spunea de multe ori:

Va veni vremea să mergeți și voi la război, eu am fost acolo, tu să nu iei pe nimeni la ochi!

Și, într-adevăr, în 20 februarie 1942 au fost încorporate două contingente odată, Ionaș Ioan fiind trimis la Escadronul 3 Vânători Călări din Dumbrăveni, din Divizia 20 Vânători de Munte, alături de consătenii: Ioniță Băcilă, Nicolae Chiș, Gheorghe Avram, Maier Lița, Ioan Stan, Janos Szomboty, Emerich Szobo, Nicolae Tudoran. În perioada instrucției, le-au fost aduși din Rusia de pe front, cai, între ei era o iapă din rasa Lipițan, pe care tânărul ostaș Ionaș a pus-o pe picioare. În primăvara anului 1943 s-a organizat la Brașov un concurs de sărituri hipice, la care a participat și unul din sublocotenenții escadronului cu iapa lipițană luând locul întâi.

După scurt timp, pe 5 mai 1943 au fost trimiși pe front în completarea escadronului 85 de soldați.

Pe spatele fotografiei din acea zi, tânărul furier Ionaș a scris: „Amintire cu soldații cu care am plecat pe front”.

Au fost duși cu trenul până în Rusia și debarcați în Kuban. Botezul focului l-au primit în prima noapte de război, după cum își amintea veteranul nostru:

Eram în șanț, lângă balta Kubanului. A căzut o bombă la vreo cinci metri de noi. Le auzeam cum vin, cum văjâiau prin aer, sergentul de lângă noi ne îmbărbăta: „Asta nu-i a noastră!”, spunea el. Bomba a căzut lângă noi și ne-a acoperit de noroi, dar am scăpat. În noaptea aia un ochi nu am închis. Am numărat până la 100 de bombe căzute în sectorul nostru. Lângă noi era un sat la care-i zicea Oisul, sătenii erau evacuați. În grajdurile colectivului am băgat vreo 250 de cai. Când ne-au bombardat, una din bombe a căzut exact în mijlocul grajdului, mulți dintre cai s-au prăpădit. După ce am stat un timp acolo, am fost duși în Munții Caucaz.

Când am fost băgați în Munții Caucaz, acolo au început luptele de munte, alea îs mai rele. Trebuia să ne urcăm sus pe munte, acolo unde erau partizanii. Am stat în Caucaz două luni. Planul nemților era să reia ofensiva spre Tiflis (Tbilisi de azi, n.n.) pe o parte, și Leningradul și Moscova, pe altă parte. Dar au dat americanii și englezii ajutor masiv la ruși, au dat avioane, bombe, camioane, toate celea și rușii au început a ne bate pe noi și pe nemți!

Atacurile partizanilor veneau mai ales din păduri. Noi eram puțini, munții erau mari, nu-i de noi aici, ziceau colegii. Ne era frică de ei că ne atacă noaptea, că ne prind și ne împușcă pe toți. A venit un colonel de-al nostru și ne-a spus așa: „Măi, băieți, trebuie să vedem de ei, să-i prindem, ori să ne prindă, din două să facă una, că așa nu mai putem merge!”. Asta se întâmpla în vara lui 1943, colonelul era cu pistolul în mână în fața noastră și noi după el, să-i căutăm pe partizani prin păduri. Colonelul era curajos foc, ne-a zis numai să nu-l depășim, să mergem după cum am hotărât. Rușii, când au văzut că-i îngrămădim, au început să o ia la fugă prin pădure în sus. Noi am început a chiuu, a pușca după ei, mai mult pe ăia nu i-am mai găsit!

Din Munții Caucaz, am venit în balta Kubanului, în Rusia. Kubanul îi o apă cu mult mai mare decât Târnava noastră, pe el merg în sus și-n jos vase de război. Mai în jos era o baltă cam la 1 km de noi. Acolo era sălcărie multă și numai bărcile puteau circula. Rușii până unde puteau veneau cu bacurile, apoi luau bărcile. Noi eram pe margine la baltă, acolo aveam tranșeele. Când încercau să debarce pe partea noastră, noi îi fugăream cu mitralierele.

Eram în șanț, în dreapta, lângă un sergent major, alt coleg era în partea stângă. Deodată a venit un proiectil de brand și a spart rama asta de la șanț și direct în piept la sergentul major i s-a băgat. Țala n-a mai zis nici ioi, nici vai, nimic-nimic n-a zis! A căzut jos, era mort în toată legea! Noi, ceilalți, atât am avut noroc, că proiectilul n-a făcut explozie. Sergentul, săracul, a mai dat de două ori din mâini și a căzut jos. În piept avea o gaură mică, dar în spate avea o gaură ca de doi pumni, era rupt tot. Viața omului pe front este ca a unei muște (obișnuia să-mi spună de atâtea ori Ioan Ionaș), care are zile trăiește, care nu, a rămas acolo.

De nenumărate ori îmi revin în minte vorbele bunicului, care ne spunea cu lacrimi în ochi:

Nu am fost rănit niciodată, niciodată, poate că mantaua avea și șapte găuri în ea și eu nici zgâriat n-am fost! Aveam la piept «Visul Maicii Domnului» și poate credința m-a salvat. Într-o seară de duminică eram în tranșee cu vreo șapte camarazi. Mi-a venit mie rândul să merg după mâncare. Popota era într-un pârâu, nu puteam face mâncarea afară, că băteau tare rușii cu tunurile pe ei. Am luat gamelele de la cei șapte colegi, le-am legat la centură. Probabil că m-au văzut ei cu ocheanul, de-aia au tras cu tunul după mine. A căzut un proiectil la cinci metri de mine, s-a băgat în pământ, dar nu a făcut explozie. M-a ferit Dumnezeu și Maica Domnului! La plecarea pe front, tata, când am pus piciorul pe tren, mi-a spus așa: „Măi, copile, tu nu știi unde mergi, eu am fost acolo. Nu lua pe nimeni la ochi, că nu o să fi luat nici tu. Ține «Visul Maicii Domnului» cu tine. Trage, că așa-i ordinul, dar nu lua la ochi pe nimeni!”.

Din păcate, nu toți colegii au făcut așa.

Când am fost înainte de Paști, trăgeam cu gloanțe luminoase, alea îs ca luminile la țințirim (cimitir, n.n.) în Vinerea Mare. Vedeai gloanțele cum vin. Oare care or fi al meu? Noi trebuia să mergem înainte, auzeam gloanțele pe la ureche cum vâjâiau. Eram după o cale ferată, cu un sergent de-al nostru, unul care nu-i putea vedea pe ruși. Fiind Paștile, noi am primit pachete din Germania.

Magazia noastră de alimente a căzut în teritoriul lor. Pachetul era de 1,5 kg, conținea prăjituri, bomboane, dulciuri. Aceasta era la vreo 200 de metri de noi, dar rușii ne-au împins de pe poziția noastră. Ei veneau tot în coate și-n genunchi, se băgau în pivniță să-și ia mâncare. Țștia ai noștri, când îi vedeau, puneau arma pe ștrec (terasament de cale ferată, n.n.), luau pușca cu lunetă și trăgeau. Așa îi tăiau, unde voiau. Tot în sus săreau cei pușcați. Sergentul care a fost în grupa noastră a pușcat vreo șase sau șapte ruși, Monea Vasile îl chema. Eu îi spuneam: „Mă, Vasile, lasă-l în pace, că dacă avem nădejde de la Dumnezeu, ne scapă de aici și mergem mai departe”. El îmi zicea cu năduf: „Nu-i pot suferi, mă, pe rușii ăștia!”. „Lasă, Vasile, că și al tău vine”. Eram pe poziție unul lângă altul, pe margine la ștrec. Am tras și eu, nu pot zice că n-am tras, dar să iau la ochi m-am ferit. Când își dirija arma să prindă încă unul, a venit un glonț peste calea ferată și drept în frunte i s-a băgat. În frunte gaura era mică, dar în ceafă era mare cât două degete. Eu am crezut că s-a dat el de-a trăvălea. A căzut pe burtă, i se vedea gaura din cap. Glonțul i-a venit pe sub cască și l-a nimerit drept în frunte”

îmi povestea bunicul meu.

Într-o dimineață a venit un avion rusesc. Fără să bage în seamă, a trecut în sectorul nostru. Noi, pe linia întâi aveam observatori care au transmis la aviația noastră că a trecut un avion inamic. Avionul era o Rata rusească, de vânătoare. Imediat s-au urcat după el două avioane, un I.A.R. de-al nostru și un Messerschmitt german. Au urcat sus, înapoia lui și l-au prins între ele. Pilotul rus dădea peste cap avionul lui să scape. Atât l-au învățit țștia ai noștri, nu au tras în el, până l-au făcut să aterizeze pe teritoriu la noi. Era la vreo 1500 metri de locul unde eram noi. Când zburau pe deasupra pădurii noastre, se mișcau copacii de parcă era cutremur. Pilotul rus cred că n-a fost prea curat la cap. Era căpitan, era rănit, că avea bandaje la piciorul drept. S-a predat la ai noștri. Au venit și l-au luat. Cu avionul lui, în cea de-a doua și a treia zi după acest eveniment, încărcat cu bombe îi bombardau pe sovietici. Rușii n-au tras în el, credeau că-i de-al lor, dar după a treia zi nu l-au mai iertat. Au schimbat parola și l-au depistat.

Retragerea din Kuban spre Crimeea a fost una grea și dureroasă pentru armata română. Retragerea s-a făcut pe direcția peninsulei Taman, de unde urmau să fie îmbarcați cu direcția Crimeea.

Noi am ajuns la strâmtoare noaptea. Când s-a făcut ziua, vedem acolo tot felul de mașini, armament, căruțe, tunuri, toate minunile alea. Eram pregătiți pentru îmbarcare să venim acasă. Când se îmbarcau pe bacuri și pe vapoare, venea aviația rusă și ne bombardă. Într-o noapte au încercat să ne îmbarce de vreo cinci sau șase ori. Venea aviația inamică, slobozeau rachete care luminau, după aia bombardau. Până la urmă, ne-am îmbarcat, dar vasul care era în fața noastră a fost bombardat. A căzut o bombă chiar la jumătatea lui. Pe care i-a prins acolo, toți au murit. Capetele vaporului s-au dus în jos și mijlocul s-a ridicat în sus. Pe unii dintre cei care au scăpat i-am luat cu bărcile și i-am adus pe vaporul nostru. Nu am putut trece dincolo decât în noaptea a doua. Au trecut vreo patru vapoare care au ajuns la port, la Sevastopol. De acolo am fost puși de pază pe malul Mării de Azov. Pe malul Mării de Azov veneau rușii cu vapoarele să ne ia din spate. Ai noștri au făcut firul, au luat prizonieri și l-au informat pe comandantul nostru. Comandantul a pus Escadronul 3 Vânători Călări pe o porțiune de vreo 1500 metri. În prima noapte nu a fost nicio mișcare. Nici în noaptea de-a doua din cauza valurilor nu auzeam nimic. Comandanții ne-au învățat așa: „Vă băgați în șanț, puneți batista pe pământ și așa veți auzi motorul vaporului”. Sunetul se aude prin apă mai bine. Așa am fost învățați, așa a și fost. Eram cu Ioniță Băcilă, consăteanul meu, în sectorul nostru. Tot puneam batista,

doar, doar, vom auzi ceva. Odată îi spun: „Măi, Ioniță, eu aud ceva zgomot de motoare, gândesc că-s vreo două sau trei vapoare. A mai trecut o vreme, acum se auzeau clar. Deasupra noastră era o unitate de artilerie germană, care avea vreo șapte reflectoare. Rușii au tras spre malul apei să vadă unde-i inamicul și malul mării. Au tras ei cât au tras, darăștia nu au răspuns deloc. Când s-au apropiat destul, nemții de jos au telefonat la ăia de sus, atunci cei de sus au dat cu reflectoarele și cu tunurile pe sovietici. Erau vreo șase vapoare sovietice. Pe trei din ele le-au scufundat, celelalte trei au plecat, nu știu dacă au fost avariate.

În iarna, și mai apoi în primăvara lui 1944, Escadronul 3 Vânători Călări era trimis în Munții din Crimea la „curățenie de partizani”. Aceștia le dădeau mari dureri de cap, îi atacau noaptea, atacau rutele de aprovizionare, atacau când se așteptau mai puțin.

Când ne-am suit sus, pe munte, ne-au atacat partizanii. Era pădure de brad, dar către vârful muntelui era numai piatră. Drept că au murit mulți de-ai noștri, dar și nemți. S-au stricat mașini. Cei care veneau din spate, le dădeau peste cap pe alea stricate să poată trece ei. Când a venit carul de asalt de la unitate, erau șase soldați de-o parte, șase soldați de cealaltă parte. Erau înarmați, pregătiți numai să tragă. Carul avea pe el tun și reflector, era tot blindat, avea vreo șase metri lungime. Au început partizanii să tragă în noi, de sus din brazi. Aștia alții de la carul de luptă au întors tunul și au pus reflectorul pe brazi, au tras în ei de i-au făcut praf.

Alți partizani mai sus pe munte, erau ascunși după o stâncă. Trăgeau în noi cu mitralierele, că le-am văzut țevile. Erau la vreo 10-15 metri de șosea, trăgeau în noi, în plin. ăia de la tun au pus reflectorul pe ei, le-au văzut țevile de la mitraliere. Au tras un proiectil, eu cred că a căzut stâncă pe ei, or fi murit toți. Tot drumul ăsta l-am făcut de seara, de la ora opt, până noaptea la ora unu. Ne-am continuat retragerea către portul Sevastopol și în drumul nostru am rechiziționat animale de la colhozuri: vaci, oi, miei. Aviația rusă era tot peste noi, ne bombardau și ne mitralierau.

Ne-am ascuns în satul unde eram încartiruiți. Acolo era o casă care avea o singură cameră, în care locuia o bătrână care avea două fete. Bătrâna era în genunchi, în fața icoanei Maicii Domnului, se ruga. Noi ne-am băgat toți patru în casă, s-a uitat la noi, dar și-a continuat rugăciunea. După ce a terminat, ne-a întrebat ce vrem. Noi am întrebat-o dacă nu are ceva de mâncare, că ne este foame. Bătrâna avea plăcinte prăjite pe plita sobei. I-am cerut câte o plăcintă, după aia chiar eu am chemat-o afară, să-i dau o oaie sau o vacă, orice vrea ea. Bătrâna a crezut că o scot afară să o împușc. Îi arăt o vacă și-i zic: „Vezi vaca aia? Ți-o dau dumneatale, leag-o de pociumpul din fața casei!”. Bătrânei îi era frică de noi, atunci eu am luat vaca și am legat-o de pociump. I-am spus să o mulgă, că nu era mulsă în seara dinainte sau cine știe de când. Tot la bunica aia i-am zis să anunțe toți oamenii din satul ei, să ne aducă plăcinte, că noi le dăm vaci, oi, tot ce avem. Așa am și făcut. Până am ieșit din sat, nu am mai avut nicio oaie și nicio vacă. Ne-am umplut sacii de merinde și întinde-o la drum. La domnul căpitan i-am spus că rușii ne-au bombardat și mitralierat, dar noi am scăpat cu viață. Am ajuns lângă Sevastopol, ofițerii au mers la divizie, dar au venit de acolo supărați. Ne-au trimis înapoi în linia întâi, la cota 111.

Către ziuă au apărut doi nemți, numai spume la gură, parcă erau niște câini turbați. Noi eram în bordeie. Cu noi era un sergent Tr-ist, Bloos îl chema. ăla se înțelegea bine cu ei, că era sas din Dumbrăveni (într-adevăr în fotografia din 5 Mai 1943 pe rândul de jos era și Bloos Eduard, iar bunicul Ioan Ionaș era pe rândul din spate, n.n.). Acei fugari ne-au cerut apă, că nu mai pot de sete. Ne îndemnau să fugim, că linia întâi a căzut, din linia a doua nu mai este nimic și ei

abia au scăpat cu viață.” Atunci bunicul a dat o replică pe care nu voi uita toată viața. O știu de când eram copil: „Cum să fugi, aveai ordin să fugi?” Am rămas pe poziție, sergentul Bloos și nemții s-au urcat pe motocicletă și au plecat către Sevastopol, unde au dat raportul.

Pe cei rămași în tranșee, au venit ofițerii și ne-au aranjat, tot un român, un neamț, unul lângă altul. Noi eram jos în vale, rușii erau sus în vârful dealului. Era ziua de 9 Mai 1944. Atunci m-a și luat prizonier. A venit la poziția noastră un general neamț, un om tânăr și fain, împreună cu un colonel român. Ne-au încurajat! Rușii trăgeau pe noi cu tot felul de proiectile, dar generalul neamț nu se ferea. Era un om tare curajos! Cât m-am uitat după el, nu l-a lovit niciun proiectil. Rușii au atacat în trei valuri, primele două le-am oprit. La al treilea ne-au răzbit. Am fugit cei care am rămas în viață, dar ne-au luat prizonieri.

La data de 12 Mai 1944 a căzut cu totul și orașul Sevastopol. În lagărul unde eram ținute prizonierii din Escadronul 3 Călări, s-au adunat zeci mii de prizonieri. Eram cam la zece kilometri de port. De la Sevastopol la Simferopol sunt aproape 80 de kilometri. Noi bocanci nu mai aveam. Drumul era pavat cu o piatră mărunță, albă și foarte ascuțită. Înaintea noastră, dacă te uitai, pietrele erau albe, iar în spatele nostru, erau roșii de la sângele oamenilor. Eu mi-am rupt manșetele de la manta și le-am legat jos pe talpa piciorului. Călcam mai mult pe glezne, încercam să-mi protejiez degetele picioarelor. Pe marginea drumului erau izvoare cu apă de băut, dar nu te lăsau să bei niciun strop. Nouă, în alea trei zile, ne-au dat numai pește sărat și pâine puțină. Am răbdat de sete grozav! Pe care-l vedea că se apleacă să ia apă, scotea pistolul și-l pușca pe loc, te lăsa în șanț. Eram păziți de vreo 12 santinele călări

își amintea Ioan Ionaș.

Am fost duși în Lagărul numărul 28 din U.R.S.S. Și aici în prima lună ne-au însetat bine! În afară de ciorba de tărâțe, pește uscat și 300 grame de pâine, nu ne dădea mai nimic de mâncare. Dimineața mai primeam ceai. A venit luna iunie și sufeream rău de sete. În lagăr aveam o fântână. Noi am văzut ceva apă în ea. Într-o noapte, un camarad din Hundorf, Petri Emanoil, îmi ținea sârma și eu m-am slobozit în fântâna aia. Am luat cu gamela apa și am băut. Colegul de sus îmi strigă: „Mă, Ioane, dă-mi și mie!” Așa am făcut, i-am dat și lui, dar apa s-a tulburat. Dacă mă prindeau rușii în fântână, mă pușcau pe loc. După ce am ieșit afară, ne-am simțit răcoriți și ne-am culcat. A doua zi dimineața când ne-am trezit, nămolul din apă s-a pus pe gâtul nostru, nu mai puteam sufla. În curtea lagărului era iarbă, ne-a pus pe burtă să lingem roua de jos, smulgeam rădăcini numai să se curețe nămolul din gâtul nostru. După o lună am început lucrul în lagăr. Noi trebuia să reconstruim o uzină electrică. Rușii ne-au spus așa: „Voi ați prăpădit-o, voi o construiți la loc!”. Nemții, cât am fost cu ei pe front, ne promiteau câte: „20 de pogoane de pământ, cal și șaretă” în Rusia, dar am ajuns în lagăr cu ei

constata Ioan Ionaș.

Proiectul uzinei prevedea construirea a două hornuri, la bază erau de aproximativ patru metri, iar la vârf de un metru. Înălțimea trebuia să fie de cel puțin 12 metri și să aibă minim șase etaje. Unul dintre cele două hornuri a fost proiectat de un inginer român, prizonier și el în lagăr, celălalt horn de un inginer sovietic. Hornurile aveau misiunea să evacueze gazele din uzină. Inginerul nostru și-a selectat cu mare grijă o echipă de tâmplari. Când au terminat hornul, echipa condusă de inginerul rus a dat telegramă la Moscova să vină de la Comitetul Central să ia în primire hornul. Au venit două mașini cu șase oameni

mari de la Moscova. Acești inspectori s-au uitat la hornul lor, s-au uitat la hornul nostru, după care l-au chemat pe inginerul român și l-au întrebat:

„– Unde ai făcut facultatea?”

– La București, Facultatea de Construcții”, a răspuns domnul inginer.

După cercetări amănunțite, comisia de la Moscova a dat ordin să fie dărâmat hornul proiectat de inginerul lor și să fie construit unul la fel ca hornul nostru: „Când va fi gata, o să revenim”, a fost promisiunea inspectorilor. La celălalt horn am lucrat șase luni. Când a fost gata, conducerea lagărului a dat telegramă din nou la Moscova. Acum au venit trei mașini cu opt inspectori în ele. Comisia a verificat fiecare horn în parte, la fiecare etaj te puteai băga înăuntru să cureți hornul. Au fost mulțumiți și l-au luat pe inginerul nostru la Moscova. Acolo i-au propus să-i ducă familia, pe soție, pe cei doi copii, numai să rămână angajatul lor: „Noi te plătim și te cinștim!”, i-au spus rușii.

„Să-mi fi dat tot Sevastopolul ăsta, toată Rusia, că nu stau!”, ne spunea la întoarcere inginerul nostru. În luna octombrie 1945 a venit acasă cu noi.

Din cauza muncii deosebit de grele, bunicul a rămas cu urmări tot restul vieții, pielea de pe gât era asemeni solzilor de pește, cauza fiind sârma pe care o purta când mutau plăcile de beton.

Trezirea se dădea la ora 5 dimineața, indiferent de anotimp. Erau ținuți până la ora șapte în curtea lagărului. Le dădeau o cană de ceai și o feliuță pe pâine cu marmeladă. La amiază, aceeași apă dulce cu tărâțe aruncate acolo și nelipsitul pește sărat. Își mai procurau câte un pic de sare de la civili. În lagărul unde erau ținuți erau doar 1200 prizonieri. Cel mai mare lagăr din zona lor avea aproape 14000 de prizonieri. Acolo ne povestea că erau brigăzi formate din prizonieri, care îngropau morții de peste noapte. Mulți erau doborâți de dizenterie și tifos. Unii dintre gardienii care îi păzeau și-au făcut o plăcere să-i bată cu centurile pe bieții prizonieri. Intrau în baracă dimineața și începeau să numere până la zece. Dacă nu erai gata, te loveau cu centura până cădeai jos. Apoi urma altul și altul și tot așa, după aia râdeau. „Când nu-ți făceai norma, îți tăiau 100 de grame din pâinea și așa puțină”, continua povestea bunicul Ionaș.

Nici în ultima zi, la 24 octombrie, nu ne-au spus că ne trimit acasă. Eram la vreo cinci kilometri de Sevastopol, eram încălțați cu papuci cu talpa de lemn și cu hainele noastre de militari, cu care am căzut prizonier. Cu hainele alea ne acopeream, le puneam sub cap noaptea, dormeam pe scândura goală. Eram ca sardelele. De multe ori noaptea ne întorceam de pe-o parte pe alta, toți la comandă. La miezul nopții a venit un sergent, care a strigat, „Drepti!”, după care ne-a dat ordin să ne adunăm lucrurile. Noi aveam gamela și hainele de pe noi. Pe nemți și pe unguri nu i-au eliberat, dar i-au dus a doua zi la opt la lucru și nu la ora șapte, ca de obicei. Din lagăr am pornit spre Sevastopol, unde am ajuns pe la ora nouă dimineața. La ora 13 a venit un maior, ne-a încolonat și îmbarcat. Pe cei care i-au văzut mai rău, i-au mai ținut prizonieri încă ani mulți, unii au ajuns acasă după opt ani de suferință.

Am ajuns la Constanța cu vaporul „Regina Maria” (mai târziu i-au zis „Transilvania”) în ziua de 25 octombrie 1945. Vaporul trebuia să ajungă la ora 18, dar noi am ajuns mai repede. Când am intrat în port, am fost preluați de Crucea Roșie. S-a umplut portul de oameni care veneau să-și caute neamurile, prietenii printre noi, prizonierii. Cei de la Crucea Roșie ne-a dat la fiecare o pită, un pachet de țigări „Plugari” și unul de chibrite pentru doi inși. Când am ieșit din port, ne-a așteptat altă Cruce Roșie. Și de aici am primit câte o pită și o bucată de slănină. Colonelul care era acolo ne-a spus așa: „Băieți, nu mergeți acasă niciunul! Noi v-am adus așa cum am putut, nu vă lăsăm până nu vă dăm sănătoși acasă. Trebuie să vă ținem în carantină 16 zile. – Jumătate, am strigat noi cu toții”.

În cele opt zile de carantină, veneau doctorii la noi și dimineața și seara, ne căutau cu toate aparatele. Dacă te găsea bolnav, te duceau la spital, nu-ți dădeau drumul acasă până nu te faceai bine.

Veteranul Ioan Ionaș a ajuns acasă la începutul lunii noiembrie 1945. În luna ianuarie 1946 s-a căsătorit cu bunica, Ionaș Valeria (1928-2005). Împreună au avut trei copii: Valeria (1947), Ana (1951) și Ioan (1956).

După alungarea Regelui Mihai, comunismul s-a instalat cu toată forța, cotele agricole i-au înrobite pe țărani: „I-au învățat și obligat pe oameni să fure și să mintă”, ne spuneau bunicii noștri. Și, totuși, țăranul român și-a păstrat dragostea, bunătatea, credința și tradițiile din moși, strămoși. Întotdeauna, când ne așezam la masă, se spunea rugăciunea „Tatăl Nostru”, de obicei noi, copiii, făceam acest lucru și se făcea cruce pe pâine înainte de a fi tăiată. Zilele de duminică, dar și sărbătorile religioase erau păstrate cu sfințenie de bunicii noștri, la fel perioadele de post.

Ne vom aduce aminte de bunicii noștri ca fiind generația de români care s-a născut și crescut în România Mare, a luptat în cel de-al Doilea Război Mondial, au dus cotele comuniste, au înfundat pușcăriile în anii '50, dar au rezistat! Moștenirea dâșilor, dragostea de neam și țară trebuie să le transmitem generațiilor care vin după noi.

Ioan-Gheorghe RAȚIU

POVESTEA DE VIAȚĂ A OSTAȘULUI NICOLAE MIHAI (TRAIAN) RAȚIU, SUPRAVIEȚUITOR AL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ȘI AL COMUNISMULUI ROMÂNESC DE TIP BOLȘEVIC

Abstract: This article is a modest tribute to the anonymous Romanian soldiers, for whom, above all else, war meant love of the country. The theme of the Scientific Session is an opportunity to bring to attention the Romanian emotional memory the events, the courageous and dignified facts of a simple man, who through a tragic and dramatic life experience acquired heroic dimensions. Incorporated in the Royal Army of Romania in 1938, Nicolae Mihai (Traian) Ratiu, a direct descendant of the Ratiu de Noslac (Nagy lak) Family from Turda, for 10 years, until the spring of 1948 was under the tricolor. Required military service – 2 years, concentrated 1 year and a half, mobilized – 1 year, combatant on antisovietic front – 6 months, war prisoner – 1 year and a half and political prisoner in the USSR – 3 and a half years.

After repatriation, in May 1948, he endured together with the Romanian people, less the Communist nomenclature, all the suffering and humiliation of the communist regime's installation by any means. He was fortunate enough to see the removal of Communism from Romania and live a return to an almost normal society, as former deputy Ion Ratiu confessed in the Preface of his book "At last, at home!": "I believe that I can say with all my strength that I consider myself a happy man because I was lucky enough to live long enough to see history re-entering the womb and that I was given the greatest dignity to serve my the country. Besides, all the other inconveniences, defeats, disappointments I consider to be the stumbling blocks of a world on the way. A world about to heal their wounds and build or rebuild a morality. My robust optimism makes me believe this way." Our hero died at the age of 92 and a half, with the conscience confined to his duty to Romania and the Romanian people, to family and society. Respect, honor and dignity!

Scara vieții bărbatului.

În descrierea vieții, faptelor și întâmplărilor prin care a trecut personajul al cărui portret literar-istoric îl prezintă cititorilor, am pornit de la o imagine care mi-a dăinuit în memorie încă din copilărie. În casa noastră, a bunicilor, ca și a multor altor familii sănătoase de români din Transilvania natală, erau expuse pe perete alături de icoana Maicii Domnului cu Pruncul, una sau două litografii frumoase, color,

în ramă simplă de lemn, de dimensiunea unei foi de cerere, care reprezentau Scara vieții bărbatului și Scara vieții femeii (aceasta era mai rară și era expusă numai alături de cea a bărbatului). La aceste litografii alegorice populare fără pretenții artistice, dar c-un puternic mesaj ideatic și realist, ne uitam noi, copii fiind, fascinați că ne regăseam pe noi, pe părinții și pe bunicii noștri. Urmărind cele zece trepte (decade) ale scării, le-am comparat cu viața tatălui meu și am constatat că unele se aseamănă foarte mult.

Tata s-a născut la 16 februarie 1916, în Turda Veche, la „hodaia lui Daniel” (o mică moșie pe care o avea în arendă tatăl său). A fost al șaselea copil (trei feciori și trei fete) al lui Traian Rațiu și Leontina (n. Vasinca), economi greco-catolici, având nași pe dr. av. Vasile Meșter și Margareta (n. Cigăreanu, fiica Anei Rațiu, sora protop. Nicolae P. Rațiu, veri de-al doilea cu moșu Traian), fiind botezat în religia greco-catolică în Biserica Rășteștilor din Turda Veche, de către protopopul onorar Nicolae Portos Rațiu, așa cum reiese din Protocolul Botezărilor Parohiei Greco-Catolice Turda Veche, fila 32, nr. crt. 4.

32. Protocolul Botezătorilor						
Anul, luna, ziua	Numele botezatului sau miresei	Numele botezătorilor sau miresei	Locul nașterii și numărul casei	Botezatul legitime sau nelegitim	Religia botezatului	Născut mort
						legitim ? nelegitim ?
1915 19. Dec.	1915 21. Dec.	Margarala	Turda veche Kamion-Tor gr.	fata	leg. gr. cat.	-
1915 15. Dec.	1915 15. Dec.	Lucreția	Turda veche la hodaia Lăzăr Tara Stoian gr. cat.	fata	leg. gr. cat.	-
1915 23. Dec.	1915 23. Dec.	Olivia	Turda veche Sala Straz nr. 12.	fata	leg. gr. cat.	-
1915 19. Dec.	1915 19. Dec.	Georgeta	Turda veche Sala Straz nr. 12.	fata	leg. gr. cat.	-
1916 28. Ian.	1916 9. Ian.	Emilia	Turda veche Sala Straz nr. 12.	fata	leg. gr. cat.	-
1916 5. Ian.	1916 14. Ian.	Ana	Turda veche Kamion-Tor gr.	fata	leg. gr. cat.	-
1916 23. Ian.	1916 1. Febr.	Marilic	Turda veche Sala Straz nr. 12.	fata	leg. gr. cat.	-
1916 15. Ian.	1916 20. Ian.	Nicolae Mihaila	Turda veche la hodaia Lăzăr Tara Stoian gr. cat.	fata	leg. gr. cat.	-
1916 24. Ian.	1916 25. Ian.	Mirion	Turda veche la hodaia Lăzăr Tara Stoian gr. cat.	fata	leg. gr. cat.	-
1916 16. Febr.	1916 16. Febr.	George	Turda veche Sala Straz nr. 12.	fata	leg. gr. cat.	-

Parohiei Gr. Catolice a Turda-veche.						
Numele și cognomele religioase, locurile și caracteristicile parohiei	Numele și cognomele, religioase, locurile și stăruirile	Protopopul botezătorii	Mărit	Carul și împănarea de vară	Reflexii	
Ioan Rațiu	Ioan Rațiu	Protopopul	Mărit			
Margareta Cigăreanu	Margareta Cigăreanu	Protopopul	Mărit			
Leontina Vasinca	Leontina Vasinca	Protopopul	Mărit			
...	

Protocolul botezărilor Parohiei Greco-Catolice Turda Veche, 1916, f. 32.

Pe linie genealogică, tata este descendent direct al familiei Rațiu de Noșlac din Turda, strănepot direct al pașoptistului Ioan Rațiu Tribunu', strănepot de frate al prepozitului capitular de Alba Iulia și Făgăraș, canonicul de pie memorie, Basiliu

Poza de familie, cca. 1930, tata ultimul din dreapta jos.

Rațiu de Noșlac și nepot de văr primar cu memorandistul dr. Ioan Rațiu, președintele Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania, ilustrul om politic, luptător pentru drepturile românilor ardeleni. A fost educat în tradiția familiei ca iubitor al neamului și țării românești, dar și în respectul față de celelalte etnii conlocuitoare

din Transilvania, unguri (tata știa perfect ungurește, deși a făcut doar școală românească), evrei, sași și țigani. A copilărit la Turda în casa părintească de pe strada Gheorghe Șincai, în cartierul „la români” sau „la Rățești” și la „hodaie”, obișnuit de mic cu munca în gospodărie, cultivarea pământului și creșterea animalelor. A absolvit cinci clase primare și două clase de liceu, după care a urmat Școala de Arte și Meserii din Turda și s-a calificat în meseria de măcelar-carmangier. El trebuia să urmeze calea preoției, cum fusese hotărât în Eforia (Fundăția) Bisericii Rățeștilor din Turda Veche, care alegea viitorul preot din familie, dar moșu Traian a pierdut sprijinul Eforiei, după ce-a trecut de la P.N.Ț. la P.N.L., supărat că i-a fost expropriat de către primărie un teren din centrul orașului, pentru a face o stradă. Tata s-a consolat cu lozinca: „Meseria e brățară de aur”! În primăvara anului 1938, pe 15 martie, este încorporat în Batalionul 3 Infanterie Ușoară, Corpul 6 Teritorial Cluj, unde satisface stagiul militar până la data de 10.03.1940, când este lăsat la vatră.

Tata (dr. sus),
cu Ștefan (Pișta) Almasy, mijloc.

Corpul 6 Armată Cluj era comandat de către gen. Corneliu Dragalina, fiul gen. Ioan Dragalina, eroul Războiului de Reîntregire a Neamului (1916-1919), avându-l comandant secund pe gen. Grigore Cartianu, ginerele gen. Eremia Grigorescu, eroul de la Mărășești. După o perioadă foarte scurtă de la trecerea în rezervă, este mobilizat și încadrat în Batalionul 2 Infanterie (comandant mr. Paul Ciuciu), Regimentul 94 Infanterie Orșova, (comandant col. Ernst Weber), Divizia 19 Infanterie Turnu Severin (comandant gen. bg. Carol Schmidt), unde a urmat un proces intens de instruire pentru luptă pe front. În luna februarie 1942, divizia complet mobilizată este trimisă pe front în Crimeea. Tata, alături de camarazii săi, a trecut cu bine prin toate evenimentele anilor '40-'41 (cutremur, rapturi teritoriale, mobilizare, demobilizare, rebeliunea legionară etc.)

După intrarea României în războiul antisovietic, unitatea și marea unitate din care făcea parte au rămas în țară, în rezerva strategică, în Eșalonul 2, până la începerea Bătăliei din Crimeea, când Regimentul 94 Infanterie, alături de unitățile Diviziei 19 Infanterie au participat la Campania din Crimeea. În timpul iernii 1941-1942 și primăvara, în peninsula Kerci¹, s-au desfășurat acțiuni de luptă de mare amploare. Mai întâi au fost respinse două puternice ofensive sovietice: una pornită din peninsula Kerci, spre

¹ Strâmtoarea Kerci face legătura dintre Marea Neagră și Marea Azov, separând peninsula Crimeea din vest, de peninsula Taman din est. Strâmtoarea are o lățime între 4,5-15 km și până la 18 m adâncime.

vest și una plecată din Sevastopol. Deși aveau superioritate numerică, sovieticii nu au reușit nici ieșirea din peninsula Kerchi, nici ruperea dispozitivului de încercuire de la Sevastopol. Bătălia de la Kerchi, ofensiva germano-română, a început pe 8 mai 1942, cu scopul de a distruge forțele sovietice cantonate în peninsula și s-a terminat pe 18 mai, cu înfrângerea sovieticilor, care au pierdut 3 armate (44, 47 și 51), însumând 31 de divizii și 170.000 de oameni²:

Marile unități române trecute în Crimeea au luat parte, în iarna 1941-1942, la operațiile de oprire a înaintării inamicului debarcat la Feodosia pe coasta orientală a peninsulei și apoi la ofensiva pentru distrugerea lui. Atacul inamicului debarcat la Feodosia a început la 15 ianuarie 1942, cu două corpuri de armată germane și Corpul de Munte român, iar la 17 ianuarie, inamicul era aruncat în mare, lăsând capturați 10.000 prizonieri, 177 tunuri și 85 care de luptă.

La sfârșitul lunii ianuarie 1942, la cererea generalului von Mannstein, comandantul tuturor forțelor germane și române din Crimeea, mareșalul Ion Antonescu a mai trimis în Crimeea diviziile 10 și 18 infanterie.

Divizia 10 a primit misiunea să asigure coasta apuseană a Crimeei, în special portul Eupatoria, unde inamicul eșuase în încercarea de a realiza un cap de pod, iar Divizia 18 Infanterie a intrat în dispozitiv pe frontul din peninsula Kerchi. În aprilie 1942 au mai fost trimise pe front Divizia 19 Infanterie și comandamentul Corpului 7 Armată, cu toate unitățile neindivizionate, între care și Regimentul 7 Artilerie Grea.

În iarna și primavara anului 1942 în peninsula Kerchi s-au desfășurat acțiuni de mare amploare. Mai întâi au fost respinse două puternice ofensive pornite din peninsula Kerchi spre vest și o ofensivă pornită din Sevastopol. Deși superior numeric, inamicul nu a reușit nici să iasă din peninsula Kerchi, nici să rupă dispozitivul de încercuire de la Sevastopol. La începutul lunii mai 1942, au trecut la ofensivă trupele germane și române pe frontul de la Parpaci în peninsula Kerchi. Pe un front de 18 km rușii concentrează două armate, cu 26 de mari unități, din care 17 divizii de infanterie și 4 brigăzi blindate.

Armata 11 Germană avea 5 divizii germane de infanterie, o divizie blindată germană și Corpul 7 Armată român cu diviziile 10 și 19 infanterie și brigada 8 cavalerie. Acțiunea ofensivă a reușit pe deplin prin ruperea frontului inamic în flancul său stâng și apoi prin încercuirea grosului forțelor aflate în adâncime la flancul drept. În cinci zile întreaga peninsula Kerchi era curățată de inamic. Șase divizii germane și trei divizii române au distrus 26 de mari unități ruse. Planul ofensiv a fost magistral întocmit, iar execuția impecabilă. A fost o bătălie de concepție napoleoneană. S-au capturat 770.000 prizonieri, 1.133 tunuri și 258 care de luptă, spuneau analiștii menționați.

Cel de-al doilea punct al teatrului de luptă din Crimeea a fost fortăreața Sevastopol. La operația pentru cucerirea Sevastopolului au luat parte 7 divizii germane și Corpul de Munte român, comandat de generalul Avramescu și având în componere diviziile 1 și 4 munte, 18 infanterie și trei divizioane de artilerie grea, dispuse pe un front de 35 km. Adversarul făcea apărarea cu o armată compusă din 7 divizii de infanterie, o divizie de cavalerie, luptând pedestru și trei brigăzi de marinari, beneficiind de considerabile lucrări de fortificații completate cu zone naturale defensive. La un raport de forțe echilibrat, germanii

² Adrian Pândea, Eftimie Ardeleanu, *Românii în Crimeea (1941-1944)*, București, Editura Militară, 1995.

și-au asigurat superioritatea cu numeroasa lor artilerie grea. Au fost aduse în fața Sevastopolului tunuri de 190 mm, mortiere și obuziere de 305, 350 și 420 mm, plus două piese speciale de calibrul 600 mm, ca și celebrul tun de 800 mm „Dora”, cu țeava de 30 m și un afet cât o clădire cu două etaje. Atacul general a început cu un masiv bombardament de aviație și artilerie, pe durata a cinci zile, asupra întregului dispozitiv sovietic. La 7 iunie 1942, a început atacul infanteriei. Luptele au fost de o violență extraordinară și au durat aproape trei săptămâni. În acest timp fiecare adăpost, fiecare cuib de rezistență, fiecare construcție betonată, sau nu, a fost cucerită prin luptă. Trupele ruse aveau ordin să moară pe loc, relatau surse de la fața locului. Sub conducerea fanatică a comisarilor comuniști, soldații ruși au depus o rezistență nezdruccinată, apărând fiecare fortificație cu o tenacitate extraordinară. La 1 iulie, trupele germane au intrat în oraș, dar bătălia a mai continuat până la 4 iulie în peninsula Herson, unde rușii au încercat să rupă frontul german ca să ajungă în munți. Pierderile au fost extrem de mari (90.000 prizonieri ruși și un număr extrem de mare de morți și răniți), iar epuizarea trupelor era totală.

De la jumătatea lunii mai și până la jumătatea lunii septembrie 1942, timp de patru luni, Batalionul 2 Infanterie din Regimentul 94 Infanterie a fost cantonat în zona Kazantyp, cu misiunea principală de a apăra Capul Kazantyp, obiectiv foarte important pentru asigurarea accesului în siguranță din Marea Neagră în Marea de Azov, prin Strâmtoarea Kerchi. În această perioadă, concentrarea de trupe germane și române în Peninsula Kerchi era foarte mare. Pe fondul acestei situații au apărut cazuri de abuzuri și furturi din bunurile populației locale, oricum puternic afectată de război. În urma consultării unor documente de arhivă, aparținând Regimentului 94 Infanterie, s-a confirmat ceea ce povestea tata despre comportamentul corect al ostașilor români în contrast cu cel al germanilor cantonați în vecinătatea sectorului încredințat batalionului. Astfel, într-un raport din data de 28 august 1942, urmat de un altul din 30 august, mr. Paul Ciuciu, comandantul Batalionului 2, transmis prin Biroul Informații către Regimentul 94 Infanterie, răspunde acuzațiilor Comandamentului German, aduse la cunoștința Corpului VII Armată Român, precum „că ostașii români săvârșesc abuzuri, luând de la locuitori alimente fără plată sau furând de prin grădini sau câmp, zarzavat, cartofi, porumbi și pepeni”.³ Corect, scurt, clar și precis, comandantul batalionului relatează mai multe cazuri concrete de genul celor menționate mai sus, cu informații precise (data, numele, prenumele, adresa păgubitului, gradul, numele, prenumele, denumirea produsului furat, cantitatea și măsurile luate împotriva făptașilor prinși asupra faptului), numai că aceștia erau militari germani și solicită plin de curaj:

Raportând cazurile de mai sus, cu onoare vă rugăm să binevoiți a interveni locului în drept, ca să se dea și trupelor germane ordine de a nu mai săvârși fapte ca cele arătate.⁴

În cele două rapoarte înaintate ierahic, comandantul batalionului menționează un număr de 16 cazuri de furturi și abuzuri săvârșite de către germani, uneori sub amenințare, atât ziua cât și noaptea. Erau preferate păsările și pepenii. Un caz amuzant de furt de pepeni, cu ajutorul pantalonilor, a fost descris cu umor fin în raport:

În zilele de 21-22 august 1942, trei ostași germani îmbrăcați în două rânduri de pantaloni, s-au dus la o bostănărie unde au umplut un rând de pantaloni cu

³ A.M.N.R., București, *Arhiva Regimentului 94 Infanterie*, microfilm, Rola 9.393, dosarul 8, cadrul 499.

⁴ *Ibidem*, cadrul 504.

pepeni și s-au înapoiat la unitatea lor din Kazantyp-Tatarskiy.⁵

Din cazurile raportate

se poate iarăși constata că ostașii germani nu execută ordinele Comandamentului German de a nu săvârși asemenea abuzuri. Drept aceea, binevoii a interveni locului, în drept și-n consecință⁶

Încheie fără menajamente raportul, maior Paul Ciuciu, care la 01.01.1944, va prelua comanda regimentului. Cucerirea Peninsulei Kerchi și a strâmtoării omonime de către trupele germano-române și apoi a Peninsulei Taman de către Divizia 6 Cavalerie la 6 septembrie 1942, a permis transferul peste strâmtoare a Diviziilor 3 Munte, 10 și 19 Infanterie, din care făcea parte și Regimentul 94 Infanterie, apoi pătrunderea trupelor germano-române și extinderea operațiunilor militare în regiunea Kuban, Caucazul de Nord și Caucazul Central.

Pentru curajul și eroismul dovedite în timpul luptelor din Peninsula Kerchi, comandantul de grupă, caporalul **Nicolae Mihai (Traian) Rațiu**, Batalionul 2 Infanterie, Regimentul 94 Infanterie, alături de alți camarazi, este decorat cu Medalia „Serviciul Credincios” cu Spade, clasa a III-a, conform O.Z. nr. 23/03.06.1942 și ÎDR nr. 355/15.02.1943.

Până la jumătatea lunii septembrie, diviziile române, acționând la flancul drept al Armatei 17 germane, au pătruns adânc în Caucaz. Ele au cucerit o parte însemnată din coasta de est a Mării Negre, cu obiective importante cum ar fi porturile Jeisk, Temriuk, Anapa, cea mai mare parte a Peninsulei Taman, Novorossiisk. Atingând pantele de nord ale munților Caucaz, Grupul de armate „A” a fost obligat să treacă la apărare din cauza terenului muntos împădurit, a rezistenței din ce în ce mai mare a forțelor sovietice, a lungimii frontului și a forțelor reduse aflate la dispoziție. În aceste condiții, și marile unități române au fost nevoite să suporte resubordonări, restructurări de dispozitiv și noi misiuni.

Datorită situației de la Stalingrad, comandamentul Armatei 3 a primit ordin să revină la Rostov pentru a lua în primire frontul de pe Don. Divizia 5 cavalerie a fost scoasă din subordinea Corpului de cavalerie care a primit în schimb *Divizia 19 infanterie*.

Corpul de cavalerie (diviziile 6, 9 cavalerie, 19 infanterie) împreună cu Divizia 10 infanterie și Divizia 3 munte au intrat în compunerea Corpului 5 armată german (comandant generalul Vetzell) care mai avea în subordine Divizia 9 infanterie germană. În lunile septembrie – decembrie 1942, misiunile acestui corp de armată au fost asigurarea șoselei și a căii ferate Krasnodar-Krîmskaia, singura legătură a forțelor germano-române ce acționau în Caucazul Central și realizarea siguranței litoralului pontic de la Taman și până la Novorossiisk.

Pentru îndeplinirea acestor misiuni, marile unități române au fost obligate să adopte dispozitive cu fronturi largi, în disproporție cu forța lor combativă și cu mijloacele de care dispuneau. La 1 decembrie 1942, acestea erau următoarele: Divizia 6 cavalerie – 24 km, *Divizia 19 infanterie* – 24 km; Divizia 9 cavalerie – 30 km.

⁵ *Ibidem*, cadrul 502.

⁶ *Ibidem*, cadrul 506.

Marile unități române din Caucazul Central au rămas pe poziții defensive până la începutul anului 1943, când au început retragerea spre vest, luptând apoi în capul de pod Kuban.

În perioada 1 august – 24 decembrie 1942, Corpul de cavalerie a pierdut 257 ofițeri, 118 subofițeri, 7.098 (morți, răniți și dispăruți).

Regimentul 94 a îndeplinit misiuni de luptă în Kuban și Caucazul de Nord (zona S-E Abinskaya) până la retragerea și evacuarea trupelor germano-române prin Peninsula Taman, peste Strâmtoarea Kerchi, în Crimeea. Ultima divizie română evacuată în Crimeea, din capul de pod Kuban, a fost Divizia 19 Infanterie, la 4 octombrie 1943, după care, datorită pierderilor mari suferite, a fost retrasă de pe front și trecută în refacere în garnizoanele de reședință din țară. Tata a participat la luptele duse de armata română în Kuban și la poalele Munților Caucaz (Ciscaucazia). În acea perioadă, prioritate avea lupta pentru Stalingrad, unde s-a asigurat o mare concentrare de forțe. În zona în care erau dislocate unitățile diviziei, se purtau lupte sporadice, nu era o linie de front clasică, cu trupe față în față. Trupele române dar și cele germane situate în zonă asigurau căile de comunicații pentru aflarea trupelor din Eșalonul 1 către Rostov, Stalingrad și Stepa Calmucă. Batalionul 2 din Regimentul 94 Infanterie, Divizia 19 Infanterie, comandant mr. Paul Ciuciu, era în dispozitiv de luptă la est de orașul Abinskaya, în direcția Krasnodar, cu misiunea de a realiza siguranța circulației pe porțiunea de șosea și cale ferată Novorossiysk-Krasnodar. Tata, în ziua de duminică 7 noiembrie 1942 (a doua zi, pe 8, era ziua lui onomastică), în calitate de comandant de grupă, a fost trimis într-o misiune de recunoaștere și cercetare în direcția liniilor rusești, cu încă doi soldați. Deși mai fuseseră în misiuni de cercetare în zonă Abinskaya, pe direcția Krasnodar, nu au întâlnit până atunci picior de soldat rus. De data asta, într-o viroagă au dat peste un grup de soldați ruși (circa o sută, spunea tata), adăpostiți în tufișuri, bine echipați de iarnă, neînarmați, cu ranițele pline, cu foaia de cort în bandulieră, cu steag alb, care prin gesturi au dat de înțeles că vor să se predea. În fața acestei situații de inferioritate numerică, grupa de cercetași români a refuzat să-i însoțească și i-a direcționat către trupele române și nu către cele germane, care aveau o atitudine foarte dură față de prizonierii ruși, apoi și-au văzut de drum. După circa o oră, două de mers prin terenul relativ accidentat și împădurit, au ajuns într-o poiană mare unde un grup de soldați ruși, de mărimea unui pluton, având armele în piramidă, se odihneau cu capul pe ranițe. Luați prin surprindere, la vederea celor trei români, rușii s-au ridicat cu mâinile sus, arătând că vor să se predea. Din rândul lor s-a desprins atunci un militar, probabil gradat, care avea pistolul mitralieră la piept⁸ și i-a amenințat că-i împușcă pe români. Aceștia înarmați doar cu puști, n-au ripostat. În acele momente de derută, au pus mâna pe arme și alți soldați, care apoi i-au înconjurat și i-au dezarmat pe cei trei ostași români. După ce i-au percheziționat și i-au buzunărit ca la carte, i-au dat în grija unui soldat rus mai în vârstă care i-a dus spre nord-est, cale de vreo trei ceasuri, la punctul de comandă al unei mari unități rusești, de unde au fost preluați de NKVD⁹, împreună cu alți prizonieri germani și români, și închiși în grajdul unui colhoz:

Ne-au luat rușii prizonieri și ne-au băgat într-o poiată (grajd) mare în locul

⁷ Petre Otu, *Documentar: Acțiunile trupelor române în Caucaz și Kuban*.

⁸ PPS-41, <https://www.rumaniamilitary.ro/enciclopedia-armelor-pps#prettyPhoto>, accesat în data 11.06.2019.

⁹ NKVD (Narodnii Komissariat Vnutrennih Del)/ Comisariatul Poporului pentru Afacerile Interne, omologul Waffen-SS (Waffen-SchutzStaffel)/ Eșalonul de Protecție înarmat.

animalelor. Ne-au luat duminica și abia marți ne-au dat câte-o bucățică de pâine neagră uscată și o cană de apă, ca să nu murim. Când ne-au dus după două săptămâni la baie, ne-am umplut de păduchi acolo. N-am scăpat de ei decât abia după vreo 6-8 luni. Prin toate lagărele prin care am trecut era la fel, plin de păduchi, foamete, frig și mizerie de nedescris.

Acesta a fost începutul calvarului timp de șase ani al tatălui meu în lagărele NKVD-ului rusesc (din 1946 MVD-Ministerstvo vnutrennih del-Ministerul Afacerilor Interne), sinistrul Gulag sovietic (Glavnoe upravlenie ispravitelno-trudovih lagherei/ Administrația Generală a Lagărelor de Muncă Forțată), descris de tata de atâtea ori în povestirile sale, neînțelese și uneori plictisitoare pentru cei ce-l ascultau. Ani de zile după terminarea războiului, un mare număr de prizonieri de război germani, finlandezi, polonezi, români, italieni, unguri, bulgari și persoane civile din țările „eliberate” de Armata Roșie, au fost reținuți abuziv la muncă forțată pentru reconstrucția URSS, fără a fi condamnați. După publicarea în anul 1973, la Paris, a romanului lui Alexandr Soljenițin, „Arhipelagul Gulag”, și ascultarea unor fragmente la „Radio Europa Liberă”¹⁰, am început să înțeleg mai bine prin ce-au trecut tatăl meu și atâtea sute de mii de prizonieri români în închisoarea popoarelor, URSS.

Întrucât nu dețin probe scrise sau de altă natură despre perioada când tata a fost prizonier în URSS, mă mărginesc să citez din memorie unele aspecte auzite de mine în diverse ocazii sau întâlniri ale tatălui meu cu prietenii, neamurile și cunoștințele, în care își depănușau amintirile și la care noi copiii asistam, de regulă, fără restricții.

Două trepte (decade) din Scara vieții bărbatului au fost trăite de tata în condiții, aș putea spune, normale, cea de-a treia treaptă însă a fost dramatică, zbuciumată, riscantă și istovitoare pentru tânărul cu armata făcută, aflat în pragul întemeierii unei familii tradiționale. În această primă parte a tinereții, n-a cunoscut fericirea întemeierii unei familii, a nașterii și a creșterii copiilor, a muncii pentru bunăstarea și viitorul acestora. A cunoscut însă, din plin, pentru o lungă perioadă – șase ani și jumătate – viața de cazarmă, războiul cu toate nenorocirile lui și represiunile din gulagul NKVD-ist al prizonierilor de război.

Ca să înțelegem mai bine ceea ce s-a întâmplat cu prizonierii în URSS, înainte de a descrie ce-au pățit acolo, este necesară o scurtă prezentare a legislației internaționale privind prizonierii de război și modul propriu de reglementare în URSS, la timpul respectiv:

Statutul juridic internațional al prizonierilor de război, în prima jumătate a sec. XX, a fost definit prin „Regulamentul privitor la legile și obiceiurile războiului pe pământ”, anexă la Convenția a IV-a de la Haga din 1907, și Convenția de la Geneva privitoare la tratamentul prizonierilor de război din 27 iulie 1929.

În perioada celui de-al Doilea Război Mondial, aceste două acte normative de drept internațional dispuneau de putere juridică diferită. Astfel, normele stabilite prin Convenția de la Haga aveau un caracter obligatoriu pentru toate statele beligerante, iar prevederile Convenției de la Geneva, din 1929, erau valabile doar între statele semnatare, dintre acestea lipsind Japonia, URSS, precum și unele state din America Latină și Europa.

Neaderarea URSS la Convenția de la Geneva din 1929 se datorează Guvernului sovietic care a refuzat să participe la lucrările Conferinței de la

¹⁰ *Radio Europa Liberă*, https://ro.wikipedia.org/wiki/Radio_Europa_Liber%C4%83, accesat în data 12.06.2019.

Geneva din vara anului 1929. Motivul adoptării unei asemenea atitudini a fost determinat de doctrina militară sovietică, conform căreia Armata Roșie ar putea participa la operațiuni militare pe teritoriul inamicului, cu pierderi minime și un număr neînsemnat al prizonierilor de război din partea sovietică. Conducerea URSS a considerat că, în această situație, nu ar trebui să-și asume anumite obligații față de „dușmanul de clasă”. La momentul semnării, Convenția de la Geneva din 1929 era percepută la Moscova drept element al justiției burgheze, incompatibil cu ideologia comunistă. Utilizarea prizonierilor de război ca mână de lucru în URSS a fost stabilită prin „Regulamentul cu privire la prizonierii de război”, din 1 iulie 1941 și „Instrucțiunea privind evidența prizonierilor de război în lagărele NKVD”, din 7 august 1941, al NKVD al URSS. Acestea prevedeau că „soldații și subofițerii, prizonieri de război pot fi angrenați în activități de muncă atât în lagăr, cât și în afara lagărului, în industria și agricultura URSS, în baza unor reguli speciale, elaborate de Direcția generală pentru problemele prizonierilor de război și ale persoanelor civile internate.

Prizonierii de război, angrenați în activități de producție în economia sovietică, intrau sub incidența legislației sovietice cu privire la protecția muncii și erau retribuiți conform unor principii stabilite de Direcția generală pentru problemele prizonierilor de război și ale persoanelor civile internate. Din salariul prizonierului de război erau reținute cheltuielile pentru întreținerea sa. Spațiul de locuit și întreținerea acestuia erau asigurate pe cheltuiela agentului economic pentru care prizonierul de război muncea. Era interzisă utilizarea prizonierilor de război la munci în folosul personal al angajaților administrațiilor lagărelor.

Potrivit istoricului rus, M. Kolerov, „în realitate, munca prizonierilor de război nici pe departe nu se înscria în limitele acestor prevederi”.

Prizonierii români supraviețuitori au fost eliberați din lagărele rusești în trei valuri: în 1946, în 1948 și în 1950, prin lagărele de tranzit sovietice: Lagărul nr. 176 Focșani și Lagărul nr. 36 Sighet. Etapa finală a repatrierii a avut loc abia în 1955, când, din URSS, au sosit ultimii prizonieri de război români. O mare parte dintre aceștia au fost repatriați cu titlul de criminali de război, guvernul român fiind, astfel, obligat să asigure continuarea detenției acestora în penitenciarele din țară. În aprilie 1956, în URSS mai rămăseseră în detenție 10 prizonieri români, din care 3 erau ofițeri.¹¹

Tata a fost eliberat în valul doi prin lagărul de la Focșani. Revenind la prizonierat, iată ce povestea tata, redau din memorie:

Am fost urcați în vagoane de marfă și transportați spre est-nord-est de Krasnodar, undeva în zona în care a fost război, încartiruiți într-un lagăr mare, în barăci de lemn, câte 80-100 de prizonieri, separat, nemți, italieni, unguri, bulgari și români (noi eram la început 5-6 sute, apoi, după Stalingrad câteva mii). Ofițerii erau cazați separat de trupă, unii dintre ei participau la conducerea noastră. Am fost puși la muncă grea, pentru repararea căilor ferate, a drumurilor și degajarea de moloz a localităților distruse de război, cu unelte improvizate, uzate și rupte. Unii au murit pe drum, în timp ce alții au murit în cei câțiva ani de prizonierat în lagăr, mai ales la început, în timpul iernii 1942/1943, în condiții la limita supraviețuirii, muncă brută în frig, slab îmbrăcați, mizerie, teroare, foame, fără căldură, fără asistență medicală și condiții de curățenie. În fiecare noapte mureau câte 2-3, uneori și mai mulți, îi găseam dimineața înghețați. La apelul de dimineață înainte de masă și apoi la muncă, cu acordul tacit al conducerii lagărului, cei morți nu erau declarați, îi mai păstram câteva zile până

¹¹ *Prizonieri de război români în Uniunea Sovietică: Documente: 1941-1956*, București, Editura M.O.R.A., 2013.

aduceau alți prizonieri, iar hrana, bocancii și hainele lor le împărțeam între noi, ca să putem supraviețui, dar în schimb trebuia să îndeplinim și norma lor de lucru. În fiecare zi o echipă de prizonieri rămânea de serviciu în lagăr.

Era mare bătaie pentru a fi trimiși la platforma de gunoi. Acolo găseam oase cu resturi de carne și zgârci, oase de pește, resturi de pâine, coji de ouă, cartofi, morcovi și alte resturi de alimente de la popota rușilor, pe care le recuperam și le mâncam, iar rezervele le schimbam pe țișori sau alte lucruri, ca să supraviețuim. Cei care nu s-au adaptat, au slăbit rău de tot, s-au îmbolnăvit și au murit. Cei mai rezistenți am fost noi românii, iar cei mai sensibili și mai puțin rezistenți au fost nemții, care mureau pe capete.

Din vara anului 1943 a început propaganda în lagărele de prizonieri pentru înrolarea ca voluntari în Divizia 1 Infanterie „Tudor Vladimirescu” (Divizia TV). Prizonierii români care nu și-au trădat regele și neamul, neîndoctrinați și neînscriși, îi spuneau Divizia TV (Trădători și Vânduți). Prin lagăr au început să umble agitatori ruși care să convingă prizonierii români să se înscrie în Divizia TV, care se înființa la dorința lui Stalin, ca să lupte împreună cu rușii împotriva germanilor. De înființarea acestei divizii se ocupa sinistra Ana Pauker, evreică comunistă din România, poreclită și „Stalin cu fustă”, însoțită permanent de un consilier rus, de lt. col. Nicolae Cambrea (primul comandant al Diviziei TV și fost Șef de stat major al Diviziei 5 Infanterie) și alți ofițeri cu grad superior, prizonieri sau foști luptători în Războiul Civil din Spania. Tata a povestit că a avut o tentativă de a se înscrie în Divizia TV, dar la verificările făcute de NKVD, au aflat de la un alt prizonier că tata era fiul unui arendaș (deci exploatare al țărănimii) la care el a lucrat ca argat. A fost respins și a scăpat ca prin urechile acului de a fi trimis într-un lagăr din Siberia. Așa s-a lecut de voluntariat!

Tata povestea că regimul alimentară în lagărele prin care a trecut, din toamna anului 1943 s-a îmbunătățit. Rația de alimente de bază conținea oficial (În realitate era diminuată cantitativ, iar unele alimente lipseau sau erau substituite doar cantitativ nu și caloric): pâine neagră (300 g) – substituită cu crutoane, pâine intermediară (300 g) – substituită cu pâine neagră, zahăr (40 g), unt (20 g) – substituit cu seu de oaie sau bovine, ulei de floarea soarelui (20 g) – substituit cu seu, carne (80 g) – substituită cu oase cu zgârci, pește (50 g) – substituit cu oase cu zgârci. Ca legume predominau varza, cartofii, morcovii și ovăzul decorticat. Aveau trei mese pe zi, dimineața, la prânz și seara. Dimineața primeau pâinea pentru toată ziua, ceai și zahăr.

Mai primeau 250 g supă de mei, ovăz sau crupe^{12, 13}. La masa de prânz erau două feluri: o supă [sic!] de varză, morcovi sau cartofi și „cașă”¹⁴. Cașă era din cartofi, mei sau ovăz. Masa de seară era alcătuită dintr-un singur fel, respectiv cașă din mei, ovăz, hrișcă sau făină de soia. Seul se folosea la prepararea supei și cașei. Alimentele consumate la cele trei mese erau calculate pentru un aport energetic de maximum 1500 calorii zilnic. Alimentația asigura doar supraviețuirea celor puternici și sănătoși. Toți erau slabi, sub greutatea normală. Mulți se *vitaminizau* cu ace de brad sau pin și măceșe zdrobite, cu apă (pentru vitamina C).

¹² CRÚPE s.f. pl. (Reg.) Boabe de porumb, de orez etc. măcinate mare, folosite la prepararea unor mâncăruri. – Din ucr. krupy. Sursa: DEX (2009).

¹³ PĂSĂT s. n. 1. Semințe de mei (decorticate și adesea pisate); p. ext. boabe de porumb sau, rar, de alte cereale, pisate sau măcinate mare. Sursa: DEX (2009).

¹⁴ CĂȘĂ s.f. Mâncare, asemănătoare cu pilaful, preparată din arpacăș sau din mei, cu multă grăsime. – Din rus. kașa. Sursa: DEX (2009).

Relatez din memorie un episod trist trăit de tata, care ne-a marcat emoțional copilăria:

Era încă război, prin '45, primăvara. Noi prizonierii eram scoși la diferite munci în agricultură, construcții, pădure, dar și pentru ajutorarea familiilor cu copii, care aveau bărbatul pe front. Oamenii de acolo, cazaci, erau de treabă. Toate familiile din sat aveau pe cineva ori pe front, ori mort în război, ori dispărut, ori prizonier! Pe noi românii nu ne urau (noi am fost omenoși cu civilii), pe nemți în schimb îi urau de moarte (le-au făcut mult rău civililor). Nemții nu păraseau lagărul de muncă decât încolonați și sub pază puternică. Noi românii plecam la muncă conduși doar de către șefii noștri, subofițeri sau gradați. Eu eram trimis o dată pe săptămână, după-amiaza, într-un sat din apropierea lagărului, la o familie formată dintr-o femeie (Katia) cu doi copii (o fată, Nadia și un băiat, Vova, de 7, respectiv 8 ani, frumoși și cuminiți) care avea bărbatul pe front, pentru a ajuta la treburile gospodărești (lucru în curte, în grădină, tăiat lemne de foc, reparații la gard, grajd, acoperiș, curățenie, aveau o vacuță cu lapte, două găini și un cocoș). Trăiau tare modest, erau săraci, dar foarte religioși, cu frică de Dumnezeu! Aveau icoane pe pereți, își făceau semnul crucii, se închinau și se rugau! Am învățat de la ei pe versuri, cuvânt cu cuvânt, rugăciunea „Tatăl nostru”, în rusește, și ei în românește. Nu pot uita asta niciodată!

Noi, de copii, am învățat Rugăciunea domnească „Tatăl nostru” de la părinții și bunicii noștri (la școală nici vorbă), iar seara, înainte de culcare, eram puși să ne rugăm, cu fața spre răsărit. De multe ori îl întrebam pe tata cum zicea „Tatăl nostru” în rusește, și spre uimirea noastră, încă mai știa.

Am învățat de la ei (copii) – spunea tata – multe cuvinte obișnuite în rusește și se bucurau când le spunem cum se zice în românește. Biserica din sat a fost bombardată, nu mai avea turlă și era folosită ca depozit. Preot, nici vorbă! Femeia muncea la colhoz. Din puținul lor îmi dădeau și mie câte ceva, o cană cu lapte sau un ou fiert, iar câteodată nimic, pentru că nu aveau nici ei. Pentru mine era mană cerească. Erau tare bucuroși când apăream, pentru că îi ajutam și mă jucam cu ei. Îmi spuneau Kolea (diminutivul rusesc de la Nicolae). Într-o zi când am ajuns acolo, răzbătea un miros puternic de chiftele proaspete. Nu mai miroșisem așa ceva dinainte de a cădea prizonier! Am intrat în casă cu gândul să-i cer femeii o chiftea, sigur îmi dădea măcar una. Am salutat pe rusește (după mai bine de doi ani de prizonierat mă descurcam bine cu limba rusă) și am întrebat cu voce tare dacă este cineva acasă.

Nu mi-a răspuns nimeni. Nu era nimeni acasă. Casa era mică, un antreu cu intrare în bucătărie și într-o cameră unde stăteau ziua, pe niște lavițe cu ladă pentru dormit dedesupt, care seara se trăgea și în care dormeau. Soba din bucătărie încălzea și camera. Pe măsuța din bucătărie am văzut o farfurie cu vreo șase-opt chiftele bine prăjite, calduțe încă, acoperite cu un ștergar. Femeia a făcut rost, nu știu de unde, de niște carne, după mult timp. Eu până atunci n-am văzut carne la ei în casă. Așa o poftă mi s-a făcut, de mi-a lăsat gura apă, nu m-am putut abține și am înghițit rapid două chiftele, după care am ieșit afară și m-am apucat voios de lucru. Au fost așa de bune! Dacă venea femeia sau copiii aveam de gând să le spun. Mi-am terminat treaba și am plecat în lagăr. După vreun ceas a venit comandantul lagărului cu mai mulți paznici și ne-au scos din barăci pe platoul de adunare. Lângă el se afla Katia, venise cu reclamația. Prin tâlmaci a cerut să iasă în față cei care au fost la muncă în sat. Am ieșit și eu, eram vreo zece. A întrebat dacă a mâncat cineva chiftele. Nimeni nimic! Atunci a trecut prin dreptul fiecăruia și a cerut să suflăm către el. Când a ajuns în dreptul meu, în loc să suflu am tras aer. Mi-a zis să mai suflu încă o dată, eu din nou

am tras aer, iar el mi-a tras o palmă zdravănă de mi-a ieșit aerul cu miros de chiftele pe gură. M-a înjurat de mamă pe rusește și m-a pedepsit cu două zile de carceră. Femeia a intervenit și i-a zis să nu mai dea în mine, că sunt un om harnic și corect, că dacă era cineva acasă îmi dădea și mie chiftele și că dacă ar fi știut că eu am mâncat chiftelele, nu mai făcea reclamație. A plecat supărată acasă la copii, iar eu am făcut pentru două chiftele, două zile de carceră. Nu m-am simțit bine știind c-am mâncat două chiftele, cina copiilor. Carcera era cât un dulap simplu de haine, în care nu puteai să stai decât în picioare. Două zile am primit doar apă și pâine neagră, uscată, conform lozincii: „Cine nu muncește, nu mănâncă!” Mi-au ieșit chiftelele pe nas. Așa chiftele scumpe n-am mâncat niciodată până atunci și nici până acum – spunea tata, cu un umor amar.

După ce mi-am ispășit pedeapsa am revenit în baracă și de-a doua zi, din nou la muncă. După câteva zile am fost trimis din nou la casa femeii. M-au așteptat cu două chifteluțe mici pe o farfurioară. Bineînțeles că am mâncat doar una. Cealaltă am vrut s-o rup în două și s-o dau copiilor, dar copiii au vrut ei să-mi dea o chifteluță. I-am refuzat, am rupt chifteluța rămasă în două și le-am dat-o eu lor. Mi-au mulțumit și-n rusește și-n română și mi-au privit cu mare milă (erau creștini), dar și cu înțelegere (au suferit și ei de foame și nu o duceau bine deloc)! M-am simțit ușurat sufletește! Apoi Katia și-a cerut scuze pentru ce-am pățit și mi-a zis că va avea mai multă grijă Kolea, și așa a fost, până după încheierea războiului, când noi românii am fost mutați în alt lagăr.

Poate că de atunci și-a făcut tata obiceiul de a gusta primul chiftelele fierbinți făcute de mama, obicei transmis și nouă, care dănuie și în ziua de azi. Uneori îi aminteam lui tata de chiftelele „prizoniere” și el se amuza. Îl pomenim întotdeauna când în casă se prepară chiftele. Trebuie să menționez aici că tata a fost un măcelar-carmangier de mare clasă, toți care l-au cunoscut și au gustat mezelurile și preparatele de carne făcute de el, au fost super mulțumiți. Și acum, cei care l-au cunoscut îl pomenesc cu mare respect.

Începând din 1946, relațiile dintre URSS și SUA s-au răcit, după celebrul discurs al lui Winston Churchill la Fulton, în SUA:

De la Stettin la Marea Baltică, de la Trieste la Marea Adriatică, s-a pogorât o **Cortină de Fier** asupra continentului. În spatele ei au rămas toate capitalele din vechile state ale Europei Centrale și de Est: Varșovia, Berlin, Praga, Viena, Budapesta, Belgrad, București și Sofia.^{15,16}

Sovieticii n-au mai primit alimente de la Aliați și nici prizonierii n-au mai primit alimentația dinainte. După aprilie 1946, rația s-a redus drastic, de bază erau doar țărâțe și legume deshidratate.

Până aproape a închis ochii, tata a păstrat în cufărul personal, trimis acasă de pe front după ce-a căzut prizonier, o carte poștală tipizată pentru prizonierii de război, rusească, cu ștampila cenzurii, de culoare gri-verde-pal, cu însemnele Crucii și Semilunei Roșii, trimisă la Turda în primăvara anului 1945, prin care anunța familia că trăiește și că este în lagăr în URSS. Tot acolo mai păstra patru cubulețe (crutoane) de pâine neagră din țărâțe, pe care le mâncau înmuiate în ceai, apă sau supă. Până la această carte poștală, din luna noiembrie 1942, familia știa că este dat dispărut și nemaiprimind nicio veste, au crezut că este mort și i-au făcut toate cele creștinește necesare în astfel de situații,

¹⁵ W. Churchill, *Discurs la Westminster College (Fulton, Missouri, USA)*, 5 martie 1945, <https://www.youtube.com/watch?v=pyeyUhjAsKM>, accesat în data de 12.06.2019.

¹⁶ W. Churchill, *5 martie 1946: Cum s-a născut „Cortina de fier”*, <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/winston-churchill-5-martie-1946-cum-s-a-nascut-cortina-de-fier>, accesat în data de 12.06.2019.

conform ritului greco-catolic.

Nu se știe cum și prin ce mijloace s-a aflat în lagărul lor că, la începutul lunii februarie 1948, nemulțumiți de menținerea în captivitate după aproape trei ani de la terminarea războiului, prizonierii români din Lagărul 74 Oranki-Mânăstârka (unul din cele mai mari și mai crunte lagăre MVD – fost NKVD – pentru prizonierii de război), în semn de protest, au intrat în greva foamei. Sovieticii au fost alertați de această manifestare și au grăbit măsurile în vederea repatrierii. Așa a prins și tata al doilea val al repatrierii prizonierilor de război din URSS. Menționez că tata nu i-a urât pe ruși ca nație, dar a urât bolșevismul sovietic și comunismul de tip bolșevic instaurat de ruși în România, care a dăinuit până în anul 1989.

După mai bine de zece ani de cătănie, plecat din Regatul României, s-a întors acasă la vârsta de 32 de ani la Turda, în Republica Populară Română, instaurată cu doar patru luni și jumătate înainte. Dacă a treia decadă a Scării vieții bărbatului, tata a trăit-o în armată, pe front și în prizonierat, de unde a scăpat cu viață, cea de-a patra decadă,

Tata cu mama și nașii, fam. Notar, 9.06.1949.

începută în Rusia, a continuat în România, într-o perioadă de comunizare forțată și teroare socială nemiloasă. După o perioadă scurtă de acomodare cu noua ordine socială, când a cochetat cu trecerea în Occident prin Iugoslavia (povestea tata), a muncit în gospodăria părintească și s-a angajat, cu gândul la întemeierea unei familii. La 33 de ani, după un an de la întoarcerea acasă, pe 9 iunie 1949 (de Rusalii) s-a căsătorit cu mama, Paulina, cea care avea să-i fie soție credincioasă exact 59 de ani, tata decedând pe 9 iunie 2008 (Înainte de Rusalii). Rusaliele – sau Pogorârea Sfântului Spirit (la greco-catolici) – sau Cincizecimea (50 de zile după Paști) – sau Paștile trandafirilor, era sărbătoare aparte în familia noastră. Floarea preferată a tatălui meu a fost trandafirul, simbol al perfecțiunii, al prieteniei și al iubirii. Bineînțeles că la aniversare nu lipseau niciodată chiftelele! Dumnezeu să-i ierte și să-i odihnească pe părinții noștri.

Cea de-a patra treaptă a vieții i-a adus bucuria nașterii, creșterii și darea la școală a celor trei copii (doi băieți și o fată), dar și multe suferințe și umilințe din cauza faptului că a fost dat afară din serviciu de mai multe ori, pentru motivul că deținea împreună cu mama, aproximativ 0,71 ha teren arabil, categoria I de fertilitate, comasat la IAS și înlocuit cu un teren la 16 km de Turda, slab productiv. În final, nemaiaivând de ales, a predat „de bună voie și nesilit de nimeni” [sic!] terenul, la stat. Din acel moment a scăpat de presiuni și a fost considerat un cetățean normal, iar familia noastră nu a

mai avut de suferit șicanele de până atunci. Această perioadă din viață n-a fost ușoară pentru tata. Revenit din prizonierat, fără carnet roșu de partid (cum au avut mulți din prizonierii din URSS), a fost mereu în atenția autorităților, Sfatul Popular, Serviciul de cadre, Miliție și Securitate. Până prin 1964, periodic era chemat la „cadre” și i se cereau „declarații pe propria răspundere” și „autobiografii”, în care trebuia să menționeze „unde, când și ce-a făcut pe front, în prizonierat și după repatriere, cu cine a fost coleg, cu cine s-a întâlnit, ce știe despre ei, ce-au discutat etc.”, după un tipic securistic, care a devenit în timp un leitmotiv. Tata a păstrat ani de zile, în trei coșerci mari de nuiete, în podul casei, îndosariate separat, pe luni și ani, copiile la indigo ale acestora. Noi, după ce-am învățat a citi, din curiozitate le-am citit (tata avea un scris frumos, lizibil și îngrijit) și am văzut că nu erau diferențe între ele, se repetau obsesiv aceleași informații, rar apărea câte un nume sau ceva nou. Prin '64, când tata ne-a dat voie, le-am dus la DCA (Remat-ul din vremea copilăriei noastre) și apoi să mergem la film cu banii câștigați. Am primit 12 lei, când am ajuns acasă mama s-a bucurat că are bani de pâine pentru patru zile (o pâine era trei lei) și i-am dat banii. Filmul a rămas pe altădată. Așa s-a pierdut o parte din istoria vieții lui tata. Un moment deosebit de emoționant a avut loc în iarna 1963/1964, când la Turda, din inițiativa tatălui meu s-au întâlnit după 20 de ani, patru foști colegi de prizonierat în URSS. Ulterior s-au mai întâlnit doar la nunțile copiilor lor.

Viața a mers mai departe, noi am crescut, ne-am urmat cursul vieții, iar el s-a

pensionat la limita de vârstă, conform legii de atunci, la împlinirea vârstei de 60 de ani. După ce-a intrat în cea de-a opta treaptă a vieții, a trăit bucuria prăbușirii comunismului, revenirea la democrație, mult diferită de cea dinainte de război, dar și amărăciunea distrugerii economiei românești de către conducerea neocomunistă de după decembrie 1989.

În plan personal, a fost mulțumit că a avut parte de o familie împlinită, pentru că

Brevetul, Medalia Crucea Comemorativă și insigna de veteran de război.

i-au fost recunoscuți anii de război, prizonierat și deținut politic în URSS, precum și decorația primită pe front. Era mândru că a rezistat atâția ani, atâtor greutăți, necazuri, suferințe, neîmpliniri, însă n-a dezarmat, ci și-a dus cu demnitate crucea vieții. În semn de respect pentru serviciile militare aduse statului român în timpul războiului, a fost decorat cu medalia „Crucea comemorativă al celui de-al Doilea Război Mondial, 1941-1945”.

A fost unul din cei mai longevivi membri ai familiei, a trăit din plin nouă trepte ale Scării Vieții Bărbatului și a pășit aproape doi ani și jumătate și în cea de-a zecea decadă, ultima treaptă a Scării vieții bărbatului. A avut noroc în viață să vadă înlăturarea comunismului din România și să trăiască revenirea la o societate aproape de cea normală, așa cum a mărturisit și fostul deputat Ion Rațiu (au copilărit și au umblat la școala primară împreună), în Prefața cărții sale, *În fine, acasă!* – scria:

Da, cred că pot să spun cu toată tăria că mă consider un om fericit: pentru că am avut norocul să trăiesc destul pentru a vedea istoria reintrând în matcă și că mi s-a acordat cea mai mare demnitate, aceea de a-mi sluji țara. Pe lângă asta, toate celelalte neplăceri, înfrângeri, dezamăgiri le consider bălbăieli ale unei lumi pe cale de primenire. O lume pe cale să-și vindece rănilile și să-și construiască sau să-și reconstruiască o morală. Optimismul meu robust mă face să cred astfel.¹⁷

Tata a fost un român adevărat! Eroul familiei a murit la 92 de ani și jumătate, având conștiința împăcată că și-a făcut datoria față de România, poporul român și față de familie și societate.

Respect, onoare și demnitate eroului Nicolae Mihai T. Rațiu!

¹⁷ I. Rațiu, *În fine, acasă, Note zilnice*, Cuvânt înainte, București, Editura Univers, 1999, p. 7.

Iulia MALCOCI, Ion-Valer XENOFONTOV, Vitalie ȚURCANU

ACADEMICIANUL ION DICUSAR (1897-1973) REPERE DIN ITINERARUL VIETII

Abstract: *In the paper the authors present the scientific and creative work of the academician Ion Dicusar, as well as the dramatic situations in his family experienced. Ion Dicusar knew glory, but he also went through the Soviet prisons and camps. His destiny was cruel, but in everything he did, he had dignity, being a modest and fair man.*

Born in Tsarist Bessarabia, he was formed as a Soviet specialist, he founded the Soviet Moldovan agrochemical school of agrochemistry and was the founder of the Republican Agrochemical Service, organized to develop fertilizer application systems in the country, and prepared specialised teachers in the field. His human qualities had a great influence on his training as a teacher, scientific researcher and administrator.

Academicianul Ion Dicusar.
Muzeul Științei al AȘM.
Fond foto. Cota arhivistică:
00540

Academicianul Ion Dicusar s-a născut la 6/19 august 1897 în satul Văsieni, Gubernia Basarabia (azi, satul se află în raionul Ialoveni), Rusia Țaristă, în familia țăranului Gheorghe Dicusar¹, familie cu șapte copii. Numele Dicusară se întâlnește în documentele de arhivă de prin anii 1740-1750. Considerăm că în numele Dicusara, întâlnit în unele acte scrise în limba rusă, nu a fost ortografiată corect litera „ă” din alfabetul limbii române, apoi s-a considerat că ultimul „a” din nume a apărut în urma declinării numelui în limba rusă și, astfel, s-a ajuns la numele Dicusar, ca multe alte nume românești schimonosite. În 1905, Ion Dicusar era înscris la școala parohială din sat, urmând studiile la școala populară rurală de un an de zile. Concomitent cu studiile în localitatea natală, ajută părinții la îngrijirea viței-de-vie. Astfel, și-a continuat studiile la Școala de Vinificație și Viticultură din Chișinău, fiind bursier (1911-1917).

A studiat pedologia, vinificația, viticultura, istoria, geodezia, meteorologia, fizica, chimia, desenul liniar, contabilitatea, pedagogia. În toamna anului 1917, a fost admis la Academia Agricolă „Petru” (Petrovskaia seliskohozeastvennaia akademiia), azi Academia Agricolă „K.A. Timireazev” din Moscova. Lovitura de stat, din octombrie 1917, a dus la suspendarea cursurilor în cadrul instituției și I. Dicusar a revenit în satul natal. În ianuarie 1918, pleacă la Moscova pentru continuarea studiilor, însă găsește Academia închisă. În februarie se angajează în calitate de profesor la Școala Medie Nr. 13 din Moscova. În intervalul septembrie 1919-septembrie 1920 își face serviciul militar în cadrul Armatei Roșii. După demobilizare continuă studiile la Academia Agricolă „K.A. Timireazev” (1920-1925),

¹ Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra AȘC a AȘM). F. 1. Inv. 3, dos. 5419, 69 f. Dosarul personal al academicianului Ion Dicusar.

ulterior face studiile de doctorat (1925-1929) la Facultatea de Agrochimie a Academiei sub conducerea academicianului D. Preanișnikov (1865-1948), fondator al agrochimiei sovietice. Din septembrie 1929 până în septembrie 1930, se află într-un stagiu științific la Universitatea din Münster, Germania.

În timp, a ocupat mai multe funcții: conferențiar universitar (docent) la Catedra de agrochimie a Academiei Agricole „K.A. Timireazev” (1930-1934), apoi profesor (1934-1937), director adjunct pentru știință (1931-1935) al Institutului Unional de Îngrășăminte și Agropedologie (din 1948, în numele academicianului D. Preanișnikov). În această perioadă a susținut teza de doctor (habilitat) în agricultură (1946); activează ca cercetător științific la Laboratorul de îngrășăminte minerale al Institutului Unional de Îngrășăminte și Agropedologie „D. Preanișnikov” (1935-1949); profesor (din 1943) la Catedra de agrochimie a Universității de Stat „M.V. Lomonosov” din Moscova și șef al acestei Catedre (1948-1949).

La 3 decembrie 1949, a fost arestat de organele securității de stat din Moscova și condamnat la opt ani de privațiune de libertate pentru „propagandă antisovietică”². Toate acestea s-au întâmplat în contextul în care, profitând de faima obținută în timpul conflagrației mondiale, Iosif Vissarionovici Stalin (1878-1953), secretarul general al P.C. (bolșevic) din toată Uniunea (1922-1953), a devenit „Marele Conducător victorios”, și-a consolidat poziția de lider al statului sovietic și al mișcării comuniste internaționale, ceea ce i-a permis să inițieze noi acțiuni ideologice ofensive.³ Drept urmare, au avut de suferit mai mulți oameni din domeniul științei, inclusiv Ion Dicusar. A fost reabilitat prin Decizia judecătorească pe cazuri penale a Curții Supreme de Justiție a UR.S.S., din 18 iunie 1956.

Academicianul D. Prianișnikov (primul rând, în centru) și I. Dicusar (primul rând, al doilea din stânga) în mijlocul colegilor din Laboratorul de agrochimie al Academiei Agricole „K. Timireazev”. Muzeul Științei al AȘM. Fond foto. Cota arhivistică: 00541.

² Gh. Rusnac, V. Cozma, *Profesorii Universității de Stat din Moldova*, Chișinău, CEP USM, 2001, p. 366.

³ Vezi Demir Dagnev, Ion Valer Xenofontov, *Includerea instituțiilor științifice din R.S.S. Moldovenească în campaniile ideologice staliniste din Uniunea Sovietică (1946-1953)*, în „Reconstituiri istorice: Civilizație, valori, paradigme, personalități: In onorem academician Valeriu Pasat”, ed. Constantin Manolache; resp. de ed. Ion Valer Xenofontov, Silvia Granciu-Corlăteanu, Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan”, 2018, pp. 338-339.

În perioada 26 aprilie 1955-13 august 1956 a activat în Laboratorul de agrochimie al Stațiunii Experimentale din Karaganda, Kazahstan.

Potrivit raportului Prezidiului Filialei Moldovenești a AȘ a UR.S.S. din 23 noiembrie 1956, referitor la starea activității științifice în instituție în anul 1956, în cadrul Filialei au fost angajate 117 persoane, inclusiv șase doctori (habilitați) și 12 doctori (candidați) în științe. Dintre acestea, 21 de moldoveni, iar cunoscători ai „limbii moldovenești” erau 15 oameni. În această listă se regăsește și doctorul (habilitat) în științe agricole Ion Dicusar⁴. Problema pregătirii cadrelor în domeniul pedologiei și agrochimiei era una esențială în Moldova sovietică. Pentru acele timpuri se consideră că în acest domeniu activează doar doi moldoveni, profesorul I. Dicusar și doctorul (candidatul) în științe agricole A. Timoșenco⁵. La 3 iulie 1958, academicianul N. Dimo și profesorul I. Dicusar au adresat ministrului gospodăriei sătești al R.S.S. Moldovenești S.P. Efimov și președintelui Comisiei Planificării de Stat a R.S.S. Moldovenești Gh. F. Antoseac o solicitare de sporire a numărului de absolvenți-pedologi ai Facultății de Biologie și Pedologie a Universității de Stat din Chișinău.⁶

Ion Dicusar a ocupat funcții importante în domeniul educației și științei: director adjunct pentru probleme de știință (1956-1958)⁷ și director al Institutului de Pedologie, Agrochimie și Ameliorare a Solului al Filialei Moldovenești a AȘ a UR.S.S. (1960-1963)⁸, transformat în 1961 în Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în domeniul Pedologiei și Agrochimiei „N. Dimo” din Chișinău; șef al Secției de Agrochimie (1964-1969) și consultant științific superior (1969-1973) la același institut⁹; profesor prin cumul la Catedra de pedologie și agrochimie a Universității de Stat din Chișinău (1956-1973), unde a predat cursul normativ fundamental *Agrochimia* și cursul special *Bazele sistemului de îngrășăminte și controlul fertilității solului*. Este coautor al manualului „Агрохимия” (1940).

Profesorul Ion Dicusar a făcut parte din componența Consiliului pentru Coordonarea Activității de Cercetări Științifice în R.S.S. Moldovenească, constituit pe lângă Filiala Moldovenească a AȘ a UR.S.S., unde s-a pronunțat activ asupra organizării cercetării în domeniul pedologiei și agrochimiei.¹⁰ Totodată, a făcut parte din Comisia pentru examinarea machetelor, hărților și a altor materiale pregătitoare cu referință la R.S.S. Moldovenească pentru atlasul R.S.S. Ucraineană și R.S.S. Moldovenească.¹¹ În legătură cu unele intenții ale autorităților centrale de a transmite Institutul de Pedologie „N.A. Dimo”, în subordonarea preconizatei Academii Agricole din Moldova, a solicitat pentru menținerea acesteia în cadrul Filialei.¹² A făcut parte din Comitetul organizatoric pentru crearea Academiei de Științe a R.S.S. Moldovenești¹³.

⁴ AȘC a AȘM, F. 1, inv. 1/2, dosar 30, ff. 26-27.

⁵ Arhiva Națională a Republicii Moldova (infra ANRM), F. P-2848, inv. 10, dosar 730, ff. 68-70.

⁶ *Ibidem*, F. P-2848, inv. 10, dos. 730, ff. 131-135.

⁷ AȘC a AȘM, F. 1, inv. 1/2, dos. 34, ff. 14-15.

⁸ *Idem*, dos. 66, f. 9.

⁹ Igor Kupenikov, Dmitri Balteanski, *Istoria povovovedenia v Moldove (Istoria pedologiei în Moldova)*/ Red. koord. I. Xenofontov (Colecția „Istoria științei”), Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2012, p. 145.

¹⁰ Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (infra AOSP a RM), F. 51, inv. 18, dos. 62, ff. 69-71; AȘC a AȘM, F. 1, inv. 1/1, dos. 120, ff. 87-100; ANRM, F. P-2848, inv. 6, dos. 808, ff. 162-167.

¹¹ AȘC a AȘM, Fond 1, inv. 1/2, dos. 59, f. 80.

¹² *Idem*, dos. 60, ff. 7-9.

¹³ AOSP a RM, F. 51, inv. 20, dosar 66, ff. 19-21. În baza deciziei respective, Sovietul de Miniștri al R.S.S.M a emis la 9 noiembrie 1960 Hotărârea nr. 478, cu conținut identic AȘC a AȘM, F. 1, inv. 1/2, dos. 64, ff. 121-123.

A luat atitudine în privința necesității organizării Stațiunii agropedologice pentru soluționarea problemei „Bazele științifice de utilizare rațională și sporire a fertilității solurilor în R.S.S. Moldovenească”¹⁴. Profesorul Ion Dicusar a prezentat în cadrul consfățuirii C.C. al P.C.M. opinia proprie referitoare la restructurarea activității instituțiilor de cercetări științifice și a Ministerului Gospodăriei Sătești al R.S.S. Moldovenești.¹⁵

Potrivit unei informații emise de C.C. al P.C.M. în 1959, se constatau lipsuri serioase în practica cumulării funcțiilor în instituțiile de cercetări științifice și cele de învățământ superior și supraîncărcarea lucrătorilor cu îndatoriri publice. Printre cei vizați era și Ion Dicusar, care, alături de alți cercetători, avea „10-18 obligații de funcție și activități obștești”¹⁶.

Un interes aparte îl prezintă apartenența de partid a lui Ion Dicusar. În Autobiografia din Dosarul personal, Ion Dicusar scrie: *Осенью 1919 г. в период партийной недели вступил в ряды ВКП (б)/ În toamna anului 1919, în perioada săptămânii partinice, m-am înscris în rândurile PC Unional (b)* (Pe atunci nu exista stagiul de candidat în partid). În Fișa personală din Dosar, la apartenența de partid, scrie că a fost primit în rândurile PC al UR.S.S. în iulie 1926 (punctul 7), iar la punctul 17 *Имеется ли партвзыскания/ Aveți sancțiuni de partid*, a scris: „în 1921 am fost exclus din partid de Comitetul de Partid din Moscova, fiind transferat ulterior în candidat”. Apoi urmează alt alineat: *В 1937 г. исключён из рядов ВКП (б)/ În anul 1937 am fost exclus din rândurile PC Unional (b)*. În ultimul alineat al Autobiografiei scrie: *09.VIII.1957 года партийным органом Молдавии восстановлен членом КПСС с зачетом партийного стажа на общих основаниях, с июля 1926 г./ La 9.VIII.1957 de organul de partid al Moldovei am fost restabilit ca membru al PC al UR.S.S. cu considerarea stagiului de partid pe baze generale, din iulie 1926.*

Academicianul Ion Dicusar în laborator.
Muzeul Științei al AȘM. Fond foto. Cota arhivistică: 00540

Cât privește cunoașterea limbilor, Ion Dicusar scrie: rusa, moldovenească, germana. Dacă alți academicieni din R.S.S. Moldovenească (A. Ablov și V. Andrunachievici au scris că posedau și româna, căci absolviseră Universitatea „A.I. Cuza” din Iași, dar scriau că la fel de bine cunoșteau și „limba moldovenească”, pentru Ion Dicusar era periculos să scrie că utilizează la fel de bine și româna, cu atât mai mult că, până la lovitura de stat bolșevică, studiile se făceau în limba rusă.

Autor și coautor a cca 35 de lucrări științifice, publicate până în 1950, inclusiv două manuale (*Учебник об удобрении с основами агрохимии și Агрохимия*), a scris și două lucrări științifice în timp ce se afla în detenție (manuscris). În perioada 1958-1961, a publicat șase lucrări, fiind unicul autor. Lucrările sale aveau un impact decisiv asupra problemelor din domeniu. Astfel, în 1961 i-a fost acordat titlul de membru corespondent al A.Ș. a R.S.S. Moldovenești prin Hotărârea Sovietului de Miniștri al R.S.S.M nr. 325 din 1 august 1961 „Cu privire la aprobarea membrilor titulari și membrilor corespondenți ai A.Ș. a R.S.S. Moldovenești”. Devenise membru corespondent al unei

¹⁴ AȘC a AȘM, F. 1, inv. 1/2, dos. 46, f. 5.

¹⁵ AOSP a RM, F. 51, inv. 19, dos. 27, ff. 31-32.

¹⁶ *Idem*, dos. 55, ff. 182-185.

organizații ce urma să fie creată, căci A.Ș. a R.S.S.M a fost înființată a doua zi, eveniment anunțat la 2 august, în sala Teatrului Muzical Dramatic „A.Ș. Pușkin” din Chișinău (azi, Teatrul Național „Mihai Eminescu”), de către președintele Sovietului de Miniștri al R.S.S. Moldovenești A.F. Diordița (1911-1996).

În perioada 1958-1965, a publicat 15 lucrări științifice și a participat la patru manifestări unionale și internaționale, la majoritatea fiind unicul autor. Datorită activității sale fructuoase atât în calitate de profesor, cercetător științific, cât și de organizator al activității științifice în domeniu, a fost inclus în lista candidaților pentru a fi ales în calitate de membru titular al A.Ș. a R.S.S. Moldovenești, fiind recomandat Prezidiului A.Ș. a R.S.S.M de Consiliul științific al Institutului Moldovenesc de Cercetări Științifice în domeniul Pedologiei și Agrochimiei „N. Dimo” din Chișinău, la ședința din 11 septembrie 1965. Lista candidaților înaintați și aprobați de Prezidiul Academiei pentru a fi aleși membri titulari și membri corespondenți a fost publicată la 23 octombrie 1965 în ziarul „Sovetskaia Moldavia”. Candidatura lui I. Dicusar a fost susținută de mai multe colective de cercetare și academicieni atât din Moldova, cât și din întreaga Uniune: Catedra de agrochimie a Institutului Agricol de Stat din Kazahstan; Catedra de agrochimie a Universității de Stat „M.V. Lomonosov” din Moscova; Laboratorul de agrochimie al Academiei de Științe din Armenia; Institutul de Fiziologie a Plantelor „K.A. Timireazev” al A.Ș. a UR.S.S.; Catedra de fiziologie a plantelor și Laboratorul de climă artificială ale Academiei Agricole „K.A. Timireazev”; Institutul de Cercetări Științifice pentru Îngrășăminte și Insecte Fungicide al Ministerului Industriei Chimice al UR.S.S.; Institutul de Cercetări Științifice pentru Horticultură și Viticultură din Caucazul de Nord; Institutului Unional de Îngrășăminte și Agropedologie „D. Preanișnikov”; Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice de Pomicultură, Viticultură și Vinărit; Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în domeniul Selecției, Seminologiei și Agrotehnicii Culturilor de Câmp; Institutul Agricol „M.V. Frunze” din Chișinău; Grădina Botanică a A.Ș. a R.S.S.M; Catedra de fiziologie a plantelor a Universității de Stat din Chișinău, precum și de mulți academicieni ai A.Ș. a UR.S.S.. La 26 noiembrie 1965, Prezidiul A.Ș. a UR.S.S. l-a recomandat pentru a fi ales membru titular al A.Ș. a R.S.S.M. La 2 decembrie 1965 a fost ales unanim în calitate de academician al forului științific suprem din Moldova sovietică și aprobat prin Hotărârea nr. 5/2 a Adunării Generale a Academiei.¹⁷

Activitatea de cercetare științifică a academicianului I. Dicusar a avut o mare importanță în domeniul nutriției minerale a plantelor, mai ales a celei azotice. A fondat școala științifică de agrochimie din R.S.S.M., precum și Serviciul agrochimic republican și a condus metodico-științific rețeaua de laboratoare agrochimice, organizate în scopul elaborării sistemelor de aplicare a îngrășămintelor în republică. A studiat rolul fiziologic al elementelor nutritive în viața plantelor. Rezultatele obținute experimental au demonstrat că azotul nitric în concentrații nu prea mari nu este toxic și poate fi asimilat de plante. Această realizare este fixată în manualele de agrochimie.¹⁸

A studiat influența îngrășămintelor minerale asupra recoltei și calității acesteia pe soluri de diferite tipuri, problemele fertilității solului și cele ecologice. Principalele lucrări științifice le-a dedicat studiului nutriției plantelor, clarificării rolului azotului și fosforului în schimbul de substanțe, condițiile de nutriție a plantelor pe bază de amoniu

¹⁷ AȘC a AȘM, F. 1. Inv. 3, dos. 5419. Dosarul personal al academicianului Ion Dicusar, filele 1-5.

¹⁸ *Membrii Academiei de Științe a Moldovei. Dicționar 1961-2006*, Chișinău, Știința, 2006, p. 431.

și nitrați.

Opera științifică a academicianului Ion Dicusar însumează cca 80 de lucrări științifice și didactice. Primele sale lucrări publicate în Moldova au fost *K voprosu o povîšenii plodorodia pociv/ Cu privire la îmbunătățirea fertilității solului* (1957) și *Nekotoriie itoghi pervogo goda rabotî agrohimlaboratorii/ Unele rezultate ale primului an de activitate a laboratoarelor agrochimice* (Zemledelie i jivotnovodstvo Moldavii/ Agricultură și Zootehnia Moldovei, nr. 5, 1958).

În toate organizațiile de cercetare științifică în care a activat, academicianul Ion Dicusar a desfășurat o amplă activitate de recenzare a lucrărilor în domeniul agrochimiei, de consultare a tinerilor cercetători științifici, de conducător științific al tezele de doctorat. A pregătit peste 35 de doctori și doctori habilitați în științe, inclusiv 15 în R.S.S. Moldovenească.¹⁹

A fost membru a mai multor consilii științifice, redactor-șef al revistei *Izvestia Academii Nauk MSSR/ Analele Academiei de Științe a R.S.S.M* și primul președinte al Societății pentru Protecția Naturii în Moldova.

A decedat la 28 martie 1973 la Chișinău, fiind înmormântat la Cimitirul Central.

În 1997, Universitatea de Stat din Moldova a organizat Conferința științifică consacrată aniversării a 100 de ani de la nașterea academicianului Ion Dicusar, cu tema *Problemele agrochimiei în agricultura contemporană*.

La rubrica „Starea civilă” din Fișa personală a academicianului Ion Dicusar, completată în 1965, scrie: soția, fiica, fiul, nepotul și nepoata.

Fiul său, Alexandru, s-a născut la 28 august 1942, în satul Verhnee Ableazovo, regiunea Penza. Absolvă Școala Medie nr. 602 din Moscova (1959) și Facultatea de Chimie a Universității de Stat din Chișinău (1964).²⁰ Teza de doctor (candidat) în chimie electroanalitică a susținut-o la Universitatea de Stat din Chișinău (1971), iar cea de doctor habilitat în domeniul electrochimiei – la Institutul de Chimie și Tehnologie din Dnepropetrovsk (1988). A obținut titlul de profesor universitar în domeniul electrochimiei în 1990, la același Institut. Este membru corespondent al Academiei de Științe din Moldova (2007), precum și membru al Academiei de Științe Naturale din Rusia și al Societății Internaționale în Domeniul Electrochimiei, vicepreședinte al Asociației Savanților din Moldova „Nicolae Milescu Spătarul”. Din 1995 activează la Institutul de Fizică Aplicată al A.Ș.M. ca șef al Laboratorului de prelucrare electrochimică a materialelor. Este redactor adjunct al revistei *Elektronnaia obrabotka materialov/ Prelucrarea electronică a materialelor* (Surface engineering and Applied Electrochemistry, SUA) din 1980. Autor și coautor a peste 250 de lucrări științifice, inclusiv trei monografii. Deține 10 brevete de invenție.

De la Alexandru Dicusar, am aflat că a avut un frate mai mare, Vladimir (n. 1924), pe care nu l-a cunoscut, întrucât, fiind student la Institutul de Gospodărire a Apelor, a fost înrolat în Armata Roșie în anul 1942 și nu s-a mai întors de pe front. Dispărut *fără veste*, părinții l-au așteptat toată viața. Cu prilejul aniversării a 120 de ani de la nașterea tatălui său, a publicat unele amintiri, impresionant fiind momentul trăit la arestarea tatălui:

în copilărie, ocupațiile științifice ale tatălui din acea perioadă mă interesau puțin.
Viața mi s-a schimbat însă brusc în decembrie 1949, când eram în clasa I. M-a

¹⁹ *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, Vol. 2, Chișinău, Redacția Principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, 1971, pp. 313-314.

²⁰ *Academia de Științe a Moldovei. Academicieni. Membri corespondenți*, Chișinău, 2015, p. 191.

La mormântul academicianului Ion Dicusar: membrul corespondent Alexandru Dicusar, fiul, și discipolii: academicianul Serafim Andrieș și profesorul G. Stasiev. Fotografie prezentată de membrul corespondent Alexandru Dicusar.

Muzeul Științei al AȘM. Fond foto.

Cota arhivistică: 00543d.

Membrul corespondent Alexandru Dicusar. Muzeul Științei al AȘM. Fond foto.

Cota arhivistică: 00542.

trezit noaptea zgomotul din apartamentul nostru din Moscova și l-am văzut pe tata palid la față, în îmbrăcăminte de noapte, mulți militari și pe portăreasa casei. Cărțile erau împrăștiate pe podea, canapelele desfăcute, iar ușile de la mobilier deschise. Că acestea se numea percheziție, nu știam. Mătușa Xenia, servitoarea, m-a luat în sufragerie. ... Tatăl a dispărut pentru șapte ani. În 1956, îl întâlneam împreună cu mama la una dintre gările moscovite. Nu l-am recunoscut. Din tren coborâse un bărbat îmbătrânit, într-un treni uzat.²¹

Fiul scrie că tatăl a fost arestat și condamnat doar pentru faptul „că în anii 1920 a făcut parte dintr-un grup de comsomoliști care susțineau opoziția din partid”. Experiența teribilă și-a lăsat amprenta asupra vieții ulterioare a acad. Ion Dicusar. În memoria colectivă a fost considerat o personalitate izolată, necomunicativă.²²

În prezent, Alexandru Dicusar scrie memoriile sale privind familia tatălui său și viața sa, pe care așa neterminată, în manuscris, ni le-a oferit și nouă, pentru a face lumină în unele momente trăite de tatăl și mama sa. Înainte de a susține examenele de absolvire a școlii medii, consiliul profesoral a votat unanim, recomandându-l pe Alexandru Dicusar pentru a-și continua studiile la Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moscova (Московский Государственный Институт Международных отношений – МГИМО). În

²¹ Alexandru Dicusar, „Ceea ce am dat – îmi aparține”. Din amintirile despre tata, în „Akademos, Revistă de știință, inovare, cultură și artă”, nr. 2 (45), 2017, pp. 152-155.

²² Informație furnizată de membru corespondent Demir Dragnev la 20 mai 2019.

urma consultărilor cu tatăl și cumnatul, care absolviseră acest institut, a fost povățuit să aleagă singur drumul în viață, a depus actele la Universitatea de Stat din Chișinău. Părinții săi veniseră în Moldova după reabilitarea tatălui, el continuând să trăiască la Moscova împreună cu sora mai mare, Nelly, soțul ei Boris și nepoata Aliona (n. 1956).

Dramatică a fost și soarta mamei sale, Maria Hlustikov (1898-1979), originară din satul Inozemka, districtul Efremov, gubernia Tula. Absolventă a Seminarului de Învățători din Tula (1917) și a Academiei Agricole „K. Timireazev” din Moscova (1925), a fost arestată în 1945, fiind doctor (candidat) în biologie și conferențiar universitar (docent). A suportat munca în lagărele sovietice (a fost laborantă în spitalul unui lagăr din regiunea Kuibîșev), cel mai greu de suportat fiindu-i înjosirile, umilința propriei demnități. În 1950 a fost eliberată din lagăr și trimisă în exil în orașul Sîzran, regiunea Saratov, fără dreptul de a părăsi localitatea. Alexandru și-a văzut mama prima dată la vârsta de nouă ani (nu o ținea minte când a fost arestată, fiind mic), în 1951, la Sîzran, unde a stat cu ea până la reabilitare. Mama sa a obținut permisiunea de a părăsi localitatea Sîzran în 1953, revenind împreună cu fiul la Moscova. Abia în anii 1990 a aflat de ce mama sa a fost arestată, făcând cunoștință cu dosarul ei: pentru „propagandă antisovietică”, prin bancurile pe care le spunea. Iată și un exemplu de banc din acele timpuri:

Cineva întreabă: „Cum te simți?”, iar tu răspundeai: „Ca în tramvai?”. „Aceasta cum vine?” „Păi, jumătate șed, iar cealaltă jumătate tremură”.

Soții Maria și Ion Dicusar cu fiul Alexandru. Sfârșitul anilor 1950.
Fotografie prezentată de membrul corespondent Alexandru Dicusar.
Muzeul Științei al AȘM. Fond foto. Cota arhivistică: 00544d.

Trecând prin lagăre, acești oameni au crezut în puterea sovietică, spunând: „Noi construim o societate nouă. Când se taie pădurea, surcelele zboară în toate părțile”. În ultimii ani de viață, Maria Hlustikov a citit opera „Arhipelagul GULAG” de Aleksandr Soljenițin, despre represiunile din UR.S.S., între anii 1918-1956. Puțin timp înainte de moarte, a zis: „Este cu puțință să-mi fi trăit viața pentru nimic?”. A fost înmormântată la Cimitirul Sf. Lazăr din Chișinău, chiar dacă soțul ei a fost înmormântat la Cimitirul Central.

Monumentul de pe mormântul Mariei Hlustikov-Dicusar (vezi imaginea) a fost elaborat de sculptorul Dmitrii Tugarinov (n. 1955), care mai târziu a devenit soțul nepoatei Aliona. Autorul, finisând lucrarea, a pronunțat: „Dacă aş expune acest monument la expoziții, l-aş numi cu cuvintele din *Biblie*: Și templul vechii Credeințe se va prăbuși, iar Adevărul va renaște.”

Din Fișa personală a academicianului I. Dicusar identificăm că a fost distins cu Medalia „Pentru vitejie în muncă” în timpul războiului pentru apărarea patriei (se are în vedere cel de-al Doilea Război Mondial) și Medalia „În cinstea a 800 de ani a orașului Moscova” (1947). După reabilitare nu a fost distins cu ordine și medalii, la fel, ca și alt fondator al A.Ș. a R.S.S.M., academicianul Iakov Prinț²³. Totuși, în dosarul lui I. Prinț sunt ordine prin care i se exprimă mulțumiri, i se acordă premii bănești pentru munca depusă; a primit și Diploma de Onoare a Prezidiului A.Ș. a R.S.S.M și a Comitetului Sindical al A.Ș. a R.S.S.M. În dosarul academicianului I. Dicusar nu găsim materiale în acest sens. Astfel, conchidem că „mania persecuției” nu era fără teme.

Despre viața și activitatea academicianului Ion Dicusar, cititorul interesat poate afla mai multe din cartea scrisă de P. Corduneanu și E. Nirca (vezi imaginea)²⁴ și, parțial, din amintirile Mariei Hlustikov-Dicusar, publicate în presa periodică²⁵. În prefața acestei lucrări, fiul Alexandru scrie:

²³ Vezi Ion Valer Xenofontov, Iulia Malcoci, *Academicianul Iakov Prinț (1891-1966). Aspecte din biografia științifică și privată*, în „Acta Tirrae Fogarasiensis” VII, Făgăraș, Editura Negru Vodă, 2018, pp. 381-391.

²⁴ P.V. Corduneanu, E.A. Nirca, *I.G. Dicusar. Straniți jizni i tvorcestva/ I.G. Dicusar. File din viață și creație*, Chișinău, 1978.

²⁵ M.H. Dicusar, *Obščenie s jizniu na etoi doroghe/ Comunicarea cu viața pe acest drum*, în „Kodri. Moldova literaturnaia”, nr. 3-4, 1990.

În vara anului 1951, împreună cu sora (eu aveam atunci 9 ani, iar sora 24) plecam la Sizrani, regiunea Kuibîșev. La gară am fost întâmpinați de o femeie de vreo 50 de ani necunoscută mie. Ea plângea, mă cuprindea, mă săruta. Eu însă nu simțeam careva emoții, chiar în anumit mod mă simțeam nu știu cum stânjenit. Această femeie era mama mea, însă încă mult timp nu am putut să-i spun mamă – în lexiconul meu nu era un atare cuvânt.

Despre cele întâmplate cu părinții săi, membrul corespondent Alexandru Dicusar a aflat abia după Congresul al XX-lea al Partidului Comunist al UR.S.S. (14 februarie 1956), la care a fost condamnat cultul personalității lui Stalin și parțial ideologia stalinistă. Desigur, nu a aflat totul, căci după cum i-au spus și mama și tata, ieșind la libertate, s-au obligat în scris să nu dezvăluie ce s-a întâmplat cu ei în închisori și lagăre. Ne întrebăm, la câți nu le-a hărăzit soarta de a scrie sau, cel puțin, a spune calvarul vieții lor, fiind puși să semneze tăcerea. Maria Dicusar a decedat fără a fi reabilitată, căci nu a scris un demers în acest sens. De ce ar fi scris acest demers, în contextul în care sistemul era vinovat față de ea și nicidecum ea față de sistem.

Materialul analizat reflectă, *in grosso modo*, ingerința factorilor istorici, politici, ideologici atât în parcursul intelectual, cât și în viața privată asupra omului de știință din Uniunea Sovietică, în general, dar și al celui din R.S.S. Moldovenească, în mod special. Savantul Ion Dicusar, format în Rusia țaristă, profesând o specialitate depărtată de factorul politic, va avea o carieră de succes și în Uniunea Sovietică. Totuși, după cel de-al Doilea Război Mondial, în contextul intensificării activității propagandistice ce capătă formă de campanii ideologice, inclusiv în domeniul științei, acțiuni dirijate de regimul stalinist, familia Dicusar a avut de suferit. După reabilitare, savantul Ion Dicusar se implică activ în cercetarea științifică și organizarea instituțională din domeniile agrochimiei, fiziologiei plantelor și biochimiei. Activitatea din domeniul cercetării a academicianului Ion Dicusar este perpetuată de fiul său, membrul corespondent Alexandru Dicusar.

Rodica NIȚU, Sanda SAFTA

MOȘTENIREA CULTURALĂ ȘI ARHITECTURALĂ A COMUNITĂȚII ITALIENE DIN CÂMPULUNG MUSCEL ȘI ÎMPREJURIMI, SECOLELE XIX-XX

Abstract: *The work highlights the contribution of the small Italian community established in the Muscel area in the 19th-20th centuries, the development of cultural and architectural heritage, imprints felt strongly in all Romanian space, a very valuable heritage.*

Nicolae Iorga scria că unul din cele mai prețioase daruri pe care ni le-a făcut Italia în domeniul cunoașterii trecutului nostru e cartea secretarului brâncovenesc Del Chiaro. Secretarul de limbă italiană al domnitorului Constantin Brâncoveanu, Del Chiaro¹, având studii de drept, medicină și filosofie, cunoscând foarte bine limbile greacă, latină și franceză, reușește în anul 1718, să tipărească lucrarea *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*,² o incursiune foarte interesantă într-o istorie a moravurilor, a modului de trai, mentalităților diferențiate social, descriind stările sociale, relațiile cu Poarta otomană, descriind fizionomia morală a locuitorilor țării, a valorilor și preocupărilor lor spirituale, a creatorilor folclorului sau a membrilor elitei sociale. Cartea sa este un izvor documentar de prim rang pentru epoca anilor 1710-1716 din Țara Românească. În anii care au urmat, influența italienilor asupra culturii române a fost una consistentă, ținând cont doar de faptul că elemente arhitecturale decorative de influență italiană se regăsesc în stilul brâncovenesc, spre exemplu. Alți italieni, veniți din zone mai sărace precum Friuli și Veneto, au ajuns în România în căutarea unui loc de muncă. În perioada anterioară Primului Război Mondial, la Câmpulung Muscel, existau colonii permanente și sezoniere, cele permanente formate din antreprenori de construcții, mineri, mecanici și comercianți, iar coloniile temporare, erau formate din zidari și muncitori în construcții, participând de primăvara până toamna, la muncă pe diferite șantiere.

O bună parte dintre ei nu s-au mai întors în Italia, ci și-au întemeiat aici familii. Erau buni meșteșugari sau învățați, călători, misionari, medici, aventurieri, arhitecți militari și civili, ingineri, pictori, decoratori, muzicieni, maestri de scrimă, zidari, dulgheri, pietrari etc.

Începuturile minorității italiene pe teritoriul României datează cu mult înainte de fenomenul migrației în masă consemnate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Fie că au fost misionari, prelați, comercianți, agriculcitori ori lucrători forestieri, italienii au venit pe pământ românesc, încă din cele mai vechi timpuri. S-a format o comunitate, care a cunoscut o expansiune deosebită la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al

¹ Cărturar și călător italian, fiu al unui meșteșugar evreu, a fugit din casa părintească la 14 ani și s-a refugiat într-o mănăstire de călugări, unde a fost botezat cu numele Anton-Maria. A studiat la Universitatea din Padova și s-a stabilit la Veneția. Aici l-a cunoscut pe Nicolae Caragiani, unul dintre trimișii lui Constantin Brâncoveanu în Italia, care l-a invitat la București, unde domnitorul avea nevoie de un secretar de limbă italiană. A fost, pe rând, secretarul și sfetnicul lui Constantin Brâncoveanu, Ștefan Cantacuzino și Nicolae Mavrocordat. A stat în Țara Românească între 1710 și 1716, cunoscând-o îndeaproape sub raport istoric, geografic și politic.

² Dumitru Baciu, *Lumini muscelene*, București, Editura Sport Turism, 1980, p. 50.

XX-lea, atunci când România a reprezentat destinația ideală a italienilor goniți din țara lor de sărăcia accentuată și de conflictele social-politice interne. Meleagurile românești, asemănătoare cu locurile lor natale, au reprezentat destinația preferată în special pentru emigranții din nordul Italiei. Emigrarea masivă a italienilor spre România, s-a înregistrat între anii 1887 și 1897, când regele Carol I de Hohenzollern declanșase revoluția de emancipare a proaspătului său regat. Buni specialiști mai ales în domeniul construcțiilor, ofereau mâna de lucru de care era nevoie la acel moment. Din acel moment se poate vorbi în România despre formarea comunității etnice compacte, care a început să își construiască instituții specifice, să își mențină autenticitatea și chiar să îi influențeze pe localnici, prin transmiterea obiceiurilor specifice lor. În marile aglomerări urbane, italienii sunt întâlniți mai ales ca antreprenori, unde au participat la construirea unor mari și impunătoare edificii în: București, Ploiești, Câmpulung Muscel, Craiova, Galați, Iași, Sinaia, Timișoara, Târgoviște, Pitești, Sibiu, Brașov și alte localități. Lucrau la drumuri și poduri, șosele, căi ferate, aducțiuni de apă, viaducte, dar și fântâni, biserici, monumente funerare, bănci, gări, școli. Ca dovadă a priceperii lor pot fi amintite: spitalul Colțea și multe mozaicuri de la Palatul Cotroceni, Casa de Economii și Cercul Militar din București, scara în spirală de la Ateneul Român, podul de la Cernavodă, calea ferată Brașov – București, Liceul „Dinicu Golescu”, biserica Flămânda precum și Mausoleul Eroilor de la Mateiaș din Câmpulung Muscel, catedralele din Craiova și Galați și multe alte construcții. Importanța comunității italiene este demonstrată de consulatele care au funcționat la Constanța, Galați și Brăila, dar și de impunătoarele edificii unde se întâlneau membrii comunității, numite *Casa d'Italia*.

În zona Argeș – Muscel, la începutul secolului al XIX-lea, s-au stabilit numeroși italieni din Trento și Belluno, care au activat în general în domeniul construcțiilor, devenind importanți antreprenori și lucrători pietrari. Tradiția îndelungată a prelucrării pietrei, este ilustrată de existența în orașul Câmpulung Muscel, a multor cruci de piatră cu ornamente florale, precum și de balustradele scârilor interioare ale unor case somptuoase. Pietrarii din oraș nu obișnuiau să copieze motive florale preluate de la meșteșugari veniți din Transilvania, ci dădeau întotdeauna o notă locală lucrărilor executate de ei, imprimându-le o notă tradițional-populară. Centrul de activitate al meșterilor pietrari era în nord-vestul orașului, în cartierul Schei, în zona numită *Câmpul Crucerilor*³. Materia primă folosită de ei era vestita piatră de Albeștii de Muscel⁴. În 1892 în zonele de prelucrare a pietrei Albești, Căndești, lucrau peste 100 de meșteri, din care cea mai mare parte erau italieni. Localnicii își mai amintesc chiar și acum de câteva nume ale unor italieni, precum Rugieri Bruno Vinagro, Victor Mezzarobba, Pietro Fabris Jan. Derivat din pietrărit, la Câmpulung Muscel s-a dezvoltat meșteșugul sculpturii în piatră, ridicat de meșterii respectivi la rang de artă. În zona din Scheiul Câmpulungului în care locuiau pietrarii, își exercitau, de asemenea, meseria de meșteri, șitarii, dogarii și câțiva zugravi. Statistica patentarilor din anul 1835, referitoare la Câmpulung Muscel, nu precizează însă numărul pietrarilor din oraș din acel an. Nici catagrafia din anul 1838 nu evidențiază existența în oraș a vreunui cioplitor în piatră sau sculptor, însă din cele 382 de persoane care figurează în statistică drept *muncitori*, cu certitudine, unii dintre aceștia practicau acest meșteșug. Astfel de meșteri existau în oraș cu siguranță,

³ V. Irimia, D. Rebedeu, L. Scarlat, Gh. Chița, I. Irimia, D. Brăgărea, V. Cordea, D. Lecca, K. Matei, *Câmpulung Muscel*, Câmpulung Muscel, Editura Carminis, 2004, p. 60.

⁴ Localitatea Albeștii de Muscel, a fost atestată documentar din anul 1572/(7080) ianuarie 19, conform *Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească*, volumul VII, (1571-1575), doc. 84, p. 108.

cunoscut fiind faptul că, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, au fost aduși meșteri pietrari italieni, de către Mathei Drăghiceanu⁵, într-o perioadă în care orașul era dominat de o adevărată febră urbanistică.⁶ În anul 1860 existau 126 de clădiri cu două caturi și 1715 de clădiri cu un singur cat. Putem afirma că industria edilitară de construcții civile constituia un adevărat monopol italian, majoritatea construcțiilor din oraș, datorându-se măiestriei constructorilor italieni. Buni cioplitori în piatră, cunoscând mai bine ca oricare meseriași cum se taie piatra pe filon, sau cum se alege cea mai bună marmură, italienii s-au așezat în comunități compacte la exploatarea de piatră, lângă Câmpulung Muscel, la Nucșoara și Albești. Meșteri iscusiți, cu influență directă asupra formării meseriașilor români, percepeau meseria ca pe o moștenire, așa încât era transmisă din tată în fiu. Erau buni specialiști în cioplitul pietrei și al marmurei, în stucocomarmură, în lucrări de mozaic, zidării, specialiști în executarea fațadelor etc.⁷ Arhitectul Gheorghe Simotta dezvăluie o întreagă listă de colaboratori, cu următorii meșteri din industria marmurei și a pietrei: frații Santalena, Tomat, frații Delgiacomo; mozaicari: Vittorio Passini, Albino Giordani, Vittorio Tofollo, Rigutto Giomabatto și alții. Nu se cunoaște de ce italienii, care au atâtea minunate opere în *ferro battuto*, nu au practicat această meserie în România. Un bun antreprenor care avea și studii de arhitectură a fost Guido Peternelli, care punea pasiune și efort în executarea lucrărilor. Alți constructori italieni cunoscuți au fost Carlo Duca, Guido Chitaro, Gregorio Fratta, frații Emilio și Paolo Belli, A. Taverna, iar ingineri – Carlo Pedrazzoli, Pietro Moccea, R. Bardelli. Un italian atașat stilului neoromânesc a fost antreprenorul friulian Geniale Fabbro⁸, maestru constructor⁹, colaborator consecvent al arhitectului Statie Ciortan.

Unul dintre italienii stabiliți în Câmpulung Muscel a fost Luigi Mezzarobba¹⁰ (1866-1940), care a venit în România în perioada anilor 1880-1890, perioadă în care mulți italieni emigrau în diverse orașe. Emigrează din regiunea Friuli Venezia-Giulia din nordul Italiei, fiind specialist artificier în cariera de piatră. A lucrat mai întâi pentru Mathei Drăghiceanu la diverse edificii și case personale, roca provenind din cariera din Albeștii de Muscel, proprietatea pe atunci a lui Matei Drăghiceanu, cel care după achiziționarea

⁵ Mathei Drăghiceanu (1844-1939), absolvent al Școlii de Mine din Paris, a fost primul inginer de mine din România, inițiatorul învățământului minier din țara noastră, membru fondator al Ateneului Român, al Societății Geografice Române, primul președinte al Ateneului Popular din Câmpulung Muscel și președinte pentru doi ani al Casei Obștii moșnenilor câmpulungeni. A întocmit prima hartă geologică a României și prima lucrare despre seismele din România. Autor al multor lucrări științifice, a reprezentat o personalitate de prim rang a Câmpulungului modern. În anul 1906 era proprietarul carierei de piatră Țărinica, din Albeștii de Muscel.

⁶ C. Opreșcu, *Valori memoriale, valori culturale în arhitectura rezidențială din Câmpulung. Case ce au aparținut lui Mathei Drăghiceanu*, în „Revista de istorie a Muscelului. Studii și comunicări”, București, Editura Nummus, 2001, p. 181.

⁷ Gheorghe Simotta, *Însemnările profesorului arhitect Gheorghe Simotta*, în „Catalog Gh. Simotta”, București, Editura Simetria, 2003.

⁸ Fabbro Geniale s-a născut la 14 august 1879 la Roma, iar în 1889 emigrează cu familia sa la București. Consecințele celui de-al Doilea Război Mondial, naționalizarea bunurilor, au dus la reîntoarcerea unui mare număr de italieni în Italia.

⁹ Paolo Tomasella, *Un protagonista dello stile Neoromânesc: Geniale Fabbro, maestro costruttore friulano*, în „L'Italia e l'Europa Centro-Orientale attraverso i secoli”, Brăila, Venezia, 2004, pp. 429-434.

¹⁰ Numele a fost menținut în aceeași formă o scurtă perioadă de timp, schimbându-și grafia din cauza regimului și evenimentelor apărute în România în sec. XX, așa încât dispăre mai întâi litera b, mai apoi după cel de-al Doilea Război Mondial și cea de a doua literă din nume z, în perioada imediat următoare regăsindu-se cu grafia cunoscută astăzi, Mezaroba.

treptată a mai multor terenuri a format un corp de proprietate, începând cu lucrători specializați italieni, exploatând sistematic vestita piatră de construcție de la Albești.¹¹ Locuitorii de la Albești au avut astfel ocazia de-a învăța lucrul pietrei, formându-se o pepinieră de lucrători pietrari români.¹² Calcarul numulitic care se extrăgea de aici, era o rocă maleabilă, ideală pentru sculptură. În apropierea carierei, italienii au construit o casă în totalitate din piatră, în care locuiau. În localitatea Albești, tradiția orală spune că acea casă construită de italieni era asemănătoare cu cea din imaginea de mai jos, singura casă cu o astfel de arhitectură, construită numai din piatră, respectiv calcar numulitic și care este construită tot de italieni în două etape. Casa în care au locuit italienii a fost dărâmată și era situată în locul numit *La Talieni*, sau *Grădina Taleanului*, unde mai pot fi văzute și astăzi bucăți din piatră din temelia casei, o mare parte din piatra casei regăsindu-se în casele localnicilor din Albești. Tot tradiția orală spune că atât piatra folosită în construcția casei care nu mai există, cât și în cea din imaginea de mai jos, aflată

Casa Comănescu.

în proprietatea familiei Comănescu, a fost prelucrată în tehnica chiulumb¹³, tehnică care nu era cunoscută până la venirea meșterilor italieni în zonă.

Luigi Mezzarobba se stabilește ulterior la Rucăr împreună cu soția lui Caterina, au patru copii, Giovanni-Jean, Aurelian, Petre și Victor. Își construiesc la Rucăr un atelier unde mai întâi realizează mobilă sculptată, atelier care este distrus de un incendiu.

Fiul cel mare, Giovanni Jean Mezzarobba, născut la Rucăr în anul 1902, întemeiază o familie și se stabilește în Câmpulung Muscel în apropierea gării. Meseria sa de maestru pietrar îi oferă posibilitatea deschiderii în anul 1922 a unui atelier de sculptură în piatră, unde își desfășoară activitatea până în anul 1939, timp de opt ani avându-l asociat pe fratele său, Victor. Unul dintre edificiile la care a contribuit Giovanni-Jean Mezzarobba

¹¹ Virgil N. Drăghiceanu, *Matei M. Drăghiceanu, o viață închinată binelui public*, Tipografia Gutenberg, Joseph Goble S-sori 20, Str. Paris, 20, p. 212.

¹² *Ibidem*.

¹³ Țiu – chiulumb.Țiu, numit în anumite zone și chiulumb, este un fel de târnăcop ascuțit la ambele capete, ca și șpițul. Mănuit de coadă cu amândouă mâinile, degroșează cu multă hărnicie cantități mari de piatră. Preia, de fapt, munca șpițului când este vorba de degroșări mai serioase. Nu întâmplător este socotit fratele mai mare al acestuia, cum este satărul pentru briceag. Are un mare randament la cioplitul pietrei formate din calcar sedimentar cochilifer.

este Mausoleul Eroilor de la Mateiaș. Monumentul a fost construit între anii 1928-1935, după planurile arhitectului Dumitru Ionescu-Berechet, în antepriza frații De Niccolo și Mezzarobba. Monumentul Eroilor din Albeștii de Muscel a fost realizat între anii 1922-1924, în memoria eroilor căzuți la datorie, în Războiul de Independență și cele două războaie mondiale. Monumentul reprezintă un soldat ce ține arma la picior, iar tradiția orală spune că drept model a fost chipul regelui Carol I Întregitorul. Aproape identic celui de la Albești, a fost realizat un monument și în localitatea Rucăr, jud. Argeș și în alte localități precum Stâlpeni, (în colaborare cu un alt italian R. Parsic), iar pe drumul ce duce la Schitul Rupestru Negru-Vodă, Cetățeni, mai poate fi văzută o cruce realizată în anul 1923. De asemenea, soclurile de piatră ale tuturor statuilor din Câmpulung și toată zona Muscel, cele înălțate pentru comemorarea eroilor, au fost dăltuite de Jan Mezzarobba, P. Fabris, Zampa și Righi. O statistică întocmită la 31 martie 1918 de către poliția câmpulungeană și înaintată Primăriei orașului, consemnează existența a 37 de meserii, care constituiau ocupația de căpetenie a 274 de locuitori.¹⁴ Sunt înregistrați: 14 morari, 20 fierari, 45 cizmari, 32 dulgheri, 9 cojocari, 12 brutari, 42 dogari, 2 boiangii, 14 lemnari, 20 fierari, 2 bărbieri, 3 ceasornicari, 2 cofetari, 2 electricieni, 2 covrigari, 9 șitari, 2 plăpumari, 3 tipografi, 13 tâmplari, 2 tinichigii, 5 pietrari, 7 piuari, 2 rotari și câte un frizer, montor, pălărier, tapițer, vopsitor, zugrav și chiar un fochist (la băile Kretzulescu).¹⁵ Interesant este că în această statistică apar meserii care nu existau, până la acel moment, cum ar fi tipografi, electricieni, montori, meserii care reprezentau o noutate.

Monumentul Eroilor
din satul Albești.¹⁶

Monumentul eroilor
de la Rucăr.¹⁷

¹⁴ D.J.A.N. Argeș, Fond *Primăria orașului Câmpulung*, dosar 15/1918, fila 112.

¹⁵ *Ibidem*, filele 93-112.

¹⁶ Este situat în centrul satului Albești lângă biserica Adormirea Maicii Domnului. A fost ridicat în cinstea eroilor căzuți în timpul războaielor din 1916-1919; 1941-1945 de către V. Mezzaroba, N. Gava, I. Florescu.

¹⁷ https://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Rucar-monumentul_eroilor%2B.jpg.

Victor Mezzarobba s-a născut în 21 ianuarie 1908, la Rucăr. S-a stabilit la Câmpulung Muscel împreună cu familia, unde și-a construit o casă, în apropierea actualei autogări. Sculptor de meserie, asemeni fratelui său, lucrează la unele edificii importante din oraș. Cea mai cunoscută lucrare este gardul de la Grădina Publică, sculptat în 1929 după planurile arhitectului câmpulungean D. Ionescu Berechet, o parte din pietrele șlefuite folosite la construcția bisericii Flămânda în 1938-1943, precum și numeroase monumente funerare, unele ornamentate cu însemne religioase, se află în cimitrele din Câmpulung Muscel și împrejurimi, iar în curtea interioară a Colegiului Național Pedagogic „Carol I” se mai găsește o lucrare realizată la data de 11 iunie 1948, executată de același Victor Mezzaroba. Pe lângă lucrări particulare, a mai realizat cruci, îngeri, monumente funerare. Colaborarea celor doi frați a dus la construirea altor edificii, precum Monumentul Eroilor din Bărcănești Olt, realizat între anii 1934-1935, Berevoiești, Boteni, Mihăiești, Pietroșani, Schitu-Golești, Țițești, Vulturești. Deși italieni de origine, au fost apreciați de câmpulungeni pentru priceperea meșteșugului lor, dar mai ales pentru modestia care-i caracteriza. Meșterii italieni și-au îndeplinit cu cinste misiunea lor artizanală, iar Victor Mezzarobba a fost unul dintre acești minunați artiști ai pietrei.¹⁸

Alți italieni care s-au implicat în realizarea arhitecturală câmpulungeană sunt frații De Niccolo care, în colaborare cu arhitectul D. Ionescu Berechet, au făcut posibilă ridicarea de edificii, care să rămână peste veacuri. În anul 1934, la 8 mai, orașul Câmpulung

Grădina Publică
din Câmpulung.

Certificatul lui V. Mezzarobba
de atestare în meseria de
sculptor în piatră – 1939.¹⁹

¹⁸ Șerban Nicolaescu, Romulus Șerb, Constantin Moise, *Câmpulungul de altădată – Parte din istoria noastră milenară*, Pitești, Editura Pământul, 2010, p. 237.

¹⁹ <https://www.facebook.com/DomeniulMUSCEL/photos/a.219343198162066/1410559115707129/?type=3&theater>

Muscel a fost grav afectat de un puternic incendiu. Unul dintre cartiere, cartierul Șubești, aflat în vecinătatea Mănăstirii Negru-Vodă, a fost distrus în întregime.²⁰ Cartierul a fost refăcut, proiectele a 24 de case au fost executate în mod gratuit de către arhitectul D. Ionescu Berechet, iar lucrările de construcție au fost executate în regim de urgență în antrepriza C. Mihăescu și Frații De Niccolo. Din fonduri de stat, puse la dispoziție de ministrul de finanțe de atunci, Victor Slăvescu, au fost suportate cheltuielile, așa încât la 7 noiembrie același an, a fost posibilă sfințirea Crucii comemorative, spre amintirea tragicului eveniment.

Pietro Fabris, un alt italian stabilit la Câmpulung Muscel, sculptor desăvârșit, venit din orașul Udine, nordul Veneției, în anul 1880, a devenit un renumit vânător în zonă în perioada 1900-1910. Vânător de lupi și alte răpitoare, maestru de vânatoare, bun țințaș, bun cunoscător de păsări și al tuturor sălbăticiunilor mari și mici, bun chinolog – singurul din oraș, era cunoscut de câmpulungeni sub numele de *Don Pietro*. Mai puțin vesel și comunicativ, datorită muncii aspre de pietrar, și-a desăvârșit activitatea la Școala de Meserii din Câmpulung, calificând zeci de tineri români în arta pietrării. Fiii și nepoții săi au moștenit meseria de cioplitori în piatră. Soclul statuii lui Negru-Vodă²¹ din fața Casei de Cultură Tudor Mușatescu poartă semnătura sa. Arhitectul Săvulescu este cel care semnează proiectul lucrării, iar sculptorul D.D. Mirea realizează bustul din bronz.

În Primul Război Mondial, Italia și România fiind pe aceleași baricade, iar o parte dintre italienii veniți în zonă au participat în Alpi alături de patria mamă, iar o altă parte s-a alăturat în anul 1916 ostașilor români din Regimentul 30 Dorobanți – Muscel și Regimentul 70 Infanterie Muscel. Poli Ion, membru al familiei Poli Giovanni sau Amellio Olivotto, născut în Câmpulung Muscel, erou în al Doilea Război Mondial, avocat la Baroul Tribunalului Muscel, ofițer în rezervă – regimentul 30 Muscel și-a pierdut viața în luptele din localitatea Kurovo. Sunt doar două exemple. Astăzi o stradă din oraș îi poartă numele eroului Olivotto. În cel de-al Doilea Război Mondial, în anul 1940, când România a trecut de partea Germaniei, mulți dintre italienii care făcuseră ceva avere s-au repatriat. Mulți dintre cei rămași în București au murit în timpul bombardamentelor din 1944, iar după sovietizarea României, o bună parte au fost arestați, iar începând cu anul 1951 au fost repatriați forțat 40.000 de italieni, în convoaie de câte 100 de persoane, la fiecare 15 zile. Fiecare persoană a avut dreptul la o singură valiză, cu obiecte personale, de cel mult 35 de kilograme. Aurul era confiscat.

Cei rămași în Câmpulung Muscel și zonele limitrofe și-au practicat meseriile, contribuind la dezvoltarea urbanistică a zonei, continuând să facă ce știau ei mai bine. În statisticile din 1943, pe lângă brutari, croitori, turtari, instalatori de apă, fotografi, tinichigii, curelari, tăbăcari, cofetari, croitori, modiste, țesătoare de covoare, lăutari, cizmari, bărbieri, tâmplari, simigii, mecanici, sunt consemnați și zidari și cioplitori în piatră italieni, iar în documentele parohiei catolice din Câmpulung Muscel, din 200 de suflete de credincioși, majoritatea erau italieni, parte din ei răspândiți în diverse sate din jurul orașului, ca meseriași.²² Biserica Catolică i-a sprijinit, iar autoritățile locale le-au oferit un loc de cimitir pe dealul Flămânda. Dacă luăm în considerare pietrele funerare a peste 70 de pietrari din cimitirul Flămânda, putem spune că în Câmpulung Muscel,

²⁰ Ziarul *Universul*, miercuri, 9 mai 1934, p. 12.

²¹ Monumentul a fost realizat în 1898 și a fost amplasat pe bulevard, ulterior în 1910 mutat în fața Casei de Cultură „T. Mușatescu”.

²² Ioan Răuțescu, *Câmpulung-Muscel, Monografie istorică*, Câmpulung-Muscel, Tip. Gh. Vlădescu, 1943, p. 352.

în această perioadă, tradiționalul lasă tot mai mult loc modernului, perioada cuprinsă între Regulamentele Organice din 1831 și Primul Război Mondial, fiind marcată de un extraordinar bilanț al realizărilor și o înflorire a vieții orășenești în mica urbe de sub Carpați. Construcțiile ridicate în Câmpulung Muscel la sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul veacului al XX-lea, câteva dintre ele păstrate într-o stare destul de bună de conservare, sau restaurate fiind, dau orașului și acum acel farmec aparte, inegalabil, acea atracție inefabilă pe care o poate simți orice vizitator. Emigrația permanentă italiană a fost precedată de cea temporară, cum s-a întâmplat în cazul lucrătorilor sosiți în 1821 în Munții Apuseni, o parte s-au stabilit acolo după acea dată, iar cei care au sosit aici în 1851, cu un contract de lucru pe doi ani, o parte s-au întors în Italia, alții au trecut granița în Muntenia, iar alții au revenit din Italia după câțiva ani. Aceștia s-au stabilit la Câmpulung Muscel sau în satul Albești, formându-se treptat, prin sosirea altor conaționali, o mică comunitate italiană. Unele lucrări la care au participat mai păstrează și astăzi dovada prezenței lor, spre exemplu în satul Albești (Monumentul eroilor din Albești, construit de Victor Mezzeroaba) sau Monumentul Revoluției de la 1848 din Albești, azi dispărut. La Albești, în 1872 erau menționați șase lucrători în piatră italieni: Andrea Mezero sau Mezeroba, Raimondo Angelotti, Leonardo Moro, Luigi Vidoni, Antonio Dusu, Maria Mezero.²³

Au participat, de asemenea, la amenajarea șoselei Brașov – Predeal și a tuturor podurilor de pe acest traseu, lucrări care au început în 1851. Apoi, au realizat la unele lucrări de modernizare a drumului București – Pitești, între 1859-1867, sub conducerea inginerul Spiridon Yorceanu, la realizarea șoselei Brașov – Câmpulung, mărturie stând o piatră de hotar din vârful dealului Mateiaș: Această stradă a fost construită de inginer șef R.I. Condescu și inginer N.N. Furcă și executată de antreprenorii Gregorio și Tomasa Bosin.²⁴ Lucrările au fost terminate pe 1 august 1891, când la conducerea Ministerului Lucrărilor Publice era C. Olănescu și inspectorul general C. Zeuceanu. În 1870, au început lucrările la șoseaua Câmpulung – Giuvala, ca urmare a primei vizite a domnitorului Carol I la Câmpulung, din aprilie 1869, când primarul orașului și-a exprimat dorința de a se construi o șosea până la frontiera Vama Giuvala, fiind asigurat de domnitor că acest drum atât de dorit și de folositor pentru țară urma să fie realizat.²⁵ Podul peste Dâmbovița, la intrarea spre Cheile Dâmbovicioarei, a fost construit în 1895, înlocuind podul de lemn luat de apă, cu participare italiană, de asemeni la Rucăr, cișmeaua Victoria poartă semnătura italianului Emanuel Prian. Minele din jurul orașului Câmpulung Muscel au fost deschise de specialiștii Baceo, Conci și Olivotto.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, în Câmpulung Muscel erau 17 mori și mai multe pive și dârste. Frații Ștefan și Gigio Olivotto, în capătul străzii Venus, acum Oncica²⁶, aveau circular, banzic, strung pentru lemn, burghie. Aici era prelucrat lemnul pentru bidinele, perii și altele, iar mâna de lucru era folosită din cartierul Schei. Familia Olivotto venise din provincia Trente, s-a stabilit aici la mijlocul secolului al XIX-lea. Buni meseriași fiind, au devenit cetățeni ai urbei de sub poalele Păpușii și Iezerului, iar,

²³ ANIC, DGS, ds. 1172/1871, ff. 18, 19 v.

²⁴ Ioan Răuțescu, *op. cit.*, pp. 55-56.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Schimbarea numelui străzii Venus, în locotenent Oncica s-a făcut în jurul anilor 1934-1935, conform cu decretul 1699/19 mai 1927, semnat de regele Ferdinand, cu prevederea la art. 8-12, *Comemorarea eroilor căzuți în război (primul Război mondial) se face în fiecare an de ziua Înălțării Domnului de asemeni pentru cinstirea celor căzuți, se vor construi monumente și plăci comemorative, în toate localitățile din țară.*

mai apoi, întreprinzători profitabili și familii respectate. Moara Olivotto a funcționat până în anul 1956, când a fost desființată. În Câmpulung Muscel și localitățile Stănești, Nucșoara-Valea Bratiei, Rucăr-Valea Dâmboviței, bogătașii musceleni au angajat tehnicieni italieni, instalând pentru prima dată în România fierăstraie mecanice, puse în funcțiune de familiile Zanvetor și Olivotto.

O altă familie de italieni stabilită în zonă este familia De Bona, care a venit în România în 1906, stabilindu-se mai întâi la Berevoiești. De Bona Atilio (1880-1928) și soția sa, Giulia, (1883-1946) au avut opt copii, Laureta, Lizeta, Valentin, Letiția, Vergiliu, Florinda, Sache și Marieta. Atilio De Bona a lucrat în domeniul forestier, ceea ce l-a adus mai târziu în localitatea Dragoslavele. Copiii, Virgiliu și Florinda, au reveni în țara natală a părinților, Italia, ceilalți s-au stabilit în Câmpulung Muscel. Laureta avea un mic atelier, unde împreună cu soțul ei ungar confecționau scarpeți, Lizeta, Valentin și Letiția De Bona, confecționau costume populare muscelene, Marieta era croitoreasă, iar Sachelarie și Florinda aveau un atelier de tâmplărie.

Au existat familii italiene, muscelene prin adopție, precum Bettini, Bosin, De Bona, Uoami, Favori, Fiabani, Gabrielli, Libardi, Morandini, Negri, Pavoni, Petrini, Petti, Pfifer, Prian, Spaneli, Zambardi, Zoldan, Poli, Vizantini. Grăitoare sunt și pietrele funerare din cimitirul bisericii Flămânda, unde am identificat în afara familiilor Mezzaroba și De Nicolo, alți membri ai comunității italiene, precum: Pietro Fabris, Ana Fabris, fam. Degli Uomini, Eugeniu Giovani, Carol Parsic, Giovani Bianchi, fam. Olivotto, Giovanni Zanvetor, Gregorio Bosini, Bereni Antoniu – economist, Domenico De Bona, Baptista Belotta, Carlo Zanvetor, Mansueto Olivotto, Margherita Foglietta, Pavone Luigi, Pavone Maria, Pavoni Alexandra, Pavoni Eleonora, Pavoni Ruggero, Pavoni Margareta, Pavoni Olga, Geovano Pavoni, Rozina Pavoni.

Au existat și italieni care au activat în domeniul educației, precum profesor Roza Del Conte, care venise din Roma pentru a-i iniția pe elevii de la Liceul „Dinicu Golescu” și Școala Normală „Carol I”, în tainele limbii lui Dante, iar lista poate continua, ceea ce înseamnă că aceste nume reprezintă o parte dintre membrii comunității italiene, care au rămas după emigrare în oraș, iar aceia care s-au întors în patria mamă, cum este cazul profesoarei Roza Del Conte, au promovat literatura română.

Așa cum am mai menționat, primele episoade ale stabilirii unor italieni în România, s-au petrecut în urma emigrației trentine din Transilvania, când un grup de șase pietrari s-a stabilit în satul Albești, județul Muscel, iar alții în Câmpulung Muscel. Din județul Muscel era trimis Consulatului General Italian din București o listă de șapte persoane: Anton Tassotti, arhitect care locuia în orașul Câmpulung Muscel și șase pietrari care locuiau în satul Albești, Andrea Mezero, Maria Mezero, Raimondo Angenoloti, Leonardo Moro, Luigi Vidoni, Antonio Duse. Într-o altă corespondență a autorităților din Muscel, se menționa un număr de 10 declarații, fără a cunoaște însă dacă erau unele noi sau le cuprindea și pe cele șapte deja amintite, în care era confirmată de către autoritățile române prezența celor șase pietrari din Albești, exponenți ai emigrației trentine din 1851 și, mai ales, prezența certă a unor grupuri de italieni în localități precum Golești, Dragoslavele, dar și în orașul Câmpulung Muscel, dintre care pot fi amintiți Anton Fortunato Buffa, Anton Morandini, Carlo Savoia, Luigi Defrancesco, Grigore Bozzini, de naționalitate italiană, dar neînregistrați în evidențe, din cauza protecției lor austro-ungare.

Mica comunitate de pietrari italieni care se formase în satul Albești, din județul Muscel, de după 1853, a continuat să existe, alăturându-li-se o serie de emigranți temporari, care lucrau în cele 14 cariere de calcar din comuna Albești, așa încât în 1889,

dintre cei peste 100 de lucrători la carieră, în cea mai mare parte erau italieni.²⁷ Prezența italienilor la Albești a continuat și la începutul secolului XX, când în cariera de piatră a lui Matieș lucrau atât la extragerea, cât și la fasonarea pietrei, conduși de antreprenorul Clemente Santelena.²⁸ În anul 1892, în Câmpulung Muscel erau 106 bărbați italieni din care patru femei, din provinciile Udine – 103, Belluno – 5, alte provincii – 2, știutori de carte 93, neștiutori 17, în total 110.²⁹ În Albeștii de Muscel, în anul 1890 erau 4 italieni, iar în 1899 erau 43. În 1911, la cariera de piatră din comuna Nămăești, în apropiere de Câmpulung Muscel, 28% dintre lucrători veniseră însoțiți de familii.³⁰ Pietrarii italieni erau întâlniți ca lucrători și la carierele de piatră din apropiere de Constanța, Hârșova, Târgu-Jiu, Craiova, Turnu-Severin, Iași, Târgu-Ocna. Cei mai mulți pietrari italieni nu erau simpli tăietori în piatră, ci meșteri în cioplit și fasonat, fiind foarte căutați și apreciați în construcțiile mari, publice sau private și în executarea anumitor decoruri. Așadar, datorită priceperii lor, pietrarii italieni nu erau implicați doar în extragerea pietrei din cariere, ci și în construcții. La ridicarea portului Constanța, italienii au fost folosiți *pentru cioplitul pietrelor în talie, pentru coronamentul de la cheiuri*.³¹ Priceperea, dexteritatea și măiestria pietrarilor și a cioplititorilor italieni deveniseră deja tradiție în acea perioadă, meșterii italieni fiind utilizați la realizarea multor decoruri arhitectonice, precum înfrumusețarea palatului comunal din Buzău, în primii ani ai secolului XX, a Liceului „Unirea” din Focșani și a numeroase clădiri din București, Craiova, Ploiești, Calafat, Slatina, Drăgășani, Râmnicu Vâlcea, Sinaia, Constanța etc.³²

Contribuțiile aduse de italieni la modernizarea societății și economiei românești din perioada 1861-1916 au fost rezultatul echilibrat al prezenței emigranților temporari sau permanenți, aduse prin participare sau implicare în toate domeniile culturale, intelectuale și profesionale amintite. Emigrația italiană din România a fost importantă pentru caracteristicile, dimensiunile și consecințele sale. Spre deosebire de alte state, Italia a furnizat, alături de intelectuali și specialiști în meserii și profesii necunoscute sau insuficient dezvoltate până atunci în România, și mână de lucru pentru diferite meserii. Stimulată de apelul pentru forță de lucru străină în domeniul construcțiilor edilitare publice sau private, pentru instalații electrice sau de canalizare, pentru construirea drumurilor și căilor ferate, a podurilor și tunelurilor, a gărilor, a modernizării porturilor, a șantierelor navale și a docurilor, de cererea de muncitori calificați în exploatarea pădurilor și a carierelor de piatră, de granit, de marmură, emigrația de lucru italiană s-a alăturat emigrației străine din epocă, deseori lucrătorii italieni depășindu-i pe cei austrieci sau nemți, situându-se după bulgari și sârbi. Această emigrație a contribuit la dezvoltarea socio-economică a României, dar și la un schimb de idei, experiențe și cunoștințe între lucrătorii italieni și cei indigeni, parte integrantă a procesului de modernizare a unei țări. Nici un alt val de emigranți nu a avut o asemenea amprentă benefică, ei fiind cei care au contribuit la îmbogățirea patrimoniului arhitectural al țării și implicit al Câmpulungului. Zonele în care s-au așezat comunitățile mai mici sau mai

²⁷ Constantin Alessandrescu, *Dicționar geografic al Județului Muscel*, București, Tip. Socec, 1893, p. 8.

²⁸ Ecaterina Negruți, *Migrații sezoniere*, p. 200; Idem, *Travailleurs Italien en Roumanie*, pp. 228-231.

²⁹ Rapp. del min. Fr. Curtopassi, în „Emigrațione e colonie 1898”, pp. 403-404; N.N. Constantinescu (coordonator) *op. cit.*, pp. 207-208.

³⁰ Ecaterina Negruți, *Migrații sezoniere, la lucru în România (1859-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Transilvane, Fundația Culturală Română, 1995, p. 201.

³¹ *Marele dicționar geografic al României*, vol. IV, p. 365.

³² *Ibidem*, pp. 202-203.

mari de italieni, au depins, în principal, de motivul sosirii în România și de posibilitatea capului de familie de a-și exercita ocupația. Așa au luat naștere comunitățile de agricultori, de tăietori de lemne, asemeni celei de la Brezoi, de pietrari, în special, în Dobrogea și în alte sate din țară, precum Albești, județul Muscel, Teșila, Sinaia, Târgu Ocna, județul Bacău ș.a.m.d., contribuind la modernizarea socio-economică și culturală a acestor orașe. Prezența lor în toate domeniile de activitate a făcut posibilă dezvoltarea și modernizarea societății românești. Frumoasa conviețuire a italienilor cu poporul român a lăsat o moștenire demnă de prețuit și păstrat, oferind generațiilor următoare modele demne de urmat.

Membri ai comunității italiene din Câmpulung, posibil Olivotto, Zanvetto.

Preotul catolic, alături de copii ai comunității italiene din oraș (Câmpulung, perioada interbelică). Fond personal Magda Pepenel (Ioneci).

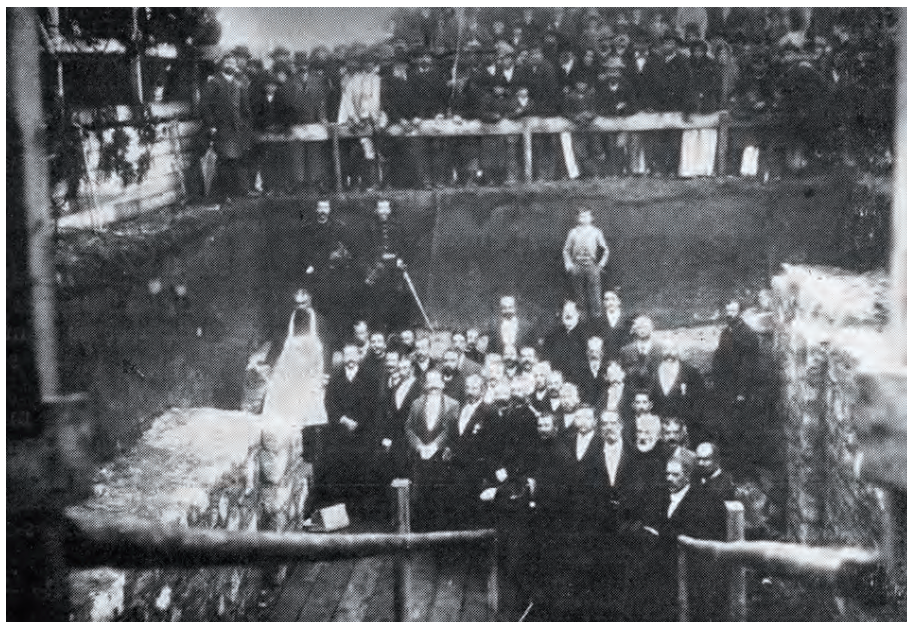
Claudia Zanvetor, venită la Câmpulung din Austria la vârsta de 18 ani. A locuit la vila Apostol Mirea în perioada interbelică, după moartea soțului Luigi Olivotto. Fond personal Magda Pepenel (Ioneci).

Crestenția Tonolla, membră a comunității italiene din Câmpulung-Muscel – bust din marmură. A locuit cu soțul, Apostol Mirea, în vila inaugurată în anul 1904 la Câmpulung. Fond personal Magda Pepenel (Ioneci).

Crucea Comemorativă din cartierul Șubești. Sursa: arhiva personală.

Școala Normală „Carol I”, Câmpulung.
Așezarea pietrei de fundare a școlii în prezența ministrului instrucțiunii și a
constructorului Giovanni Batista Dreina (26 octombrie 1892).

Mahalaua Șubești refăcută după incendiul devastator din 1934.

Ana-Giulia DELCEA

ATACUL NAZIȘTILOR ASUPRA ARTEI MODERNE ARTA „DEGENERATĂ”

Abstract: *Degenerate art (German: Entartete Kunst) was a propagandistic concept imposed by the Nazi Party in Germany in the 1930s. This slanderous term designated all modern art that was non-compliant with the ideal of beauty in the Nazi regime. It was meant to stigmatize artists and it was based on racist and ideological clichés. During the dictatorship of Adolf Hitler, German modernist art, including many works of internationally renowned artists, was removed from state owned museums and banned in Nazi Germany on the grounds that such art was an „insult to German feeling”, un-German, Jewish, or Communist in nature. Those identified as degenerate artists were subjected to sanctions that included being dismissed from teaching positions, being forbidden to exhibit or to sell their art, and in some cases being forbidden to produce art.*

In 1937 Hitler and Goebbels inaugurated the exhibition „Degenerate Art” in Munchen, where the works of all artists that were officially condemned was presented. Works of great artists of the 20th century are included like: Kirchner, Emil Nolde, Muller, Kokoschka, Chagall, Franz Mark, Kandinsky, Paul Klee, Grosz, Otto Dix, Mondrian, Matisse, Gauguin, Braque, Kurt Schwitters. The art works were chaotically exposed on walls, surrounded by slogans that were meant to mock them and compared to some drawings made by mentally ill people from mental institutions. In the eve of the Second World War, under the high authority of Goebbels, the Services of Ministry of Propaganda destroyed a total of 4,829 art objects.

Avangardismul interbelic se caracterizează prin negarea violentă a formelor de artă consacrate, căutând proclamarea noului. Artiștii avangardei dau dovada unui activism susținut și se concentrează asupra creației ca proces, neinteresându-se de rezultatul ei (opera). Ei au descoperit noi drumuri, au explorat noi regiuni, au găsit moduri noi și noi mijloace, atât în domeniul tehnicii, cât și în expresie. Înaintea artei s-au deschis astfel noi posibilități care ieri nu existau.¹ Conștiința, spiritul, adevărul erau cele care, în tablou, trebuiau să afirme o realitate a lor de armonie și de rigoare care să se poată impune în dezordinea lumii obiective. Mondrian, Malevici, Rothko și alții au creat distrugând obiectul în artă, având ca scop să apropie tot mai mult arta de adevărul conștiinței interioare, până când, ajunși la abstracție totală, arta va dispărea, absorbită de viața spiritului, identificându-se cu acesta. Dintre curente de artă avangarde amintim: Primitivism, Expresionism, Dadaism, Suprarealism, Cubism, Futurism, Raionism, Suprematism, Constructivism, De Stijl.

Arta degenerată (în germană *Entartete Kunst*) a fost un concept propagandistic impus în anii 1930 de regimul nazist din Germania. Acest termen defăimător (preluat din medicină) desemna, în principiu, toată arta modernă (operele de artă și curente artistice), neconforme cu idealul de frumusețe din epoca nazistă a Germaniei. Era menit să stigmatizeze artiștii și era fundamentat pe clișee rasiste și ideologice. În 1937, a avut loc Operațiunea „Artă degenerată” (în germană *Aktion „Entartete Kunst”*), inițiată de regimul nazist. În cadrul acestei acțiuni, nașiștii au confiscat în jur de 20.000 de lucrări din muzeele germane.

Hitler ajunge la concluzia că trebuie să se asaneze producția artistică printr-o

¹ Mario de Michelli, *Avangarda artistică a secolului XX*, București, Editura Meridiane, 1968, p. 255.

revoluție culturală. Cea mai mare parte a artiștilor moderni și expresioniști sunt excluși din organizațiile pictorilor, pentru vina de a fi fost evrei, pacifiști, comuniști sau simpli reprezentanți ai unei „arte degenerată”. Numeroși dintre aceștia, deveniți profesori prin diferitele școli de Arte Plastice, imediat după încheierea Primului Război Mondial, își pierd locul de muncă (Beckmann, Otto Dix, Yves Klein). Organizatorii de galerii de artă, vânzătorii de tablouri sunt treptat, obligați să renunțe la a mai expune opere moderne sau expresioniste.²

Atacurile presei se declanșează împotriva lui Barlach, Paul Klee, Kokoschka, Nolde – ultimul menționat a fost membru al Partidului Nazist, calificat de Rosenberg drept „pictor negroid”. Operele acestuia sunt retrase din muzee și din galeriile de artă, la fel ca și cele ale lui Schmidt-Rottluff și Kirchner.

Din 1936 toate expozițiile de artă expresioniste sunt interzise, iar cea mai mare parte a artiștilor nu mai au dreptul de a produce opere în acest stil. Sub autoritatea lui Goebbles, muzeele germane sunt supuse unor epurări, tablourile lui Picasso, Chagall, Gauguin, Matisse, Braque, Van Gogh, Klee, Kokoschka, Kandinsky și alte numeroase opere ale artiștilor expresioniști germani dispar din muzee, în urma aplicării legii

aspre ce presupunea retragerea operelor de artă „degenerată”, promulgate la 31 mai 1938. Unele pânze ajung să îmbogățească faimoasa colecție Göring și multe altele sunt scoase la vânzare în beneficiul muzeelor străine, lucrările fără clienți sunt arse în cartierul general al Pompierilor din Berlin, din ordinul lui Goebbles.

Ideea de artă „degenerată” este preluată pe o scară mai largă, cu ocazia celebrei expoziții „Arta Degenerată” organizată în 19 iulie-30 noiembrie 1937, la München, în Casa Artei Germane, unde prezintă operele tuturor artiștilor oficial condamnați, făcând pereche, în aceeași clădire, unei expoziții consacrate artei „autentic germane”.

Sunt expuse 740 de lucrări, printre care figurează 25 de opere de Kirchner, tot atâtea de Nolde și de Schmidt-Rottluff, 10 de Müller și încă pe atâtea de Beckmann și Kokoschka, precum și tablouri de Marc Chagall, Franz Marc, Kandinsky, Klee, Grosz, Dix, Hifer, Kurt Schwitters.

Inaugurată de Hitler și Goebbles, expoziția este însoțită de distribuirea unui catalog ilustrat, unde se explică, într-un capitol introductiv, obiectivele unei astfel de manifestații și se prezintă ansamblul operelor grupate pe diferite teme. În expoziție, prima cameră era pentru lucrările considerate înjositoare pentru religie, în a doua cameră erau expuse lucrări realizate de artiști evrei, a treia cameră era pentru lucrările care aduceau insultă femeilor, următoarele lucrări nu erau încadrate într-o temă anume. Lucrările expuse

Coperta catalogului

² Adelin Guyot, Patrick Restellini, *Arta Nazistă*, București, Editura Corint, 2002, p. 59.

erau însoțite de sloganuri scrise pe pereți, vizând ridiculizarea lor, precum: „Manifestări ale artei iudaice”, „Invazia bolșevismului în artă”, „Femeia germană luată în derădere”, „Ultragiul adresat eroilor”, „Țăranii germani văzuți de evrei”, „Nebunia erijată în metodă” sau „Natura văzută de mințile bolnave”. Tablourile erau însoțite, de asemenea, cu titlu de comparație, de unele desene ale unor bolnavi psihici din ospicii.³

Fotografie din cadrul expoziției „Arta Degenerată”.
Opere însoțite de sloganuri.

Introducerea catalogului Arta Degenerată⁴

Ce vrea expoziția de artă degenerată?

Ea vrea să arate degenerescenta Culturii din ultimii ani care au precedat marea schimbare.

Organizatorii pornesc cu lucrări de la începutul secolului și se sprijină pe documente originale.

Ei doresc să se adreseze poporului, care are o judecată sănătoasă.

Expoziția vrea să pună capăt tuturor acestor zvonuri, trâncănelii intelectualilor și clicii lor de literați, care persistă să nege degenerescenta artei.

Ea vrea să demonstreze că această degenerescentă nu este decât o experiență sau o prostie oarecare, a vreunui artist izolat.

Expoziția dovedește că, fie și fără revoluția național-socialistă, această artă tot ar fi murit.

Ea pretinde că această artă este un prejudiciu premeditat adus evoluției creației artistice.

Ea arată că anarhia politică și anarhia culturală au rădăcini comune.

Arta degenerată este aceea a bolșevismului, iar expoziția și-a propus să o dovedească.

³ *Ibidem*, p. 62.

⁴ *Ibidem*, p. 64.

Ea vrea să dezvăluie scopurile morale, politice, rasiste și concepția despre lume care au fost urmărite de principalii transmițători ai acestei degenerescențe.

Ea vrea, de asemenea, să arate cu câtă forță aceste fenomene de degenerescență au fost reîncepute, cu încăpățânare prostească, de către indivizi fără conștiință, fără caracter, fără scrupule, devenind astfel aliații evreilor și ai bolșevicilor.

Expoziția vrea să înfățișeze cât de periculoasă este activitatea artistică dusă de purtătorii de cuvânt evrei și bolșevici. Fiindcă acești indivizi merg până la renegare. Dacă sunt întrebați: „ești bolșevic, da sau ba?”, se apără.

Artiștii care au participat la această degenerescență a artei n-ar putea să pretindă că au comis, în lucrările prezentate, doar o eroare de tinerețe, păcatul lor este mult mai greu.

Organizatorii semnaleză, totuși, că operele expuse nu provin numai de la artiști evrei sau comuniști, dar nu uită că aceștia din urmă sunt întotdeauna înverșunați să distrugă Arta Germană.

Expoziția vrea să le vină în ajutor germanilor care nu au urmat exemplul bolșevicilor, continuând să ducă o viață sănătoasă și cinstită.

Expoziția se împotrivesc ca, de acum înainte, aceste bande să mai conducă arta și să fie în fruntea a tot ceea ce se face în domeniu.

Această expoziție a făcut turul Germaniei și Austriei timp de trei ani pentru a „educa” poporul în privința artei „degenerate” și pentru a demonstra că tendințele moderniste sunt rezultatul unor gene inferioare și declinului moral al societății. Arta a ajuns astfel să fie preluată de către stat, pierzându-și orice autonomie, indispensabilă creativității pentru a se transforma într-o unealtă de propagandă menită să glorifice valorile impuse de partid (comunitatea rasială, germanitatea, cultul conducătorului, forța și violența, eroii, partidul etc.), popularizându-le excesiv. Artistul devine un „soldat al Propagandei”.

Fotografie din cadrul expoziției „Arta Degenerată”.

Hitler este considerat, de către propaganda oficială, drept cel dintâi artist al națiunii, iar reproducerile după acuarelele sale sunt tipărite într-un album difuzat pe scară largă, începând din 1936.

Orice încercare de originalitate, orice mijloc nou de expresie în domeniul estetic sunt proscrise de către nazisti, care îndeamnă artiștii să producă opere clasice, înscriindu-se în tradiție. În pictură, singurul acceptat este realismul figurativ și întoarcerea la formele artistice ale trecutului, la academismul și pompierismul secolului al XIX-lea, artă nepericuloasă pentru stat. O parte din artiștii acelor timpuri se arată favorabili

Oameni așezați la rând pentru a vizita expoziția „Arta degenerată”.

Opere „condamnate” din cadrul expoziției.

noului regim și acceptă colaborarea cu el, cu atât mai mult cu cât acesta le oferă condiții materiale de lucru fără precedent. Autoritățile naziste construiesc vaste ateliere pentru sculptorii Arno Breker și Joseph Thorak și le furnizează fără preget, ajutorul material și tehnic necesar realizării operelor. Alți artiști ai artei naziste: sculptorii Alfred Thiele, Fritz Klimsch, Fritz Kollé; pictorii Sepp Hilz, Adolf Wissel, Joseph Pieper, Paul Mathias Padua, Richard Heymann, Hans Happ, Ivo Saliger, Hans Jacob Mann.

Serviciul Ministerelor Propagandei a realizat în 1942 o listă de inventar, în două volume, care conține peste 16.000 de lucrări de artă. Inventarul a fost compus ca o înregistrare finală a lucrărilor, după vânzarea și distribuirea lor, și conține informații cruciale despre proveniența și soarta fiecărei lucrări în parte.

Serviciul Ministerelor Propagandei a distrus, în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial, sub autoritatea lui Goebbles, un total de 4.829 de opere de artă.

Un fapt interesant a fost că expoziția „Arta Degenerată” a atras mult mai mulți oameni decât expoziția oficială „Marea Artă Germană”, fiind vizitată de 2.000.000 de oameni, pe când, pe cea din urmă, doar 500.000 de oameni au fost să o vadă.

		K 8 1 n										
		Wallraf Richartz-Museum										
				Techn.	S t a n d	Devis.						
1. Auleken	(14965)	Wesanket	} D			X						
2. "	(14966)	Massengrab										
3. "	(14967)	Skelett										
4. Adler	(14877)	Katze vor dem Spiegel	} A	B								
5. "	(14963)	Akrobatin		G	B							
6. "	(14964)	Stilleben		A	B							
7. Ahlers-Hestern	(14793)	Autoreise	A			X						
8. Ahlers-Hestermann	(15687)	Hirtenkabe im Nachen	OL			X						
9. Archipenko	(14500)	Frauenakt	D	B								
10. Berlach	(14513)	Hexe	D	Böhmmer		T						
11. "	(15017)	Illustrationen aus Goethes Gedichte	D	"		T						
2. Bauer	(16284)	Abstrakte Komposition	D	E		E						
3. Baumeister	(16289)	Abstrakte Komposition	D			X						
4. Beckmann	(14503)	Ringkampf	} D	Dr. Gurlitt	V	0,4 Sfr.						
5. "	(14902)	Selbstbildnis										
6. "	(14903)	Kriegserklärung										
7. "	(14904)	Selbstbildnis										
8. "	(16135)	Blick durchs Fenster	OL	Müller	V	50 f						
9. Kästlicher	(14826)	Heinrich Mann	G	B								
0. Brockmann	(15025)	Bilder der Arbeiter (Mappe)	D			X						
1. Budecis	(14905)	Mutter u. Kind	} D	}	}	X						
2. "	(14906)	Männerkopf										
3. "	(14907)	Frauenkopf										
4. Burchartz	(15788)	2 Köpfe	D			X						
5. Buschmann	(14827)	Leistung	D			X						
6. Campendonk	(14879)	Jean Bloe Niemie	} D	Dr. Gurlitt	V	0,6 Sfr.						
7. "	(14961)	Mann mit Karren										
8. "	(14962)	Leda mit dem Schwan										

Pagină din inventarul „Entartete Kunst”, Arta Degenerată.

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ DE COMUNICĂRI
„ȚARA BÂRSEI”
23-24 MAI 2019

ȘTEFAN BACIU – POET UNIVERSAL

Mihaela ALBU

EXILUL – O TEMĂ RECURENTĂ ÎN POEZIA LUI ȘTEFAN BACIU

Abstract: Ștefan Baciu, the Young Poet, the author of Bucur's Fortress, forced by history to live in a political exile, changed his poetic style, but he changed especially the topic of his poems; thus, many of them reflect his new life experience, and the real drama of the man who miss his country and has no possibility to come back home. In our paper we analyze Baciu's poetry published after he left Romania, proving that exile became a recurrent subject, and the new countries were permanently compared with his homeland. As we know, he dedicated poems to many places where he used to live and surprised the reader with unexpected connections with those from Romania, the "cities from memory" in Bodiui's words.

First of all, we confront the titles of Baciu's volumes of poetry. A comparison of those published in Romania (Poemele poetului tânăr, Poeme de dragoste, Cetatea lui Bucur/ The Poems of the Young Poet, Love Poems, Bucur's Fortress) with the ones published in exile (Analiza cuvântului dor, Poemele poetului pribeg, Poemele poetului singur/ Analysis of the word "dor", The Poems of the Wanderer Poet, The Poems of the Lonely Poet) could be an evidence of the difference between the old and the new leitmotifs in his poetry. Then, we analyze some of the poems from these volumes and put into evidence – one by one – his new themes and the new poetic style.

In exile, each place, each flower or bird, each habit, custom or mentality, etc. remind him – by negation – one or the other from his native country. Thus, in the exotic region of Hawaii, everything is different, including nature, and even the seasons are not similar. Therefore, in Sovata (and, of course, all over Romania), in fall, when the birds are leaving for the warmer countries, on the contrary, in Waikiki "the parrots come back to their nests". Many times, nostalgia for his home country is reflected in his poems by the antagonism between landscape or habits of Romania and Hawaii. In conclusion, a frequent subject in his poetry is, unsurprising by the drama of exile with all its consequences.

Ștefan Baciu și-a purtat exilul așa cum își poartă soldații rănille căpătate pe câmpul de luptă: străduindu-se să nu le facă vizibile, dezvăluindu-le tocmai prin excesivul efort de decență.

Constantin Eretescu

Scriitorii pribegiei, ca de altfel toți pribegii, s-au pomenit de la o zi la alta pe pământul Americii schimbând Carul Mare cu Crucea Sudului, mișcându-se într-o geografie morală și fizică nouă cu desăvârșire pentru sufletul românesc.

Ștefan Baciu, „Cuvânt înainte” la vol. America

Sunt ortodox și ardelean, cosmopolit/ acasă sunt sub Tâmpa și Quito

Ștefan Baciu, Semn singur

Introducere. Scurtă notă biografică. Începuturile manifestărilor poetice

Un nume important printre personalitățile exilului românesc, cu o bogată activitate internațională, este **Ștefan Baciu**. Și nu exagerăm cu nimic, un argument venind fie și numai dacă îi vom enumera domeniile în care a activat ca poet, eseist, memorialist, ziarist, critic de artă, traducător, diplomat, profesor universitar, precum și distincțiile pe care le-a primit în țară sau în lume.¹

¹ Premiul Scriitorilor Tineri al Fundațiilor Regale și Premiul Societății Scriitorilor Români, la 17 ani, pentru

Ștefan Baciu s-a născut în 1918 la Brașov, a absolvit în orașul natal Liceul „Andrei Șaguna”, unde i-a avut ca profesori, printre alții, pe Emil Cioran și Octav Șuluțiu; a urmat apoi cursurile Facultății de Drept din București (1937-1941). A debutat chiar din liceu în revista *Răboj* (1933), pentru ca, nu mult mai târziu (în 1935), să publice primul volum – *Poemele poetului tânăr*. Într-o scrisoare trimisă lui Eliade în 15.1.1934, tânărul poet îi cerea părerea scriitorului consacrat, iar Eliade, aflăm peste timp, dintr-o altă epistolă, trimisă de data aceasta în 1951, din Rio de Janeiro, îi apreciease poezia, scriindu-i chiar: „vrei să predau manuscrisul la concursul Fundațiilor Regale, să-și încerce norocul?”. Și, într-adevăr, volumul a fost premiat. Studentul va intra apoi în viața literară, fiind (între anii 1938-1946) redactor la mai multe reviste („Gândirea”, „Rampa”, „Arta nouă”), precum și la „Universul literar”, unde a deținut rubrica *Cântece noi*, debutându-i aici pe Augustin Doinaș și Ion Caraion. O scurtă trecere în revistă a activității din presă o va face însuși autorul într-o altă scrisoare către Eliade (din 30 iulie 1951):

De la editura *Gorjan*, unde făceam pe salahorul, pe traducătorul și șeful de presă, am trecut la redacția *Universului*, unde am lucrat ca secretar al lui Ion Lugoșianu, acest mare român, care se distruge azi, lucrând undeva la canal. După armistițiul din acel nebulos 1944, am făcut parte din redacția ziarului *Libertatea*, condus de un alt mare român, Titel Petrescu. M-am însurat în 1945 și de atunci, sprijinit de soția mea, am dat lupta pentru a putea pleca din Țara ocupată.

Exilul. Începuturi. Poetul-jurnalist în Brazilia

În 1946, Ștefan Baciu va fi numit atașat de presă la Legația României de la Berna, de unde, ca și alți diplomați pe care instaurarea comunismului în România îi va afla la post în străinătate, el și soția sa, Mira Simian, vor alege calea exilului. Astfel, în 1949, cei doi vor pleca la Rio de Janeiro – Brazilia, unde vor trece prin greutățile inerente unei noi vieți pe pământ străin, bucurându-se însă de libertate. În aceeași scrisoare adresată lui Eliade, în 30 iulie 1951, i se va destăinui cu o ironie amară, spunându-i, printre altele:

Decem o grea viață de oameni liberi – o viață de oameni care nu au vrut să fie lacheii nimănu. Avem toate libertățile, inclusiv aceea de a muri de foame sau de a nu avea ce face...

Cu tenacitate, muncă și talent, Ștefan Baciu reușește să învețe portugheza, să scrie pentru importante ziare („eu scriu – va povesti în scrisoarea citată – la două din cele mai mari ziare de aici, la suplimentele literare, inclusiv la partea politică”), făcându-se cunoscut în mediul cultural latino-american. Astfel, între 1953-1962 va fi redactor la un important ziar, „Tribuna de Imprensa”, al cărei director, Carlos Lacerda, a fost, așa cum ne va relata scriitorul român într-una dintre cărțile sale de memorii – *Praful de pe tobă* – „cel mai mare gazetar al secolului XX din Brazilia și unul dintre cei mai de frunte din întreaga Americă Latină”. Despre această perioadă din viața sa, Ștefan Baciu va scrie – în portugheză – o carte (*Lavradio 98*), în 1982, un adevărat „best-seller”. Tot atunci (și toată viața după aceea) se va bucura de prietenia celor mai importanți oameni politici ai locului, și mai ales, a jurnaliștilor și scriitorilor, printre care la loc de cinste se situează Manuel Bandeira, nume important pentru mișcarea modernistă din Brazilia dintre anii 1922-1960, opera acestuia influențând întreaga literatură braziliană. Alți scriitori-

volumul de debut *Poemele poetului tânăr*; „Cetățean de onoare” al orașului Rio de Janeiro, „Consul de Bolivia” în Honolulu-Hawaii, „Profesor Emeritus” al Universității din Honolulu-Hawaii, Decorația de Onoare a Meritului Cultural cu grad de Comandor, acordată de Ministerul Educației și Culturii din Bolivia.

prieteni au fost Cecilia Meireles sau Carlos Drummond de Andrade – considerat unul dintre cei mai reprezentativi poeți, cu influență asupra tinerilor scriitori brazilieni.

În onoarea lui Ștefan Baciuc, la plecarea acestuia în Hawaii, Drummond i-a dedicat un poem în care insistă pe onoarea pe care scriitorul român a făcut-o orașului Rio de Janeiro de a fi cetățean al acestuia. (În paranteză se cuvine subliniat și faptul că Baciuc a fost desemnat chiar cetățean de onoare al marelui oraș brazilian).

Poezia lui Ștefan Baciuc – o simfonie tragică a exilului

Ștefan Baciuc, *Poetul Tânăr*, trubadurul *Cetății lui Bucur*, forțat de istorie să plece într-un dureros și definitiv exil, odată cu schimbarea traiectoriei vieții, și-a schimbat în mare măsură și poezia, nu atât stilul modern, de o simplitate aparentă, cu metafore și rime surprinzătoare (stil care-i adusese notorietatea de la o vârstă foarte tânără) cât prin temele și motivele poetice. Astfel, cea mai mare parte a poemelor scrise departe de țară reflectă noua experiență de viață, drama omului „deşărat” (în termenul altui compatriot cu aceeași soartă, Aron Cotruș), drama celui ce știa că nu se mai poate niciodată întoarce, purtând însă toate amintirile cu sine.

Ca un melc cu casa în spinare, Ștefan Baciuc, călătorul pe alte meridiane și paralele, în locuri care de care mai îndepărtate și mai exotice, și-a purtat în gând și în inimă, casa părintească, orașul în care s-a născut, cel în care a trăit apoi, toate locurile care aveau (sau nu tocmai) legătură cu existența sa, precum și oamenii cunoscuți, cărțile citite, întâmplările trăite.

Teme recurente ale poeziei lui Ștefan Baciuc: exil – dor

Dacă ar fi să reducem la esență cea mai mare parte din poezia lui Ștefan Baciuc scrisă după plecarea din țară, am spune că două sunt cuvintele – ca două borne – în care aceasta poate fi cuprinsă: *exil* și *dor*. Par puține și simple, dar ele pot acoperi un întreg univers poetic și, mai ales, un întreg destin tragic. „Exil e când *spui* exil și *este* exil”, căci simpla rostire aduce cu ea imediat realitatea existenței.

Titlurile unor volume sau poeme cuprind explicit cei doi termeni – *Radiografia cuvântului dor*, *Dor de Țară*, „Exil” – sau doar îi sugerează: „Patria”, „Caterincă pe Calea Victoriei colț cu Sărindar”, „Elegie transilvană”, „Cetatea lui Bucur”, „Depărțitor”, „Adolescenții de la Brașov” ș.a.

În loc de a invoca „zăpezile de altădată”, ca o replică la cunoscuta sintagmă, poetul se întreabă (și se lamentează) unde sunt/ unde au dispărut toate câte făceau farmecul vremurilor tinereții, în țară, de negăsit în noile spații și în noua etapă a vieții: *găzarii*, *gunoierii*, *simigiii*, *birja cu trocar*, *vizitiul*, *fumul de grătar* etc.,

Ce-a rămas din Gaudeamus? Ce-a rămas din tinerețe?

Pagină din Nostradamus
și un gust de grea tristețe.

(v. *Ce-a rămas?*, în ciclul *Dor de țară*)

Elegiile diverse ascund în titlu și dezvăluie în vers aceeași realitate – exilul – și același permanent/ sfâșietor sentiment – dorul – în *Elegia cosmică a salcâmului din Găiești*:

Palmierii din Rio de Janeiro/.../

îmi aduc aminte/.../

de salcâmul din Găiești;

Elegie din 3 Scaune:

În Pacific stau, pribeag

și-nmoi penița în Ardeal;

Elegie pentru Arșavir: depărtatul apropiat prieten Arșavir;
Elegie sub Tropic la moartea Primarului cultural; *Elegie pe block-notes-ul unui reporter* ș.a.

Un titlu de poem – 16.XI.1984 (în *Dor de Țară*) – marchează direct timpul în care în România, în contrast cu albul pur al zăpezii, „corbi scriu cu aripi de doliu pe câmp poezia”, Crăciunul e „fără nume în calendar”, iar *colindele, săniile, bradul* mai există doar „în amintire”. Tot ce trăiește doar în memoria poetului s-a petrecut într-un „timp trecut, mirific”, fiecare nume de prieten și fiecare stradă sunt „ca apariții prin perdele” și se perindă, pe rând, în amintire (v., de exemplu *Café de la Paix*)

Din cele două cuvinte amintite mai sus – *exil* și *dor* – se desprind încă altele. Sunt ramuri, mai mari sau mai mici care împreună alcătuiesc copacul poeziei/simfoniei scrise de Ștefan Baciu, departe de locurile natale. Una dintre aceste „ramuri”, o subtemă lirică este, fără îndoială, *singurătatea*. Câteva titluri ale unor cicluri cuprind chiar explicit termenul – *Poemele poetului singur*, *Poemele poetului pribeag*, *Singur în Singapur*. Călătorul ce a străbătut granițe, continente și lumi exotice, acel „Villon modern” (cum îl numise George Ciorănescu), „poetul pribeag, descoperitor de lumi și culturi” (în termenii Crisulei Ștefănescu), deși a cunoscut orașe și țări variate, oameni deosebiți, mulți devenindu-i prieteni, descrie adesea, în formule poetice variate, sentimentul de singurătate pe care îl resimte orice exilat. Versul lui este

un cânt de saltar
 un monolog, un dialog cel mult
 cu un fijian sau un alt necunoscut;

este, așadar, „un cântec de unul singur” (v. *Tiraj*, în vol. *Poemele poetului Ștefan Baciu*). „Sunt singur, și sunt gol și obosit”, scrisese altădată poetul (în *Întâlnire* din vol. *Radiografia cuvântului dor*), iar *destinul* l-a făcut să stea *stingher*. Poezia, ca tovarăș, i se pare uneori că se îndepărtează chiar și ea. *Singur* se intitulează chiar un poem (din volumul ce cuprinde în titlu termenul direct exprimat – *Poemele poetului singur*). Cuvântul însuși – *singurătate* – e „amețitor”, așa cum sunt „ultimul etaj al unui zgârie-nori”, „o foaie de hârtie nescrisă”, „o șosea dreaptă, necunoscută,/ care poate duce, la fel, înspre cer/ sau în fundul unei prăpastii căscate” etc. Comparația cu diverse și neașteptate imagini, sugestive prin concretețea lor, se încheie de asemenea neașteptat, termenul „evadat din dicționar” „se îndreaptă” înspre poet, precum „revolverul nevăzut, îndreptat înspre inimă”. (v. *Definiție*, în vol. *Poemele poetului pribeag*)

Termeni poetici și sintagme sugestive, care întregesc sentimentul de singurătate, apar adeseori în poezia sa – „vântul străin”, „latitudinea necunoscută”, „norii întorși”, „semn singur”, „geam aburit”, „cântec de saltar” etc.

O variantă semantică a *singurătății* este sentimentul de *clandestinitate*, de *deșțărare*, de rupere a rădăcinilor. „Și eu sunt veșnic clandestin” scrie „călătorul (aflat acum) în tren de marfă”, pe când *atunci* (adică înainte de exil) avea „un loc în clasa-ntâi”. Mai mult chiar, acum se simte ca un „arbore fără rădăcini”, udat de o ploaie care ea însăși are un „sunet necunoscut”, căci „altfel sună abecedarul ploii” (v. *Latitudine necunoscută*, în vol. *Poemele poetului pribeag*). Marcarea a ceea ce numise „exil fără timp”² în alt poem *Timp fără poezi*, o face așadar adesea prin adverbe, dar și prin paralelisme temporale ale verbelor *aveam* vs. *am*, precum și prin substantive cu încărcătură semantică referitoare la stabilitate – *drum*, *loc*, *mână* (care *alintă*) vs. cele care sugerează incertitudinea sau negația – *saci de gânduri*, *baloturi de tăceri*, *tone de renunțări*, lipsa de „răgaz” și de „destin”. Pentru

² Monica Lovinescu numise exilul „o paranteză cât o existență”.

cel străin și singur pe pământ străin, „clandestin” se traduce prin cel care simte și știe că „dincolo de tot, nimic nu-ți aparține”.

Și totuși, călătorul, cu „viața făcută din porturi și insule” (v. *Cu sublocotenentul de marină pe promenadă*, în vol. *Poemele poetului Ștefan Băciu*), pare sofisticat, dar numai în mod aparent; el e un „cosmopolit” care se contemplă înconjurat de o „lampă din Honolulu”, „un plic din Mexico”, „un tablou din Haiti”, „un zid de frunze tropicale”; folosește obiecte de proveniență străină – scrie cu un „creion din USA/ pe o hârtie din Japonia”, e îmbrăcat cu haine din întreaga lume („cămașă tocită din Milano/ cravata adusă din Buenos Aires/ Costumul/.../ fir englezesc cusut în Brazilia/ pantofii din piele de porc/ lucrați în Uruguay” – v. *Autobiografie*), trece sau locuiește prin cele mai ciudate locuri, „se balansează între Brazilia și Brașov” (dar Brașovul din gând!), raportând totul la ceea ce îi era familiar acasă („o gravură din Brașov”, străzi, locuri și mulți prieteni), pentru că România este o *prezență* permanentă, în orice împrejurare, în orice anotimp. Are prilejul să cunoască, să trăiască în cele mai îndepărtate și exotice spații – „la Honolulu în ostrov”, „în golf la Molokai”, „la Quito”, în Brazilia sau în Cuba, în Honduras, Guatemala, Nicaragua ori Mexico, „în San Jose, în Maracay/ în Cochabamba și-n La Paz”, „în Sucre și în Ruobamba/ în San Juan și la Habana”, „în Puerto Rico și-n Brasilia/ în Curitiba-n Tribobo”. (*Cântec de drumeție*, în vol. *Dor de ducă*), „la Acajutla, în Panama, în Callo, în Vancouver” / „La Guaira, Santo Domongo, Aruba, Jamaica, Recife, Puerto Cabello” (v. *Cu sublocotenentul de marină...*, din vol. citat mai sus), dar în memorie sunt mult mai vii Tâmpa, Dealul Melcilor, Șcheiul, Strada Morii, Bucegii, Junii tineri, *Miorița*. Orice loc, orice fenomen, orice întâmplare îi amintește de țară – prin asemănare sau prin contrast. De altfel, aproape întreaga sa poezie se constituie din *contrarii*, din opoziția trecut vs. prezent, acum vs. atunci, acolo vs. aici, același vs. altul, ori din diferențele dintre anotimpuri, fenomene meteorologice, forme de relief etc. Chiar „radiografia” termenului *dor*, laitmotivul operei (numit direct sau ghicit), se bazează pe contraste asociate semantic: *claxoane vs. tălângi, orhidee vs. crîșmărițe* sau *ghiocei, zgârie-nori vs. Bucegii, ukulele vs. caterinci, străzi din Lima vs. Strada Romană, Amazon vs. Criș* etc.

Un laitmotiv din aceeași arie tematică, exprimat direct („îmi aduc aminte”) sau subînțeles, este *rememorarea* unor întâmplări mai mult sau mai puțin banale, dar care, niciuna, „nu se va mai întoarce niciodată” (v. *Fapte diverse cu ochianul întors*, în vol. *În arhipelagul Sandwich cânta un marinar la proră*). Rememorarea locurilor din țară (Brașovul, în primul rând, Râmnicu Vâlcea, Dorohoi, Bușteni, Brăila și, desigur, București) îi prilejuiește evocarea prietenilor, a scriitorilor (Blaga, Urmuz, Dimitrie Stelaru, Petre Stoica, Constantin Noica, Sandu Tudor, „Generația de aur”, Emil Botta, căruia îi dedică cinci poeme, și încă mulți alții), a cărților citite, a obiceiurilor ori trăirilor care nu mai pot fi aceleași în spații care nu au nimic comun cu cele pierdute. „Urmăresc Târnavă pe Atlantic”, scrie la un moment dat și toate variantele asemenea nu spun altceva decât că toate punctele geografice în care a ajuns sunt o durere a călătorului care știe că nu le mai poate străbate pe cele din țara sa. Amintirea le aduce desigur pe toate în prezent, exprimate însă prin verbe la imperfect, semnificând durata lor în memorie și în toate simțurile, dar și la perfectul compus al unui singur verb – A FOST. Trecutul înseamnă așadar copilăria („Iarba tăiată mirosea a copilărie”), tinerețea (cu colegii și prietenii – „Ne văd în grup șezând pe promenadă”, cu mulți scriitori, evocați de multe ori în înșiruire de nume, mai mult sau mai puțin cunoscute azi).

Prezentul are o mare doză de exotism, scriitorul îl trăiește într-o varietate de orașe, întâlnește/ se împrietenește cu scriitori din multe țări, prezentul are chiar și „săli cu plămâni cosmopoliti” ori „afișe vorbind fiecare în limbă” (*Carte poștală din cetatea*

universitară, în vol. *Ukulele*), limbile vorbite sunt diferite, amestecul de oameni, de rase, de culturi e dintre cele mai insolite: într-o „noapte filipină” se aud „melodii/ spaniole dintr-un pian american”.

Ca și pentru Vintilă Horia ori alți exilați, și pentru Ștefan Baciu *Țara pierdută* continuă să existe în gând, a rămas în memorie prin zeci și zeci de trăiri, de întâmplări, de persoane concrete, de locuri prin care a trecut. Unele sunt încă vii în amintire, iar depărtarea – în timp și spațiu – și mai ales, conștientizarea imposibilității revederii ori retrăirii provoacă sentimente firești de dor, de tristețe, de durere. Toate la un loc, însă, sub pana scriitorului, nasc Poezie.

Verbele care cheamă rememorarea sunt variante lexicale diverse: *mă gândesc, aud, privesc cu ochii închiși, am visat, mi se pare că văd* și multe altele. Țara, cu tot ce a lăsat în urmă, devine „Țara din vis”, Țara pe care o poartă permanent în gând în oricare parte a globului s-ar afla, Țara în care „strada îngustă” „vine dinspre Brașov” „înspre Pacific.” Și așa cum străzile duc „dinspre azi înspre ieri”, fiecare cuvânt, fiecare vers și aproape fiecare poem al lui Ștefan Baciu se naște „azi” (în prezentul scriiturii) din realitățile de „ieri”. Și nu e de mirare atunci că toate aceste cuvinte se armonizează într-o simfonie tragică, în care leitmotivul este *exilul*. Sau, altfel spus, din toate cuvintele, din toate sintagmele, propozițiile ori frazele, din toate poemele se desprinde un singur sentiment tragic – *dorul*. Iar poezia lui Ștefan Baciu, scrisă departe de țară, poate fi privită – metaforic –, preluând un vers al său, ca „un dans cu fața întoarsă-n trecut” (v. *Reîntâlnire*, în vol. *Poemele poetului pribeag*).

Concluzii

„Prin intervenția brutală a întâmplării, soarta scriitorului român a devenit planetară”, sublinia unul dintre conașionalii din exil ai scriitorului. Exilul nu i-a frânt aripile, nu l-a redus la „tăcerea cuvântului”, i-a schimbat doar temele. Astfel, în cazul lui Ștefan Baciu, exilul s-a dovedit a fi unul *creator*. Referindu-se la „tristețea regăsirii în amintire și exil a locurilor copilăriei, care ar putea fi apăsătoare și rea”, Mihai Niculescu, în cronica la volumul *Analiza cuvântului dor* („Caiete de dor”, nr. 6/1952), reduce metonimic întreaga creație poetică a lui Ștefan Baciu la a fi „răscumpărată prin grația aeriană a unor strofe din *Revedere la Brașov*, care înobilează tema, preschimbând durerea în dor”.

Dan ANGHELESCU

ȘTEFAN BACIU – O VOCE POETICĂ DISTINCTĂ ÎN CONTEXTUL GENERAȚIEI SALE

Abstract: *In the poetry of the Romanian young generation, the so-called "generation of Master Manole", Ștefan Baciu was seen as a distinctive voice. In the inter-war time, he became, probably, the most precocious author, not only because he published his first book – Poemele poetului tânăr/ Poems of the Young Poet – when he was only seventeen (in 1935), but also because this volume was awarded with an important prize – the Romanian Writers' Society Poetry Prize – which has been also received – one year before – by the notorious Emil Cioran, Eugen Ionescu or Constantin Noica. In 1936 he published Poeme de dragoste/ Love Poems, and in 1937 – Micul dor/ A Tiny Longing.*

If after the First World War, some of the writers' ideas and literary creation, such as Mircea Eliade, Mircea Vulcanescu, Mihail Sebastian, etc., were influenced by their professor Nae Ionescu, other writers, such as Ștefan Baciu, Vintilă Horia, Ion Sugariu, Ovid Caledoniu published in Gândirea literary magazine, under the guidance of Nichifor Crainic. However, Ștefan Baciu no longer remained under Crainic's influence, and his poetic voice became congruent with the language of modernity. In our paper we present the main characteristics of the poetic language of the so-called "gold generation", emphasizing the physiognomy of Baciu's lyrical discourse.

His poetry, sometimes in a traditionalist style, or under a surrealist influence, in general could be seen as a counter-dialogue with his predecessors, and the poems included in Cetatea lui Bucur were described by Daniel Cristea-Enache as a „lace of impressionism” with a „thin but strong” expressionistic fiber („Versuri metropolitane”, in Cultura, no. 79/ 2007). According to Andrei Bodiș, Ștefan Baciu was not a traditionalist poet, but an „urban and cosmopolitan” one, his poetry having an “expression of modernity”. (A. Bodiș, „Orașul din memorie”, Țara Bârsei, no. 6/2007)

Later, in exile, Baciu had also a distinctive poetic style, most of his poems reflecting his dramatic diaspora experience.

Motto:

*Veniți aduceri aminte, sunt prizonierul vostru
Așezați-mă pe covorul fermecat al iluziilor
și spuneți pentru o clipă măcar, că sunt aici
Nu sunt decât două stații de tren
Până la cireșii din Râmnicul Vâlcea.*

Ștefan Baciu

Ștefan Baciu scria poezie așa cum pușcăriașii ținuteți la izolare își povestesc sieși ca să nu uite să vorbească./.../ durere veche, rămasă nemântuită.

Constantin Eretescu

Apariție fulgurantă în poezia tinerei generații interbelice, Ștefan Baciu a fost – și pe bună dreptate – primit și privit, în lumea literară a momentului, ca un copil minune al poeziei. La numai 17 ani, în 1935, primului său volum intitulat *Poemele poetului tânăr* i se decerna premiul Scriitorilor Tineri, de către Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol II, același premiu pe care, cu un an înainte, li se acordase lui Eugen Ionescu pentru *Nu*, Emil Cioran pentru *Pe culmile disperării*, Constantin Noica pentru *Mathesis sau bucuriile*

simple și Horia Stamatu pentru poemele din volumul *Memnon*. Evident, Ștefan Baciu era, încă de pe atunci, reprezentantul uneia dintre cele mai strălucite generații de tineri scriitori români. Așa cum va scrie Mircea Vulcănescu, acea generație avea să fie:

ceva mult mai subtil, mai nestatornic și mai delicat/.../ oameni (care) trăiesc aceleași probleme, sunt subjuogați de influența acelorași modele vii /.../ mai mult o unitate psihologică, cu rădăcini istorice și biologice, decât o unitate propriu-zis spirituală.¹ Subjuogați de influența acelorași modele vii.

Într-adevăr, au existat factori modelatori a căror influență a fost hotărâtoare asupra unora sau altora dintre acești tineri. Astfel, dacă o parte a generației, aceea din jurul lui Mircea Eliade, rămânea prizonieră sub fascinația socraticului profesor Nae Ionescu, în ceea ce-l privește pe Ștefan Baciu, dar și pe alții (Vintilă Horia, Ion Șugariu, Axente Sever Popovici, Ovidiu Caledoniu, Horia Nițulescu, Grigore Popa) un rol primordial l-au avut, se pare, Nichifor Crainic și revista „Gândirea”. Un articol semnat de Vintilă Horia în 1936, *Nichifor Crainic și Gândirea*, e pe deplin lămuritor în acest sens:

Gândirea a atins pe rând, prin reprezentanții ei, toate culmile geniului românesc, de la literatură și filosofie, până la muzică și pictură./.../ perspectivă culturală în care s-au integrat toate spiritele creatoare de după război.²

Desigur, atât Ștefan Baciu, cât și Vintilă Horia, începând de la un anumit moment, se vor îndepărta și de „Gândirea” și de Nichifor Crainic. Ceea ce, totuși, nu va șterge amprenta spirituală pe care revista, ca și mentorul ei au lăsat-o, fie asupra creației lor, fie (în gigantica încordare de forțe contrare din epocă, apusul fascist și răsăritul bolșevic!) asupra modului în care ei aveau să gândească, pe mai departe, lumea și *timpul ce li s-a dat*. Fără îndoială, fiecare dintre ei își va croi propria rostire literară. Iată de ce, vorbind despre poezia lui Ștefan Baciu, cunoscută, în general, pentru limbajul ei vizibil acordat la exigențele modernității, n-ar trebui să ne surprindă o serie de versuri unde vom regăsi sonorități de o (aparent) *uimitor-tradițională vibrație mistică*. Trecându-se, mult prea ușor, peste dicția de îndrăzneță modernitate, ciudățenia a fost, cu grăbire, pusă pe seama unor epigonice reverberații *argheziano-voiculesciene*. Se făcea abstracție de faptul că epoca aceluși început era dominată de ceea ce atunci s-a numit *fenomenul Crainic*. Petru Ursache este cel ce ne reamintește de *rugurile aprinse (cu mistică rezonanță) în sensul taboric*, de cărțile lui Nichifor Crainic.³ Iar deceniul patru a fost tocmai momentul când atât Ștefan Baciu, cât și tinerii (reuniți, mai apoi, sub semnul *Meșterului Manole*) s-au aflat sub iradiațiile unor cărți fundamentale semnate de mentorul *Gândirii*. Una dintre ele, *Puncte cardinale în haos* (1936) era întâmpinată cu elogii vibrante: *cartea de conștiință, evanghelia românismului, cartea veacului, profetism biruitor* etc. Poate că și de acolo, poemele tânărului brașovean se vor fi încărcat de acea adâncă sete de *Dumnezeire*, de *Înalt* și de *Sublim*. E uimitoare smerenia și aspirația lui întru puritate celestă și perfecțiune spirituală din acest *Psalm de supunere*:

... Mai bine, Doamne de m-ai fi ținut,
Să mă târâsc netrebnic rob în ceruri,
Să șterg de praf al îngerilor scut
Și Precistei să-I văd de giuvaeruri.
Seara, scoteam pe boltă luna. Dimineată,

¹ Mircea Vulcănescu, *Tânăra generație*, București, Editura Compania, 2004, p. 119.

² Mihaela Albu, Dan Angheliescu, *Eseistica lui Vintilă Horia – deschideri către transdisciplinaritate*, Craiova, Editura Aius, 2015, p. 48.

³ Petru Ursache, *Prefață la Puncte cardinale în haos*, Iași, Editura Timpul, 1996, p. 6.

Ieșeam cu oile Prea-Bunătații Tale,
Și pruncilor le-aș fi adus dulceță
Și lui Sân-Petru îi coseam sandale.

Pentru poet, Dumnezeu este mereu aproapele, sprijinul și lumina ascunse chiar în „tocul care-acum Te scrie”. Senzația de sacralitate plutește printre lucruri, oricând și peste tot:

Tăcerea murmură în frunze-o rugăciune,
Și vântul o să urle, trecând din plop în plop,
E-o tuse-adâncă în gâtul cerului...,
... îngerii plâng iar cu voci de piculine,
o voce sună-n calma seară,
se-aude doar cum morții tac,
urlară în desişuri lupii.
... aerul amirosea a coarnă,
unii dintre struguri au miros de tămâie.

Sunt cuceritoare sinceritatea și plasticitatea discursului său despre toamnă, discurs atins de o melodioasă, abia șoptită, discretă, nostalgică și senină *la malinconia*:

Sătatea bolnavă via de prea multă lumină
Și toamna ca un uliu deasupra ei trecu,
Îar noaptea ca un abur se ridica din tină
Când soarele-n tărie suflarea își dădu.
Tot aerul, ce proaspăt amirosea a coarnă,
Din deal până în câmpul brăzdat cu fier de plug.
Arar suna în codri o ostenită goarnă,
Pe drum, căruțe pline cărau spre târg belșug.

Simțim mereu, în *umbra* poemelor sale, prezența unui *plan secund*, ce iradiază dintr-un amplu *contra-dialog* cu poemele predecesorilor. Iată-l explicit în această *imagine* (sau *contra-imagine!*) a toamnei în exil:

A ruginit frunza din vii
înspre Sovata, Ghimeș și Zizin
dar la babord în Waikiki
ce soare blând, de aur plin.
Pustii sunt lanuri și câmpii
departe'n Turnu Măgurele
în golf la orele târzii
cade-o cascadă grea de stele
când rândunelele-au plecat
se'ntorc la cuiburi papagalii
pustii sunt horele din sat
dar plini de floare portocalii.

Un *râsu-plânsul* în aceste artificii cu tentă, evident ludică, înglobând *refrene* ale unui trecut mereu prezent.

Ca poet, Ștefan Baciu a fost unul dintre acei (puțini, foarte puțini) care au trăit, la modul acut, în interiorul a ceea ce ne imaginăm că este *starea difuză a poeziei*. El scrie pentru a-și proteja fragilitatea ființei, astfel așezând o anume distanță între sine și distorsiunile unei lumi care-l include în tot mai agresivele ei procese de dezagregare. Deasupra ori dedesubtul oricăror frontiere ale timpului sau ale limbajelor, poezia lui gravitează – și capătă contur – dintr-un impact discret, dar mereu perceptibil, cu

reliefurile și ritmurile obstinate ale realului mișcător. Iată cât de vizibil e fenomenul în *Balada omului care n-a ajuns nimic din ce-ar fi vrut să fie*:

Aș fi vrut să fiu un piccol în Tahiti
căutător de perle negre undeva în Bali
în Samoa să păzesc tăcerile clipitei
în Florida să scutur portocalii
aș fi vrut să fiu acrobat în Filipine
sau cowboy în insulele Mariane
în Bolivia aur aș fi vrut să caut în mine
cormorani sub albe ceruri pakistane
aș fi vrut să cânt în Tucuman milonga
să conduc un taxi în Santiago vara
să dansez în baruri la Macuto conga
sau în Tenerife să-mi înstrun ghitara
aș fi vrut să fiu birtaș în Turnu Măgurele
flașnetar de port uitat în Călărași
aș fi vrut să fiu un lustragiu de stele
profesor de canto în liceu la Iași
... n-am ajuns nimica din ce-am vrut să fiu
nici campion de rugby, vatman sau birjar
bate-un vânt din Kona, plouă și-i târziu
mătur praful lunii singur într-un far.

Este evident cum discursul liric *aspiră* acest *real* (!?), se *instalează* în el ca într-o – să spunem, pe urmele lui Deleuze – *materie capabilă să spună ființa*. Dar cel care se *rostește* nu mai e decât o sensibilitate exasperată de agresiunile și insolența derizoriului ca în această *Vizită inopinată*:

Căzut cu parașuta în Piața Lahovary
mă caut, mă-ntreb și nu mă regăsesc
un vânt nebun îmi zboară ochelarii
tramvaietele la cotituri scrâșnesc
din coridoare ies la ceas de umbre
poetii morți de mult și îngropați
în pardesie de culori adânci și sumbre
fantome azi – ieri camarazi și frați
m-așed pe scaun la frizerie
un braț de os ascute-un brici
văd ortul popii-n fundul de cutie
și din clăbucul rece ies furnici
la chioșc în colț îmi cumpăr „Universul”
și litere de aer mor pe-o filă de nimic
aud un plop cum îmi scandează versul
în stație-așteaptă pasagerii-un dric.

Evident, ipostaza mărturisitoare nu mai e a unui suflet *însetat de real*, cum va fi spus, cu ani în urmă, un remarcabil poet. Dimpotrivă, acum, pentru Ștefan Baciuc *realul* se identifică cu depărtările, cu sfâșietoarea ruptură de patrie. Și e perceput ca o inevitabilă, dar mereu mai agresivă și tragică maladie. Căci – așa cum se formula o rostire celebră prin universurile poematice – *lumea văzută nu mai e o realitate, cealaltă nu mai este un vis*. Poate – și din acest motiv – ne amintim o spusă a lui Samuel Beckett. Potrivit ei, *din orice scriere nu rămâne decât un păcat împotriva eșecului din cuvânt*. Pentru Baciuc însă, morbul inșatiabilei lui nevoi de rostire este durerea distanțelor. Ea macină interioritatea acestor

poeme cu *fără-speranța mântuirii prin verb*. Se vocalizează golul, pustiirea întru bejenie a tot ce i s-a răpit începând cu *Turla bisericii Sfântul Nicolae din Schei, cu Tâmpa, cu fularul lui Emil Botta, cu iaurgii din Slobozia, cu covrigarii din Zimnicea, cu Piața Buzești sau cu domnu' Mișu de la Cartea Românească*.

Fără îndoială, poezia este, prin însăși natura ei, tărâmul unor miracole de un tip cu totul special. Odată intrat pe teritoriile sale ești, oricând, supus inefabilului risc de-a rătăci sub orizonturi brusc depărtate. Cum e și acela al straniei *științe* a marginalului, a excepțiilor – altfel spus – al celor mai neliniștitoare soluții: *patafizica*. (Iar de la Jarry încoace s-a spus *despre ea că ar fi de alură imperturbabilă*). Ceea ce este profund adevărat și pentru poemele scrise de Ștefan Baciu. În îndepărtatul (și îndelungatul) lui exil, *patafizica* este mereu vizibilă și devine aproape unica soluție, dat fiind că, în *lumea* acestor poeme, dominantă devine o anume ambiguitate și o neostoită (aș spune sufocantă) insistență de disimulare a tragismului unei existențe în bejenii. Să ne reamintim de aserțiunea lui Gerard Genette despre literatură ca „ordine întemeiată pe ambiguitatea semnelor, pe spațiul îngust, dar vertiginos, care se deschide între două cuvinte”. Evident, autorul Baciu provine din generația celor *deșărați*, a celor care și-au pierdut inocența oricăror speranțe. Pentru aceștia, patria respiră, vibrează, trăiește doar în poem ca fenomen al unui *spațiu indicibil*, dat fiind că:

...patria e o ciocârlie care se înalță oriunde
fără frontiere și fără intenții
patria e un concert de Dinu Lipatti
la Lucerna, Elveția,
într-o seară ploioasă
patria e această adunare de fețe
de întâmplări și de sunete
împrăștiate
peste tot globul
dar patria e mai ales o clipă de tăcere.

Prin autentica ei fervoare, cât și prin prezența *secretelor substanțe* ale paradoxalului său lirism, poezia lui Ștefan Baciu apropie lumi îndepărtate în spațiu și timp. Translată în coloristica contemporaneității *retorica* lui (pentru că, evident, poetul are o retorică a lui și numai a lui), pendulează între adorație, tragism și amară auto-ironie; între melancolii sfâșietoare și sarcasm:

zadarnic aștept în Tegucigalpa tramvaiul 5
departe, la Turnu Măgurele, plâng ultimele caterinci
duce uraganul în neștire, cărți, reviste și manuscrise
am rămas același amestec de Don Quijote și Ulise.

Luminița CORNEA

ȘTEFAN BACIU ȘI REVISTA „UNIVERSUL LITERAR”

Abstract: *This conference provides information about the “Universul literar” magazine and about the collaboration of poet Ștefan Baciu (1918-1993) with this magazine. It regards, in particular, issue no. 27, year XLVIII, of the Universul literar, published on Saturday, July 8, 1939, where the poet held the column “Literature, art, ideas ...”, writing reviews, synthetically presenting books, magazines, various literary information. We exemplify with Baciu’s references to works written by Nichifor Crainic, Candid C. Mușlea, Gherghinescu Vania, Ion Vlasiu, Al. Philippide, George Gregorian etc. Through these “notes” in Universul literar, Ștefan Baciu issued judgments of value, expressed his pertinent, synthetic and original opinion on famous books; he expressed his opinion on the works of both celebrities and young beginners. Ștefan Baciu uses an unmistakable style, managing to focus in a few words the toils of many creators. The wealth of information foretells of the concerned scholar, seriously interested in noticing the pleasant subtleties of reading. This experience was a training exercise for the development of the poet.*

Cel mai tânăr dintre premianții Fundației Regele Carol II a fost Ștefan Baciu (1918-1993). La 17 ani, elev încă, autorul plachetei *Poemele poetului tânăr* (1935) era socotit o promisiune sigură de către Pompiliu Constantinescu (care îi prevedea un „destin liric”), G. Călinescu („rară fizionomie hotărâtă”) ori Ș. Cioculescu („netăgăduite virtuozități”) – astfel își începe Nicolae Manolescu capitolul dedicat poetului Ștefan Baciu, din monumentală sa *Istorie critică a literaturii române. 5 secole de literatură*.¹ De ce au fost atât de apreciate poemele din volumul de debut? Aflăm tot de la N. Manolescu, pentru că „respiră aerul epocii, fără să fie totuși tributare numaidecât unuia ori altuia dintre mai maturii contemporani ai junelui șagunist brașovean”. La Premiul Fundației Regale se adaugă curând și Premiul Societății Scriitorilor Români (*Uniunea Scriitorilor* de astăzi). În anul 1937, este student la Universitatea București. Dar să nu uităm că tânărul Ștefan Baciu încă din 1933 începe să colaboreze intens la revistele vremii, desfășurând o bogată activitate publicistică la „Universul”, „Duminica”, „Libertatea”, „Universul Literar”, „Gândirea”, „Viața Literară”, „Claviaturi”, „Rampa” etc.

Ștefan Baciu devine cunoscut în presa culturală a vremii, încât nu ne miră ca în 1939 să-l descoperim semnând cronici de întâmpinare și realizând o sinteză a unor apariții editoriale, ori în curs de apariție, în rubrica *Literatură, artă, idei* din publicația „Universul literar”. Aceste texte îl anticipează/anunță pe viitorul editor, pe cel care, peste ani, departe de țară edita revista „Mele” (cântec, poezie), „o scrisoare internațională de poezie, tipărită la xerox, în condiții tehnice modeste”, apărută între anii 1965-1993. Este de-a dreptul tulburător: revista „Mele” cuprinde zeci de mii de pagini de poezii de pretutindeni, tipărite în limbile autorilor publicați, bineînțeles și în limba română. Extraordinară este stăruința și reușita poetului de a-i aduna pe creatorii de poezie de pretutindeni.

Dar să revenim la anul 1939 și la revista „Universul literar”, supliment al cotidianului „Universul”, care apare săptămânal la București (31 martie 1919-13 iulie 1931; februarie 1938-20 decembrie 1944; 21 ianuarie-3 iunie 1945), având directori pe Virgil N. Dărăscu (1919-1920), Stelian Popescu (1919-1920), Al. Ciorănescu (1945); red.:

¹ Nicolae Manolescu, *op. cit.*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, p. 768.

Perpessicius (1925-1927), Camil Petrescu (1927-1929), Traian Chelariu (1943-1944).

În comunicarea noastră ne vom referi la „Universul literar”, anul XLVIII, nr. 27, de sâmbătă 8 iulie 1939, director și administrator delegat: Stelian Popescu. În cele opt pagini format mare, au semnat nume sonore ale literaturii române: Mircea Eliade (*Cultul mătreginei*), Ion Biberi (*Perspective critice*), Laurențiu Fulga (*Osânda*, nuvelă), Theodor Rășcanu (*Biserica „Rășcanova” din Chișinău*), Virgil Carionopol (*Cântec pentru Franța*), Teodor Scarlat (*Imagine și efect poetic*), Traian Lalescu (*Din carnetul unui spectator*) și alții.

Rubrica *Literatură, artă, idei*, din numărul mai sus menționat al publicației „Universul literar”, semnată de Ștefan Baciu, cuprinde paisprezece „referiri” la volume, reviste, persoane, informații literare. Interesant, ca o inovație, titlul însemnării, evidențiat prin bold, constituie începutul textului ce urmează cu obișnuitele caractere. Ne vom opri la început asupra semnalărilor referitoare la operele scriitorilor/ oamenilor de cultură brașoveni. Primul pe care îl numim este Candid C. Mușlea (1886-1965), istoric, profesor, publicist, jurist și preot ortodox, brașovean prin naștere și prin activitatea desfășurată timp îndelungat. Iată ce mărturisește Ștefan Baciu despre acest cunoscut om de cultură:

Profesorul Candid C. Mușlea, din Brașov, este unul dintre cei mai harnici cercetători ai cetății sale. Am mai însemnat cândva cuvinte de meritată prețuire pentru rara Domniei sale muncă și ceea ce facem azi e sublinierea unui studiu interesant și nou, apărut în paginile unui săptămânal din Capitală. Dar de la d. Candid C. Mușlea, așteptăm încă multe și frumoase surprize, în ceea ce privește orașul pe care îl cinstește prin condeiul său harnic și atent.

Gherghinescu Vania (1900-1971), valoros poet și traducător, s-a stabilit în Brașov în anul 1937; a fost secretar al Filialei Brașov a Uniunii Scriitorilor din România, între 1956-1960. Însemnarea ce urmează dovedește că Ștefan Baciu îl cunoștea bine, îi cunoștea preocupările.

Un fin poet, am numit pe d. Gherghinescu Vania, a isprăvit un volum nou de poeme: *Privighetoarea oarbă*. Așteptăm cu justificată încredere apariția acestui nou popas liric, mai ales că de la ultimul volum al poetului, au trecut destui ani. Prietenii scrisului d-lui Gherghinescu Vania vor avea o nouă bucurie în toamna ce vine. Noi am căutat să le-o împărtășim cu un ceas mai devreme.

Alt nume important, Ion Vlasiu (1908-1997), sculptor, pictor și scriitor, este amintit de Ștefan Baciu cu prima operă în proză apărută în anul 1938:

Am plecat din sat, confesiunea autobiografică a sculptorului Ion Vlasiu, apărută în tiparnița rară a domnului Miron Neagu de la Sighișoara, este o carte din cele mai pitorești și mai vii. Satul ardelean trăiește în aceste pagini, așa cum nu a trăit de mult, în vreo altă carte. Simplitatea și sinceritatea rurală a lui Ion Vlasiu au izbutit în *Am plecat din sat*, pagini cutremurător de autentice și de frumoase. Trecând dincolo de limitele „literaturii”, Ion Vlasiu a intrat în viața imediată, cu tot talentul său nedifortat. Acesta este supremul elogiu ce i-l putem aduce noi, mai ales în epoca aceasta de voită preocupare de „stil”, „originalitate” și alte asemenea plâsmuiri pur livrești.

Nechifor Crainic (1889-1972), pseudonimul lui Ion Dobre, teolog, scriitor, poet, ziarist, editor, filosof, este evidențiat de Ștefan Baciu printr-o lucrare capitală:

Ortodoxie și cultură este intitulată cartea de eseuri a domnului profesor Nichifor Crainic și care va apare în această toamnă. Cunoaștem câteva capitolare nepus de interesante și suntem convingși că apariția ei va produce numeroase discuții și polemici ca, de altfel, toate operele domnului Nechifor Crainic.

Tânărul Ștefan Baciu se oprește și asupra uneia dintre cele mai bune reviste literare

ale vremii:

În ultimul număr al „Vieții românești”, vom remarca între alte lucruri ce merită să fie discutate, una foarte just și documentat articol al d-lui Al. Philippide, despre *Poezii germani de astăzi*. Foarte informat și tot atât de actual, acest mic studiu aduce în discuție una din cele mai vii și mai arzătoare probleme literare. Subliniind nota de „monotonie” ce străbate tânăra lirică germană, domnul Al. Philippide remarcă: „desfacerea din tonul tradițional este foarte grea”. Ignorând voit precursorii, chiar când ei sunt un Rilke, George, Trakl, poezii germani de azi merg un drum a-liric și riscant. Subscriem constatările poetului Al. Philippide și, împreună cu Domnia-sa, așteptăm rezultatele acestei ciudate experiențe poetice dirijate.

Admirația și aprecierea la maxim se îndreaptă spre un poet sirian care se afla în acea perioadă în capitala României, interesat de cultura română:

Înțelepciunea orientală a rodit fruct autentic și pe plaiurile noastre. Domnul Emil Muracadé, tânăr poet sirian stabilit temporar la București, a tipărit la „Vremea” un mic volum intitulat *Pulbere de stele*. Interesant și plin de sugestii, volumașul lui Emil Muracadé ne-a adus o boare de țărnam înșorit și – de ce n-am spune-o – ceva din romantica nostalgie a unui apus de soare. Cartea, în forma ei românească, e îngrijită de d. Gabriel Bălănescu, acel fin și subtil prozator, cuprinzând câteva cuvinte de prezentare de d-nii Ion Pillat și Radu Gyr. Din frânturile lui Emil Muracadé, vom da câteva mai la vale: „*Biblia* este un palat de oglinzi, oricum te miști, îți găsești chipul”. Sau „Durerea niciodată nu e copilărie. Ea este grea chiar dacă o simți în vis”. De bună seamă că broșura lui Emil Muracadé va fi o bucurie pentru iubitorii de gând, așa precum a fost și pentru noi. Remarcabil e faptul că Muracadé nu se mărginește numai la creație originală, el a tradus din Eminescu și Coșbuc în limba îndepărtatei sale țări, pentru acest gest el merită felicitări!

Lectura unor capodopere ale literaturii universale îi oferă posibilitatea de a le prezenta într-o viziune inedită:

Din *Oscar Wilde*, neîntrecutul maestru al paradoxului și tot atât de neîntrecutul scriitor, vom da pentru uzul lectorilor noștri câteva cioburi desprinse din *Portretul lui Dorian Gray*, carte pe care o răsfoim, căutând în ea lectura unei adolescențe poetice. Prietenii noștri vor putea să mediteze cu mult folos pe marginea acestor gânduri: „Să te fi ruinat cu poezia este o distincție plină de merit”. Mai încolo: „Cetesc cărți cu mult prea mare plăcere, ca să am poftă să scriu una”. Sau: „Tragediile altor oameni au întotdeauna ceva nespuse de comun”. Alta: „Îmi spune lucruri care mă indispun. Îmi dă sfaturi bune.” Sau în cele din urmă: „Ca să recapeți tinerețea e nevoie doar să-ți repeți nebuniile.”

În cursul lunilor toride de vară, ne vom permite să mai transcriem așchii de felul acesta, nu ca să subliniem spiritul unor oameni mari, ci ca să dăm, uneori, prilej de meditație celor ce ne vor ceti între un ceas de flirt și o partidă de volley. Avem convingerea că această metodă este eficace și plăcută; doctoriile amare servite în cafeaua turcească sunt înghițite întotdeauna cu un zâmbet!

Atunci când nu avea timp să citească, Ștefan Baciu anunța doar apariția unei cărți, găsind întotdeauna un cuvânt bun despre aceasta sau despre autor:

Alcibiade este titlul unei drame istorice în cinci acte în versuri, al cărei autor este d. C. Constantinescu. Este interesant și remarcabil efortul pe care-l face domnia-sa de-a reînvia luminoase siluete ale antichității. De îndată ce vom fi avut răgazul necesar de a ceti cartea, vom însemna despre ea câteva gânduri. Până atunci, trimitem domnului C. Constantinescu lauda noastră.

Ștefan Baciu acordă poeziei cele mai multe „note” în rubrica la care facem referire din „Universul literar”, nr. 27/1939. Prima dintre ele se referă la poetul George Gregorian (1886-1962), pseudonimul lui George Ionescu Bruciu, ce are tipărite mai multe volume de versuri, referințe critice din partea unor nume sonore ale literaturii române. Iată însemnarea lui Ștefan Baciu:

Poetul George Gregorian lucrează pe îndelete la un masiv volum de poezii, care va încorona mult frumoasa domniei sale operă poetică. Făcând parte din acea falangă definitiv integrată în istoria poeziei noastre: Lucian Blaga, Nichifor Crainic, Adrian Maniu, V. Voiculescu, Ion Pillat, domnul George Gregorian va da la lumina zilei un volum de versuri, care va fi un moment poetic, ce va trebui să fie reținut. Deocamdată ne-am luat voie să vestim cartea care va apare mai târziu, după ce va fi definitiv pusă la punct.

Încrederea în poezia tânără și profunda capacitate critică îl determină pe Ștefan Baciu să aprecieze la superlativ un poet al cărui nume, Aurel Chirescu (1911-1996), astăzi este uitat, cu toate că are un număr important de volume. Interesant este că un alt volum al acestui poet, *Stinsa oglindire* (1943), este distins cu *Premiul Academiei Române*, raportul fiind redactat de Lucian Blaga, entuziasmat de stilul și de structura internă a poemelor, de unitatea și maturitatea viziunii autorului:

*Laureatul Fundațiilor Regale, autorul volumului „Finister”, poetul Aurel Chiresscu, nu-și dezmințe talentul în ciuda răuvoitoarelor „critici”, pe care unii indivizi i le aruncă în față. Domnul Chiresscu este un poet adevărat, lucru pe care nu-l întărește, din nou, o poezie recentă. E vorba de *Haiduc de vis*, apărută în ultimul număr (iunie) al revistei „Gândirea”. Pentru bucuria iubitorilor de poezie românească, vom lua o strofă în coloanele noastre: *Șiretele poteri pândesc pe de lături/ Cu rânjel nemernic să-mi spulbere visul/ Dar, dârz, din frunzarul de pure omături./ Eu zvârl cu luceferi, de-auiie abisul.* Limpezimea „dârză” a strofei de mai sus este, credem, o ilustrare a spuselor noastre. De altfel, paginile volumului său se mențin mai întotdeauna la aceeași notă de poezie.*

Cuvintele tânărului cronicar sunt categorice, hotărâte, ca în cazul „cărțuliei de versuri” scrise de Mircea Papadopol, un poet pe care nu-l regăsim în istoria literaturii române. Din însemnarea despre Mircea Papadopol, reținem doar o parte:

*Poezele adolescentului se numește cărțulia de versuri pe care ne-o trimite domnul Mircea Papadopol, redactorul revistei „Festival”. Am apreciat întotdeauna râvna și truda sa pentru scris și poezie, însă „Poezele adolescentului” sunt doar o palidă promisiune pentru un viitor nedefinit. Din poemele cărții, am desprins rareori o imagine fericită, care sclipea în poemă, în general însă atmosfera *Poemelor* este de dibuire și incertitudine. Totuși este răsplătit pentru „sârgul poetic”, publicându-i o „strofă încheată”.*

Un poet despre care scrie foarte frumos, cu mult bun simț, este Aurel Marin (1909-1944), un nume cunoscut în literatura română, militar de profesie, brașovean, deși născut la București:

Aurel Marin retras în umbra munților și a gândului, lucrează la un nou volum de poezii, care probabil că va fi tipărit la toamnă.

Ștefan Baciu nu se îndoiește că
ne va prezenta o culegere din cele mai frumoase; câteva poezii apărute în
ultima vreme, mărturisesc.

Într-o altă „însemnare” anunță că a pariat pentru talentul unei tinere poete:

Cu bucurie multă anunțăm că în lunile viitorului „sezon literar”, domnișoara Leanca Dumbrăveni va tipări o culegere de poezii. Noi, care cunoaștem frumosul și proaspătul har poetic al acestei fete, suntem mulțumiți că în cele din urmă, versul ei va putea fi gustat nu numai de cei doi sau trei prieteni. Timiditate sau teamă, nu a mai rămas nicio justificare, pentru că în curând cartea va fi în vitrina librăriilor noastre. Pentru talentul Leancăi Dumbrăveni, am pariat.

Penultima însemnare are referire generală, cu speranța că toamna care se apropie va fi mai valoroasă literar, incluzând între valori apariția volumelor a trei-patru tineri care trudesec „unde va în umbră”:

Așteptăm din călduri apariția toamnei, a acestui anotimp, care sperăm că va fi mai puțin vitreg cu viețile poezilor și mai rodnic în ceea ce privește volumele bune. Melancolia acestei așteptări este pentru noi o tristă voluptate, mai ales că întotdeauna ne-am pus speranțele în necunoscutul nostru frate, care ar apare într-o bună zi cu manuscrisul plin de talent sub braț și cu buna credință în ochi. Ne-a fost dor întotdeauna de curățenia inimii, pe care o aflăm atât de rar între semeni. Iată de ce toamna lui 1939 va trebui să ne dea ceea ce așteptăm; căci și noi ne-am săturat de lichele, de compromisuri, de îngeri căzuți și de înfrângeri. În orice caz însă toamna asta va da un aer de nouă atmosferă, printr-un act de curaj și de sinceritate, pe care trei sau patru tineri îl făuresc, în taină, unde va în umbră. Pentru purul lor curaj, nu ajunge cerneala condeiului nostru.

Ultima notă a lui Ștefan Baciu din pagina sa *Literatură, artă, idei* are caracter pur administrativ, dar este valoroasă din punctul de vedere al istoriei literare și al stilului:

Domnii autori și editori care doresc ca lucrările lor să fie discutate sau anunțate în coloanele acestea, sunt rugați să trimită câte un exemplar, pe tot timpul vacanței, pe adresa: Ștefan Baciu, Str. Dr. Baiulescu nr. 9. Brașov. Aceasta fiindcă dorim să menținem cadrul viu și informativ al rubricii noastre și în lunile de vară.

La 21 de ani, Ștefan Baciu emitea judecăți de valoare, își exprima părerea pertinent, sintetic și original asupra unor opere care au făcut epocă, se pronunța în legătură cu unele personalități. Avea deja un stil inconfundabil, reușind să concentreze în puține cuvinte truda unor creatori. Bogăția informației îl anunță pe cărturarul preocupat, serios, interesat de a sesiza subtilități plăcute lecturii. A fost o experiență care a constituit un exercițiu de formare pentru devenirea universală a poetului.

Steluța PESTREA-SUCIU

BRAȘOVUL LUI ȘTEFAN BACIU

Résumé: Bien qu'il ait voyagé aux quatre coins du monde, Ștefan Baciu a emmené avec lui et a gardé toujours dans son cœur le souvenir de Brașov, sa ville natale. Il a revécu, évoqué, reconstitué le passé avec des événements, gens, rues et maisons, revivant ainsi le souvenir des jours d'antan. Le passé du poète est la ville de sa mémoire qui a inspiré sa création. Pour Ștefan Baciu, l'écriture mémorialiste et la poésie deviennent un retour à la maison ou mieux dit, aux origines. Son œuvre peut être réclamée seulement partant de l'image de Brașov, avec ouverture vers l'universalité.

Capitolul Ștefan Baciu s-a deschis după 1990, când numele său se face cunoscut în beneficiul literaturii române. Odată cu tipărirea volumelor de poezie și memorialistică, interesul atât pentru biografie, cât și pentru operă, cunoaște cote înalte. Meritul îi revine omului de teatru Ioana Baciu Mărgineanu care a investit efort în a-i dăltui fratelui său efigia nemuririi.

Ștefan Baciu a părăsit țara în 1946 și, după multe popasuri pe diverse meridiane, se stabilește din 1964 în Honolulu (Hawaii), unde se va sfârși în 1993. Oriunde s-a aflat, Brașovul, burgul în care s-a născut în 1918, a rămas locul privilegiat pe care l-a purtat în sufletul său de „poet rătăcitor”, l-a transfigurat în literatură, l-a împunericit cu o inegalabilă însușire, aceea de a-i trezi amintirile. Trecutul poetului este orașul pe care l-a cartografiat în memorie.

Înzestrat cu o memorie fabuloasă, cum a fost ea definită, poetul are forța (memoriei afective) de a re-trăi, evoca, sugera, reconstitui trecutul, de la amănuntul aparent nesemnificativ până la transcederea spre metaforă și simbol, spune Ioana Baciu Mărgineanu în prefața volumului „Peste o mie de catrene, Sub Tâmpa din Honolulu”.¹

Într-adevăr, nimic din ce a trăit poetul la Brașov, devenit proprietate sufletească, nu este șters. Pentru Ștefan Baciu literatura memorialistică, profesată cu succes în exil, este o reîntoarcere acasă, iar valorificarea originală a amintirii transformă poezia „în jurnal”, având „statornic obiceiul de a rechema din trecut imagini”, spune Nicolae Manolescu. Astfel că opera îi fixează biografia sau, după propria mărturisire, „Poezia mea, pare-se că merge exact pe urmele vieții mele”.

Pentru poetul trăitor „pe tărâmurile exotice”, Brașovul înseamnă casa părintească, armonia familială, serile de poezie și muzică prezidate de tatăl său, profesorul de germană de la Liceul „Andrei Șaguna”, Ioan Baciu, cu participarea multor intelectuali, fie din oraș, fie veniți în vilegiatură. Istoria familiei prinde contur real prin ospitalitatea amfitrionului. Memoria scriitorului păstrează ambianța scăpărătoare din salonul devenit o adevărată „Arcadie spirituală”.

Traseul brașovean al domiciliilor unde a locuit familia Baciu este refăcut în versuri:

Pe Șirul Rozelor m-am născut
pe strada Vămii m-am dus către școală
Pe Târgu Grâului m-am plimbat

¹ Ioana Baciu Mărgineanu, *În loc de cuvânt înainte*, din Ștefan Baciu, *Peste o mie de catrene*, Brașov, Editura Aldus, 1994, p. 10.

– între Zeider și Tulliu –
cu muzele cele dintâi.

Popasuri evocate „în extenso” în volumele de memorialistică.²

În atmosfera creatoare „a casei galbene”, adolescentul Ștefănică îl cunoaște pe liceanul șagunist Eugen Jebeleanu, apreciat de profesorul Baciu pentru încercările literare. Discuțiile pe marginea cărților și, mai ales, a poeziei lui Rilke, se transformau în „seminarii poetice”. Cei doi tineri vor deveni prieteni, legați prin aceleași preocupări. Să amintim că la Brașov, elevul de 19 ani, Jebeleanu, își va tipări volumul de versuri *Schituri cu soare* (Tipografia Rapid). Are și ambiția de a scoate o revistă, timida publicație „Pe drumuri noi”, din care apar doar două numere (23 februarie – 10 martie și 10 martie – 25 martie 1929), având ca model ziarul „Bilete de papagal” al lui Tudor Arghezi.

Brașovul înseamnă Liceul „Andrei Șaguna” cu un corp profesoral de elită, a cărui faimă trecuse de granițele orașului. Spune Ștefan Baciu: „Liceul a fost pentru mine un fel de *grădina a lui Akademos* (...) în care mi-am petrecut adolescența în mediul cel mai plăcut”.³

Cum să nu rămână entuziasmat la anii maturității de amintirea profesorului Emil Cioran care aducea aerul tineresc al unei alte mentalități în mediul școlar. Prezența lui Cioran „avea să însemne pentru mine și pentru câțiva colegi și elevii cursului superior, un eveniment de neuitat în viața de *studenți* (așa se spunea la Brașov, sub influența germană, liceenilor, într-un spirit venit din *Heidelberg de altădată*”⁴, ca apoi să continue:

M-a impresionat prin delicatețe, prin felul său discret de-a fi și prin vocea măsurată, dar mai ales prin limbajul plin de explozii paradoxale care dădeau interlocutorului permanenta impresie că asistă la un foc de artificii.⁵

Tânărul profesor de limba franceză la liceul brașovean, între 1935-1937, Octav Șuluțiu găsește în elevul său un partener de dialog pe care și-l transformă în prieten. Ce spune Baciu în acest sens:

Am fost martorul zilnic al vieții lui modeste, al organizatei sale activități didactico-literare și al scrisului cotidian, pe care l-a practicat cu o punctualitate care poate mi-a servit drept exemplu când este vorba de stabilirea unui orar de lucru, pe care căuta să-l respecte cu o rigoare religioasă.⁶

Din galeria profesorilor șaguniști încă trei nume sunt păstrate amintirii. Profesorului de desen Valeriu Maximilian, o fire boemă, i-a făcut cronici la expoziții, apărute în presa locală și i-a pus o etichetă care dăinuie până astăzi – „pictorul melancolicelor amurguri”. Despre Axente Banciu, profesorul de limba română, cel care a înființat revista „Țara Bârsei”, afirmațiile ironice sunt îndreptate spre activitatea sa literară tributară tradiționalismului, fiind considerat „un violent adversar al curentului modernist”. Profesorului de limba franceză, Candid C. Mușlea, îi dedică acolo, peste mări și țări, exemplarul nr. 6, aprilie 1983, din revista „Mele”, cu mențiunea pe prima pagină: „Numai pentru brașoveni”. Sumarul cuprinde poeziile lui Ștefan Baciu despre Brașov: *Vedere de pe Cetățuie, Elegie șcheiană, Răspunsul Poetului singur pentru Anul Nou*

² Ștefan Baciu, *Praful de pe tobă*, Editura Eminescu, 1995 și *Însemnările unui om fără cancelarie*, București, Editura Albatros, 1996.

³ Ștefan Baciu, *Praful de pe tobă*, Editura Eminescu, 1995, p. 80.

⁴ *Ibidem*, p. 393.

⁵ *Ibidem*, p. 395.

⁶ *Ibidem*, p. 260.

1983, *Piața Sfatului, Vechiul Brașov*, cu ilustrații ce completează acest număr tematic. Orașul din memorie înseamnă pentru Ștefan Baciu viața literară a Brașovului, frecventată asiduu încă de pe băncile liceului, colaborarea la reviste, schimburi de opinii, întâlniri cu scriitorii. Între anii 1933-1935, scoate revistele „Start” și „Stilet” care vor anticipa statutul său de scriitor. Din perioada adolescenței petrecute la Brașov, alege anii 1934 și 1935, reprezentativi pentru destinul său literar. În anul 1934 apare revista „Frize”. În caseta redacțională găsim numele lui Mihai Chirnoagă, Nicolae Cantonieru și Aurel Marin, deveniți prieteni într-ale literaturii cu elevul Ștefan Baciu, care acoperă sarcinile secretarului de redacție. În nr. 1 al revistei a semnat poezia *Elegie pentru vara lui 1933*.

Brașovul din amintire înseamnă vizitele zilnice, alături de scriitorii de la Frize, făcute lui Max Blecher, bolnav, aflat pentru câteva luni în Brașov, locuind într-o casă liniștită de Sub Tâmpa, sau întâlnirile cu Geo Bogza, momente topite în versuri:

A fost odată ALGE – și mai este
ca și STILET, ca FRIZÉ și ca START
trecutul a tăcut: e o poveste,
e apa vie care curge-n mine
paharul doar s-a spart.
... Îl văd pe Geo Bogza coborând
înspre Ciocrac cu ghetele pe umăr.

Într-un alt catren citim:

Lunca Plăeșului mi-apare-n față
M. Blecher mă așteaptă în Ciocrac
dinspre Poiană bate-un vânt de ghiață,
copacii doar vorbesc și trecătorii tac.

În 1935, Ștefan Baciu primește Premiul Fundațiilor Regale și Premiul Societății Scriitorilor Români pentru volumul de debut *Poemele poetului tânăr*, care îl vor impune în viața literară, nu numai a Brașovului, și îl înconjoară cu un nimb. Poezia lui frapează prin noutatea expresiei poetice. Ion Chinezu, secretar de redacție la „Gândul Românesc”, într-o scrisoare din 1934 expediată din Cluj și adresată profesoarei Valeria Căliman din Brașov, își exprimă dorința de a-l cunoaște „pe tânărul Baciu care a început să scrie la noi și ale cărui versuri publicate în nr-ul din urmă al revistei au stârnit furtunoase discuții aici”. Interesul redactorilor revistei se îndreaptă spre promovarea tinerelor talente transilvănene, „însăși substanța culturii românești de mâine”. Într-o altă epistolă, de data aceasta din 1935, același Ion Chinezu continuă să ofere Valeriei Căliman informații despre ecoul poeziilor liceanului asupra membrilor redacției:

Închipuiește-ți că într-una din zilele trecute, la Muzeul Limbii Române (din Cluj n.n.) s-a iscat o furtunoasă discuție asupra celor două versuri ale tânărului poet, publicate în nr-ul de pe nov al Gândului. Apărători Pușcariu (să fi văzut câtă căldură) și eu. Adversari ireductibil: Naum și în parte Grimm. A fost o luptă omerică și adversarii nu s-au împăcat pe teren.

Curiozitatea lui Ion Chinezu a fost satisfăcută. În trecere prin Brașov, profesorul clujean îl cunoaște pe elevul Baciu acasă la Valeria Căliman. Întâlnirea va fi evocată de memorialistul de mai târziu în *Praful de pe tobă*⁷.

Brașovul înseamnă străzi, prăvălii și case, un spațiu în care „poetul rătăcitor” se simte bine. Pe orice meridian s-ar fi aflat a rămas prizonierul amintirilor ce-i răscolesc

⁷ *Ibidem*, p. 461.

fibrele interioare:

Bat clopote în amintiri
și degete la uși închise
se-oprește timpul în priviri
și aripi cresc la vise.

Un carusel de nume de străzi care se rotește pasional: După Iniști, Groaveri, Cacova, Valea Oului, Dealul Melcilor, Romuri și câte și mai câte, alături de oameni dragi.

Frânturi de amintiri sunt turnate cu grijă în făurirea portretelor din versuri și memorialistică, prin surprinderea specificului personajelor care îi împresoară existența. Fiecare nume este așezat atât în propria istorie, cât și în cea colectivă:

Pe Livada Poștei înspre seară
trece Domniția cu Vania
și-n zăpada ce cu ei coboară
heruvimi se dau cu sania;
... Aurel Marin cu schiurile-n spate
coboară din Poiană înspre Schei;
... Jucam Sub Tâmpa șah pe înserate
Horia Stamatu mă privea zâmbind;
... Victor Rath poet uitat și simbolist
zboară prin Brașov c'umbrela parașută;
... O, anuarele de la Șaguna
le răsfoiește noaptea luna
pe lângă Baci, Pantea, Nan
colegii Stavros, Bezazian.

Obsedat de memorie, pe prima pagină a numărului din revista „Mele”, anul 1976, a scris Școala primară „Andrei Mureșianu”. Paginile datate 1.XII.1973, Honolulu, Arhipelagul Sandwich împrăștie atmosfera plină de lumină a copilăriei, cu locuri și oameni. Doar câteva fragmente din proza așezată sub formă de versuri. Începutul:

Dacă am sfredeli o gaură prin pământ
ca să străbată pe partea cealaltă a globului
am ieși exact în România
mi-a spus cineva, plimbându-ne pe plaja din Waikiki
Și m-am gândit că poate
am ieșit exact în fața școlii primare mixte „Andrei Mureșianu”
unde am însăilat primele litere românești.

Și finalul:

Au trecut peste patruzeci de ani
a trecut al II-lea război mondial
după München și Yalta
după Churchill, Roosevelt și Stalin
(Brașovul a purtat doliu nevăzut când îl răsese de pe hartă)

La un moment dat adresa casei mele părintești era:

Orașul Stalin fost Brașov
Strada Dr. Parhon, fostă Dr. Baiulescu
Republica Populară Română, fostă România și când o scriam pe un plic
curgea sânge din condei
și eu plângeam pe hârtie
pe masa de bucătărie
din Copacabana, în Rio de Janeiro

curgeau lacrimi și sudoare.
 Dar azi când fac gaura aceea în glob
 din Honolulu
 ajung tot în Brașov
 în fața școlii primare mixte *Andrei Mureșianu* (The rest is silence).

Oamenii obișnuiți ai orașului, ca poștașul Kowalski, și locurile comune capătă
 măreție:

Factorul Kowalski
 într-o pelerină
 zboară peste lume împărțind scrisori
 telegrame pline de o grea lumină
 mai cu seamă noaptea înspre cântători

sau

Factorul Kowalski patina pe stradă
 plin de fumurile unei dulci beții
 și din geanta lui prindeau să cadă
 suluri de reviste, zeci de poezii.

Palpită o lume vie, amintind de alte vremuri, de oamenii care au viețuit odinioară
 în orașul cosmopolit și au străbătut timpul.

Coroșpondența cu câțiva brașoveni este o reîntoarcere acasă. Lumea exterioară și
 lumea interioară se topecs una în alta prin amintire. Îi scrie în 1977 Valeriei Căliman
 prin doamna Radix din Olanda, pentru a nu-i crea probleme distinsei profesoare,
 căreia îi cere câteva cărți și reviste. Într-o altă scrisoare (nedată) îi expediază aceleași
 destinatare „câteva din publicațiile adoratei mele Mira”. De asemenea, o înștiințează că
 „la finele lui iulie apare volumul *Farmece* (al Mirei, n.n.), poeziile ei în românește”.

În schimbul epistolar cu alt poet brașovean, singuratic pe meridianele lumii,
 Nicholas Catanoy, nu pierde ocazia să amintească de orașul natal, unele mărturisiri
 fiind cu gust amar: „Sper c-au sosit *Călătorule* în care vei afla Brașovul nostru, așa cum
 nu ni-l pot fura *toții și istoricii* lor literari” (epistolă din 28.4.72). Afirmatie cât se poate
 de normală, Ștefan Baciu păstrează amintirea nostalgică a unui anumit Brașov, cel al
 adolescenței, nepătat de comunismul care i-a schimbat numele în Orașul Stalin. Vrea:

fixarea profilului intelectual al mediului în care mi-a fost dat să cresc și
 să mă dezvolt, între anii 1928-1937, ani, în bună măsură a fericitei existențe a
 României Mari, care au făcut din orașul de la poalele Tâmppei, un centru de
 cultură unic nu numai în România, ci și în restul Europei.⁸

Într-o altă scrisoare din 6 mai 1975, adresată lui „Liebe Herr Doktor Meșotist”
 (Nicholas Catanoy a urmat Liceul I. Meșotă din Brașov) îi scrie: „Niciun pericol să merg
 în R.S.R. care nu e țara mea, eu m-am născut în România (Țara eternă)”. Mai departe
 citim:

Cineva *grijuliu* mi-a aruncat arhiva la gunoi, când mi s-a împachetat biblioteca.
 În '50 mi s-a ars de părinți arhiva (1933-1946) la Brașov. Staliniștii *nu iubesc* pe
 fugari.

Îi răspunde lui Catanoy cu aceeași nostalgie a Brașovului de odinioară:

Călătorule mi-au plăcut imens. Cu recăderi în anii *liceeni* (fiind meșotist, am
 fost rivali și totuși nu...) în umbra frunzișului de Sub Tâmpa – cartea mi-a deschis

⁸ *Ibidem*, p. 98.

pofta de-a privi Brașovul de atunci. Tragedia celui de azi este indescriptibilă (L-am văzut aproape succesiv între anii 70 și 74) mereu cu inima încleștată. Nu cred că v-ar face plăcere să-l revedeți acum. Păstrați-l așa ca în *Călătorii*, așa îl voi păstra și eu. (28.4.1975)

Ștefan Baciu nu s-a întors niciodată în țară, fiind declarat trădător de către comuniști, deoarece în calitate de consilier de presă la Legația de la Berna, a cerut azil politic. În schimb, Nicholas Catanoy a revenit la Brașov să-și vadă tatăl bolnav, având alt statut. A părăsit România prin căsătorie. Să amintim de schimbul epistolar cu Dumitru Gherghinescu Vanea, vechi prieten, doborât de dispariția adoratei soții. Într-o scrisoare adresată aceluiași Catanoy, Ștefan Baciu îl înștiințează: „Gherghinescu Vanea mi-a trimis tăieturi din presă despre Domnița noastră a tuturor, a poeziei (...)”, menționând că îi va publica câteva poezii brașoveanului poet în revista „Mele”, pentru a-i îndulci singurătatea. Iată ce-i răspunde N. Catanoy în 10 ianuarie 1970, cu multă compasiune pentru confratele lovit de destin:

Îmi permit la rândul meu să vă trimit câteva poeme ale D-lui Gherghinescu-Vania care trece prin momente extrem de grele la ora actuală. Domnița Gherghinescu *nu mai este*, și acest sfârșit brutal și neașteptat l-a doborât. Pentru a-l reconforta am îndrăznit să vă trimit câteva traduceri englezești ale Domniei Sale, cu intenția de-a publica măcar un poem dacă credeți de cuviință. Ar fi mai mult decât un sprijin moral. Publicarea în străinătate a poeziilor din țară este un eveniment important în cariera unui scriitor în special a celor din generația Domniei Sale, augmentând creditele și prestigiul autorului.

Ștefan Baciu a evocat-o cu admirația adolescentului pe inefabila Domniță, în *Praful de pe tobă*:

Viața Domniței a fost mai presus de toate, o împletitură de miracole pe care nici cei mai înverșunați admiratori și prieteni ai ei (...) n-au știut să le așeze în adevărata ei lumină.⁹

Recuperarea operei lui Ștefan Baciu nu se poate face decât pornind de la imaginea Brașovului cu deschidere spre universalitate.

⁹ *Ibidem*, p. 321.

Roxana-Maria CORNEA

POEZIA CURIOASĂ
MODALITĂȚI DE RECEPTARE A POEZIEI LUI ȘTEFAN BACIU
PRIN MUZICĂ ȘI MIȘCARE CORPORALĂ

Abstract: *The series of educational programs "The Curious Poetry" initiates students from rural areas from 7 to 14 years in the secrets of poetry, dance and body manifestation, giving life to St. Baciu's poems. "The Curious Poetry" is a different way of embracing poetry through music and body movement. This is an educational program of comprehension of poetry among rural students, carried out by the "Casa Mureșenilor" Museum, by the Literary Section, "Ștefan Baciu" Memorial House in collaboration with "I dance you"/ Anamaria Guguian and photographer Răzvan Precup.*

Seria de programe educaționale „Poezia curioasă” își propune să inițieze elevi din mediul rural, de la 7 la 14 ani, în tainele poeziei, ale dansului și ale manifestării corporale, dând viață poeziilor din cărțile lui Ștefan Baciu.

Începând cu anul 2018, ne-am plimbat cu poezia lui Ștefan Baciu în școlile din satele: Araci, Hăghig, Cernatu (din județul Covasna) și Tărlungeni, Purcăreni, Zizin (din județul Brașov). Proiectul „Poezia curioasă” propune, de fapt, o altfel de receptare a poeziei, prin muzică și mișcare corporală. Programul educațional de receptare a poeziei în rândurile elevilor din mediul rural, derulat de Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, prin Secția de Literatură, Casa Memorială „Ștefan Baciu”, este rodul colaborării dintre *I Dance You!*/Anamaria Guguian, artist independent, fotografatul Răzvan Precup și Roxana Maria Cornea, muzeograf. Beneficiarii acestui proiect sunt, în special, copiii din medii defavorizate. Satele amintite mai sus au fost special selecționate pentru numărul mare de copii romi care frecventează aceste școli.

În prima parte a activității noastre în școli, apropiem copiii de poezie prin intermediul muzicii: copiii ascultă cu ochii închiși imnul național, o melodie de Smiley (*Vals*), o reclamă în versuri, o arie dintr-o operă de Mozart (*Nunta lui Figaro*). Copiii ascultă câte o melodie, iar apoi trebuie să o recunoască. În acest fel, ei descoperă că poezia nu este ceva abstract, ci ea este peste tot în jurul nostru, ne înconjoară, ne conține. Poezia se regăsește în imnul național, într-o reclamă la șampon, într-o melodie de-a lui Smiley, într-o arie dintr-o operă. Urmează apoi o prezentare în imagini a vieții și activității lui Ștefan Baciu (1918-1993), poet născut la Brașov, dar emigrat în perioada comunistă în Brazilia, la Rio de Janeiro, apoi la Honolulu, Hawaii. Copiii îl ascultă direct pe poet recitând, audiind una dintre înregistrările de la Europa Liberă.

În partea a doua a descinderii noastre în școli, împreună cu artista Anamaria Guguian, performer, facilitator de ateliere de mișcare pentru copii și adulți și fondatoare a grupului de dance și performance *I Dance You*, copiii învață să-și exprime diferite emoții prin intermediul corpului și află că poezia poate fi și dansată. Noi suntem niște simțesori între poezia lui Ștefan Baciu și copii, pe care îi ghidăm să-și folosească toate simțurile pentru a recepta poezia. Ne folosim de mișcarea și expresivitatea corporală pentru a înțelege poezia, iar apoi ne propunem să trecem poezia prin corpul copiilor, ca să devină mai personală, mai *a lor*, să o înțeleagă diferit de felul în care învață la școală. Poezia suprarealistă a lui Ștefan Baciu este foarte bine asimilată de către copii, datorită

multitudinii de imagini vizuale pe care o redă.

Copiii, de obicei, refuză să asimileze poezia, pretinzând că nu o înțeleg, că este plictisitoare, enervantă în modul cum este predată ea în școli, dar folosindu-ne de procedee sinestezice, le trezim simțurile și îi facem să-și răspundă singuri la o întrebare pe care noi le-o adresăm la început: *Ce este poezia?* Treptat admit și înțeleg că sunt înconjurați de poezie, muzica pe care o ascultă, reclamele de la TV au un substrat poetic. Împreună cu acești copii ajungem la sfârșitul unui curs să compunem împreună o poezie.

Am intrat într-o grădină
Cu miros de mere coapte
Și-am știut că va fi plină
De caise moi și șoapte.

(Elevii Școlii Gimnaziale Găghig, clasele V-VII)

Întâlnirea cu poezia lui Ștefan Baciu continuă să ne bucure și să ne inspire pe toți, deopotrivă, organizatori și participanți. Poezia oferă șansa unei comunicări reale și a unei bune receptări prin intermediul muzicii și al mișcării corporale. Împreună cu elevii și profesorii, aflăm că poezia nu are un limbaj secret deținut doar de cunoscători. Poezia o vorbim, o trăim, o dansăm, e cu noi mereu, e în jurul nostru, ne ia la întrebări, ne invită la dans, ne dezmoștește corpul și ne aduce emoție în privire.

Proiectul nostru își propune să apropie elevii din mediul rural, de universul poetic, folosind metode alternative de educație. Aceste metode îmbină poezia cu mișcarea creativă, ritmicitatea corporală. În cadrul acestor workshopuri, prin intermediul unor exerciții de improvizație și dans, copiii sunt încurajați să-și exprime emoțiile în raport cu diferite versuri. Împreună compunem versuri și explorăm poeziile lui Ștefan Baciu, folosindu-ne de propriul corp:

Poezia e în noi
Se răsuțește
Se învârtește
Și la Școala Gimnazială din Hăghig
Nimereste.
Ca să ne spună
Cu vorbă bună
Că ea se face
Și se desface
Nu numai în cărțile domnului poet, Ștefan Baciu
Sau în câmpurile din Hawaii
Sau cântată și descântată la ukulele
În Bora Bora, într-un tramvai
Ci și la noi în bățatură
Sau zăvoi
Cu mere, pere sau caise
Cu zâmbete de Monalise
Cu râs, cu dans
și cu tăcere
cu gust de miere.

(Poezie dansată și inventată de elevii Samira, Paloma, Boghi, Zamfira din Școala Gimnazială Hăghig)

Poezia curioasă a ajuns până acum la aproximativ 300 de tineri, cu vârste cuprinse între 7 și 14 ani. Reacția copiilor a fost extraordinară. Am avut șansa să lucrăm cu niște copii extrem de creativi și curioși: „A fost o experiență foarte frumoasă, ceva... altfel decât ceea ce se întâmplă în școlile din România, mă bucur extrem de mult că am participat la această activitate!” (Larisa Răileanu, clasa a VII-a, Școala Gimnazială Purcăreni)

MISCELLANEA

Alin BURLEC

THE ROMANIAN CINEMA OF NATIONALISM: HISTORICAL FILMS AS PROPAGANDA AND SPECTACLE, HISTORY OF COMMUNISM¹

După căderea Cortinei de Fier la sfârșitul deceniului al XIX-lea al secolului trecut, atât istoricii din fostul lagăr comunist dar și cei din Occident au început a studia mecanismele prin care regimurile comuniste au preluat și mai apoi menținut puterea pentru o perioadă destul de îndelungată. Pe lângă aparatul de securitate, a mai fost identificată și o altă cauză importantă a menținerii regimului – și chiar a popularității acestuia în sânul unor categorii sociale, popularitate ce a continuat și după ce regimurile au dispărut în 1989 – și anume, aparatul de propagandă. O parte importantă a acestui aparat a fost reprezentat de industria cinematografică, un mediu de comunicare publică relativ nou (pentru estul continentului). Cercetările, atât pentru cazul românesc cât și pentru celelalte țări estice, s-au concentrat mai mult pe rolul regimului în stimularea industriei cinematografice, dar și pe modul cum diferitele evenimente istorice au fost reinterpretate cinematografic.

Prin prezenta lucrare se dorește integrarea filmului istoric comunist într-un cadru mai larg legat de construirea unei identități naționale pe care tânărul stat modern român a încercat să o facă încă de la început. Autorul nu se oprește doar la punerea filmelor istorice din perioada comunistă în mai largul context al construirii unei identități, el încadrând și elemente ale etapei de filmare a unui film dar și de montaj. În acest al doilea aspect stă de fapt o bună parte din originalitatea cărții, deoarece în studierea filmelor prezentate, un loc important îl ocupă explicarea rolului și a efectului pe care diferite cadre de film îl au asupra construirii unei narațiuni cât mai credibile și cu ajutorul cărora publicul din cinematografele românești din anii '60-'80, au putut să regăsească elementele de construire a narațiunii istorice din ce în ce mai naționaliste, narațiuni pe care regimul dorea să o prezinte populației.

Autorul menționează înspre începutul cărții prima încercare a cinematografiilor românești de a crea un film istoric autohton bazat pe Războiul de Independență. Cu toate acestea, opera cinematografică cu ajutorul căreia se pun bazele filmelor istorice din perioada comunistă, dar chiar și din cea postcomunistă, este filmul *Tudor* (1962) în regia lui Lucian Bratu. Acesta aduce un lucru surprinzător de nou în cinematografia comunistă autohtonă, în sensul că lasă în urmă proletarii anilor '50, punând în schimb sub lumina reflectoarelor personajul istoric. În ciuda faptului că personajul istoric Tudor Vladimirescu era cunoscut în istoriografia antecomunistă, el este utilizat de către sovietici cu scop de propagandă încă din perioada războiului mondial (divizia Tudor Vladimirescu). Filmul este important și deoarece aduce publicului românesc două noutăți esențiale: anume, o influență estetică emancipatoare preluată din cinematografiile occidentale și caracterul național al filmului. Mai precis, spectatorul putea face o asemănare între domnitorii numiți de otomani în secolul XVIII și consilierii

¹ Onoriu Colăcel, *THE ROMANIAN CINEMA OF NATIONALISM: HISTORICAL FILMS AS PROPAGANDA AND SPECTACLE, HISTORY OF COMMUNISM*, Jefferson, NC: McFarland, 2018, recenzie de Alin Burlec.

sovietici din România primilor ani ai regimului Dej.

Regimul Ceaușescu continuă inițiativa filmelor istorice, însă accentul se pune pe perioadele mai vechi. Filmele ce au ca piesă centrală războaiele dintre daci și romani reprezintă următoarea etapă a epopeii naționale cinematografice. Perioada aleasă nu e întâmplătoare. Noul lider de la București dorea să își legitimizeze regimul folosind vechimea poporului român ca unul dintre argumentele istorice principale. Cunoscutului rege dac Decebal îi este adăugată și o figură ce până atunci nu se bucura de popularitate în rândul românilor și anume, Burebista. În filmul din 1980 cu același nume al lui Gheorghe Vitanidis își face apariția și protocronismul românesc, personalitățile prezente fiind conștiente de moștenirea lor istorică. Succesul comercial al primelor filme a căror acțiune se petrecea în perioada războaielor daco-romane a încurajat regimul să producă acest gen de film, care însă nu a avut succesul comercial al *Columnnei și Dacii*. Comunicarea vizuală legitimează un patriotism patetic prin încadratura regelui-erou și cu mijloacele consacrate ale montajului liniar și panoramării.

Pentru a prezenta ideea de continuitate a românilor, regimul trece la perioada medievală târzie și ignoră Evul Mediu timpuriu unde avem mai puține date istorice. Dacă existența cadrelor largi, care trebuie să facă legătura între spectator și teritoriul național, a poveștii care trebuie să pară că prezintă o acțiune continuă sau a personajului trădător, este preluată din filmele anilor '60, un punct nou îl constituie modul cum sunt portretizați străinii. În „filmele dacice”, străinii (romanii) sunt văzuți ambivalent, deoarece, până la urmă, sunt parte a genezei poporului român, însă, cei din „filmele medievale” sunt prezentați tot timpul într-o lumină negativă.

După 1989 are loc în cinematografia românească o schimbare de paradigmă, una la fel de mare ca și cea din anii '60. Dacă atunci se face trecerea de la masele proletare la eroul istoric, acum marii regi, domnitori sau revoluționari dispar de pe micile ecrane și sunt înlocuiți cu personaje de o importanță secundară. Operele cinematografice postcomuniste *Restul e tăcere* (2007) și *Aferim* (2015) prezintă istoria de „jos în sus” și pot fi considerate ca prezentând o critică la adresa filmelor istorice din trecut, prin faptul că sunt prezentate unele elemente – cum ar fi sclavia comunității rome – ce înainte nu erau menționate. Cu toate acestea, există și o anumită continuitate, în sensul că estetica dată de cadrele largi este continuată, dar și că încă se încearcă construirea unei identități naționale, chiar dacă după alte coordonate.

Descrierea din punct de vedere cultural și estetic a filmelor din perioada comunistă reprezintă o noutate binevenită în istoriografia legată de cinematografia românească, iar faptul că autorul a inclus în această cercetare unele opere cinematografice din ultimii ani, reprezintă un plus al lucrării. Astfel sunt evidențiate atât punctele în care producătorii de film au preferat continuitatea, cât și cele în care cineaștii contemporani au căutat să se despartă de tradiția predecesorilor.

Ultimul film prezentat în carte este legat de primul film istoric românesc și, prin extensie, de Războiul de Independență, astfel că ne întrebăm dacă nu ar fi fost binevenită și introducerea filmului *Pentru patrie* (1977) regizat de Sergiu Nicolaescu: astfel am fi avut prezentarea aceluși eveniment (chiar dacă în *Restul e tăcere* evenimentul istoric are un rol secundar), prin prisma a trei opere cinematografice diferite.

În concluzie, cartea menționată reprezintă o contribuție binevenită cu privire la studierea cinematografului românesc, aducând o abordare culturală ce, în general, lipsește istoriografiei românești, și deschide calea unei astfel de abordări pentru studierea mai multor opere cinematografice atât din perioada comunistă, cât și din postcomunism.

AUTORII DIN ACEST VOLUM:

DR. MIHAELA ALBU
Prof. univ. Universitatea din Craiova.

DR. DAN ANGHELESCU
Membru al Uniunii Scriitorilor din
România și al Uniunii Ziaristilor
Profesioniști din România, București.

MARINELA-LOREDANA BARNA
Muzeograf, Muzeul „Casa
Mureșenilor” Brașov.

FLORENTIN BREAZU
Muzeograf, Muzeul Județean „Teohari
Antonescu” Giurgiu.

DUMITRA BULEI
Muzeograf, Complexul Național
Muzeal „Curtea Domnească”
Târgoviște.

AGATA-ELENA BULEI
Șef serviciu Arheologic, S.N.T.G.N.
Transgaz S.A. Mediaș.

ALIN BURLEC
Doctorand Universitatea Lucian Blaga
din Sibiu.

DR. LUMINIȚA CORNEA
Muzeograf la Muzeul Național al
Carpaților Răsăriteni, Sf. Gheorghe.

ROXANA-MARIA CORNEA
Muzeograf, Muzeul „Casa
Mureșenilor” Brașov.

GABRIEL-STELIAN CONSTANTIN
Muzeograf, Muzeul Municipiului
București.

IOANA COȘEREANU
Muzeograf, Complexul Muzeal
Național „Moldova” Iași.

DR. CĂTĂLINA-MARIANA CREȚU
Profesor, Liceul Teoretic „Mihail
Sadoveanu” București.

DANIELA-ȘTEFANIA CURELEA
Prof. gr. I, director-adjunct la Colegiul
Tehnic „Cibinium” Sibiu.

DR. DRAGOȘ CURELEA
Prof. Liceul Tehnologic „Avram Iancu”
Sibiu & Școala Gimnazială „Radu
Selejan” Sibiu.

DR. ANA-GIULIA DELCEA
Muzeograf, Muzeul Național al
Banatului Timișoara.

DR. LAVINIA DUMITRAȘCU
Muzeograf, Muzeul de Istorie Națională
și Arheologie Constanța.

DR. CIPRIAN GLĂVAN
Muzeograf, Muzeul Național al
Banatului Timișoara.

DR. IULIA MALCOCI
Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei
Lupan”, Ministerul Educației, Culturii
și Cercetării al Republicii Moldova.

CONSTANTIN MĂNESCU-HUREZI
Preot, Parohia Horezu II, Urșani,
Vâlcea.

ADRIANA MINCĂ
Conservator, Muzeul Județean de
Istorie Brașov.

LAVINIA MOLDOVAN
Director Muzeul Bistrița, Complexul
Muzeal Bistrița-Năsăud.

DR. TEODORA MOȚ
Muzeograf, Muzeul Național al
Banatului Timișoara.

DR. OVIDIU MUNTEAN
Şef Secţie Istorie, Muzeul Naţional de
Istorie a Transilvaniei Cluj-Napoca.

DR. MONICA NĂNESCU
Şef muzeu, Complexul Muzeal Naţional
„Moldova” Iaşi.

DR. MARIUS-GABRIEL NECULAE
Manager, Muzeul Municipal Râmnicu
Sărat.

DR. DANA-ROXANA NICULA
Muzeograf, Muzeul Municipiului
Bucureşti.

RODICA NIŢU
Conservator, Muzeul Municipal
Câmpulung Muscel.

EMIL PĂUNESCU
Muzeograf, Muzeul Judeţean „Teohari
Antonescu” Giurgiu.

STELUŢA PESTREA-SUCIU
Publicist, prof. lb. română.

LIVIA PITULAN
Muzeograf, Muzeul Municipal
Câmpulung Muscel.

DR. MARIN POP
Şef secţie Istorie Contemporană,
Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă
Zalău.

ROZALINDA POSEA
Şef Serviciu, Muzeul Judeţean de Istorie
Braşov.

DAN RAMF
Muzeograf, Muzeul Naţional al Aviaţiei
Române, Secţia Istorie şi Muzeografie,
Rachete şi Cercetări Spaţiale „Hermann
Oberth” Mediaş.

IOAN-GHEORGHE RAŢIU
Conf. univ. dr. ing., Braşov.

DR. VALER RUS
Manager, Muzeul „Casa Mureşenilor”
Braşov.

DR. SANDA SAFTA
Şef Serviciu, Muzeul Municipal
Câmpulung Muscel.

ELISABETA SAVU
Muzeograf, Muzeul Ceasului Ploieşti.

CRISTINA SEITZ
Muzeograf, Muzeul „Casa
Mureşenilor” Braşov.

DR. THOMAS ŞINDILARIU
Director, Arhiva şi Biblioteca Bisericii
Negre Braşov.

DR. NICOLAE TEŞCULĂ
Manager, Muzeul de Istorie Sighişoara.

ION TUDOR
Plt. adj. Depozitul Central de Arhivă
Piteşti.

VITALIE ȚURCANU
Biblioteca Ştiinţifică (Institut) „Andrei
Lupan”, Ministerul Educaţiei, Culturii
şi Cercetării al Republicii Moldova.

EMESE VERES
Jurnalist, etnograf Braşov.

DR. ION VALER XENOFONTOV
Biblioteca Ştiinţifică (Institut) „Andrei
Lupan”, Ministerul Educaţiei, Culturii
şi Cercetării al Republicii Moldova.

DR. LELIA ZAMANI
Muzeograf, Muzeul Municipiului
Bucureşti.

